КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Мовні і концептуальні картини світу

Випуск 55

Частина 2

У збірнику вміщено наукові розвідки професорів, доцентів, викладачів, аспірантів та студентів,присвячені аналізу світоглядних горизонтів сучасного мовознавства.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	А.Д. Бєлова, д.філол.н., проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Ш.Т. Апрідонідзе (Інститут грузинської мови АН Грузії), д.філол.н., проф.; Р. Бальсис (Клайпедський університет), д.філол.н., проф.; А.І. Бєльський (Білоруський державний університет), д.філол.н., проф.; І.В. Кононенко (Варшавський університет), д.філол.н.; В.Д. Старичонок (Білоруський державний педагогічний університет ім. Максима Танка), д.філол.н., проф., В.Б. Бурбело, д.філолн., проф., І.О. Голубовська,д.філол.н.,проф.;Н.Ю. Жлуктенко,к.філол.н., проф.; В.І. Карабан, д.філол.н., проф.; Н.Ф. Клименко, д.філол.н., проф.; Н.М. Корбозерова, д.філол.н., проф.; Г.Г. Крючков, д.філол.н., проф.; О.С. Снитко, д.філол.н., проф.; Л. І. Шевченко, д.філол.н., проф.; Л.В. Коломієць, д.філол.н., проф.; О.І. Чередниченко, д.філол.н., проф.
Адреса редколегії	01033, Київ-033, б-р Тараса Шевченка, 14 Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, тел. 239-32-58
Рекомендовано	Вченою радою Інституту філології 04.12.2015 (протокол №5)
Зареєстровано	Міністерство юстиції України (свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16155-4627Р від 11.12.2009 р.) Постановою президії ВАК України протокол №1-05/5 від 01.07.10
Відповідальний за випуск	О.С. Снитко, д.філол.н., проф.
Адреса видавця	04080, Україна, м. Київ-80, а/с 41 Тел./факс: (044) 227-38-48, 227-38-28; www.burago.com.ua, e-mail: info@burago.com.ua

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ "Київський університет", 2015

УДК 811.14/.16’37

Клименко Н.Ф., д. філол. н., проф., чл.-кор. НАН України
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ТЕРМІНУВАННЯ І ДЕТЕРМІНУВАННЯ ЛЕКСИКИ ІНФОРМАТИКИ ТА УЧАСТЬ У ЦИХ ПРОЦЕСАХ ЗАПОЗИЧЕНЬ

У статті розглянуто процес засвоєння іншомовних термінів з інформатики в близькоспоріднених східнослов’янських мовах і неспорідненої з ними новогрецької. Виявлено левову пайку в цій терміносистемі запозичень з англійської мови. Частина засвоєних у інших галузях термінів в інформатиці набуває додаткових спеціальних значень. Ті з них, яким властиві переносні значення, що є наслідком метафоризації або проходять стадію метонімії в мові-джерелі запозичення, здебільшого зберігають їх і в мовах запозичення. Поява нових порівняно з мовою-етимоном переносних значень спостерігається рідше.

Ключові слова: *термінування, детермінування, запозичення, інтернаціоналізми, метафора, метонімія.*

У багатьох мовах світу терміносистеми інформатики в добу глобалізації розвиваються бурхливо: виникають і запозичуються нові терміни, утворюється численний фонд інтернаціоналізмів. Цьому сприяють засоби масової інформації, особлива електронна форма нагромадження її, зберігання та обміну. Велику роль відіграє інтернет.

Актуальним є дослідження термінування і детермінування лексики з інформатики. Ідеться про взаємозв’язані процеси. Відомо, що термінування – це творення нових термінів, яке супроводжується переходом слів загального вжитку, належних літературній мові, до розряду термінів, отже, набуття ними спеціальних значень. Детермінування – частковий або повний перехід слова зі спеціальним значенням до загальнолітературної мови, тобто перетворення терміна на загальновживане слово.

Кожна мова мобілізує власні словотворчі засоби оформлення і упорядкування термінології, налаштування їх на вираження нової стратифікації лексики, засвоєння інтернаціоналізмів. У сучасну епоху багато мов перебуває під впливом англійської, що виконує роль мови-донора.

Завдяки кібернетичному простору відбуваються інтенсивні міжмовні контакти і до терміносистеми та загальнолітературних мов проникають запозичення. Заслуговує на увагу докладний аналіз творення термінів окремих галузей, а також ролі різного роду запозичень у збагаченні термінологічної лексики в термінуванні та детермінуванні загальнолітературної мови. Серед них трапляються давно засвоєні одиниці. що набувають нових значень, та недавні прямі запозичення, кальки, семантичні запозичення-переклади. Ті, які з’являються, швидко розвивають свій словотворчий та номінативний потенціал. Процеси ці властиві всім мовам, однак засвоєння запозичень у кожній з них має свою специфіку і з’ясувати її допомагає зіставний аналіз спільного фонду запозиченої лексики в них, хоча б у межах однієї галузі.

Так, термін *кібернетичний простір о κυβερνητικός χώρος* у зіставлюваних східнослов’янських та новогрецькій мовах став одиницею загальнолітературної

мови, як і його синонім *інтернетпростір*. Отож це семантичне запозичення частково детермінувалося. У чотирьох розглянутих мовах воно зберігає ідею-відсилання до найзагальнішого уявлення про спеціальне значення цієї номінації, яка існує в електронній формі в *інтернетмережі.*

Іншу картину спостерігаємо серед інтернаціональних назв одиниць інформації: *байт* (від англ. byte), *гігабайт, кілобайт, мегабайт,* рос. *гигабайт, килобайт, мегабайт*. Від них у східнослов'янських мовах здебільшого утворюються суфіксальним способом похідні прикметники: укр. *байтовий*, б/рус. *байтавы*, рос. *байтовый*, укр. *гігабайтовий*, рос. *гигабайтный*. Іменник біт (англ. bit) виник в англійський мові внаслідок телескопічного способу [bi(nary) двійковий + (digi)t] знак, лічба. У нього теж є свої похідні: укр. *кілобітовий*, б/рус. *кілобітавы*, рос. *килобитовый*; б/рус. *кілобитны*, рос. *килобитный*. З *біт* співвідносні поодинокі споріднені з ним в англійській мові складні слова на взір: *бітрейт* (від bitrate) – швидкість передачі інформації в бітах від одного пристрою до іншого, що запозичені в слов'янських. Натомість у новогрецькій мові чіткіше помітна характерна для неї тенденція активного протистояння запозиченням. Відомо, що її підтримувала кілька століть книжна зархаїзована грецька мова катаревуса. Однак вона діє і в димотиці – літературній новогрецькій мові, що виникла на розмовній основі. У ній запозичення всіляко калькуються, гібридизуються і перекладаються, отож обмежуються. Це й унаочнюють тексти новогрецькою мовою (наукові, науково-популярні, публіцистичні тощо). Так, у науково-популярній книжці Ніколаса Негропондиса «Ψηφιακός κόσμος» (Світ цифр), написаній спершу англійською мовою, а потім перекладеної новогрецькою, використано терміни *біт* та *інтернет* так само широко, як їхні переклади ψηφιολέξη та Διαδύκτιο. У ній іменник *bit* (написаний саме так!) трапляється в тексті з грецьким артиклем середнього роду το bit, хоча його передають також грецькими літерами το μπιτ: η επιλογή των bits вибір бітів, οι επιχειρήσεις των ΒΙΤΣ – операції з бітами, ένα bit είναι ΔΝΑ της πληροφορίας – біт ДНК інформації, ένα bit δεν έχει χρώμα – у біта немає кольору; η επαφή μεταξύ των ατόμων απ' τη μία μεριά και των bits απ' την άλλη – контакт між особами, з одного боку, а з другого, – між бітами тощо. Подібну до цього картину демонструє Internet, використовуваний з артиклем το: με τη βοήθεια του Internet – за допомогою інтернету, περίπου 30 εκατομμύρια άνθρωποι είναι συνδεδεμένοι στο Internet – близько 30 мільйонів осіб пов'язані з інтернетом, ένα γραφικό περιβάλλον πλόγησης στο Internet (στο Διαδύκτιο) – графічне середовище навігації в інтернеті. Отже, спостерігаємо паралельне використання в тексті прямого запозичення, написаного по-англійському, та його перекладного еквівалента.

Серед спільних запозичень слід згадати назви програм *алгол, асемблер, бейсик* та ін., засвоєних як ідентифікатори програм, тобто з функціями, близькими до іменників-власних назв.

Вивчення процесів засвоєння значень запозичуваних слів дозволяє систематизувати випадки уточнення, звуження / розширення значень, переосмислення їх на основі метафори та метонімії.

Розширення значення запозичення свідчить про збагачення полісемічності семантики слова, що успадковується, і його похідними у мові запозичення. До таких

належать укр. *архіватор*, б/рус. *архіватар*, рос. *архиватор* – програма, яка дозволяє зменшити місце на диску, що його займає інформація файла, з метою зберігання резервних копій даних, програм (зазвичай на зовнішньому носієві пам'яті комп'ютера) або пересилання їх. На відміну від іменників *архіваріус* (особа, яка охороняє архівні документи) та *архівіст* (науковець, фахівець з архівної справи), що запозичені перше з латини через посередництво німецької Archivarius, друге – з французької archiviste), *архіватор* у інформатиці називає програму. Твірним для цієї лексеми є *архів*, який походить від грецького αρχείο. Первісно цей іменник позначав місце, де зберігаються документи, коштовності архонтів, володарів. У новогрецькій мові іменник αρχείο наділений трьома значеннями: 1) приватне або державне зібрання документів або інших речей (фотографій, газе тощо), які потрібно зберігати; 2) місце, де зберігаються ці речі; 3) в інформатиці – місце зберігання інформації або даних, яким присвоєно певне ім'я, що зберігаються в електронному вигляді (це програма, документ, картина, звуковий запис і т.ін.). Як бачимо, в семантиці твірного розвинулося на основі метонімії нове значення «місце зберігання електронної інформації». Похідний іменник *архіватор* зайняв своє місце серед одиниць, що успадковують це спеціальне значення: б/рус. архіуны, стосовно до архіву, *архіваване* – те, що й *архівація*, *архівацыя* – створення архіву файлів, архіваць – створювати архіви файлів, укр. *архівувати*, рос. *архивировать* та *архівування*, *архівація*.

Розширенню значень сприяє метонімія, яка зберігається в рядах інтернаціональних слів. У давно запозиченого в українській та білоруській мовах іменника *пошта*, в російській *почта*, новогрецькій το ταχυδρομείο існувало значення «установа для налагоджування зв'язку між людьми». В інформатиці *пошта* стала позначати систему зберігання і пересилання повідомлень між користувачами інтернету – інтернетмережі.

Метонімія лежить в основі появи термінологічного значення у лексеми укр. *експорт*, б/рус. *экспарт*, рос. *экспорт* (від англ. export). Семантика названого іменника поповнилася новим значенням у інформатиці – виведення файла, створеного однією програмою, для використання в іншій програмі комп'ютера, отже основа метонімії зберігається в чотирьох розгляданих мовах. За подібністю функцій сформоване переносне значення запозиченого у східнослов'янських та новогрецькій мовах іменника файл (від англ. file) το φάιλ. Первісно в англійській воно називало картотеку. Згодом це значення трансформувалося в інше «тонка прозора поліетиленова тека для зберігання паперів». Подальша спеціалізація вже на основі метонімії спричинила появу нового значення в інформатиці, де іменник файл тлумачиться в такий спосіб: «Цілісна сукупність даних у зовнішній пам'яті комп'ютера, яка має власну назву і яку розглядають у процесі передавання та оброблення інформації як єдине ціле». З цим третім значенням *файл* запозичено в східнослов'янські та новогрецьку мови.

Серед семантичних запозичень трапляється багато одиниць, джерелом виникнення яких в англійській мові є метонімія. Функціональна подібність лежить в основі їхніх перекладів у мовах запозичення. Такими є укр. *електронна пошта,* рос. *электронная почта,* н\гр ηλεκτρονικό ταχυδρομείο з англ electronic або mail або e-mail – електронна система, яка з'єднує групи комп'ютерів, дозволяючи людям спілкуватися, надсилаючи повідомлення один одному через комп'ютер. У зіставлюваних

мовах призвичаїлася еквівалентна англійському словосполученню абревіатура e-mail, емейл, що має вже й свої похідні на зразок *емейловий*. Дослідники визначають швидку адаптацію цієї абревіатури у публіцистиці, молодіжному мовленні сучасних української та російської мов, де її засвідчено у формі *мейл, е-мейл,* а також і-мейл та в похідних *нетмейл, вебмейл, мейло, мейлик, мило* (Карпіловська 2008, 43). Семантичними запозиченнями, виниклими на основі метонімії, стали укр. *поштова скринька*, рос. *почтовый ящик*, гр.ηλεκτρονικό γραμματοκιβώτιο ταχυδρομείου від англ. e-box.

Прикладом перекладного семантичного запозичення і збереження його метафоричної основи, але й спеціального значення в інформатиці є іменник укр. *вікно,* рос. *окно*, н/гр. παράθυρο від англ. window, що окреслює простір на екрані комп'ютера, в якому з'являється частина архіву, картини тощо. Цей іменник став стрижневим для розчленованих номінацій: *діалогове вікно* – рамка на екрані комп'ютера, яка зіставляє в текстовому вигляді програму і запит користувача з переліченням можливих відмов, пор. також *принцип одного вікна.*

Нові значення з'явилися в англійського іменника address. На основі подібності функцій у інформатиці інтернаціональна лексема адреса (рос. адрес) вказує на сукупність символів, що визначають місце зберігання інформації у пам'яті комп'ютера чи комп'ютерній мережі. За семантикою вона еквівалентна словосполученню *електронна пошта*. У новогрецькій англійському спеціальному значенню іменника address відповідає питомий διεύθυνση, у якого теж розвинулося значення з позначкою «з інформатики». Його успадковують похідні іменники на взір: *адресація* – встановлення відповідності між множиною певних об'єктів та їхньою адресою в комп'ютері, а також прикметник *адресний*. В останнього до значення «звернений до групи людей, призначений для них» (напр. *адресна* допомога) додалося термінологічне «який стосується адреси в комп'ютері» (*адресна пошукова система*).

У кіберпросторі термінологізувався іменник *ярлик* (розпізнавальний знак виробника став позначати додаткову піктограму об'єкта, «який розташований на екрані монітора і спрощує запуск програми або документа для спілкування з користувачами»). Він є синонімом рос., укр. *ящик*, б/рус. *скрынка* (скрыня), у новогрецькій йому відповідає перекладний іменник το εικονιδιακό (значок або схема певної програми) Подібні перетворення засвідчує також запозичений в англійську із санскриту іменник *аватар* (уособлення, вияв) на позначення фотографії або довільного малюнка, використовуваних адресатом для персоналізації в інтернет-мережі (на форумі, в чаті, блозі). Внутрішня форма запозичень типу *аватар* у зіставлюваних мовах уже не відчутна і виявляється лише в додаткових ситуаціях.

За подібністю дій утвердилося в англійській, а через її посередництво і в інших мовах, слово *анімація* (від англ. animation). До його значень у мультиплікаційних технологіях та у психології додалося значення, відоме в інформатиці. В комп'ютері, мобільному телефоні тощо він позначає рух об'єкта на екрані монітора. В інформатиці – це програма, що примушує об'єкт рухатися на екрані.

У наведених вище прикладах засвідчено тенденцію зберігати метафори, метонімічні значення термінів мови-етимона в галузі інформатики в зіставлюваних мовах. Вони розширюють семантичний простір терміносистем у двох напрямках: подальшої

спеціалізації значень у межах уже термінологізованої лексики (*анімація, вірус*) та термінування звичайних слів літературної мови. Еквіваленти в статусі перекладних запозичень засвідчують подальшу термінологізацію звичайних слів (не-термінів) на зразок *ящик, скринька, ярлик, адреса, пошта.*

Метонімія збагачує семантику похідних. Вона виникає в інформатиці на основі подібності дій, функцій людини і пристрою, але найчастіше функції програми, що виконує дію людини: *вірус, антивірус, антиспам, архіватор*. Іменник укр. *опція*, б/рус. *опцыя*, рос. *опция* позначає рішення, яке пропонує програма в меню, та додатковий пристрій (пристосування, послуга), які не входять до базового комплексу. *Інтерфейс* (від англ. interface) – це апаратні або програмні засоби, які забезпечують взаємодію програм в обчислювальній системі, тобто зв'язок комп'ютера з іншим пристроєм або користувачем, та предмет, каталог, список (програма і меню) – список програм та функцій, які виводять на екран і пропонують користувачеві на вибір. Це значення реалізує також розчленована номінація *програмне меню*.

Поширений у текстах з інформатики східнослов'янських мов іменник *процесор* набув значення 1) основного блоку комп'ютера, який об'єднує арифметично-логічні пристрої, що виконує функції опрацювання даних, внутрішню пам'ять та пристрої управління; 2) те, що й *мікропроцесор*, тобто кришталик або комплекс кришталиків з розташованою на них мікросхемою, які виконують функції опрацювання інформації або керування роботою комп'ютера та обчислювального пристрою. *Процесор* відомий також як складник найменування *текстовий процесор, тэкставы працэсар, текстовый процессор* – програма, що забезпечує редагування тексту в комп'ютері з більш розвинутими, ніж у текстовому редакторі, засобами форматування, виправлення правопису та іншими сервісними можливостями. Прикметник *мікропроцесорний* використано в розчленованій номінації *мікропроцесорна система,* а *процесорний блок* став частиною номінації, де є *лінгвістичний процесор* як блок автоматизованого аналізу тексту. Згадані слова не утворюють великих словотвірних гнізд, але вони досить частотні в текстах з інформатики і звідти проникли в науково-популярний та публіцистичний стилі. Отож словотвірна активність не завжди (= не автоматично) зумовлює частоту використання термінів у загальнолітературній мові, які є простими словами або розчленованими номінаціями.

Розвиток багатозначності термінів внаслідок їх міжстильової міграції, тобто їхнього політермінування демонструє багато слів. Серед них іменники *формат,* б/рус. *фармат*, *росформат* та *синтезатор*, *сінтэзатар, синтезатор*. Перший у загальнолітературній мові відповідає прийнятим нормам проведення заходів у телекіно, у присутності глядача в залі, ведення передач на радіостанціях. У інформатиці це: 1) елемент мови, який у символічному вигляді описує розташування інформаційних об'єктів у файлі; 2) те, що відповідає тим чи іншим показникам, запитам (напр., провести процедуру конкурсу в електронному форматі). Вираз *формат даних* засвідчує спосіб ілюстрування даних назовні й усередині пам'яті. Отже, в інформатиці *формат* набув нового термінологічного значення.

Іменник *синтезатор, сінтэзатор, синтезатор* також є прикладом політермінування лексики внаслідок використання в іншій терміносистемі порівняно з тією,

де він виник раніше. *Синтезатор* у музиці – це електронний інструмент, який відновлює запрограмовану мелодію та ритм, при цьому імітуючи звук різних музичних інструментів і голоси. Він використовується також як імпровізаційний пристрій для створення незвичайних виразних ефектів. У інформатиці *синтезатор* – це система комп'ютера, яка дозволяє відновлювати звукові ефекти. Це ще й *синтезатор мовлення* – комп'ютерний пристрій відновлення звуків, подібних до звуків мовлення людини. Джерелом названих значень є метонімія, що грунтується на подібності функцій приладу та програм відновлення й передавання звуків.

У східнослов'янських та новогрецькій мовах часто спостерігаються своєрідні шляхи засвоєння метафоричного значення іншомовного слова. Так, англійський іменник *серфінг* (surfing) в українській та російській мовах відомий насамперед як спортивний термін зі значенням «катання на гребені хвилі стоячи». Він має ряд споріднених з ним за коренем теж запозичених слів: *серфер* – спеціальна дошка для занять названим спортом, самі заняття ним, названі іменником *серфінг,* ознака стосовно них – *серфінговий.* У аналізованих слов'янських мовах серед похідних від *серфінг* відсутні дієслова. У новогрецькій мові трапляється дієслово σερφάρω στο Internet, тобто шукаю інформацію на гребнях хвиль інтернету. В текстах східнослов'янськими мовами не засвідчено згаданого дієслова. Однак дієслівний слід цієї перейнятої з англійської мови метафори відбито в семантиці запозиченої ними лексеми *веб-серфер* (від англ. web-surfing) із значенням перегляду сайту, плавання-пошук інформації в інтернетмережі. Ця метафора наближена до переносного термінологічного значення іменника *навігація*, що теж пов'язаний з «плаванням» в інтернетпросторі з метою пошуку необхідної інформації. У новогрецькій засвідчено переклад його словом η πλοήγηση.

Деяким запозиченим словам-інтернаціоналізмам властивий розвиток нових переносних значень у мовах, що їх запозичують, на основі нових метафор та асоціацій, прийнятих мовною спільнотою. Так, іменник кіборг (від англ. cyborg) зі значенням *кібернетичний організм*, став розмовним найменуванням бойового робота, що по-науковому називається «автономною бойовою системою». Згодом він перетворився на неосемантизм *кіборг* – безстрашний, незламний учасник оборони Донецького аеропорту під час неоголошеної гібридної війни України з Росією.

Нещодавно за аналогією виник в англійській неологізм *ехоборг*, для творення якого використано кінцевий компонент *кіборга –борг,* що за принципом телескопічного словотворення приєднаний до грецької за походженням основи ехо (від ήχος звук). Так учений Кеві Корті назвав свій винахід, об'єднавши в ньому штучний інтелект з людським. Суть його в тому, що студентам-добровольцям уживили імплантанти, які дозволяють їм «позичати» комп'ютерові свій мовний апарат. Комп'ютер «чує» питання співбесідника-людини на відстані 300 км і відповідає на них. При цьому людина навіть не здогадується, що розмовляє з комп'ютером. Слово *ехоборг* запозичили інші мови, дублюючи структуру англіцизму, в якому компонент *–борг* асоціюється вже не з організмом людини (тобто не з морфемно поділеним на відрізки комплексним –б+орг), а з електронним штучним утворенням. Отже борг набуває статусу самостійної основи. Слова на зразок *кіборг* та *ехоборг* засвідчують типовий шлях творення детермінованих слів, у яких метафоричне образне значення переростає в стійке переносне і загальновживане.

Подібність метафор, що лежать в основі термінів мови-етимона, та термінів мов-запозичень, які є перекладними відповідниками, засвідчують назви деяких пристроїв до комп'ютера або використовуваних у ньому знаків. До таких належать англійське mouse, б/рус. *мыш*, рос. *мышь* – пристрій для введення інформації у комп'ютер, переміщенням якого на поверхні контролюється місцезнаходження курсора на моніторі. У східнослов'янських мовах використано переклад цієї англійської назви. У новогрецькій пристрій також асоціюється з питомим іменником ποντίκι миша. Отже, мови запозичення зберігають метафору англійської мови, а переклади, що її реалізують, поповнюють ряди семантичних запозичень.

Відомі приклади метафоричного позначення тих самих предметів (у широкому розумінні), що викликають різні асоціації в мові-джерелі та мовах запозичення. Скажімо, той самий знак, який ставлять у записі адреси електронної пошти @, в українській, білоруській та російській мовах асоціюється зі свійською твариною: *собака, сабака, собака*. У білоруській мові існує ще й інша його назва (жаргонна, що проникла до неї через посередництво польської *małpa* (від. małpa). У новогрецькій знак @ асоціюється з качечкою: το παπάκι.

Подібних до цього прикладів значно менше в досліджуваних мовах порівняно з випадками збігу асоціацій на основі метафори (метонімії).

Здійснений зіставний аналіз матеріалу чотирьох мов показав, що запозичення беруть активну учать у процесах творення терміносистеми з інформатики, виявляють словотвірну активність, набуваючи спеціальних та переносних значень, займаючи свою нішу в понятєвому полі функціонування терміносистем. Подібність використання метафор, що лежать в основі запозичуваних термінів, спостерігається у різних споріднених і неспоріднених мовах і виявляється частіше, ніж поява на їхньому ґрунті нових переносних значень. Це забезпечує відносну стійкість фонду інтернаціоналізмів і формування в мовах запозичення схожих ланок позначення наслідків наукового і емпіричного пізнання світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Земская Е.А Активные процессы современного словопроизводста // Русский язык конца XX столетия (1985-1995) под. ред. Земской Е.А. – М.: Языки русской культуры, 2000. – 2 изд.
2. Карпіловська Є.А. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону і чинники стабілізації інновацій // Укр. мова. – 2007. – №4. – С. 3-15.
3. Карпіловська Є.А. Тенденції засвоєння англіцизмів у сучасній українській літературній мові // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія філологія. – 2007. – Т. 10. – №2. – С. 78-84.
4. Карпіловська Є.А. Активність інноваційних процесів у різних функціональних стилях // Динамічні процеси в лексиконі сучасної української мови. – К.: Видавничий дім Бураго, 2008. – 335 с.
5. Кислюк Л.П. Словотворча активність неозапозичень // Динамічні процеси в лексиконі сучасної української мови. – К.: Видавничий дім Бураго, 2008. – 335 с.

6. Мазурик Д.В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови. – Автореф. дис. … канд. філол. наук, Львів, 2002.
7. Навальна М.І. Динаміка лексикону української періодики початку XXI століття. – К.: Ін-т української мови; Видавничий дім Бураго, 2011.
8. Скороходько Е.Ф. Семантические сети и автоматическая обработка текста. – К.: Наук.думка, 1983. – 218 с.
9. Стишов О.А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2005.
10. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология: вопросы теории. – 6-е изд. – М., 2012.
11. Νεγροπόντης Νικόλαος. Ψηφιακός κόσμος. – Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 1995. – 252 σ.
12. Ξυδόπουλος. Λεξικολογία. – Αθήνα: Πατάκη, 2008. – 239 σ.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ПРАЦІ

1. Активні ресурси сучасної української номінації. Ідеографічний словник нової лексики. – К.: Ін-т української мови НАНУ. – 2013. За ред. Карпіловської Є.А.
2. Балог В.О., Лозова Н.Є., Тименко Л.О., Тищенко О.М. Нові й актуальні слова та значення. Словникові матеріали (2002–2010). – К.: Видавничий дім Бураго, 2010.
3. Булыка А.А. Слоўнік іншамоўных слоў: у 2 т. – Мінськ: Бел.Эн. 1999.
4. Крысин Л.В. Толковый словарь иноязычных слов. – М.: Эксмо. 2008. – 908 с.
5. Мазурик Д.В. Нове в українській лексиці: Словник-довідник. – Львів: Світ, 2002.
6. Нелюба А. Словотворчість незалежної України. 1991–2012. Харків: Харків. іст.-філол. тов-во, 2012.
7. Туровська Л.В., Василькова Л.М. Нові слова та значення. – К.: Довіра, 2008.
8. Селігей П.О. Етимологічний словник суфіксів і суфіксоїдів в українській мові. – К.: Академперіодика, 2014. – 323 с.
9. Словник іншомовних слів // За ред. О.С.Мельничука. – К.: Українська енциклопедія, 1985. – 968 с.
10. Сучасний словник іншомовних слів // Уклад. Скопненко О.І., Цимбалюк Т.В. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.
11. Уласевіч В.І., Даўгулевіч Н.М. Слоўнік новых слоў беларускай мовы. – Мінськ: Тетра Система, 2009. – 444 с.
12. Уласевіч В.І., Даўгулевіч Н.М. Беларуска-рускі тлумачальны слоўнік новых слоў і новых значэнняў слоў. – Мінск: Аверсэв, 2013. – 253 с.
13. Юшманов Ю.В. Элементы международной терминологии. – Словарь-справочник. – М., 1968.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Klymenko Nina, Doctor of Philol.Sci., Professor,
Corresponding member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

TERMINOLOGIZATION AND DETERMINOLOGIZATION OF INFORMATION TECHNOLOGY VOCABULARY AND THE ROLE OF LOAN WORDS IN THESE PROCESSES

The paper deals with assimilation processes of foreign terms in closely connected Eastern Slavic languages and non-cognate with them Modern Greek. The results have shown that the vast majority of borrowings in this terminological system are from English. Part of information technology terminology borrowed from other branches is acquiring additional meanings. Those of them which possess figurative meanings in the language, source of borrowing, mostly retain them in the language into which they are borrowed. Appearance of new figurative meanings in loan words in comparison with the ones they have in the etymon language is rare.

Keywords**:** *terminologization, determinologization, borrowing, internationalism, metaphor, metonymy.*

Клименко Н.Ф., д. филол. н., проф., чл.-корр. НАН Украины
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ТЕРМИНИРОВАНИЕ И ДЕТЕРМИНИРОВАНИЕ ЛЕКСИКИ ИНФОРМАТИКИ И УЧАСТИЕ В ЭТИХ ПРОЦЕССАХ ЗАИМСТВОВАНИЙ

В статье рассматривается процесс освоения заимствованных терминов по информатике в близкородственных восточнославянских языках и неродственном с ними новогреческим. В терминосистеме информатики представлено значительное количество заимствований из английского языка. Часть освоенных в других областях терминов по информатике приобретает дополнительные специальные значения. Те из них, которым свойственны переносные значения, являющиеся результатом метафоризации, либо проходят стадию метонимии в языке-источнике, чаще всего сохраняют их и в языках заимствования. Появление новых по сравнению с языком-этимоном переносных значений у заимствованных терминов наблюдается редко.

Ключевые слова: *терминологизация, детерминологизация, заимствования, интернационализмы, метафора, метонимия.*

УДК811.161.2’33’373

Тетяна Андреєва, к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

УКРАЇНСЬКІ ТАВТОЛОГІЧНІ ФРАЗЕМИ: ПРИРОДА, СТРУКТУРА, ДЕРИВАЦІЯ

У статті розглянуто специфіку формально-смислової та образної природи тавтологічних фразеологізмів, констатовано стилістичні параметри, охарактеризовано типологію структури.
Ключові слова: *плеонастичний, повтор, тавтологічна пара, тавтологія, фразеологізм.*

Лінгвістичне зацікавлення специфікою мовних механізмів, за допомогою яких відбувається передавання культурних та повсякденно-емпіричних смислів, останнім часом посилюється. Це дає змогу реконструювати деякі особливості сприйняття навколишнього світу попередніми поколіннями носіїв мови, наблизитися “до праформи”. Важливим об’єктом у зв’язку з цим виступає фразеологія. Особливість фразеологізмів полягає в тому, що вони являють собою “специфічні мовні формули, “картини світу” із закодованою інформацією про минуле, про наших предків, про їхній спосіб сприйняття світу і їхню оцінку всього сутнього; вони акумулюють культурні потенції народу, тільки йому притаманним способом маніфестують дух і неповторність ментальності нації” [6, с. 6]. Будучи результатом процесу вторинного семіосизу, вони демонструють глибоку закоріненість в етнокультуру. Їхня «образна основа “відбиває характерологічні риси народного світобачення, що входять як складова частина до поняття “менталітет”. На основі цього у мовознавстві (як і в культурології та філософії) сформувався і став загальновизнаним погляд на фразеологічний склад мови як на найбільш прозору підсистему мови для втілення лінгвальними засобами концептів “мови” етнокультури”» [3, с. 35].

Свого часу фразеологічний склад мови виступав предметом дослідження в різноаспектних працях багатьох науковців (О. Блінової, С. Георгієвої, Л. Скрипник, Ф. Медведєва, В. Ужченка, О. Селіванової, В. Мокієнка, І. Подюкова, М. Толстого, В. Телії, В. Жайворонка, В. Коваля, О. Назаренко, Д. Ужченка, Л. Мельник, Т. Григоренко, О. Масло, Н. Мазур, Н. Скоробагатько, І. Царьової, Т. Д’якової, Г. Ібрагімової, О. Мостової, Л. Даниленко, А. Мелерович, А. Афанасьєвої, О. Кононової, О. Майбороди, Ю. Прадіда, Л. Савченко, А. Найди, М. Скаб, В. Яковлєвої, Ю. Лебеденко, З. Мацюк, О. Шкуран, А. Аксамитова, А. Бабкіна, З. Барболової, А. Бириха, Л. Степанової, В. Васильченка, І. Кевлюк та інших). Водночас є ще значна кількість ”неосвоєних ділянок“ у фразеологічному просторі української мови. Одна з них – тавтологічні фразеологізми. Багатопланова проблематика тавтологічних фразеологізмів, характерна для інших мов, досліджувалася у працях таких лінгвістів, як Л. Костючук, А. Ломов, Г. Селіванова, В. Бурмако, Т. Крапотіна, А. Бушуй, Т. Крапотіна, Н. Броннікова, К. Прокошева, М. Захарова, О. Попова, С. Талишкіна, Ю. Фішков, А. Васильев, Ю. Сірівудх та ін. Деякі аспекти тавтологізмів в українській мові розглядалися в роботах автора [1; 2]. Однак згадана проблематика потребує розширення й поглиблення

дослідницьких пошуків. Тому **актуальність** статті детермінована потребами подальших наукових пошуків у визначеному напрямку. **Мета** дослідження – охарактеризувати природу, структуру і деривацію тавтологічних фразем. **Об'єкт** – тавтологічні фразеологізми української мови.

Диференційною ознакою тавтологічних фразем виступає специфіка їхнього плану вираження, який характеризується наявністю **тавтології** (грец. ταυτολογία – повторення, від ταυτό (τό αυτό) – те саме і λογος – слово), під якою ми розуміємо повтор у межах одного контексту того самого чи спільнокореневого слова. Тавтологічний повтор (*марнота марнот* [7, с. 465; далі – посилання лише на сторінку цього джерела], *мішок мішком* [498], *морочити пароки* [509]), для якого характерна та сама чи деривaційно модифікована форма компонентів), слід відрізняти від плеонастичного (давньогр. πλεονασμός – надлишковий), коли відбувається вживання лексичних компонентів, один з яких – зайвий, бо дублює семантику іншого (*побачити на [свої (власні)] очі* [650], *без кінця [і] без краю; без кінця-краю* [376]); тут наявна абсолютно різна форма компонентів, один з яких семантично надлишковий. Отже, диференційною ознакою для цих двох типів повтору виступає форма.

До **тавтологічних фразеологізмів** (далі – ТФ) зараховуємо одиниці фразеологічної природи, у компонентному складі яких наявний свідомий повтор того самого чи спільнокореневого слова. Це надає аналізованим фраземам виразної експресивності, перетворюючи їх на широко вживані засоби образотворення: Хай гуде земля під нами Й Січа *кипенем кипить* (Я. Щоголів); Довірливі люди *валом валили* на Маковея до кринички (М. Стельмах); Кіндрат таки не втерпів, купив хустку. Він знав, що жінка і лаятиме його, і радітиме, і *поїдом їстиме* (Є. Гуцало); Синова лайка горіла у ньому, наче він на живому випік її. І хто? *Кістка од* його *кості і кров од крові* (М. Коцюбинський); *...*якби язик душі не примерзав до цієї криги самотності і не починав *пекти* неймовірним *пеком,* відштовхнув би від себе з силою цунамі… (В. Квітка).

Окрім образних тавтологізмів, виділяють також **тавтологічну помилку** – ненавмисне (несвідоме) використання тавтологічного повтору: *затанцювати танець, зробити роботу, засніжити снігом*. Вона свідчить про низький рівень володіння мовою. Тавтологічну помилку часто називають фраземою *масло масляне* (або – рідше – *дерев'яне дерево*).

ТФ виникають у результаті **фраземної інтеграції**, під якою дослідники розуміють "один із процесів утворення фразеологізмів на базі окремого слова, під час якого всі елементи, що інтегруються, беруть активну участь у творенні значення фраземи, чи, точніше, у створенні образу, який це значення мотивує: *кисла Оришка; Михайло незгадайло; лелека, що літа далеко*" [4, с. 190]: *морочити пароки* [509], *марнота марнот* [465]. Семантика аналізованих ТФ демонструє так звану "інтенсифіковану напругу", про наявність якої свідчать семи на зразок "дуже, надзвичайно, зовсім, повністю" [6, с. 197]. Висока експресивність ТФ досягається завдяки специфічній організації і постійності структурної моделі, яка характеризується регулярною поповнюваністю.

ТФ виступають здебільшого як утворення, сформовані двома повнозначними складниками (тавтологічними компонентами). Такі структури будемо називати **тавтологічні пари** (далі – ТП).

Поряд з ТФ, що дорівнюють ТП, виявлено випадки, коли ТП входять до багатокомпонентних одиниць: *щоб тебе (його, її і т. ін.) писачка писала / списала* [627], *міряти однією міркою (на одну мірку, на один аршин)* [494]. За нашими підрахунками, ТФ, що дорівнюють ТП, складають 98 відсотків від загальної кількості фразем, залучених до аналізу (170 одиниць).

Виявлено випадки, коли ті самі ТП функціонують як окремі фраземи, так і в складі одиниць розширеної структури: *один (одне) з-перед (перед, попереду) одного* [579] // *один одного вартий; одне одного варті* [579], *один одному на голову лізе (лізуть)* [579].

Структуру ТП формують: а) іменники (таких одиниць найбільше): *від випадку до випадку* [97], *хоч возом вози* [143], а також субстантивовані прикметники: *як (мов, ніби і т. ін.) рівний з рівним* [736], *святая (свята, святе) святих* [790]; б) іменники з дієсловами: *бувати (бути) / побувати у бувальцях* [60]; в) іменники з прикметниками: *на віки вічні* [128], *з далекого далека* [219]; г) займенники: *сам на сам* [778]; ґ) прислівники: *і так і перетак* [875], *так за так* [875].

В іменникових ТП можливе як безпосереднє сполучення складників (*кінець кінцем* [375], *лити (литися) ливцем* [425], *марнота марнот* [465], так і опосередковане службовими словами різноманітної природи (*від (з) зорі до зорі* [344], *із краю в край* [395], *нехай (хай) лизень злиже кого, що* [423], *не в лоб, так по лобі* [443]. Хоча такі різні типи зв'язків можуть варіюватися у межах однієї ТП: *кат катом* // *кат з катів* [366].

Деякі ТФ характеризуються наявністю варіантів тавтологічного компонента: *поїдом (їдьма, їдом) їсти* [358], *кипнем (кипенем) кипіти* [373]. Трапляються випадки, коли члени ТП зливаються в одну лексему: *з давніх-давен* [219], *і гадки-гадоньки не мати* [468].

Характер ТП дає підстави для поділу ТФ на дві групи: 1) ТФ експресивного і 2) ТФ смислового призначення. До першої групи належать одиниці, формування яких має на меті створення відповідного виражального ефекту: *падь пала (напала)* [603], *з далекого далека* [219], *вік вікувати / звікувати* [129]. До другої – фраземи, що передають більше логічну інформацію і створюються в основному без настанови на експресивність, яка, однак, з'являється у процесі використання: *з вуст у вуста* з сл. "передаватися, передавати, переходити", *від (з) уст до уст* [161], *від дзвінка до дзвінка* [234], *час від часу; від (із) часу до часу* [944]. План вираження одиниць першої групи демонструє вищий рівень семантичної "розчиненості" компонентів (*пришити пришву (пришви)* – 'доповнити сказане кимсь, втрутитися в чужу розмову' [702], *розводити / розвести розводи* – 'бути надто несміливим, не виявляти належної рішучості, наполегливості в чому-небудь' [745]. Компоненти одиниць другої групи більш самостійні: *хвилина в хвилину* [922], *так за так* [875], *суди та пересуди* [870]. Здебільшого їхня семантика мотивована значенням складників: *від дошки до дошки* – 'від початку до кінця' [267–268], *з години на годину* – 'у найближчий час' [178], *як рівний з рівним* – 'рівноправний, рівноцінний з ким-небудь' [736].

У стилістичному плані ТФ частіше функціонують як нейтральні одиниці, проте у складі цієї підсистеми наявні: а) вульгарні (*дубом одубитися* [581]); б) жартівливі (*бодай рак урачив* [730]; *не в лоб, так по лобі* [443]); в) лайливі (*нехай (хай) лизень злиже* [423]; *сто сот крот болячок* [862]); г) зневажливі (*один одному на голову лізе*

(лізуть) [579]); ґ) книжні (*святая (свята, святе) святих* [790]); д) застарілі (*дзвонити (видзвонювати) в усі дзвони* [234]); е) іронічні (*один від одного недалеко відбіг* [578]) та іронічно-фамільярні (*мішок мішком* [498]).

Найчастіше ТФ мають структуру простого словосполучення (з переважанням підрядних): *пропадати пропадом* [709], *пришити пришву (пришви)* [702], *рада в раду* [725]. Рідше ТФ співвідносяться зі складним словосполученням: *міряти мірками (міркою, ковшем) гроші* [494], *один від одного недалеко відбіг (відскочив, відбігли, відскочили)* [578]. Також трапляються фраземи, що складаються з двох ТП (формально вони дублюють складне речення): *ані (ні) слихом [не] слихати, ані (ні) видом (у вічі) не видати* [825].

У структурі ТФ можуть функціонувати одиниці з утраченим лексемним статусом: *з давніх-давен* [219], *баш на баш* [21], *відом не відати* [113]. Також використовуються розмовні рідковживані компоненти: *кипнем (кипенем) кипіти* [373] (кипінь (кипень) ‘1. *розм.* Те саме, що окріп. 2. *перен., рідко.* Біла піна на воді під час її бурхливого вирування, а також кипіння’ [5]), *лігма (лежнем) лежати* [420] (лігма ‘*присл., розм.* У лежачому положенні; лежачи’ [5]). Це засвідчує архаїчність таких утворень.

Серед ТФ наявні одиниці, що перебувають між собою в синонімічних зв’язках: *баш на баш з сл.* “міняти” – ‘здійснювати еквівалентний обмін’ [21] // *так на так з сл.* “міняти *і т. ін.*” – ‘здійснювати еквівалентний обмін’ [875]; *валом валити / повалити* – ‘1. Іти чи їхати у великій кількості (про людей). 2. Рухатися суцільною масою’ [66] // *плавом (як, мов, ніби і т. ін. плав) пливти (плисти, линути і т. ін.)* / *попливти (поплисти, полинути і т. ін.)* – ‘1. Рухатися безперервним потоком (про людей). 2. Безперервно збільшуватися, надходячи у великій кількості’ [647].

Окрім решти, ТФ можуть являти собою: а) одиниці інтер’єктивного характеру, що позбавлені номінативності і функціонують як знаки певних емоцій: *око за око* – ‘уживається для вираження прагнення помститися за вчинене зло, несправедливість, образу і т. ін.; відплата тим самим’ [585], *отаке й таке (отаке)* – ‘уживається як узагальнена форма передачі викладеного раніше для уникнення повторення, економії часу’ [591]; б) компаративи: *як людина з людиною* [453], *як (мов, ніби і т. ін.) рівний з рівним* [736], *як у забій бити / забити* [26].

Найактивніше ТФ творяться за допомогою таких компонентів: а) слово: *ні слова, ні півслова; ні слівця, ні півслівця* [826], [*від слова] до слова* [827]; б) один: *один від одного недалеко відбіг (відскочив, відбігли, відскочили)* [578]; в) око: *око в око* [584], *око на око* [585], *око за око* [585]; г) лоб: *лоб до лоба* [443], *не в лоб, так по лобі* [443]; ґ) зуб: *зуб за зуб* [347], *зуб на зуб не попадає* [347]; д) вік: *на віки вічні* [128], *по віки вічні* [129].

Формування плану вираження ТФ відбувається за кількома структурними типами (далі – СТ). Високий рівень продуктивності демонструє **СТ “N + N”**. Поєднання субстантивних компонентів здійснюється як безпосередньо, так і з використанням службових частин мови. Найбільша кількість ТФ аналізованого структурного типу сформована із застосуванням службових слів. Тут діють дві моделі – ***“N + prep. +N”*** і ***“prep. + N + prep. +N”***. У кількісному плані переважають одиниці, утворені за моделлю ***“N + prep. +N”***. Тут використано такі прийменники: 1) від: *плоть від плоті* [648];

2) на: *дірка на дірці* [248]; 3) за: *око за око* [585]; 4) з: *зуб з зубом не зведе* [325]; 5) в/у: *рада в раду* [725], *волос у волос* [144]; 6) до: *лоб до лоба* [443].

Модель ***"prep. + N + prep. +N"*** демонструє меншу різноманітність щодо використання займенників: 1) від/з … до: *від роду до роду* [742], *від (з) рана до рана* [730], *від (з) ранку [й (та)] до ранку* [731]; 2) із … в: *із кутка в куток; із кута в кут* [407], *тинятися з кутка в куток* [883]. Деякі фраземи демонструють належність одразу до обох прийменникових моделей: *рік у рік; з року в рік* [738], *час від часу; від (із) часу до часу* [944].

Безприйменникова модель ***"N + N"*** реалізується у двох варіантах. Більш продуктивним є той, у якому залежний компонент має форму О. в. (в однині чи множині): *жарти жартами (*рідше *жарт жартом)* [290], *мішок мішком* [498]. У поодиноких фраземах він стоїть у формі Р. в. множини: *суєта суєт* [870].

Нечисленні одиниці утворені за моделлю ***"(konj.) + N + konj. +N"***: *суди та пересуди* [870], *ні слова, ні півслова; ні слівця, ні півслівця* [826].

Серед ТФ, утворених за **СТ "N + N"**, наявні компаративи: *як (мов, ніби* і т. ін.*) рівний з рівним* [736], *як людина з людиною* [453]. Аналізований тип репрезентують також і субстантивовані прикметники: *святая (свята, свате) святих* [790], *як (мов, ніби* і т. ін.*) рівний з рівним* [736]. Виявлено випадки, коли ТП формується шляхом редуплікації: *і гадки-гадоньки не мати* [468], *з діда-прадіда (з дідів-прадідів)* [241]. Хоча для деяких поряд існують і традиційні паралелі: *з діда й прадіда, з дідів і прадідів* [241].

Високий рівень продуктивності констатуємо і щодо **СТ "V + N"**. ТП одиниць аналізованого типу співвідносні як зі словосполученням, так і з реченням. Переважають перші.

Підтип ***"V + N – словосполучення"*** представлено кількома моделями. Серед них виразно виділяється модель ***"V + N$^{0.o.}$"***. Її репрезентують одиниці, у яких при дієслову вжито компонент із семантикою "спосіб дії". Звичайно він має форму О. в. (однини чи множини): *хоч возом вози* [143], *хоч криком кричи* [398], *ходити / заходити ходором (ходуном)* [930]. Деякі ТП мають варіанти, де субстантивні компоненти вживаються в іншій формі: *міряти однією міркою (на одну мірку)* [494], *плавом (як, мов, ніби і т. ін. плав) пливти (плисти) / попливти (поплисти)* [647]. До цієї групи прилягають одиниці, в яких позицію залежного компонента займає прислівниковий елемент: *рид-ма ридати* [5], *поїдом (їдьма, їдом) їсти* [358]. Деякі такі фраземи мають варіанти з керованим іменником і прислівником: *лігма (лежнем) лежати* [420].

Модель ***"V + N$^{3.\ в}$"*** репрезентують одиниці, в яких компоненти ТП поєднані: а) безпосередньо: *круто заміс місити* [495], *вік вікувати / звікувати* [129] та б) за допомогою прийменника: *дзвонити (видзвонювати) в усі дзвони* [234], *як (мов, ніби і т. ін.) у дзвони дзвонити* [234]. Деякі ТФ цього типу являють собою компаративи: *як у забій бити / забити* [26], *як (мов, ніби і т. ін.) у дзвони дзвонити* [234].

Підтип ***"V + N – речення"*** нараховує незначну кількість одиниць. Вони співвідносні з простими реченнями: *падь пала (напала)* [603], *свічки (сто свічок) в очах засвічуються / засвітилися (засвітилося)* [788]. Серед таких одиниць – компаративи (*як (мов, ніби* і т. ін.*) лиз (лизень, лизь) злизав* [422] і прокльони (*нехай (хай) лизень злиже* [423]).

Виявлено два ТФ, співвідносні зі складним реченням. В одному наявні дві ТП (*ані (ні) слихом [не] слихати, ані (ні) видом (у вічі) не видати* [825], а в іншому тавтологічні компоненти належать до різних предикативних частин (*спати і в сні бачити* [846]). Поза аналізованим типом перебувають ТФ, утворені з дієслів (модель ***"V + part. + V"***): *хочеш не хочеш* [934], *була не була* [62].

СТ "Adj + N" реалізується в основному в моделі, де іменник виступає з прийменником: *з далекого далека* [219], *по віковічні віки* [129]. Ад'єктивний компонент у деяких фраземах займає постпозицію: *на віки вічні* [128], *до віку вічного* [129]. Рідше іменник функціонує без прийменника: *дивним дивом* [238]. Серед одиниць аналізованого типу виявлено ТФ з редуплікованою ТП (*з давніх-давен* [219]), а також фразему з редуплікованим ад'єктивним компонентом (*по віковічні віки* [129]).

СТ "Adv + Adv" репрезентують ТФ, сформовані прислівниками займенникового походження. Вони поєднуються за допомогою сполучників (*тут як тут* [904], *і так і перетак* [875], *так (отак) і так* [875], *так чи не так* [876] та прийменників (*так за так* [875], *так на так* [875].

СТ "Pron + Pron"представлено одиницями, що формуються за допомогою займенників таких розрядів: 1) особових (*я не я* [974]); 2) відносних (*за що [й], про що?* [971], *ні за що [ні про що]* [971], *що не що, а…* [973], *чого-чого, а…; чому-чому, а…* [950]); 3) означальних (*сам на сам* [778]); 4) вказівних (*отаке й таке (отаке)* [591]), які з'єднуються службовими словами. У межах цього типу теж наявна редуплікація: *чого-чого, а…; чому-чому, а…* [950]. Поза наведеними типами перебувають конструкції *по всіх усюдах* [916] і *з усіх усюд (усюдів)* [916], утворені займенником та прислівником.

СТ "Num + Num" представлено одиницями, де ТП формує числівник "один", що поєднується як безпосередньо (*один одного вартий; одне одного варті* [579], *один одному на голову лізе (лізуть)* [579], *одним один (однісінький)* [579]), так і за допомогою прийменників (*один від одного недалеко відбіг (відскочив, відбігли, відскочили)* [578], *один в один* [579], *один на один* [579], *один на одному* [579], *один (одне) з-перед (перед, попереду) одного* [579]). Осібно розташовується ТФ-проклін, де ТП формується числівником *сто* і його старою непрямою формою, що зазнала субстантивації: *сто сот крот болячок [у печінки* і т. ін.*]* [862].

Таким чином, особливості образного освоєння дійсності, з одного боку, а також потреба акцентувати увагу на певному важливому понятті, що подається багатопланово, з іншого, зумовили виникнення такого феномена, як ТФ. У цих одиницях знайшли відображення певні фрагменти народного світобачення, специфіка етнічної комунікації, особливості формування концептуальної та мовної картин світу українського етносу.

ТФ формують відповідну підсистему в межах фразеології української мови. Характерною ознакою для них виступає специфіка форми. В основі одиниць такого типу лежить тавтологічний повтор, що реалізується в тавтологічній парі. На противагу тавтологічній помилці (мовній незграбності) тавтологічний фразеологізм являє собою структуру, сформовану з образною настановою. Серед ТФ кількісно переважають ті, що дорівнюють ТП. Найбільше ТП – іменникові.

Тавтологічний компонент може варіюватися. Деякі ТП являють собою як окремі фразеологізми, так і компоненти фразем, що мають розширену структуру. Найпоширеніші ТФ ті, що формально співвідносяться з простим словосполученням, серед яких переважають підрядні.

Наявність компонентів ТФ, які не мають статусу лексеми, підтверджує їхню архаїчність. Деривaційно найактивнішими тавтологічними компонентами виступають *слово, один, око, лоб, зуб, вік*.

Проблематика вивчення ТФ має ще ряд неохоплених фрагментів, у дослідженні яких убачається відповідна наукова перспектива.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреєва Т. М. Тавтологічні фразеологізми в українській мові / Т. М. Андреєва // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 43(1). – С. 3–9.
2. Андреєва Т. М. Українські тавтологічні фразеологізми моделі “V+No.в” / Т. М. Андреєва // Мовні і концептуальні картини світу. – 2014. – Вип. 47(1). – С. 55–66.
3. Васильченко В. М. Обрядові фразеологізми в російській та українській мовах (етнокультурні паралелі) // Український смисл. – 2009. – № 2–3. – С. 35–50.
4. Краснобаєва-Чорна Ж. Дискурсивно-рангові особливості фразем у дискурсивних практиках: типологійні вияви фраземних ігрових начал // Учені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соц. – 2012. – Т. 25 (64), № 2 (1). – С. 187–192.
5. Словник української мови в 11-ти томах [Електронний ресурс] / Уклад. В. Винник, В. Градова [та ін.]. – Режим доступу: http://sum.in.ua/ – Назва з екрана.
6. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови [Текст] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 400 с.
7. Фразеологічний словник української мови / [уклад. В. Білоноженко та ін.]. – К. : Наукова думка, 1993. – 980 с.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Андреева Т.М., к.филол.н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

УКРАИНСКИЕ ТАВТОЛОГИЧЕСКИЕ ФРАЗЕМЫ: ПРИРОДА, СТРУКТУРА, ДЕРИВАЦИЯ

В статье рассмотрена специфика формально-смысловой и образной природы тавтологических фразеологизмов, констатированы стилистические параметры, охарактеризована типология структуры.

Ключевые слова: *плеонастический, повтор, тавтологическая пара, тавтология, фразеологизм.*

Andreeva T. M., Cand.Phil.Sci., Associate Professor,
Institute of Philology, Taras Schevchenko National University of Kyiv

**UKRAINIAN TAUTOLOGICAL PHRASEMES:
ORIGIN, STRUCTURE AND DERIVATION**

The article deals with the specific formal semantic and imaginative nature of tautological phraseology, ascertained stylistic options, described typology of structure.

Keywords: *pleonasm, iteration, tautological pair, tautology, phraseologism.*

УДК 81’25:811.133:34

Борець А.М., здобувач,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

**ФРАНЦУЗЬКА ЮРИДИЧНА РЕАЛІЯ
ЯК ПРОБЛЕМА ЮРИДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ**

Висвітлено проблему неперекладності лексики, зокрема юридичних реалій французької мови. Проаналізовано місце юридичного перекладу серед інших видів спеціального перекладу. Розглянуто поняття «реалія», «термін», та зокрема «юридична реалія», а також прийоми їх відтворення мовою перекладу. Наведено деякі приклади, пов’язані із юридичною системою Франції та шляхи їхньої передачі мовою перекладу.

Ключові слова: *реалія, юридичний текст, термін, переклад, прийоми перекладу.*

Проблема перекладності, або, швидше, неперекладності безеквівалентної лексики чи реалій вже досить довго є однією з ключових на порядку денному досліджень перекладознавців різних країн та шкіл. Значення перекладацької діяльності в Україні та світі підвищується у зв’язку з поступовою інтеграцією національних правових систем до європейського правового простору. Окремої уваги заслуговує питання перекладу юридичних реалій, тобто термінів юридичної системи однієї країни на мову іншої країни. Для того, щоб розібратися із розв’язанням вказаної проблеми, спробуємо відповісти на питання: яка лексика може вважатися безеквівалентною та належить до категорії «реалії».

По-перше, спробуємо розібратися, за якими критеріями виділяються різні види перекладу. Так, на нашу думку, досить прийнятною є класифікація яку цитує В. Здобніков та О. Петрова у «Теорії перекладу» (2007) – за характером тексту, що перекладається, та за діями перекладача у момент перекладу. У жанрово-стилістичній класифікації тексту автор виділяє художній текст, для якого поетична або художньо-естетична є головною, та інформативний (спеціальний) переклад, основною функцією якого є інформативна. Орієнтуючись на приналежність оригіналу до визначеного функціонального стилю вихідної мови, виділяються підвиди інформативного перекладу – суспільно-політичний, науково-технічний, офіційно-діловий, військовий переклад тощо. На нашу думку, доцільно було б виокремити також юридичний переклад

як підвид інформативного перекладу. Для інформативного перекладу головною задачею є найбільш точна передача змісту тексту оригіналу, саме тому важливо відтворити терміни та реалії, подані у тексті вихідною мовою із мінімальними втратами.

По-друге, слід встановити, що являє собою безеквівалентна лексика та реалія. В. Комісаров у своїй книзі «Теорія перекладу. Лінгвістичні аспекти» (1990) визначає безеквівалентну лексику як лексичні одиниці висхідної мови (далі – ВМ), що не мають регулярних (словникових) відповідників у мові перекладу.

Л. Бархударов у контексті розгляду проблеми безеквівалентної лексики вважає, що ситуація, що описується ВМ, відсутня у досвіді мовного колективу – носія МП, тобто коли у вихідному тексті описуються т.зв. реалії – предмети та явища, специфічні для цього народу та країни, є найбільшою складністю при перекладі. Разом з тим, автор зауважує, що будь-яка людська мова влаштована таким чином, що за її допоомгою можна у необмеженій кількості описувати не лише вже відомі, проте й абсолютно нові ситуації, специфічні для життя певного народу та певної країни, що не мають аналогів у житті інших народів та країн і ніколи не зустрічалися раніше.

Автори праці «Непереводимое в переводе» (1980) С. Влахов та С. Флорін вважають безеквівалентною лексикою лексичні та фразеологічні одиниці, що не мають перекладацьких еквівалентів. Поняття реалія вони тлумачать як предмет, річ, що існує або існувала матеріально, що нерідко зв'язується за змістом із поняттям «життя», наприклад «реалії європейського (суспільного) життя». Роблячи більш детальний аналіз, науковці доходять висновку, що реалії входять, як самостійне коло слів, до рамок безеквівалентної лексики та являють собою слова (або словосполучення), що називають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального та історичного розвитку) одного народу, та які є чужими іншому, оскільки вони – носії національного та/або історичного колориту і, як правило, не мають точних відповідників (еквівалентів) в інших мовах, а отже – не можуть бути перекладені на загальних засадах, через потребу особливого підходу.

Р. Зорівчак у своїй роботі «Реалія і переклад» (1989) подає власне значення поняття «реалія», а саме – це моно- і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщує (в плані бінарного зіставлення) традиційний закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприйняття. Реалії не можуть перекладатися, оскільки у мові перекладу відсутні відповідники об'єкта, поняття чи явища, що відтворюється. Тому автор пропонує говорити не про переклад, а про відшукання семантико-стилістичного відповідника або про трансляційне перейменування реалій.

У свою чергу, ми вважаємо, що реалія об'єднує в собі як поняття, притаманне для певного народу та країни, так і слово, що позначає це поняття. Разом з тим, вважаємо доцільним введення такого поняття, як «юридична реалія», приклади якого будуть наведені нижче.

Щодо питання передачі реалій на мову перекладу, Р. Зорівчак пропонує скористатися способами транскрипції (транслітерації); гіперонімічного перейменування; дескриптивної перифрази; повного і часткового калькування; міжмовної транспозиції на конотативному рівні; методу уподібнення (субституції); відшукання ситуативного

відповідника (контекстуальний переклад); контекстуального тлумачення (інтерпретації) реалій. Натомість вчені С. Флорін та С. Влахов пропонують передавати реалії мовою перекладу за допомогою транскрипції, перекладу (заміни), створення неологізму – кальки, напівкальки, опанування, семантичного неологізму, приблизного перекладу – родо-видової відповідності, функціонального аналогу, опису, пояснення, тлумачення, а також контекстуального перекладу.

До перекладу термінів науковці ставляться не традиційно, піддаючи сумніву твердження багатьох спеціалістів щодо однозначності терміна та відсутності проблем у перекладі такого роду лексики. С. Влахов та С. Флорін стисло резюмують особливості перекладу термінів:

- термін має перекладатися терміном;
- відхилення від основного принципу перекладу припускаються головним чином у тих випадках, коли термін в даному тексті не несе значного семантичного навантаження, а також, якщо він позбувся зв'язку з відповідною терміносистемою;
- за відсутності терміна-еквівалента у мові перекладу у науковому тексті його запозичують або створюють новий, а також можуть надати термінологічне значення загальнолітературній одиниці, а у художньому тексті виокристовують інші прийоми, намагаючись, тим не менш, не порушувати «термінологічного звучання» тексту: заміну іншим (зазвичай близьким за значенням, а іноді навіть далеко не рівнозначним) терміном, компенсацію видового поняття родовим, синонімом різноманітного ступеня близькості, приблизною відповідністю (звичайним словом) та навіть нульовий переклад. Внутрішня форма терміна, яка не береться до уваги при перекладі наукової літератури, може мати значення у художньому перекладі, але тільки у тих випадках, коли вона відіграє аналогічну роль в оригіналі.

Слід зазначити, що не всі перелічені вище прийоми перекладу застосовуються до перекладу юридичних реалій. Спробуємо проаналізувати, до яких прийомів перекладу таких термінів та реалій вдаються вітчизняні перекладачі. Розглянемо ряд прикладів із посібника Д.В. Шлепнева «Французька мова для юристів. Тлумачний словник» (2006). Так, реалія **Maison de la justice et du droit** відсутня в українській системі судочинства взагалі. Саме тому, автор подає дослівний переклад та розгорнуте тлумачення вказаної реалії – ***«будинок правосуддя й права»*** *підпорядкований суду великої інстанції і є місцем доступу до права (прийом відвідувачів, надання допомоги, консультацій тощо) для громадян і, зокрема, для потерпілих. Такі будинки забезпечують чергування фахівців і розв'язання незначні суперечки цивільного характеру.*

Щодо відтворення в перекладі назв професій та посад, наприклад **Juge** (m) ***«Суддя; суд, судова влада»***, слід звернути увагу на те, що у французькій ця реалія досить часто використовується у загальному значенні. У таких випадках його слід перекладати не як «суддя», а як «суд» або навіть «судова влада». Тобто семантичне наповнення терміну є іншим. Слід також пам'ятати, що у французькій правовій системі існують судді, до обов'язку яких не входить власне розгляд справи та здійснення правосуддя.

Реалія **«Juge d'instruction»** взагалі не існує в українській юридичній системі. Її визначають як ***особу, на яку покладається виконання слідчих дій – магістрат суду великої інстанції,*** *в обов'язки якого входить проведення попереднього слідства. При*

цьому його безпосереднім обов'язком є проведення об'єктивного слідства, тобто збору доказів, що свідчать як про винність особи, так і про її невинуватість. Повноваження слідчого судді досить великі: він може здійснювати обшуки, арешт майна, прослуховування телефонних розмов, приймати рішення про судовий контроль, подавати запит судді щодо надання свободи та утримання під вартою, попереднього ув'язнення особи. Український спеціаліст має відзначити, що розслідування покладається у Франції на особу, що має статус судді, а не на співробітника управління внутрішніх справ або прокуратури, як в Україні. Не дивлячись на схожість функцій, пряма аналогія є складною, через принципово різну відомчу приналежність українських слідчих та французьких слідчих суддів. При перекладі цього терміна перевага надається описовому перекладу у поєднанні з перекладацьким коментарем.

Проаналізуємо також загальне поняття судової системи Франції **Tribunal d'instance**, що перекладаємо українською як ***«суд малої інстанції»***. Одразу бачимо, що під час відтворення терміна, перекладач використовує прийом розширення синтагми. Цьому суду підсудні справи, вартістю нижче ніж 7600, а також справи у чітко визначених законом сферах незалежно від їхньої вартості. На рішення суду можна подати апеляційну скаргу за умови вартості позову вище ніж 3800 євро. Участь адвоката у розгляді справи необов'язкова. Суддя суду малої інстанції одночасно є головою паритетного суду у справах з оренди сільськогосподарських земель, суддею у справах з опіки, а також суддею з вирішальним голосом у раді із трудових спорів. У цьому випадку автор пропонує при перекладі використати прийом конкретизації, перекладаючи не просто «суд інстанції», а саме «малої інстанції», зважаючи на те, що у французькій судовій системі існує також **tribunal de grande instance**, що перекладається як «суд великої інстанції».

Питання перекладу реалій внаслідок своєї суперечливості являє собою велике поле для проведення різних досліджень, оскільки надати повний та абсолютний перелік прийомів та засобів перекладу реалій, вказівок та пояснень до них неможливо. Аналіз прикладів з юридичної лексики показав, що перекладачі найчастіше вдаються до контекстуального та описового засобів перекладу, що вказує на наявність суб'єктивного фактору у вирішенні даної проблеми, подеколи у поєднанні з іншими прийомами перекладу такої лексики (калькування, розширення, конкретизація тощо). Більшість реалій є безеквівалентною лексикою, що унеможливлює вірогідність абсолютного перекладу на українську мову (заміна реалії мови оригіналу на реалію мови перекладу). Безумовно, при виборі способу перекладу велику роль відіграє не лише задум автора тексту, а й точка зору автора перекладу. З іншого боку юридичний переклад є переважно перекладом з однієї правової системи в іншу, тобто значну роль відіграє екстралінгвістичний контекст та перекладацькі компетенція та досвід.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бархударов Л.С.* Язык и перевод.//-М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. *Влахов С.,Флорин С.* Непереводимое в переводе.//-М.: Международные отношения, 1980. – 343 с.

3. *Зарівчак Р.П.* Реалія та переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози).//-Львів:Вид-во при Львів.ун-ті, 1989. – 216 с.
4. *Комиссаров В.Н.* Теория перевода (лингвистические аспекты) Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз..//-М. Высшая школа, 1990. – 253 с.
5. *Сдобников В.В., Петрова О.В.* Теория перевода.//-М.: АСТ Восток-Запад, 2007. – 448 с.
6. *Шлепнев Д.В.* Французский язык для юристов. Толковый словарь.// – Ростов –на-Дону: Феникс, 2006. – 287с.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р

Borets A.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

FRENCH JURIDICAL REALTY AS A PROBLEM OF JURIDICAL TRANSLATION

The article highlights the problem related to juridical realties translation in particular French juridical realties. Notions "realty", "term" and particularly "juridical realty" and ways of theirs translation have been examined. Several examples connected to juridical system of France and methods of theirs translation have been provided.

Keywords: *realty, juridical text, term, translation, methods of translation.*

Борец А., соискатель,
Институт филологии КНУ им. Тараса Шевченко, г. Киев

ФРАНЦУЗСКАЯ ЮРИДИЧЕСКАЯ РЕАЛИЯ КАК ПРОБЛЕМА ЮРИДИЧЕСКОГО ПЕРЕВОДА

В статье освещается проблема непереводимости безэквивалентной лексики, в частности, юридических реалий во французском языке. Проанализировано место юридического перевода среди других видов специального перевода. Рассмотрены понятия «реалия», «термин», «юридическая реалия», а также приемы их отображения на языке перевода. Проанализированы некоторые примеры, связанные с юридической системой Франции, а также способы их перевода.

Ключевые слова: *реалия, юридический текст, термин, перевод, приемы перевода.*

УДК 81’42+811.111

Борисенко Н. Д., к. філол. н., доц.,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВИСЛОВЛЕННЯ ЗГОДИ ТА ВІДМОВИ В ДИСКУРСІ БРИТАНСЬКОЇ ДРАМИ: КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття розглядає висловлення згоди та відмови у мовленні персонажів британської драми, розкриває їхній прагматичний потенціал. Досліджується специфіка мовленнєвих актів згоди та відмови. Визначається відповідність згоди та відмови вимогам Принципу ввічливості. Аналізуються тактики персонажного мовлення, що сприяють вербальному втіленню зазначених явищ.

Ключові слова: *дискурс драми, згода, відмова, мовленнєвий акт, тактика.*

Сучасні лінгвістичні дослідження спрямовані на виявлення того, як людина використовує мову в процесі свої життєдіяльності. У цьому зв’язку одним із завдань сучасної лінгвістики є вивчення комунікативно-прагматичних особливостей діалогу [Селіванова 2013, 144-158] та аналіз того, яким чином відбувається тактико-стратегічна організація мовлення та відбір мовцем певних мовних та мовленнєвих засобів в процесі спілкування для реалізації як лінгвальних, так і екстралінгвальних цілей. При цьому лінгвістичні розвідки охоплюють як реальну комунікацію [Славова 2009, 158-163], так і художній дискурс [Савчук 2008, 182-185].

З іншого боку, аналіз індивідуального мовлення дозволяє виявити частотність використання певних стратегій та тактик у конкретних ситуаціях спілкування. Той факт, що дискурс драми потребує детального вивчення у своїй багатоплановості [Голованева 2010б 52-53], дозволяє нам залучити персонажне мовлення британської драми для аналізу висловлення згоди та відмови, що є на часі.

У сучасних лінгвістичних розвідках широко представлений аналіз явищ згоди та відмови. Наприклад, досліджується роль згоди у реалізації Принципу ввічливості [Газизов 2009, 13-18]; визначаються конвенційні модуси згоди як феномену, що пом’якшує категоричність відповіді та направлений на створення комфортної атмосфери спілкування [Третьякова 2013, 96]; відмова розглядається як комунікативна стратегія, що характеризується неготовністю мовця до співпраці [Дрібнюк 2012, 22; Осовська 1999, 43-44] та реалізація якої може призводити до припинення комунікативної взаємодії [Одарчук 2001, 107-112].

У нашому дослідженні ми розглядаємо згоду та відмову як ретроспективні мовленнєві акти [Почепцов 1989, 48], що виникають в якості реакції на певний комунікативний стимул, а ілокутивне призначення яких детермінується ілокутивним призначенням попередньої репліки [Баранов Крейдлин 1997, 86]. Із запропонованої сучасними розвідками типології мовленнєвого акту згоди, в якій вирізняються згода-підтвердження, згода-схвалення, згода-дозвіл, згода-договір та згода-поступка [Оразолинова 2012, 82-83], обираємо два останні. Отже під згодою ми розуміємо стверджувальну відповідь, яка повідомляє про взяття на себе зобов’язання виконати

щось, що демонструє як щире бажання бути корисним, так і вимушену поступку, та є реакцією на вимогу, наказ чи прохання співбесідника.

Мовленнєвий акт відмови може бути як відмовою від пропозиції або запрошення, так і відмовою бути корисним співбеседнику та виконати вимогу або прохання [Пудровская 2000, 15-17]. У нашому дослідженні під відмовою ми розуміємо негативну відповідь на вимогу чи прохання співбесідника, яка повідомляє про небажання брати на себе певні зобов'язання.

Аналіз персонажного мовлення британської драми показує, що висловлення згоди та відмови широко використовуються у дискурсі драми. При цьому якщо згода сприяє підтриманню кооперативної взаємодії та відповідає вимогам Принципу ввічливості [Brown, Levingson, 1987] та максими згоди, яка приписує мовцю поважати слухача, зменшувати незгоду та збільшувати згоду, то відмова порушує принцип ввічливості, демонструє небажання підтримувати доброзичливу атмосферу спілкування. З іншого боку, реалізація самої вимоги може відбуватись як в зоні кооперативного спілкування, наприклад якщо мовець застосовує прохання:

Paula. *Please go – I want you to go.*

Frank. *There's no need to be frightened* [Benfield 1981, 12],

так і в зоні конфронтативного спілкування, якщо використовується наказ:

Dickon. *Turn it off! Turn the damn thing off!*

Lindsey. *Dickon! What's the matter with you?* [Hastings 1979, 26] або погроза:

Julian. *Not thinking of giving me the sack, are you? I don't think you'll do that, miss Strange, not if you think about it. You can't dismiss people for nothing, not nowadays, and I don't think you'd like me to tell Dr Marshall the reason, do you? That little conversation we had – that's better kept between ourselves – don't you agree?*

Peggy *(resentfully). I suppose you're right* [Manktelow 1977, 14].

Реакцією на вимогу може бути як згода її виконати, так і відмова.

Вербальне втілення згоди у репліках персонажів британської драми відбувається за допомогою тактики згоди, яка включає мовленнєві акти згоди:

Keith. *Make us all another cup of coffee before you go. That's a girl.*

Emma. *Ay, ay, sir* [Ayckbourn 1983, 22].

Реалізація тактики згоди може комбінуватись з певними умовами, на яких персонаж погоджується виконати вимогу:

Ginny. *The thing is, we would like you to cook us a Jewish meal. We will buy all the necessary, and help you to prepare.*

Julie. *But I thought that everything was arranged.*

Ginny. *It was. Now it's changed.*

Julie. *I see.*

Ginny. *Will you?*

Julie. *On one condition.*

Ginny. *What's that?*

Julie. *Stay out of my kitchen. Take away Chinese food!* [Bingham 1976, 23]. У даному випадку прохання дівчини, адресоване літній сусідці (*we would like you to cook us a Jewish meal*), підтримується додатковими обов'язками, які бере на себе мовець, щоб

зацікавити слухача (*We will buy all the necessary, and help you to prepare*). Адресат вимоги дає відповідь не відразу (*But I thought that everything was arranged*), що змушує дівчину повторити прохання (*Will you?*). Лише після цього сусідка повідомляє про існування умови виконання вимоги (*On one condition*), що дає можливість дівчині зняти вимогу та зберегти обличчя або продовжити інтеракцію (*What's that?*). Отже умова виступає одночасно і згодою виконати вимогу (*Stay out of my kitchen. Take away Chinese food!*).

Особливий інтерес представляє реалізація тактики згоди-поступки, для якої характерним є той факт, що персонаж не відразу реагує на вимогу:

Ray. *So could we have a bit of chat, do you think?*

Beryl. *Now?*

Ray. *Yes.*

Beryl. *Down here?*

Ray. *Yes?*

Beryl. *All right then, Ray* [Davies 1982, 4]. Нещирість згоди жінки підкреслюється квеситивами, що уточнюють місце та час виконання вимоги (*Now? Down here?*) та мають на меті переконати чоловіка зняти вимогу.

Крім того, у згоді-поступці демонструється вимушений характер згоди:

Guy. *All right. If you want to talk about it, we will* [Ayckbourn 1986, 85]; або висувається зустрічна вимога до співбесідника, що виступає компенсацією за взяття на себе зобов'язання:

Tessa. *Do your best.*

Graham. *You – go and stuff your bird and I'll do my best* [Rayburn 1977, 9].

У комунікативній взаємодії тактика згоди-поступки може бути реакцією на вимогу виражену погрозою:

James. *Surely we can manage with one car until Monday?*

Paula. *No. I must have it today. I suppose that means I'll have to go and fetch it myself.*

James. *Don't be silly, darling. You've got the dinner to see to.*

Paula. *The dinner will just have to wait!*

James. *No, no, Paula! It's out of the question. You've got far too much to do. (He acts the long suffering husband). Don't worry – I'll go. If it's so important to you* [Benfield 1981, 25]. Як бачимо з прикладу, пропозиція чоловіка (*Surely we can manage with one car until Monday?*) зустрічає відмову з боку дружини (*No. I must have it today*) та інтерпретацію поведінки чоловіка як відмови допомогти (*I suppose that means I'll have to go and fetch it myself*). У відповіді чоловік наголошує на нерозумності її плану (*Don't be silly, darling*) та апелює до обов'язків дружини (*You've got the dinner to see to*), і лише непряма погроза дружини не займатися домашніми справами (*The dinner will just have to wait*) змушує чоловіка вдатися до тактики згоди у вигляді промісива (*I'll go*), що комбінується з поясненням мотиву згоди (*If it's so important to you*).

Тактика відмови широко представлена у репліках персонажів:

The telephone rings.

Dickon. *Hell. Let it ring*.

Lindset. *No. I'm expecting a call from Phillip* [Hastings 1979, 25].

Для відмови характерним є використання додаткових засобів, що її пом'якшують та пояснюють позицію мовця:

Howard. Let's get married right away. Next week, say, or the week after that.

Peggy. No, no, I couldn't do that. What would happen to the family? [Manktelow 1977, 28]. Як бачимо з прикладу, пряма відмова (*No, no*), що містить лексичний повтор, доповнюється модальним дієсловом (*couldn't*), яке демонструє неможливість виконати вимогу, та риторичним питанням (*What would happen to the family?*), яке повідомляє причину відмови.

З іншого боку, мовець може не бажати висловлювати відмову:

Martin. *And one further point – will you marry me?*

Cherry. *Oh. That's sweet of you. (She kisses him)*

Martin *(slightly puzzled). It's not sweet of me, darling. I want an answer – yes or no?*

Cherry *(genuinely surprised by his insistence). Oh. (Pause). Well – since you insist, my darling – no* [Cowper 1982, 20]. У розмові коханців чоловік робить пропозицію жінці (*will you marry me?*), а жінка уникає відповіді використовуючи етикетну формулу, що, з одного боку, дає позитивну оцінку його поведінці, а з іншого, є імпліцитним вираженням відмови (*That's sweet of you*), що дозволяє їй уникати певний час експліцитного вираження відмови з метою збереження доброзичливої атмосфери спілкування Оскільки чоловік застосовує тактику протесту (*It's not sweet of me, darling*), повторює запитання (*I want an answer – yes or no?*), жінка вимушена вербалізувати відмову експліцитно (*no*), зазначаючи, що це вимушений крок (*since you insist, my darling*).

Тактика імпліцитної відмови включає пояснення небажання її виконувати:

Tessa. *Oh, leave her alone.*

Graham. *She never leaves me alone, does she? She radiates disapproval of everything I say and do* [Rayburn 1977, 9]. Як бачимо з прикладу, вимога дружини залишити її мати у спокої провокує використання тактики критики третьої особи, що імпліцитно пояснює причину відмови.

Особливістю реалізації імпліцитної відмови є небажання визнавати вимогу:

Jean. *Don't let mum see we've been arguing.*

Norman. *We haven't been arguing*.

Jean. *Well, whatever you call it then. You know, it upsets her if she thinks everything isn't rosy* [Walker 1981, 7]. Вимога жінки (*Don't let mum see we've been arguing*) нівелюється запереченням чоловіком факту сварки (*We haven't been arguing*), що знімає з нього необхідність висловлювати згоду чи відмову. Як результат, жінка вимушена вдаватись до додаткових пояснень вимоги (*it upsets her if she thinks everything isn't rosy*), які не призводять до необхідної реакції.

Тактика відмови виконати певну вимогу може супроводжуватись поясненням відмови та залученням тактики переконання персонажа відмовитись від вимоги. Наприклад,

Paula. *I think you'd better go. Now!*

Frank. *(reasonably) But I'm trying to help you.*

Paula. *(pointing to the door) Get out![...]If you don't get out of here I shall call the police!*

Frank. *The police? Whatever will you tell them?*

Paula. *(nervously) I'll – I'll tell them you broke into my house.*

Frank. *But I didn't. (Pointedly) You opened the front door yourself* [Benfield 1981, 11]. У ситуації спілкування незнайомих людей непряма вимога жінки (*I think you'd better go*) зустрічається з констативом чоловіка (*But I'm trying to help you*), що свідчить про його небажання виконати вимогу. Подальше застосування жінкою більш прагматично та емоційно навантажених наказа (*Get out!*) та погрози (*If you don't get out of here I shall call the police!*) не досягають мети та дозволяють чоловікові заволодіти ініціативою, про що свідчать його квеситиви (*The police? Whatever will you tell them?*), на які жінка починає відповідати (*I'll – I'll tell them you broke into my house*), що демонструє її залежне становище в діаді та відмову від попередньої вимоги.

Таким чином, висловлення згоди та відмови є характерними для персонажів британської драми. Використання відповідних тактик свідчить про те, що і згода, і відмова можуть реалізовуватись як в один, так і в декілька кроків. Оскільки реалізація згоди підвищує статус слухача, а відмови – статус мовця, обидва явища впливають на статусну конфігурацію спілкування, а відповідні мовленнєві акти є статусно лабільними. Важливе місце у вербалізації зазначених явищ займає пояснення позиції мовця, висунення ним додаткових вимог до слухача, що відбувається як з метою зміцнення власного статусу, так і з метою зміцнення статусу слухача.

Подальшою перспективою дослідження, на наш погляд, є аналіз тактик та їх складових, що використовуються з метою висловлення згоди-підтвердження в дискурсі британської драми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранов А.Н., Крейдлин Г.Е. Иллокутивное вынуждение в структуре диалога / А.Н. Баранов, Г.Е. Крейдлин // Вопросы языкознания. – 1992. – № 2. – С. 84–99.
2. Газизов Р.А. Принцип вежливости в немецкой диалогической речи (на примере максис согласия и скромности) / Р.А. Газизов // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – № 7 (188). – С. 13–18.
3. Голованева М.А. Драматический текст и драматический дискурс: коммуникативно-когнитивное сопряжение категорий / М.А. Голованева // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2010. – № 2. – Том 46. – С. 52–55.
4. Дрібнюк В. Т. Когнітивно-комунікативний аспект значення «відмови» / В. Т. Дрібнюк // Materiály VIII mezinárodní vědecko-praktickáconference "Moderní vymoženosti vědy – 2012": Filologické vědy. – Praha : Publishing House "Education and Science" s.r.o., 2012. – Díl 19. – С. 22–23.
5. Одарчук Н. А. Мовні засоби вираження інтенсифікації змісту відмови у респонсивних репліках неасертивних діалогів / Н. А. Одарчук // Вісник Харківського національного університету. Серія : Філологія. – Харків, 2001. – Вип. 33. – С. 107–112.
6. Оразолинова К.А. Коммуникативные смыслы согласия и способы их вербализации в русском языке / К.А. Оразолинова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2012. – № 2 (256). – С. 81–85.

7. Осовська І.М. Офіційна “ввічлива відмова” як мовленнєвий акт // Тези міжнар. наук.-практ. конф. “Іноземні мови сьогодні і завтра” (Тернопіль, 13-14 травня 1999 р.). – Тернопіль: Тернопільський держ. пед. ун-т, 1999. – С. 43–44.
8. Почепцов О.Г. Речевой акт и организация дискурса / О.Г. Почепцов // Вестник Харьковского ун-та. – Вып. 339 : Человек и речевая деятельность. – Харьков, 1989. – №339. – С.47–51.
9. Пудровская Т.Н. Речевой акт “отказ” и стратегии вежливости в русском и английском языках / Т.Н. Путровская // Русская филология : Украинский вестник. – 2000. – № 1-2 (16). – С. 15–17.
10. Савчук І.І. Соціально марковані комунікативні стратегії персонажів англомовної художньої прози в ситуації суперництва / І.І. Савчук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2008. – №41. – С. 182–185.
11. Селіванова О.О. Методологічні проблеми дослідження діалогу / О.О. Селіванова // Одеський лінгвістичний вісник. – 2013. – Вип. 1. – С. 144–158.
12. Славова Л.Л. Кооперативні та конфронтативні стратегії у сучасному американському та українському політичному дискурсі / Л. Л. Славова // Мовні та концептуальні картини світу : Зб наук. пр. – К. : Вид. дім д. Бураго, 2009. – Вип. 26, ч. 3. – С. 158–163.
13. Третьякова Т.П. Конвенциональные модусы согласия в английском языке / Т.П. Третьякова // Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина. – №2. – Том 7. – 2013. – С. 96–103.
14. Ayckbourn A. A Chorus of Disapproval / Alan Ayckbourn. – L. : Faber & Faber, 1986. – 95 p.
15. Ayckbourn A. Way Upstream / Alan Ayckbourn. – L. : Samuel French, 1983. – 95 p.
16. Benfield D. In for the Kill / Derek Benfield. – L. : Samuel French, 1981. – 88 p.
17. Bingham J. To Father with Love / Jack Bingham. – Macclesfield (Cheshire) : New Playwrights’ Network, 1976. – 83 p.
18. Brown P., Levingson S. Politeness : Some Universals in Language. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1987. – 345 p.
19. Cowper T. Caught in the Act / Trevor Cowper. – L. : Samuel French, 1982. – 58 p.
20. Davies. D. Going Bust / Andrew Davis. – L. : Samuel French, 1982. – 59 p.
21. Hastings Ch. Soft September Air / Charlotte Hastings. – L. : Samuel French, 1979. – 71 p.
22. Manktelow B. They Call it Murder / Bettine Manktelow. – L. : Samuel French, 1977. – 65 p.
23. Rayburn J. Out on a Limb / Joyce Rayburn. – L. : Samuel French, 1977. – 56 p.
24. Walker D. Kith and Kin / David Walker. – L. : Edward Arnold, 1981. – 79 p.

Стаття надійшла до редакції 8.10.2015 р.

Борисенко Н.Д., канд. филол. наук, доц.,
Житомирский государственный университет имени Ивана Франко

ВЫСКАЗЫВАНИЕ СОГЛАСИЯ И ОТКАЗА В ДИСКУРСЕ БРИТАНСКОЙ ДРАМЫ: КОММУНИКАТИВНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Автор рассматривает высказывания согласия и отказа в речи персонажей британской драмы, раскрывает их прагматический потенциал. Исследуется специфика речевых актов согласия и отказа. Определяется соответствие согласия и отказа требованиям Принципа вежливости. Анализируются тактики персонажной речи, способствующие вербальному воплощению указанных явлений.

Ключевые слова: *дискурс драмы, согласие, отказ, речевой акт, тактика.*

Borysenko N.D., Cand. of Sc. (Philology), Associate Prof.,
Zhytomyr Ivan Franko State University

EXPRESSION OF AGREEMENT AND REFUSAL IN DISCOURSE OF BRITISH DRAMA: COMMUNICATIVE-PRAGMATIC ASPECT

The article deals with the expressions of agreement and refusal in the speech of Modern British Drama Personages, singles out their pragmatic potential. The specific character of agreement and refusal as speech acts is investigated. The correlation of agreement and refusal with the Principle of Politeness is singled out. The tactics of personages' speech facilitating the verbal implementation of the phenomena are analyzed.

Keywords: *drama discourse, agreement, refusal, speech act, speech tactics.*

УДК 811.29=222.1'01

Бочарнікова А.М., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

КОНЦЕНТРИЧНА СТРУКТУРА ТЕКСТУ АВЕСТІЙСЬКОГО ГІМНУ Y 46: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

У статті викладено і проілюстровано теорію західних іраністів про концентричну структуру Гатів, після чого її піддано логічному аналізу й зіставлено з оригінальними текстами Y 46 та Y 32 авестійською мовою. Також викладено суперечності й питання, які викликає ця теорія. Теорія базується на наявності лексико-семантичних зв'язків між строфами гімнів, засвідчених лексичними повторами. При цьому з усіх слів та основ, що повторюються, дослідниками обиралися лише деякі. Застосування нами критерію суцільної вибірки кореневих основ призвело до результатів, що демонструють відмінності від структурних схем, наведених у західних дослідженнях.

Ключові слова: *Авеста, Гати, текст, концентрична структура тексту.*

Актуальність і новизна теми цієї статті зумовлена відсутністю в Україні й на пострадянському просторі досліджень, присвячених зазначеній у назві проблематиці.

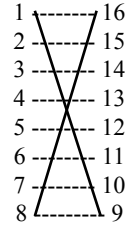
Як відомо, Гати, частиною яких є гімн, що за стандартами світової іраністики його позначають як Y 46, є найдавнішою частиною Авести, священної книги зороастризму – офіційної релігії Ірану перед арабським завоюванням. Авесту було укладено за відсутності писемності в мові й кодифіковано і записано спеціально створеним для цього алфавітним письмом багато століть по тому за правління династії Сасанідів в Ірані у період, коли мова Авести вже була мертвою протягом невизначеного проміжку часу.

У попередніх статтях автор цієї публікації зупинялася на різних питаннях, що стосуються аналізу тексту Гатів узагалі й Y 46 зокрема, проте ще досі не торкалася одного аспекту їх дослідження, а саме теорії про концентричну побудову тексту Гатів.

Уперше у світовій іраністиці ідею про особливу побудову текстів Гатів висловив німецький вчений Ганс Пітер Шмідт у 1974 р. [Schmidt 1974]. Ця публікація свого часу не викликала істотного резонансу в наукових колах, проте наприкінці дев'яностих висловленою ним ідеєю зацікавився Мартін Шварц, професор Каліфорнійського університету, що знайшло у свою чергу відображення в укладених ним статтях [Shwartz 1998, Shwartz 2003, Shwartz 2007, Švārtz 2011]. У цьому ж ключі дослідила окремі тексти Гатів і професор Інституту країн Азії й Африки Лондонського університету Алмут Хінтце [Hintze 2002, Hintze 2007]. Г.П. Шмідт користувався на позначення специфічних рис побудови Гатів поняттям *symmetrical structure* «симетрична структура», М. Шварц і А. Хінтце – поняттям *concentric structure* «концентрична структура», крім того, у працях А. Хінтце можна знайти також позначення *ring structure* «кільцева структура». І попри те, що будь-які згадки про концентричну побудову Гатів обмежуються цими трьома прізвищами, цій теорії неможливо не приділити уваги, оскільки М. Шварц та А. Хінтце поряд із П.О. Шервьо є одними з найвагоміших авторитетів у сучасній світовій авестології та єдиними науковцями, які останнім часом впритул займалися філологічним виміром проблематики Гатів. Протягом останніх чотирьох років А. Хінтце перебувала на посаді голови світового наукового товариства Societa Iranologica, на яку обирають шляхом відкритого голосування членів товариства.

Ідея концентричної будови Гатів полягає в переконанні, що в тексті кожного гімну центральні одна – дві строфи є головними й містять основну думку тексту, яку автор бажав донести до слухачів. Вони пов'язані за змістом і формою з початковою і кінцевою строфами гімну, і за мірою наближення чи віддалення від цього «географічного центру» тексту строфи з першої половини тексту семантично пов'язані зі своїми «строфами – побратимами» з другої половини. Детальніше уявити таку структуру можна, розглянувши ілюстрацію, подану нижче:

Схема концентричної структури гімну Y32

На зображенні ми бачимо, що текст гімну (у цьому прикладі Y32) складається з шістнадяти строф, головними з яких є восьма та дев'ята, що фактично знаходяться у самій середині тексту. На зображенні нумерація строф йде зверху вниз, а після дев'ятої строфи знизу вверх. І в такий спосіб строфи ніби гуртуються навколо двох центральних: сьома строфа семантично й за формою пов'язана з десятою, шоста – з одинадцятою і т.д. Ці «горизонтальні» зв'язки позначені пунктирними лініями. Крім цього, восьма стофа має зв'язок із кінцевою строфою тексту, а дев'ята – з початковою.

Наведену вище схему складено автором цієї публікації за результатами аналізу тексту Y32, якому присвячена стаття М. Шварца [Švārtz 2011, 3-81]. Сам він наводить лінійну схему тексту гімну, що займає всю сторінку і містить вісім дуг, розташованих паралельно близько одна до одної, що дуже ускладнює відслідковування того, які саме строфи пов'язані між собою. Її можна знайти на відповідній сторінці публікації цього вченого [Švārtz 2011, 12]. До того ж, за твердженням М. Шварца, схожу структуру мають ще гімни Y28, Y29, Y33, Y34, Y43, Y47, Y48 і Y50.

Під час перегляду схеми одразу ж постає питання: як мав відбуватися процес укладання такого гімну? Варто ще раз нагадати, що авестійська мова була безписемною як у часи укладання Авести, і зокрема, найдавнішої її частини – Гатів, так і протягом усього періоду свого живого використання, та була кодифікована вже мертвою.

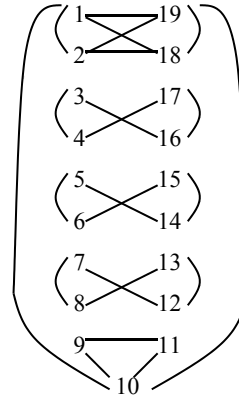
Оскільки ми апріорно виключаємо ймовірність того, що людина узгоджувала свою першу строфу з іще не придуманою шістнадцятою, то залишається один можливий спосіб укладання такого тексту. Автор складає гімн і ставиться до цього процесу як поет, поки не доходить до головної думки свого гімну (у наведеній схемі це, наприклад, восьма і дев'ята строфи) і після цього поетичне натхнення зникає й починається кропітка праця по узгодженню строф, бо далі десяту строфу слід узгодити із сьомою, одинадцяту – з шостою, і так – до шістнадцятої, що має відповідати першій. І навіть коли автор уже висловив усе, що мав на меті, зупинятися він не міг і продовжував би додавати семантично й емоційно баластні строфи, щоб завершити коло симетрії.

Але при цьому цікавим є те, яким чином за відсутності чернетки із записаним текстом людина відраховувала, нічого не переплутавши, з чотирнадцятої строфи до третьої, відштовхуючись у різних напрямках від восьмої й дев'ятої строф. І це все при тому, що текст знаходився в процесі укладання, ще не мав сакрального значення і не був обов'язковим до вивчення, як це стало потім, за династії Сасанідів в Ірані.

А. Хінтце і М. Шварц не зафіксували жодного випадку того, що автор тексту припустився помилки, узгодивши строфу не з тією, з якою мав би. Вони приписують ідеальні концентричні структури усім дослідженим ними Гатам, тоді як більшість сучасних і класичних поетів час від часу припускалися помилок у віршовому розмірі й римуванні. У Гатах також помилки у віршовому розмірі наявні (докладніше про це йдеться в одній з попередніх наших публікацій – [Бочарнікова 2013, 180-184]). У цьому контексті бездоганність концентричних структур дивує.

Наведена вище схема була найпростішою з розглянутих дослідниками – авестологами. Існують і набагато складніші. Для тексту гімну Y 46 М. Шварц запропонував наступну схему [Švārtz 2011, 80]:

Структура гімну Y46

У цій схемі так само нумерація строф йде зверху вниз, а після десятої строфи – центральної й головної – міняє напрямок і рухається знизу вверх. Лінії позначають семантичний зв'язок між строфами.

Звичайно ж, такий текст ще важче укладати. Три центральні його строфи (9, 10, 11) утворюють уявний семантичний трикутник. Але насправді центральною є десята, яка, крім 9-ї й 11-ї, співвідноситься іще з першою та останньою строфами. Сусідні строфи співвідносяться за змістом і формою між собою, утворюючи пари, і водночас при цьому строфи з першої половини тексту співвідносяться зі строфами з другої, але не прямо, а навхрест. Тобто укладач мав пам'ятати, що, наприклад, 12-ту строфу слід узгоджувати з 7-ю, а 13-ту з 8-ю. При цьому 12-та і 13-та строфи пов'язані між собою, а 13-та і 14-та – ні. До того ж, між першою та 19-ю і між 2-ю та 18-ю існує додатково ще й паралельний зв'язок.

Це означає, що укладач мав узгоджувати 19-ту строфу одночасно із 18-ю, 1-ю, 2-ю і 10-ю. Крім того, укладач гімну Y 46 ще мусив пам'ятати про правильний віршовий розмір (строфи по п'ять рядків, у кожному по 11 складів із цезурою – паузою – після четвертого). Останній склад у строфі обов'язково мав містити довгий голосний. У кожній строфі обов'язково згаданий Ахура Мазда (авестійською – «Мудрий Господь» або за іншою етимологією «Господь – Творець» [Бочарнікова 2012, 139]). Також має бути згадане слово aša – «істина». І всі ці умови слід було пам'ятати і виконувати за відсутності писемності, що взагалі важко уявити.

Іншим питанням є те, як за відсутності написаного тексту можна помітити всі ці ігри з симетрією. Як слухач зможе пригадати, почувши 16-ту строфу, що про це йшлося у 3-й, а почувши наступну, 17-ту, зрозуміти, що про це йшлося у 4-й? Суспільство сучасників укладача Гатів (безвідносно до того, чи є ним Зороастр) – це суспільство напівкочових скотарів. А як відомо, праця – це свідомі зусилля людини, спрямовані на отримання результату. У зв'язку з цим, чи можливо, щоб людина

докладала таких неймовірних зусиль, піддаючи текст численним трансформаціям, які теоретично можна буде побачити лише через багато століть, після запису Авести?

Отже, після оглядового знайомства з теорією М. Шварца й А. Хінтце постають питання, що поки залишаються без відповіді: як, для кого і навіщо укладати текст у такий спосіб? Спадають на думку три ймовірних загальних відповіді на ці питання: 1) теорія штучно «притягнута» до текстів, і концентрична будова в них якщо і є, то в набагато простішій формі, або ж існує далеко не у всіх текстах Гатів, 2) концентрична структура справді наявна в описаній науковцями формі і це свідчить про надзвичайну складність мислення давніх скотарів, 3) концентрична структура є наслідком пізнішого свідомого аранжування вже наявного на той час тексту Гатів жерцями, спрямованого на покращення процесу запам'ятовування й подальшого утримання в пам'яті тексту, що був священним і обов'язковим до вивчення.

Щоб наблизитися до більш чітких відповідей на зазначені вище запитання, слід у першу чергу з'ясувати, чим аргументована теорія про концентричність структури Гатів.

Аналіз структури тексту гімну Y 32 є темою великої за обсягом статті М. Шварца [Švārtz 2011, 3-81]. У цій статті підставою для визнання строф пов'язаними між собою є наявність у них повторюваних однокореневих слів або того ж самого слова у різних формах, іноді різнокореневих синонімів.

Перший же приклад простого паралельного зв'язку наявний між строфами 2 і 15. Вони пов'язані між собою словами з коренем, що означає «влада», «правити» [Švārtz 2011, 12] Нам видалося логічним перевірити, чи ці корені повторюються лише в цих двох строфах, чи вони поєднують у такий самий спосіб й інші строфи гімну. Корінь «влада», «правити» – *xšaθrāt* у строфі 2 і *xšayamnanh* у строфі 15 можна побачити також у строфах 5, 6, 12, 13 і 16, при чому в менш віддалених одна від одної формах.

Строфи 4 і 13 поєднує наявність слова *ačišta* зі значенням «найгірший». Однак це ж саме слово є і в строфі 10. Також М. Шварц зазначає словосполучення vohū mananh у якості елемента, що семантично поєднує ці строфи. Проте це словосполучення зі значенням «благий помисел» наявне у більш ніж половині строф гімну Y 32 і взагалі є одним із обов'язкових елементів у строфах Гатів (про це докладніше в попередій поблікації автора [Бочарнікова 2014, 161]). Строфи 5 і 12 поєднані коренем зі значенням «вчинки» – *škyauθnām* у строфі 5 і *škyauθnnat* у строфі 12. Також у цій парі строф є слово jyati «життя» і слово martiya «людина». Однак перше з цих слів наявне ще у строфах 7 і 10, а друге – у строфах 4 і 8. Отже, поділ строф на пари на підставі повторення в них окремих коренів виглядає щонайменш дискусійним.

Звернімося тепер до тексту гімну Y 46 [Gāthā, 98-109]. Найпростішим і найбільш показовим видається зіставлення вже наведеної нами схеми концентричної будови Y 46 із тотожними та однокореневими словами, які зустрілися в тексті гімну лише двічі (за логікою, пари строф, у яких наявні ці слова, мають здебільшого збігатися з парами «строф – побратимів» зі схеми концентричної будови). У тексті наявні 15 таких пар слів: ayeni (1) – ayañtem (5), vaeda (2) – vaedištō (19), rafeθrem (2) – rafeθrāy (12), xratavō (3) – xrateuš (18), daxvyeiš (1) – daxvyeuš (4), duž… (4) – duž… (8), hu… (4) – hu (8), pāyūm (7) – pāyāt (8), aenaŋhe (7) – aenaŋhe (8), dvaešaŋha (8) – dvaešaŋha (8),

mraot (3) – mruyat (9), mašim (11) – maretaešu (13), vīspāiš (10) – vīspāi (11), ārmatōiš (12) – ārmaitiš (16), rādaŋha (13) – rādaŋhō (17).

При зіставленні цих пар слів зі схемою видно, що з 15 пар у схему вкладаються, не порушуючи її, лише 4: vaeda (2) – vaedištō (19), pāyūm (7) – pāyāt (8), aenaŋhe (7) – aenaŋhe (8) і vīspāiš (10) – vīspāi (11). Решта – 11 пар слів – знаходяться поза межами окресленої М. Шварцем схеми.

Звичайно ж, підставою для встановлення зв'язків між строфами слугують не лише лексичні повтори, а й вживання синонімів або тематична спорідненість строф. Проте у ситуації, коли різні дослідники зводять одні й ті самі слова до різних кореневих основ і, відповідно, по-різному їх перекладають, важко щось стверджувати напевно стосовно слів – синонімів. Загальновизнаних синонімічних пар досить мало. Водночас наявність слів, що повторюються, є ознакою, очевидною навіть для філологів, які є фахівцями з інших мов, хоча, звичайно, ситуацію дещо ускладнює те, що авестійській мові притаманна розвинена система флексій, а також іноді в словах можна побачити чергування голосних у корені чи якісну асиміляцію двох приголосних із утворенням третього (наприклад, сполученню *r* і *t* часом відповідає емфатичне *š* в однокореневих словах).

Тому природно, що розподіл парних однокореневих слів за строфами не повинен був проілюструвати цілком усю схему концентричної будови Y 46, проте він мав хоча б не суперечити їй (або ж суперечити не у переважній більшості випадків).

Таким чином, питання про наявність або відсутність концентричної структури як і в тексті Y 46, так і в інших Гатах, поки що залишається відкритим. У результаті цього дослідження достеменно з'ясувалося лише те, що концентрична будова принаймні у деяких гімнах якщо і наявна, то у формі, відмінній від заявленої у західних дослідженнях. І навіть якщо в наших подальших дослідженнях буде знайдено текст зі справжньою концентричною будовою, це ще не означатиме, що така особливість була притаманна текстові від початку. Виглядає цілком імовірно, що в такий спосіб технічно можливо було аранжувати вже наявний письмовий текст, основними слухачами якого з часів кодифікації Авести стали вже не лише скотарі, а й жерці, які все життя присвятили тривалому процесу завчання усіх текстів Авести напам'ять, і при багаторазовому повторенні могли оцінити будь-які складні види симетрії всередині тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бочарнікова А.М. Лексична структура тексту як ключ до його інтерпретації (на матеріалі авестійського Гату № 46) / Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – К., 2014. – Вип. 47. – Ч. 1. – С. 153-163.
2. Бочарнікова А.М. Мовно-стилістичні особливості авестійських Гатів (на матеріалі Гату № 46) / Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – К., 2012. – Вип. 41. – Ч. 1. – С. 132-140.
3. Бочарнікова А.М. Фонологічний аналіз тексту і питання про авторство авестійського Гату № 46. / Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – К., 2013. – Вип. 43. – Ч. 1. – С. 177-185.

4. Bartholomae Chr. Altiranisches Wörterbuch / Bartholomae Christian. – Strassburg, Verlag von Karl J. Trübner, 1904. – 1033 p.
5. Farhange avestā. / E. Purdāvud. – Dar 4 j. – Tehrān: Asātir, 2001.
6. Gāthā: Kohantarin baxše Avestā / tarj. va ta'lif E. Purdāvud. – Tehrān: Asātir, 1999. – 591 s.
7. Hintze A. On the Compositional Structure of the Avestan Gāhs / A. Hintze / Religious Texts in Iranian Languages. – Kobenhaven: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, 2007. – pp. 29-43.
8. Hintze A. On the Literary Structure of the Older Avesta / A. Hintze / Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London. – Vol. 65, No 1. – 2002. – pp. 31-51.
9. Schmidt H. P. Associative Technique and Symmetrical Structure in the Composition of Yasna 47 / H. P. Schmidt / Neue Methodologie im der Iranistik. – Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1974. – pp. 306-330.
10. Shwartz M. Gathic Compositional History, Y29, and Bovine Symbolism / M. Schwartz / Pāitimāna: Essays in Iranian, Indo-European, and Indian Studies in Honor of Hanns-Peter Schmidt. – Costa Mesa, 2003. – pp. 195-249.
11. Schwartz M. How Zarathushtra Generated the Gathic Corpus: Inner-textual and Intertextual Composition / M. Schwartz / BAI, 2007. – pp. 53-64.
12. Shwartz M. The Ties That Bind: On the Form and Content of Zarathushtra's Gathas / M. Shwartz / New Approaches to the Interpretations of the Gathas. – Surrey, 1998. – pp. 97-127.
13. Švartz M. Barresiye čand ta'bire erfāni dar gāhāne Zartošt / Švartz Mārtin / t. F. Jadali. – Tehrān: Pažuheškadeye olume ensāni va motāle'āte farhangi, 2011. – 145 s.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Бочарникова А.М., к. филол. н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

КОНЦЕНТРИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА ТЕКСТА АВЕСТИЙСКОГО ГИМНА Y 46: МИФ ИЛИ РЕАЛЬНОСТЬ?

В статье рассмотрена теория западных иранистов о коцентрической структуре Гат, которая стала предметом логического анализа, а также была сопоставлена с оригинальными текстами Y 46 и Y 32 на языке Авесты. Рассмотрены противоречия и вопросы, которые вызывает эта теория. Указанная теория базируется на существовании лексико-семантических связей между строфами гимнов, отразившихся в лексических повторах. При этом среди всех повторяющихся слов исследователи выбирали только некоторые. Применение нами критерия сплошного выбора корневых основ привёл к результатам, демонстрирующим отличия от структурных схем, приведенных в западных исследованиях.

Ключевые слова: *Авеста, Гаты, текст, концентрическая структура текста.*

Bocharnikova A., Cand.Phil.Sci., Associate Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kiev

CONCENTRIC STRUCTURE OF THE AVESTAN HYMNS Y 46'S TEXT: MYTH OR REALITY?

In this article the theory of the Gathas' concentric structure run by Western scholars has been revealed, then it became the subject of logical analysis and was collated with the original Avestan hymns Y 46 and Y 32. There also has been spoken about some contradictions and questions aroused by this theory which actually is based upon the existence of lexical and semantic ties within the hymn between its stanzas proved by repeated words and steams. Meanwhile scholars chose only some of the repeated words to deal with. In the article author applied the criterion of equal attention to words' presence in any stanza, not only those that fit the scheme. This approach caused results different from those depicted in concentric structure schemes made by Western scholars.

Keywords: *Avesta, Gathas, text, concentric structure of text.*

УДК 811. 112. 2

Величко Н., асп.,
Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, м. Київ

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ІМЕННИХ ЗВЕРТАНЬ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

У статті проаналізовано іменні форми звертання відповідно до етапів історичного розвитку німецької мови. Наведено приклади іменних звертань, розкрито особливості їх вживання в історичному контексті. Показано динаміку мовного розвитку іменних звертань.

Ключові слова: *іменні звертання, періоди розвитку німецької мови.*

Форми звертань – своєрідне дзеркало культури нації, структура звертання не може залишатися незмінною, вона відображає її історію, особливості, оскільки змінюється під впливом соціально-економічних, політичних та інших чинників. Засоби звертання відбивають стан розвитку мови, а їхня еволюція віддзеркалює важливі моменти історії нації або держави. Німецька мова не є винятком. Німецькі форми звертання пройшли багатовіковий історичний шлях розвитку, під час якого зазнали соціально-культурних та історичних змін. Метою статті є проаналізувати основні моменти історії іменних форм звертань та показати в загальних рисах динаміку їх мовного розвитку.

У **давньоверхньонімецький період** найпоширенішою й однією з найдавніших іменних форм звертання було *Herr* 'пане', що походить від д.-в.-нім. *hero* та є похідним від прикметника *hêr* '*старий, поважний*' [12: 305]. Примітним видається той факт, що д.-в.-нім. *Herra* мало також значення '*священик*'[4: 80]. Різні джерела тлумачать слово і як 'гідний; знатний; вельможний; шановний; шляхетний; піднесений; високий; великий; прекрасний; чудовий; святий; священний'[14: 360]. Сучасна

прикметникова форма *hehr* ‘*величний; піднесений*’ – атрибут «високого» або поетичного стилю. Оскільки д.-в.-нім. *Herra* виступало також у значенні ‘*священик*’, можна провести семантичні паралелі на зразок франц. *monseigneur* ‘*монсеньйор*’. Що ж стосується вищеназваного німецького іменника, то спосіб його утворення можна вважати дещо нетрадиційним: синтетична форма порівняльного ступеня від прикметника *hêr* (із спектром подібних значень, пов’язаних із семою ‘*старий*’), а саме *hêriro*, власне ‘*важливіший*’ або ‘*поважніший*’, перетворилася внаслідок стягнення на *hêrro*. Остання лексема поступово набула значення ‘*старший*’[12: 305].

Варто зазначити, що такі характеристики, як ‘*гідний*’ або ‘*святий*’, стосувалися спочатку посивілих (тобто літніх) людей.

В іншому джерелі [8: 201] знаходимо звертання *guot man* ‘букв. *паломник*’. Ця форма використовувалася виключно до жебраків та пілігримів та протиставлялася ввічливому звертанню *hêr.* Останнє вживалося переважно у розмовній мові.

Середньоверхньонімецьке *hēr(e)* зберегло свої значення ‘*шляхетний*’ та ‘*святий*’, а також набуло нових, зокрема ‘*видатний*’. Поступово *Herr* ставало основною іменною формою, що використовувалася у звертанні до чоловіків. Окремо слід зазначити, що названа форма вживалася і при звертанні до Бога, крім того, *hêrre*, *herre*, *hêr*, *her* виступали в значеннях ‘*пане, владико*’ і ‘*Господи*’ [11: 363]. Нерідко слово hêr стосується знатних осіб. Так, наприклад, у «Пісні про Нібелунгів» є приклади на зразок ein küniginne hêr ‘пані королева’. Поступово скорочена форма стала вживатися у звертанні до представників вищих соціальних категорій.

Шанобливими формами звертання у XVI столітті були вирази *lieber Herr* ‘*любий пане*’ та *gnad Herr* ‘*ласкавий пане*’ (порівняймо з рос. милостивый государь). Нерідко слово *hêr* стосувалося знатних осіб, словосполучення *mîn hêrro* ‘*мій пане*’ (сучасне *mein Herr*) та *mîn frou* було сформовано за французьким зразком (monseigneur). Увічливим звертанням було також *Ir hêrschaft!* ‘*Ваше панство*’ (XIII століття).

Що ж до форм звертань до жінок, то найдавнішим є с.-в.-нім. *frouwe* [10: 72,73] (сучасне *Frau* ‘*пані*’).

Звертання *herre* ‘*пане*’, *frouwe* ‘*пані*’, *frowelin* ‘*панянко*’ [7: 2600] використовувалися винятково стосовно осіб знатного роду.

У **ранньоверхньонімецький період** поширеним залишалося звертання *hêr*, що нерідко сполучалося з іншими назвами титульного зразка, наприклад: *herre wirt* ‘*пане господарю*’ (XIII ст.). Увічливими зверта ннями у XVI столітті були *gnädiger Herr* ‘*ласкавий пане*’ та *gnädige Frau* ‘*ласкава пані*’. З інших іменних засобів зазначимо біблійне *brueder* ‘*браття*’, саме таку форму звертання вживав проповідник-реформатор Томас Мюнцер.

До неодруженої жінки зверталися зі словами *maget* ‘*діво, дівчино*’ або *dirne* ‘*дівчино*’ [10: 1430]. Остання форма звертання зазнала змін у значенні і в сучасній мові вживається стосовно жінок «легкої поведінки» (це своєрідне явище має паралелі в інших сучасних мовах: пор. п. panienka або порт. rapariga у бразильському варіанті). Звертання *weib* ‘жінко’ стосувалося осіб жіночої статі, що не мали шляхетного походження. Ще однією формою звертання було с.-в.-нім. *frowelin* (*frouwelin*) ‘*дівчино*’– демінутив від *frouwe*, від якого утворилося *Fräulein* ‘*панночко*’. Останнє слово

позначало дівчину шляхетного походження. Саме так звертається до коханої Фауст: *mein schönes fräulein… ‘моя прекрасна панночко…’*. Відповідь дівчини була такою: *bin weder fräulein, weder schön… ‘я ні панночка, ні гарна…’*, – вона не була шляхетною, тому не могла себе назвати *Fräulein* [9: 75]. Інша форма звертання – *Mädchen* ‘*дівчино*’ – утворилася шляхом скорочення від *Magd (mädel*, *mägdlein*, *maidlein)*, що спочатку звучало як *Mägdchen*, а з часом трансформувалося в сучасну форму *Mädchen.*У XVI столітті *Magd* було витіснено словом *Jungfer*. Як звертання до жінок використовувалося також слово *Mädel* ‘*дівчино*’ та похідні від нього *Mädlein* і *Mädelein* щодо дівчат, неодружених жінок та служниць [10: 1417]. Згодом *frouwe* та *frofrau* перед іменами було замінено на *fer* та *ver*, із чого було утворено нову форму звертання до жінок – *Jungfer* ‘*дівчино, панянко*’ (сучасні значення – ‘діва, дівиця, (незаймана) дівчина’ – Н. В.), що вживалася переважно в усному мовленні. У XVI столітті названа форма звертання використовувалася також на письмі [10: 2381].

Нововерхньонімецькі звертання *Herr* ‘*пане*’ і *Frau* ‘*пані*’ зазнали певних змін, вони вживалися при непрямому звертанні у 3-й особі, створюючи вищий ступінь шанобливості [див. 4: 133].

Звертання *Ihre Hochwürden* (букв.) ‘*Ваші превелебності*’ використовувалося у XVII столітті стосовно князів. Зімон Ґерд у статті «Форми звертання в німецькій мові» пише про те, що на той час поширене звертання *Ihre Durchlaucht* ‘*Ваша світлосте*’ використовувалося іронічно, етимологічно ж ця форма звертання пов’язана з латинським *lustrum* (‘*бордель*’) [16].

За відповідного контексту вживалися увічливі форми *Majestät* ‘*Величносте*’, *Hochwürden* ‘*Превелебносте*’, *Magnifizenz* ‘*Ясновельможносте*’ [7: 2600].

Звертання *gnädiger Herr* ‘*ласкавий пане*’ та *gnädige Frau* ‘*ласкава пані*’ застаріли та мали вже іронічний відтінок [2: 38].

У XVII столітті жінок величали словами *Frau*, *Fräulein*, *Jungfer*, *Frauenzimmer* та *Mädchen*. Звертання *Frau* і *Fräulein* стосувалися винятково шляхетних жінок, щодо інших неодружених жінок, які не мали відповідного статусу у суспільстві, використовувалося звертання *Weib*. Що ж до *Jungfer*, то ця форма вживалася на позначення неодружених жінок-дворянок, а *Fräulein* – знатних панянок. *Frauenzimmer* (букв. ‘*жіноча кімната*’) ‘*жінко*’ спочатку вживалося винятково на позначення жіночої кімнати, де спілкувалися та працювали жінки. Звертання *Mädchen* витіснило *Magd* у XVII столітті, так величали неодружених панянок [10: 84, 85].

У XVIII столітті форми звертання до жінок зазнали впливу французької культури, до жінок зверталися на *Dame*, *Madame* або *Mademoiselle*, також використовувалася скорочена форма *Mamsell* (останнє звертання мало значення *gnädige Frau* ‘*вельмишановна панно*’). До групи жінок зверталися на *Frauenzimmer* (у сучасній мові слово має вже зневажливий відтінок – Н. В.), *Weib* (‘*жінко; дружино*’, у сучасній мові, однак, ‘*баба*’ – Н. В.) використовувалося стосовно шляхетних жінок, а звертання *Frau* вживалося до жінки, чий чоловік був титулованим. Поширеним було також звертання *Mädel* (нині ‘*дівчинко; (кохана) дівчино*’, пор. рос. *барышня* – Н. В.), що мало обмежену сферу вживання – переважно в розмовній мові, на противагу звертанню *Mädchen*, яке вживалося лише у «світській мові».

Форми звертання **новітнього періоду** *Herr* ‘*пане*’ і *Frau* ‘*пані*’ залишаються активно вживаними, вони поєднуються з прізвищами та «титульними» назвами [1: 223].

Іменні форми *Herr* ‘*пан*’ і *Frau* ‘*пані*’ поєднуються з увічливим *Sie* ‘*Ви*’ [5:13], проте вони не можуть поєднуватися і з власними іменами, вживаються лише з прізвищами та титулами. Останні мають особливе значення в Австрії, у той час як у Німеччині після слів *Herr* або *Frau* зазвичай називається просто прізвище адресата; до того ж звертання на ім’я в Австрії або Швейцарії практикується в основному у спілкуванні родичів або дуже близьких друзів [3: 90]. Так само, як і в випадках з іншими мовами, основні іменні форми в перекладі нерідко транслітеруються – пор. укр. *гер, фрау*.

У XIX столітті, відомому розквітом бюргерства, звертання *Fräulein* стосувалося неодружених жінок-міщанок, а *Mamsell* – обслуги, що обіймала керівну посаду. Звертання *Weib* набуло нейтрального відтінку і вживалося стосовно жінок узагалі, як і звертання *Frau.* До шляхетних жінок зверталися на *gnädige Frau.* Запозичена з французької форма звертання *Madame* була поширеною в буржуазних колах. Отже, звертання відображало походження жінки та місце, яке вона займала у суспільстві. Прийнятно було навіть уживати офіційні форми звертань у сімейному колі [15: 3].

Розвиток форм звертання до жінок у середині XX століття відбувався під впливом подій Другої світової війни. Значно збільшилася кількість працюючих жінок, звертання спрощуються та скорочуються, вони віддзеркалюють професійний статус жінки, її місце в суспільстві, наприклад: *Frau Lehrerin* ‘*пані вчителько*’, *Frau Direktor* ‘*пані директорко*’, *Frau Professor* ‘*пані професорко*’ та інші. Емансиповані жінки після одруження вживали поряд зі звертанням *Frau* подвійні прізвища або залишали свої дівочі прізвища. Стосовно звертання *Fräulein,* то поступово суспільство під впливом жіночого руху відмовляється від його вживання [13: 57].

Згадаймо показовий історичний епізод. У лютому 1948 року вийшов указ Міністерства внутрішніх справ землі Північний Рейн-Вестфалія, у якому йшлося про те, що до всіх неодружених жінок слід звертатися на *Frau.* 1951 року, згідно з бюлетенем Міністерства, прийнято було рішення вживати звертання *Frau* на письмі. 1955 року було розроблено мовну норму, що передбачала використання звертання *Frau* у канцелярській мові за згоди жінки. 1972 року вийшла постанова Федерального міністерства внутрішніх справ про використання *Frau* без названого обмеження. За відмову від уживання звертання *Fräulein* ‘*панянко*’ виступали феміністки, які вважали використання такого звертання таким, що порушувало права жінок, адже воно вживалося щодо неодружених осіб жіночої статі.

У XX столітті жінок продовжували називати *Frau*, *gnädige Frau*, *Fräulein*, *Mädel*, *Madame*. Звертання *Mamsell* і *Jungfer* із часом зникли, а *Frau* використовували з прізвищем. Жіноче звертання *Madame* не підкреслювало статусу жінки, вживалося загалом іронічно та жартівливо [Ibid.: 2]. Словом *Fräulein* величали неодружених дівчат, що не мали знатного походження. *Frau* означало насамперед належність до жіноцтва (на противагу чоловікам), а також використовувалося на позначення заміжньої та незаміжньої особи. Як увічливі використовувалися звертання *gnädige Frau* (з історії відомо, що так в оточенні Адольфа Гітлера зверталися до його коханки Єви Браун) та *gnädiges Fräulein* ‘*вельмишановна панянко*’, що за певного контексту сприймалися іронічно.

За часів НДР у ній використовувалися такі характерні форми звертання, як *Genosse / Genossin* ‘*товаришу / товаришко*’, *Kollege / Kollegin* ‘*колего / колежанко*’, *Freund / Freundin* ‘*друже / подруго*’. До аудиторії зверталися зазвичай зі словами *Werte Kolleginen und Kollegen* ‘*шановні колеги*’ або *Werte Genossinnen und Genossen* ‘*шановні товариші*’. Такі звертання вживалися на підприємствах, в урядових закладах, їх використовували представники уряду, звертаючись до громадян, проте характерним видається те, що допустимим (у країні, що належала до соціалістичної системи) було не тільки вживання звертань *Kollege / Kollegin* ‘*колего / колежанко*’, а й традиційних форм *Herr / Frau / Fräulein* ‘*пане / пані / панянко*’ [6: 32].

Genosse / Genossin ‘*товаришу / товаришко*’ вживалися при звертанні до членів та кандидатів Соціалістичної єдиної партії Німеччини, до представників Національної народної армії та Народної поліції, а також до громадян Радянського Союзу та інших країн соціалістичного табору. Від 1927 року звертання *Genosse / Genossin* ‘*товаришу / товаришко*’ було в Німеччині офіційним звертанням до членів комуністичних та інших партій лівого спрямування.

Однак найуживанішими в НДР були звертання *Kollege / Kollegin* ‘*колего / колежанко*’. Це були офіційні звертання в Об’єднанні вільних німецьких профспілок, до яких додавалися відповідні прізвища та титули, наприклад: *Kollege / Kollegin Schmidt*, *Kollege Oberarzt / Kollegin Prof. Müller* ‘*колего / колежанко Шмідт*, *колего головний лікарю / колежанко професоре Мюллер*’. Такі форми звертань були поширеними на робочих місцях, оскільки профспілки діяли в усіх державних організаціях [Ibid.: 32].

Іншою можливістю було вживання форм на зразок *Freund / Freundin* ‘*друже / подруго*’ у складних назвах, наприклад: *Parteifreund / Parteifreundin* ‘*однопартійцю*’. Такі звертання використовувалися у партіях антифашистського демократичного блоку, поза межами партійних осередків такі форми використовувалися досить рідко. Іншими прикладами можуть бути звертання на зразок *Sportfreund / Sportfreundin* (букв.) ‘*любителю спорту / любителько спорту*’, що стосувалися членів спортивних об’єднань, *Jugendfreund / Jugendfreundin* (букв.) ‘*молодий товаришу / молода товаришко*’ – всередині Союзу вільної німецької молоді, *Bundesfreund / Bundesfreundin* ‘*союзнику / союзнице*’ – стосовно членів громадських організацій, наприклад, Культурного союзу демократичного оновлення Німеччини.

Поряд із загалом нейтральним звертанням до жінок *Frau* значного поширення набули звертання *junge Frau* ‘*молода пані*’ та *gute Frau* (букв. ‘*добра жінко*’) ‘*жіночко*’. До чоловіків нерідко зверталися зі словами *junger Mann* ‘*молодий чоловіче*’, навіть щодо осіб старшого віку.

В університетському середовищі послуговувалися також звертаннями *Meine Damen und Herren ‘пані та панове’*, використовувалися й форми *Frau ‘пані’* і *Herr ‘пане’* у сполученні з прізвищами та титулами.

Історія розвитку іменних форм звертання у німецькій мові є показовим свідченням їхнього зв’язку й зумовленості соціальними, політичними й культурними змінами, яких зазнає суспільне життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бориско Н. Ф. Сам себе методист. – К.: ИНКОС, 2001. – 267 с.
2. Джеймс Л. Эти странные австрийцы / Л. Джеймс. – М. : ЭГМОНТ, 2002. – 96 с.
3. Меррей Босрок М. Путеводитель по обычаям и этикету. Европа / М. Меррей Босрок. – М. : АСТ·Астрель, 2006. – 416 с.
4. Пономаренко В. П. Категорії звертання та засоби її вираження в індоєвропейських мовах – етапи історичного розвитку і сучасність. – К.: Вид. Дім Д. Бураго, 2008. – 363 с.
5. Сущинский И. И. Местоимения в современном немецком языке / И. И. Сущинский. – М. : Лист, 1998. – 191 с.
6. Besch W. Duzen, Siezen, Titulieren. – Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1998. – 160 S.
7. Besch W. Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Forschung: 2.te vollständig neu bearbeitete und erweiterte Auflage – Teilbd. 3. – Berlin: de Gruyter, 2003. – 828 S.
8. Ehrismann G. Duzen und Ihrzen im Mittelalter. 1 // Zs. für deutsche Wortforschung 1, 1901. – S. 117-149; 2 // Zs. für deutsche Wortforschung 2, 1902. – S. 118-159; 3 // Zs. für deutsche Wortforschung 4, 1903. – S. 210-248; 4 // Zs. für deutsche Wortforschung 5, 1903-04. – S. 126-220.
9. Goethe J. Faust. Der Tragödie erster Teil. – Stuttgart: Philipp Reclam jun. Stuttgart, 2000. – 135 S.
10. Grimm J., Grimm W. Das Deutsche Wörterbuch. – Bd. 2. – Leipzig: S. Hirzel, 1860. – 1469 S.
11. Jelinek F. Mittelhochdeutsches Wörterbuch (XIV-XVI) / F. Jelinek. – Heidelberg: C. Winters Universitätsbuchhandlung, 1911. – 1028 S.
12. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache [bearb. von E. Seebold]. – 23, erw. Aufl. / F. Kluge. – Berlin-New York: W. de Gruyter, 1995. – 921 S.
13. Oheim G. Einmaleins des guten Tons. – Gütersloh: Bertelsmann, 1958. – S. 67.
14. Walde A. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen [bearb. von J. Pokorny] / A. Walde. – Berlin; Leipzig: W. de Gruyter, 1927-1930. – Bd. 1-2.
15. Zimmermann G. Frauenanreden und Frauenbezeichnungen in literaturhistorischer Sicht // Muttersprache. – 101/3, 1991. – S. 3.
14. Anredeformen [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://homepages.uni-tuebingen.de/gerd.simon/Anredeformen.pdf.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Величко Н., асп.,
Институт языкознания им. А. А. Потебни НАН Украины, г. Киев

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ИМЕННЫХ ОБРАЩЕНИЙ (НА МАТЕРИАЛЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА)

В статье проанализированы именные формы обращений в соответствии с этапами исторического развития немецкого языка. Раскрыты особенности употребления именных обращений в историческом контексте. Показана динамика языкового развития именных обращений.

Ключевые слова: *именные обращения, периоды развития немецкого языка.*

Velychko N., PhD student
O. O. Potebnia Institute of Linguistics,
The National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

HISTORY OF EVOLUTION OF ADDRESS FORMS EXPRESSED BY NOUNS (BASED ON THE GERMAN LANGUAGE MATERIAL)

Address forms expressed by nouns are analyzed according to the periods of the German language evolution. Dynamics of forms of address expressed by nouns is analyzed.

Keywords: *form of address expressed by nouns, periods of the German language evolution.*

УДК 811.133.1’42

Войтенко М. В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕКЛАМИ У СФЕРІ «PRODUITS DE LUXE»

У статті досліджуються лінгвопрагматичні особливості французької реклами «produits de luxe». Розглянуто типи мовленнєвих актів, види маніпулювання та типи слоганів, що переважно застосовуються у рекламних текстах «предметів розкоші».

Ключові слова: *реклама, рекламний текст, лінгвопрагматика, мовленнєвий акт, слоган, маніпулювання, «produits de luxe».*

Реклама – це багатоаспектне та багатогранне явище, що має комплексний характер, тому існує значна кількість визначень та тлумачень даного поняття. Недарма Кафтанджиєв Х. у своїй роботі «Тексти друкованої реклами» писав: «…існування численних визначень предмета, що цікавить, не повинно турбувати ні початківців, ні досвідчених професіоналів рекламної сфери – така участь будь-яких складних, багатогранних, у певній мірі навіть універсальних явищ дійсності» [4, с. 3].

Закон України «Про рекламу» визначає, що реклама – це «інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких

особи чи товару» [15]. Відповідно до визначення Американської Маркетингової Асоціації, реклама – це «розповсюджувана у певній формі інформація безособового характеру про товари, послуги або ідеї та починання, призначена для певної групи осіб (цільової аудиторії) та оплачена певним спонсором» [1,с.4]. Рекламний дискурс – це «текст, занурений в ситуацію рекламного спілкування, а також особлива сфера мовної діяльності, продуктом якої є рекламний текст» [7].

Текст у рекламі є не лише лінійною послідовністю вербальних знаків. Рекламний текст є набагато ширшим поняттям. А.Д. Кривоносов вважав, що «рекламний текст – це текст, що містить рекламну інформацію. Йому властиві наступні ознаки: по-перше, він містить інформацію про фізичну чи юридичну особу, товари, ідеї та починання; по-друге, він призначений для певного кола осіб; по-третє, покликаний формувати та підтримувати інтерес до фізичних, юридичних осіб, товарів, ідей, починань; і зрештою, в-четвертих, сприяти реалізації товарів, ідей, починань» [8, с.13-14].

Відповідно до думки В.Ю.Липатової, «рекламний текст кваліфікують як складний жанр волюнтативно-інформаційного виду, а саме як апелятивно-репрезентативний жанр, в якому поєднуються апелятивно-емоційні функції (прагматично зацікавлене звернення до адресата), репрезентативні властивості (представлення певної інформації споживачу) та властивості впливу (переконання у достовірності інформації та необхідності здійснити певні вчинки: покупку, придбання, вклад і т.п.)» [4, с.15].

Зараз набуває актуальності вивчення рекламного тексту з точки зору лінгвістичної прагматики. О. А. Селіванова визначає прагмалінгвістику «як галузь мовознавства, що досліджує використання й функціонування мовних знаків у процесі комунікації у взаємозв'язку з інтерактивністю його суб'єктів (мовця й адресата), їхніми особливостями й самою ситуацією спілкування» [12, с.287]. І.М Кобозєва. вважає, що лінгвопрагматика – це дисципліна, яка вивчає мову «не саму в собі і для себе», а як засіб, що застосовує людина у своїй діяльності для досягнення певної мети [5]. Дослідженням рекламних текстів з точки зору лінгвопрагматичного аспекта займалися: Ф.С.Бацевич, О.В Крутоголова., А.В Єлісєєва., С.Л.Братченко, Є. С.Коваленко, Ю.К Пирогова., С.А. Мегентесов, Т.В. Гулак та ін.

Метою цієї статті є комплексний аналіз лінгвопрагматичних особливостей текстів французької реклами у сфері «produits de luxe». Об'єктом дослідження є франкомовна друкована реклама «produits de luxe». Предметом дослідження виступають лінгвопрагматичні особливості французької реклами «produits de luxe». Матеріалом для дослідження стала реклама «предметів розкоші», а саме коштовностей, косметики, парфумів, взуття та аксесуарів всесвітньо відомих дорогих брендів з сторінок французьких випусків журналів «Vogue», «Cosmopolitan», «Marie Claire», «ELLE», «Glamour» 2014-го – початку 2015-го років.

«Produits de luxe» або «предмети розкоші» – це блага, ціна яких висока, а наявна кількість зазвичай незначна [16]. Таке визначення предметам розкоші дає словник Marketing, Business & MD. Відповідно до визначення «Енциклопедичного словника економіки та права» «предмети розкоші – це товари, предмети, без яких можна обійтися у житті, що доступні по ціні тільки заможним людям» [17].

Проаналізувавши лінгвопрагматичні особливості французьких рекламних текстів у сфері «produits de luxe», які переважно складалися з назви бренду, найменування рекламованого товару та рекламного слогану, були встановлені типи мовленнєвих актів відповідно до теорії мовленнєвих актів Дж. Серля, що в них використовуються. Дж. Серль виділив такі типи мовленнєвих актів: асертиви, директиви, комісиви, експресиви та декларації [14, с.6].

Слід зазначити, що в рекламних слоганах «produits de luxe» переважно застосовуються асертиви та директиви. Наприклад, в рекламі парфумів GIORGIO ARMANI ACQUA di GIOIA рекламний слоган «L'essence de joie» – це асертив, бо рекламодавець стверджує, що парфуми ACQUA di GIOIA від GIORGIO ARMANI є «Есенцією радості». Також у рекламі аксесуарів від LOUIS VUITTON слоган «L'âme du voyage» можна трактувати як асертив, в якому рекламодавець запевняє, що аксесуари від LOUIS VUITTON, зокрема брендові сумки, безсумнівно, прирівнюються до душі будь-якої подорожі. В рекламі коштовностей від Cartier AMULETTE DE CARTIER слоган «Libérez vos vœux» – це директив, бо заклик «Звільніть ваші бажання» має спонукати ймовірного споживача до рішучих дій, а саме зважитися придбати вишуканий амулет від Cartier. Директивом є так само слоган коштовностей від CHAUMET Paris «Attrape-moi… si tu m'aimes» – «Спіймай мене… якщо ти мене кохаєш». В рекламі парфумів від Lancome La vie est belle рекламний слоган взагалі складається з двох частин, а саме з асертиву «La vie est belle.» та директиву «Écrivez la vôtre.», бо перша частина слогану констатує, що «Життя прекрасне.», а друга закликає: «Напишіть своє».

Часте використання асертивів у рекламних слоганах можна пояснити необхідністю визначення товару, надання йому певного непохитного статусу або згадки про його призначення через констатацію відповідного факту, тоді як часте застосування директивів пов'язане зі специфікою рекламних текстів, що заключається у тому, щоб змусити адресата до конкретних дій.

«Залежно від орієнтації щодо мети спілкування чи повідомлення мовця, слухача або їх обох моделюються наступні комбінації взаємовідношень між компонентами ситуації мовленнєвого спілкування: 1) адресанто-орієнтовані мовленнєві акти; 2) адресато-орієнтовані мовленнєві акти; 3) міжособово- орієнтовані мовленнєві акти; 4) когнітивно-орієнтовані мовленнєві акти»[13].

Зважаючи на комбінації взаємовідношень між компонентами комунікативної ситуації у досліджених текстах французької реклами «produits de luxe» використовуються адресанто-орієнтовані та адресато-орієнтовані мовленнєві акти. До адресанто-орієнтованих мовленнєвих актів, наприклад, належить слоган з реклами косметики від SOTHYS Paris «Sothys, l'essence du maquillage», бо адресант бере на себе певні зобов'язання перед адресатом, стверджуючи: «Sothys, есенція макіяжу». До адресато-орієнтованих мовленнєвих актів можна віднести слоган до реклами губної помади PURE COLOR ENVY від ESTĒE LAUDER «Soyez celle que l'on envie», бо він спрямований на адресата цього рекламного повідомлення, якому дають певну пораду: «Станьте тією, кому заздрять.».

Переважання адресанто-орієнтованих мовленнєвих актів пояснюється тим, що адресант-рекламодавець змушений приймати на себе певні зобов'язання перед

адресатом, стверджуючи щось про свій товар та його властивості. Часте використання адресато-орієнтованих мовленнєвих актів у рекламі зумовлене необхідністю апелювання до адресата для відповідного подальшого спрямування його дій.

У праці «Рекламний слоган у лінгвопрагматичному ракурсі» О.В. Крутоголова та А.В. Єлісєєва дослідили особливості передачі прагматичних повідомлень від адресанта до реципієнта у рекламному слогані та виділили наступні типи рекламних слоганів: 1) слогани, в яких прагматика закладена у змісті одного зі слів; 2) слогани, в яких прагматика закладена в семантиці декількох слів фрази; 3) слогани, що розкривають прагматичне значення через семантику структури імперативу; 4) слогани, що залучають фонові знання реципієнта для розуміння прагматичного наповнення тексту; 5) слогани, в яких прагматика виражається усім висловлюванням [9].

Спираючись на класифікацію рекламних слоганів О.В. Крутоголової та А.В.Єлісєєвої, ми визначили тип рекламного салогану у кожному дослідженому рекламному тексті та встановили, що найчастіше у рекламних слоганах «produits de luxe» прагматичне значення розкривалося через семантику структури імперативу. Наприклад, у рекламному слогані «Find your moment» – «Trouvez votre moment» з реклами годинників від Calvin Klein адресант доносить свою позицію до адресата через пораду: «Знайдіть ваш момент». Той факт, що у рекламних слоганах переважає розкриття прагматичного значення через семантику структури імперативу, можна пояснити тим, що найлегший спосіб вплинути на адресата – це звернутися до нього з певною пропозицією, порадою, з якимсь закликом або заохоченням.

С.Л. Братченко виділяє наступні види маніпулювання споживачем, що застосовуються у рекламному тексті: «1) маніпулювання потребами (використання бажань, потягів, інтересів споживача); 2) духовне маніпулювання (формування у людини певних ідеалів та цінностей); 3) інтелектуальне маніпулювання (нав'язування споживачу певних поглядів, точок зору на товар); 4) маніпулювання почуттями (використання емоцій, пристрастей споживача); 5) символічне маніпулювання (формування сталої реакції людини на певні символи)» [2].

На основі класифікації С.Л. Братченка було встановлено, що в рекламі «produits de luxe» найчастіше використовувалося інтелектуальне маніпулювання, потім духовне маніпулювання та маніпулювання потребами, згодом символічне маніпулювання і маніпулювання почуттями. Наприклад, слоган з реклами сумки від MAUBOUSSIN «Simplement pour Elle» відповідає інтелектуальному маніпулюванню, бо рекламодавець нав'язує адресату ідею, що сумка від MAUBOUSSIN Artiste Joaillier «Просто для Неї».

Часте застосування інтелектуального маніпулювання в рекламних текстах можна пояснити тим, що реклама націлена переважно на нав'язування певної точки зору, думки або погляду потенційному реципієнту, що є необхідним для подальшої реалізації товару.

Спираючись на проаналізовані приклади реклами «produits de luxe» було встановлено, що найчастіше маніпуляція вибору потенційного споживача відбувається шляхом побудови неправильних аналогій та шляхом створення багатозначних повідомлень. Наприклад, в рекламі жіночих парфумів J'adore Dior «Essence du luxe. Le

féminin absolu» маніпуляція адресата відбувається шляхом побудови неправильних аналогій, наче парфуми J'adore Dior беззаперечно втілюють «Абсолютну жіночність» та «Есенцію розкоші». У рекламі парфумів Guerlain L'HOMME IDEAL маніпуляція здійснюється шляхом створення багатозначних повідомлень: «L'homme idéal est un mythe. Son parfum, une réalité.» – «Ідеальний чоловік – це міф. Його парфуми, реальність.».

У дослідженні були розглянуті рекламні тексти друкованих видань вербально-візуального типу, а саме реклама «produits de luxe» у французьких журналах. Реклама «produits de luxe» або «предметів розкоші» – це реклама товарів, без яких можна обійтися у житті, кількість яких зазвичай обмежена, що доступні по ціні тільки досить заможним людям. У цій рекламі однаково важливими є вербальний та візуальний складники.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Бове К., Арнс В*. Современная реклама. – Тольятти: ИД «Довгань» , 1996. – 63с.
2. *Братченко, С. Л.* Диагностика личностно-развивающего потенциала: методическое пособие для школьных психологов / С. Л. Братченко. – Псков: Изд-во Псковского областного ин-та повышения квалификации работников образования, 1997. – 68 с.
3. *Гулак* 2005: Гулак Т. В. Ценностные структуры современного рекламного дискурса (на матери але российской коммерческой и политической рекламы): дисс. канд. филол. наук: 10.02.02. / Гулак Татьяна Валериевна. – Харьков, 2005. – 196 с.
4. *Кафтанджиев Х.* Тексты печатной рекламы: Пер. с болт. / Под ред. М. Дымщица. – М.: Смысл, 1995. – 134с**.**
5. *Кобозева И.М., Лауфер Н.И.* Об одном способе косвенного информирования // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. 1988. № 5. – С. 462–470.
6. *Коваленко Є. С.* Рекламний дискурс: лінгвістичні аспекти вивчення. – Режим доступу: http://litmisto.org.ua/?p=8479
7. *Колышкина Т. Б.* Модель анализа дискурса и рекламного дискурса / Т. Б. Колышкина. – Режим доступу: www.vestnik.vsu.ru/pdf/phylolog/.../2010 01-07.pdf
8. *Кривоносов А.Д.* Жанры PR-текста. – СПб., 2001. – с.13-14.
9. *Крутоголова О.В., Єлісєєва А.В.* «Рекламний слоган у лінгвопрагматичному ракурсі» // Вісник Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія філол. 2013. – Вип. 211.
10. *Мегентесов* 1997: Мегентесов С. А. Лингвистические аспекты психического воздействия и прийомов манипуляции / Сергей Александрович Мегентесов. – Краснодар: Изд-во Кубанского гос. ун-та, 1997. – 112 с.
11. *Пирогова* 2002: Пирогова Ю. К. Информационная безопасность и языковое манипулирование в рекламном дискурсе / Ю.К. Пирогова // Информационная и психологическая безопасность в СМИ: [в 2 т.] / Московский гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Факультет психологии. Факультет журналистики. – М.: Аспект Пресс, 2002. Т. 1: Телевизионные и рекламные коммуникации / Под ред. А.И. Донцова и др. – 2002. – 335 с.

12. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Дозвілля-К, 2006. – 716 с.
13. *Шендерук О.Б.,* Пермінова В.А. Прагмалінгвістика як спроба комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення мовлення. – Чернігів: Чернігівський державний інститут економіки і управління.http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/Philologia/3_107527.doc.htm
14. *Searle J.R.* Speech Acts, Mind and Social Reality/ J.R. Searle// G. Meggle, G. Grewendorf (ed.) Speech Acts, Mind and Social Reality. Discussions with J. R. Searle. – Dordrecht et al.: Kluwer, 2002. – P. 3-16.
15. http://zakon.rada.gov.ua/cgibin/laws/main.cgi?nreg=270%2F96-%E2%F0
16. http://www.e-marketing.fr
17. http://www.vedomosti.ru/glossary

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

***Войтенко М. В.*,** асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАНЦУЗСКОЙ РЕКЛАМЫ В СФЕРЕ «PRODUITS DE LUXE»

В статье исследуются лингвопрагматические особенности французской рекламы «produits de luxe». Рассматриваются типы речевых актов, виды манипулирования и типы слоганов, которые преимущественно применяются в рекламных текстах «предметов роскоши».

Ключевые слова: *реклама, рекламный текст, лингвопрагматика, речевой акт, слоган, манипулирование, «produits de luxe».*

Voitenko M. V., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

LINGVOPRAGMATIC FEATURES OF FRENCH ADVERTISEMENT IN THE FIELD OF «LUXURY GOODS»

The article reports on a study of the lingvopragmatic features of French advertisement of luxury goods. This article focuses on the types of speech acts, types of manipulation and types of slogans, which are mainly used in advertising texts of luxury goods.

Keywords: *advertisement, advertising text, lingvopragmatics, speech act, slogan, manipulation, «luxury goods».*

УДК 81.112.06

Голубовська І.О., д.філол.н., проф.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МОВА СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК НОВІТНІЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН

Статтю присвячено проблемам розвитку мов світу, зокрема української літературної мови, що наразі перебувають під потужним впливом інтернетівського сленгу, який набув письмової фіксації й активно використовується молоддю в усному спілкуванні.

Порушується питання про аксіологічні виміри цих процесів у контексті впливу мови субстандарту на загальнолітературну мову як осередок духовно-емоційного життя людини.

Ключові слова: *розвиток мови, занепад мови, мова віртуального спілкування, інтелектуалізація мови, аксіологія, мова як скарбниця духовності народу.*

Поштовхом до написання цієї статті стало ознайомлення авторки з есеями визначного українського перекладача і письменника, філолога з великої літери, Андрія Олександровича Содомори, у яких він ділиться своїми роздумами про роль Слова у душевній екології життя людини. Митець з глибоким сумом міркує про наслідки розбудови глобального інформаційного простору: «Ширшають обрії світові, віртуальні; зникають – досяжні для зору, ліричні… Прагматичний світ не вельми плекає поезію, загалом почуттєвість у слові: головне для нього – «розуміння», «інформація», «комунікація» (хто «не поінформований» – той наче на маргінесах життя» [9, 7-9], і далі – про зворотний вплив винахідливості людини (компю'тер, інтернет) на слово, яке «…депоетизуємо, десакралізуємо, знецінюємо…» [Там само, 21]. Сучасна людина живе на високих швидкостях, у компресованому часі і глобалізованому просторі, проте «… все, що ширшає («планетна культура»), – неодмінно й тоншає; не витончується, а саме тоншає, плиткішає…Головна біда, власне, неувага до мови» [Там само, 25].

Зазначаючи про те, що мовний usus «…вибивається із природного річища українського мовлення», А. Содомора покладає відповідальність за це на засоби масової інформації, усні й письмові тексти реклами, спортивні коментарі, субтитри у фільмах, які через тенденції узусу формують, по суті, завтрашню норму української мови: « …діє, навіть гне, звичай – мода. Скажімо, не прийнято тепер говорити «*любов*», а лиш «*кохання*»; не «*любити*», а лиш «*кохати*»; не «*поки що*», «*наразі*», «*тим часом*» – а «*поки*» (рос. «*пока*»); не «*щоб*» – «*аби*»; не «*і*» – «*та*»… В поезії І. Франка… слово «*любов*» звучить 584 рази; «*любити*» – 453; «кохання» – 39, а «*кохати*» – 53 рази; сполучник «*і*» («*й*») – 642 рази, «*та*» – 250 разів» [Там само, 26]. Залишаючи трохи осторонь проблеми суржику і зросійщення української мови, митець зосереджується на «нашому ж мовному недбальстві» і звертає увагу на ті мовні процеси, які ведуть до винароднення мови, її формально-змістової деформації (від лат. *deformis* – бридкий, потворний), що врешті-решт призводить до спотворення гумбольдтівського духу народу, носія етнічної ментальності. З особливою гіркотою митець пише про втрату дієслівної форми заклику (латинською – *hortativus*, внутрішня

форма – «підбадьорювати», «звеселяти»), яка дійсно є мовним втіленням козацького, непереможного духу українського народу («*Будьмо*», «*Здобудьмо*», «*І себе не гудьмо*», «*Шануймося*», «*Тримаймося*», «*Пишаймося*» та ін.). Заміна цієї синтетичної форми аналітичною калькою з російської «*давайте будемо/не будемо…*» значно понижчує градус пасіонарності, імпульс позитивної асертивності, притаманний питомій українській формі. За спостереженнями автора, у царині ступенювання прикметників і прислівників аналітичний спосіб творення все більше бере гору над природним для української мови – синтетичним: *«*більш слабкіший гравець*», *«*більш міцне волосся*», *«*більш ароматна кава*», *«*більш повний пакет*», *«*найбільш оптимальний*», * «*найбільш розважальний*». Ймовірно, тут дається взнаки вплив і російської, і англійської мови, у яких синтетична форма ступенювання прикметників має досить обмежене функціональне поле. Ці спотворені форми є чужими для української мови, надаючи мовного життя смислам невизначеності, млявості, слабкості. Мова відчужується від самої себе і, по суті, від ментального світу етносоціуму, комунікативні й пізнавальні потреби якого покликана забезпечувати.

«Хто винен?» – ставить питання Філолог. І, як справжній інтелігент, бере відповідальність на себе: це наша власна «втрата слуху чи зневага до мови…» [Там само, 34]. Проте, як видається, на це емоційне питання є й інші відповіді. Адже Tempora mutantur, et nos mutamur in illis, Nihil semper suo statu manet, Nil posse creari de nilo,[1] як слушно зауважували античні мислителі.

Спробуємо розібратися у тих процесах, які наразі розгортаються глобально, і наважимося дати відповідь ще й на питання «Що робити?» для збереження рідної мови як нашого єдиного духовно-душевного джерела.

Як відомо, наразі людське суспільство із постіндустріального перетворилося на інформаційне, відбулася «комп'ютерна революція», яка, дійсно, за своєю інтелектуальною значимістю і наслідками може бути прирівняна до створення писемності [6, 110]. Не можна не визнавати того факту, що винахід Стивеном Полом Джобсом (1955-2011) персонального комп'ютера, а потім світової інтернетівської паутини (Тим Бернерс Лі), кардинальним чином змінили практично всі сфери діяльності людини і спричинили далеко неоднозначний за своєю аксіологією вплив на весь духовний простір людства. Мова як соціально-комунікативний, духовно-культурний й пізнавально-прагматичний феномен життя людини, звичайно, не могла залишитися при цьому осторонь. Принагідно згадати зацькованого у радянські часи (щоправда посмертно) академіка М.Я. Марра (1864-1934) з його «хибною думкою» про те, що перехід суспільства від однієї формації до іншої супроводжується стрибкоподібними, революційними змінами у мові, які й змінюють її стан.[2] На наших очах зараз радикальним чином змінюються способи отримання і перероблення інформації, в Інтернеті побутують так звані гібридні, креолізовані тексти з потужною невербальною складовою і кардинально зміненим способом графічного відтворення усного

[1] Часи змінюються, і ми змінюємося разом з ними; Ніщо не може залишатися в однаковому стані; Ніщо не виникає з нічого.

[2] За М. Марром, перехід від мови жестів до звукової мови у доісторичні часи пов'язувався з виникненням «нового мислення», яке вимагало інших, ширших можливостей для свого втілення.

мовлення (на кшталт *I ♥ u= I love you, It's 4 him = It's for him, etc.*). Вплив «інформаційного валу», пришвидшення темпу життя, інтерактивні особливості існування людини в інтернет-просторі, культурно-соціальні зрушення, – все це суттєво змінює традиційні «дореволюційні» способи мовного кодування, призводячи до створення як новітніх способів закарбовування інформації, так і до появи лексико-граматичних і фразеологічних інновацій, які часто-густо мають стилістично знижений характер.

Час поставити питання: до яких наслідків призводить «безпрецедентна інтерактивність» інтернет-комунікації, її демократичність, паритетність, активність, інтенсивність? Чи виключно до позитивних результатів може призвести «безпрецедентна творча активність» мас людей [7, 217], які суттєво відрізняються за своїми освітніми, професійними, соціальними та, зрештою, інтелектуальними статусами? Не можна не помітити, що особливості користування кіберпростором призводять до зняття опозицій між розмовним і писемним мовленням, між мовцем і слухачем, автором і читачем, адресантом й адресатом. Якої оцінки вартує подібний стан речей з огляду на екологічні виміри мовного функціонування? На це складне питання, як видається, немає простих, однозначних відповідей.

У рамках цієї статті ми хотіли б розібратися насамперед у тому, що може відбутися з мовою в інформаційно глобалізованому суспільстві у найближчому майбутньому, які тенденції закладаються наразі у мовний розвиток у контексті її інтернетівського побутування, обслуговування нею комунікації користувачів кіберпростору.

Як видається, фокусне «соціально-віртуальне явище» під назвою «мова інтернету», досліджуване під кутом зору її впливу на загальнонародний узус і формування норми літературної мови (у рамках будь-яких національних лінгвокультур) знаходиться у площині ***взаємодії двох взаємопов'язаних антиномічних процесів, які є характерними для мовного коду сучасного віртуального простору комунікації: з одного боку, це тенденція до ускладнення та інтелектуалізації мовного коду, з другого – до його спрощення, жаргонізації і навіть вульгаризації.***

Можна сказати, що «позитив» тут іде рука об руку з «негативом», адже ускладнення мовного коду водночас призводить до його збіднення. Розглянемо деякі мовні процеси, що є характерними для сучасного інтернет-простору:

1) Впровадження у розмовний обіг нових абревіатур-акронімів: транслітерований англійськомовний акронім *IMHO – In My Humble Opinion* (*на мою скромну думку*), можливе також розшифрування: *In My Honest Opinion* (*відверто кажучи*); перекладний калькований українськомовний акронім *НМСД* (на мою скромну думку); *BAK – back to keyboard* (біля клавіатури, повернувся); *BTDT – been there, done that* (нічого особливого, таке вже бачили); *GMTA – great minds think alike* (розумні люди міркують однаково); *MEGO – my eyes glaze over* (не можу зрозуміти).

2) Ретермінологізація, яка полягає у розширенні сфери використання технічної, економічної, медичної термінологій (*аборт* – аварійне завершення програми; *вірус* – деструктивна програма, що проникає в систему без відома користувача (через Інтернет або дискети); *лазер* – лазерний принтер*; кілограм/кілометр* – 1 кілобайт інформації (1024 байти); *метр* – 1 мегабайт (1024 кілобайти); *гектар* – 1 гігабайт (1024 мегабайти); *domain* – заключна частина Інтернетної адреси.

3) Активна мовотворчість компресивного характеру, як правило з порушенням правил графічного оформлення висловлень та створенням гібридних буквено-цифрових позначень на основі принципу омофонії: *U* замість «you»; *2* замість «too», «to»; *B* замість «be»; *4* замість «for»; *B4* замість «before»; gr8 замість «great»; l8r замість «later»; qt замість «cutie» (душечка, милашка, симпатяга); cu замість «see you».

4) Мовна гра, яка має часто-густо іронічне, жартівливе забарвлення: *зухель* (*Zyxel)* – назва модема, яка читається за українською орфографією), *аутглюк (Outlook), фотопоп (Photoshop), пожмакер (Page Maker*); *вагон (*відеоадаптер VGA); *дурдос/ дирдос (*операційна система DR-DOS); *(бебеска – BBS – Bulletin Board System/ Система Електронних Дощок Оголошень; яга – EGA – Enchanced Graphics Adapter)*.

До позитивно «навантажених» проявів інтернету можна віднести гіпертекстуальність мережі, що ефективно забезпечує пошук необхідної інформації. Лінійний текст послідовно розгортається у нелінійний гіпертекст, надаючи користувачу практично нелімітовані можливості багатоканального сприйняття та засвоєння інформаційних потоків.

Нові форми втілення думки (деякі з яких закцентовані вище) у слензі соціальних мереж та комп'ютерному жаргоні, безумовно, сприяють інтелектуалізації спілкування, генеруючи нові смисли, нові мовні патерни, нові засоби вираження семантики. Це, ніде правди діти, робить комунікацію складнішою, змістовнішою, багатошаровою. Проте водночас має місце розхитування норми кодифікованої літературної норми національної мови, що виникає внаслідок нівеляції границь між письмовим і усним мовленням, нормою й узусом, літературною мовою й просторіччям, літературною мовою й жаргоном, по суті, відміняється поняття «культури мовлення», оскільки у віртуальному спілкуванні «можна все». Назвати цей наслідок позитивним у контексті впливу цих тенденцій на якість літературної еталонної мови принаймні важко.

Що більше, поява особливого жаргону віртуальної взаємодії ховає у собі суттєву небезпеку для національних літературних кодифікованих мов (не тільки української) у контексті тотального переміщення фокусу спілкування і людської взаємодії у цілому в кіберпростір. Узуальні одиниці (часто-густо далекі від претензій на досконалість форми і належність до високої стилістичної проби), народжені в інтернет-просторі, отримують письмову фіксацію і тим самим починають конкурувати з нормативно усталеними мовними елементами літературної мови, які раніше мали прерогативне право на письмове закріплення.

У віртуальному просторі (хочемо ми цього або ні) по горизонталі спілкування «людина – людина» вже сформувався специфічний варіант мови, який ще не отримав того чи того лінгвістичного статусу. З чим ми тут маємо справу: з особливим стилем або жанром віртуального спілкування, інтернет-жаргоном, особливим варіантом усної розмовної мови, який несподівано отримав письмову, нехарактерну для себе фіксацію?

У будь-якому разі цей феномен треба досліджувати як у генетичному, так і в структурно-функціональному, культурно-мовному та комунікативно-прагматичному планах. Наразі сучасна українська та зарубіжна лінгвістика вже мають у своєму арсеналі цікаві і перспективні дослідження цього явища [1, 2, 3, 5, 6, 12]. Проте питання про його вплив на подальший розвиток літературних мов все ще залишається відкритим.

Звернімося до розгляду генетичного аспекту цього мовного явища.

Очевидним є те, що, незважаючи на письмову форму своєї реалізації, коріння цієї особливої мови слід шукати в усній розмовної мови. Великий внесок у її вивчення зробили російські лінгвісти у 50-х роках XX століття, коли М.В. Пановим (1920-2011) було започатковано програму вивчення розмовної російської мови,[1] яка в подальшому була втілена в життя колективом лінгвістів під керівництвом О.А. Земської (1926-2012) [11, 208]. Результати їх досліджень були оприлюднені у колективній монографії «Русский разговорный язык» (1973). У контексті нашого дослідження ця монографія видається цікавою насамперед тому, що об'єктом вивчення групи науковців стало спонтанне усне мовлення освічених носіїв російської мови, яке не містило просторічних, жаргонних та діалектних елементів. Як відомо, переважна більшість користувачів інтернету належать до освіченої частини сучасного суспільства.

Розмовне мовлення характеризується такими особливостями:1) непідготовленість, спонтанність мовленнєвого акту; 2) невимушеність висловлювання; 3) безпосередня участь мовців у мовленнєвому акті. Під невимушеністю розумілася наявність між учасниками комунікативного акту неофіційних відносин [Там само, 209]. Іншими словами, тексти, що відображають інституційний дискурс, до уваги не бралися, так само як і ті, що були, по суті, квазіспонтанними (мова телеведучих і радіоведучих). Ситуація спілкування в інтернет-просторі повністю відповідає цим характеристикам. На основі вивчення великого числа текстів дослідниками були виділені такі системні особливості розмовного мовлення, як синкретизм (стяжіння «багато чого» в одне, ущільнення) і аналітизм (зворотна синкретизмові властивість розчленованого втілення номінації) [Там само, 213]. Прикладом синкретизму в розмовному мовленні можуть слугувати такі частотні синтаксичні безсполучникові форми: *На! / обережно; голова болить / вимкни; парасольку / дощ* та ін., а також частотні слова-субститути фактично з «пустим» денотатом на кшталт: рос. *вещь, дело*; укр. *таке, штука, усяке*, etc. Аналітизм виявляється у таких редукованих предикативних схемах, як: *візьми на чому сидіти; дай чим замотати, є чим написати, є що запам'ятати*, тощо. У даних мовних формах аналітизм форми діалектично поєднується із синкретичністю змісту, адже, наприклад, *замотати щось* можна і газетою, і ковдрою, і мотузкою, і промасленим папером. Як зауважує Р.М. Фрумкіна, «у плані змісту розчленованість виявляється у високій продуктивності похідних слів, які утворюються оказіонально для мотивованого позначення предметів і процесів, тобто в можливості у будь-який момент створити за продуктивною моделлю необхідне слово. Це такі слова, як рос. *прочищалка, хваталка, держалка* [Там само, с. 214]. [2]

[1] Велике значення мали новаторські дослідження М.В. Панова соціолінгвістичного характеру: одним з перших він звернув увагу на фундаментальні відмінності російської «розмовної мови» від «кодифікованого літературної мови», був ініціатором записів усної мови та вивчення її фонетичних і граматичних особливостей. Соціолінгвістична програма Панова отримала реалізацію в чотиритомній колективній монографії за його редакцією: «Русский язык и советское общество» (1968).

[2] За такою ж словотвірною моделлю в українському комп'ютерному слензі утворюються номінації на кшталт: *банерорізалка* – програма, яка блокує відображення банерів на веб-сторінках; *бродилка* – гра в якій необхідно ходити і виконувати різні дії; *бутявка* – дискета або компакт-диск для завантаження комп'ютера; *палилка* – дискозаписуючий пристрій, рекордер; *оперативка* – оперативна пам'ять комп'ютера.

Чи успадкував сучасний інтернетівський сленг ці особливості розмовного мовлення? Безумовно, хоча у своєму власному форматі. Прикладом виражальної компресії і водночас семантичного розширення може слугувати такий англійський акронім: *yolomawmit* – "*You only live once, might as well make it tasty*" – досл. «Ти живеш тільки один раз, зроби це принаймні смачним», номінація використовується, коли людина намагається виправдати зловживання шкідливою для здоров'я їжею: тістечками, морозивом, чіпсами, тощо; буквена абревіатура *NGL* – "not gonna lie" – досл. «не збираюся брехати», використовується для підтвердження щирості своїх комунікативних намірів); російські коментарі-кліше на інтерактивних сайтах: рос. **аффтар жжот* – автор жжёт (автор написав хороший текст), **валялсо пацстулом* – валялся под стулом (було смішно), **пазитиф* – позитив (схвальна оцінка); **убей сибя ап стену* – убей себя об стену (звернення до автора, який написав поганий текст або у чомусь помиляється), **многа букафф* – много букв (беззмістовний текст), ниасилел – не осилил (автор не спромігся розкрити тему, або адресат не зрозумів, про що йдеться) [3, 110][1].

Оскільки письмова фіксація інтернетівського спілкування значно обмежує можливості емоційності мовлення, для компенсації цього недоліку широко використовуються так звані смайлики (emoticons), як-от:

:-) основна усмішка;
;-) усмішка з підморгуванням; грайлива усмішка;
:-(сумна посмішка;
:-> єхидна, саркастична посмішка;
:-D голосно сміятися;
:-X запечатані губи;
:-C зовсім погано...
:-/ скептичне ставлення;
:-e розчарування.

Тобто спостерігаємо фактичну часткову відмову користувачів кіберпростору від слова як носія найрізноманітніших емотивних відтінків і оцінних значень. До цього зобов'язує неписане правило спілкування у віртуальному просторі: максимальна компресія, формалізація та уніфікація способів передачі інформації.

З огляду на все вищезазначене, особисто мені не вистачає оптимізму тих учених, котрі розглядають мову інтернетівського спілкування в якості «…головного джерела и «стимулятора» інтелектуалізації спілкування і всієї сучасної культури» [6, 121]. Адже інтелект безсилий без емоції, остання ж мешкає у слові, в його звучанні, внутрішній формі, потенціях образності.

[1] Ці приклади запозичені з так званої *«мови падонків», характерні риси якої детально проаналізовані у книзі Максима Кронгауза «Самоучитель Олбанского» (М., 2013). Як бачимо, мовні форми в цій «мові» свідомо спотворені в усіх можливих напрямках для створення ефекту своєрідної (і досить огидної, як на мій погляд) оцінної емотивності. Український віртуальний простір, за моїми спостереженнями, поки що майже вільний від таких мовних дегенеративних форм.

Таким чином, питання про занепад або прогрес мови у контексті її функціонування на інтернетівських обріях немає однозначних відповідей і залишається дискусійним. Мабуть, тільки з плином часу, коли узуальні тенденції «інтелектуалізації» переростуть у норму, можна буде робити певні висновки щодо того, чи став сленг соцмереж здоровим джерелом номінативної творчості, або, навпаки, зумовив дегенеративні мовні процеси. Проте, як би там не було, комп'ютерний сленг, який набрав писемної фіксації і значного поширення особливо з-поміж молодих користувачів інтернетом, сьогодні виступає невід'ємним і досить активним компонентом нашої мовномовленнєвої практики. На нинішньому етапі у розвитку мов відзначається активність процесів детермінологізації, проникнення комп'ютерних сленгових номінацій у шари загальновживаної лексики в рамках таких форм існування загальнонародної мови, як літературна та народно-розмовна. Саме у комп'ютерному сленгу набувають поняттєвого відображання і вербальної фіксації найновітніші суспільні процеси, події, реалії. Тому цей феномен вимагає подальшого найретельнішого осмислення у міжмовному і міжкультурному аспектах у синхронії та діахронії.

Проте, захоплюючись новітніми тенденціями у сучасній масовій мовотворчості, не забуваймо слова великого українця Івана Огієнка: «рідна й літературна мова – органи надзвичайно ніжні й чутливі – навіть найменші недостачі й потрясіння життя приватного чи всенародного помітно відбиваються й на них. Через це кожний народ виробляв собі певну реальну практику, щоб найвірніш забезпечити своїй рідній і літературній мові найкращий і найлегший розвиток, щоб не принести їм найменшої шкоди й найкоротшої затримки в їхнім розвою» [4, 35].

А для того, щоб український соціум у майбутньому не побачив себе у кривому дзеркалі своєї ж рідної мови, варто, як видається, по можливості поставити під контроль неологічні процеси перетворення «мільярдів бульбашок» українського сленгу (у тому числі і комп'ютерного) на «кристалики слів» (за висловом Л. Ставицької). А для цього, як нам радить ще один непересічний українець Андрій Содомора, «…мусимо, хай як це нелегко серед стількох зваб нашого часу, робити вибір. Мусимо – «проти рожна перти, проти хвиль плисти» (Іван Франко). Цей рух проти хвиль, до свого кореня, до себе, до рідного слова, до гармонії розуму й серця, і є *поступом*…» [9, 51].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Виноградова Н.В.* Компьютерный сленг и литературный язык: проблемы конкуренции // Исследования по славянским языкам. – 2001. – № 6. – С. 203-216.
2. *Компанцева Л.Ф.* Интернет-лингвистика: когнитивно-прагматический и лингвокультурологический подходы. – Луганск: Знание, 2008. – 528 с.
3. *Кронгауз М.* Самоучитель Олбанского. – Москва: АСТ: CORPUS, 2013. – 416с.
4. *Огієнко І.* Рідна мова / Упоряд., авт. передмови та коментарів М.С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2010. – 436 с.
5. *Рябцева Н.К.* Язык и естественный интеллект. – М.: ИЦ Academia РАН; Ин-т языкознания, 2005. – 639 с.
6. *Рябцева Н.К.* Тенденция к интеллектуализации в современной культуре // Лингвофутуризм. Взгляд языка в будущее /Отв. ред. Н.Д. Арутюнова. – Москва, 2011. – С. 110-123.

7. *Мечковская Н.Б.* Как изменились антиномии «говорящий – слушающий» и «автор – читатель» в век интернета // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство. Сб. в честь Е.С. Кубряковой. – М.: Языки славянских культур, 2009. – С. 207-221.
8. *Трофимова Г.Н.* Языковой вкус интернет-эпохи в России (функционирование русского языка в Интернете: концептуально-сущностные доминанты). – М.: РУДН, 2008. – 300 с.
9. *Содомора А.О.* Від слова до серця, від серця – до слова. – Львів: Літопис, 2012. – 52 с.
10. *Український жаргон. Словник* : [містить близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень / авт.-уклад. Ставицька Л.]. – К.: Критика, 2005. – 496 с.
11. *Фрумкина, Р.М*. Психолингвистика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: ИЦ «Академия», 2007. – 320 с.
12. *Щур І.І.* Український комп'ютерний сленг: формування і функціонування: Автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 / І.І. Щур; Київ, Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2006. – 20 с.

Надійшла до редакції 20.10.15

Голубовская И.А., д.филол.н., проф.
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ЯЗЫК СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ КАК НОВЕЙШИЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН

Статья посвящена проблемам развития языков мира, в том числе украинского литературного языка, которые в настоящее время находятся под мощным влиянием сленга интернет-общения, получившего письменную фиксацию и активно используемого в устном общении, особенно в среде молодёжи. Ставится вопрос об аксиологических измерениях этих процессов в контексте влияния языка субстандарта на общелитературный язык как средоточие духовно-эмоционального мира человека.

Ключевые слова: *развитие языка, регресс языка, язык виртуального общения, интеллектуализация языка, аксиология, язык как носитель духовности народа.*

Golubovska I., Full Prof.
Institute of Philology of Kyiv National Taras Shevchenko University

LANGUAGE OF SOCIAL NETWORKS AS THE NEWEST LINGUISTIC PHENOMENON

The article deals with the problems of development of the world's languages, including Ukrainian literary language, which nowadays appears to be under the strong influence of Internet slang which acquired its written fixation and is used in virtual communication mostly by young people. The question about the axiological dimensions of these processes in the context of the impact of substandard language on literary language as an essential spiritual and emotional marker of a person's ethnic identity is being put forward.

Keywords: *development of languages, language regress, language of virtual communication, language intellectualization, axiology, language as a vehicle for people's spirituality.*

УДК 378. 147: 811.21/22(043.2)

Довбня К.В., к.пед.н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТРУКТУРУВАННЯ ЗМІСТУ ПІДРУЧНИКА З МОВИ ГІНДІ ЯК ОСНОВНОГО КОМПОНЕНТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО КОМПЛЕКСУ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-СХОДОЗНАВЦІВ

Стаття присвячена розгляду теоретичних основ структурування змісту підручника з мови гінді як основного компонента навчально-методичного комплексу для майбутніх фахівців-сходознавців. Доведено, що у нових підручниках доцільно відвести місце навчально-пошуковим текстам. Які будуються у формі проблемного викладу, розкриття шляху дослідження конкретної наукової проблеми, особливостей творчої діяльності видатних постатей світової науки та культури.

Ключові слова: *структурування, підручник, гінді, навчально-методичний комплекс.*

Підготовка майбутніх фахівців-сходознавців потребує наявності якісних сучасних навчальних матеріалів. В Україні розроблено принципово нові програми зі східних мов для мовних вищих навчальних закладів. Для успішного навчання майбутніх фахівців-сходознавців вищі навчальні заклади мають бути забезпечені навчально-методичними комплексами (НМК), співвідносними зі структурою наукового знання та складовими дисциплін галузевого освітнього стандарту спеціальностей і напрямів. Їхній зміст, відібраний у якості навчального знання, має відповідати навчальним професійно-орієнтованим потребам.

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з проблем створення підручників і НМК з іноземної мови засвідчує, що дослідженню окремих питань за цією проблемою приділялася значна увага (Б. Ананьєв, В. Артемов, С. Архангельський, Б. Бєляєв, С. Бєшєнков, І. Бім, Н. Бориско, М. Вятютнєв, Н. Гез, В. Дерун, І. Зимня, Д. Зуєв, О. Кузнецова, О. Литвинюк, О. Ляшенко, Ю. Пасов, В. Плахотник, В. Редько, Н. Скляренко, І. Товпинєц, Б. Фуртак, Л. Хоменко й інш.). Водночас практично відсутні вітчизняні педагогічні дослідження концептуальних засад створення навчально-методичного комплексу для майбутніх фахівців-сходознавців [Довбня, 2013].

Існує два підходи до структури підручників для мовних ВНЗ. Прибічники першого підходу орієнтуються на предметний зміст, виділяють в якості структурних компонентів підручника параграфи та глави [Вашуленко, 2000, 39], прибічники другого підходу опираються на способи дидактико-методичної презентації навчального матеріалу й розглядають структуру підручника як співвідношення текстів, питань, вправ та ілюстрацій [Зуєв, 1974; Ключковська, 2005, 91-96]. У процесі підготовки НМК з мови гінді для майбутніх фахівців-сходознавців потрібний діалектичний взаємозв'язок обох підходів.

Для окреслення педагогічних умов реалізації сучасних вимог до структури й змісту НМК з мови гінді для майбутніх фахівців-сходознавців треба навести змістовну характеристику добору й структурування змісту сучасного навчального матеріалу.

Сутність процесу структурування змісту НМК для майбутніх фахівців-сходознавців полягає в тому, щоб виявити систему смислових зв'язків між елементами змісту крупної дидактичної одиниці (навчальної дисципліни, розділу, модуля, теми) й розташувати навчальний матеріал у тій послідовності, яка витікає з цієї системи.

Якою має бути структура змісту та яка послідовність оволодіння елементами цього змісту?

Педагогічні умови структурування змісту НМК для майбутніх фахівців-сходознавців мають містити: а) виклад навчального знання з урахуванням закономірностей навчально-пізнавальної діяльності студентів; б) адекватність змісту НМК і логіки його побудови заявленому рівню освіти; в) орієнтацію НМК на формування цілісної гуманітарної картини світу й систему професійних і навчальних умінь.

Добір і структурування змісту сучасного навчального матеріалу з мови гінді передбачає декілька етапів: теоретичне обґрунтування (формування інформаційної бази навчально-наукових знань, визначення цілей і завдань змісту підготовки спеціалістів, визначення концептуальних засад, принципів структурування змісту навчального матеріалу НМК з мови гінді, розроблення критеріїв добору змісту навчального матеріалу НМК і побудова моделі структурування змісту НМК з мови гінді), структурно-змістовий добір змісту сучасного навчального матеріалу НМК в межах дидактичного модуля (теоретичне обґрунтування принципів добору змісту і структурування навчального матеріалу; визначення системи теоретичних знань, що забезпечують фундаменталізацію сходознавчої освіти, й практичних знань, що становлять основу навчальних умінь і навичок), методичне забезпечення добору та структурування змісту навчального матеріалу НМК з мови гінді для мовних ВНЗ (визначення цілей, дозування завдань для самостійної роботи студентів, форми і методи навчання, методи діагностики).

Узагальнюючи сказане, можна сформулювати такі *принципи побудови НМК:* 1) системність і модельний характер; 2) функціональність усього НМК та його компонентів, яка визначає ступінь їхньої факультативності; 3) варіативність компонентного складу та його кореляція з етапами навчання; 4) відкритий характер системи НМК, який виявляється у варіативності його складу, динаміці функцій і відносній відкритості компонентів; 5) різний ступінь інтеграції та кореляції компонентів НМК за структурою і змістом; 6) повнота й достатність компонентного складу НМК для досягнення кінцевих і проміжних цілей; 7) відносна самодостатність; автономність компонентів НМК; 8) спадковість окремих частин НМК усередині серії за цілями, змістом предмета та процесу навчання, структурою і компонентним складом, врахуванням міжпредметних зв'язків, їхньої ваги та ролі паралельно зростаючої професіоналізації.

До найпоширеніших *компонентів*, що входять до складу більшості сучасних НМК, відносять такі: друковані: підручник, книга для викладача, книга для самостійної роботи, книга для читання, посібник з граматики, збірник тестів, глосарій; аудитивні: аудіокасети та компакт-диски; візуальні: фото, малюнки, таблиці, слайди, діафільми; аудіовізуальні: озвучені слайд-фільми, кіно- й відеофільми; комп'ютерні: окремі програми або їхні мультимедійні комп'ютерні курси [Бориско, 1999; Румянцева, 1992,

57]. Усі компоненти мають своє місце в системі НМК, виконуючи специфічні завдання і «працюючи» на ті чи ті цілі навчання [Литвинюк, 2000, 8].

У навчанні іноземної мови підручник є основним засобом, оскільки він не лише містить навчальний матеріал, а й визначає зміст роботи, послідовність уведення і засвоєння матеріалу, формування мовних навичок та мовленнєвих умінь. Підручник також визначає зміст інших допоміжних засобів навчання. Тобто він визначає хід навчального процесу і значною мірою – його результати [Плахотник, 2003, 113]. Підручник має містити додатковий матеріал, наявність якого значно посилює навчальний вплив на студента. Останній повинен мати можливість за допомогою підручника досягти професійного рівня комунікативної компетентності [Корсак, 2000, 21].

Підручник належить до обов'язкових компонентів НМК [Бондар, 2003, 107-114]. І. Бім формулює деякі вихідні *принципи побудови сучасного підручника* ІМ: підручник має являти собою систему, яка відображає і моделює взаємодію основних її компонентів: цілей, змісту та процесу формування іншомовних знань, навичок і вмінь, методів і засобів навчання. При цьому підручник має виконувати функції системи реалізації цих компонентів; у зв'язку з цим варто розрізняти внутрішню глибинну структуру підручника, яка є прихованою основою його зовнішньої організації, та зовнішню структуру – складові частини підручника; це обумовлює високі вимоги до наявності у творців підручників науково обґрунтованої методичної концепції.

Для керування педагогічним процесом підручник має відповідати головним потребам педагогічного процесу, які випливають із специфіки навчального предмета: складатися з двох основних підсистем, які враховують наявність двох головних складових педагогічного процесу та безпосередньо керують діяльністю учня (за допомогою книжки для учнів) і вчителя (за допомогою книги для вчителя) та їхньою взаємодією; створювати матеріальні умови для оволодіння засобами мови, оволодіння та здійснення іншомовної комунікації, керуючи пізнавальною і комунікативною діяльністю учнів у їхньому взаємозв'язку; об'єднувати в собі функції інформування, мотивації та контролю; створювати багатовимірні стимули (аудіовізуальні), необхідні для забезпечення специфічних умов іншомовної діяльності; регулювати взаємодію з іншими засобами навчання, органічно включаючи їх у свою структуру; забезпечувати жорстке керування педагогічним процесом, передбачувати можливості для адаптації до конкретних умов (мати, напр., певний часовий резерв для планування, передбачувати варіанти виконання тих чи тих вправ залежно від рівня навченості) [Бім, 1977, 271–272].

Особливо важливими при створенні підручників з мови гінді є два аспекти: системний підхід та реалізація принципу комунікативної направленості у навчанні спілкування. Ці підходи тісно пов'язані. Системний підхід до створення підручника з мови гінді передбачає такі етапи: попередня систематизація навчального матеріалу; добір та організація змісту навчального матеріалу; систематизація і диференціація матеріалу; розподіл та організація компонентів змісту навчального матеріалу, мовного матеріалу; систематизація навчальних занять по етапах [Прадівляний, 2001, 21–22].

За змістом і призначенням основні загальні педагогічні функції підручника – це освітньо-інформаційна й розвивальна. Враховуючи, що освітньо-інформаційна функція реалізується за допомогою навчальної інформації, яка подається у семантичній,

іконічній, графічній формах про явища та процеси, що вивчаються, а розвивальна – за допомогою інформації, яка забезпечує формування мотивів та інтересів до навчання, умінь і навичок застосування набутих знань у практичній діяльності, то зміст підручника має складатися з таких основних елементів, складових частин: передмови, логічно завершених окремих частин, розділів, граф, комплексів запитань та вправ із відповідними малюнками, схемами, таблицями, бібліографією, додатками з ілюстраціями і довідниковими таблицями, переліком і змістом назв, практичних робіт, предметно-іменними та термінологічними словниками-покажчиками [Волинський, 2000, 42-44]. Розвивальна функція закріплює особистісно-орієнтовану модель навчання. Навчальний зміст і творчі педагогічні технології мають бути об'єднаними, що формуватиме у студентів досвід самореалізації особистості у різних видах навчально-пошукової діяльності. У нових підручниках, основних компонентах НМК, доцільно відвести місце навчально-пошуковим текстам. Вони будуються у формі проблемного викладу, розкриття шляху дослідження конкретної наукової проблеми, особливостей творчої діяльності видатних постатей світової науки та культури. У структурі навчально-пошукових текстів можна виділити такі компоненти: мотиваційний, цільовий, гіпотетичний, підсумковий [Момот, 2000, 21–22].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Довбня К.В.*Структурування змісту навчально-методичного комплексу для майбутніх фахівців-сходознавців : автореф. канд. дис., 13.00.04. – К., 2013. – 20 с.
2. *Вашуленко М.С.* Загальнодидактичні підходи до структурування підручника з навчання грамоти / *М.С. Вашуленко* // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. – К. : Педагогічна думка, 2000. – Вип. 2. – С. 39.
3. *Зуев Д.Д.* Проблемы структуры школьного учебника / *Д.Д. Зуев.* – М. : Просвещение, 1974. – 251 с.
4. *Ключковська І.М.* Проблема аналізу змісту підручників з іноземних мов для вищих навчальних закладів : дослідження ефективності підручників з іноземної мови для вищих навчальних закладів // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / [За заг. ред. акад. І.Ф. Прокопенка та ін.]. – Харків : Курсор, 2005. – С. 91–96.
5. *Бориско Н.Ф.* Концепция учебно-методического комплекса для практической языковой подготовки учителей немецкого языка (на материале интенсивного обучения) : монография / *Н.Ф. Бориско.* – К. : Изд. Центр КГЛУ, 1999. – 268 с.
6. Проблемы компьютеризации и использование интенсивных методов обучения русскому языку как иностранному : Сб. научных трудов / Под ред. Румянцевой Н.М., Киселевой С.Н. – М., – 1992. – С. 57.
7. *Литвинюк О.І.* Відповіді автора на типові запитання вчителів про навчально-методичний комплекс «Україна» та «Яскрава англійська» / *О.І. Литвинюк.* – Дніпропетровськ : «Навчальна книга», 2000. – С. 8.
8. *Плахотник В.М.* Тематичне планування і підручник іноземних мов // Проблеми шкільного підручника : зб. наук. пр. – К. : Педагогічна думка, 2003. – Вип. 3. – С. 113.

9. *Корсак К.В*. Традиційний підручник в епоху цифрових інформаційних технологій / *К.В. Корсак* // Загальні питання теорії сучасного підручникотворення : зб. наук. пр. – К. : Педагогічна думка, 2000. – Вип. 2. – С. 18–21.
10. *Бондар С.П.* Дидактичні вимоги-тенденції до побудови шкільного підручника / *С.П. Бондар* // Проблеми шкільного підручника : зб. наук. пр. – К., 2003. – Вип. 3. – С. 107–114.
11. *Прадівляний М.Г., Марченко О.Е.* Застосування системного та комунікативного підходів до написання підручників з іноземної мови / *М.Г. Прадівляний, О.Е. Марченко* // Проблеми підручника для вищої школи : зб. мат-лів наук.-метод. конф. / підгот. Г.П. Котлярова та ін.; ред. Б.І. Мокін та ін. : АПН України : у 2-х т. – Вінниця : Універсам, 2001. – Т. 2. – С. 21–22.
12. *Волинський В.П.* Взаємодія підручників з іншими засобами навчання / *В.П. Волинський* // Загальні питання теорії сучасного підручникотворення : зб. наук. пр. – К. : Педагогічна думка, 2000. – Вип. 2. – С. 42–44.
13. *Момот Л.Л.* Навчально-пошукові тексти у структурі підручника / *Л.Л. Момот* // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. – К. : Педагогічна думка, 2000. – Вип. 2. – С. 21–22.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Довбня Е.В., к.пед.н., ассист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СТРУКТУРИРОВАНИЯ СОДЕРЖАНИЯ УЧЕБНИКА ПО ЯЗЫКУ ХИНДИ КАК ГЛАВНОГО КОМПОНЕНТА УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА ДЛЯ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ-ВОСТОКОВЕДОВ

Статья посвящена рассмотрению теоретических основ структурирования содержания учебника по языку хинди как основного компонента учебно-методического комплекса для будущих специалистов-востоковедов. Доказано, что в новых учебниках целесообразно уделять внимание научно-поисковым текстам, которые строятся в форме проблемного изложения, раскрывают особенности творческой деятельности выдающихся представителей мировой науки и культуры.

Ключевые слова: *структурирование, учебник, хинди, учебно-методический комплекс.*

K. Dovbnya, Cand.Pedagog.Sci., Assistant Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyev

THE THEORETICAL BASIS OF HINDI TEXT-BOOK'S CONTENT'S STRUCTURE AS A MAIN COMPONENT OF EDUCATIONAL-METHODOLOGICAL COMPLEX FOR FUTURE SPESIALIST

The article deals with the innovative idea of the Hindi Text-book's structure of content as a main component of educational-methodological complex for future specialists.

Keywords: *structure, Textbook, Hindi, conception, the educational-methodological complex.*

УДК:811.163.2’373.7

Доценко Т.С., асист.**,**
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

БІБЛІЙНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У БОЛГАРСЬКІЙ МОВІ: ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ

У статті розглянуто стан дослідження болгарської біблійної фразеології, проаналізовано різні підходи до визначення та класифікації біблійних фразеологічних одиниць. Доведено, що біблійна фразеологія болгарської мови є частиною її фразеологічної системи зі своїми специфічними ознаками, що зумовлені їх походженням, семантикою, структурою, стилістичною характеристикою та функціями у мові.

Ключові слова: *біблеїзм, біблійні фразеологізми, фразеологічна одиниця, фразеологія, класифікація.*

Культура християнського світу нерозривно поєднана з Біблією, однією з найдавніших пам’яток писемності, яка є джерелом моральних та етичних істин, історичних фактів та філософських суджень. Болгарський народ вперше познайомився з Біблією завдяки перекладам, здійсненим в IX ст. просвітителями слов’янських народів, братами Кирилом та Мефодієм, які відкрили «духовні врата слов’янства до християнської цивілізації і культури» [Витов 2000, 15].

Біблія є невичерпним джерелом поповнення та збагачення фразеологічного складу мов, зокрема болгарської. Через релігійну літературу, церковні богослужіння, релігійні традиції християнська ідейно-моральна та світоглядна модель поступово утверджується як основа культурних цінностей болгарської ментальності й народної психології. З часом найважливіші християнські ідеї, біблійні життєві узагальнення, висловлювання, констатації знаходять свій болгарський мовний вираз, переосмислюються і отримують самостійне життя в мові як фразеологічні одиниці, що передаються з покоління в покоління. Одна частина цього фразеологічного матеріалу функціонує як церковнослов’янізми, інша актуалізувалась завдяки новоболгарським перекладам біблійних текстів.

Дослідження біблійної фразеології є одним з перспективних напрямків сучасної лінгвістичної науки. Біблійні фразеологізми (далі – БФ) широко вивчаються у різних аспектах на матеріалі різних європейських мов, а останнім часом спостерігається підвищений інтерес до їх вивчення і в болгарській мові. Біблеїзмам присвячено наукові розвідки відомих болгарських науковців К. Нічевої, С. Спасової-Михайлової, М. Филипової-Байрової, Кр. Чолакової, П. Філкової, дослідження яких пов’язані з різними аспектами фразеотворчих процесів, аналізом системно-функціональних характеристик біблійних ідіом, вивченням етимології окремих біблійних виразів, функціонуванням цих одиниць у творах художньої літератури, лінгвістичними питаннями перекладу. Вагомий внесок у вивчення біблійної фразеології болгарської мови зробив В. Витов. У 2002 році вийшла у світ його праця «Библията в езика ни. Речник на фразеологизмите в българския език». Автор досліджує і описує біля

2000 фразеологізмів-біблеїзмів, наводить джерела походження та простежує процеси фразеологізації. Проте залишається й чимало невирішених питань: не існує одностайності щодо терміна *біблеїзм*, відсутній чіткий загальновизнаний підхід до їх визначення, походження, все ще недостатньо вивчено структуру та функціонування болгарських біблійних фразеологізмів. Актуальним є і питання створення класифікації БФ.

Біблійними фразеологізмами традиційно називають вислови, які, відірвавшись від біблійного тексту, вживаються як самостійні одиниці в найрізноманітніших сферах мовного спілкування. Гак В. Г. фразеологічними біблеїзмами називає прямо або опосередковано запозичені з Біблії сталі, повністю асимільовані словесні комплекси зі структурою словосполучення або речення, наділені ознаками об'єктів, які образно інтерпретуються, а також семантичною сталістю значення, що виникає внаслідок повного або часткового переосмислення компонентів [Гак 1997, 57].

У складі болгарської фразеології БФ займають особливе місце, вони виокремлюються за структурою, семантикою, які значною мірою визначаються характером зв'язку з біблійним текстом, активністю функціонування. Всі ці ознаки (структура, семантика) можуть бути враховані дослідниками при розробці принципів класифікації БФ. У даній статті ми розглянемо підходи та способи класифікації цих висловів з точки зору походження, за структурними та семантичними особливостями.

Класифікуючи БФ за походженням, Матвєєва Н. П. поділяє їх на дві групи: «добіблійні» фразеологізми, які вже в Біблії вживаються як метафоричні узагальнено-образні звороти, та «постбіблійні», які в свою чергу вона поділяє ще на дві групи: БФ, утворені в результаті метафоризації біблійних вільних сполучень, та БФ, які взагалі не зустрічаються в текстах Біблії ані в прямому, ані в переносному значенні, а утворюються на основі певних сюжетів [Матвєєва 1993, 84].

Схожу класифікацію пропонують А. Біріх і Й. Матешич, які виділяють:

1) Вирази, які вже в тексті Біблії відрізняються цілісністю значення (*алфа и омега, вълк в овча кожа, солта на земята)*.

2) Фразеологізми, утворені на основі вільних словосполучень з Біблії, що набули нового значення в процесі фразеологізації (*нося кръста си*).

3) Фразеологічні одиниці, які не вживаються у відповідному лексичному складі в тексті Біблії, але семантично визначені ним (*вавилонско стълпотворение, забранен плод, ноев ковчег*) [Біріх 1994, 45].

Дещо інший підхід пропонують В. Г. Гак, В. Витов В., С. П. Гочева, які розглядають біблійні фразеологізми з боку наявності або відсутності трансформації тексту. У випадках, коли трансформація відсутня, БФ точно повторюють біблійні прототипи цитат, наприклад такими висловами є: *няма нищо ново под слънцето* («Каквото е било, пак ще бъде, и каквото се е правило, пак ще се прави – няма *нищо ново под слънцето*» Екл. 1:9); *с пот на челото* («*С пот на челото* си ще ядеш хляба си, докле се върнеш в земята, от която си взет, защото пръст си и в пръст ще се върнеш» Бит. 3:19); *хвърлям камък* («…който от вас е без грях, нека пръв *хвърли камък* върху нея» Иоан 8:7). Цей тип біблійних висловів В. Г. Гак називає цитатними, або контекстуальними [Гак 1997, 55], В. Витов – біблійними фразеологізмами з точними мовними

прототипами [Вътов 2002, 12], а С. П. Гочева – «цитатними біблійними фразеологізмами» [Гочева 2000, 39].

Інший тип БФ пов'язаний з трансформацією біблійного тексту. До цього типу відносяться вислови, які не мають еквівалентів в тексті Біблії. Вони є результатом осмислення певної частини тексту, сюжету, результатом, який декількома словами може охарактеризувати, оцінити ціле бібілійне оповідання чи будь-яку історію. Наприклад, вислів *блудният син* не має точного «першообразу» в тексті, його походження пов'язане з євангельською притчею про блудного сина, на основі сюжету якої будується цей БФ. Фразами такого типу є біблеїзми *вавилонско стълпотворение, валаамова ослица, йерихонска тръба, сиромах като Йова, сиромах Лазар, хамово семе, целувката на Юда* та ін. Для визначення цієї групи біблеїзмів В. Г. Гак застосовує термін «ситуативні», В. Витов називає їх біблійними фразеологізмами із загальними смисловими прототипами, а С. П. Гочева використовує термін «підсумкові біблійні фразеологізми».

На нашу думку, цю класифікацію можна розширити, тому пропонуємо розподіл БФ на такі, компонентний склад яких, порівняно з джерелом, не зазнав змін (*агнец Божий, камък върху камък не остава*, *лобно място, не хвърляйте бисера пред свинете, никой не е пророк в отечеството си),* і такі, в яких відбулись зміни, а саме: скорочення компонентного складу (*плът от плътта* є скороченим варіантом вислову *кост от костите ми и плът от плътта ми*) та додавання нових компонентів (*гръм и мълния* сьогодні вживають у комбінаціїз дієсловом – пращам – *пращам гръм и мълния).*

Інтерес для вивчення представляють БФ, які повністю або частково зберегли свою церковнослов'янську форму: *во време оно, жаждущи смятения води, изчадие адово, нищи духом, обетована земя, притча во язицях, святая святих, хляб насущний.* Окремі церковнослов'янські біблеїзми мають свої сучасні варіанти (здебільшого це трапляється завдяки новоболгарським перекладам Книги Книг, які осучаснюють вислів) і традиційно можуть вживатися в будь-якій формі в залежності від стильового призначення: *имя им легион – името им е легион, не от мира сего – не от тоя свят.*

Широка популярність та активне вживання БФ зумовило виникнення варіантів біблеїзмів, в яких деякі з компонентів вислову можуть замінюватися іншими словами. Так, вислів *забранен плод* вживається і як *запретен плод, вълк в овча кожа – вълк в агнешка кожа, изчезвам като дим –изпарявам се като дим, изпивам до дъно горчивата чаша – изпивам до капка горчивата чаша, козел отпущения – козел на изкуплението, сипя огън и жупел – пращам огън и жупел.*

Особливості походження значною мірою визначають і семантику БФ, деякі з яких у результаті структурної трансформації зазнали семантичних змін. Прикладом може бути біблеїзм *гръм и мълния* («На третия ден, утринта, имаше *гръмове и светкавици*, и гъст облак над планината (Синайска) и много силен тръбен глас; и целият народ, който беше в стана, затрепери» (Изх. 19:16). Сьогодні цей вислів вживається як вигук для вираження здивування, а внаслідок структурної зміни, завдяки додаванню нового компонента-дієслова – пращам (хвърлям) вислів *пращам гръм и мълния* отримав значення «висловлюватися гнівно, роздратовано, надмірно дорікаючи або погрожуючи кому-небудь».

Досліджуючи БФ, слід виокремити вислови, чий зв'язок у сучасній мові не усвідомлюється або усвідомлюється дуже віддалено. Прикладом є вислів *злобата на деня.* Джерела сучасного фразеологізму, який вживається зі значенням «найактуальніша, найбільш обговорювана подія дня», знаходимо у біблійних текстах, де вислів має значення «зло, лихо, клопіт, неприємності та проблеми сьогодення» («И тъй, не се грижете за утре, защото утрешният ден сам ще се грижи за своето: доста е на всеки *ден злобата му*» (Мт.6:34.).

Варто відзначити, що є фразеологізми, які в процесі функціонування в мові розвинули багатозначність, як, наприклад, вислів *не от мира сего* у сучасній болгарській мові вживається з декількома значеннями: а) людина, яка перебуває у своєму світі мрій і яка далека від турбот про сьогодення; б) людина, яка живе лише духовними інтересами; в) людина дивакувата.

БФ в болгарській мові відрізняються розмаїттям структурної організації. Можна виділити біблеїзми-словосполучення, що побудовані за моделлю іменник+іменник (*алфа и омега, анатема дявола, избиването на младенците, книжници и фарисеи*), прикметник+іменник (*блудният син, вавилонска кула, валтасаров пир, забранен плод, обетована земя),* іменник+прикметник *(ангел небесен, Йов многострадалний, манна небесна, Тома неверни),* дієслово+іменник (*бия се в гърдите, нося кръста си, поднасям на блюдо, разпъвам на кръст)* і біблеїзми-речення (*не съм достоен да развържа връзките на обувките му, никой не е пророк в отечеството си, няма нищо ново под слънцето, не хвърляйте бисера пред свинете*).

Отже, багатоаспектність та складність предмета вивчення, розмаїття та багатство матеріалу породжує різні класифікації БФ. Біблійна фразеологія болгарської мови є частиною її фразеологічної системи зі своїми специфічними ознаками, що зумовлені їх походженням, семантикою, структурою, стилістичною характеристикою та функціями у мові. Поглиблене вивчення особливостей та функціонування БФ, різні підходи до їх класифікації дадуть можливість описати цей шар фразеології під різними кутами зору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Библията в езика ни. Речник на фразеологизмите с библейски произход [близько 2 000 термінів / уклад. В. Вътов]. – Велико Търново: Слово, 2002. – 535 с.;
2. Библия, сиреч книгите на Свещеното писание на Ветхия и Новия Завет. – София, 1991. – 1524 с;
3. Бирих А. Из истории русских библейских выражений / А. Бирих, Й. Матешич // Русский язык за рубежом. – 1994. № 5-6. – С. 41-47.
4. Гак В. Г. Особенности библейских фразеологизмов в русском языке (в сопоставлении с французскими библеизмами) / В. Г. Гак // Вопросы языкознания. – 1997, № 5, С. 55-65;
5. Гвоздарёв Ю. А. Строки библейской мудрости / Ю. А. Гвоздарёв // Русская речь, – 1994, № 3. – С. 113-118;
6. Гочева С. П. Библейские фразеологизмы в русском и болгарском языках / С. П. Гочева // Международный симпозиум «Состояние и перспективы сопоставительных исследований русского и других языков». Белград – Ниш,

30.05-1.06.2000. Доклады. – Белград: Славистичко друштво Србије, 2000. – С. 35-41;
7. Коваль А. П. Спочатку було слово / А. П. Коваль. – К.: Либідь, 2001. – 311 с.;
8. Ничева К. Българска фразеология / К. Ничева. – С., 1987. – 244 с.
9. Матвеева Н. П. Библеизмы в русской словесности / Н. П. Матвеева // Русская словесность. – М., 1993. – 2. – С. 83-86.
10. Филипова-Байрова М. Пътят на проникване на някои устойчиви съчетания в български език / М. Филипова-Байрова // В.: Известия на Института за български език, кн. XI, 1964. – С. 339-344;
11. Филкова П. Д. Църковнославянска фразеология в съветската художествена и публицистическа литература / П. Д. Филкова // Годишник на Софийския университет, 1965. – С. 493-502.
12. Фразеологичен речник на българския език у 2-х т. [уклад. Ничева К. та ін.]. – т.1 – София, 1974. – 760 с.; т.2 – София, 1975. – 780 с.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Доценко Т.С., ассист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

БИБЛЕЙСКИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ В БОЛГАРСКОМ ЯЗЫКЕ: ПРИНЦИПЫ КЛАССИФИКАЦИИ

В статье рассматривается состояние исследования болгарской библейской фразеологии, анализируются различные подходы к определению и классификации библейских фразеологических единиц. Доказано, что библейская фразеология болгарского языка является частью его фразеологической системы со своими специфическими признаками, которые обусловлены их происхождением, семантикой, структурой, стилистической характеристикой и функциями.

Ключевые слова: *библеизм, библейские фразеологизмы, фразеологическая единица, фразеология, классификация.*

Dotsenko Tetiana, Assistant Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

PHRASEOLOGICAL UNITS OF BIBLICAL ORIGIN IN THE BULGARIAN LANGUAGE: PRINCIPLES OF CLASSIFICATION

The article deals with the genesis of Bulgarian Biblical phraseology studies. The different types of biblical phraseological units classifications are analyzed.

Keywords: *biblical phrase, biblical phraseologisms, phraseological unit, phraseology, classification.*

УДК: 811.161.2’111’373.21

Заваринська І.Ф., к.філол.н.,
Теребовлянське вище училище культури, м. Теребовля

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ОНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ СПОРІДНЕНИХ ТА НЕБЛИЗЬКОСПОРІДНЕНИХ МОВ

У статті розглядається національно-культурна специфіка фразеологічних одиниць з онімними компонентами в етнолінгвокультурологічному та порівняльно-історичному аспектах. Дослідження проводиться на матеріалі англійської, польської та української мов.

Ключові слова*: фразеологічна ономастика, мотивація, компонент-онім, фразеологізми з онімним компонентами, лінгвокультурна інформація, образність фразеологізмів.*

Національно-культурна специфіка внутрішньої форми фразеологізмів обумовлена наявністю у їхньому складі національно маркованих компонентів (власних імен, лексем реалій і т. ін.), а також розумінням тієї лінгвокультурної інформації, яка закладена у мотивуванні фразеологізму, у його образності, семантиці.

Фразеологізми є особливими номінативними одиницями, що відображають одну із семіотичних ознак будь-якої мови – наявність в ній як мотивованих так і немотивованих іншими знаками мовного коду номінативних одиниць. Ф. де Соссюр наголошував: “…не існує мов, де немає нічого мотивованого, але не можливо собі уявити і таку мову, де мотивованим було б усе. Між двома цими межами існують усілякі різновиди” [17, с. 28].

Національно-культурна специфіка внутрішньої форми мовних одиниць досліджували і досліджують у своїх працях відомі вчені: В. Д. Ужченко, О. О. Селіванова, Т. О. Черниш, Е. Жетельська, К. І. Мізін, А. Івченко, В. М. Телія, О. В. Тищенко та інші [19, с. 42]. В. М. Телія розглядає процес ідіомотворення як “уведення сполучення слів до метафори на підставі подібності того змісту, що лежить в основі номінативного задуму, та того який позначується сполученням у ‘буквальному’ значенні, який до того ж включений до певної структури знань про світ, певний сценарій чи фрейм. Дослідниця цілком слушно вважає що “слова-компоненти вихідного сполучення «відриваються» від своєї сфери референції (номінативної функції) і переводяться на нову референтну співвіднесеність не за рахунок семантики сполучення слів, а відштовхуючись від цього значення, яке отримує новий фрейм, не маючи зі своїм джерелом нічого спільного, крім мотивації” [18, с. 20].

Предметом нашого розгляду є англійські, польські та українські фразеологізми з онімним компонентом.

Мета дослідження полягає у представленні методів зіставлення національно-культурної специфіки внутрішньої форми фразеологізмів з онімним компонентом неблизькоспоріднених мов.

У статті реалізується такі **завдання**: реконструювати компоненти-оніми фразеологічних одиниць, а саме – визначити їхню мотиваційну основу у досліджуваних мовах з урахуванням культурних, соціальних, релігійних, міфологічних, історичних чинників.

Синхронно-діахронний аналіз фразеологізмів, передбачає врахування таких ознак фразеологічних одиниць, як стійкість / нестійкість, імпліцитність / експліцитність, образність / безобразність» [16, с. 110].

У мотивації фразеологізмів визначальним є конотаційний елемент. Поняття конотації є одним з основних в описі мовної картини світу, оскільки саме у конотативних емоційно-оцінних характеристиках мовних одиниць виражається світобачення носіїв певної мови [15, с. 14].

Сучасні етнолінгвісти розглядають фразеологізми у категоріях культури: "…пошук зв'язку між образом, що відбитий номінативною одиницею із стереотипами, символами, міфологемами та іншими знаками національної та загальнолюдської культури, що засвоєна народом-носієм мови, є необхідним для з'ясування етнокультурних особливостей, потрібних для перекладу, адже система образних основ фразеологізмів є засобом втілення та накопичення основ культурно-національного світогляду й соціального досвіду етносу" [13, с. 10].

Так, Н. С. Ляшенко встановлює відмінності мовних картин етноспільнот і характеризує типологічні особливості внутрішньої форми фразеологізмів за такою класифікацією: антропоцентричні образи (наприклад, образи людини, яка володіє певними якостями або ж позбавлена їх); образи навколишньої дійсності (наприклад, семіотичні концепти простору, часу, та інші); образи надприродних істот і явищ (образи біблійних, фольклорних та міфологічних героїв) [13, с. 12].

В. В. Жайворонок зазначає, що «реальний світ відбито передусім у мові. Його образ, тобто сам світ, і його відображення в мові є чимось єдиним. Людина наділена від природи 'усвідомленням духовного в тілесному' як основи того, що зачаровує. Водночас не все в довкіллі людина могла пояснити, а отже, і зрозуміти. Це вселяло острах в нетрі невідомого, таємничого, часом страшного. Так формувалося міфічне світосприйняття й міфічна свідомість, що позначалося й на мовних формах… Асоціації, які навіюють реалії (в тому числі і міфічні), породжують стійкі асоціативні зв'язки між словами. Скажімо, в ряду фразеологізмів чітко простежуємо взаємозалежність міфологічних образів як відгомін міфічних уявлень про шкідливу / потрібну для людини (темну / світлу) силу (злий дух / святий ангел)" [8, с. 15].

Вчені виокремлюють три типи образного представлення фразеологічних значень: метафоричний, метонімічний, порівняльний – через які названо денотат і надано йому конотативну характеристику в сигніфікативі [17, с. 32].

В. Д. Ужченко виокремлює такі типи регулярного метафоричного перенесення: 1) з неістоти на неістоту; 2) з особи на предмет; 3) з особи на особу [20, с. 89].

Ці універсальні типи ґрунтуються на певних принципах переінтерпретації, аналіз яких спрямований на встановлення саме етнокультурної природи метафоричної аналогізації. Першим принципом є антропометричність фразеологічного фонду, в якому домінантною реципієнтною зоною є суперконцепт ЛЮДИНА. Другим принципом

метафоричної переінтерпретації вільносинтаксичних корелятів (взаємовідношеність, семіологічна залежність двох чи більше одиниць мови) фразеологізмів є зооморфізм. Третій принцип метафоричного фразеотворення можна назвати побутоцентризмом, що виявляється у використанні при позначеннні психологічної, інтелектуальної, соціальної діяльності людини знаків ситуації та предметів побутової концептосфери [17, с. 28].

Фразеологічним онімам притаманні всі три універсальні типи мотивованості: словотворчо-морфологічна, синтаксична, семантична [17, с. 28].

“Мотивованість символу пояснюється аналогією та асоціацією, які складають основи таких семантичних трансформацій, як метафора та метонімія. Символічне значення не можна притягнути ‘за вуха’ та приписати символічність будь-якому об’єкту. Йдеться не про абсолютну відсутність мотиваційного зв’язку, а про індивідуальний, встановлений автором характер” [17, с. 28].

Внутрішня форма, на думку вчених: «… не є одноплановим утворенням, унаслідок чого вона вказує на ще один можливий аспект втілення зв’язку між загальним характером епістемічної перспективи дискурсу і його власне мовною структурою. <…> зміст, пов’язаний із цією категорією, передусім включає в себе мотиваційний (ономасіологічний) стосунок, наявний у вираженні внутрішньою (семантичною) формою певного позначуваного…» [7, с. 7].

Внутрішня форма фразеологізму розглядається як обов’язкова образно-смислова характеристика мовного знака. За такого підходу актуалізується поняття лінгвокультурної мотивації, під якою в дослідженні розуміється психоментальна операція встановлення образності фразеологізмів з онімним компонентом, яка ґрунтується на лінгвокультурній інформації, закодованій у символіці оніма. Джерелом лінгвокультурної інформації онімного компонента (далі – ОК) є соціум, історія, література, античність, християнство.

Залежно від внутрішньої форми фразеологізму, мотивація може бути асоціативною або виявлятися шляхом етимологічного аналізу) [6, с. 82].

Зіставлення мотиваційних фразеологічних моделей **(**модель, що об’єднує різноструктурні фразеологізми при подібній мотивації їх семантики та близькій образності [21, 34]**)** виявляє роль ОК у фразеологічній мотивації та унаочнює національно-культурну специфіку.

Найбільш прийнятною для концепції дослідження є думка вчених про повноправний, хоча і специфічний статус онімів, які відіграють основну роль у мотивації фразеологізмів. До конотацій оніма дотичний асоціативний фон, наявний у етносвідомості, який виявляє себе в актах *мотивації* [2, с. 38].

Незалежно від типу, будь-який фразеологізм з ОК характеризується тим, що його значення, утворене при взаємодії компонентів, ґрунтується на лінгвокультурному образі, що виникає або у результаті переосмислення одного з компонентів, або внаслідок їх взаємодії, адже “система образних основ фразеологізмів є засобом втілення та накопичення основ культурно-національного світогляду й соціального досвіду етносу” [13, с. 10].

Зіставний аналіз мотивації фразеологізмів з ОК розкривається, в антропоцентричному, семіотичному, міфологічному та аксіологічному аспектах. Вивчення

фразеологічних одиниць з онімними компонентами крізь призму семіотичного концепту (*часу, руху, простору*) дає змогу, з одного боку, простежити особливості закріплення в мові національно-культурних реалій, з іншого – зробити узагальнення теоретичного характеру з приводу окремих, не до кінця з'ясованих проблем ономастичної фразеології.

Серед домінантних смислів, які входять у семантичну структуру онімних фразеологізмів, виокремлюється група 'емоції людини', що має системну організацію. Наприклад, семантичну групу 'психоемоційний розвиток людини' поділяємо на фразеологічні одиниці з онімним компонентом із семантикою емоційного стану: радості, доброзичливості, любові, страху, розлюченості, гніву, ненависті, переживання.

Значення позитивних та негативних емоцій у житті кожної людини однаково важливе. У залежності від характеру, зовнішніх впливів, від потреб конкретної людини, від її індивідуальних здібностей, інтересів, звичок, внутрішніх станів виникають приємні і неприємні переживання, які відбиваються у наступних фразеонімах: англ. *I'm from Missouri* – словам не вірю [АУФС, с. 511] – недовіра; *Doubting Thomas, a – Хома невірний* (етим. бібл.) [АУФС, с. 289] – скептик; *Weary Willie* – млява людина, квола, слабовольна людина [АУФС, с. 996] – апатичність; *Doctor Jekyll and Mr. Hide (Dr. Jekyll and Mr. Hide*) (за ім'ям героя повісті Р. Стівенсона (R. Stevenson, 1850-1894) – людина, що втілює в себе добре і зле; *Man Friday – «П'ятниця, вірний щирий друг»* (за ім'ям вірного слуги в романі Д. Дефо (D.Defoe, (1661-1731) «Robinson Crusoe») [АУФС, с. 654] – дружба, вірність; *Doctor Fell* – людина, що викликає до себе мимовільну антипатію (слова сатирика Т. Брауна (Th. Brown, 1666-1704), який написав про доктора Фелла, що увільнив його [АУФС, с. 281] – відчуття антипатії; *Smart Aleck, a – самовпевнена людина* [АУФС, с. 867] – егоїстичність, самолюбство; пол. *Każdego złego Pan Bóg nacechuje – На воре шапка горит* [СППРППР, с. 88] – семантика даного ФО з ОК передає почуття – сорому; *Co wie Grześ, to i cała wieś – По секрету всему свету* [СППРППР, с. 181] – недовіра; *Niewierny Tomasz* – недовірлива людина [СППРППР, с. 376]; укр. *Наш Антін не тужить об тім* – про байдужого, легковажного; *Жертва Амура* – про закоханого; *Миколаю, умираю!* – для вираження стану відчаю, розпачу; *Пішов би ти поза Уманню!* – для вираження агресивності, роздратування; *Ні туди Микита, ні сюди Микита, Лис Микита* – хитрить*; Терпи, Іване, бо ти звик* – несправедливість; *Дурний як Стецько; Дурний як Омелько; дурний Харко Макогоненко* – відсутність інтелекту, розуму [15, с. 10]. Спільне семантичне ядро описаних фразеологізми з ОК – «якості людини, її стан» складається із позитивної та негативної оцінності, тобто, образна основа більшості досліджуваних фразеологізмів із ОК відображає внутрішні реакції людини, що зумовлено, вочевидь, самою специфікою негативних чи позитивних станів, відчуттів.

Аналіз внутрішньої форми фразеологічних одиниць з компонентами –онімами на прикладі семіотичних образів ЧАС, ПРОСТІР, РУХ, дає можливість, з одного боку, простежити особливості закріплення в мові національно-культурних реалій, з іншого – напрямки концептуалізації фразеонімів, співвіднесених з поняттям хронотопу.

Аналіз фразеологізмів з ОК зі значенням відносного часу/простору/руху в мові також виявляє спільний антропоцентричний принцип організації континууму

фразеологічної семантики. Ідеографічна схема на вищих рівнях організації є однаковою (час/простір/рух щодо суб'єкта, щодо певного моменту та необмежена тривалість). Для фразеологімів з ОК характерним є антропоцентричне зумовлене зміщення значення порівняно із об'єктивним поняттям часу/простору/руху.

Так, образ часу спостерігаємо у наступних ФО, пов'язаних із агіонімами: пол. *Do Świętego Ducha nie zdejmuj kożucha (do Zielonych Świątek) – До Святого Духа не сымай кожуха* [СППРРП, с. 62]; пол. *śt. Marcin na białym koniu jedzie (11.11. zaczyna się zima)* [СППРРП, с. 344] та інші. В українській мові маємо: *на Миколи та й ніколи; не до Петра, а до Різдва; До св. Духа тримайся кожуха*. В англійській мові: *Christmas comes but once a year – Різдво буває раз в рік* [АУФС, с. 112]; *On St. Tib's eve (St. Tib)* – вигадане ім'я (ніколи) [АУФС, с. 349]; *Kingdom Come* – дуже нескоро, без кінця, коли свисне рак, до другого пришестя (перші два вирази звичайно вживаються з дієсловами to wait; останні два є шекспірівськими виразами і вживаються іронічно Macbeth, д.IV сц.1) [АУФС, с. 243]; *St. Martin's summer* (день святого Мартіна – 11.11.), перен. – розквіт; друга молодість (St. Martin's summer) [АУФС, с. 652].

Агіоніми як компоненти фразеологічних одиниць в англійській, українській, польській мовах, зазнавши переосмислення, пов'язуються в структурі безеквівалентної лексики здебільшого з певною календарною датою і відтворюють темпоральний аспект. Такі фразеологізми з онімним компонентом мають здебільшого біблійне і міфологічне походження.

Учені вважають, що «для онімів у цілому (за винятком тих, які є спеціалізованими хронологічними позначеннями (пол. *do Zielonych Świątek*)) вторинна роль вираження часової обставини не є характерною, однак у контексті церковного, а також традиційного народного календаря ця функція для них, у тому числі і для імен божественних істот, є цілком природною і типовою» [7, с. 95].

Існує ряд фразеологічних одиниць з онімним компонентом, співвіднесених із семантичними протиставленням *давно/недавно, ніколи/незабаром*. Такі фразеологізми є одним із найважливіших мовних явищ, за допомогою яких ми дізнаємось про історичний, етнолінгвокультурний досвід певного етносу. Наприклад, усі компоненти у фразеологізмах: пол. *Królowa Bona umarła* [SJP, с. 360], що має фольклорно-історичне етимологічне походження, виконують основну когнітивну функцію: минулий час дієслова *померла* (*umarła* (минулий час від неозначеної форми *umrzeć (померти)*), ономастичний компонент *Królowa Bona* (Королева Бона, дружина Зигмунта III Вази, жила дуже давно, і те, що вона померла, не новина) вербалізують уявлення про події, які відбулися "давно, в минулому", а фразеологізм набуває значення "це не новина". Аналогічне семантичне навантаження несе фразеологічна одиниця з онімним компонентом *Za cesarki, za Terezki to było* – "дуже давно" [SFJP, с. 700]. В українській мові зустрічаємо мовні одиниці із подібним значенням: *За царя Тимка (Панька)* [15, с. 10]; в англійській мові: *When Queen Anne was alive* – "ще за царя Панька, дуже давно"; *Dark Ages, the* – "чорні віки (час – Середньовіччя" [АУФС, с. 1003] та інші.

Одним з універсальних культурних кодів, тобто «сітки», яку культура «накидає» на навколишній світ, категоризуючи його, структуруючи в мовній свідомості, є просторовий [17, с. 35].

У зіставлюваних лінгвокультурах спостерігаємо семіотичний концепт простору крізь призму фразеологічних одиниць з компонентом-топонімом та семантикою протиставленням *далеко/близько*. Розглянемо фразеологізм пол. *Gdzie Rzym – gdzie Krym – Причем тут Кузьма* [СППРРП, с. 285], що має топонімічне етимологічне походження, де основну когнітивну функцію виконує концепт абстрактного простору, що належить до опозиційної схеми *близько/далеко*. Семантична структура даних компонентів вербалізує антропоцентричне уявлення про людину та простір і утворює значення "далека відстань". Аналогічне значення абстрактного простору спостерігаємо у таких фразеологізмах з топонімним компонентом: *Wszystkie drogi prowadzą do Rzymu* – "всі дороги ведуть в Рим". Абстрактний простір (Простір – Шлях – Дорога) – символ складного, нелегкого життя; розлуки з домівкою, поведінки людини тощо [СУ, с. 458], що належить до семантичної опозиції *до/від* та топонімічний локатив *Rzym* (Рим – місто, де знаходяться найвищі католицькі духовенства) із значенням – кінцева точка. Аналогічні фразеологічні одиниці з онімним компонентом зустрічаємо в українській та англійській мові: *All roads lead to Rome* [АУФС, с. 26].

Простір у свідомості людини є суб'єктивованим та антропо-предмето-центрованим [17, с. 26]. Просторові універсалії у свідомості багатьох народів світу пов'язуються з аксіологічною антиномією добро/зло. Наприклад, семантика мовних одиниць – вербалізаторів просторових концептів *вгору/вперед/праворуч* – має оцінне, емоційно-позитивне навантаження, *униз/під/назад/ліворуч* – негативне психіко-емоційне навантаження. Це випливає із архетипових уявлень, пов'язаних із релігійною свідомістю етносу. Наприклад, висота у релігійному світогляді – це позитивний (іноді нейтральний) концепт простору, оскільки пов'язаний із міфологемою Бог (високо, небо): пол. *Daleka droga do Pana Boga*; *Bóg wysoko, przyjaciel daleko* [SFJP, с. 82].

У фразеологізмах з онімним компонентом часто спостерігаємо виявлення концепту РУХ.

Рух у свідомості людини є суб'єктивованим, як і простір – антропо-предмето-центрованим [17, с. 29]. Рух також є формою буття і фундаментальною категорією людської свідомості. Концепт руху розглядаємо як абстрактну універсалію в аксіологічному світлі, умовно поділивши онімні фразеологічні одиниці із семіотичним компонентом (рух) на дві оцінні групи з позитивно та негативно психо-емоційно забарвленим значенням. Наприклад: англ. *Go down to Hades, to* – "умерти; піти до праотців" [АУФС, с. 96] має міфологічне походження, де важливу роль у творенні значення ФО відіграють компоненти: міфічний топонім *Hades* (Hades, міф. Гадес – пекло), що несе негативне семантичне навантаження "потойбічний світ – місце, куди відправляються грішні душі людей після смерті" [АУФС, с. 152] та дієсл. *Go down* (опускатися, відправитися), що належить до концептуальної схеми *опускатися/підніматися/іти*.

Аналогічні явища спостерігаємо у фразеологізмах зі значенням «перейти»: англ. *Cross the Stygian ferry, to* – амер. "померти, сконати, дати або врізати дуба" [АУФС, с. 252]; англ. *Cross the Great Divide, to* – амер. "померти, піти до праотців"; *Cross the Styx, to* – "померти, піти до праотців" [АУФС, с. 252]. У слов'янських мовах (українській та польській) ми маємо мовну одиницю із аналогічною семантикою і

мотивацією: пол. *Oddać Bogu duszę*; укр. *Віддати Богу душу*, де присутній концепт руху що належить опозиційній схемі – *давати/брати* з позитивним та негативним психіко-емоційним забарвленням. Те саме спостерігаємо у наступних фразеологізмах: англ. *Whom God would ruin, he first deprives of reason* [АУФС, с. 1008], пол. *Kogo Bog chce skarać, temu rozum odejmie* [SEJP, с. 93]. Усі ці фразеологізми походить від лат. quem Deus vult perdere prius dementat, переклад з грецької. Теонім-компонент Бог має значенням Всемогутній, справедливий, що карає або винагороджує людину за її праведні чи грішні вчинки.

Дослідження лінгвокультурної мотивації фразеологізмів з компонентами-онімами дає змогу глибше розкрити семантичні можливості онімів, з'ясувати національно-культурну специфіку фразеологічних систем у зіставлюваних мовах.

Зіставний аналіз свідчить, що в англійській, польській та українській мовах фразеологічні одиниці з компонентом-онімом спираються на такі образи, як характеристика рис характеру людини, фізичної, ментальної та психічної сфер, різних психологічних станів, соціального статусу тощо; позначення певних дій, інколи процесів; характеристика певних об'єктів, явищ, реалій.

Визначення мотиваційної основи фразеологізмів з онімними компонентами дало можливість встановити найбільш помітні розбіжності як у внутрішній, так і зовнішній формах фразеологізмів англійської, польської та української мов. Різні типи асиметрії на рівні мотивації фразеологізмів сигналізують про наявність лінгвокультурних особливостей певного етносу.

Оніми-компоненти слов'янських фразеологізмів найчастіше виконують емотивну, символічну та оцінну функції, англійські компоненти-оніми – номінативну, ідентифікаційну та символічну. Спостерігаємо розбіжність у кількості та якості англійських, польських та українських фразеологізмів. Спільність у мотиваційній основі фразеологізмів із компонентом-онімом спостерігається на рівні фразеотворення. В усіх зіставлюваних мовах відповідно однакові джерела походження онімів. Оцінність онімів належить до архетипів, а тому є універсальною. Компоненти-оніми мають різне лінгвокультурне наповнення та асоціативне поле, відповідно в різних контекстах вони мотивують різні образи, тому можуть транслювати як позитивну, так і негативну оцінність. З огляду на належність онімів до лінгвокультурних сфер, продуктивними є метафоричні моделі фразеологізмів, пов'язані зі взаємодією людини і всесвіту. Окрім того, значну роль відіграє метонімія у творенні переносного значення оніма.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бісовецька Т. В. Лексико-семантичні групи маркованих номінативних одиниць на позначення соціального статусу в українській мові / Тетяна Валеріївна Бісовецька // Слов'янський вісник : зб. наук. ст. – 2007. – Вип. 7. – С. 43–47.
2. ***Березович*** Е. Л. ***Русская топонимия*** в этнолингвистическом аспекте : Пространство и человек / Елена Львовна ***Березович.*** – К. : Изд.2, испр. и доп., 2009. – 328 с.
3. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов / Лідія Георгіївна Верба. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 153 с.

4. Гак В. Г. Сравнительная типология французского и русского языков / Владимир Григорьевич Гак – М. : Языки русской культуры, 1989. – 168 с.
5. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу / Ірина Олександрівна Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
6. Дзюба М. Особливості мотивованості епонімічних термінів / Майя Дзюба // Семантика мови і тексту : X міжнар. наук. конф., 21-23 вересня 2009 р. : зб. наук. праць. – Івано-Франківськ : 2009. – С. 80–82.
7. Єрмоленко С. С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць : [монография] / Сергій Семенович Єрмоленко. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. – 384 с.
8. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика / Віталій Вікторович Жайворонок. – Київ : Довіра, 2007. – 172 с.
9. Івченко А. Проблеми ідентифікації ономастичної фразеології / Анатолій Івченко // Systemy onomastyczne w słowianskich gwarach mieszanych I przejsciowych : Materialy Konferencji Naukowej.. – Lublin : UMCS, 1993. – С. 155–163.
10. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – Київ : Академія, 2006. – 424 с.
11. Кравчук А. М. Семантика антропонімів у польській фразеології / Алла Миколаївна Кравчук // Проблеми слов'янознавства : зб. наук. праць. – 2003. – № 53. – С. 185–191.
12. Левченко О. П. Фразеологічна символіка : лінгвокультурологічний аспект : [монографія] / Олена Петрівна Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.
13. Ляшенко Н. С. Внутрішня форма фразеологічних одиниць : онтологічні і культурологічні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02. "Російська мова", 10.02.01. "Українська мова" / Наталія Сергіївна Ляшенко. – К. : Український державний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова : Київ, 2001. – 24 с.
14. Мізін К. І. Когнітивна фразеологія : проблеми становлення / Костянтин Іванович Мізін // Слов'янський вісник : зб. наук. праць. – Рівне, 2009. – Вип. 8. – С. 110–117.
15. Пасік Н. М. Власні назви в українській фразеології та пареміології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. "Українська мова" / Надія Михайлівна Пасік. – К., 2000. – 15 с.
16. Мокиенко В. М. Славянская фразеология / Валерий Михайлович Мокиенко. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. шк., 1989. – 287 с.
17. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): [монографія] / Олена Селіванова. – Київ – Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
18. Телия В. Н. Культурно-национальные коннотации фразеологизмов (от мировидения к миропониманию) / Вероника Николаевна Телия // Славянское языкознание. IX съезд славистов. Доклады российской делегации. – М. : Наука, 1993. – С. 302–314.
19. Тищенко О. В. Аксіологічно марковані номінації та стереотипи ритуальної поведінки в різномовному віддзеркаленні (на матеріалі української, польської та

російської мов) / Олег Володимирович Тищенко // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. статей. – 2005. – Вип. 7. – С. 42–47.
20. Ужченко В. Д. Метонізми-фразеологізми / Віктор Дмитрович Ужченко // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2004. – Вип. 41. – С. 89–92.
21. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови /В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 192 с.
22. Черниш Т. О. Внутрішня форма мовних одиниць і проблема мовного образу світу / Тетяна Олександрівна Черниш // О. О. Потебня й актуальні питання мови та культури. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. – С. 83–88.
23. Rzetelska-Feleszko E. Znaczenie nazw własnych w procesie komunikacji językowej / Ewa Rzetelska-Feleszko // V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna, Poznań. 3-5 września. Księga referatów, red. K. Zierhoffer. – Poznań : Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza, 1985. – S. 109–117.
24. АУФС – Англо-український фразеологічний словник / [авт.-уклад. Костянтин Тимофійович Баранцев.]. – К. : Радянська школа, 1969. – 1052 с.
25. Номис – Українські приказки, прислів'я і таке інше : Опанаса Марковича / [авт.-уклад. Матвій Номис.]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
26. СУ – Словники України [Електронний ресурс] : Національна Академія наук України, український мовно-інформаційний фонд – 2001 – 2003. – компакт-диск версія 1.03. – Назва з контейнера.
27. NKPP – Krzyżanowski J., Dzieje przysłowia polskiego w toku pięciu wieków. Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowionych polskich: t. 1–4 / [red. J. Krzyżanowski, S. Świrko.]. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1969–1978. – 1210 s.
28. SEJP – Słownik etymologiczny języka polskiego / [Pod red. Aleksandra Brűknera.]. – Warszawa : Wiedza powszechna, 1974. – 805 s.
29. SJP – Słownik języka polskiego : t. 1-3. / [Pod red. Michała Szymczaka.]. – Warszawa : PWN, 1992. – 1500 s.
30. TETM – A Thesaurus of English Traditional Metaphors [Ed. P. Wilkinson.]. – London and New York : Routledge, 1992. – 777 p.

Стаття надійшла до редакції 08.10.2015 р.

Заваринская И.Ф., к.филол.н.,
Теребовлянское высшее училище культуры, г.. Теребовля

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА ВНУТРЕННЕЙ ФОРМЫ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДЕНИЦ С ОНИМНЫМИ КОМПОНЕНТАМИ РОДСТВЕННЫХ И НЕРОДСТВЕННЫХ ЯЗЫКОВ

В статье исследуются фразеологические еденицы с онимными компонентами в лингвокультурологическом и сравнительно-сопоставительном аспектах в английском, польском и украинском языках.

Ключевые слова*: фразеологическая ономастика, мотивация, компонент-оним, фразеологизмы с онимным компонентом, лингвокультурная информация, образность фразеологизмов.*

Zavarynska I. F., Cand.Phil.Sci.,

THE NATIONAL AND CULTURAL METHODOLOGY FOR COMPARING MOTIVATION OF THE PHRASEOLOGISMS WITH PROPER AND PERSONAL NAMES IN THE LANGUAGES MENTIONED ABOVE

The article deals with the phrazeological units with mythological personal and proper components in the structural semantic and comparative aspects. The nominal structure is compared in English, Polish and Ukrainian.

Keywords*: phraseological onomastics, motivation, phraseologisms with personal and proper name components, linguistic and cultural information, figurativeness of the phraseologisms.*

УДК 811.133.1’255.4:821-343 (44)

Івженко К.О., асп.,
Інституту філології КНУ імені Т.Шевченка, м. Київ

СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ЗОБРАЖЕННЯ ІНІЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ КАЗКИ ТА ЇХНЄ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ (Ж. ЖІОНО „ ПРИНЦЕСА, У ЯКОЇ ВИНИКЛО БАЖАННЯ ”)

У статті розглядається поняття „ініціального простору“ та аналізуються стилістичні засоби, за допомогою яких простір втілюється у казці. Особливу увагу приділено перекладацьким трансформаціям, які використовуються для адекватного відтворення особливостей оригіналу.

Ключові слова: *ініціальний простір, свій простір, чужий простір, ініціація, стилістичні засоби, відповідник, перекладацькі трансформації, адекватний переклад.*

Для інтерпретації казки важливо виокремити жанрово-стилістичну домінанту твору. Визначення домінантного елемента тексту, виокремлення осередку розгортання подій та взаємовідносин у художньому творі становлять одну з умов адекватного прочитання та перекладу тексту.

Однією з базових категорій словесного мистецтва є художній простір. Безпосередньо взаємопов’язаний з художнім часом, простір відіграє суттєву роль в архітектоніці художнього твору. За спостереженнями Віктора Давидюка, у казках постає міфічний (сакральний) простір [1, с. 70]. Тут мається на увазі атрибутика хтонічного світу, коли предмети, переважно побутового характеру, набувають чарівних властивостей. Випробування, які випадають на долю казкового головного героя у міфопросторі, дають підставу В. Давидюку говорити про цілком новий вид простору – ініціальний [1, с. 70-72]. Інакше кажучи, ініціальний простір – це простір, у якому проходять ініціацію (обряд посвячення) головні герої чарівних казок.

Аналіз казкових текстів, за Світланою Адоньєвою, дає можливість вивести загальні принципи зображення ініціального простору у казці, адже “казкова оповідь репрезентує послідовність ситуацій, кожна з яких відбувається в обмеженому просторі: закінчення кожного епізоду збігається з початком руху героя” [6, с. 59]. Щодо

поетичних засобів, які певною мірою впливають на формування ініціального простору, то, звісно, під ними розуміють групу стилістичних засобів, завдяки яким простір у казках може втілюватися різними образними повторами, персоніфікаціями, метафорами, порівняннями, інверсіями, гіперболами, літотами, епітетами, котрі "в яскравій, виразній формі передають відстань, характеризують місце дії" [7, с. 13].

Описані вище засоби слугують для вираження ініціального простору у казці Жіоно „Принцеса".

В символіці ініціального простору казки одним із найважливіших протиставлень, через яке здійснюється ініціація, постає опозиція: "свій" простір і "чужий" простір.

У даній казці дуже яскраво прослідковується розмежування обох просторів за рахунок мовних засобів, за допомогою яких письменник окреслює, змодельовує „свій" або ж „чужий" простір. Зазначені два простори є складовими ініціального простору, адже ініціація – це перехід від свого до чужого, до свого через чуже.

Простір Принцеси (свій)	Простір скотаря (чужий)
1) Goûter – насолодитись	1) Mâcher – споживати (жувати)
2) Lointaines îles – далекі острови	2) Les hauts pasturages – гірські луки
3) Mignon, pointu – гарненький, витончений	3) Bucolique, champêtre, rustique – чабанський, сільський, пастушачий
4) Un air si savoureux, si magicien – таке смачне повітря, таке чарівне	4) La simple haleine du berger – звичайне дихання скотаря
5) L'âme vide – на душі стає порожньо	5) Dans ta longue solitude – протягом своєї довгої самоти
6) Besoin bucolique – пастушача потреба	6) Malice champêtre – пристойна сільська дурниця
7) La treille, scabieuse, massifd'oeillets – увита виноградом решітка, квіти польової свербіжниці, невелика грядка турецької гвоздики	7) Les plantes aromatiques – усіляке пахуче зілля
8) Ses vaisseaux – її кораблі	8) Des troupeaux de yacks – стада яків
9) Le besoin, elle eut assouvi son désir, extasiée, amuser – потреба, вгамувала свою спрагу, заходилась милуватися, розважити	9) Garder, s'avança pour la satisfaire – пасти, зголосився задовольнити Принцесу
10) Elle aspirait le jusjaillissant – втягувала порскаючий сік	10) Il leur insuffla son haleine – наповнив їх своїм диханням

Цікавим для аналізу є переклад казки Ж.Жіоно, виконаний перекладачкою Галиною Чернієнко. У перекладі спостерігаємо синонімічні та контекстуальні відповідники. Синонімічні відповідники є *множинними*, причому вибір одного з варіантів продиктовано контекстом. Майстерність (хист) перекладача і полягає саме в здатності знайти ряд відповідників даній одиниці оригіналу і вибрати з цього ряду варіант, найбільш відповідний за даним контекстом. Контекстуальні відповідники використовуються як нерегулярний, винятковий спосіб перекладу одиниці оригіналу, придатний

тільки в даному контексті, причому жодний словник не фіксує контекстуальних відповідників, адже вони – це наслідок творчого пошуку перекладача, вияв його майстерності та інтуїції.

Порівнюючи два простори, можна зробити висновок, що в них закладене одвічне протистояння двох начал: чоловічого та жіночого, інь та янь, піднесеного, неземного та приземленого. Це яскраво видно завдяки мовним засобам, які підбирає автор та відтворює перекладач для створення відповідного опису певного простору. За рахунок взаємодії цих просторів, підібраних мовних засобів, казка набуває характеру ґендерного протистояння, несе зміст про взаємовідносини чоловіка та жінки, про їхню взаємодоповнюваність.

Досить вдалі синонімічні та контекстуальні (оказіональні) відповідники знаходимо у прикладі 9: *elle eut assouvi son désir, extasiée, amuser – потреба, вгамувала свою спрагу, заходилась милуватися, розважити.* Те ж саме можна стверджувати про приклад 9 (простір скотаря): *Garder, s'avança pour la satisfaire – пасти, зголосився задовольнити Принцесу,* перекладачка дає не еквівалентні відповідники: *garder – охоронять, слідкувати,s'avançer–виступити вперед, наблизитись,* а контекстуальні, які створюють живі образи, адекватну передачу головної думки, втілену мовними засобами. Гадаю, перекладачка трохи прикрасила переклад, коли передала дієслово *Mâcher* українським синонімічним відповідником літературного стилю *споживати*. Тут йдеться про стилістичну невідповідність. Доречніше було б обрати *жувати*, адже мова йде про скотаря, про його простий і навіть дещо грубуватий спосіб життя. Не зовсім погоджуюсь із лексичним зміщенням у прикладі 6 : *Malice champêtre – пристойна сільська дурниця,* оскільки жодна мовна одиниця не вказує на сему *пристойності,* до того ж слово *champêtre* має значення *жарт, насмішка, хитрість*, тобто йдеться про якусь витівку, розвагу. Загалом, більшість синонімічних відповідників гармонійно передають властивості двох просторів у перекладі, описують їх, дають їм відповідну характеристику, за рахунок чого читач може оцінити їхню красу, схожість та відмінність.

З метою адекватної передачі сенсу перекладачка вдається до міжмовних перетворень на базі одиниць мови джерела. За Бархударовим: "… перекладацькі трансформації – це ті численні і якісно різноманітні міжмовні перетворення, які здійснюються заради досягнення перекладацької еквівалентності (адекватності перекладу) попри розбіжності у формальних і семантичних системах двох мов" [5].

Розглянемо трансформації на прикладі образних порівнянь, що зображають ініціальний простір у казці:

1) Les gonflant comme des ballons multicolores – надувши їх(шкірки)на кшталт різнобарвних кульок,

2) Don't les ondes coulent avec des bonds de chèvres – хвилі яких стрибають, наче кози.

У перекладі використовуються синонімічні заміни, а також вжито синтаксичні перестановки, оскільки для української мови характерний порядок прикметник + іменник, а для французької – навпаки. Завдяки таким трансформаціям, як вилучення, а саме у перекладі відсутнє дієслово *coulent – течуть*, та конверсії, оскільки іменник *bonds – стрибки* перетворились на дієслово *стрибають*), перекладачка не калькує

текст оригіналу, що могло б ускладнити розуміння перекладу, а засобами рідної мови передає зміст тексту оригіналу.

Перекладацькі трансформації заторкнули вживання епітетів, метафор та персоніфікацій у перекладі:

1) Goûter aux bergerades – насолодитись чабанською ідилією,

У наведеному прикладі спостерігаємо таку перекладацьку трансформацію, як додавання, за рахунок якої перекладачка детальніше розгортає французьке *bergerades,* а також граматична зміна числа іменника.

2) De cèdre saint – міцні кедри,

Знову спостерігаємо граматичну зміну числа, а також трансформацію зміщення: *saint – святий, священний* у перекладі *міцний*.

3) Les lourdes panses des raisins muscat – пузаті грона мускатного винограду. Маємо граматичну трансформацію числа іменника.

4) Le beau ciel – небесна краса,

Перекладачка використовує конверсію: *ciel – небо* перетворюється на прикметник *небесний.* Така трансформація дозволяє дотриматись граматичних структур рідної мови.

5) Elle sentit l'âme vide – у неї на душі стає порожньо,

Одна із найпоширеніших трансформацій при перекладі – заміна членів речення, якою користуються перекладачі аби передати зміст оригіналу за допомогою граматичної системи мови перекладу. Така конверсивна трансформація дозволяє уникнути заміну активного стану пасивним, що і спостерігаємо у вищенаведеному прикладі. У згаданому прикладі є ще одна цікава трансформація, а саме модуляція, тобто логічний розвиток поняття. У даному випадку спостерігаємо заміну процесу наслідком: sentit(відчуває) – стає.

6) Dans les bouillons mordorés des sa robe en fausse futaine– у кипінні золотавобрунатних шклярок свого одягу,

7) Les hauts deserts d'herbe où dodelinent les sévères clochettes d'aconit – висока трав'яна пустеля, де коливаються поважні дзвіночки аконіту,

У наведеному прикладі перекладачка використовує граматичну зміну числа та зміщення: *sévères(суворий, значний) – поважні*.

8) Les harmonieuses forêts – стрункі ліси,

І тут спостерігаємо зміщення: *harmonieuses (гармонійний, стрункий) – поважні.* Мета таких контекстуальних відповідників – передати особливість авторського бачення та магію казки оригіналу.

9) Les torrents veloutés – оксамитові струнки,

У прикладі відзначимо синтаксичну перестановку, оскільки перекладачка дотримується граматичних вимог рідної мови.

10) Les pis acérés où s'accrochent les nuages – оповиті хмарами вершини гір,

11) L'image bleu qui dort sous la face virginale des glaces – блакитний серпанок, що мерехтить перед незайманим лицем льодовиків.

Експресивність оригіналу зберігається у перекладі. Завдяки підбору контекстуальних відповідників читач відчуває красу навколишнього світу, зображену у казці

(приклади 4, 7, 8, 9, 10, 11), почуття героїв (приклад 5), зовнішній вигляд (приклад 6). Важливим помічником перекладача є його знання рідної мови, яку він завдяки своїй діяльності збагачує, виконуючи місію посередника (комунікативна, міжкультурна функції перекладу), до того ж, здійснює охоронну функцію рідної мови. З наведених прикладів бачимо, що переклад багатий на яскраві, соковиті українські слова, які передають головну ідею оригіналу і роблять переклад живим (приклади 8, 9, 11). Особливо хочеться відмітити приклад 6, де *les bouillons mordorés de sa robe*, тобто *бульки червоно-коричневого вбрання з золотим відтінком* перекладачка узагальнює і доповнює, тобто використовує трансформацію додавання: *кипіння золотаво-брунатних шклярок свого одягу*, що дуже гармонійно вливається у переклад. Але в наведеному прикладі бачимо не дуже вдалу трансформацію, а саме вилучення, коли перекладачка забирає з тексту деталь опису одягу *en fausse futaine – з штучної бумазеї,* а ця деталь важлива для розуміння оригіналу, адже це алюзія на штучність життя принцеси, на штучність її поглядів. Хотілося б звернути увагу на приклади 7, 10, 11. У прикладі 7 перекладачка дієслово *dodeliner* (що означає «гойдати, заколисувати») переклала як *коливатися.* Через це, на мою думку, втрачається персоніфікація. Таким чином деметафоризація зіграла не на користь перекладу. У прикладі 10 втрачається яскравий образ, коли хмари чіпляються (*s'accrochent*) за гострі (*acérés*) верхівки гір, що випущено в перекладі. У перекладі було використано синтаксичні перестановки, а також заміну членів речення. У прикладі 11 маємо *блакитний серпанок, що мерехтить*, але в оригіналі вжито дієслово *dormir*, тобто при перекладі варто було б зберегти сему згасання, спокою. Таким чином, маємо стилістичну невідповідність переклада оригіналу.

Сама ініціація Принцеси відбувається, коли вона скуштувала грона, наповнені диханням скотаря, і те прозріння, яке вона відчула передається повторами та вставними вигуками: *Et voici, ô miracle, qu'elle y but un air si savoureux, si magician – І ось, о диво, вона спожила таке смачне повітря, таке чарівне;un air savoureux !! – яке смачне повітря!!* Переклад цих вигуків за допомогою еквівалентних відповідників, цілком передає те здивування, навіть зачудування, яке пережила Принцеса тієї миті.

Отже, ініціальний простір зображується у тексті через мовні та художні засоби, адекватне відтворення яких сприяє правильній передачі та сприйняттю головного задуму твору, його настанови та цілісності. У перекладі спостерігаємо синонімічні та оказіональні відповідники: перші перекладачка добирає, опираючись на контекст, другі продиктовано інтуїцією та творчим пошуком перекладача. Однак, на мою думку, в окремих випадках перекладачка занадто захоплюється такими трансформаціями, як вилучення та зміщення, що призводить до стилістичних невідповідностей у перекладі. Загалом, перекладачка майстерно дає опис ініціального простору за допомогою різноманітних граматичних та лексико-семантичних трансформацій, відтворюючи мовою перекладу їхні характерні особливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору. Луцьк, 1997.
2. Коптілов В.В. Актуальні проблеми українського перекладу. – К., 1971.

3. Чередниченко О.І., Коваль Я.Г. Теорія і практика перекладу. Французька мова: Підручник. – К.: Либідь, 1995. – 320 с. – Мови фр., укр.
4. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – М., 1975.
5. Бархударов Л.С. Уровни языковой иерархии и перевод. // Тетради переводчика (далі ТП). Вып. 6. – М., 1969.
6. Адоньева С. Б. Сказочный текст и традиционная культура. СПб., 2000.
7. Китаева Е. М. Художественное время и художественное пространство в текстах английской детской литературной сказки: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Госуд. СПб. университет. СПб., 1992.
8. Лавриненко С. Т. Мовна картина світу в українській фантастичній казці: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 1995.
9. Левинтон Г. А. Инициация и мифы // Мифы народов мира: Энциклопедия: В 2-х т. Москва, 1991. Т.1. С. 543-544.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Ивженко К.О., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ПРИЕМЫ ИЗОБРАЖЕНИЯ ИНИЦИАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА СКАЗКИ И ИХ ОТОБРАЖЕНИЕ В ПЕРЕВОДЕ (Ж. ЖИОНО „ПРИНЦЕССА, У КОТОРОЙ ВОЗНИКЛО ЖЕЛАНИЕ”)

В статье рассматривается понятие инициального пространства, анализируются стилистические приемы, с помощью которых оно воплощается в сказке. Особое внимание уделено переводческим трансформациям, которые используются для адекватного воспроизведения особенностей оригинала.

Ключевые слова: *инициальное пространство, свое пространство, чужое пространство, инициация, стилистические приемы, переводческие трансформации, адекватный перевод.*

Ivzhenko K.O., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE STYLISTIC METHODS OF REPRESENTATION OF THE INITIAL SPACE IN THE TALE AND THEIR REPRODUCING IN THE TRANSLATION (J.GIONO LA PRINCESSE AYANT ENVIE)

This article deals with the notion „initial space” and with the analysis of the stylistic methods used for the realization within-named space in the tale. Translation transformations, which are used for the adequate reproducing the peculiarities of the original, are in the center of this study.

Keywords: *initial space, the stylistic devices, translator transformations, adequate translation.*

УДК 811.581.11

Ісаєв С., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

РЕАЛІЗАЦІЯ КУЛІНАРНОГО КОДУ КИТАЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ З КОМПОНЕНТОМ 酒

У статті подається аналіз фразеологізмів китайської мови до складу яких входить компонент 酒. Особлива увага приділяється зв'язкам семантики фразеологізмів із кодами культури та характеристиці фразеологізмів як елементів культурного коду.

Ключові слова: культурний код, фразеологізм, вино, китайська мова.

Сучасні лінгвісти, активно використовуючи антропоцентричний підхід, приділяють чимало уваги проблемі репрезентації культури у мові. Опис та дешифрування культурних кодів сприяє вирішенню цієї проблеми.

Історія людської цивілізації нерозривно пов'язана з харчовими ресурсами, які є однією з фундаментальних фізіологічних потреб людини. Людство не може жити без їжі, проте у представників кожної нації є свої власні смакові переваги. Традиції харчування, ставлення до їжі, її місце на шкалі цінностей для конкретного етносу істотно впливають на значущість гастрономічного коду в тій чи іншій лінгвокультурі.

У будь-якій національній кухні широко використовуються як характерні лише для цього регіону продукти харчування, так і ті, що широко вживаються в усьому світі. Але навіть універсальні продукти харчування в контексті певної культури набувають особливого значення. Окреме місце серед універсальних продуктів у китайській гастрономічній культурі займають алкогольні напої. Вони присутні на столі і у свята, і в будні, без них не обходиться жодна знаменна подія в житті китайця.

З доісторичних часів китайці навчилися виготовляти алкогольний напій із зерна, який називали *цзю* 酒. Він займав домінантну позицію серед напоїв у структурі харчування китайців протягом багатьох століть. Цей напій, фактично, не має стосунку до винограду і напою, який традиційно називають вином. Втім, зважаючи на його важливу роль у житті китайців, яку можна порівняти з роллю виноградного вина у житті європейських народів (в т.ч. у релігійних обрядах, літературній творчості, кулінарії), більшість учених, зокрема Дж. Нідем [1, с. 149-50], одностайні у думці, що назву напою, який позначається ієрогліфом 酒, можна перекладати як «вино».

Переважна більшість відомостей щодо походження вина в Китаї має легендарний характер. Народні перекази приписують славу першого винороба Ду Кану（杜康）, який жив у період правління «жовтого імператора» Хуан-ді（黄帝）. За легендою, Ду Кан отримав перше вино випадково, коли забута ним каша із сорго забродила. Вважається, що отриманий чарівний напій Ду Кан подарував імператорові Хуан-ді, а той схвально відгукнувся про винахід, зауваживши, що рідина стимулює апетит і відновлює енергію.

Ієрогліф 酒 зустрічається вже на ворожильних кістках епохи Шан-Інь 17-11 ст. до н.е. Тоді китайці знали способи приготування алкогольних напоїв з різних видів зерна – проса, ячменю, пшениці і рису. Ці напої були схожі на звичайне пиво. Однак

з часом китайці так добре опанували процес бродіння, що наприкінці 2 тис. до н.е. змогли отримати алкогольний напій міцніше звичайного пива.

Коріння позитивного відношення до вина в китайській культурі сягають глибокої давнини, до архаїчних ритуалів і первісних обрядів. Ієрогліф 酒 в Китаї пов'язаний з ритуалом, церемонією 礼 – однією з ключових категорій конфуціанської філософії. У «Бесідах і судженнях» (《论语》) зустрічаємо декілька згадок про ритуали та звичаї, пов'язані з вином.

禘自既灌而往者，吾不欲观之矣八佾篇 [3, с. 40-41] – у цій фразі згадується велика церемонія жертвоприношення 禘, до складу якої входив ритуал зрошення землі вином.

邦君为两君之好，有反坫。管氏亦有反坫，管氏而知礼，孰不知礼？ [3, с. 47] – у своїй відповіді Конфуцій згадує спеціальний постамент для використаних винних чарок 反坫, який, згідно з ритуалом, міг мати лише правитель.

觚不觚，觚哉！觚哉！雍也篇[3, с. 103] – тут Конфуцій згадує особливі келихи для вина 觚, які використовувалися лише під час церемоній.

Однією з найдавніших пам'яток китайської літератури є «Шицзін» (诗经), або «Книга пісень і гімнів». Народні пісні, оди і культові гімни, які входять до збірки, створювалися протягом п'яти століть (з 11 по 6 ст. до н. е.), У цьому поетичному літописі знайшло відображення життя, духовні цінності та стародавня культура китайського народу. Збірка містить 305 творів, і більше 40 з них так чи інакше пов'язані з вином.

Один з перших віршів у збірці «Збираю зілля» (采采卷耳) демонструє, що вживання вина у повсякденному житті звичайних людей у Китаї було достатньо розповсюдженим явищем.

采采卷耳，不盈顷筐。嗟我怀人，寘彼周行。
陟彼崔嵬，我马虺隤。我姑酌彼金罍，维以不永怀。
陟彼高冈，我马玄黄。我姑酌彼兕觥，维以不永伤。
陟彼砠矣，我马瘏矣！我仆痡矣，云何吁矣。[4, с. 3]

Збираю зілля

Все збираю й збираю я зілля-нетребу
У корзину з бамбука, і схоже, що дна в ній нема.
Я зітхаю й сумую, мій коханий далеко.
Я корзину поклала, хай лежить при дорозі сама.

Я здіймаюсь на гору, вона дуже висока.
Мої коні стомились, у них сил вже нема.
Я вином наповняю цей келих бронзовий,
Щоб від туги своєї відпочити хоч трохи б змогла.

Я долаю узгір'я, піднімаюсь під хмари,
Коні ледве повзуть, бо знеможені вкрай.

А я ріг наливаю вином жовтооким,
Щоб назавжди позбутися горя**,** не буду сумна.

Знов високий бескид, знову скеля висока.
Коні майже півмертві, ноги їх не несуть
Мій слуга занедужав, заслаб від хвороби
А на серці моєму панує й панує журба (*переклад автора статті*)

Під час правління династії Тан у 7-10 ст. китайська поезія досягла вершини свого розвитку. У п'ятій частині поетичних творів цього періоду, кількість яких налічує близько 50 000, так чи інакше згадується вино. Майже всі знамениті китайські поети були поціновувачами вина. Найяскравішим їх представником був славнозвісний Лі Бо （李白）. Його навіть називали Святий Бражник (酒仙). У житті Лі Бо завжди супроводжувало вино, і в моменти його злетів, слави і матеріального добробуту, і під час падінь і майже жебрацького існування вино завжди було поруч з ним. Сам він говорив, не без перебільшення, що «треба випивати три сотні чарок вина у день» 一日须倾三百杯 (《襄阳歌》**)** .

Бо Цзюї (白居易) – інший знаменитий представник «золотого віку» Танської поезії – вигадав для себе декілька складних псевдо, до складу яких входив ієрогліф 醉 тобто «п'яний». Він написав близько 900 віршів, понад чверть усіх творів присвячені темі вина.

Літератор і політичний діяч Оуян Сю (欧阳修, 1007-1072 рр.) династії Північна Сун (960-1127 рр.) був знаменитим 醉翁 «п'яним старим», якого добре знали в той час усі: і жінки, і діти. Він часто пив вино з друзями та писав вірші у «Павільйоні п'яного старого» (《醉翁亭》). До теми вина звертаються і сучасні письменники. Так, один з найбільш відомих романів нобелівського лауреата Мо Яня «Країна вина» (莫言《酒国》) всебічно розкриває у фантасмагоричному просторі феномен винної культури у Китаї.

У той же час необхідно зазначити, що китайське суспільство протягом століть заохочувало помірковане споживання вина, а надмірне вживання алкоголю розцінювалося як «втрата обличчя», тобто означало зневагу суспільства [2, с. 148].

Ставлення китайців до вина знайшло своє відображення і у мові. Як відомо, мовну картину світу яскраво і образно відображає фразеологія, і саме фразеологічні одиниці містять інформацію про національно-специфічні особливості сприйняття дійсності та відповідно особливості національного характеру.

У китайській мові досить багато фразеологічних одиниць, стрижневим компонентом яких є ієрогліф 酒. Для підтвердження цієї тези проаналізуємо китайські фразеологізми, які мають у своєму складі цей ієрогліф, щоб визначити їх місце в китайській картині світу. Матеріалом для нашого дослідження слугують дані фразеологічних словників китайської мови.

Мабуть, найбільший інтерес для дослідження представляє аналіз фразеологізмів, які реалізують характерологічну функцію. До їх числа відносяться семантичні групи

«користь вина», «шкода вина», «якість вина» і «культура споживання вина», «вино та відносини у соціумі» та «застольні розваги».

Оскільки вино, тобто酒 – національний напій китайців, то багато фразеологізмів говорять про користь вина. Зокрема, його користь проявляється в тому, що воно

1) ***допомагає набути впевненості:***

酒盖三分羞

Вино випиваєш, сором'язливість втрачаєш.

酒后吐真言

Після вина правда сама говориться.

酒壮英雄胆

Вино людей хоробрими робить.

2) ***сприяє покращенню настрою:***

酒解愁肠

Вино може розвіяти навіть найсильніший смуток.

3) ***знімає втому, лікує:***

酒是解乏的良药

Вино – гарні ліки від втоми.

4) ***надає сили:***

吃了十分酒，方有十分力

Поїв та випив вина досхочу, ось і сили є.

Частина фразеологізмів присвячено правилам споживання вина. У них йдеться про необхідність під час ***споживання вина*** щось їсти, бажано м'ясо.

酒怕牛肉饭怕鱼

Вино боїться яловичини, а рис риби.

吃酒不吃菜，必定醉得快

П'єш вино та не їси, п'яним будеш швидко ти.

莫食申（酒）时饭,莫饮卯时酒.

Не їж з 3-ї до 5-ї опівдні, не пий вина з 5-ї до 7-ї ранку.

Це правило підтверджено дослідженнями сучасної фізіології харчування, оскільки організм у зазначений період найгірше перетравлює спожитий алкоголь.

Як і попередні, наступні поради мають на меті попередити швидке сп'яніння.

浓茶消酒

Міцний чай хміль від вина проганяє.

饿肚酒，醉死牛

Якщо натщесерце пити вино – навіть корову може вбити воно.

Поряд з незаперечними перевагами вино може ***завдавати шкоди людині***. Зокрема, вино, а також хіть нерідко трактуються як головні спокуси, що очікують людину на життєвому шляху. Вони можуть шкодити здоров'ю:

酒鬼见酒脚步收，刀架头颈喝三口

П'яниця заради вина піде на усе.

酒壶虽小胜大海，淹死多少贪杯人

Глечик для вина хоч і маленький, але сильніший за море, втопив багато любителів чарки.

酒乱性，色迷人

Вино викликає хтивість.

酒色财气，人各有好

Вино, хтивість, гроші та гнів, хоч одну з цих напастей, а не уникнеш.

酒色祸之媒

Вино та жінки – ось корінь усіх бід.

酒是穿肠毒药，色如刮骨钢刀

Вино – це отрута, яка спалює наше тіло, хтивість – це гострий ніж, який розрубує наші кістки.

酒为色媒，色为酒媒

Вино викликає хіть, хіть потребує вина.

酒是色媒人

Вино – хтивості сваха.

毛毛雨,打湿衣裳;杯杯酒,吃垮家当

Крапля за краплею дрібний дощ намочить одяг, чарка за чаркою проп'ється усе майно

茶喝多了养性，酒喝多了伤身

Випив чаю багато – покращив здоров'я, випив вина багато – зашкодив здоров'ю.

Ось чому вино – головна небезпека для людини. Втім, треба сказати, що небезпеку для людини становить не стільки саме вино, скільки ***непомірне його споживання***.

酒多伤身，气大伤人

Багато вина як і багато гніву калічить людину.

酒不醉人人自醉，色不迷人人自迷

Вино не напуває людину, вона сама напивається,

Велика за кількістю група фразеологізмів пов'язана з впливом вина на відносини у соціумі, при цьому часто порівнюються дружні відносини, які, як правило, асоціюються з розвагами, та сімейні відносини, що пов'язані з труднощами та економним споживанням.

酒肉朋友，柴米夫妻

Є м'ясо і вино – друзі ми давно, дрова і рис сім'я має – живе й надалі.

酒肉朋友短，患难夫妻长

Дружба, що розпочалася за столом з вином, недовга, а шлюб, що пройшов через труднощі, довгий.

成不成，两三瓶

Вийде справа чи ні, а пригостити прийдеться.

吃酒吃厚了，耍钱耍薄了

П'єш, гуляєш – зв'язки зміцнюєш, на гроші граєш – зв'язки слабшають. Наступна група фразеологізмів присвячена безпосередньо ***місцям, де реалізовувалося вино*** – шинок, чайний дім, де підкреслюється, що навряд чи можна сподіватися на справжні дружні відносини, які були започатковані у цих місцях і обмежуються лише спільним споживанням вина.

茶馆酒肆，没有撅朋友的

У шинку немає справжніх друзів.

茶馆酒店无大小

У чайній та шинку усі рівні.

酒钱酒钱，酒后无言

Спочатку розплатися, щоб потім не журиться

Ще одна група фразеологізмів, яка має у своєму складі компонент 酒, є особливою і, на нашу думку, свідчить про те, що для китайців споживання вина більше пов'язане зі спілкуванням із друзями, а не є простим пияцтвом. Йдеться про ***застільні розваги***, ігри, серед яких однією з найбільш розповсюджених є винний наказ (酒令).

酒令不分亲疏

Родич-не родич, програв – виконуй винний наказ – пий.

酒令严于军令

Застольні накази суворіші за армійські, програв – пий.

На завершення відзначимо, що фразеологізми з компонентом酒займають важливе місце у китайській мовній картині світу. Вони відображають досвід етносу і його традиції споживання вина, його позитивний вплив на організм людини, вплив на відносини у соціумі, застерігають від зловживання вином.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Joseph Needham, Science and Civilisation in China, Volume 6, Biology and Biological technology, Part V: Fermentations and Food Science. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000. – 770 p.
2. E. N. Anderson, The Food of China. – Yale: Yale University Press, 1988. – 313 p.
3. 论语 / 刘示范主编. – 济南：山东教育出版社，2006. – 385页.
4. 诗经, 中国传统文化大系 /崔建林主编. – 北京：中国戏剧出版社, 2006 – 390页.
5. 张国举．唐诗精华注译评. – 长春：长春出版社，2010. – 891页.
6. 中国俗语大辞典 / 王力题主编. –上海：上海辞书出版社, 1991. – 1252页.
7. 俗语辞典 / 编者：徐宗才, 应俊玲. – 北京：商务印书馆, 1998. – 1043页.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2015 р.

Исаев С.С., ассист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

РЕАЛИЗАЦИЯ КУЛИНАРНОГО КОДА КИТАЙСКОЙ КУЛЬТУРЫ ВО ФРАЗЕОЛОГИЗМАХ С КОМПОНЕНТОМ 酒

В статье осуществлен анализ фразеологизмов китайского языка, в состав которых входит компонент 酒. *Особое внимание уделяется связям семантики фразеологизмов с кодами культуры и характеристике фразеологизмов как элементов культурного кода*

Ключевые слова: *культурный код, фразеологизм, вино, китайский язык.*

Isayev S., Assistant Prof.**,**
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

MANIFESTATION OF THE FOOD CODE OF CHINESE CULTURE IN THE IDIOMS WITH THE COMPONENT 酒

The article deals with the analysis of Chinese idioms which include the component 酒. Particular attention is paid to the correlation between idioms semantics and culture codes, defining the role of idioms in the process of creating of cultural codes.

Keywords: *cultural code, idiom, wine, Chinese language.*

УДК: 821.133.1. – 3.: 316.73

Кобчінська О.І., к. філол. н., асист.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКА КОМУНІКАЦІЯ ЯК КОМПЛЕКСНА ПРОБЛЕМА ФРАНКОФОННИХ ГУМАНІТАРНИХ СТУДІЙ

У статті сфокусовано увагу на ролі культурного діалогу як конститутивного фактора сучасної мультикультурної прози. Наголошено на методологічному значенні цієї проблеми при літературознавчому дослідженні письма франкофонних митців.

Ключові слова*: міжкультурна комунікація, культурний діалог, полікультурність, франкофонна література, мультикультурний дискурс.*

Науково-теоретичне оперування складовими актуального в сучасному світі мультикультурного поля до певної міри ускладнене полісемантикою самого дискурсу, а відтак – і його аксіологічною ідентифікацією. Численні та суперечливі оцінки мультикультуралізму спонукають дослідника до перепрочитання дотичних до цього явища соціально-філософських проблем, зокрема – до уважного погляду на еволюцію та рецепцію культурного діалогу як засадничого мультикультурного аспекту.

У франкофонній гуманітаристиці, зокрема літературознавстві, критична ревізія культурного діалогу залучає аспекти філософії, соціології, культурології та антропології, адже діалог тут традиційно осягнено як потенційний ключ до толерантного розуміння культурної самості та відмінності. Зокрема, нової теоретико-методологічної цінності набувають як уже накопичені, так і відносно нові тенденції в осмисленні філософеми «Я vs. Інший», адже переважно у її світлі унаочнено й актуалізовано конструктивний діалог самобутніх культур.

Панорамний культурно-історичний контекст літературної франкофонії у др. пол. XX – на поч. XXI ст. засвідчує, що саме полікультура постає кількісною та якісною домінантою сучасного світу і значною мірою визначає та конституює його естетичний вимір. Відтак невід'ємною поетико-евристичною компонентою прози митців-франкофонів зазначеного періоду доцільно вважати її інтеркультурність, що дозволяє засновувати літературознавчий аналіз прози цих письменників у річищі культурного

порубіжжя. Такий підхід уможливлює коректне осмислення франкофонної мистецької комунікації насамперед як автентичного полікультурного дискурсу і тим самим сприяє напрацюванню продуктивної літературознавчої методології у стосунку до поетики іноетнокультурних текстів в осерді власне французької літературної традиції.

Насамперед, у зв'язку з неоднаковими конотаціями концептів *мультикультура* та *інтеркультура* у вітчизняному та зарубіжному науковому дискурсах, поняття *діалог культур* потребує термінологічного уточнення. Так, англо-американська традиція в даному контексті розмежовує *кроскультурну комунікацію* з акцентом на компаративному дискурсі та *інтеркультурну комунікацію*, орієнтовану більшою мірою на контактні ситуації між носіями культур. При цьому у французькому науковому дискурсі на *мультикультурності* наголошено як на одночасному та рівнозначному співіснуванні культур [Frame, 2009; с. 45; Kriegel, 1998, с. 211; Schnapper, 1994, с. 46]. Водночас *інтеркультурність* (тут і надалі вважаємо за доцільне вживати прийнятний український відповідник – *міжкультурність*) постає як процес неперервного обміну між заявленими культурами. Окрім того, у французькій критичній рецепції категорія міжкультурного має чітке інституціональне забарвлення. Вона насамперед співвідноситься *«<…> зі сферою організації діалогу між різними культурами, у той час як мультикультуралізм постає як проект, що має на меті забезпечення визнання прав культурних меншин у громадянському суспільстві»* [Saez, 2003, с. 2–3]. Із наголосом на синхронній присутності та взаємодії кількох культур в окремому культурному ареалі прикметник *"мультикультурний"* позначає співпричетність представників неоднакових соціальних чи культурних груп до спільного життєвого простору: *«<…> мультикультурна взаємодія виникає в площині неоднакових культур, проте їхня співдія та діяльність постає як міжкультурна з моменту, коли має місце злиття та обмін культурними кодами, традиціями та світоглядами»* [Frame, 2009, с. 11].

Ці відмінності доцільно враховувати задля конструктивного розуміння культурного діалогу як творчого тла мультикультурної прози франкофонних митців. Власне про мультикультурність у цьому сенсі доцільно говорити як про співіснування неоднакових культур у певному ареалі, тоді як мультикультуралізм більшою мірою передбачає соціополітичну реакцію на співіснування відмінних культурних груп в рамках одного суспільства. *Міжкультурний* одночасно трактуємо як такий, що спричинений взаємодією кількох культур. Відтак логічно, що міжкультурний діалог передбачає сукупність процесів, спрямованих на конструктивну взаємодію культур. Концепція діалогу як філософської універсалії широко представлена у вітчизняних та в зарубіжних гуманітарних студіях, зокрема у франкофонній науковій рецепції, де, за нашими спостереженнями, так само стає можливим виділити вже усталені тенденції щодо осмислення цього явища.

Насамперед, подібно до європейських та американських студій, у цьому критичному дискурсі актуалізовано *міждисциплінарний підхід* до проблеми. Концепція міжкультурного діалогу, у зв'язку з високим ступенем соціальної значущості, розглянута в комплексі проблем міжкультурної комунікації та крізь призму соціологічних проблем (імміграційні процеси, соціальна репрезентація тощо). При цьому наголошено, що *«<…> категорію інтеркультури неможливо вивчати поза рамками соціального,*

і аналіз її має стосуватися не стільки порівняння відмінностей між носіями культури, скільки сфери контактів між представниками тієї чи іншої культури – про що б не йшла мова – про домінуючу культуру чи культурну меншину» [Frame, 2010, с. 3]. Розробка проблем культурного діалогу дотична також до сфери соціальної психології [Demorgon, 1996; Todorov, 1995; Wieviorka, 1998], філософії [Todorov, 1995), а також – і натепер це можна концептуалізувати як окрему тенденцію франкофонного гуманітарного дискурсу – до ґрунтовних праць із педагогіки [Aboussi, 2010].

Франкофонний науковий дискурс безпосередньо актуалізує поле «контактних ситуацій» між представниками культур. Характерна риса доробку дослідників у сфері міжкультурної психології – використання *інтерсуб'єктивного підходу.* У його рамках міжкультурне розглядається через вимір міжособистісного спілкування. Так, франкофонні дослідники оперують категорією інтерперсональних контактів у мультикультурному контексті із акцентом на індивідуальних та психосоціальних поведінкових моделях представників такого простору [Тейлор, 2004]. Наголошено, що для кращого усвідомлення комплексного феномену міжособистісної та міжкультурної комунікації, доцільно брати до уваги динамічний характер сьогочасного мультикультурного проекту, а відтак культурна ідентичність постає в сучасному розумінні науковців не як об'єктивна стала даність, а як результат динамічного взаємопроникнення культурних кодів [див. 134; 118; 155].

Французькі дослідники наголошують на *комплексній інтеграції аспекту міжкультурного діалогу до теорії комунікації.* Такий підхід уможливлює співтворення і синтез культурних смислів у дещо ширшому масштабі, а саме на рівні міжкультурних обмінів [Kerbrat-Oreccioni, 1998, с. 141]. Науковцями виділено також регістри міжособистісної комунікації, як-от звичайна інтерперсональна комунікація та міжкультурна інтерперсональна комунікація [Frame, 2009, с. 264].

Серед аспектів культурного діалогу, концептуалізованих франкофонним науковим дискурсом та особливо актуальних для літературознавчого виміру, варто наголосити на таких.

Серед домінант культурного діалогу французький соціолог Александр Фрейм виділяє *соціальні* (соціальні репрезентації, категоризація, стереотипізація); *психологічні* (стратегії конструювання ідентичності); *політичні* (інтеграція культурного діалогу в рамках мультикультурного проекту, міжетнічні та міжконфесійні конфлікти), *культурологічні* (культурна асиміляція та інтеграція в мультикультурне суспільство, компаративний культурологічний дискурс), *естетичні* (мистецьке осмислення культурного діалогу в контексті глобалізації та культурного метисажу). Науковець об'єднує наведені концепти навколо таких базових констант, як *когнітивне структурування ідентичності, міжкультурний діалог у соціальній структурі* та *культура у мультикультурному контексті*. А. Фрейм наголошує, що будь-яка комунікація є міжкультурною, оскільки індивіди, навіть якщо вони поділяють однакову культурну ідентичність, не мають однакових проявів та бачення культури, до якої належать. Тож, за визначенням дослідника, культура як явище передбачає поняття міжкультурного діалогу [Frame, 2009, с. 140-162].

Так само у розробці проблем культурного діалогу у французькому гуманітарному дискурсі вагоме місце посідає *проблема культурної ідентичності* учасників

полікультурного суспільства. Франкофонні студії відходять від акцентів на кроскультурній комунікації з компаративною методологією до певної міри властивої, наприклад, американським студіям. Натомість ключовою проблемою в концептуалізації міжкультурного діалогу заявлено категорію *культурної самості* з увагою на ревізії *«індивідуальної акторіальної логіки»*, що постає як засіб позиціонування себе стосовно Іншого у контексті мультикультурного суспільства [Frame, 2009, с. 140-162].

Виділені компоненти потверджують той факт, що дихотомія «культурна ідентичність/культурна відмінність» як невід'ємна компонента культурного діалогу зрушує комплекс проблем, пов'язаних із еволюцією ідентитетних стратегій, концептом "динамічної ідентичності", синтезом культурних кодів та проблемою культурної ідентифікації. Ці категорії широко оприявнені в художньому просторі текстів вихідців з полікультурних франкофонних територій, зведених до спільної матриці евристичною ситуацією культурного порубіжжя. Можна зробити висновок, що дослідження прозового дискурсу цих авторів неминуче залучає актуалізацію філософеми «Я vs. Інший» у двох її засадничих векторах: культурно-історичному контексті, із якого проростає творча ґенеза митців, та у межах сформованого ідіостилю авторів.

Концепт діалогу культур тим більш актуальний у сучасному літературознавстві, що постмодерністські епістеми наново засвідчують всеприсутність Іншого у філософському, історичному та художньому дискурсах. У XX-XXI ст. саме переосмислений культурний діалог сприяє розумінню Іншого як суб'єкта з власним досвідом. Подібну позицію, наприклад, постулює канадський філософ Чарльз Тейлор, який наголошує на цінному синтезі культурних практик, обумовлених органічною потребою учасників багатокультурного суспільства у комунікації [Тейлор, 2004, с. 65].

Отже, категорію культурного діалогу доцільно розглядати як дієвий інструмент для осмислення культурно-мистецької комунікації, надто коли йдеться про інтеграцію багатокультурних мистецьких кодів, становлення творчого ідіостилю окремого мультикультурного митця. Рівночасно це стосується і конкретних соціально-історичних факторів, що в неоднаковий спосіб обумовлюють укорінену діалогічність франкофонних митців різних ареалів (наприклад, франкофонний Магриб, Канада, Океанія, Антильські острови) та акцентують властиву їхньому художньому дискурсу дихотомію «Я-Інший» в її філософсько-антропологічному, культурологічному та індивідуально-авторському аспектах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і «Політика визнання» [Текст] / Чарльз Тейлор [пер. з англ.]. – К.: Альтерпрес, 2004. – 172 с.
2. Dacheux E. La communication: point aveugle de l'interculturel [Ressource électronique] / Eric Dacheux. – Bulletin de l'Association pour la recherche interculturelle. – 1999. – n° 31. – Mode d'accès: http://www.lcp.cnrs.fr/IMG/pdf/dach-98a.pdf.
3. Aboussi Laila. Réception des textes littéraires maghrébins dans l'institution scolaire marocaine : thèse pour obtenir le titre de docteur en littérature française [Ressource électronique] / Laila Aboussi. – Université Rennes 2, 2010. – 293 p. – Mode d'accès: http://tel.archives-ouvertes.fr/docs/00/55/16/94/PDF/TheseAboussi.pdf.

4. Dacheux E. La communication: point aveugle de l'interculturel [Ressource électronique] / Eric Dacheux. – Bulletin de l'Association pour la recherche interculturelle. – 1999. – n° 31. – Mode d'accès: http://www.lcp.cnrs.fr/IMG/pdf/dach-98a.pdf.
5. Frame A. Repenser l'interculturel en communication: repenser l'interculturel en communication. Performance culturelle et construction des identités au sein d'une association européenne: thèse pour obtenir le grade de docteur de l'Université de Bourgogne; discipline: sciences de l'lnformation et de la communication [Ressource électronique] / Alexandre Frame. – Université de Bourgogne, 2009. – 644 p. – Mode d'accès: http://tel.archives-ouvertes.fr/docs/00/44/16/56/PDF/these_infocom_alex_FRAME.pdf
6. Kaufmann J.-C. Invention de soi. Une théorie d'identité [Texte] / Jean-Claude Kaufmann. – Paris: Hachette Littératures, 2009. – 352 p.
7. Kerbrat-Oreccioni C. Les interactions verbales [Texte] / Catherine Kerbrat-Oreccioni. – Paris: Armand Colin, 1998. – 318 p.
8. Kriegel B. Philosophie de la République [Texte] / Blandine Kriegel. – Paris: Plon, 1998. – 401 p. (163).
9. Saez J.-P. Interculturalité et politiques culturelles en France [Ressource électronique] / Jean-Pierre Saez // Observatoire des politiques culturelles, Septembre 2003 – 7 p. – Mode d'accès: http://www.observatoire-culture.net/pdf/IntercultBerlinFR.pdf.
10. Schnapper D. La Communauté des citoyens: sur l'idée moderne de nation [Texte] / Dominique Schnapper. – Paris: Gallimard, 1994. – 248 p.
11. Demorgon J. Complexité des cultures et de l'interculturel [Texte] / Jacques Demorgon. – Paris: Anthropos, 1996. – 318 p.
12. Todorov Tz. Du culte de la différence à la sacralisation de la victime [Texte] / Tzvetan Todorov. – Esprit, n°212, 1995. – P. 90–102.
13. Wieviorka M. Le multiculturalisme, est-il la réponse? [Texte] / Michel Wieviorka // Cahiers Internationaux de Sociologie. – Vol. 105. – 1998. La Différence culturelle en question. – p. 233–260.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Кобчинская Е.И., к. филол. н., ассист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

КУЛЬТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННАЯ КОММУНИКАЦИЯ КАК КОМПЛЕКСНАЯ ПРОБЛЕМА ФРАНКОФОННЫХ СТУДИЙ

В статье сфокусировано внимание на роли культурного диалога как конститутивного фактора современной мультикультурной прозы. Подчеркивается методологическое значение этой проблемы при литературоведческом изучении письма франкофонных авторов.

Ключевые слова: *межкультурная коммуникация, культурный диалог, поликультурность, франкофонная литература, мультикультурный дискурс.*

Kobchinska O., Cand.Phil.Sci., Assistant Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

CULTURAL AND ARTISTIC COMMUNICATION AS A COMPLEX PROBLEM WITHIN FRANCOPHONE LITERATURE STUDIES

The article focuses on the function of cultural dialogue as a constitutive factor within contemporary multicultural literature. In particular, its' methodological aspects are emphasized while studying modern francophone authors' writing.

Keywords: *intercultural communication, cultural dialogue, policulturalism, francophone literature, multicultural discourse.*

УДК 81'364.2

Козловський В. В., д.філол.н., проф.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПРАГМАТИКА ГРАМАТИЧНОЇ ФОРМИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

У статті на матеріалі сучасної німецької мови розглядається прагматична спрямованість граматичної форми. Доведено: прагматичний потенціал граматичної структури формується на основі лексичної семантики мовних елементів, що входять в цю структуру, граматичної /лексико-граматичної семантики мовних одиниць, що визначають ядро цієї структури, та конотації.

Ключові слова*: граматична форма, лексична семантика, граматична семантика, прагматичний потенціал, конотація.*

Об'єктом дослідження у статті є граматична форма, **предметом** – її комунікативно-прагматичне значення у складі речення (висловлення).

Актуальність теми зумовлена постійним інтересом лінгвістів до вивчення функціональних можливостей формальних одиниць у мові та мовленні, визначенням ролі лінгвістичної прагматики в інтерпретації мовних фактів.

Завдання статті полягає у встановленні алгоритму дослідження прагматичного потенціалу граматичної форми, зв'язків між граматичною формою та складовими прагматики речення – інтенцією мовця та видом мовленнєвої дії (ілокутивним значенням). Визначення прагматичного аспекту граматичної форми є необхідним кроком у комплексному дослідженні мовного знаку, починаючи від його синтаксичного оформлення і далі – його змісту (семантики) та смислу (прагматики). У цьому полягає **новизна** теми та матеріалу, що пропонується.

Одним з провідних напрямів у лінгвістиці є комунікативно-функціональний аспект дослідження мови, який передбачає вивчення морфолого-синтаксичних відношень у сфері мовлення. Дослідження „мови у дії" (Sprache im Gebrauch) включає

встановлення та визначення складових комунікативної ситуації, намірів мовця, виду мовленнєвої дії, реакції адресата, стратегій досягнення задуманого з боку учасників ситуації спілкування. Одне з головних завдань при цьому полягає у вивченні мови як інструменту мовленнєвої дії (*als Handlungsinstrument*). Розкриттю цього аспекту мови сприяють результати досліджень у філософії, психології, соціології, семіотики, логіки, культурології, інших споріднених дисциплін. Положення про те, що мовне спілкування є соціальною діяльністю, веде до постановки питання про розкриття основ цієї діяльності, встановлення причин, які зумовлюють акти спілкування. Відповідь на це сприяє усвідомленню тактики ведення спілкування, зокрема вибору мовленнєвої дії, відповідних мовних засобів, тактики їх застосування з метою досягнення оптимальної взаємодії.

З точки зору методики дослідження комунікативно-функціонального аспекту мовної одиниці слід враховувати два чинники: 1) мовні одиниці є засобом вираження думки мовця і водночас інструментом (формою) впливу висловлення на адресата; 2) мовні одиниці, з одного боку, є складовими мовної системи, а з іншого – способом оцінки мовленнєвої дії. При цьому кожна окрема, варіантна, система відбиває лише їй властиві відношення між знаком і тим прагматичним значенням, який діє у межах окресленого контекстом функціонування. Враховуючи, що завдання статті полягає у встановленні алгоритму (тактичних кроків) прагматичного значення граматичної форми у складі речення, ми виходимо з граматичного аспекту функціонування мовної одиниці.

Під час інтерпретації функціональних можливостей граматичної форми одним з п е р ш и х кроків у цьому напрямку є встановлення місця цієї форми у цілісній конструкції речення, а також визначення її зв'язків з іншими граматичними та лексико-граматичними одиницями у складі цього речення. Вирішення цього завдання відбувається у межах структурно-семантичного методу дослідження мовної форми. Увага дослідника має бути спрямована на встановлення ролі тих складових речення, які визначають її структурну особливість і зміст (*Inhalt*). Наприклад, якщо завдання полягає у встановленні граматичного значення форми ***könnte*** (*Präterit Konjunktiv* від дієслова *können*), то слід враховувати, в якій конструкції вона вживається.

У реченні *Er* ***könnte*** *die Frage beantworten* (**1**) форма претерита кон'юнктива перебуває у межах простого розповідного речення на другому місці після підмета. У граматико-семантичному аспекті форма *könnte* виражає темпоральну сему „теперішнє" / „майбутнє" і модальну сему „ірреальність". Словоформа *könnte* у межах цього оточення зберігає лексичне значення можливості (сема „можливість"). У граматичному аспекті речення кваліфікується як *irrealer Möglichkeitssatz* (речення ірреальної можливості) [2, с. 85-88]. Слід зазначити при цьому, що сема „майбутнє" не виключає здійснення дії: вона може стати реальною за певних обставин. Звідси *можливість* визначається як „*realisierbare Möglichkeit*" – „можливість, реалізація якої не виключна" [Там само].

У реченні *Wenn er die Frage beantworten* ***könnte****!* (**2**) форма *könnte* бере участь в організації іншого структурно-семантичного типу речення – *irrealer Wunschsatz* (речення ірреального бажання). Його структуру визначають: сполучник *wenn* на першому місці та відповідний порядок слів, оклична інтонація, форма *Präterit Konjunktiv*.

Усі структурні компоненти взаємопов'язані, і відсутність одного з них призводить до зміни типу речення та іншого змісту. Порівняйте: (2.1.) * *... er die Frage beantworten* ***könnte****!* (відсутній сполучник *wenn*), (2.2.) * *Wenn er die Frage beantworten kann!* (відсутня форма *Präterit Konj.*), (2.3.) → *Wenn er die Frage beantworten* ***könnte*** *...* (відсутній знак оклику)

У випадку, коли відсутній сполучник *wenn* (2.1.), речення має змінити послідовність складових → *Er* ***könnte*** *die Frage beantworten*, що, відповідно, відбивається на його структурно-семантичному форматі – див. (1). Трансформація із заміною форми *Präterit Konj.* на форму *Präsens Ind.* (2.2.) (***könnte*** → *kann*) вимагає за граматичним правилом і логікою «зняти» знак оклику → *Wenn er die Frage beantworten kann ...* , у наслідок чого утворюється структура умовного речення (*Bedingungssatz*).

Як у попередньому випадку, сема „теперішнє" / „майбутнє" не виключає реалізацію *бажання* автора, унаслідок чого воно може бути визначено як *„realisierbarer Wunsch"* – „бажання, яке може стати реальним" [2, с. 86-87].

Наступний крок визначення функціональних можливостей граматичної форми має враховувати таку закономірність: граматична форма у складі ізольованого речення (поза контекстом) не може відбити те, що вона може відбити у конкретній ситуації спілкування. Синтактико-семантичні властивості мовної одиниці у межах ситуативного контексту набувають нових ознак. Для підтвердження цієї думки, а також для обгрунтування питання про взаємодію мовної одиниці та контексту наведемо ситуації, у межах яких фігурують зазначені вище структурно-семантичні типи речень.

Ситуація 1 (вживання речення 1): У відділі продажу черевиків продавець на слова покупця, що черевики, які він поміряв, йому не підходять, звертається до нього зі словами: *Ich* ***könnte*** *Ihnen ein anderes Model zeigen. Derselben Farbe ... Wenn Sie einen Moment warten ...* . У такій ситуації речення з формою *könnte* є типовою формулою ***ввічливої пропозиції,*** яка вживається у спілкуванні для різних цілей адресанта. У даному випадку зазначимо намір продавця *зацікавити* клієнта, *запропонувати* йому іншу модель, яка б йому сподобалася. Заміна форми ***könnte*** на *kann* або *will*: *Ich kann Ihnen ein anderes Model zeigen ...* / *Ich will Ihnen ein anderes Model zeigen ...* змінюють семний склад вихідного речення: *пропозиція* як така зберігається, однак, порушується принцип *ввічливості*, який, у свою чергу, змінює комунікативні зв'язки між учасниками ситуації спілкування (продавцем і покупцем). Наведений приклад ілюструє прагматичну функцію граматичної форми, її роль у вираженні інтенції мовця, виду та характеру ілокутивного акту, ступеня його ефективності.

Ситуація 2 (вживання речення 2): *очікування* А на те, що Б добре складе іспит:

А.: *Meinst du, dass Andreas an dem Thema gut gearbeitet hat?*

Б.: *Viel hängt davon ab, wie er beginnt. Wenn er die erste Frage gut beantworten* ***könnte****!*

Зміст речення з ***könnte*** (а він визначається із сукупності значень компонентів речення, провідними з яких є «можливість» і «перспектива») не співпадає з тим, що „має на увазі" (нім. *meint* / анг. *mean*) мовець. Фактори „конвенційність мови" та „мовна компетентність" дають підставу зазначити мету мовця, вид мовленнєвої дії (ілокутивне значення): вживання речення з *könnte* зумовлено наміром мовця *підтримати*

розмову, висловивши при цьому своє *сподівання* на те, що хороший початок відповіді може стати кроком до загальної хорошої оцінки.

Крім лексичної та граматичної семантики у формуванні прагматичного змісту речення беруть участь позамовні фактори, які пов'язані із ситуацією мовленнєвої взаємодії. Зазначимо: якщо тему (предмет) вислову визначає лексика, то комунікативну мету та різні зв'язки між учасниками спілкування формують і виражають морфологічні, синтаксичні, інтонаційні та стилістичні засоби. Наприклад, одна і та сама словоформа / лексема, в залежності від мовного та / або ситуативного контексту, змінюючи свою граматичну форму, змінює форму речення, до складу якого вона входить, і, відповідно, привносить у речення – в кожному окремому випадку – інший прагматичний зміст, надає йому іншу прагматичну силу і вплив. Порівняємо вживання дієслова *kommen* у межах речення наказового способу та звернімо увагу на його граматичну форму та мовне оточення.

Форма *Komm!* є формою наказового способу дієслова *kommen* у другій особі однини. В залежності від умов ситуації спілкування вона може слугувати для вираження актів *наказу*, *пропозиції*, *запрошення*. При цьому інтонація вислову надає дії, як правило, „категоричної" тональності. Прагматичний зміст форми (речення) легко „прогнозувати" та зрозуміти завдяки високій частоті вживання.

Форма *Kommen Sie!* є імперативом при звертанні на *Ви*. У спілкуванні її переважно застосовують для вираження *запрошення*, рідше – *пропозиції*, *припису*, *розпорядження*. При цьому інтонація актів – нейтральна. Якщо до цієї форми додається слово *bitte* (*Bitte, kommen Sie!*), то інтонація речення отримує відтінок „*ввічливості*", яка пом'якшує мовленнєву дію.

Форма *Würden Sie bitte kommen!* (*Konditional I*) є ефективним засобом вираження „*ввічливості*" / „*дипломатичності*". Переважно така структура вживається для *ввічливого запрошення*.

Додаткові лексеми, як правило, збільшують прагматику вислову. Речення *Komm doch bitte!* надає дії експресивної виразності: *пропозиція* / *запрошення* супроводжується семою „*ввічливість*" (за рахунок семантики *bitte*). Модальна частка *doch*, як правило, позначає різні відтінки *зацікавленості* мовця у виконанні адресатом спрямованої у його бік дії. Щодо акту *наказу*, то це значення „нейтралізується" сполученням лексем *doch bitte*.

Граматична одиниця (структура) у межах різного мовного контексту та різної ситуації взаємодії може виражати різне прагматичне значення і здійснювати різний прагматичний вплив. Наприклад, форма *... es wäre gut, wenn ...* (… було б добре, як би …) може вживатися для вираження різних ілокутивних значень з різним експресивно-емоційним супроводженням – наприклад:

– *ненав'язливого роз'яснення* ситуації (реального стану речей) / *ввічливого погодження* із пропозицією; – *цинічної погрози*, наприклад:

Es wäre gut, wenn jeder von uns die Lage kritisch einschätze ...

Willst du, dass wir kommen? – Ja, es ***wäre*** *gut …* (… *, wenn ihr kommt.)*

Es ***wäre*** *gut, wenn du mit deiner Rederei sofort aufhörst, sonst ... .*

Полісемія в граматиці може привести до іншого прагматичного ефекту форми, як тільки вона змінює своє значення. Порівняємо часову форму презенс – його парадигматичне значення – з деякими значеннями синтагматичного плану, наприклад „футуральним презенсом“ („*futurisches Präsens*), „історичним презенсом“ („*historisches Präsens*), „імперативним презенсом“ („*imperativisches Präsens*“):

У реченні: *Du meinst, er kommt morgen, und deine Probleme verschwinden*? через уживання *футурального* презенса відбувається актуалізація дії, якої на момент мовлення немає: трансформація дії із *майбутнього* в *теперішнє*. У такий спосіб відбувається вплив мовця на співрозмовника.

У контексті: *1913. In einem Jahr beginnt der Krieg історичний* презенс також є значенням, що має певну силу впливу завдяки актуалізації дії з минулого.

У реченні *Martin, du gehst jetzt nach Hause und erzählst über dein Benehmen den Eltern!* комунікативний ефект зумовлено „нестандартним“ уживанням форми розповідного речення для *волевиявлення – наказу* із відповідною інтонацією та відповідним, окличним, знаком.

Прагматичний вплив досягається за допомогою різних граматичних форм (структур). Наприклад, різні форми речень (окличне, питальне, розповідне) реалізують прагматичну мету, наприклад *ввічливе запрошення* із наміром *пригостити* співрозмовника; при цьому можливі інші цілі (залежно від ситуації):

Bitte, kommen Sie doch zum Tee! /
Möchten Sie Tee?/ Trinken Sie Tee? /
Ich würde Ihnen gerne eine Tasse Tee anbieten. /
Wie wäre es mit einer Tasse Tee?

Важливою складовою прагматичного змісту речення є **конотація**. У широкому розумінні конотація – це будь-який компонент, що доповнює предметно-поняттєвий (або денотативний), а також граматичний зміст мовної одиниці та надає вислову експресивної функції на основі емпіричних, культурно-історичних знань людини. Це також оцінні характеристики, емоції, особливості стилю тексту (прози, поезії), соціальні вкраплення (професійні, сленгові), діалектні особливості, регіональні мови, ідіолекти [1, с. 236].

Хоча конотація обмежена сферою людського сприйняття, почуттів, оцінки, вона, відповідно, має індивідуальний характер та індивідуальну форму прояву. При цьому вона виявляє себе у межах створеної людиною комунікативної ситуації.

Граматичні факти є не менш конотативно значимими, ніж лексичні. Разом із лексикою вони утворюють суб'єктивну атмосферу, яка оточує мовну комунікацію, зумовлює та визначає прагматичний вплив. Одна і та сама граматична форма у межах різних ситуацій (відповідно, враховується мовне оточення) може надавати висловленню *ввічливого*, *поміркованого*, *різкого*, *фамільярного*, *затишного*, „*холодного*“, *переконливого*, *брутального* характеру. Наприклад, *привітна співучасть* може бути досягнута за рахунок конструкцій з претеритальним кон'юнктивом: *Ich würde Ihnen gerne helfen / Ich hätte Sie gerne gesprochen*. Навпаки, вживання безособової пасивної конструкції може привести до т. зв. „*холодної*“ *дистанційності* („*kalte“ Distanzierung*): *Hier wird nicht gesprochen*, *hier wird gearbeitet*. Така внутрішня позиція людини,

як *нерішучість* / *невпевненість,* часто знаходить вираження через взаємодію питальної форми речення, конструкції *Meinen Sie*, … і кондиціоналиса 1, а також завдяки вживанню претеритального кон'юнктива у межах непрямої мови (*Meinen Sie*, es *würde reichen?* / *Herr Hofmann sagte, er hätte es nicht gehört*). Здивованість мовця може бути виражена усталеною конструкцією *Er hätte es gemacht? Kaum zu glauben! Досада*, *незадоволення*, *байдужість* та інші почуття також досягаються через конотацію. Міжособистісні стосунки комунікантів, успішна реалізація задуманого, вибір стратегії впливають на конотацію, оскільки вони безпосередньо походять від психологічних і соціальних обставин, які, у свою чергу, є основою ситуації взаємодії [3, с. 334].

Отже, прагматичний потенціал граматичної структури створюють лексична семантика (зміст) її компонентів, граматична / лексико-граматична семантика одиниць, що створюють її ядро, та конотації. При цьому визначення конкретного прагматичного значення спирається на дані мовного та загальноситуативного контекстів.

Перспектива дослідження даної проблематики на матеріалі сучасної німецької мови полягатиме у встановленні повної кількісної картини граматичних структур, їхньої систематизації та інтерпретації з метою отримання даних про синтаксичні та логіко-граматичні варіанти взаємодії форми, її граматичного значення та конотації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лингвистический энциклопедический словарь [главный редактор В. Н. Ярцева] – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 684 с.
2. Schendels E. Deutsche Grammatik / Шендельс Е.И. Практическая грамматика немецкого языка. Учебник. – М.: Высш. Школа, 1979. – 397.
3. Schippan Th. Subtext – Konnotationen – Präsuppositionen. Gedanken zu einem Aufsatz Elise Riesels. / Thea Schippan. – In: Zeitschrift für Germanistik 3/1982. – S. 332-337.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Козловский В.В., д. філол. н., проф.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ПРАГМАТИКА ГРАММАТИЧЕСКОЙ ФОРМЫ (НА МАТЕРИАЛЕ СОВРЕМЕННОГО НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА)

В статье на материале современного немецкого языка рассматривается прагматическая направленность грамматической формы. Обосновано формирование прагматического потенциала грамматической структуры на основе лексической семантики языковых элементов, входящих в эту структуру, грамматической / лексико-грамматической семантики языковых единиц, определяющих ядро этой структуры, и коннотации.

Ключевые слова: *грамматическая форма, лексическая семантика, грамматическая семантика, прагматический потенциал, коннотация.*

Kozlovskyi V.W., Doctor of Philol.Sci., Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

PRAGMATIC MEANING OF THE GRAMMAR FORM (ON THE BASIS OF THE MODERN GERMAN)

The article deals with the pragmatic direction of grammatical forms as illustrated in Modern German. It was shown that the pragmatic potential of grammatical structures is formed by lexical and grammatical semantics and the connotation of grammatical forms.

Keywords*: grammatical form, lexical semantic, grammatical semantic, pragmatic potential, connotation.*

УДК 811.521’372’373.612.2

Комісаров К.Ю., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЯПОНСЬКІ ЕВФЕМІЗМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ СМЕРТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОГНІТИВНОЇ МЕТАФОРИ

Визначено специфіку вербалізації концепту «死 /ші/ смерть» крізь призму когнітивної метафори. Виявлено та проаналізовано головні особливості евфемізації у японській лінгвокультурі на прикладі евфемізмів на позначення смерті, запропоновано можливі підходи до диференціації таких евфемізмів задля поліпшення їхньої інтерпретації та підвищення об’єктивності визначення впливу цих одиниць на загальне стилістичне забарвлення мовлення.

Ключові слова: *когнітивна семантика, когнітивна метафора, евфемізм, дисфемізм, паремія, механізм інтерпретації метафори.*

У сучасній лінгвістиці дедалі більшої актуальності набувають дослідження у галузі когнітивної семантики, коли значення розглядається як ментальне явище, пов’язане зі способами отримання, збереження та обробки інформації мозком людини. О.О. Селіванова, з-поміж іншого, відзначає розгалуженість цього напряму, відсутність інтегративної теорії, вказуючи при цьому на наявність відповідного понятійного апарату і методики опису семантичних феноменів мови. Головними досягненнями когнітивної семантики на сьогоднішній день вважаються, зокрема, розробки теорій мовної категоризації й концептуалізації в певній мові та в контрастивному аспекті, концептуальної метафори і зв’язку метафоричних моделей із досвідом носіїв мови [9, с.216-217].

Евфемізм як навмисна заміна знака певного поняття іншим знаком традиційно використовується тоді, коли виникає потреба замінити брутальний вираз більш м’яким, заборонений – дозволеним тощо. Сенс висловлювання за такої заміни зберігається – змінюється його форма і, як наслідок, загальне стилістичне забарвлення мовлення, у зв’язку з чим применшувати значення цієї стилістичної фігури для мовленнєвої практики будь-якого етносу навряд чи правомірно.

У цьому неважко переконатися, відстеживши у лінгвокультурі японців, зокрема, тенденцію називати туалет не «便所 /бенджьо/» (ієрогліф «便 /бен/» входить до складу «неестетичних» слів «大便 /дайбен/ *кал*» та «小便 /шьо:бен/ *сеча*»), а «お手洗い /отеарай/ *місце, де миють руки*» або «化粧室 /кешьо:шіцу/ *місце, де наносять (чи перевіряють) макіяж*», «憚り /хабакарі/» (від 憚る /хабакару/ *соромитися*; *уникати людських очей*), а також «トイレ /тоіре/» (слово іншомовного походження; у японців жодних негативних асоціацій не викликає). На окрему увагу заслуговує варіант «御不浄 /гофуджьо:/», оскільки це яскравий приклад морфологічної евфемізації: 不浄 /фуджьо:/ означає «нечистоти», але гонорифічний префікс «御 /го/» значно пом'якшує сприйняття.

Евфемізми не мають безпосереднього відношення до денотату. Вони пов'язані з ним через первинне найменування об'єкта чи явища, відоме і відправнику повідомлення, і адресату. Евфемістичне перенесення найменування часто базується на ознаках метафори або метонімії, що створюють необхідну для евфемізмів двоплановість значення і позитивну образність.

Актуальність цієї розвідки зумовлена, з одного боку, тим фактом, що найсучасніше пояснення механізму метафори здійснюється в когнітивному ключі і когнітивна метафора вважається одним із найефективніших інструментів пізнання у когнітивній лінгвістиці, а з іншого – наявністю цілої низки різночитань щодо понять метафори (比喩 /хію:/; メタファー /метафа:/) та евфемізму (婉曲表現 /енкьоку хьо:ген/) у лінгвістиці, зокрема і в японській.

У нашому дослідженні ми спиралися на такі головні положення когнітивної семантики: 1) семантика природних мов є конвенційним результатом категоризації й концептуалізації світу представниками певного етносу й культури і відображає досвід, знання, відчуття людини, які можуть бути не відповідними дійсному стану справ; 2) опис семантичної структури здійснюється шляхом її представлення як мережі значень, пов'язаних на підставі специфікації й розширення (метафоричного перенесення); 3) механізм метафори має когнітивне підґрунтя й є використанням знаків однієї предметної сфери на позначення іншої, що зумовлено специфікою асоціативних операцій етносвідомості [9, с.216].

Об'єктом дослідження є когнітивна метафора, що лягла в основу концептуалізації смерті носіями японської мови, **предметом** – евфемізми на позначення смерті в японській мові, використовувані для вербалізації відповідного концепту як його образна складова. **Мовний матеріал**, на якому побудовано дослідження, налічує 50 евфемістичних зворотів (у цій статті описані не всі). При цьому використовувалися, зокрема, енциклопедичний словник японської мови 広辞苑 /Ко:джієн/ [11], словники японських паремій 故事諺事典 /Коджікотовадза джітен/ [13; 14], тлумачний словник японської мови 国語辞典 /Кокуго джітен/ [12], фразеологічний словник японської мови 慣用句事典 /Кан'йо:ку джітен/ [15] та двомовні словники [8; 10]. Щоби зосередити головну увагу на найчастотніших у сучасній мовленнєвій практиці одиницях, було застосовано процедуру опитування інформантів (носіїв японської мови). При цьому зауважимо, що саме визначення такої частотності не належало до наших головних завдань.

Метою дослідження є вивчення особливостей вербалізації концепту «死 /ші/ *смерть*» у японській лінгвокультурі на основі тематичного класу «生と死 /сей-то ші/ *життя і смерть*». У зв'язку з реалізацією загальної мети дослідження, а також з огляду на специфіку мовного матеріалу, перед нами постали такі **завдання**: визначити ставлення японців до смерті крізь призму когнітивної метафори, втіленої у відповідні паремійні одиниці; виявити та проаналізувати головні особливості евфемізації у японській лінгвокультурі на прикладі евфемізмів на позначення смерті; запропонувати підходи до диференціації таких евфемізмів задля поліпшення їхньої інтерпретації та підвищення об'єктивності визначення впливу цих одиниць на загальне стилістичне забарвлення мовлення.

Як уже зазначалося, евфемізми створюються на основі як метафоричного перенесення, так і метонімічного зрушення, а метафора і метонімія, як відомо, є видами модифікації базової концептуальної структури. До цих двох класів належить основна частина моделей семантичної деривації.

Модифікація концептуальної структури може відбуватися за рахунок переміщення центру уваги з одного учасника на іншого, і такий зсув знижує ранг першого, підвищуючи ранг другого. Так, зокрема, черепичний дах навряд чи має першочергове значення, якщо міркувати про функції культової споруди, однак давні вірування японців створили причини іноді називати буддійський храм саме «瓦葺 /каварабукі/ *будівля із черепичним дахом*». Такий вид деривації традиційно відносять до розряду метонімічних зрушень.

Інший вид модифікації базової концептуальної структури заснований на зміні категоріального класу учасника. Це є метафоричним перенесенням у широкому сенсі, і О.В. Падучева пропонує будь-який категоріальний зсув називати метафорою [7, с.158]. Проте, якщо, слідом за Ю.Й. Левіним [6], усі метафори поділити на метафори-порівняння (в японській мові вони, здебільшого, мають форму саме порівнянь, а не метафор, і характеризуються меншою експресивністю), метафори-загадки (в японській мові найчастіше представлені перифразами) та метафори-заміщення (евфемізм – класична фігура заміщення у стилістиці), то найцікавішими у зв'язку з темою нашого дослідження постають останні, оскільки саме тут можна найкраще простежити категоріальні зміни: так, зокрема, вихідна категорія іменника суперечить припущенню про те, якою ця категорія має бути, якщо виходити з семантики предиката: 命を落とす /іночі-о отосу/ букв.*: загубити/впустити життя*; перен.: *помирати*. Дієслово 落とす /отосу/ вжито метафорично. У таких випадках виникає т.зв. категоріальна помилка, адже, згідно з нормою, додаток до цього дієслова має означати конкретне поняття, причому здебільшого невелику річ (гаманець, квиток, ручку тощо). Наведений приклад евфемізму, де додаток означає абстрактне поняття, дозволяє на мить уявити, що життя втрачено не назавжди, оскільки виникає стійка асоціація хоча б із надзвичайно частотним сполученням «財布を落とす /сайфу-о отосу/ *загубити гаманець*», а загублену річ може бути знайдено і повернено власнику (надто якщо йдеться про Японію, де і сьогодні знайдені речі прийнято неодмінно доправляти, зокрема до поліції).

Опишемо механізм інтерпретації наведеного метафоричного виразу за аналогією до того, як це робить О.В. Падучева, спираючись на доробок М. Блека [2; 7]. Фокусом

метафори є головний предикат, тобто слово, що не може мати за цього контексту свого буквального смислу (дієслово 落とす /отосу/). Головний суб'єкт – це слово, пов'язане з головним предикатом, і у нашому випадку – як його додаток (命 /іночі/). Допоміжним суб'єктом вважається таксономічна категорія, що виступає передумовою головного предиката стосовно одного з учасників (конкретне поняття; наприклад, 財布 /сайфу/ *гаманець*). На основі цих понять пропонується сформулювати два правила інтерпретації, що разом описують значення метафоричного виразу на кшталт 命を落とす /іночі-о отосу/. По-перше, головний предикат супроводжується цілою низкою асоціацій або конотацій, безпосередньо пов'язаних із його основним значенням, а також із уживанням у складі загальномовних (стертих) метафор, про які ми поговоримо пізніше. Своєрідний категоріальний дисонанс блокує основний компонент значення 落とす /отосу/, і додаткові компоненти залишаються єдиними ознаками, що предикуються суб'єктові (непомітне падіння, випадання; тимчасова втрата тощо). По-друге, спостерігається зворотний вплив предиката на іменник: головному суб'єкту приписується подібність до допоміжного, і у такий спосіб створюється відповідний образ (абстрактне і доволі об'ємне поняття 命 /іночі/ ототожнюється з чимось дрібним, буденним, відчутним на дотик).

Необхідно зробити ще низку уточнень, з одного боку, щодо поняття метафори у лінгвістиці, а з іншого – щодо критеріїв відбору мовного матеріалу для нашого дослідження.

Передусім, відзначимо, що метафора у класичному розумінні – це слово або зворот, вжиті у переносному значенні для визначення предмета чи явища на підставі якоїсь подібності. При цьому розрізняють метафори загальномовного характеру; метафори, що зберігають «свіжість»; метафори власне поетичні, що відрізняються індивідуальним характером [4, с.458].

Загальномовні метафори до експресивних засобів мови не відносять, оскільки їхня образність із часом стерлася: 1) 瓶の口 /бін-но кучі/ *горлечко пляшки*, 机のあし /цукуе-но аші/ *ніжка стола*, パソコンの記憶 /пасокон-но кіоку/ *пам'ять комп'ютера*; 2) スピードを落とす /супі:до-о отосу/ *скинути швидкість*, *пригальмувати*; 腰を落とす /коші-о отосу/ *опустити поперек*, *злегка присісти*. Якщо порівняти приклади другої групи із проаналізованим вище 命を落とす /іночі-о отосу/, то відразу стає зрозумілою головна відмінність загальномовної (стертої) метафори, метафори-шаблону, від живої метафори: категоріальна неузгодженість притаманна лише живій метафорі, а от конвенційне вживання в межах нової категорії припускає тільки метафора-шаблон (т.зв. мовний штамп). Цікаво, що вираз 目を落とす /ме-о отосу/, де також використано соматизм і дієслово 落とす /отосу/, може вживатися як у прямому, так і переносному значенні. Це концептуальна метафора [7, с.174].

На підставі відсутності категоріальної неузгодженості на мовному рівні ми виключили з матеріалу нашого дослідження концептуальні метафори, тобто метафоричні концептуалізації реальних ситуацій, що мають свої безпосередні денотати і можуть вживатися у прямому значенні (наприклад, 焼餅を焼く /якімочі-о яку/ *ревнувати* або *пекти рисові колобки «мочі»*, 油を売る /абура-о уру/ *байдикувати* або *продавати олію*, お茶を濁す /очя-о нігосу/ *намагатися щось приховати* або *каламутити чай*).

Слід мати на увазі, що метафори широкого вжитку з готовою образністю, але такі, що не втратили своєї свіжості, вважаються стилістичним засобом: 固い意志 /катай іші/ *твердий намір*, 甘い言葉 /амай котоба/ *улесливі слова*, 心の温かさ /кокороно ататакаса/ *душевна теплота*. Проте, коли йдеться про власне образні засоби, передусім мають на увазі випадки нової, оригінальної метафоризації. При цьому не варто забувати щонайменше про два важливі моменти: по-перше, метафора не повинна бути неприродною; по-друге, метафора, як і чимало інших образних засобів, має властивість із часом, за високої частотності використання, поступово «марніти» і перетворюватися на мовний штамп. Щодо другого моменту, то таке явище може бути яскраво проілюстроване матеріалом багатьох національних мов, і японська не є винятком: 音頭をとる /ондо-о тору/ букв.: *бути солістом*, *заспівувати*; перен.: *виявляти ініціативу*, *брати керівництво на себе*; 拍車をかける /хакушя-о какеру/ букв.: *пришпорювати (коня)*; перен.: *стимулювати, прискорювати*.

Якщо ж говорити про природність метафор, то варто, насамперед, відзначити, що потенціал припустимих концептуалізацій дійсності значною мірою залежить від мови: одні бувають більш частотними, оскільки є органічними для певного мовного колективу, а інші майже виключаються. Так, зокрема, говорячи про настання часу смерті людини, в Японії відносно рідко описують таку ситуацію виразами на кшталт «死が来た /ші-ґа кіта/ *смерть прийшла*» чи «死が人を訪れる /ші-ґа хіто-о отодзуреру/ *смерть відвідує людину*» (описи такого роду можна зустріти хіба що при перекладі чи аналізі японцями іншомовних текстів). Найвірогідніше, це пов'язано з тим, що японській лінгвокультурі не притаманна персоніфікація смерті – смерть не сприймається як субстанція, що здатна пересуватися подібно до людини. На підтвердження цього припущення можна навести евфемізми на позначення смерті в японській мові, що містять компонент пересування: お迎えが来た /омукае-ґа кіта/ *(з небес) прийшли зустріти (померлого)*, この世を去る /коно йо-о сару/ *залишити цей світ*, あの世に行く /ано йо-ні іку/ *піти до іншого світу*, 冥土へ旅立つ /мейдо-е табідацу/ *вирушити у подорож до потойбіччя*, （先に死んだ人）の後を追う /(сакі-ні шінда хіто)-но ато-о оу/ *піти слідом за (тим, хто помер раніше)*. Як бачимо, «пересувається», здебільшого, померлий, але не смерть.

Отже, нас цікавили метафори, які, по-перше, належать до експресивних засобів мови і, по-друге, демонструють яскраву категоріальну неузгодженість. Це, на наше переконання, і є когнітивні метафори, що функціонують у сфері ознакової лексики і слугують способом створення вторинних мовних предикатів, які позначають ознаки та процеси непредметного світу. Когнітивні метафори базуються на аналогії і використовуються як знаряддя виділення та пізнання властивостей абстрактних категорій, що відрізняє їх від індикативних метафор, які називають предметні реалії і є технічним способом видобування імені з наявного лексикону [1].

Тепер коротко пояснимо, чому при аналізі японських евфемізмів на позначення смерті метафоричне перенесення набуває першочергового значення, а метонімічний зсув фактично втрачає свою актуальність.

По-перше, метафора часто виникає як наслідок метонімії, оскільки при переміщенні фокусу уваги на суміжний об'єкт на місці узгодженої категорії опиняється

неузгоджена [7, с.175]. Наприклад, позаяк дієслово 引き取る /хікітору/, використане у складі евфемізму на позначення смерті 息を引き取る /ікі-о хікітору/ *припинити дихати* може означати: 1) *брати назад*: 当店ではお買いになった品物はお引取りいたしません。 /То:тен-дева окай-ні натта шьо:хін-ва охікіторіїташімасен/ *У нашій крамниці Ви не зможете повернути придбаний товар*; 2) *йти (геть)*: これ以上お話しても無駄です。どうかお引取りください。 /Кореіджьо: оханашішітемо муда дес. До:ка охікіторі кудасай/ *Подальша розмова не має сенсу. Прошу Вас піти* [10, с.914], з одного боку, це можна вважати діатетичним, тобто метонімічним зрушенням, аргументуючи тим, що, замість припинення життєдіяльності цілого організму, фактично називається припинення лише одного фізіологічного процесу, а з іншого – це може бути і категоріальним зсувом, оскільки суб'єкт-особа замінюється на суб'єкт-фізіологічний процес.

По-друге, класична метонімія у японських евфемізмах на позначення смерті використовується надзвичайно рідко і пов'язана майже виключно з ідеєю закінчення (冷たくなる /цуметаку нару/ *стати холодним*, 死の床を迎える /ші-но токо-о мукаеру/ *опинитися на смертному одрі*). Складається враження, що, на відміну від багатьох інших, японській лінгвокультурі не властиво широко послуговуватися безпосередніми атрибутами смерті.

Виходячи з того, що евфемізми часто слугують для приховування чи пом'якшення негативного, ми вважали за потрібне простежити крізь призму когнітивної метафори, наскільки негативним є ставлення японців до смерті, і які імплікації (асоціації, конотації) про це свідчать. Саме для цього було зроблено низку відповідних уточнень і коротко окреслено розуміння поняття метафори, з якого ми виходили під час дослідження, а також проаналізовано семантику та етимологію заснованих на метафоричному перенесенні паремійних одиниць, що розкривають сприйняття японським етносом життя і смерті.

Передусім, зазначимо, що паремії, семантика яких так чи інакше пов'язана зі смертю, можна умовно поділити на метафоричні та неметафоричні, розмежувавши у такий спосіб царину метафори та царину фразеології. Доводиться визнавати, що питання статусу та класифікації паремій у японській мові залишається на сьогодні відкритим, і наявність імплікацій може розглядатися лише як один із критеріїв. Ми ж скористалися суто фразеологічними пареміями, щоби, з одного боку, відтінити паремії метафоричні, забезпечити, так би мовити, тло для когнітивної метафори, а з іншого – наголосити на тому, що буквальний вираз нерідко має відповідник, заснований на метафорі, причому останній характеризується вищою частотністю використання у живому мовленні.

Головна ідея, що простежується у суто фразеологічних пареміях, – це природність та неминучість смерті: 生き身は死に身 /ікімі-ва шіні мі/ *живому організму властиво помирати*, 生ある者は死あり /сей ару моно-ва ші арі/ *хто має життя, має й смерть*, 生者必滅 /шьо:джя хіцумецу/ *хто живе, той колись помре*, 老少不定 /ро:шьо:фуджьо:/ *і старі, й молоді – всі, однаково, колись помирають*.

Нейтральне ставлення японців до смерті вербалізується зазвичай через природу і час. Тут метафоризується сам факт смерті, і можна помітити, що смерть сприймається

як певний термін, що добіг свого кінця; як закінчення циклу життєдіяльності; як щось, що рано чи пізно настане: 蛆虫も一代 /уджімуші-мо ічідай/ *і личинці (черв'якові) відведено свій час* (замість 蛆虫 /уджімуші/ можуть використовуватися інші ентомоніми, наприклад, 蛞蝓 /намекуджі/ *слимак* чи 蜘蛛 /кумо/ *павук*; паралельно з 一代 /ічідай/ функціонує 一生 /ішшьо:/); 末の露本の雫 /суе-но цуюмото-но шідзуку/ *і крапля на кінчику листка, і роса, що стоїть біля стебла, однаково зникнуть – одне раніше, друге пізніше*; 無常の風は時を択ばず /муджьо:-но кадзе-ва токі-о ерабадзу/ *ніхто не знає, коли повіє вітер, що уносить у небуття*, 無常の鬼は身を責むる /муджьо:-но оні-ва мі-о секімуру/ *на нас чатують духи з небуття*; 門松は冥途の旅の一里塚 / кадомацу-ва мейдо-но табі-но ічірідзука/ *Сосна біля воріт на Новий рік – то верстовий стовп на шляху до того світу*.

Якщо вербалізується позитивне чи негативне ставлення до смерті, то метафоризації зазнає не так сам факт смерті, як його значення чи наслідки. Позитивне сприйняття смерті відбувається здебільшого через поняття честі та жертовності: 命は鴻毛より軽し /іночі-ва ко:мо:-йорі кароші/ букв.: *життя легше за пташине пір'я*; перен.: *готовий пожертвувати життям заради справедливості*; 命より名を惜しむ /іночі-йорі на-о ошіму/ букв.: *не так за життям сумуватиму, як за ім'ям*; перен.: *честь та гідність цінніші за життя*; 命長ければ恥じ多し /іночі наґакереба хаджі о:ші/ *чим довше життя, тим більше сорому*; 死に花を咲かす /ші-ні хана-о сакасу/ букв.: *помру, і квіти зацвітуть*; перен.: *померти треба так, щоб зажити навіть більшої честі й слави, ніж до смерті*).

У ході дослідження з'ясувалося, що таких метафор порівняно мало, і це свідчить про те, що смерть не вважається головною метою життя сучасного японця. Окрім того, дуже ілюстративним у цьому розумінні є факт наявності у деяких паремій з позитивним оцінним компонентом конотації антиподів, де, за метафоризації через ті самі поняття, відповідний компонент – негативний: 命長ければ蓬莱を見る /іночі наґакереба хо:рай-о міру/ букв.: *хто довго житиме, той побачить острів Пенлай* (острів-гора у китайській міфології); перен.: *якщо довго житимеш, будеш щасливим*; 死んで花実が咲くものか /шінде ханамі-ґа саку моно ка/ *Гадаєш, як помреш – то квіти зацвітуть!?*

Когнітивні метафори, якими вербалізується негативне ставлення японців до смерті, можуть містити дидактичний компонент: 死ねば死に損生くれば生き得 /шінеба шінідзон, ікуреба ікідоку/ *смерть – це втрата, а життя – здобуток*; 生は難く死は易し /сей-ва катаку ші-ва ясуші/ *жити важко, померти легко*. Окрім того, такі одиниці часто засновані на ототожненні смерті з віддаленням, розлукою та забуттям: 去る者は日々に疎し /сару моно-ва хібі-ні утоші/ *той, хто йде, стає з кожним днем усе далі*; 遠くなれば薄くなる /то:ку нареба усуку нару/ *чим далі відходиш, тим непомітнішим стаєш*; 幽明境を異にす /ю:мейсакай-о кото-ні су/ *накреслити межу між світами*.

Як варіант, негативне ставлення до смерті може виражатися імпліцитно, через важливість та радісність життя: 命あっての物種 /іночі атте-но монодане/ *є життя – є все*; 身ありての奉公 /мі аріте-но хо:ко:/ *бережіть здоров'я, бо здоров'я – це життя*; 命は宝の宝 /іночі-ва такара-но такара/ *життя – то найдорожчий скарб*; 鶴は

千年亀は万年 /цуру-ва сеннен, каме-ва маннен/ *живіть так довго, як журавель та черепаха*; 南山の寿 /нандзан-но джю/ *вічний, як гора*.

Окрім власне паремій, головними функціями яких можна вважати естетичну та дидактичну, когнітивна метафора широко репрезентована евфемізмами, а якщо говорити про смерть, то вона, як ми переконалися, переважно не сприймається в Японії як щось позитивне, а відтак – цілком закономірно зазнає евфемізації. Вербалізація концепту «死 /ші/ *смерть*» за допомогою евфемізмів має свою специфіку.

За визначенням, евфемізм – це слово або словосполучення, яке з'являється в мові для позначення понять, котрі вже мають назви, але ці назви сприймаються як неприємні, брутальні, непристойні, низькі. У народів первісної культури деяким словам часто приписувалися магічні якості, через що не всі мали право їх використовувати [5, с.30]. Окрім магічної, функціями евфемізму є також ідеологічна, етикетна, іронічна, криптофорна [9, с.135].

Характерно, що нові позначення «непристойних» предметів і явищ із часом втрачають характер евфемізмів, починають сприйматися як пряма вказівка на «непристойний» предмет і, в свою чергу, самі стають «непристойними» (має місце зворотне явище – дисфемізація; про неї скажемо кілька слів наприкінці). Оскільки евфемізми широко використовуються у мовленні, то з часом вони втрачають функцію «прикрашення» істинної суті висловлення і тому потребують, так би мовити, чергового етапу евфемізації.

З одного боку, в основі явища евфемізму лежать глибоко архаїчні пережитки мовних «табу», тобто заборон вимовляти прямі найменування таких «небезпечних» предметів і явищ, як імена богів або мертвих, назви хвороб тощо. З іншого боку, евфемізми можуть виникати під впливом чинників соціальної діалектології і бути зумовленими соціальними, моральними та етичними нормами поведінки. Доволі ілюстративним у цьому зв'язку є такий історичний факт: коли Японія зазнала суттєвого впливу буддизму, з'явилася заборона на вживання м'яса звірів, а позаяк на рибу та птахів ця заборона не поширювалася, в японській мові виник, зокрема, своєрідний евфемізм «山鯨 /ямакуджіра/ *гірський кит*», який давав японцям моральний дозвіл на споживання м'яса дикого кабана [12, с.1759]. Вважається, що з аналогічної причини зайців та кроликів у Японії часто можуть рахувати за допомогою лічильного суфікса «羽 /ва/», призначеного для лічби птахів (проте, існують й інші тлумачення).

Отже, суспільні умовності безпосередньо впливають на використання мовних засобів і сприяють появі евфемістичних найменувань поряд із тими, які розглядаються як неприйнятні. Використання евфемізмів обумовлюють соціальні та етичні причини.

Способи утворення евфемізмів, як можна переконатися, доволі різноманітні. Евфемізми формуються через метафору та метонімію, за рахунок перифразів, а також іноземних слів. У мовленні має місце таке явище, як ситуативні евфемізми, які можуть заміняти навіть широковживані слова із цілком прийнятною семантикою. Причини виникнення таких евфемізмів можуть бути різними: пом'якшення неприємної істини, більш ввічлива форма викладу думки (що дуже характерно для японської мови), дотримання політичної цензури та політичного етикету. Окрім того, евфемізми нерідко

мають іронічний або гумористичний характер: 娼婦 /шьо:фу/ *повія, шльондра* → セクシャル・セラピスト /секушяру серапісуто/ «сексуальний терапевт».

Таким чином, можна стверджувати, що евфемізми є особливими синонімічними формами вираження думки – це своєрідні «пом'якшуючі» описові позначення об'єктів чи явищ, котрі сприймаються як неприємні або непристойні. Іноді евфемізмами заміняють слова та вирази, семантика яких «ставить під сумнів» успіх справи (ідеться про різноманітні забобони). Так, зокрема, під час японського весілля не прийнято вживати дієслова «切る /кіру/ *різати, розрізати*» та 帰る /каеру/ *повертатися додому*», що зумовлює необхідність їхньої заміни синонімічними евфемізмами: «ナイフを入れる /найфу-о іреру/ *встромляти ножа*» та «中座する /чю:дзасуру/ *піти, не дочекавшись закінчення*».

Переходячи безпосередньо до питання диференціації евфемізмів на позначення смерті, зазначимо, що яскравим свідченням споконвічного вживання евфемізмів японцями можна вважати, зокрема, список табуйованих слів із середньовічних записів ритуалів при головному святилищі стародавнього храму Ісе – найвідомішої синтоїстської святині [3]. Так, згідно з цим списком, Будду мали називати 中子 /накако/ («середня дитина»), сутри – 染め紙 /сомеґамі/ («фарбований папір»), буддійський храм – 瓦葺 /каварабукі/ («будівля із черепичним дахом»), кров – 汗 /асе/ («піт»), хворобу – 休み /ясумі/ («відпочинок»), смерть – 治り /наорі/ («одужання, повернення до попереднього стану»), могилу – 土塊 /цучікуре/ («грудка землі»).

Окрім синтоїзму, велике значення для японців мають буддизм та християнство, що не могло не позначитися на характері головного суб'єкта та предиката метафор, котрі стали основою для багатьох евфемізмів на позначення смерті в японській мові. Їх можна виділити в окрему тематичну групу (1) із відповідними підгрупами:

а) буддизм: 成仏する /джьо:буцусуру/, 仏さんになる /Хотокесан-ні нару/ *стати Буддою*; （大）往生する /(дай)о:джьо:суру/ *піти, щоб отримати життя в новому світі*; 入寂する /ню:джякусуру/, 入滅する /ню:мецусуру/, 入定する /ню:джьо:суру/ *досягти прозріння (просвітлення)*, *увійти до вищого духовного світу*, *потрапити до нірвани* (так найчастіше говорять про смерть ченців);

б) християнство: 帰天する /кітенсуру/, 召天する /шьо:тенсуру/, 昇天する /шьо:тенсуру/, 天に昇る /тен-ні нобору/ *піднятися на небеса*; 神に召される /камі-ні месареру/ *бути покликаним Богом*, *бути забраним небесами*.

Наступну виділену нами тематичну групу (2) складають евфемізми, призначені для загального вираження шанобливості, офіційного висловлення поваги до померлого, переважно у формальних ситуаціях спілкування; вони можуть перекладатися як *залишити цей світ* чи *піти (до кращого світу)*: 辞世する /джісейсуру/, 逝く /іку/, 逝去する /сейкьосуру/, 物故する /буккосуру/,

お隠れになる (букв.: *зволіти сховатися*), 身罷る /мімакару/, 薨去する /ко:кьосуру/, 登霞する /то:касуру/, 崩御する /хо:гьосуру/.

Ціла низка евфемізмів заснована на сприйнятті смерті як закінчення відведеного людині терміну (3): 絶命する /дзецумейсуру/ *припинити життя*, 生涯を閉じる /шьоґай-о тоджіру/ *завершити свій життєвий шлях*, 命数が尽きる /мейсу:-ґа цукіру/ *призначене життя досягло свого кінця*, 臨終に向かう/ріндзю:-ні мукау/ *зустріти*

свою останню годину. Іноді закінчення життя ототожнюється із закінченням дня, і тоді смерть метафоризується через сон: 永眠する /еймінсуру/, 永遠の眠りにつく /ейен-но немурі-ні цуку/ *заснути вічним сном*.

Як уже зазначалося, смерть може асоціюватися у японців з пересуванням померлого і метафоризуватися через відхід, перехід, неповернення, подорож тощо (4): 他界する /такайсуру/, あの世に行く /ано йо-ні іку/ *піти до іншого світу*; お迎えが来る /омукае-ґа куру/ *(з небес) прийшли зустріти (померлого)*; この世を去る /коно йо-о сару/ *залишити цей світ*; 不帰の客となる /фукі-но кяку-то нару/, 二度と帰らぬ人となる /нідото каерану хіто-то нару/ *стати людиною, що ніколи не повернеться*; 鬼籍に入る /кісекі-ні хаіру/ *потрапити у світ духів*; 土に帰る /цучі-ні каеру/ *повернутися до землі*; 冥土に行く /мейдо-ні іку/ *піти до підземного царства*; 冥府に入る /мейфу-ні хаіру/ *увійти до підземного світу*; 黄泉の国へ行く /йомі-но куні-е іку/ *вирушити до Країни мертвих*; 無言の帰宅を果たす /мугон-но кітаку-о хатасу/ *повертатися додому мовчки* (без традиційного для японської культури ただいま！ /Тадаіма!/ *А ось і я! Я вдома!*).

Евфемізми останньої групи (5) засновані на ототожненні померлого з чимось красивим, часто пов'язаним із природою: お星さまになる /охошісама-ні нару/ *стати зіркою*, 花と散る /хана-то чіру/ *осипатися з пелюстками квітів*, 露と消える /цую-то кіеру/ *зникнути з росою*.

Як ми переконалися, евфемізмів на позначення смерті людини у японській мові чимало, проте слід мати на увазі, що відтінки значення у них можуть бути різними. Це регламентує сфери переважного уживання тих чи інших одиниць. Так, зокрема, евфемізми тематичної групи (1а) використовуються здебільшого на позначення смерті буддійських ченців, а групи (1б) – осіб, що за життя мали бодай якийсь стосунок до християнства. Деякі приклади з тематичної групи (2) є виразами, що вживаються лише тоді, коли йдеться про смерть імператора (崩御する /хо:ґьосуру/, 登霞する /то:касуру/). Детально проаналізований нами евфемізм 命を落とす /іночі-о отосу/ з'являється у мовленні майже виключно у випадках смерті від хвороби чи нещасного випадку. Різну жанрово-стильову приналежність можуть виявляти евфемізми на позначення смерті, віднесені нами до груп (3) та (4): так, 命数が尽きる /мейсу:-ґа цукіру/ та永遠の眠りにつく /ейен-но немурі-ні цуку/ більш типові для усного розмовного мовлення, ніж 絶命する /дзецумейсуру/ та 永眠する /еймінсуру/ відповідно. Тематичні групи (2) та (5), навпаки, характеризуються стильовою однорідністю – 2-га група об'єднує одиниці, вживання яких обмежується офіційним мовленням (деякі з них навіть можна вважати маркерами офіційно-ділового стилю), а 5-та представлена евфемізмами, якими часто послуговується художнє мовлення.

Такі одиниці, як дієслово くたばる /кутабару/ *здохнути, сконати*, вираз 地獄に落ちる /джігоку-ні очіру/ *провалитися до пекла* та подібні до них, використовуються за зниженої тональності спілкування і є яскравими прикладами дисфемізмів – підкреслено брутальних форм для вираження насмішки, ворожості чи зневаги. На особливу увагу заслуговує, зокрема, дисфемізм お陀仏する /одабуцу суру/. Він походить від слів поховальної молитви 南無阿弥陀仏 /наму амідабуцу/ і на цій підставі може вважатися заснованим на метонімії, але оскільки на наступному етапі семантичної

деривації відбулася уже метафоризація, а саме – ототожнення зі смертю людини виходу з ладу механізму, пристрою (パソコンがお陀仏になったようだ。 /Пасокон-ґа одабуцу-ні натта йо: да/ *Схоже, у мене комп накрився*), говорити так про людську смерть вважається у сучасній мовленнєвій практиці неетичним, оскільки через відповідний допоміжний суб'єкт (наприклад, комп'ютер) виникає стійка асоціація з неістотою, предметом побуту, непотребом тощо.

Таким чином, ми виконали поставлені завдання і дійшли низки висновків: по-перше, японські евфемізми на позначення смерті ґрунтуються, переважно, не на метонімічному зсуві, а на метафоричному перенесенні; по-друге, аналіз японських евфемізмів крізь призму когнітивної метафори є ефективним і дає найкращі результати, якщо механізм інтерпретації метафори заснований на визначенні характеру головного предиката, головного та допоміжного суб'єктів; по-третє, ставлення японців до смерті є здебільшого негативним, що пояснює традицію її евфемізації у японській лінгвокультурі; по-четверте, метафоризація, продуктом якої є евфемізми на позначення смерті в японській мові, найчастіше є ототожненням смерті із закінченням відведеного терміну, відходом, переходом, неповерненням, подорожжю тощо, а померлої людини – із подорожнім, з тим, хто матиме нові досягнення у кращому світі, з чимось, що часто використовується при описі краси природи, при цьому персоніфікація смерті не простежується; по-п'яте, евфемізми на позначення смерті можуть різнитися відтінками значення (що регламентує ситуації їх уживання), мати різну жанрово-стильову приналежність.

Якщо говорити про перспективи подальших досліджень, то слід, зокрема, зазначити, що, окрім евфемізмів, цінні результати може дати вивчення з позицій когнітивної семантики й інших стилістичних засобів, у тому числі й у контрастивному плані. На таку думку наштовхує, поміж іншого, та відмінність живої метафори від стертої, про яку ми не сказали: вважається, що у більшості випадків живу метафору певної національної мови можна відносно успішно передати при перекладі аналогічними засобами інших мов. Проте, позаяк переклад метафор – доволі масштабна проблема хоча б через наявність у багатьох із них яскравих етнокультурних елементів, вона потребує окремої ґрунтовної розробки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Арутюнова Н.Д.* Метафора / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 296-297;
2. *Блэк М.* Метафора. Текст / М. Блэк. // Теория метафоры. /Под ред. Н.Д Арутюновой. – М.: Прогресс, 1990. – С. 153-172;
3. *Ермакова Л.М.* Храмовый комплекс Исэ и архаические верования / Л.М. Ермакова // Синто – путь японских богов: В 2 т. Т. I. Очерки по истории синто /Отв. ред. Е.М. Ермакова, Г.Е. Комаровский, А.Н. Мещеряков. – СПб.: Гиперион, 2002. – С. 409-423;
4. *Котюрова М.П.* Стилистические ресурсы лексики (лексическая стилистика) / М.П. Котюрова // Стилистический энциклопедический словарь русского языка /Под. ред. М.Н. Кожиной. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Флинта : Наука, 2006. – С. 456-469;

5. *Кузнец М.Д.* Стилистика английского язика / М.Д. Кузнец, Ю.М. Скребнев. – Л., 1960. – 173 с.;
6. *Левин Ю.И.* Структура русской метафоры / Ю.И. Левин // ТПЗ. – Вып. 2. – Тарту, 1965. – С. 293-299;
7. *Падучева Е.В.* Динамические модели в семантике лексики / Е.В. Падучева. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 608 с. – (Studia philologica);
8. *Русско-японсикй словарь* /Под. ред. М. Того, С. Сомэя, Т. Исоя, С. Исияма. – Токио: Кэнкюся, 1988. – 2763 с.;
9. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.;
10. *Японско-русский словарь* /Под. ред. Т. Фудзинума. – Токио: Кэнкюся, 2000. – 1183 с.;
11. 広辞苑 / 新村出編. – 第六版. 岩波書店 – 東京, 2008. – 3458頁;
12. 国語辞典 / 森岡健二 他 監修. 集英社. – 東京, 1993. – 2064頁;
13. 故事ことわざ活用事典 / 戸谷高明監修. 創拓社. – 東京, 2001. – 542頁;
14. 故事ことわざ事典 / 守随憲治監修. 新文学書房. – 東京, 1984. – 428頁;
15. 例解慣用句辞典. / 井上宗雄監修. 創拓社. – 東京, 1992. – 625頁;

Стаття надійшла до редколегії 15.10.2015 р.

Комиссаров К.Ю., к.. филол. н., доц.
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ЯПОНСКИЕ ЭВФЕМИЗМЫ ДЛЯ ОБОЗНАЧЕНИЯ СМЕРТИ СКВОЗЬ ПРИЗМУ КОГНИТИВНОЙ МЕТАФОРЫ

В статье определена специфика вербализации концепта «死 /си/ смерть» сквозь призму когнитивной метафоры. Выявлены и проанализированы главные особенности эвфемизации в японской лингвокультуре на примере эвфемизмов для обозначения смерти, предложены возможные подходы к дифференциации таких эвфемизмов с целью улучшения их интерпретации и повышения объективности определения влияния этих единиц на общую стилистическую окраску речи.

Ключевые слова: *когнитивная семантика, когнитивная метафора, эвфемизм, дисфемизм, паремия, механизм интерпретации метафоры.*

Komisarov K., PhD in Philology, Associate professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

JAPANESE EUPHEMISMS FOR DEATH THROUGH THE PRISM OF COGNITIVE METAPHOR

Specificity of verbalization for the concept of «死 /shi/ death» is defined through the prism of cognitive metaphor. Main distinctive features of euphemization in the Japanese lingouculture are identified and analyzed taking euphemisms for death as the example. Some possible approaches to differentiation of such euphemisms are proposed in order to improve their interpretation as well as to increase the objectivity when determining the effect made by these units to total stylistic coloring of speech.

Keywords: *cognitive semantics, cognitive metaphor, euphemism, dysphemism, paremia, metaphor interpretation mechanism.*

УДК 811.135.1-811.124

Лучканин С.М., д.філол.н., проф.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

УНІВЕРСАЛЬНЕ Й ІДІОЕТНІЧНЕ В ЛАТИНСЬКОМОВНИХ ГРАМАТИКАХ РУМУНСЬКОЇ МОВИ КІНЦЯ XVIII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.

Латинськомовні граматики румунської мови набули поширення в Румунії наприкінці XVIII – середині XIX ст.: „Elementa linguae daco-romanae sive valachicae“ Самуїла Міку та Георге Шінкая (1780; 1805), Йона Будай-Деляну (понад тридцять років проживав у Львові), Йона Алексі та Августа Требоніу Лавріана. Створені за зразком ренесансних граматик латинської мови, латинськомовні граматики румунської мови, при всіх своїх перебільшеннях (виділяли відсутні в румунській мові ablativus, participia et infinitivi futuri, genetivus pronominis reflexivi), відіграли помітну роль у формуванні наукового погляду на румунську мову як романську, її „латинське“ походження і необхідність заміни кирилиці латиницею, а також представили румунську мову для наукових європейських шкіл.

Ключові слова: *румунська мова, дунайська латина, континуітет, субстрат, суперстрат.*

В історії мовознавства аксіоматичним є твердження, що впродовж тривалого часу (V-XV ст. і навіть далі) латинську мову в усій Західній Європі вивчали з дидактичною метою за найвідомішими давньоримськими граматиками „Ars minor“ і „Ars maior“ Елія Доната (сер. IV ст.) та „Institutiones grammaticae“ Прісціана (перша пол. VI ст.), у яких просто й водночас усеохоплююче описано фонетику, орфографію, морфологію й синтаксис латинської мови; при цьому дескриптивним еталоном стала дещо видозмінена система александрійської граматики. „Латинська граматика була в середньовічній Європі єдиним й універсальним підручником мови. Характер цієї граматики був не стільки „описовий“, скільки „приписовий“, тобто десятки і сотні правил та регул треба було виучувати напам’ять“ [Кобилянський 1964, 18]. Про Доната й Прісціана згадує навіть Данте в „Божественній комедії“ як про видатних учених: Доната поміщено до раю поряд із Аврелієм Августином, Петром Іспанським, Іоанном Златоустом, Ансельмом Кентерберійським („Рай“, XII, 127-138), а Прісціана – до пекла, хоча Прісціан був високо поцінований Данте як науковець-книжник („*письменний вельми*“, „*вельми славний*“) („Пекло“, XV, 106-109). Граматика Доната була відомою і в слов’янських країнах, як відзначає В.В. Німчук, її 1583 р. надрукували „двома мовами – латинською й польською“ [Німчук 1985, 49]. Ренесанс регламентував і кодифікував граматичну спадщину античності, яка вже в „ренесансному вбранні“ поширилася і в країнах „греко-православного кола“, зокрема, і в румунських землях – Ţara Românească (Румунська країна, тобто Валахія), Ţara Moldovei (Країна Молдова) (перебували в політико-адміністративній залежності від Османської імперії) та Principatul Transilvania (Принципат Трансільванія), що з кінця XVII ст. був окупований австрійськими габзбургами, ставши, як і Галичина згодом, складовою підневільною частиною Австрійської монархії. Особливо популярною в Румунії стала праця Грегоріуса Мольнара „Elementa grammaticae Latinae“ („Елементи

латинської граматики"), уперше опублікована 1556 р. у м. Клуж з подальшими численними перевиданнями XVII-початку XIX ст., що використовувались як підручники навчання латинської мови в трансільванських школах. Граматична теорія на той час – не стільки прикладна галузь знань, скільки основний елемент загальної освіти, „просвіти", що характерне вже було навіть для граматичної праці Дімітріє Брашовяну, автора першої граматики румунської мови (1757), що залишилася в рукопису, створена в запитально-відповідальній формі за зразком граматики Доната. Слушно підкреслює видатний український граматист І.К. Кучеренко, що „суспільна значущість граматики як науки – далеко серйозніша й важливіша за ту, що осмислюється як основа правописної грамотності. З опанування граматичних законів мови починається й здійснюється шлях вироблення уміння мислити – правильно, творчо" [Кучеренко 2003, 27].

Із середини XVIII ст. культурні процеси в Придунайських князівствах і Трансільванії стали розвиватися під впливом загальноєвропейських ідей Просвітництва, що, безпосередньо випливали з Ренесансу в поєднанні з сильною класицистичною течією, внаслідок чого естетико-філологічна доктрина епохи базувалася на двох основних положеннях – поверненні до очищеної від класицистичних нашарувань, але універсальної „автентичної античності" й водночас утвердженням народно-національної ідеї, яка в румунському варіанті Просвітництва стала домінантною і знайшла цілковите втілення в діяльності вчених „Трансільванської школи" (остання чверть XVIII-перша третина XIXст.) – Самуїла Міку (1745-1806), Георге Шінкая (1754-1816), Петру Майора (1761-1821), Іоана Мольнара-Піуаріу (1749-1815), Раду Темпя (1768-1824), Пауля Йорговича (1764-1808), Йона Будай-Деляну (1761-1820), Константина Дяконовича-Логи (1770-1850) та ін. Як відзначає М.П. Кочерган, мовознавство XVII (можемо додати, що і XVIII ст.) „розвивалося двома шляхами – дедуктивним (створення універсальної граматики) та індуктивним (спроба виявити спільні властивості наявних мов)" [Кочерган 2010, 34]. Філософська концепція книжників-„трансільванців" мала яскраво виражений національно-патріотичний характер з акцентуацією на старожитності румунського етносу, який із початку нашої ери безперервно проживав на підкореній римським імператором Траяном у 101-106 рр. території сучасної Трансільванії („румуни – нащадки римлян у провінції Дакія") та на латинському характері їхньої мови („румунська мова – попсована латина"), яку необхідно всіляко культивувати, „реромaнізувати", звертаючись до класичної латинської („материнської") мови, що символізувало єдність румунів зі своїми „братами" – західними романцями, й сприяючи національному визволенню румунського народу – хоча найчисельнішого й найдревнішого на теренах Дакії, та позбавленого у XVIII ст. на своїй рідній землі соціально-політичних прав. Модерні дослідники іноді картають їх за надмірну апологетику старовини, однак згадаємо твердження Д.С. Наливайка про єднання в Просвітництві народно-національного з античним – ґрунтовніше вивчення Стародавньої Греції відкрило Трою і фольклор „догомерівської епохи", що й спричинило захоплення романтиками народною творчістю; зацікавлення „Енеїдою" Вергілія зумовило створення різних національних „травестій" на античні мотиви, і в цьому контексті варто назвати „Енеїду" Івана Котляревського та (з певною умовністю) „Циганіаду" Й.Будай-Деляну (на його історико-філологічній концепції ми зупинимося трохи

нижче). Просвітницьким принципом була й ідея „плекання мови“, М.А. Кондрашов в „Історії лінгвістичних учень“ говорить: „Під впливом Гердера й романтизму з’являється тенденція піддавати історичному дослідженню всі культурні цінності, включаючи рідну мову й фольклор“ [Кондрашов 1979, 29]. Народно-національне кредо книжників Трансільванської школи зумовлювалося як політичними обставинами, так і тогочасною європейською філософською думкою, з якою вони були добре обізнані, навчаючись у престижних на той час європейських установах, зокрема, у колегіях „Pazmanian“ та „Святої Барбари“ у Відні й „De Propaganda Fide“ в Римі. Це стало можливим завдяки укладеній 5 вересня 1700 р. в місті Алба-Юлія унії, що широко відкрило двері авторитетних католицьких вищих шкіл перед румунами-уніатами. Позитивний імпульс цієї події чітко простежується на біографічному тлі авторів першої друкованої граматики румунської мови – „Elementa linguae daco-romanae sive valachicae“ („Основи дако-романської або валаської мови“, Відень, 1780) – Самуїла Міку та Георге Шінкая (останній зі своїми уточненнями перевидав працю в Буді 1805р.). У 1766-1772 рр. С. Міку навчався в колегії „Pazmanian“, де студіював курси просвітницького спрямування (філософію, принципи державної політики, механіку) й німецьку мову, що дозволило йому 1779 р. стати префектом колегії „Святої Барбари“. Г. Шінкай упродовж 1774-1779 рр. учився в римській колегії „De Propaganda Fide“, де ретельно опрацьовував давні джерела, вилучаючи звідти свідчення стосовно румунської історії, що згодом увійшли до його відомої багатотомної праці „Hronica romanilor“ („Хроніка румунів“), що логічно обґрунтовувала дако-румунський континуітет (*continuitate*) у Трансільванії. У його передмові до „Elementa...“ (загальна структура праці належить С. Міку) вперше викладено концепцію Трансільванської школи щодо походження румунського народу та його мови.

„Настало сімнадцяте століття з тих пір, – зазначає Г.Шінкай, – як Траян, перемігши Децебала, колонізував спустошену Дакію“ [Micu 1980, 2], але „дако-романці“ зберегли мову своїх предків, що стверджується в першій частині граматики „De orthografia“ („Про орфографію“) виявленням основних закономірностей фонетичної еволюції латинських слів у румунські. Скажімо, перехід наголошених у латині e, o в дифтонги ea, oa в румунській пояснено так: „Коли після складу, що пишеться з o, йде наступний з голосною a або e, попереднє o звучить ніби oa, наприклад: *porta* „*porta*“ [лат. – С. Л.] („*брама*“), *sorte* „*sors*“ („*доля*“). Читай: [*poarta*, *soarte*]“ [Micu 1980, 16]. Тут же сформульовано й загальні правила етимологічного правопису. У другому виданні граматики пропонувалося передавати нелабіалізований румунський голосний заднього ряду високого підняття [â], що походить із латинських [a], [e], [i] та ін. за допомогою діакритичного знаку circumflex над відповідними літерами на позначення голосного – â, ê, î: *câmp* „*cîmp*“ < лат. *campus* „*поле*“, *têmp* „*tîmp*“ < лат. *tempus* „*час*“, *împerat* „*împărat*“ < лат. *imperator* „*цар*, *імператор*“ та ін. [Micu 1980, 124, 126].

Обґрунтуванню романського характеру румунської мови (власне, її latinitate, бо наголошується на класичній латині) служать і теоретичні моменти другої частини праці – „De etymologia“ („Про етимологію [морфологію – С. Л.]“), які базуються на латинських ренесансних граматиках (з відповідною лінгвістичною термінологією),

значно ближчих за середньовічні до класичного канону linguae sacrae. Прагнучи знайти всі відповідники граматичних форм і категорій класичної латини (цілком у дусі просвітницької „автентичної античності“), укладачі (насамперед С. Міку) значною мірою виокремлювали відсутні в румунській мові форми – ablativus у системі відмінка, майбутній час інфінітива („*a fi lăudător*“ = *laudaturus esse*), наказового способу („*să lauzi tu*“ = *laudato*; ця форма в сучасній румунській мові властива презенсу кон'юнктива, який може використовуватися в спонукальній функції імператива, однак лише теперішнього часу), дієприкметника („*a fi lăudător*“ = *laudaturus*), родовий відмінок зворотного займенника („*a-săi*“ = *sui*). Наявність відмінків у герундія в румунській мові – теж наслідок імітації латинських граматик („*de lăudat*“ = *laudandi*, „*de lăudare*“ = *ad laudandum*, „*lăudînd*“ = *laudando*; лише остання форма літературна). Умовний спосіб (condiţional) уключено в кон'юнктив, який справді в латинській мові міг виражати умовне значення (coniunctivus potentialis, optativus та irrealis). Окрім презенса й перфекта кондиціонала, властивих сучасній румунській мові, вичленено імперфект („*eu aş lăuda*“ = *laudarem*, власне, це модерна форма презенса; в „Elementa...“ ж 1-а ос. одн. презенса кондиціонала – „*să laud*“, яка нині нормативна лише в кон'юнктиві) та плюсквамперфект („*eu aş fi lăudat*“, „*eu aş fi fost lăudat*“ = *laudavissem*, *laudatus essem*). Подібна плутанина зумовлена в першу чергу тим, що кондиціонал і кон'юнктив сучасної румунської мови (як і conditionnel та subjonctif французької) походять від латинського кон'юнктива (modus coniunctivus), який у класичну добу, вживаючись у чотирьох часових формах (praesens, imperfectum, perfectum, plusquamperfectum) активного й пасивного станів, міг передавати, крім можливості, заклик до дії, побажання про її виконання, вагання, сумнів тощо. Не зовсім вдалою є ремарка про відсутність у румунській мові середнього роду. Справді, він почав занепадати ще в класичній латині – в уривку „Cena Trimalchionis“ („Бенкет Трімальхіона“) Петронія форми чоловічого роду типу *balneus* „*баня*“, *cornus* „*ріг*“ замінюють літературні форми середнього роду відповідних іменників *balneum*, *cornu* – і зник (у його „латинській субстанції“) в усіх сучасних романських мовах, проте в румунській (можливо, внаслідок узаємодії зі слов'янськими мовами, так гадали, зокрема, у румунській лінгвістиці 1950–1960-х рр. [Граур 1963, 42]) залишилися форми „подвійного (або обопільного) роду“ іменників і прикметників, куди перейшла переважна більшість латинських відповідників середнього роду: рум. *fier*, *fiere* < лат. *ferrum* „*залізо*“, рум. *val*, *valuri* < лат. *vallum* „*вал*“ та ін. Вагомішим у граматиці є живомовне наповнення цього латинського граматичного канону, деякі емпіричні правила стосовно тих чи інших закономірностей „дако-романської мови“ (розрізнення роду іменників за афіксами й семантикою, утворення форм множини від однини і т.п.); як окрему частину мови схарактеризовано числівник, щоправда, аналізуються лише кількісні й порядкові [Micu 1980, 42, 44] (слід наголосити, що, скажімо, в русистиці вперше числівник як окрему частину мови схарактеризував Ф.І. Буслаєв аж 1859 р.). Оригінальнішим є третій розділ („De syntaxi“), де акцентуються відмінності синтаксичної будови румунської мови від латини (прийменникова конструкція з ре в акузативі для істот; ablativus instrumenti і т. д.). Завершує працю невеликий „Румунсько-латинський розмовник“.

Ставши вдалим поєднанням сакральних латинських канонів граматичної теорії з „національним змістом“, праця С. Міку та Г. Шінкая стимулювала вихід подальших граматик румунської мови – Іоана Мольнара-Піуаріу (1788), Раду Темпя (1797), Пауля Йорговича (1799), Константина Дяконовича-Логи (1822). Вона мала й міжнародний резонанс. Засновник романістики Фрідріх Діц (1794-1876), розглядаючи румунську мову як романську (при цьому називаючи її валаською – *walachisch* [Алисова 1982, 316]) у тритомному дослідженні „Grammatik der romanischen Sprachen“ („Граматика романських мов“, 1836-1845), що стала головним джерелом знайомства з румунською мовою за кордоном, відштовхувався в цьому питанні від висновків С. Міку та Г. Шінкая.

Коротко спинимося ще на деяких латинськомовних граматиках румунської мови, серед яких чільне місце посідає „Fundamenta grammatices linguae romaenicae seu ita dicta valachicae usui tam domesticorum quam extraneorum accommodate“ („Основи граматики романської мови або так званої валаської, приладженої для вжитку як автохтонів, так і чужинців“) зачинателя нової румунської літератури Йона Будай-Деляну (1760/63-1820) [Gheţie 1966], більша частина життя якого пов’язана зі Львовом (саме там було написано граматику). Йому належить і румунськомовний варіант цієї праці „Temeiurile gramaticii româneşti“ („Основи румунської граматики“), а також незакінчений коментар до останньої „Dascălul românesc pentru temeiurile gramaticii româneşti“ („Румунський наставник для основ румунської граматики“). Латинськомовний варіант створено 1812 р., румуномовну версію десь після 1815 р. (на жаль, обидва варіанти тривалий час залишалися в рукопису). Раніше за Петру Майора Йон Будай-Деляну наголошує, що румунська мова є продовженням розмовної народної (не класичної!) латини в Дакії, підкреслює роль автохтонного субстрату у формуванні нової мови, показує подібність між певними румунськими словами і французькими, італійськими й іспанськими термінами, що стало першою науковою спробою дослідити спільні лексичні елементи романських мов. У Будай-Деляну, на перший погляд, збережено давню восьмичленну класифікацію частин мови, однак у ній говориться і про артикль, імена поділено на іменники (substantivurile) та прикметники (adiectivurile), які аналізуються окремо. Збережено п’ять латинських відмін, однак критерій поділу – флексія називного відмінка множини. Порівняймо − у тогочасних західноукраїнських граматиках кількість відмін коливається: три (у М. Лучкая, І. Вагилевича, Й. Лозинського), чотири (у Й. Левицького), п’ять (у Я. Головацького), граматика якого (1849) спиралася на мовну практику Галичини (але канон залишився антично-раціоналістичним), будучи основним шкільним посібником до 1862 р. Виокремлено шість відмінків іменника (з аблативом), сказано, що номінатив і вокатив − прямі відмінки, інші − непрямі [Nicolescu 1971, 120]. Подібна думка, що називний та кличний відмінки суть „просты и правы“, а інші відмінки — „відіменні“, фіксується й у львівській граматиці „ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ. Грамматіка доброглаголіваго еллино-словенскаго язика. Совершеннаго искуства осми частей слова…“ 1591 р. (див. [Німчук 1985, 53]). На функціональну спорідненість називного й кличного відмінків указували й пізніше українські та російські граматисти аж до Ф.І. Буслаєва та О.О. Потебні, однак О.О. Шахматов та О.М. Пєшковський, унаслідок синонімічності подібних граматичних форм у сучасній російській літературній мові,

відмовили кличному відмінку у вираженні відношень іменника в цій формі до решти слів речення, і „це було підставою, щоб не визнати вокатив відмінком і кваліфікувати його «кличною формою», що виражає звертання“ [Кучеренко 1961, 139]; зауважимо, що проф. І.К. Кучеренко виступав за кличний відмінок 1961 р., коли такі суто лінгвістичні думки сприймалися мало не як „націоналістична крамола“.

Окрім чоловічого та жіночого, у граматиці Будай-Деляну розрізняються й іменники середнього роду (*obicei „звичай“*, *lucru „річ“*, *lemn „дерево“*, *nume „ім'я“*) (до речі, у Михайла Лучкая (1830) іменники чоловічого роду належали до 1-ї відміни, жіночого − до 2-ї, середнього − до 3-ї.), про що не згадано, як ми бачили, у граматиці С. Міку та Г. Шінкая „Elementa linguae romanae sive valachicae“. Дескрипція прикметників, займенників – майже як і в сучасних румунських граматиках. Частково ще латинізаторська традиція (у порівнянні з попередніми граматичними працями) простежується в розділі про дієслово, що полягає у виділенні майбутнього часу інфінітива (*de a adunare = congregaturus esse*), активної і пасивної форми давноминулого часу індикатива (*adunasem = congregaveram*; *am fost adunat = congrecatus eram „я був обраний“*), імперфекту й плюсквамперфекту кон'юнктива (названого subjunctiv); пор. те саме в праці С. Міку та Г. Шінкая. Але вже нічого не сказано про футурум дієприкметників, відмінки герундія. Однак, на відміну від морфологічної, синтаксичну частину граматичних праць Будай-Деляну створено в латинізаторському дусі з узгодженням часів та особливостями вживання кон'юнктива в незалежних і підрядних реченнях (це особливо притаманне латинськомовному варіанту, що, очевидно, й зумовило певну консервацію традиційного канону). Загалом, лінгвістичним працям Й. Будай-Деляну властива експліцитна латинізація, проте наголосимо, що ще раніше за П. Майора він ствердив, що румунська мова є продовженням розмовної латинської мови у Дакії і підкреслив роль даккського субстрату у формуванні нової мови (про це особливо сказано у передмовах). Й. Будай-Деляну запропонував орфографічну реформу, обгрунтувавши необхідність переведення румунського письма на латинський алфавіт. Лінгвістичні праці Йона Будай-Деляну, хоча й тривалий час залишалися в рукопису, займають проміжне місце в процесі нормалізації румунської мови. Написані за зразком латинських ренесансних граматик у просвітницькому дусі, вони привнесли, незважаючи на деякі латинізаторські перебільшення, ряд нових елементів (системність подачі мовного матеріалу, термінологія та ін.), які ознаменували становлення нової епохи в історії румунської граматики, а разом із нею – загального мовознавства. Латиномовним варіантом граматики Й. Будай-Деляну міг скористатися Іван Вагилевич, автор „Даккської граматики“ та „Дакійського словника“ [Semcinsky 1971].

Менш відомою за лінгвістичні праці Будай-Деляну є латинськомовна „Дако-романська або валаська граматика“ („*Grammatica Daco-Romana sive valachica latinitate donata, aucta, ac in hunc ordinem redacta“*) культурно-церковного діяча доби Просвітництва в Румунії **Йоана Алексі** (Ioan Alexi, 1801–1863), що була опублікована 1826 р у Відні. Її було написано задля того, щоб зробити відомими „скарби румунської мови“. Структура граматики традиційна − відповідно орфографічно-орфоепічна, етимологічна (морфологічна) й синтаксична частини, містить як додаток румунсько-латинський словничок, кілька діалогів і текстів, підбірку байок Езопа. У відповідності з орфографічною системою, започаткованою Петру Майором (зменшення „зайвих“

кириличних літер), пропонується скорочення кириличного алфавіту. Із погляду загального мовознавства значення цієї граматики невелике.

На основі загальнолінгвістичної доктрини Трансільванської школи, що передбачала, як ми побачили, доведення виключно латинського характеру румунської мови, культивування винятково латинського елементу та виведення іншомовних впливів, у 1840–1870-х рр. сформувалася потужна латинська течія (curent latinist) у румунському мовознавстві, найхарактернішими представниками якої були латиністи другої генерації трансільванців Август Требоніу Лавріан (August Treboniu Laurian, 1810–1881) та Константин Максім (Constantin Massim, 1825–1877); поміркований латинізм (так званий „латинський етимологізм" (etimologism latin) у румунській загальній лінгвістиці репрезентує Тімотей Чіпаріу. 1840 р. у Відні з'явилася латинськомовна праця „*Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae Romanae in utraque Dacia vigentis vulgo Vallachicae"* („Критичний огляд походження, творення і форм романської мови в обох Дакіях молодого валаського народу") Августа Требонія Лавріана (один із фундаторів Бухарестського університету 1864 р.), де реконструйовано прототип (насправді неіснуючий) румунської мови на основі розмовної латини епохи Траяна (поч. II ст. н.е.), яка, за автором, не змінювалася протягом століть, а наступні „нашарування" мають бути усунуті в процесі культивування мови. Пропонуючи штучну мову, ця праця, звичайно, не могла мати практичного значення, проте подавала цінні спостереження щодо лексичних і граматичних „стратів" у румунській мові. У ній містяться порівняння між граматичною будовою румунської та латинської мов, наводяться приклади фонетичних і морфологічних змін, на думку німецького вченого Г. Фріша, А.Т. Лавріан наблизився до розуміння (задовго до молодограматиків) „фонетичних законів, що не передбачають винятків" [Frisch 1995, 206]. А.Т. Лавріан запропонував надзвичайно громіздку етимологічну орфографію (щось на зразок тогочасного етимологічного правопису М. Максимовича в історії української мови), пропонуючи писати, скажімо, замість *ţară* „земля" *tierra* (< лат. *terra*).

У румунській лінгвістиці, як і в культурі загалом, ставлення до „латинізаторської течії" (на відміну від Трансільванської школи) переважно було негативним. Латиністів критикували за спробу створення штучної мови, цілковито відірваної від народної основи, за незрозумілу для народу етимологічну орфографію, часто-густо навіть ненаукову. Зокрема, латиністи пропонували передавати латинський звук *î* п'ятьома варіантами у відповідності до латинського голосного, з якого цей голосний походив чи міг походити: *mână* (< лат. *manus* „рука"), *vênt* (< лат. *ventus* „вітер"), *rîu* (< лат. *rivus* „річка"), і навіть *rônd* „ряд" та *gût* „горло", хоча насправді слова *rînd* (за сучасним, теж антинауковим правописом 1993 р. *rând*) і *gît* (за чинним нормативним варіантом 1993 р. *gât*) походять не з латинської мови, а є давніми слов'янізмами *рядъ* та *глътъ*. Антинаукові, антинародні етимологічні фантазії і перебільшення латиністів (зумовлені переорієнтацією румунської політики і культури на Францію в середині XIX ст., особливо після об'єднання 1859 р. Молдови і Валахії в єдину державу, яка з 1862 р. стала називатися Румунією) гостро критикували видатні румунські письменники XIX ст. Костаке Негруцці (Costache Negruzzi), Васіле Александрі (Vasile Alecsandri (1821–1890); звернімо увагу на суто фонетичне написання його прізвища − *x* передано через *cs*), Алеку Руссо (Alecu Russo,

1819–1859), Александру Одобеску (Al.I. Odobescu, 1834–1895). Щоправда, А.Т. Лавріана високо поціновував Б.П. Хашдеу. Всуціль негативно оцінювалася латинська течія в румунському мовознавстві 1950–1960-х рр., А. Граур та Л. Валд її навіть називають „шкідливою“ [Graur, 1965, 66-67], подібний епітет („*вредный*“) наявний щодо латинської течії в румунській лінгвістиці і в перекладі 1963 р. російською мовою праці А. Граура „Румынский язык. Исторический очерк“ [Граур 1963, 79], що цілком відповідає політичній термінології Румунії часів керівництва Румунською компартією „твердолобого“ сталініста Георгіу-Дежа (1945–1965). Сучасна історіографія румунської лінгвістики однозначно позитивно оцінює діяльність перших латиністів – представників Трансільванської школи, а „латинська течія“ поціновується об’єктивно – засуджуються її перебільшення, проте відзначаються і позитивні зрушення в загальнолінгвістичних теоріях – обґрунтоване поширення неологізмів (*capsulă, cataractă, cumulativ, factură, frazeologic* та ін.), що сприяло збагаченню лексичного складу, релатинізація та модернізація румунської мови, виокремлення й дослідження успадкованих елементів у ній.

Латинськомовні граматики румунської мови, при всіх своїх перебільшеннях, відіграли помітну роль у формуванні наукового погляду на румунську мову як романську, її „латинське“ походження і необхідність заміни кирилиці латиницею, а також представили румунську мову для наукових європейських шкіл.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алисова Т.Б. Введение в романскую филологию: Учебник для студ.-романистов филол. фак. ун-тов / Т.Б. Алисова, Т.А. Репина, М.А. Таривердиева. – М. : Высш. шк., 1982. – 343 с.
2. Граур А. Румынский язык. Исторический очерк / Александру Граур. / Пер. с румынского Е. Фодор. – Бухарест : Меридиане, 1963. – 155 с.
3. Кобилянський Б.В. Короткий огляд історії мовознавства / Броніслав Володимирович Кобилянський. – К. : Рад. школа, 1964. – 153 с.
4. Кондрашов Н.А. История лингвистических учений: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Н.А. Кондрашов. – М. : Просвещение, 1979. – 224 с., ил.
5. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник / М.П. Кочерган. – 3-є вид. – К. : Видавничий центр „Академія“, 2010. – 464 с. (Альма-матер).
6. Кучеренко І.К. Вокатив як виразник функціонуючого члена речення і так зване звертання / І.К. Кучеренко // Проблеми синтаксису. − Львів: Вид-во Львівського університету, 1963. − С. 64-73.
7. Кучеренко І.К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія. − 2-е вид., уточнене й доповнене / Ілля Корнійович Кучеренко. – Вінниця : „Поділля-2000“, 2003. − 464 с.
8. Німчук В.В. Мовознавство на Україні в XIV-XVII ст. / Василь Васильович Німчук. – К.: Наук. думка, 1985. – 224 с.
9. Gheţie Ion. Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu / Ion Gheţie. – Bucureşti: Editura Academiei, 1966. – 124 p.
10. Graur Al. Scurtă istorie a lingvisticii. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită / Alexandru Graur, Lucia Wald. – Bucureşti: Ed. ştiinţifică, 1965. – 182 p.

11. Frisch Helmuth. Relaţiile dintre lingvistica română şi cea europeană. O istorie a lingvisticii româneşti din secolul al XIX-lea. Curente principale în lingvistica secolului al XIX-lea. / Helmuth Frisch / Traducere de Marcel Roma. – Bucureşti: Editura SAECULUM I.O., 1995. – 288 p.
12. Micu S. Elementa linguae daco-romanae sive valachicae / Samuil Micu, Gheorghe Şincai / Studiu introductiv, traducerea textelor şi note de Mircea Zdrenghea. – Cluj-Napoca: Ed. Dacia, 1980. – 246 p.
13. Nicolescu Aurel. Şcoala ardeleană şi limba română / Aurel Nicolescu. – Bucureşti: Ed. ştiinţifică, 1971. – 292 p.
14. Semcinsky S. Un dicţionar românesc din prima jumătate a secolului al XIX-lea / Stanislav Semcinsky // Actele celui de-al XII-lea congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică. – P. a 2-a. – Bucureşti, 1971. – P.1397-1404.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Лучканин С. М., д. філол.. н., проф.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

УНИВЕРСАЛЬНОЕ И ИДИОЭТНИЧЕСКОЕ В ЛАТИНОЯЗЫЧНЫХ ГРАММАТИКАХ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА КОНЦА XVIII – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XIX СТ.

Латиноязычные грамматики румынского языка получили распространение в Румынии в конце XVIII – первой половине XIX вв.: „Elementa linguae daco-romanae sive valachicae“ Самуила Мику и Георге Шинкая (1780; 1805), Иона Будай-Деляну (более тридцати лет прожившего во Львове), Иона Алекси и Августа Требониу Лавриана. Написанные по образцу ренессансных грамматик латинского языка, латиноязычные грамматики румынского языка, при всех своих преувеличениях (выделялись отсутствующие в румынском языке ablativus, participia et infinitivi futuri, genetivus pronominis reflexivi), сыграли значительную роль в формировании научного взгляда на румынский язык как на романский, его „латинское“ происхождение и необходимости замены кириллицы на латиницу, а также представили румынский язык научным европейским школам.

Ключевые слова: *румынский язык, дунайская латынь, континуитет, субстрат, суперстрат.*

Luchkanyn S. M., Doctor of Philol.Sci., Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

LATIN SPOKEN GRAMMARS OF THE ROMANIAN LANGUAGE OF THE END OF THE 18TH AND THE BEGINING OF THE 19TH CENTURY

The article reveals the reasons for the writing of the first grammar books of Romanian in Latin with the purpose of proving the Latin origin of Romanian and the longevity of the Romanian narrative literature. In this article the grammatical works of Samuil Micu, Gheorghe Şincai, Ion Budai-Deleanu, Ioan Alexi, August Treboniu Laurian are analized. Grammars were composed according to the pattern of the Latin Renaissance grammars which brought about the singling out of some individual grammatical categories in Romanian which are not relevant to ablativus, participia et infinitivi futuri, genetivus pronominis reflexivi etc.

Key words: *Romanian language, Latin Danube, continuity, substratum, superstratum.*

УДК: 81’25:070:654.197:316.485.26

Максименко О. В., к. філол. н., доц.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

НОВІ ВИКЛИКИ УСНОМУ ПЕРЕКЛАДУ В УКРАЇНІ: СИМУЛЯКР ТА ІНШЕ

У статті розглядаються нові виклики, які постали перед українськими усними перекладачами в умовах гібридної війни. Одним із головних знарядь цієї війни є симулякр, що створюється дискурсом, побудованим на фальші. Проведений аналіз дозволяє запропонувати певні стратегії та методи перекладу “новомови війни”, зокрема, для відтворення неологізмів-реалій, що приховують чи перекручують дійсність, створюючи образ того, що не існує, слів і словосполучень із семами “облуда”, “незаконність” і т. п., тролінгової риторики, в першу чергу інтернет-мемів, яка з’явилася у виступах зарубіжних і українських політиків.

Ключові слова: *усний переклад, симулякр, гібридна війна, новомова війни, інтернет-меми, тролінгова риторика.*

На думку експертів медійної сфери, відбулася “мілітаризація” української журналістики і, як видається, в останні два роки “мілітаризується” і перекладацька діяльність, в першу чергу – конференційний та медійний переклади. Теми подій на Сході України, взаємин Росії з Україною та з усім цивілізованим світом, ескалації ситуацій на Близькому Сході, в Афганістані тощо, кризи біженців в Європі, постійних терактів стали ключовими на самітах, прес-конференціях, перемовинах, в політичних заявах та інтерв’ю. Це ставить нові завдання перед перекладачами, створює проблеми комунікативного, мовного, дипломатичного характеру, які доводиться вирішувати в процесі підготовки до перекладу і під час самого процесу синхронного чи послідовного перекладу. Фактично найважливішим дискурсом сьогоднішнього міжнародного спілкування став дискурс війни, дискурс пошуків виходів із протистоянь.

Американський лінгвіст Роберт Біерд запропонував назвати в традиції Орвелла “newspeak” війни “warspeak”. Аналізуючи пов’язання між мовою і війною, він наводить приклади того, як кожна війна вводить в обіг нові слова і поняття: Друга Світова війна, між іншими, – “blitzkrieg”, холодна війна – “Axis of Evil” (“вісь зла”), війна у В’єтнамі – “carpet bombing” (“килимове бомбардування”), війна у Камбоджі – “air support” (замість “бомбардування” – “підтримка з повітря”), війна у Перській затоці – “smart bombs” (“розумні” бомби, “керовані бомби”, “bombes intelligentes”, “bombes guidées”), “collateral damage” (“супутні втрати”, тобто втрати серед цивільного населення) тощо. Особливі складнощі постають із найменуванням нерегулярних військ (“irregulars”), які воюють без розпізнавальних знаків. Для одних вони терористи, для інших – борці за свободу чи віру [1].

Роль мови у війні останнім часом все частіше привертає увагу науковців та політичних аналітиків. Так, плідні дослідження ведуться в рамках проекту, створеного на базі Саутгемптонського університету [2], виходять монографії та статті, присвячені

цій проблематиці (напр., [3, 4, 5]). Втім, особливості перекладу, в тому числі усного, в умовах новітніх воєн, залишаються фактично ще надто мало дослідженими.

Найостанніші прояви сучасної "новомови війни" з її "doublespeak" і "doublethink" дають нові підтвердження її особливостей. Д. Рамсфельд, двічі міністр оборони США, під час війни в Іраку сказав, що єдиний спосіб дати собі раду з якоюсь проблемою, це назвати її тим, чим вона є в дійсності. Хоча він сам визнав, що після довгих роздумів вирішив, що не можна вживати термін "insurgent" стосовно суннітів Аль Каїди, бо так назвати їх – це легалізувати їхні дії. На заміну він запропонував евфемізм – перифраз – "вороги легітимного іракського уряду". В статті американського журналіста Дж. Пакера, де саме і проводиться паралель між дискурсами Д. Рамсфельда і Б. Обами, робиться висновок про те, що неточні слова призводять до хибних рішень і неналежного виконання поставлених завдань. В перші півтора року в Іраку США, ніяк не називаючи повстанців, не змогли дати стратегічну відповідь на дії організованих угруповань. Сьогодні президент Б. Обама остерігається називати екстремістів "Ісламської держави" "ісламістами" ("islamists"), щоби не подумали, що США воюють з ісламом як релігією. Натомість він говорить про "violent extremism" ("крайні прояви екстремізму") [6].

Генерал Ф. Брідлав, командувач сил НАТО в Європі, характеризуючи дії Росії в 2014-2015 рр., наголошує на її "false narrative", який став надпотужним знаряддям війни, технологією, повністю побудованою на маніпуляції, симулякрі та брехні [7].

На наш погляд, саме феномен симулякру (як відомо, симулякр – це категорія філософії, введена в добу постмодернізму французьким філософом Ж. Бодріяром; симулякр – це образ дійсності, якої немає, заміна реального світу уявним), що характеризує гібридну (нелінійну, асиметричну) війну, визначає неабияку частину труднощів, з якими стикається перекладач, в першу чергу український. Адже саме в Україні з початку 2014 року ведеться війна VI покоління.

Зрозуміло, що існують і інші проблеми. Усний перекладач має постійно поповнювати свій глосарій військової термінології: barrel bomb – bombe barril – бочкова, барелева бомба; multiple rocket launcher Grad – multiple rocket launcher Grad – lance-roquette multiple Grad – реактивна система залпового вогню Град та ін. Має усний перекладач і чітко орієнтуватися в перекладі "модних" слів воєнно-політичного дискурсу. Так, слово "modalités", яке раніше перекладалося як "особливості", перекладаємо як "модальності" в контексті Мінських домовленостей (les modalités des élections dans le Donbass; les modalités du retrait des troupes).

Уваги і постійного моніторингу вимагають політичні і воєнні терміни (відомі або нові), які ще не можна або вже можна вживати. Це накладає жорсткі обмеження на важливу для усного перекладу тактику застосування перекладачем синонімів, слів з близькою семантикою, перефразувань. Скажімо, певний час не можна було вживати слова "агресія" щодо дій Росії в Україні, а тепер, після введення його в тексти міжнародних організацій і у нову Воєнну доктрину України, – можна. Ті, хто окупував Схід України, вже називаються запропонованим США терміном "Russia backed terrorists", "Russia backed separatists" – "російсько-терористичні війська". "На язиці" мають бути і відповідники українських реалій останнього часу (la Centaine céleste – небесна сотня,

la réunion du “format Normandie” – зустріч у нормандському форматі, les groupes armés illégaux – незаконні збройні формування і т. п.), в тому числі гасла і вітання, якими часто закінчуються промови (Gloire à l’Ukraine! Gloire aux Héros! і т.п.).

В той же час, явище симулякру в контексті перекладу і виклики, які воно створює, зокрема, для усного перекладу, не аналізувалося, хоча ще до подій 2013-2015 рр. його досліджували в Україні як проблему філософії, літературознавства, політики. В часи гібридної війни опис ситуації в Україні за допомогою поняття “симулякр” знаходимо й у відомих журналістів та експертів (П. Померанцев, С. Рахманін та ін.).

Створюється парадоксальна ситуація: усний перекладач, який за всіма канонами професії покликаний миттєво інтерпретувати смисл висловлювання промовця, має справу в умовах асиметричної війни із “warspeak”, для якого характерне називання того, що є насправді, невластивими словами та вживання слів, що створюють реальність, якої в дійсності немає. За нашими спостереженнями, маркери симулякру сучасної “мови війни” є різноманітними.

Перш за все, це найменування учасників воєнних дій. Бойовики називають себе “ополченцами”, а захисників України – “бандеровцами” і т.п., що намагаються передати деякі неофіційні іншомовні джерела (les milices organisés localement, les “banderovtsy”). Разом з тим, у текстах міжнародної дипломатії для позначення українського словосполучення “проросійські бойовики”, вживають “les militants prorusses”, “les terroristes prorusses”, “les miliciens prorusses”, “les rebelles séparatistes”. У відтворенні таких неологізмів з іноземної мови українською, перекладач не може припуститися помилки, він має чітко орієнтуватися на визначення, прийняті українською стороною, а не Росією чи сепаратистами. Особливо це стає актуальним під час синхронного перекладу дебатів і виступів у міжнародних організаціях, коли в залі може звучати і російська чи проросійська риторика гібридної війни.

Чимало з таких неологізмів-реалій є тропами: “ватники”, “колоради”, “зелені чоловічки”, “ввічливі люди” – Vatniki, Doryphores, “hommes verts”, “petits hommes verts”, “gens polis”, “gens courtois”. Зазвичай в чужомовних текстах після цих новоутворених відповідників подають пояснення. На жаль, вони не завжди відповідають дійсності: “Vatniki” post-soviétiques (qualificatif péjoratif du vêtement des ouvriers). Звичайно, “ватниками” називають не тих, хто носить цей робочий одяг, а тих, кого вважають одурманеними російською ура-патріотичною пропагандою.

Прикметним стала поява цілої низки слів і словосполучень із семами “несправжність”, “облуда”, “фальш”, “протизаконність”. Засоби мовно-стилістичної реалізації цих смислів симулякру є досить численними. В українському дискурсі найчастіше зустрічаємо вживання виразу “так званий” – так звані ДНР і ЛНР, так звані вибори і т. п. В англомовному і франкомовному дискурсах відповідними є: so-called elections, la prétendue Republique populaire de Donetsk, les soi-disant “élections” dans la soi-disant “République populaire de Lugansk. Частотним є утворення складних слів із першою значущою часткою “псевдо” – псевдореспубліки, псевдовибори, псевдореферендум. Чи не найпопулярнішим (не тільки у журналістів, але й у високих посадових осіб) став епітет “фейковий” – фейкові вибори, фейковий уряд, фейкові республіки. Вживається, хоча і рідше, прикметник “незаконний” – незаконні вибори. Можуть бути інші

епітети із семами “несправжність”, “гра”, “прикидання” – бутафорський уряд ДНР, маріонеткові республіки. Журналіст С. Рахманін створив неологізм “вибори-симулякр”. Звісно, широко застосовується графічний маркер – лапки: “вибори”, “народна республіка”, “ЛНР” і т. ін. Як бачимо, часто ці засоби комбінуються.

В перекладі цих проявів риторики українського “warspeak” можливо керуватися наступним. Слова, вжиті в лапках, можуть бути відтворені адекватно, коли усний перекладач бачить промовця (його жести пальцями обох рук на позначення лапок). Переклад виразу “так званий” не викликає труднощів. Щодо відтворення складних слів із компонентом “псевдо” та словосполучень із епітетом “фейковий”, то помітно, що, в англомовних текстах найчастіше всюди “fake”: fake elections in Donbas, fake monitors “observe” fake elections. Натомість французька мова передає це через “pseudo”: cette pseudo-république, les pseudo-élections, le pseudo-référendum, un pseudo – Etat. Обережності вимагає відтворення складних слів із “квазі” – “квазідержави”, “квазіреспубліки”, які у нас інколи вживають журналісти як синоніми “псевдореспубліки”. Адже “quasi – Etat” і “quasi – State” не є неологізмами. Це відомі терміни на позначення вже існуючих фіктивних квазідержавних утворень – Придністров’я, Абхазії, Південної Осетії і т. п. В англомовних текстах ЗМІ зустрічаємо і “the proxy State “DNR” із значенням “фейковий”. “Proxy war” є терміном, введеним, як відомо, З. Бжезинським у часи холодної війни (перекладається він як “посередницька війна”, “війна за посередництвом”, “guerre par procuration”) і стосується війн, які США та СРСР вели в третіх країнах (Афганістані, наприклад).

Стосовно відповідників інших епітетів із семантикою симулякру, то маємо чимало варіантів, що є або досить традиційними, або ж креативними: les dirigents de facto de la “République populare de Donetsk”, les élections fantoche, de fausses élections, le simulacre d’élection, les élections truquées, les élections illégales, les élections illigitimes, l’armée russe travestie, la république machin (цікаве застосування екземпліфіканта), les élections factices, le référendum – mascarade; totally fake, unlawful elections, Fata Morgana of Russia’s cooperation on ISIS тощо. Як бачимо, у мові війни активно створюються все нові і нові вирази, що дає можливість перекладачеві диверсифікувати синонімічні ряди і часто самому зайнятися мовотворчою діяльністю.

Ще одним маркером симулякру в тексті є вживання для таврування супротивника власних назв із загальновідомих творів жанру фентезі чи фантастики. Це відбувається і в соціальних мережах, і під час виступу високопосадовців і політиків. Так, П. Порошенко у промові на День Незалежності вжив епітет “Мордор”, характеризуючи політику Росії: “А от Новоросія – такий же міф, як у відомого письменника Толкієна, країна Мордор”. Відтак, усному перекладачеві варто бути готовим і до такого.

Все частіше в перекладі виступів доводиться мати справу із ще одним, цілком новим явищем сучасного красномовства – вкрапленням у промови інтернет-мемів. Спостерігаємо декілька випадків. Це можуть бути меми-реалії, зрозумілі лише українцям, тому їх переклад має супроводжуватися коментарем (“візитка Ярошa”, “кровосісі” і т. п.); це може бути український мем, що став популярним в усьому світі (“Путін – х…ло” – Putin-dickhead, fucker, khuylo) або це загальновідомі англомовні інтернет-меми. Виступаючи на 70-й сесії Генеральної Асамблеї ООН,

П. Порошенко дошкульно покепкував із "боротьби" В. Путіна з тероризмом, вживши відомий інтернет-мем "Cool story, bro!", який використовують, іронізуючи з приводу чиїхось непереконливих і сумнівних пояснень, нудних розповідей. Тут, як бачимо, йдеться про високий офіційний рівень комунікації, що передбачає і належний рівень синхронного перекладу. В останньому випадку мем може або не перекладатися, або, якщо особливості цільової аудиторії цього вимагають, перекладатися з поясненнями. Отже, в умовах гібридної війни виникає не тільки тролінгова журналістика, але й "тролінгова дипломатія" зі своєю тролінговою риторикою, мовні, стилістичні, комунікативні і прагматичні особливості якої в контексті перекладу ще не аналізувалися.

Мова асиметричної війни занурює перекладачів в туман симкулякру, у "семантоблуддя", якщо вжити вираз О. Покальчука. Оперативне віднайденння вірних шляхів відтворення сучасного "warspeak" є потужним викликом ерудиції, інтелекту, мовної і комунікативної компетенції конференційних перекладачів, політична і моральна відповідальність яких за надання адекватного перекладу в умовах агресії і війни стали в Україні новою реальністю фаху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Beard R. How does War Affect the Way we Speak? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.alphadictionary.com/articles/drgw008.html
2. Languages at war: policies and practices of language contacts in conflict. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.southampton.ac.uk/ml/research/projects/languages_at_war.page
3. James Dawes The Language of War: Literature and Culture in the U.S. from the Civil War II. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2002. 320 p.;
4. Lewis Glinert, "The language war", The Jerusalem Post, 29.1.2004
5. The war of the words. How Republicans and Democrats use language. Jul 13th 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economist.com/news/united-states/21581745-how-republicans-and-democrats-use-language-war-words#hP075h3wrv3lpXi8.99
6. Packer G. Obama, Rumsfeld, and the language of war. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://theweek.com/articles/540292/obama-rumsfeld-language-war
7. Le general Breedlove et the Hybrid War. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dedefensa.org/article/le-general-breedlove-et-the-hybrid-war

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Maksymenko Olena, Cand.Phil.Sci., Associate Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

NEW CHALLENGES TO INTERPRETING IN UKRAINE: SIMULACRUM AND OTHER

This study explores new challenges faced by Ukrainian interpreters the conditions of actual hybrid war. One of its main tools is simulacrum created by false narrative. The analyses suggests

some translation strategies and methods to render this newspeak of war, especially neologisms-realia that hide or perverse reality, new words and phrases with semes "false", "unlawful" etc, new trolling rhetoric, in particular use of internet-memes delivered by foreign and Ukrainian political leaders.

Keywords: *interpreting, simulacrum, hybrid war, newspeak of war, internet-memes, trolling rhetoric*

Максименко Е.В., к.филол.н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

НОВЫЕ ВЫЗОВЫ УСТНОМУ ПЕРЕВОДУ В УКРАИНЕ: СИМУЛЯКР И ДРУГОЕ

В статье рассматриваются новые вызовы, которые возникли перед украинскими устными переводчиками в условиях гибридной войны. Одним из главных инструментов этой войны является симулякр, создаваемый дискурсом, построенным на фальши. Проведенный анализ позволяет предложить определенные стратегии и методы перевода "новояза войны", в частности, для воспроизведения неологизмов-реалий, которые маскируют или перекручивают действительность, создавая образ того, чего не существует, слов и словосочетаний с семами "обман", "незаконность" и т.п., троллинговой риторики, в первую очередь интернет-мемов, которая появилась в выступлениях зарубежных и украинских политиков.

Ключевые слова: *устный перевод, симулякр, гибридная война, новояз войны, интернет-мемы, троллинговая риторика.*

УДК: 81'42

Маленький Б. І., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ НІМЕЦЬКИХ МОДАЛЬНИХ ЧАСТОК У КОНТЕКСТІ УСНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ

У статті здійснено огляд основних підходів до інтерпретації німецьких модальних часток як службової частини мови та на прикладі аналізу конкретних випадків вживання модальних часток у німецькому тематичному ток-шоу проаналізовано функціональність цих лексичних елементів у процесі усної аргументації інституційного характеру.

Ключові слова: *аргументація, усне мовлення, дискурс, інституційна та повсякденна комунікація, модальні частки, модальність, комунікативно-прагматичні функції модальних часток, ілокуція.*

Хоча аргументація як когнітивно-мовленнєва діяльність відіграє надважливу роль у різних сферах комунікації й таким чином сприяє соціалізації членів суспільства, впродовж тривалого часу процес аргументації як у її письмовій, так і в усній формі розглядався виключно з логіко-філософської перспективи, а його аналіз зводився до виявлення формальних структурних зв'язків між окремими аргументами й судженнями. Лише з прагматичним поворотом у сучасній лінгвістиці аргументація

починає досліджуватись крізь призму комунікативної парадигми та визначається як комплексна комунікативно-мовленнєва діяльність, яка в усному мовленні формально виражається за допомогою окремих мовленнєвих актів та низки лексичних і риторичних засобів й реалізується на різних дискурсивних підрівнях (рівні змістовного вираження суті аргументації; утвердження соціальних зв'язків тощо). На кожному із визначених дискурсивних підрівнів у контексті аргументації окремі лексичні засоби стають надзвичайно багатофункціональними, насамперед з точки зору реалізації визначених комунікативних функцій. Серед зазначених лексичних засобів можна виділити німецькі модальні частки, котрі загалом властиві німецькій розмовній мові, в той же час є також релевантними для усних форм комунікації аргументативного характеру, оскільки вони виконують низку важливих прагматичних функцій.

Метою цієї статті є аналіз комунікативно-прагматичного потенціалу німецьких модальних часток у контексті усної аргументації на прикладі інституційної комунікації, що виражається у жанровій формі тематичного ток-шоу.

Матеріалом дослідження є транскрипти німецьких ток-шоу з економічної тематики, зібрані з корпусу [1]DGD, а також самостійно підготовлені транксрипти восьми німецьких ток-шоу суспільно-економічної тематики «Квадрига» та «Майбріт Ілнер».

Модальні частки як клас службових слів є характерними для розмовної німецької мови, адже вони є досить ефективним засобом вираження категорії модальності, тобто ставлення мовця до змісту висловлювання, й таким чином передають найтонші відтінки змісту, надають мові емоційного забарвлення, жвавості, гнучкості і загалом сприймаються носіями німецької мови як природна характеристика усної форми комунікації. Хоча модальні частки притаманні розмовній німецькій мові, частота їх вживання мовцями, утім, залежить від різних чинників, як-от: сфера комунікації, тип розмови, функціональний стиль та інші контекстуальні й соціальні характеристики комунікації. Упродовж досить тривалого часу в лінгвістичній науці переважала теза про те, що модальні частки переважно використовуються мовцями у контексті неформального повсякденного спілкування й загалом є нехарактерними для сфери інституційної комунікації. Утім, новітні емпірично-орієнтовані дослідження автентичних форм комунікації німецькою мовою, які виходять за межі аналізу виключно письмових текстових форм, як-от**:** А. Янел, Е. Грундлер, М. Є. Соколової тощо – спростовують цю тезу й доводять, що модальні частки є часто вживаними також і в офіційних контекстах комунікації – у медіа-дискурсі, освітній сфері тощо.

Звертаючись до питання функціональності модальних часток, варто зазначити, що впродовж тривалого періоду лексичні одиниці цього класу розглядалися з перспективи нормативної стилістики переважно як небажані службові елементи, що можуть виконувати функцію слів-вставок, слів-паразитів, а також експресивних часток, що надають висловлюванню визначеного додаткового емоційного забарвлення [Садикова О. К. 2009, 188]. Лише згодом був помічений особливий комунікативний потенціал цих лексичних елементів, насамперед на комунікативно-прагматичному рівні. Звичайно, функціональність модальних часток безпосередньо залежить від їх

[1] DGD- Datenbank für Gesprochenes Deutsch- База даних для розмовної німецької мови Інституту німецької мови м. Манхайм.

типу та семантичного значення. І хоча єдиного підходу до класифікації німецьких модальних часток на сьогодні не існує, можна виділити основні підходи до типологізації цих лексичних елементів.

Згідно з типологією, запропонованою В. В. Виноградовим, модальні частки умовно можна поділити на наступні групи: модально-підсилювальні (doch, denn, ja, mal, nun, schon), модально-обмежувальні (ja, bloss, nur) та власне модальні (etwa) [В. В. Виноградов 1975, 115]. Ґ. Гельбіг, натомість, пропонує оперувати двома групами модальних часток: ілокутивні та семантичні. [Ґ. Гельбіг 1991, 27]. Завдяки дослідженням Н. А.Торопової у лінгвістиці також укорінився підхід до розрізнення логічних та нелогічних часток. Німецькі модальні частки можна віднести саме до останньої групи, адже поза межами речення та визначеного комунікативного контексту вони не мають чітко вираженого семантичного чи прагматичного значення. Саме через нечіткість семантики окремих модальних часток їх дидактизація у контексті вивчення німецької мови як іноземної є надзвичайно проблематичною, адже, згідно з розповсюдженими твердженнями у вітчизняній лінгвістиці, визначити загальноприйняте семантичне значення окремих модальних часток майже неможливо. А. Янел, утім, стверджує, що модальні частки мають єдине основне значення, з допомогою якого адресат отримує основу для їх подальшої інтерпретації у визначеному комунікативно-прагматичному контексті [А. Янел 2000, 44]. Багатозначність модальних часток, а отже і їх поліфунціональність, криється не у формально семантичному, а саме в ілокутивному значені. Таким чином визначені модальні частки, як-от: aber, *ja, bloß, denn, doch* та ін. – модифікують й уточнюють прагматичну спрямованість висловлювання й, згідно з Ґ. Гельбіхом, можуть розглядатись як «ілокутивні індикатори» [Ґ. Гельбіх 1977, 37]. Таким чином, вживання визначених модальних часток залежить не від формального типу речення чи висловлювання, а від його ілокутивного змісту.

Щодо формальної позиції модальних часток у межах німецького речення, як правило, вони вживаються безпосередньо після відмінюваного дієслова й принаймні на прозодійному рівні утворюють інтонаційну єдність. [А. Янел 2000, 46] У цьому випадку вживання модальних часток може розглядатись як засіб маркування інформації, що є особливо важливою для сприйняття адресатом. Подібну функцію маркування особливо релевантного змісту модальні частки виконують на рівні структури «тема-рема» висловлювань. Як правило, модальні частки вживаються перед ремою, тобто перед новим й особливо важливим змістом повідомлення. Таким чином, модальні частки здебільшого розташовуються на межі теми й реми і можуть розглядатись як своєрідні «сигнали реми» [А. Янел 2000, 47]. У цьому випадку ми вправі знову інтерпретувати вживання модальних часток як засобу маркування особливо важливого змісту висловлювання, а також засобу структурного членування повідомлення на його комунікативному рівні, що також є надзвичайно важливим у контексті усної комунікації аргументативного характеру.

Як уже зазначалось раніше, новітні підходи до інтерпретації аргументації здебільшого визначають її як комплексу мовленнєву діяльність, що реалізується на різних дискурсивних підрівнях. Одним з варіантів комунікативно-інтеракційного аналізу процесу аргументації є модель, запропонована Т. Шпранцом-Фогасі, згідно з якою

співрозмовники у процесі аргументації комунікативно взаємодіють на шести різних дискурсивних підрівнях.

1. Рівень організації дискурсивної взаємодії;
2. Рівень утвердження структури комунікативних дій;
3. Рівень вираження змісту аргументації;
4. Рівень вираження мовної особистості та соціальних зв'язків;
5. Рівень інтерактивної модальності;
6. Рівень обопільного забезпечення правильного розуміння суті комунікації [Е. Грундлер 2011, 83];

Емпіричний аналіз функціональності модальних часток у контексті усної аргументації інституційного характеру дозволяє дійти висновку, що вони є надзвичайно продуктивними принаймні на кількох із зазначених дискурсивних підрівнях. Зокрема, деякі дослідники здійснюють розрізнення між монологічним та діалогічним вживанням модальних часток. При монологічному вживанні модальних часток вони здебільшого співвідносяться із власними висловлюваннями, сприяючи таким чином утвердженню зв'язності окремих реплік на рівні когерентності. Натомість, при діалогічному вживанні визначених модальних часток вони безпосередньо пов'язані з попередньою реплікою, аргументами чи висновками співрозмовця й можуть визначатись як дискурсивні елементи [А. Янел 2000, 43]. Саме у контексті діалогічного вживання модальних часток вони відіграють надзвичайно важливу роль у структуруванні аргументативної взаємодії між мовцями. По-перше, у цьому випадку модальні частки виступають у ролі лексичних елементів, з допомогою яких фокусується увага адресата на визначеному змісті повідомлення. Крім того, вони можуть трактуватись загалом як комунікативний засіб встановлення контакту з адресатом. З іншого боку, модальні частки у цьому випадку слугують організації і структуруванню висловлювання й тим самим безпосередньо долучаються до процесу стратегічного планування та управління перебігом розмови, що, звісно, є визначальним у процесі розгортання дискурсу аргументативного характеру. З вищезазначеного можна зробити висновок, що модальні частки у контексті усної аргументації можуть бути досить продуктивними практично на кожному з дискурсивних підрівнів моделі Шпранца-Фогасі, а отже є надзвичайно важливими з огляду на утвердження контекстуальних рамок перебігу усної дискусії аргументативного типу.

Розглянемо конкретні випадки вживання модальних часток з проаналізованого матеріалу корпуса. Однією з найрозповсюдженіших модальних часток у процесі аргументативної дискусії є частка «ja», котра може вживатись як у монологічному, так і діалогічному контексті з метою маркування очевидності певного змісту висловлювання, а також маркування та підсилення заперечення.

1. Маркування заперечення:

a) Aliani #00:07:57-1# ich sehe das eingentlich nicht **ja** gerade hilfreich, sagen wir so: diplomatisch asgedrückt, frau lagard steht, wie gesagt, im grunde genomen vor sicht, dass das reicht nicht und, dass das wiederholt und wiederholt, und wiederholt. das wird nicht unbedignt das vertrauen in die finanzmärkte zurückbringen.

Завдяки вживанню модальної частки автор досить експліцитно демонструє свою незгоду з твердженням, що розглядалось в процесі дискусії, й таким чином утверджує

власну позицію. Як можна помітити, модальна частка, утім, не співвідноситься на дискурсивному рівні з попередніми висловлюваннями співрозмовників, тому ми можемо говорити про монологічний тип її вживання.

Підсилення заперечення може реалізовуватись з допомогою поєднання кількох модальних часток чи модальних часток з іншими частинами мови. Наприклад: „aber“ + „ja“:

а) Aliiani: #00:05:06-0# das sehe ich **ja** richtig genau so, **aber** nachdem der bundesregierung eigentlich letztes jahr und vor letztem jahr vorgeworfen wurde, viel zu zögerlich zu sein, (unv.) nein wir sind gegen eine aufsterkung des rettungsfondes!

б) Pill #00:06:07-9# Sie haben da **ja** völlig recht, **aber** wie wollen sie länder dazu bringen sich, so zu sagen, einer anderen disziplin zu unterwerfen, und wie sollen sie, wie schaffen sie es, die disziplin und strukturelle strukturierung und einen anderen umgang?

У проаналізованих прикладах вживання модальної частки «ja» співвідноситься на дискурсивному рівні з висловлюванням співрозмовника. Тому, по-перше, у цьому випадку з допомогою модальної частки реалізується комунікативна функція заперечення, а по-друге, власне твердження протиставляється попередньому твердженню чи позиції співрозмовника. Тому ми вправі говорити про діалогічний тип вживання цих лексичних елементів.

2. Утвердження та підсилення власної позиції.

У поєднанні з додатковими лексичними елементами частка «ja» може вживатись з метою підсилення чи утвердження власної позиції. Наприклад: „ ja“ + ich sage , ich meine nur.

а) Aliiani: #00:05:06-0# **Ich sage ja,** da muss man sich ganz kühl die situation in der regierung anschauen, da, wenn wir sagen, wenn ich diese scharfe Reformen durchführe, haben die sechs, sieben regierungen in europa (...) da haben die macht verloren, weil sie sozusagen nicht in der lage waren.

б) Pill#00:06:07-9# Ich sage **ja auch nicht**, dass mehr oder weniger Reformen umgesetzt werden sollten, sondern ich sage **ja nur**, dass dies allmählich geschehen sollte.

3. Маркування очевидності змісту висловлювання.

Частка «ja», крім того, також може вживатись з метою маркування очевидності певного факту. Таким чином автор висловлювання завчасно унеможливлює наведення контраргументів і утверджує істинність власної думки.

а) Tiel. #00:02:01-5# Das ist nicht der fall, die krise ist **ja** da, ist sie größer oder kleiner das ist so eine geschmacksfrage, aber (..) entscheidend ist, es gibt **ja** baustellen, sie haben es selbst beschrieben, und eine der baustellen ist griechenland.

б) Moder. #00:02:49-4# cameron war gerade in davos und hat gesagt: (..) die finanztransaktionssteuer das sei ein wahnsinn und die lassen wir jetzt auch mal beiseite (..) Aber er sei auch dafür, dass gelder in die märkte gepumpt werden müssen, (.) Es ist **ja** so, dass man nicht zögerlich sein muss, da muss was jetzt passieren (..) muss so viel geld rein muss, dass das system beflutet wird? #00:03:04-3#

Підсилення маркування очевидності й беззаперечності певного факту може реалізовуватись шляхом поєднання частки «ja» з іншими лексичними одиницями чи

модальними частками. У наступному прикладі підсилення маркування відбувається завдяки поєднанню «ja» + «denn».

а) Moder. #00:02:01-5# **Denn** letztendlich muss sich der handel **ja** darum bemühen, die neunen geschäfte zu bekommen.

4. Підсилення емоційного забарвлення висловлювання.

Модальні частки досить часто аналізуються саме в ролі нелогічних експресивних лексичних одиниць. У контексті інституційної дискусії вони також можуть залучатися співрозмовниками з метою підсилення емоційного забарвлення окремого висловлювання чи загалом характеру перебігу дискусії. Хоча, звісно, що цей аспект їхньої функціональності є не настільки важливим з перспективи реалізації аргументативного дискурсу. Натомість, факт присутності зазначених лексичних елементів підтверджує тезу про те, що модальні частки є природними та характерними для усної форми реалізації розмовної мови як у офіційному, так і не офіційному контексті. Здебільшого вживання модальних часток у подібній функції ми можемо спостерігати у декларативних реченнях та вигуках:

а) Pill #00:09:07-9# das ist **ja** eine sinnlose wirtschaftspolitik, die betrieben wird!

wenn das der fall wäre, wäre dann **ja auch** diskussion nun überflüssig.

Звісно, що у цьому випадку ми можемо переважно говорити про монологічний тип вживання модальних часток.

Надзвичайно продуктивним у контексті реалізації визначених комунікативних цілей в процесі дискусії є також модальна частка «doch», яка вживається насамперед для вираження експліцитного заперечення, маркування контрасту чи утвердження й пояснення власної позиції.

1. Вираження прямого заперечення.

В наведеному нижче прикладі вживання модальної частки «doch» спрямоване на вираження прямого заперечення. Відповідно, у цьому випадку модальна частка переважно є діалогічного типу, адже безпосередньо співвідносяться з попередніми твердженнями чи висловлюваннями співрозмовників:

а) Mod. #00:34:07-9# die eu-kommission ist dafür **doch** nicht verantwortlich.

б) Mod. #00:36:00-9# Wir haben **doch** dies bereit besprochen.

Підсилення маркування заперечення може бути реалізоване у мовленні шляхом поєднання кількох модальних часток чи модальної частки з іншими лексичними елементами. У наступному прикладі це відбувається завдяки поєднанню «doch» + «aber»:

а) Mod. #00:34:07-9# **Aber** um die Wirtschaftsflüchtlinge geht's **doch** überhaupt nicht.

2. Маркування контрасту та спростування аргументів співрозмовників.

У поєднанні з визначеними виразами «sie behaupten», «sagen selbst» і т.д., завдяки яким ми можемо посилатися на попередні репліки співрозмовників, модальна частка може інтерпретуватись як засіб утвердження контрасту позицій аргументуючих сторін, а також як спосіб спростування аргументів суперників.

а) Mod. #00:15:01-7#, Aber **sie sagen doch selbst**, dieses Rettungsfond bring nicht, aber ….

б) Alliag. #00:19:05-7#, Sie **behaupten aber doch**, dass ist es nicht wirklich verhängnisvoll, dass immer wieder das gerade die politiker sind, und auch die verantwortliche, wie die cheffin des iwfs.

Виступаючи в подібній функції модальні частки, звісно, є переважно діалогічного типу.

3. Реактивний захист власної позиції / роз'яснення змісту власного висловлювання з метою запобігання неправильному його тлумаченню.

Наступною важливою комунікативною функцією модальної частки «doch» є захист чи роз'яснення змісту власного твердження у тому випадку, якщо, на погляд мовця, воно було не зовсім адекватно інтерпретовано адресатом.

а) Aliani #00:07:57-1# das sage ich **doch**. da ist eigentlich ein punkt, wo man endlich ein kompromiss findet und zwar wieder über wachstum spricht, weil fiskaldisziplin ist wichtig.

Вживання модальної частки «doch» у цій функції водночас надає висловлюванню додаткового емоційного забарвлення, адже адресат, по-перше, зобов'язаний спонтанно реагувати на хибне тлумачення його аргументів, а по-друге, підкреслює таким чином несприйняття подібної інтерпретації власного висловлювання. Зрозуміло, що у наведеній функції модальні частки можуть характеризуватися як діалогічним, так і монологічним типом вживання.

4. Апеляція до співрозмовника з метою вираження заклику чи вимоги.

В окремих випадках модальна частка «doch» може залучатись адресантом повідомлення з метою прямої апеляції до співрозмовника, аби змусити його здійснити певні комунікативні дії: роз'яснити власну позицію чи зміст певного висловлювання, навести додаткові аргументи чи загалом дотримуватись визначених наперед дискурсивних рамок ведення дискусії.

а) Pill. #00:02:36-2# aber welche wirtschaft denn? Verdeutlichen sie es **doch**. sobald sie geld in das land bringen, die funktionalen eliten dieses landes werden das geld exportieren #00:02:40-8#

б) Mod. #00:43:01-7#, wir sollten **doch** dies erst mal weglassen.

Висновки. Наведені вище приклади вживання окремих модальних часток у контексті усної аргументації в процесі ведення теледискусії доводять надзвичайну продуктивність цих лексичних елементів з огляду на реалізацію визначених моделей комунікативних дій чи формального мовного вираження окремих мовленнєвих актів, котрі є характерними для розгортання аргументативного дискурсу. Модальні частки, окрім первинної функції вираження модальності, можуть використовуватись у дискусіях аргументативного характеру з метою експлітизації ілокутивного значення висловлювань, утвердження контакту зі співрозмовником та поєднання на когерентному рівні окремих власних чи чужих реплік, маркування та підсилення заперечення тощо. Крім того, присутність та доволі висока частотність вживання цих лексичних елементів у контексті ток-шоу доводить тезу про те, що німецькі модальні частки є надзвичайно релевантними як для повсякденної розмовної мови, так і для інституційних комунікативних контекстів, адже вони є однією з важливих характеристик усного німецького мовлення, оскільки виконують на комунікативно-прагматичному й дискурсивному рівні цілу низку важливих функцій. Аргументація як варіант вираження усної міжособистісної комунікації у цьому контексті не є виключенням, й визначені модальні частки характеризуються широким прагмалінгвістичним функціональним потенціалом, котрий може бути реалізований у процесі розгортання

аргументативного дискурсу. Особливою функціональністю в процесі усної аргументації відзначаються наступні німецькі модальні частки: ja, doch, denn, aber, eben, bloß.

Потенційно цікавим у контексті подальшого дослідження функціональності німецьких модальних часток є також більш широкий аналіз різних автентичних форм усної комунікації також і з метою можливої тематизації цього аспекту вживання модальних часток у процесі вивчення німецької мови як іноземної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / В.В. Виноградов // Исследования по русской грамматике. – М.: Просвещение, 1975. – 216 с.
2. Кучма О. І. Німецькі емоційно-експресивні частки та їх відтворення українською мовою. 10.02.16. Дис. к. філол. н. Київ, 2003. – С. 13-35.
3. Садикова О.К. Модальні частки для вираження емоцій у німецькій розмовній мові. Актуальні проблеми філології та перекладознавства. 2009.- С. 188-190.
4. Соколова М. Є. Немецкие модальне частицы как средство оптимизации речевой коммуникации.Известия волгоградского государственного педагогического университета. Вип. 56. Волгоград, 2011.- С. 83-87.
5. Торопова Н.А. Семантика и функция логических частиц (на материале немецкого языка): Автореф. дисс. . доктора филологических наук. Киев, 1982.
6. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat http://www.dissercat.com/content/sinonimiya-modalnykh-chastits-ja-aber-auch-etwa-i-modalnykh-slov-v-sovremennom-nemetskom-yaz#ixzz3pIBzVCNe
7. Grundler, E. (2011): Kompetent argumentieren: Ein gesprächsanalytisch fundiertes Modell. Stauffenburg.-412 S.
8. Helbig, G. (1977): "Partikeln als illokutive Indikatoren im Dialog". DaF 14, 1997. – S. 30-44.
9. Jahnel, A. (2000): Argumentation in internationalen Fernsehdiskussionen. München: Iudicium. – 407 S.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Маленький Б. Ю., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев.

ФУНКЦИОНАЛЬНОСТЬ НЕМЕЦКИХ МОДАЛЬНЫХ ЧАСТИЦ В КОНТЕКСТЕ УСТНОЙ АРГУМЕНТАЦИИ

В статье сделан обзор основных подходов к интерпретации немецких модальных частиц как служебной части речи и на примере анализа конкретных случаев употребления модальных частиц в немецком тематическом ток-шоу проанализированы функции этих лексических элементов в устной аргументации институционального характера.

Ключевые слова: *аргументация, устная речь, дискурс, институциональная и повседневная коммуникация, модальные частицы, модальность, коммуникативно-прагматические функции модальных частиц, иллокуции.*

Malenkyi Bogdan, Postgraduate student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kiev

FUNCTIONAL POTENTIAL OF THE GERMAN MODAL PARTICLES IN THE CONTEXT OF ORAL ARGUMENTATION

This article provides an overview over the main approaches to the interpretation of German modal particles considering their semantics and communicative functionality in oral communication. Furthermore, on the basis of analyzing the specific cases of modal particles usage in German talk-shows this paper explores the possible functional potential of these lexical items in the context of oral dispute of institutional nature.

Keywords: *argumentation, oral communikation, discourse, institutional and everyday communication, modal particles, modality, communicative and pragmatic functions of modal particles, illocution.*

УДК 811.111’373.6

Матушевська Н. В.**,** асп.,
Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПТУ *СПОКУСА*, АКТУАЛІЗОВАНОГО ЯДЕРНИМИ ЛЕКСЕМАМИ SEDUCTION ТА ENTICEMENT

Стаття присвячена етимологічному аналізу концепту СПОКУСА. Розглянуто на базі лексикографічних джерел англійської мови лексеми seduction та enticement, що складають змістовний мінімум концепту СПОКУСА. Обґрунтовано значимість діахронічного підходу, який дозволив простежити фактори, що вплинули на виникнення цих лексем. Увагу акцентовано на розвитку їх значень. Виявлено та систематизовано похідні номінацій seduction та enticement.

Ключові слова: *концепт, етимологічний аналіз, діахронія, лексема, спокуса.*

Незважаючи на зосереджену увагу науковців на вивченні концептів, концепт СПОКУСА поки не набув детального лінгвістичного опрацювання, що і обумовлює актуальність нашого дослідження. Мета статті полягає у здійсненні етимологічного аналізу концепта СПОКУСА, актуалізованого ядерними лексемами seduction та enticement. Матеріалом дослідження слугують дані 7-ми етимологічних словників англійської мови.

Поява когнітивної лінгвістики фіксується кінцем двадцятого століття, коли мова розглядається в якості загального когнітивного механізму, системи знаків, що задіяні у процесах кодування і трансформації інформації [5, с. 53-54]. Такі лінгвістичні проблеми як категоризація і концептуалізація; мовна картина світу; відношення когнітивних і мовних структур розглядаються і вирішуються по-новому з позицій когнітивного мовознавства [5, с. 56].

Цікаві результати в тлумаченні світорозуміння давніх народів можуть дати діахронічні, зокрема етимологічні, дослідження [9, с. 10]. Цій меті служить аналіз

семантики слів у часі, бо в історії слів відбивається минуле людей, а також загальні закони руху людської думки, закономірностей зв'язку між поняттями [2, с. 701]. Етимологічний аналіз дозволяє відслідкувати не лише історію конкретного слова, а й сприяє відтворенню відповідної мовної картини світу [7, с. 52], яка формується в процесі когнітивного оброблення відомостей про навколишній світ і сприяє визначенню особливостей пізнання дійсності носіями мови [3, с. 72; 6, с. 76-79].

Ім'я концепту не є єдиним засобом його об'єктивації, оскільки одна лексема не описує всі ознаки, а репрезентує тільки деякі, значимі для комунікації характеристики концепту [1, с. 35]. Для вичерпного опису концепту необхідно досліджувати найбільш повний набір мовних засобів, що його вербалізують [8, с. 12]. Г. Г. Слишкін відмічає, що цінність і вагомість концепту у межах мовного колективу напряму залежить від різноманітного потенціалу його знакового вираження [11, с. 18].

Зауважимо, що ім'я концепту не є єдиним засобом його об'єктивації, оскільки одна лексема не описує всі ознаки, а репрезентує тільки деякі, значимі для комунікації характеристики концепту [1, с. 35]. Для вичерпного опису концепту необхідно досліджувати найбільш повний набір мовних засобів, що його вербалізують [8, с. 12]. Г. Г. Слишкін відмічає, що цінність і вагомість концепту у межах мовного колективу напряму залежить від різноманітного потенціалу його знакового вираження [11, с. 18].

Проаналізуємо лексему seduction, що є одним із засобів вербалізації концепту СПОКУСА в англійській мові, на матеріалі етимологічних лексикографічних джерел.

Дієслово спокушати (seduce) з'являється у 1520-х роках зі значенням «to persuade a vassal, etc., to desert his allegiance or service» – переконати васала та будь-кого іншого зрадити вірність та залишити службу [20], що походить із латинської мови (seducere – вводити в оману, збивати з дороги (lead away, lead astray)), що, у свою чергу, утворилося від слів se-(aside, away) в сторону, подалі та + ducere (to lead) вести [20]. Сексуальне значення, зараз домінуюче, фіксується з 1550-х років і, мабуть, виникло не в латині. Спочатку використовувалось зі значенням «спокусити жінку, втратити цнотливість (entice a woman to a surrender of chastity)» [14; 15; 17; 20].

В інших джерелах зазначається, що слово seduce виникло від латинського seduce та французького слів seduire та має значення «спокушати; відвертати від правильного, заманювати, розбещувати, вводити в оману, обдурювати» (to draw aside from the right; to tempt; to corrupt; to deprave; to mislead; to deceive) [16]. Є і інше припущення щодо часу його появи – від duct у 17 столітті, duct походить від латинського слова ductus, що виникло від ducere (to lead) вести [19].

Лексема seduce вживається у пізній середньоанглійській мові зі значенням «відводити від обов'язку» (lead away from duty), а з середини 16-го століття почало розвиватися сексуальне значення цього поняття (with the sexual sense developing in the M16th) [19].

Дієслово *seduce* має значення «відвертати від моральних устоїв, чесності; заманювати; розбещувати; спонукати жінку втратити цнотливість через переконання, благання, обіцянку одружитись» (to draw aside from rectitude; to entice; to corrupt; to cause a woman to surrender her chastity through persuasion, entreaty, under promise of marriage) [17].

Іменник seduction, як і дієслово, з'являється у 1520-х роках. Він походить від середньофранцузького seduction та латинського seductionem (називний відмінок seductio) від основи дієприкметника минулого часу, що утворився від seducere [14, 15, 16, 20]. Латинське походження лексеми seduction, що виникла від seducere «привертати, тягнути у бік» (to draw aside), де латинське duco, ducere має значення вести, керувати (to lead, conduct), зафіксовано у словнику [18].

Номінація seduction зареєстрована із тлумаченнями «акт заманювання в сторону, віддалення» (the act of drawing aside; a leading aside) [14, 15, 16], «акт спокушання» (the act of seducing) [16].

Seduction первісно вживається як посилання до дій або переконань; зі значенням сексуального зваблювання зустрічається з 1769 року і стосується спочатку жінок як об'єктів [20]. Іменник спокуса seduction трактується як акт спокушання або звабленя від доброчесності, будь-яка зваба до зла; позбавлення обманним шляхом незаміжньої жінки цнотливості (act of seducing or enticing from virtue, any enticement to evil; the act of fraudulently depriving an unmarried woman of her chastity) [17].

У середньоанглійській мові простежується плутанина між словами зрада (treason, treachery) і підбурювання (sedition <http://www.etymonline.com/index.php?term=sedition&allowed_in_frame=0>), що було також характерно і давньофранцузькій мові (treason, betrayal – seduction) [20].

Іменник seducement (спокусливість) походив від дієслова seduce та вживався у значенні «практика зваблювання; мистецтво чи засоби, що використовуються для того, щоб спокусити» (practice of seduction; art or means used in order to seduce) [16].

В іншому лексикографічному джерелі seducement визначається як акт спокушання або відведення в бік; заманювання (act of seducing or drawing aside; allurement) [17].

Під іменником спокусник seducer розуміється той, хто заманює вбік від правильного; той, хто збиває зі шляху (one who draws aside from the right; one who leads astray) [16, 17]; спокусник; хабародавець (a tempter; a corrupter) [16].

Лексема seductress (спокусниця) зафіксована у 1803 році [20].

Розглянемо етимологію походження прикметників: seductible, seductive, seducious лексеми seduction.

Номінація seductible (спокусливий) виникла у 1620-х роках [20] та має значення підкупний, здатний бути зверненим з правильного шляху (corruptible; capable of being drawn aside from the right) [16].

Слово seductive спокусливий з'явилося у 1740 році і утворилося за допомогою суфікса – ive від латинського слова seductus, pp. of seducer [14, 15, 20], і розглядається як прагнення спокусити або відвернути в сторону (tending to seduce or draw aside) [17].

У середньоанглійській мові зустрічається seducious зі значенням брехливий, хитрий deceitful, devious [20].

Слово seduce має такі похідні: іменники seducement, n., seductiveness, n. спокуса, спокусливість, n. [14, 15, 17, 20], seductibility, n., спокуса [20], seducer, n.[14, 15, 17], seductionist, n., спокусник [14, 15]; прикметники seducing, adj., seductive, adj. спокусливий [14, 15, 17]; seducible, adj., ласий на щось спокусливе [17]; прислівники

seducingly, adv., привабливо [14, 15, 17], seductively, adv. спокусливо [14, 15, 17, 20], seductibly, adv., заманливо [20].

Розглянемо етимологію виникнення лексеми enticement, що також виступає одним із найближчих синонімів до лексеми temptation.

Дієслово entice має давньофранцузьке та латинське запозичення, що фіксується у багатьох джерелах [13, 15, 17, 19, 20].

Лексема entice (заманювати, зваблювати, спокушати, зачаровувати) з'явилася у 13 столітті і мала форму intice, яка походила від давньофранцузького слова enticier із тлумаченням «розводити (вогонь), спонукати, провокувати» (to stir up (fire), to excite, incite) [13, 20]; «розпалювати вогонь» (to kindle, set on fire) [15]. У давньофранцузьку мову, можливо, воно проникло з вульгарної латини intitiare із трактуванням підпалювати (set on fire), що утворилось від латинського in + titio [13, 20]. Латинське titio розглядається як обгоріле поліно, головешка; підбурювач (a burning brand, a firebrand) невідомого походження [20]. Середньоанглійська лексема elltian та давньофранцузька enticier, enticker трактуються як «збуджувати» (to excite). Порівняймо латинське intitiare із французьким attiser та італійським attizzare, що тлумачаться як «підпалювати вогонь» (to set on fire) [15].

В іншому джерелі [18] англійське слово entice утворилося від латинського lacio, -ere, в той час як lacio спочатку означало «привертати, приваблювати» (to draw, attract). Значення «заманювати, приваблювати» (to allure, attract) зафіксоване з 13 століття [20].

Стаття із словника [19] пов'язує утворення дієслова entice у середньоанглійській мові із ранніми значеннями «підбурювати і провокувати (до гніву)» (early senses of entice included incite and provoke (to anger).

Дієслово entice (невизначеної етимології) має такі значення: «вабити, зачаровувати, привертати, приманювати умовлянням або надіями про щось гріховне або шкідливе» (to allure; to attract; to draw by blandishments or hopes of something sinful or destructive), що були закріплені у джерелі [16]; а також зафіксовано із тлумаченнями: вговорювати, збуджуючи надію або бажання, заманювати; вводити в оману (to induce by exciting hope or desire; to tempt; to lead astray) [17].

Іменник enticement (заманювання, зваба, спокуса) виник у 13 столітті зі значенням «річ, яка вабить, спокушає» (thing which entices), що утворився від давньофранцузької мови зі значеннями «поштовх, підбурення, пропозиція» (incitement, instigation, suggestion) від enticier [13, 20], а також розуміється як «дія заманювання до зла» (the act of practice of alluring to ill) [16].

Іменник enticier звабник, спокусник тлумачиться як той, хто вабить, заманює до шкоди (one that allures to ill) [16].

Прислівник enticingly (звабливо) має таке пояснення: чарівно, привабливо; виграшною манерою (charmingly; in a winning manner) [16].

Похідні: іменники enticement, n. зваба, спокуса, enticer, n. спокусник, звабник [13, 17]; прикметники enticing, adj. спокусливий, звабливий [13, 17], enticed, adj. зваблений [20]; прислівник enticingly, adv. спокусливо, звабливо [13, 17].

У проаналізованому дослідженні нами були розглянуті лексеми seduction та enticement та всі їх похідні. Але особливої уваги набули дієслова seduce та entice, що

обумовлено наявністю найбільшої кількості тлумачень. Значення іменника має більш вузьке змістове варіювання ніж дієслово, що обумовлює його ширший концептуальний об'єм, представлений процесуальними ознаками і характеристиками. Цей факт засвідчує глибоку, багатопланову і різноманітну семантику дієслова, якому властиві численні перетворення і коливання [10, с. 33]. Отже, можна стверджувати, що дієслово, експлікуючи дію або стан, проектує і представляє макет майбутньої ситуації, яка розглядає своєрідність перебігу процесу, шлях реалізації та характер дії, його витоки, фінальний результат та вимагає присутності об'єктів. Множинність дієслівних значень утворює багате підґрунтя для вивчення досліджуваних нами лексичних одиниць.

Проведений етимологічний аналіз засвідчує, що форма seduce існувала в англійському словниковому складі не завжди, а перша її поява реєструється на початку 16 століття [20]. В усіх семи лексикографічних джерелах, досліджуваних нами, підтверджується латинське походження лексеми seduce [14-20]. Словники «A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language Dealing with the Origin of Words and Their Sense Development thus Illustrating the History of Civilization and Culture» [14] і «A Dictionary of the English Language in which the Words Are Deduced from their Originals, and Illustrated in their Different Significations by Examples from Best Writers to which Are Prefixed, a History of the Language, and an English Grammar» [16] фіксують використання розглянутої лексеми у французькій мові. Середньоанглійське походження номінації seduce знаходимо у словниковій статті «Oxford Dictionary of Word Origins, Second Edition» [19]. Словник «Chambers Dictionary of Etymology» [20] простежує виникнення лексеми seduce із латинської, середньофранцузької та середньоанглійської мов.

Дієслово seduce використовується у двох групах значень: 1) вводити в оману (lead away, lead astray, to mislead), збивати з правильного шляху (to draw aside from the right), спокушати (to tempt), обдурювати (to deceive), відводити від обов'язку (lead away from duty); відвертати від моральних устоїв, чесності; заманювати (to draw aside from rectitude; to entice); 2) у сексуальному плані вживається зі значенням «спонукати жінку втратити цнотливість через переконання, благання, обіцянку одружитись» (to cause a woman to surrender her chastity through persuasion, entreaty, under promise of marriage).

У сучасній англійській мові деякі значення лексем seduce та seducious не вживаються, бо стали застарілими і втратили актуальність. Це тлумачення дієслова seduce: переконати васала та будь-кого іншого зрадити вірність та залишити службу; і прикметника seducious: брехливий, хитрий [20].

Крім виникнення лексеми seduce, ми простежили етимологічне походження лексеми entice. Досліджені етимологічні лексикографічні джерела дозволяють стверджувати, що дієслово entice з'явилось у вжитку в англійській мові у 13 столітті [20] і розвинулося від давньофранцузької та латинської мов [13, 15, 17, 19, 20]. Витоками сучасної лексеми entice було латинське titio, що тлумачилось як обгоріле поліно, головешка; підбурювач (a burning brand, a firebrand) [20]. Аналіз словникових статей дозволяє виділити такі значення слова entice: підбурювати, збуджувати, провокувати, розводити, розпалювати вогонь (to incite, excite, provoke, to stir up, kindle, set on fire); вабити, зачаровувати, приманювати умовлянням або надіями на щось гріховне,

шкідливе (to allure; to attract; to draw by blandishments or hopes of something sinful or destructive); вговорювати, збуджуючи надію або бажання; заманювати; вводити в оману (to induce by exciting hope or desire; to tempt; to lead astray).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці комунікативної ситуації спокуси у сучасній англійській мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии / Н. Н. Болдырев. – Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та, 2000. – 123 с.
2. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1998. – 768 с.
3. Гришаева Л. И. Введение в теорию межкультурной коммуникации [Текст]: учеб. пособие для студ. лингв. ф-тов высш. учеб. заведений / Л. И. Гришаева, Л. В. Цурикова. – 4-е изд., стер. – М.: Академия, 2007.
4. Ильинская Т. М. Значимость исторического анализа в современных когнитивных исследованиях / Т. М. Ильинская // Вестн. Томского гос. пед. ун-та. 2007. Вып. 2 (65). С. 19–22.
5. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 248 с.
6. Лебедько М. Г. Время как когнитивная доминанта культуры. Сопоставление американской и русской темпоральных концептосфер [Текст]: монография / М. Г. Лебедько. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 2002.
7. Мурьянов М. Ф. Время (понятие и слово) [Текст] / М. Ф. Мурьянов // Вопросы языкознания. – 1978. – №2. – С. 52-66.
8. Пименова М. В. Душа и дух: особенности концептуализации / М. В. Пименова. – Кемерово, 2004а. – 385 с.
9. Попова З. Д. Из истории когнитивного анализа в лингвистике / З. Д. Попова // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – ВГУ, 2001. – С. 7-17.
10. Сентенберг И. В. Некоторые особенности лексического значения глагола. На материале английского языка [Текст] / И. В. Сентенберг // Проблемы изучения слова: семантика, структура, форма. – Калинин: Изд-во Тверск. гос. ун-та, 1990. – С. 33-40.
11. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. – М.: Academia, 2000. – 128 с.
12. Яковлева Е. С. Час в русской картине времени / Е. С. Яковлева // Вопр. языкознания. 1995. № 6. С. 54–76.
13. «A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language Dealing with the Origin of Words and Their Sense Development thus Illustrating the History of Civilization and Culture” / ed. by Dr. Ernest Klein, Elsevier Publishing Company, Amsterdam, London, New York, 1966. – Volume I A-K. –xxv-853 pp.
14. “A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language Dealing with the Origin of Words and Their Sense Development thus Illustrating the History of

Civilization and Culture" / ed. by Dr. Ernest Klein, Elsevier Publishing Company, Amsterdam, London, New York, 1967. – Volume II L-Z. – 853-1776 pp.
15. «A Concise Etymological Dictionary of the English Language" / ed. by W. Skeat. N.Y.: Perigee, 1980, 674 p.
16. "A Dictionary of the English Language in which the Words Are Deduced from their Originals, and Illustrated in their Different Significations by Examples from Best Writers to which Are Prefixed, a History of the Language, and an English Grammar" / ed. by Samuel Johnson L. L. D., London: Printed by W. Strahan for J. F. and C. Rivington [etc.], the Sixth Edition, Volume I A-K, Volume II L-Z, 1755. – 1840 p.
17. "Chambers's Twentieth Century Dictionary of the English Language" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://archive.org/stream/ chambersstwentie00daviiala#page/310/mode/1up
18. «Etymological Dictionary of Latin and the Other Italic Languages" / ed. by Michael de Vaan, vol. 7, of Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series / ed. by Alexander Lubotsky, Leiden, Boston, Brill Academic Publishers, 2008. – 825 p.
19. "Oxford Dictionary of Word Origins, Second Edition" / ed. by Julia Cresswell, Oxford ; New York: Oxford University Press, 2009, 502 p.
20. «Chambers Dictionary of Etymology" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.etymonline.com/

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Матушевская Н. В., асп.,
Житомирский государственный университет имени Ивана Франко

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КОНЦЕПТА СОБЛАЗН, АКТУАЛИЗИРОВАННОГО ЯДЕРНЫМИ ЛЕКСЕМАМИ SEDUCTION И ENTICEMENT

Статья посвящена этимологическому анализу концепта СОБЛАЗН. Рассмотрены на основе лексикографических источников английского языка лексемы seduction и enticement, составляющие содержательный минимум концепта СОБЛАЗН. Обоснована важность диахронического подхода, который позволил проследить факторы, повлиявшие на возникновение этих лексем. Внимание акцентировано на развитии их значений. Выявлены и систематизированы производные номинаций seduction и enticement.

Ключевые слова: *концепт, диахрония, этимологический анализ, лексема, соблазн.*

Matushevska N. V., PhD student
Zhytomyr Ivan Franko State University

ETYMOLOGICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT TEMPTATION ACTUALIZED THROUGH THE NUCLEAR LEXEMES SEDUCTION AND ENTICEMENT

The article deals with the etymological analysis of the concept TEMPTATION. Lexemes «seduction» and «enticement» forming a sense bearing minimum of the concept TEMPTATION are

considered on the basis of the English lexicographical sources. The importance of the diachronic approach is justified that allowed to observe the factors influenced on the origin of these lexemes. The attention is paid to the development of their meanings. The derivatives of the nominations seduction and enticement are determined and systematized.

Keywords: *concept, etymological analysis, diachrony, lexeme, enticement, seduction.*

УДК 81’255
УДК 81’255

Мельник Д.В.*,* магістр.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ ВИМІР МІЖНАРОДНИХ ПЕРЕГОВОРІВ

У статті аналізується поняття міжнародних переговорів, розглядаються різні види спілкування – вербальне спілкування та невербальне спілкування, визначаються причини неефективного спілкування та можливості досягти ефективності при міжнародних переговорах, а також визначається роль перекладача у процесі міжнародних переговорів.

Ключові слова*: міжнародні переговори, ділова мова, вербальне спілкування, невербальне спілкування, ефективність спілкування.*

Мирне врегулювання міжнародних суперечок – це один з основних принципів міжнародного права. **Актуальність** дослідження зумовлена спрямованістю перекладознавчих студій та суміжних напрямів гуманітарного знання на вирішення міжнародних суперечок між державами мирним шляхом, аби не поставити під загрозу міжнародний мир, безпеку та справедливість, про що зазначено у статуті ООН [7 : 8]. **Мета** статті полягає у здійсненні перекладознавчого аналізу поняття міжнародних переговорів та встановленні принципів досягнення ефективності дипломатичних переговорів.

Перекладач у процесі переговорів – це не тільки людина, завдання якої передати зміст повідомлення іншою мовою. Неможливо переоцінити роль перекладачів у мирному (або навпаки) врегулюванні конфлікту, адже саме від перекладача залежить, що саме почує реципієнт (людина, яка повністю покладається на посередника, бо не розуміє іноземної мови); часто перекладачі є запорукою порозуміння двох сторін – вони повинні вміти донести думку, пом’якшити різких висловлювань (якщо такі є), роз’яснити незрозуміле, врахувати культурні особливості співрозмовників – отже, бути дипломатами.

Дипломатичні переговори визначаються як «офіційне обговорення представниками держав політичних, економічних та інших питань дво- та багатосторонніх відносин з метою погодження зовнішньополітичної стратегії, практики або відповідно акцій обміну думками та інформацією, підготовки й укладання договорів, урегулювання спірних питань. Дипломатичні переговори здійснюються шляхом особистих зустрічей їх учасників або письмово – дипломатичним листуванням» [5].

Дипломатичні переговори як основний засіб мирного вирішення суперечок та конфліктів, що виникають між державами, один із найбільш розповсюджених та закріплених в світовому праві методів розвитку та поглиблення відносин між країнами [4].

Звичайно, проведення переговорів такого рівня вимагає існування особливої мови – *дипломатичної*. Дипломатична мова використовується в дипломатичній практиці для позначення мови, що використовується для проведення дипломатичних переговорів та укладання дипломатичних документів [2]. За даними тлумачного словника, дипломатична мова визначається у такий спосіб: «1. Мова, якою ведуться офіційні дипломатичні зносини, укладаються міжнародні договори та інші міжнародні акти. На сучасному етапі немає загальнообов'язкової дипломатичної мови. Державні органи зовнішніх зносин ведуть листування своєю національною мовою. Міжнародні договори та угоди (найчастіше двосторонні) укладають мовами контрагентів. Офіційними мовами ООН затверджено англійську, французьку, російську, іспанську й китайську. В ЮНЕСКО офіційною мовою, крім вищезазначених, є також арабська. 2. Сукупність спеціальних термінів і висловів, які утворюють загальновживаний дипломатичний словник» [8].

Отже, в сучасному світі переговори є досить ефективним і пріоритетним засобом вирішення міжнародних конфліктів. Одним з перших багатосторонніх договорів, у якому знайшов своє відображення цей принцип, був Паризький пакт від 1928 року під назвою «*Договір про відмову від війни як знаряддя національної політики*». Цей договір проголосив необхідність врегулювання та вирішення всіх суперечок і конфліктів між країнами лише мирним шляхом [2].

У квітні 1927 року французький міністр закордонних справ А. Бріан звернувся до США з пропозицією укласти договір про «вічну дружбу», який би забороняв використовувати війну як засіб національної політики. У відповідь на це держсекретар США Ф. Келлог запропонував укласти договір не двосторонній, а багатосторонній. Завдяки цьому договору США розраховували зайняти позиції у міжнародній політиці. Отримавши згоду Франції, США звернулися з аналогічною пропозицією до ряду країн, які погодилися брати участь у переговорах і підписати пакт, але вони зробили декілька доповнень, які зводили зобов'язання відмови від війни до формальної декларації [2].

Спілкуючись з іншими людьми, ми прагнемо ефективно донести до них факти, ідеї і думки. Якщо сторони на переговорах не зуміють досягти порозуміння, то переговори провалються. А мета перекладача – не дивлячись на всі об'єктивні і суб'єктивні труднощі – отримання адекватної реакції партнерів, налагодження інформаційного обміну. Зворотній зв'язок, тобто реакція співрозмовників, свідчить про якість перекладу [3].

При переговорах і бесідах можливі чотири основні види вербального (словесного) спілкування.

1. Інформування адресата.
2. Збір інформації.
3. Переконання адресата.
4. Змішаний вид спілкування – найпоширеніший, який поєднує всі три види [1].

Процес комунікації важко уявити без жестів, міміки, поглядів, зміни поз та інших аналогічних дій співрозмовників. Про наявність комунікативного контакту чи виникнення непорозумінь свідчать численні невербальні показники. Ними можуть бути емоції, тривалість процесів говоріння і мовчання, узгодженість жестикуляції з мовленням, проксеміка, кінетика. Неврахування або незнання специфіки використання паралінгвістичних засобів спілкування, якими користуються співрозмовники, стає причиною непорозумінь [6 : 95 -96].

Аналіз емпіричного матеріалу показує, що використання засобів невербальної комунікації мовцем значно впливає на сприйняття тексту перекладу перекладачами та нерідко призводить до зниження якості перекладу. При перекладі фрагментів виступів емоційних мовців, перекладач припускається більшої кількості помилок на усіх рівнях.

Серед факторів, що знижують ефективність спілкування, слід виокремити наступні.

1. Приналежність до різних культур, несумісність точок зору, різні релігійні переконання, фанатизм. Завдання переговорів – знайти мінімальні точки зіткнення, розширити їх, досягти взаємоприйнятного компромісу, переклад при цьому відіграє ключову роль.

2. Невизначеність, «розмитість» повідомлення.

3. Невдале оформлення повідомлення. У такій ситуації досвідчений перекладач може дещо поліпшити повідомлення, зробити його зрозумілішим і логічнішим, відредагувати його.

4. Двозначність повідомлення. У цьому випадку неясність в оригіналі повинна обов'язково зберігатися в перекладі.

5. Об'єктивні перешкоди спілкуванню: шум, паралельні розмови, що відволікають увагу; висока/низька температура, погане освітлення.

6. Фізіологічні чинники: хвороба, тривожний стан, сп'яніння і т.д. [1].

Усвідомлюючи ці чинники, можна спробувати пом'якшити їх вплив на процес комунікації за допомогою особливо уважного і скрупульозного перекладу. Отже, переговори є засобом врегулювання міжнародних сутичок та конфліктів, а перекладач відіграє дуже важливу роль у цьому процесі, він має правильно та точно передати інформацію, щоб сторони дійшли згоди.

Розвиток дослідження у цій сфері передбачає вивчення проблем, що виникають під час перекладу міжнародних конференцій, – і подальше їх усунення; розробку перекладацьких стратегій для досягнення ефективного спілкування, а відтак – досягнення більшого взаєморозуміння між представниками різних культур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Деловые приемы [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://ur-consul.ru/Delovaya-zhiznj.t583.html.
2. Жуков Г.П. Современное международное право [Электронный ресурс] / Г. П. Жуков. – Режим доступа : http://refdb.ru/look/2537295-pall.html.
3. Мирам Г. Профессия: переводчик/ Г. Мирам. – К. : Ника-Центр, 2004. – 158с.

4. Поняття та система дипломатичних функцій [Електронний ресурс] – Режим доступу : //http://studies.in.ua/diplomat/1298-diplomatichn-funkcyi-ta-metodi.html.
5. Сагайдак О. П. Дипломатичний протокол та етикет: навчальний посібник [Електронний ресурс] / О. П. Сагайдак. – Режим доступу : http://ualib.com.ua/br_8604.html.
6. Славова Л. Л.. Типологія комунікативних невдач (на матеріалі сучасного англійського мовлення) : монографія / Л. Л. Славова ; Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. –106 с.
7. Статут ООН [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
8. Slovopedia [Electronic resource]. – Access mode : http://slovopedia.org.ua/38/53396/378846.html.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Мельник Д.В., магистрант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ПЕРЕВОДОВЕДЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ПЕРЕГОВОРОВ

В статье анализируется понятие международных переговоров, рассматриваются разные виды коммуникации – вербальная коммуникация и невербальная коммуникация, выделяются причины неэффективной коммуникации и возможности добиться эффективности при международных переговорах, а также определяется роль переводчика в процессе международных переговоров.

***Ключевые слова**: международные переговоры, деловой язык, вербальное общение, невербальное общение, эффективность коммуникации.*

Daria Melnyk, Master student
Taras Shevchenko National University of Kyiv

TRANSLATION WITHIN INTERNATIONAL NEGOTIATIONS

The notion of international negotiations is analyzed in the article, different ways of communication are studied – verbal communication and non-verbal communication, the reasons for inefficient communication and the options to reach efficiency in the process of international negotiations are distinguished; the role of interpreter in the process of international communication is considered.

***Keywords**: international negotiations, business language, verbal communication, non-verbal communication, efficiency of communication.*

УДК 81′25

Михайленко О.О., к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНА ПЕРІОДИКА: ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ

Статтю присвячено особливостям перекладу англомовної науково-популярної періодики українською та російською мовами, що дозволяє знайомитися з передовими світовими досягненнями. Продемонстроварно, що тексти перекладів в цілому відповідають науковому стилю і ознакам, характерним для англомовних науково-популярних статей, а перекладачам – і українському, і російському – вдалося дотриматися норм мови перекладу та зберегти стиль викладу автора, передавши в перекладі багату палітру авторських емоцій.

Ключові слова: *науково-популярна стаття, український переклад, російський переклад, жанрові характеристики, прийоми та способи перекладу.*

Наукова популяристика є необхідною ланкою розвитку науки й освіти. Особливим попитом у суспільстві користуються видання, що висвітлюють новини зі світу науки і техніки. Значну роль відіграють тут перекладні періодичні видання (яких наразі замало), що дозволяють знайомитися з передовими світовими досягненнями.

Чому науково-популярні журнали опинилися на периферії видавничого ринку? Причин багато, у тому числі – повне нерозуміння важливості науково-популярних журналів як каналів отримання наукових знань і способу залучення молоді в науку. Інтерес до науки весь час слід "підігрівати" [1].

«На багатьох новинних сайтах є рубрика "Наука" – її наповнення складають переклади таблоїдизованих повідомлень про відкриття "британських вчених" або новини про розробки Apple чи Google. А відшукати переклади більш ґрунтовних текстів або дослідження українських вчених чи журналістів майже неможливо» [6]. «Проте більше півтора року тому виходом із ситуації стала українська версія журналу "Нешнл Джеографік" (National Geographic), яка пропонувала переклади (українською!) зарубіжних авторів всесвітньої мережі та частку матеріалів, присвячених Україні» [6]. На жаль, проіснував журнал недовго, лише до листопада 2014 року.

Переклади статей із журналу "Нешнл Джеографік" дійсно цікаві – і читачеві, бо дають "харч для інтелекту", і перекладачеві, бо містять оригінальні перекладацькі рішення та викликають бажання здійснити ґрунтовний перекладознавчий аналіз текстів оригіналу та перекладу. Цікавим видається зіставити англомовний оригінал цього політематичного журналу та два його переклади – український та російський, з метою аналізу ступеню відповідності тексту перекладу жанровим характеристикам тексту оригіналу. Англомовні науково-популярні видання з позицій перекладу досі детально не вивчалися, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Специфіка тексту як об'єкта перекладу залежить, перш за все, від його комунікативного завдання, а також від функціональної, змістової та структурної характеристик, зумовлених належністю до певного жанру та стилю. Коли перекладач починає переклад, він через мову тексту повинен з'ясувати для себе дві глобальні речі – в

якому мовленнєвому жанрі виконаний текст та в якому функціональному стилі цей текст існує. Специфіку мови та тексту, усі оцінно-смислові відтінки тексту визначає не фактуальний зміст, а мовленнєвий жанр та функціональний стиль. Велика перекладацька проблема – проникнути у це "нутро", що визначає внутрішню та зовнішню форму тексту [4, с. 22].

«Як відомо, науково-популярний підстиль наукового стилю має на меті зацікавити науковою інформацією широке коло читачів, незалежно від їхнього рівня фахової підготовки. Основні завдання та функції мови науково-популярного підстилю полягають у тому, щоб не просто подати нову наукову інформацію, обгрунтувати її істинність (це функція власне наукового підстилю), а ознайомити з основами наук у формі, яка б сприяла засвоєнню інформації як передумови дальшої пізнавальної діяльності у відповідній галузі (це функція науково-навчального підстилю), і, передусім, привернути увагу нефахівця до актуальних проблем тієї чи іншої науки. Привернення уваги читача передбачає, що автор має викласти нові наукові дані у доступній, зрозумілій, цікавій формі. Цьому мають бути підпорядковані організація викладу, добір мовних засобів (менш строгих і одноманітних, ніж у власне науковому підстилі). Вся увага автора повинна спрямовуватися на те, щоб подати матеріал зрозуміло, тому виклад будують зазвичай від простого до складного, від добре відомого до нового» [5].

Слід зазначити, що на перекладачеві науково-популярного тексту лежить велика відповідальність донести до читача наукову інформацію максимально точно, без викривлень, в цікавій і доступній формі. Адже читач заслуговує на якісний перекладацький продукт.

Відібрані для перекладацького аналізу статті з випуску журналу "Нешнл Джеографік" за липень 2013 року містять всі основні ознаки наукового тексту, такі як чітка, логічна структура, об'єктивність викладу, термінологічність, зв'язність, цілісність, інформаційна, логічна, емоційно-оцінна насиченість, завершеність, комунікативність, діалогічність [7]. Оскільки журнал науково-популярний, мова оригіналу яскрава, насичена емоційно забарвленою лексикою, фразеологічними зворотами та іншими елементами експресії, метою яких є зацікавлення читача. І завдання перекладача тут полягає у повноцінній передачі смислу тексту оригіналу, відтворенні значень засобів експресії, збереженні в перекладі особливостей стилю автора.

Наприклад, переклад речення (приклад 1) вважаємо цілком адекватним, смисл речення читачеві зрозумілий. Експресію словосполучення "windblown seeds" українському перекладачеві вдалося передати за допомогою словосполучення "гнаними вітром насінинами". У автора російського перекладу з'явився щодо кайманів інший образ – "крохотных листочков", що в цілому не спотворює смисл речення:

1. If you noticed them at all, they'd look like nothing more than tiny, windblown seeds floating amid the rushes at the edge of a lagoon in Brazil's remote interior [13].

Якщо ви їх помітите, вони здадуться вам лише маленькими, гнаними вітром насінинами, що пливуть поміж очеретy краєм лагуни у віддаленому закутку Бразилії [8].

Если вам вообще удастся их заметить, они будут выглядеть как крохотные листочки, плавающие по краям мутной заводи в бразильской глубинке [9].

Текст оригіналу насичений образними виразами, відтворення яких потребує різних "рецептів" в кожному конкретному випадку. Так, у прикладі 2 використано прийом описового перекладу ідіоми "to be out of the mire", яка дослівно означає "вибратися з калюжі/ з багна/ з грязюки". Дослівний переклад тут неможливий, фразеологічний переклад – "з труднощами, переборюючи перешкоди вийти з принизливого становища або позбутися злиднів" [11] – теж не покращив би розуміння тексту перекладу. Тому перекладачі (і український, і російський) передали речення оригіналу описово, максимально зберігши авторський задум:

2. Even so, the yacare caiman is not yet out of the mire, warns Alho [13].

Проте Алью попереджає, що загроза не минула [8].

Но Альо предупреждает: успокаиваться рано [9].

Англомовні науково-популярні тексти часто містять елементи сленгу, що найкраще передається у перекладі не менш емоційно забарвленою лексичною одиницею, образним виразом відповідно низького стилю:

3. There is a further 1-in-500 chance that if Mercury goes nuts, it will also perturb the orbit of Venus or Mars enough for one of them to hit Earth – or miss it by several thousand miles, which would be almost as bad [12].

Далі, є один шанс із п'ятисот, що Меркурій, "сказившись", збурить орбіту Венери або Марса настільки, що одна з цих планет зіткнеться з Землею або пройде повз неї на відстані кількох тисяч кілометрів, що нічим не краще [2].

Далее возникает другая вероятность (один шанс из пяти сотен), что Меркурий, слетев с катушек, собьет с орбиты Венеру или Марс – причем настолько сильно, что одна из этих планет врежется в Землю или пройдет в нескольких тысячах километров от нее, что будет не многим лучше [3].

Проте інший сленгізм у прикладі 4 залишився, на жаль, непереданим ні в українському, ні в російському перекладі:

4."Once the Plutinos were discovered, it was a slam dunk," she says. "Planet migration practically became a textbook idea" [12].

"Відколи були відкриті плутано, – каже вона, – міграція планет стала майже хрестоматійним фактом" [2].

"Теперь теория миграции планет практически общепризнанна", – говорит Рену ***[3].***

Так, український перекладач, можливо, не вважав за потрібне передати такий важливий, яскраво забарвлений елемент смислу оригіналу. Російський же "скорочений" переклад зазнав значних смислових втрат, що є неприпустимим у професійному перекладі.

У наступному прикладі бачимо, що український перекладач наділив своє речення більшим емоційним забарвленням, використавши дієслово "охрестили" замість нейтральних англійського та російського варіантів перекладу дієслова "have", від чого українською переклад звучить милозвучніше, але разом з тим відповідає нормам стилю науково-популярної статті:

5. The dust speck has a name: Inti, for the Inca god of the sun [12].

Цю часточку пилу охрестили "інті", на честь бога Сонця інків [2].

У пылинки есть имя: ее назвали Инти в честь бога Солнца древних инков [3].

Окрім загальної тенденції до більш дослівного перекладу, що не завжди відповідає нормам мови перекладу, в російському перекладі помітно багато відхилень від оригіналу, дещо занадто емоційних для науково-популярного тексту, у той час як український перекладач розшифровує думку автора набагато точніше:

6. In principle the relentless pull of gravity can amplify these small deviations until orbits migrate, cross, or otherwise go haywire [12].

Нещадна сила тяжіння може збільшити ці незначні відхилення, доки орбіти не починають зсуватися, перетинатися й заплутуватися між собою [2].

Непрестанное воздействие гравитации способно усиливать небольшие отклонения настолько, что орбиты могут смещаться, пересекаться и выкидывать прочие фортели [3].

На жаль, в обох варіантах перекладу є й неточності – вилучення слів, словосполучень та фрагментів речень. У деяких випадках вони несуттєві: так у прикладі 7 в українському перекладі не згадано про річку Парагвай, проте це не вплинуло на загальне розуміння смислу, оскільки зазначено місцевість – південний захід Бразилії. У російському ж перекладі залишився непереданим прикінцевий фрагмент речення, що містить важливу інформацію. Українському ж перекладачеві вдалося майстерно передати і не помічену російським перекладачем емфазу оригінального речення ("not only... but also") і віднайти цікавий описовий переклад компактного англійського словосполучення "one of conservation's great comeback stories":

7. This enormous flowering wetland along the Paraguay River in southwestern Brazil is not only home to what is probably Earth's largest crocodilian population but also the setting for one of conservation's great comeback stories [13].

Ця величезна заболочена територія на південному заході Бразилії є не лише домівкою для, може, найбільшої на Землі популяції крокодилів, а й місцем одного з наймасштабніших в історії охорони природи "повернень виду" [8].

Сегодня эти огромные цветущие заводи вдоль берегов реки Парагвай на юго-западе Бразилии стали домом для крупнейшей на планете популяции крокодиловых кайманов [9].

Отже, щодо ступеня відповідності тексту перекладу жанровим характеристикам тексту оригіналу, вважаємо, що тексти перекладів в цілому відповідають науковому стилю і ознакам, характерним для англомовних науково-популярних статей, а перекладачам – і українському, і російському – вдалося дотриматися норм мови перекладу та зберегти стиль викладу автора, передавши в перекладі багату палітру авторських емоцій. Стосовно вибору прийомів та способів перекладу текстів оригіналу можна сказати, що вони є загалом обґрунтованими. І в українському, і в російському варіантах багато цікавих перекладацьких рішень. Незначні стилістичні неточності загалом не вплинули на смисл тексту перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаташ В. І кому він потрібен, цей наук-поп? [Електронний ресурс]/ В.Гаташ. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SCIENCE/i_komu_vin_potriben_tsey_nauk-pop.html.

2. Іріон Р. Спочатку був хаос /Р. Іріон // National Geographic Ukrainian Edition. – 2013. – №4. – С.38-55.
3. Иэрион Р. Земля под ударом [Електронный ресурс]/ Р.Иэрион. – Режим доступа к журн. : http://www.nat-geo.ru/science/44866-zemlya-pod-udarom.
4. Михайленко О.О. Функціонально-стилістична специфіка науково-технічного тексту, орієнтована на переклад / О.О. Михайленко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2014. – Вип.47. – Ч.2. – С. 21-29.
5. Науковий стиль фахового мовлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1759041248787/dokumentoznavstvo/naukoviy_stil_fahovogo_movlennya.
6. Ревко Н. Бути чи не бути наук-попу в Україні? [Електронний ресурс]/ Н.Ревко. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/print/1411980811/buti_chi_ne_buti_naukpopu_v_ukraini/.
7. Семеног О. М. Наукова мова як комунікативний феномен [Електронний ресурс]/ О. М. Семеног. – Режим доступу до журн. : http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Semenog.php.
8. Сміт Р. Повернення крокодила /Р. Сміт // National Geographic Ukrainian Edition. – 2013. – №4. – С. 118-127.
9. Смит Р. Возвращение крокодила [Електронный ресурс]/ Р.Смит. – Режим доступа к журн. : http://www.nat-geo.ru/nature/44849-vozvrashchenie-krokodila.
10. Фразеологічний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://slovopedia.org.ua/49/53402/358110.html.
11. Irion R. Our Solar System [Електронний ресурс]/R.Irion. – Режим доступу до журн.: http://ngm.nationalgeographic.com/2013/07/125-solar-system/irion-text.
12. Smith R. The Comeback Croc [Електронний ресурс]/ R.Smith. – Режим доступу до журн.: http://ngm.nationalgeographic.com/2013/07/yacare-caiman/smith-text.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Михайленко Е.А., к. филол.н, доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г.Киев

НАУЧНО-ПОПУЛЯРНАЯ ПЕРИОДИКА: ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА

Статья посвящена особенностям перевода англоязычной научно-популярной периодики на русском и украинском языках. Продемонстрировано, что тексты переводов в целом отвечают научному стилю и признакам, характерным для англоязычных научно-популярных статей, а переводчикам удалось соблюсти нормы языка перевода и сохранить авторский стиль изложения, передав в переводе палитру авторских эмоций.

Ключевые слова: *научно-популярная статья, украинский перевод, русский перевод, жанровые характеристики, приемы и способы перевода.*

Mykhailenko O.O., Cand. Phil. Sci., Associate Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

POPULAR SCIENCE PERIODICALS: PECULIARITIES OF TRANSLATION

The article deals with peculiarities of translating English language popular science periodicals into the Ukrainian and Russian languages.

Keywords: *popular science article, Ukrainian translation, Russian translation, genre features, translation techniques and methods.*

УДК 811.112.3’42:323.14

Міхіденко К. О., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПРОБЛЕМА ПОБУТОВОГО РАСИЗМУ В НІМЕЦЬКОМУ КОНФЛІКТНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню сутності конфліктного дискурсу та проблемі визначення та ролі побутового расизму в конфліктному дискурсі німецького віртуального комунікативного простору. Пропонується класифікація та аналіз комунікативних стратегій і тактик побутового расизму.

Ключові слова: *конфліктний дискурс; побутовий расизм; комунікативні стратегії і тактики.*

Конфлікти, як на побутовому міжособистісному рівні, так і на рівні міжкультурної комунікації, належать до звичайних явищ щоденної взаємодії соціальних груп та членів цих груп, однак залишаються однією з найбільш серйозних, багатогранних та актуальних тем у дослідженні різних аспектів людської діяльності. Про це свідчить, з одного боку, постійний інтерес різних наукових сфер, зокрема філософії, риторики, антропології, психології і, зрештою, лінгвістики. З іншого боку, опубліковані результати досліджень дозволяють глибше осягнути сутність проблеми, однак не усувають її самої. У своїй статті ми звертаємось не лише до проблеми дефініції побутового расизму та визначення його місця у руслі конфліктної комунікації, але й пропонуємо класифікацію та аналіз окремих комунікативних стратегій і тактик, що реалізуються мовцями у рамках конфліктного дискурсу в німецькомовній мережі Інтернет.

В умовах глобалізації рівень міжкультурної взаємодії постійно зростає, забезпечуючи культурний обмін між різними національними та етнічними групами. Однак, разом з тим, саме на перетині двох культур трапляється зіткнення двох різних інтерпретацій та поглядів на культурні концепти та категорії.

Нещодавні суспільнополітичні події у Німеччині (суспільний рух PEGIDA) і відповідна динаміка у сфері віртуальних медіа вказує на те, що межа між інтерперсональними та міжкультурними конфліктами і конфліктом на основі расизму стає дедалі більш розмитою, що нерідко призводить до двох радикальних типів поведінки

серед користувачів – або повного дистанціювання від «небезпечних тем», або ж розвитку конфліктної комунікації у напрямку расистського дискурсу.

Конфліктну комунікацію прийнято розуміти як обмін інформацією, думками та емоціями в умовах порушеного комунікативного процесу із застосуванням стратегій і тактик, що відповідають власним цілям та інтересам адресанта, однак суперечать цілям та інтересам адресата або ж спростовують їх [див. 5; 6, с.11; 16, с. 6].

Незважаючи на високий деструктивний потенціал конфліктної комунікації, вона нерідко розглядається як одна з основних складових соціальної взаємодії – як фактор активізації та оновлення соціальних процесів [пор.: 4; 7, с. xvii, 132, 159; 8, с. 11]. Так, у теоріях М. Фуко, А. Грамши, Л. Альтюссера, а також Е. Лакло і Ш. Муфф антагонізм виступає невід'ємною рисою будь-якого соціального утворення. Унаслідок існуючих поруч суперечливих інтересів та вимог постійний антагонізм у суспільстві є не лише нормальним явищем, але й необхідним компонентом демократії та людського суспільства як такого [8, с.11,41,45].

Інтегрований у демократичне суспільство політичний антагонізм, в умовах якого вороги перетворюються на супротивників, Ш. Муфф називає «агоністичним плюралізмом», за відсутності якого зіткнення різних позицій може вилитися у насильницький акт протистояння [8, с. 11,41].

Ю. Хабермас у свою чергу в рамках Дискурсивної етики розглядає конфлікт як основний демократичний спосіб віднаходження об'єктивної реальності та істини шляхом аргументації у суспільстві, за умови забезпечення цілком рівних прав усіх індивідів щодо участі у дискурсивних практиках. Це стає можливим насамперед за відсутності влади одних суб'єктів чи груп над іншими. Тож конфліктна аргументативна комунікація передбачає перемогу найсильнішої позиції за принципом «ненасильницького примусу – тобто риторичного переконання усіх членів та формування таким чином соціальної волі» [3].

Однак, на нашу думку, недоліком цієї теорії є максималістичний і дещо односторонній погляд на конфліктний дискурс, учасники якого далеко не завжди керуються кооперативними принципами комунікації та метою гармонізації стосунків. Факторами впливу на комунікативний процес можуть бути як соціокультурні умови, в яких він протікає, так і мотиви комунікації, комунікативні дії та наслідки (або ж передбачені наслідки) від цих дій.

Втілення у життя тієї ідеальної моделі комунікації, яку запропонував Хабермас, ускладнюється, зокрема, й через інтерпретативний аспект комунікативної взаємодії. Так, інтерпретація слів співрозмовника завжди відбувається в умовах певного контексту. Т.А. ван Дейк включає у поняття контексту, крім факторів загального характеру, як то соціальний статус, норми та спільні знакові системи, ще й низку індивідуальних характеристик, таких як біографія, власний досвід та поставлені цілі [12, с.90, 97]. З одного боку, така контекстуальна обумовленість створює спільну базу для комунікантів, однак з іншого боку, інтерпретація завжди відбувається з власної перспективи, що значною мірою підвищує конфліктний потенціал комунікативної ситуації.

Інтерпретація дискурсів може відбуватися як в умовах спільно створених символічних систем та порядків, так і на основі різних культурних принципів, тобто на рівні міжкультурної комунікації [6, с. 57; 10, с. 38].

У першому випадку йдеться про виникнення ідеології, спільної для представників однієї культури та епохи. Вони користуються спільними культурними стратегіями і мають спільне розуміння дискурсу, у рамках якого відбувається комунікація. На міжкультурному ж рівні необхідно враховувати інший «культурний фон» співрозмовника, відмінності у продукуванні та сприйнятті інформації і відповідно до цього інтерпретувати обрані ним комунікативні стратегії [10, 37-39; 11, с. 80]. При цьому саме спроба зрозуміти «іншого», яка так чи інакше відбувається з точки зору нашої власної культури, може призвести до непорозуміння, заснованого на міжкультурних протиріччях.

Разом із тим, причиною міжкультурних конфліктних ситуацій далеко не завжди є проста відсутність комунікативної чи культурної компетенції у комунікантів. Стереотипні уявлення, упередження та сприйняття «Іншого» за параметрами вже закріплених ментальних схем та категорій нерідко з самого початку спрямовують комунікативний процес у конкретному напрямку. Стереотипи при цьому розуміються як узагальнені та спрощені і часто спотворені уявлення, що виникають на місці конкретних уявлень, виявляються доволі стійкими до змін, і правдивість яких як правило не перевіряється. Такі характеристики можна пояснити, зокрема, тим, що стереотипи виражають зручні для сприйняття категорії і створюють враження безпечного (оскільки передбачуваного) світу; вони існують як спроба створити власну картину світу за межами особистого досвіду і поділити цей світ на «своє» і «чуже» [15, с.93].

Як зазначає С.Г. Тер-Мінасова, в кожній мові є «певний арсенал зброї», тобто лексичний запас, що свідомо використовується представниками однієї культури для створення негативного образу іншої/інших культур. Це стереотипізовані знання про певну культуру, що відображаються у таких явищах, як расистська лексика і принизливі етноніми, етнічні жарти, анекдоти на основі культурних відмінностей, так звана «народна мудрість» [14, с. 87-89].

Поступово ці «знання» про іншого та його культуру вкорінюються у свідомості настільки глибоко, що їхня вербалізація у процесі повсякденної комунікації відбувається часто практично непомітно для мовців, створюючи базу для явища, що отримало назву побутовий расизм.

Починаючи з 80-х років XX ст. побутовий расизм стає однією з центральних проблем англомовного та німецькомовного дискурс-аналізу, незважаючи на складність висвітлення цього явища через глибоку вкоріненість у ментальних та комунікативних структурах та переконання мовців у власній нейтральності та політкоректності.

Як представниця досліджень расистського дискурсу, Ф. Ессед, опрацьовуючи концепцію побутового расизму, зазначає, що це явище виходить за рамки ідеології та структури, перетворюючись на процес, що перманентно продукується та репродукується у повсякденних дискурсивних та соціальних практиках [2, с. 2]. Таким чином, побутовий расизм можна визначити як репродукцію комплексних систем соціальної та політичної нерівності у повсякденних дискурсивних практиках [2; 12, с. 97; 13].

До визначних досліджень побутового расизму в німецькомовному науковому просторі належать, зокрема, наукові праці та дослідницькі проекти Віденського гуртка

(Рут Водак, Мартін Райзігль та ін.), а також дослідження Дуізбурзького інституту мовних та соціологічних досліджень (DISS, зокрема З. Єгер, М. Єгер, Ю. Лінк та ін.).

З. Єгер розглядає побутовий расизм в контексті оперування ментальними схемами як результату суспільної категоризації реальності. Так, в уявленні членів певного суспільства може виникнути схематичний образ іншої суспільної групи, що включатиме грубі асоціації без індивідуальних деталей. Це призводить до того, що усім представникам окремих груп приписуються однакові, нібито характерні для них зовнішні та внутрішні якості, наприклад «товсті губи та низький рівень інтелекту» [5, с. 12].

Для позначення соціальних практик певної групи терміном «побутовий расизм», наголошує Єгер, обов'язкова наявність таких трьох факторів, як створення конструкту «Ми», з позиції якого відбувається відмежування від «Іншого»; позитивна оцінка власної «нормальності» та негативна оцінка «Іншого» і його відхилення від встановленої «норми»; і, зрештою, виключення «Іншого» з групи, що відповідає характеристикам нормальності конструкту «Ми».

При цьому Єгер виділяє такі когнітивні стратегії приховування та пом'якшення расистських змістів, як: підвищення власного іміджу за рахунок дифамації Іншого (іноземців у цілому), відмежування себе (та власної групи) від Іншого (іноземців), применшення серйозності проблем іноземців, генералізація, використання евфемізмів, заперечень та протиставлень з метою приховання расистських змістів [5 , с.11-12].

У рамках досліджень расистського дискурсу, які починаючи з 2000-х рр. проводять Р. Водак та Т. ван Дейк, відбувається аналіз дискурсів навколо понять націй та національних ідентичностей, у результаті чого було виявлено окремі типи дискурсивних макростратегій, через які ці дискурси реалізуються: конструктивні стратегії (спрямовані на конструювання національних ідентичностей), юстифікативні (спрямовані на збереження та репродукцію інформації щодо національних ідентичностей у наративах), трансформативні (спрямовані на зміну національних ідентичностей), а також деструктивні (спрямовані на знищення національних ідентичностей). Виділення цих типів дискурсивних стратегій дозволяє дослідити дискурсивні події крізь призму контекстуальних умов, а також соціокультурних та когнітивних аспектів, що впливають на комунікативний процес та його учасників [13, с. 18].

Досліджуючи міжкультурну конфліктну комунікацію у німецькомовному віртуальному дискурсі ми можемо виокремити декілька стратегій, у яких реалізується побутовий расизм, а саме стратегію відмежування, стратегії генералізації, дифамації, спрощення та приховування, у яких реалізуються, зокрема, такі тактики, як заперечення, протиставлення, іронізування, метафоризація або ж наведення фактів:

- ***Стратегія відмежування*** як протиставлення себе та власної групи образу «Іншого» та вираження несхвалення цього образу:

(1) Lieber Alex, leben Sie in Mannheim? Ich als Frau will mich nicht der Burka anpassen und ich will auch nicht drei Meter hinter meinem Mann herlaufen!

У цьому випадку проводиться конкретна межа між власною та «чужою» групою. Образ «Іншого» вибудовується на основі двох традиційних характеристик конкретної релігійної групи – Ісламу. Одразу виражається негативне ставлення до образу іншої культури: паранджа та традиційна публічна поява жінки за спиною чоловіка

розцінюються як принизливе ставлення та обмеження свобод жінки і протиставляються рівноправному статусу обох статей у західних культурах. Негативну конотацію при цьому отримують слова *anpassen* та *hinterherlaufen*, виражаючи примус жінки до пристосування та прийняття нижчої соціальної позиції. Оскільки в обговоренні, до якого належить цей коментар, йдеться не окремо про мусульман, а про іноземців взагалі, традиційні атрибути ісламської релігії переносяться на загальний образ іноземців як таких, що зверхньо ставляться до жінок і нав'язують свої погляди представникам інших культур. Це виражається у прямому висловленні авторкою небажання приймати їх (*Ich will mich nicht anpassen*…; *ich will nicht hinterherlaufen*…).

- ***Стратегія генералізації*** як створення узагальненого образу «Іншого» на основі суб'єктивних суджень чи кількох конкретних прикладів з власного досвіду:

(2) *ganz ehrlich? willst du das deine kinder eine adäquate schulbildung erhalten? wenn ja, dann solltest du sie nicht auf eine Schule mit zu vielen Ausländern schicken.*

За допомогою умовного речення виражається причинно-наслідковий зв'язок між категоріями іноземці – освіта. Образ іноземців пов'язується із конкретними інтелектуальними якостями, що однак не доведено жодними дослідженнями чи статистичними підрахунками у сфері освіти. Судження швидше за все засноване на суб'єктивній думці автора. Аби приховати цю суб'єктивність, автор виражає негативне ставлення до іноземців не відкрито; коментар будується як «добра порада», спрямована не на критику іноземців, а на забезпечення блага власних дітей, тобто має продуктивну мету. Для підкріплення власних позицій автор застосовує риторичні запитання (*willst du meine ehrliche Meinung lesen?*; *willst du, dass es deinen Kindern gut geht*?), на які практично не може бути негативної відповіді.

- ***Стратегія приховування*** як спроба «замаскувати» прояви расизму за його відкритим несхваленням та запереченням:

(3) Was soll ich auch in Deutschland? In Deutschland ist man schnell als Rechter tituliert, wenn man einmal die Stimme erhebt. Und ich bin definitiv kein Rechter oder Hooligan, sondern ein Familienvater, der um das Wohl seiner Familie besorgt ist.

Стратегія приховування расистського елементу у своїх висловленнях є однією з найчастіше використаних. Усвідомлюючи, що сказане може бути сприйнято як упереджене ставлення до іноземців, автор навмисно інтегрує у своє по суті негативне судження елементи позитивної презентації чи виправдання іноземців (*таке трапляється і у нас*…; *вони чудові\ нормальні люди*…) або ж підкреслює суб'єктивність сказаного (*це лише моя думка…, особисто мені не дуже подобається, коли*…), уникаючи таким чином звинувачень у расизмі. Такі коментарі зазвичай представляють собою опозицію із заперечної частини та самого судження. У першій частині висловлення автор, як правило, заперечує будь-який зв'язок із расистськими твердженнями загального характеру (наприклад, *Я не маю нічого проти іноземців\ біженців…, але*; або ж *Я не проти (…), але…* тощо), що створює враження об'єктивності та нейтральності автора. Однак у другій частині одразу додається контраргумент, що вводиться сполучником *але* і виражає протилежне першій частині значення.

У наведеному прикладі автор одразу відмежовує себе від представників радикальних угрупувань (*ich bin definitiv kein Rechter oder Hooligan*), наголошуючи, що

його слова жодним чином не є виявом ворожого ставлення до інших соціальних та етнічних груп. Особливим у цьому прикладі є те, що друга частина висловлення не містить контраргументу як такого. Автор експліцитно не висловлює негативного ставлення до іноземців. Замість цього він насамперед дає позитивну самопрезентацію (*sondern ein Familienvater*). Негативне ставлення виражається у причинно-наслідковому зв'язку, що виникає у тексті: я турбуюся про своїх дітей – ТОМУ: я не хочу залишатися у власній країні (у Німеччині). Звідси виводиться імплікований зміст: хороший батько не залишить своїх дітей у цій країні; через іноземців ця країна стала непридатною до проживання.

- ***Стратегія спрощення*** як спроба зменшити значення та серйозність проблем іноземців/ біженців та звинувачення їх самих у цих проблемах:

(4) Klar, Deutschland ist das Weltsozialamt Nr. 1 zu Lasten der ca. verbliebenen 21 Millionen Netto-Steuerzahler hier im Land. Egal, ob für Ukrainer, Neger, Zigeuner, Araber oder sonstwen: DEUTSCHLAND ZAHLT! [pi-news.net]

Окрім спрощеного представлення проблем іноземців за допомогою евфемізмів чи «логічного пояснення» (*зараз усім не дуже легко*; *просто треба вчити мову*; *хто хоче знайти роботу, той її знайде* тощо), нерідко можна знайти також приклади свідомого використання експресивної лексики та яскравих образів. Використання цих образів дозволяє авторам висунути на перший план якийсь окремий аспект цілого комплексу проблем, залишаючи усі інші аспекти поза увагою, що спричиняє формування одностороннього погляду на ті проблеми, з якими доводиться зіштовхуватися іноземцям. У наведеному прикладі з усіх можливих мотивів міграції обрано саме фінансовий аспект. При цьому бажання покращити фінансове становище асоціюється з небажанням працювати – наголос робиться не стільки на проблемах ринку робочих місць, скільки на проблемах соціальної системи Німеччини, що не витримує натиску з боку іноземних отримувачів соціальної допомоги (метафора: *Німеччина – центр соціальної допомоги № 1*). За допомогою іронії автор зображує абсурдну ситуацію – Німеччина змушена задовольняти фінансові потреби іноземців за рахунок «власного» населення. Звідси виходить поділ суспільства на дві категорії: МИ (Німеччина) – ВОНИ (Українці, Негри, Цигани, Араби, «чи хто там ще»). Категорія ВОНИ при цьому отримує відверто негативну та принизливу оцінку: спрощене об'єднання різних національних та етнічних груп за зовнішніми та геополітичними ознаками; звернення до інших, неназваних у тексті груп словами «чи хто там ще».

- **Стратегія дифамації** як неприхована спроба нанесення шкоди чи навіть знищення позитивного іміджу іноземців та одночасної максимально позитивної самопрезентації.

(5) Also die These, dass Auslaender haeufiger angezeigt werden, ist pure Mutmassung und eine Verhoehnung der Opfer. Die Zahlen sagen, dass Auslaender doppelt so haeufig Straftaten begehen und dreimal so haeufig Gewaltdelikte. Das sind die nackten Zahlen.

Нанесення шкоди іміджу супротивника може відбуватися за допомогою прямої та непрямої образи, використання інвективної лексики чи маніпулювання інформації. У таких випадках автор говорить від себе і таким чином так чи інакше бере на себе відповідальність за сказане. Однак у випадках, один з яких наведений у цьому прикладі,

автор посилається на інші джерела інформації і таким чином, з одного боку, знімає з себе частину відповідальності, а з іншого боку, наділяє власне висловлення більшою правдивістю, цитуючи «загальну думку», результати досліджень, статистики тощо. У наведеному прикладі автор на початку досить експресивно висловлює власну думку (*це чиста демагогія*; *знущання з жертв*), при чому часка *also* ще більше підкреслює ступінь обурення автора. Далі, за допомогою тактики наведення «об'єктивних фактів» з «вірогідних джерел», це суб'єктивне твердження підкріплюється нібито правдивою інформацією. Посилаючись вже не на власний досвід та суб'єктивні судження, автор говорить про «конкретні числа», що підтверджують його позицію (*die Zahlen sagen*; *das sind die nackten Zahlen*). Джерела у висловленнях такого роду, зазвичай, не називаються, так само, як і ті «конкретні числа», на які робиться посилання. Власна ж думка або не виражається взагалі, або виступає висновком, зробленим з наведених «фактів» .

Із цих прикладів стає видно, наскільки багатогранними є прояви побутового расизму у мережі Інтернет і наскільки розмитою може бути межа між негативними судженнями – вираженнями расизму та звичайним висловленням думки, оскільки навіть в Інтернеті, де автору гарантується певний ступінь анонімності, расистські міркування, як правило, виступають у прихованому, завуальованому вигляді.

У сфері дискурсивного аналізу дослідження конфліктного дискурсу дозволяє встановити когнітивні механізми і структури, задіяні у створенні образу «Іншого» та проаналізувати фактори, що порушують комунікативний процес і спричиняють відмежування себе від негативного образу іншої культури (групи). Аналіз комунікативних стратегій конфліктного дискурсу дозволить діагностувати причини виникнення конфліктів на рівні міжкультурної комунікації та запропонувати способи уникнення деструктивних наслідків конфлікту, спрямовуючи його за допомогою окремих комунікативних стратегій і тактик у русло конструктивного вирішення існуючих проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Coulmas F. "Poison to your soul": Thanks and apologies contrastively viewed. // Florian Coulmas (Ed.). Conversational routine: Explorations in standardized communication situations and prepatterned speech. – Mouton Publishers, The Hague, 1981 – p. 69-91
2. Essed Ph. Understanding Everyday Racism. An Interdisciplinary Theory, Newbury Park 1991, 322 p.
3. Habermas J. Der philosophische Diskurs der Moderne. Zwölf Vorlesungen, Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1988 – 300 S.
4. Habermas J. Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns, Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1984. – 607 S.
5. Jäger, Siegfried Entstehung von Fremdenfeindlichkeit : die Verantwortung von Politik und Medien. [Ел. ресурс] – T. 1, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2002. – Режим доступу: http://library.fes.de/fulltext/asfo/01014001.htm#E10E3
6. Keller, R. Diskursforschung: Eine Einführung für SozialwissenschaftlerInnen (Qualitative Sozialforschung), 3. aktualisierte Auflage, Vs. Verlag Wiesbaden, 2007. – 129 S.

7. Laclau E., Mouffe Ch. Hegemony and Socialist Strategy Towards a Radical Democratic Politics, \ E. Laclau, Ch. Mouffe – Verso: London, New York, 2001. – 205 p.
8. Nonhoff M. Diskurs. Radikale Demokratie. Hegemonie. Zum Politischen Denken von Ernesto Laclau und Chantal Mouffe, transcript Verlag Bielefeld, 2007. – 250 S.
9. van Dijk T. A. Discourse and Power / T. A. van Dijk, Macmillan New York, 2008. – 307p.
10. van Dijk T. A. Ideology and Discourse. A Multidisciplinary Introduction. English version of an internet course for the Universitat Oberta de Catalunya (UOC). July 2000. – 180p.
11. van Dijk T., Kintsch W. Strategies of Discourse / Teun A. van Dijk, Walter Kintsch – New York Academic Press, 1983 – 387 p.
12. van Dijk, Teun A. Society and Discourse. How Social Contexts Influence Text and Talk, 2009. – 287p.
13. Wodak R., Meyer M. Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory and Methodology \\ R. Wodak, M. Meyer Methods of Critical Discourse Analysis, SAGE Publications Singapore, 2009 – p.1-34.
14. Тер-Минасова С.Г. Война и мир языков и культур [учеб. пособие] / С.Г.Тер-Минасова. – М.: Слово/Slovo, 2008. – 334с.
15. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі: Монографія / І.Є.Фролова – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2009 – 344с.
16. Юридическая конфликтология / [Бойков А.Д., Варламова Н.Н., Дмитриев А.В., Дубовик О.Л., и др.] ; Отв. ред.: Кудрявцев В.Н. – М.: Изд-во ИГиП РАН, 1995. – 316 с.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Mikhidenko K., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE PROBLEM OF EVERYDAY RACISM IN GERMAN CONFLICT DISCOURSE

This article deals with the nature and problem of definition of everyday racism and its role in the conflict discourse of German virtual communication space. It also analyses and offers a typology of communication strategies and tactics of everyday racism in the virtual space.

Keywords: *conflict discourse; everyday racism; communication strategies and tactics.*

Михиденко К.О., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ПРОБЛЕМА ПОВСЕДНЕВНОГО РАСИЗМА В НЕМЕЦКОМ КОНФЛИКТНОМ ДИСКУРСЕ

В данной статье рассматривается сущность и проблема дефиниции повседневного расизма, а также его роль в конфликтном дискурсе немецкого віртуального коммуникативного пространства. Предлагается классификация и анализ коммуникативных стратегий и тактик повседневного расизма в виртуальном пространстве.

Ключевые слова: *конфликтный дискурс; повседневный расизм; коммуникативные стратегии и тактики.*

УДК 811.112.2’38: 82-92

Моргун Ю., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАМІТКИ ЯК ІНФОРМАЦІЙНОГО ЖАНРУ У НІМЕЦЬКІЙ ПРЕСІ

Статтю присвячено дослідженню замітки як інформаційного жанру у німецькій пресі. Уточнено поняття «інформаційний жанр»; визначено загальні структурно- композиційні ознаки, типи та функції замітки, проаналізовано її стилістичні, граматичні, та лексичні особливості.

Ключові слова: *замітка, лінгвостилістика, журналістика, жанр, тип тексту, ЗМІ.*

В останні десятиліття газета, залишаючись частотним і потужним видом ЗМІ, виявляє очевидні трансформації: з’являються нові жанри, он-лайн прототипи, гібридизовані тексти. Кожний формат текстів спрямований на ознайомлення людей з новою інформацію у галузі політики, культури, економіки, літератури тощо. Ці чинники зумовлюють потребу вчених досліджувати мову преси, розв’язувати актуальні лінгвістичні завдання.

Об’єктом статті є ***замітка*** (*die Nachricht*) як один з інформаційних жанрів у німецькій пресі, предметом – її лінгвостилістичні характеристики (жанрова належність, композиційна структура, синтаксис). Мета статті полягає в уточненні поняття «*інформаційний жанр*», аргументації можливості розглядати *замітку* у статусі інформаційного жанру в німецькій пресі, встановленні загальних структурно-композиційних ознак замітки як інформаційного жанру. Матеріалом дослідження слугували газети: «*Frankfurter Allgemeine Zeitung*», «*die Welt*», «*die Zeit*».

«Жанр» у журналістиці (нім.: *Darstellungsform*, *Textsorte, Genre*) – це історично сформований тип (вид) журналістського твору: «*Journalistische Darstellungsform» ist die formal charakteristische Art, in der ein zur Veröffentlichung in den Massenmedien bestimmter Stoff gestaltet wird* [Reumann 2002, 92]. Це тип тексту, який використовується

для оприлюднення певного інформаційного матеріалу у ЗМІ. Він відрізняється від жанру художньої літератури достовірністю, адресованістю, посиланням на факти.

Вибір жанру залежить від наміру журналіста. Журналіст вирішує: *що*, *з якою метою* і за допомогою *якого жанру* він хоче висловити [Reumann, 2002, 92]. Першоосновою у визначенні жанру є *зміст*, *форма*, *рівень актуальності* інформації, її *обсяг* і *місце*. Г. Люгер зазначає, що інформаційні жанри передають інформацію про стан справ і в них відсутні будь-які оцінки автора. Інформаційні жанри займають велику частку площі в газеті і виконують основоположну функцію – передачу актуальної інформації. Інформаційні жанри характеризуються конкретними методами та прийомами передачі інформації, вона подається в «телеграфному стилі», як низка реальних фактів в контексті реального часу [Lüger 2006, 15].

Німецькі лінгвісти поділяють жанри на:

1) інформаційні (*informationsbetonte, informierende Darstellungsformen: Kurzmeldung* – повідомлення, *Nachricht* – замітка, *Reportage* – репортаж, *Interview* – інтерв'ю, *Bericht* – звіт; вони позбавлені особистої думки автора;

2) аналітичні, в центрі яких є власна думка автора (*meinungsbetonte*, *meinungsäußernde Darstellungsformen*); це – *Leitartikel* – передова стаття, *Kommentar* – коментар, *Feuilleton* – фейлетон, *Glosse* – глоса, *Kolumne* –колонка, *Feature* – нарис.

Г. Бургер (*H.Burger*) поділяє зазначені жанри за структурним принципом (діалогічні, монологічні) та за функціональним принципом. Х. Люгер (H.Lüger) здійснює поділ текстів на класи (Textklassen) та типи (Textsorten). Класи текстів далі поділяють за функціональним принципом на: інформаційно-спрямовані (*informationsbetonte*), зосереджені на висловленні власної думки (*meinungsbetonte*), спонукальні (*auffordernde*), повчальні (*instruirend-anweisende*) тексти, спрямовані на контакт (*kontaktorientierende*). Відповідно до цих класів виділяються типи текстів [Burger 2005, с. 56].

Замітка (***die Nachricht***) у німецькій газеті – це:

1. *kurze, mündliche oder schriftliche Äußerung, die jmdn. über eine Begebenheit, einen Sachverhalt unterrichtet, Mitteilung*.

2. */nur im Pl. / Rundfunk-Fernsehsendung, in der in kurzer Form die wichtigsten aktuellen, bes. politischen Ereignisse aus aller Welt übermittelt werden* [Wörterbuch 1975, 2594]. Отже, у німецькій мові існує омонімія стосовна слова *«Nachricht»*. Множина – *Nachriten: nur im Pl. Rundfunk, Fernsehsendung* – відноситься саме до *новин* загалом на телебаченні, радіо, пресі [Wörterbuch 1995], у той час *das Nachricht* – однина – означає «**замітка**». У значенні «повідомлення» слово *Nachricht* почало вживатися ще у 1600 році [Lüger1999, 103].

Типовими рисами для **замітки** є: 1) суб'єктивність, 2) актуальність, інформації, 3) будова замітки – назва, вступ (das Lead), що чітко окреслює місце, час, головні особи події; основна частина повідомляє про подробиці представлені у вступі. З огляду на *стилістику* замітки слід вказати, що вона не повинна перевищувати обсяг 7-8 речень. Має бути стислою, чіткою і передавати лише факти об'єктивної дійсності. Замітки не мають емоційно забарвленої лексики [Hooffacker 2010, 33].

Головною *функцією* замітки є інформування читача про головні, актуальні події, явища, людей, проблеми, нагальні питання.

Замітка не вимагає багато часу для її прочитання. Її новизна, чіткість, актуальність одразу привертають увагу громадськості.

У композиційно-структурному аспекті ***замітка*** будується за правилом «перевернутої піраміди» [Hooffacker 2010, 43]: головна інформаційна канва та найсуттєвіші факти мають бути на початку у вступі (*das Lied*), далі можуть подаватися деталі та другорядні факти про подію. Особливо важливою для замітки є її об'єктивність. Автор тексту має передавати лише факти, аби надати можливість читачу самостійно зробити судження про них [LaRoche 2004, 101].

Г. Люгер (H. Lüger) поділяє **замітки** на «жорсткі» (*harte Nachricht*) та «легкі» (*weiche Nachricht*) [Lüger1999, 103]. «Жорстка» замітка характеризуються тим, що вона чітко побудована за правилом ЩО?, КОЛИ?, ХТО? ДЕ? і ЯК? (т. зв. правило п'ятьох *Ws*: *Was*?, *Wo*?, *Wann*? *Wer*? *Wie*?) [Jungova 2006, 43]. «Легка» замітка не має чіткої структури. Інформація в ній представлена вільно, а головна інформація не завжди міститься на початку. Як правило, такі замітки присвячують темам, пов'язаним з побутовим життям, нещасними випадками, інтригами, спортом, шоубізнесом тощо. Замітки такого типу можна побачити на сторінках жовтої преси або у бульварній пресі. Коли новини не стосуються особливо важливих подій, їх називають *Infotainment* (*Information +Entertainment*), тобто інформація для розваги.

Для ілюстрації лінгвістичних характеристик **замітки** нами були обрані дві замітки з газети Frankfurter Allgemeine Zeitung.

Замітка *«Terrorwarnung in Bremen»* є прикладом "жорсткої" замітки (*harte Nachricht*), друга замітка «*Streit um Falkland –Inseln verschärft sich*» є «легкою» заміткою (*weiche Nachricht*):

Terrorwarnung in Bremen

F.A.S. Frankfurt. Die Bremer Polizei hat am Samstag nach einer Warnung vor gewaltbereiten Islamisten mehrere Personen festgesetzt. Dieses Vorgehen werde angewendet, wenn Gefahr drohe, teilte die Polizei mit. Außerdem habe es eine vorläufige Festnahme gegeben. Den ganzen Tag über war die Polizei im Bremer Stadtgebiet mit verstärkten Kräften im Einsatz. Rund um die Bürgerschaft, das Rathaus und den Dom waren Polizeibusse zu sehen. Auch eine Synagoge erhielt zusätzlichen Schutz.

Streit um Falkland-Inseln verschärft sich

Buenos Aires: Cameron schürt Spannungen / Konflikt über Ölbohrungen vor der Küste

rüb. SÃO PAULO, 10. April. Der Streit zwischen Argentinien und Großbritannien um die Falkland-Inseln hat sich weiter zugespitzt. In Buenos Aires und London wurden die jeweiligen Botschafter in die Außenministerien einbestellt. Die britische Regierung nimmt Anstoß an der Behauptung der argentinischen Präsidentin Cristina Fernández de Kirchner und deren Botschafterin in London, Alicia Castro, der britische Premierminister David Cameron schüre die Spannungen um den Archipel im Südatlantik aus wahlpolitischem Kalkül. London hatte jüngst bekanntgegeben, die britische Militärpräsenz auf den Inseln mit zwei Transporthubschraubern zu verstärken.

In Buenos Aires forderte der stellvertretende Außenminister Eduardo Zuain den britischen Botschafter John Freeman auf, vermeintliche Spionageaktionen Londons zu erklären. Der frühere Mitarbeiter des amerikanischen Geheimdienstes NSA, Edward Snowden, hatte vor einer Woche dem Internetportal „The Intercept" gesagt, London habe von 2008 bis 2011 die Kommunikation argentinischer Militär- und Regierungsstellen überwacht und möglicherweise mit falschen Informationen gespeist.

In dem jüngst wieder eskalierten Streit geht es unter anderem um die Förderung neu entdeckter Öl- und Gasvorkommen vor den Inseln. Buenos Aires hat am Donnerstag vor einem argentinischen Bundesgericht Strafanzeige gegen fünf Erdölunternehmen erstattet, weil sie ohne Genehmigung Bohrungen in argentinischen Gewässern aufgenommen haben sollen. Die Unternehmen gehören zu einem Konsortium, das im Atlantik rund 200 Kilometer vor der Küste der Falkland-Inseln Anfang März Explorationsbohrungen aufgenommen hatte. London betrachtet das betreffende Gebiet als Teil britischer Hoheitsgewässer.

Die Falkland-Inseln sind ein britisches Überseegebiet, Argentinien beansprucht die auf Spanisch Malvinas genannte Inselgruppe jedoch sie für sich. 2013 sprachen sich die Bewohner des Archipels mit großer Mehrheit für den Verbleib bei Großbritannien aus. 1982 hatte die damalige Militärjunta in Buenos Aires überraschend die Inseln besetzt. Die argentinischen Truppen mussten sich nach erbitterten Kämpfen im Falkland-Krieg aber dem überlegenen britischen Militär beugen.

На початку замітки *«Terrorwarnung in Bremen»* йдуть відповіді на питання, *коли* це сталося, *як* і з *якою* метою. Інформація викладена змістовно, чітко. Автор представляє головну та детальну інформацію про подію (тип «подієвої» замітки) [Тертычный 1990, 125].

Заголовок «*Terrorwarnung in Bremen*» відображує тему і головну ідею замітки: F.*A.S. Frankfurt. Die Bremer Polizei hat am Samstag nach einer Warnung vor gewaltbereiten Islamisten mehrere Personen festgesetzt.*

У синтаксичному аспекті замітка характеризується простими реченнями, пасивними конструкціями. Наприклад*: dieses Vorgehen werde angewendet*, *habe es eine Vorläufige Festnahme gegeben*; конструкцією *sein + zu + Infinitiv,* напр.:*waren Polizeibusse zu sehen*. Такий синтаксис замітки пов'язаний з відображенням фактів та конкретних речей. Варто зазначити також точну, детальну локацію: *місце*, *час* та *головні особи події*: *Die Bremer Polizei hat am Samstag nach einer Warnung vor gewaltbereiten Islamisten mehrere Personen festgesetzt, Bremer Südgebiet, rund um die Bürgerschaft, Rathaus, Dom.* Відбір мовних засобів служить для оперативної передачі інформації. Така замітка передає лише факти, наочно описує картину подій і позбавлена оцінних суджень; про це свідчить також відбір лексики, напр.: *Polizei, Polizeibusse, das Vorgehen, verstärkte Kräften, Gefahr, drohen.*

У замітці *«Streit um Falkland – Inseln verschärft sich»* можна зазначити вживання поширених речень (складносурядних, складнопідрядних, напр.: *Buenos Aires hat am Donnerstag… gegen fünf Erdölunternehmen erstattet, weil sie ohne Genehmigung Bohrungen in argentinischen Gewässern aufgenommen haben sollen* (підрядне речення причини). Є речення із поширеним означенням, що слугують для уточнення окремих фактів, напр.: *Argentinien beansprucht die auf Spanisch Malvinas genannte Inselgruppe sie für sich, in dem jüngst wieder eskalierten Streit.* Речення з непрямою мовою, напр.: *Snowden hatte dem Internetportal gesagt*, *London* ***habe*** *von 2008 bis 2011 die Kommunikation argentinischer Militär und Regierungsstellen* ***überwacht***, *London* ***habe überwacht*** *und mit falschen Informationen* ***gespeist*** свідчать про об'єктивний підхід автора до відображення подій (він займає чітку нейтральну позицію). Разом з цим, автор вживає і оцінну лексику з метою звернути увагу читача: *wieder eskalierten Streit, erbitterten Kämpfen*. Метонімія (напр.: *Buenos Aires hat erstattet, London habe gespeist)* використовується для економії мовних засобів і для більш яскравого зображення учасників конфлікту. Стиль замітки є вільним. Наявна велика кількість прикметників, лексики зі сфери права, дипломатії, індустрії (*Botschafter, Präsident; Öl, Erdöl; Strafanzeige*).

Отже, ***замітка*** є інформаційним жанром з огляду на її функціональні, композиційні та лінгвостилістичні характеристики. Як інформаційний жанр замітка характеризується чіткістю, точністю викладу матеріалу. У замітках активно використовується пасив, Konjunktiv I для передачі непрямої мови, присутня метонімія. Текст написано з використанням структур з номінальною функцією, лексика є нейтрально забарвленою, стриманою. Як правило, «жорсткі» замітки будуються за правилом піраміди, мають заголовок, вступ та відповідають на питання ЩО?, КОЛИ?, ХТО? ДЕ? і ЯК? Стиль «легкої» замітки є більш вільним, з використанням яскравіших мовних засобів. «Жорстка» замітка передає виключно фактологічну інформацію.

Перспективи подальших досліджень: замітку слід проаналізувати з точки зору стилістики і прагматики, а також визначити її місце серед інших інформаційних жанрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лазутина Г.В., Распопова С.С. Жанры журналистского творчества /М.: Аспект Пресс, 2011. – 320 с.
2. Михайлин І.Л. Основи журналістики: підручник./ вид. 3-є доп і поліпш. – К.: ЦУЛ, 2002. – 284 с.
3. Тертычный А. А. Жанры периодической печати: учебное пособие / А. А. Тертычный. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 320 с.
4. Ворошилов В.В. Журналистика/учебник. – 3-е изд. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2001. – 447 с.
5. Герман І. С. Запорізька преса 20 – 40-х рр.. ХХ ст.: жанрово-стильові особливості : дис. … к. філол. н. : 10.01.08 / І. С. Греман – К., 2003. – 210 с
6. Кахужева З. Г. Лингвостилистические особенности новостной заметки // Вестник Адыгейского государственного университета. Сер.: Филология и искусствоведение. 2012. Вып. 1. 250-255 с.
7. Чжао Вэньцзе. Особенности организации текста газетной заметки: автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 2007. 26 с.
8. Brinker K. Linguistische Textanalyse : eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden / von Klaus Brinker. – 5., durchges. und erg. Aufl. – Berlin : Erich Schmidt, 2001. – 165 S.
9. Burger H. Mediensprache. Eine Einführung in Sprache und Kommunikationsformen der Massenmedien./ 3., völlig neu bearbeitete. Auflage. Berlin: De Gruyter,2005 – 173 S.
10. Bespalowa Alla G.,. Kornilow Evgenij A (+) und Pöttker Horst (Hrsg.): Journalistische Genres in Deutschland und Russland. Handbuch. (In deutscher und russischer Sprache.) /Herbert von Halem Verlag Köln. 2010. – 409 S.
11. LaRoche Walte Einführung in den praktischen Journalismus/ Econ: Berlin, 2006. – 309 S.
12. Lüger, Heinz-Harald. Pressesprache / Tübingen: Niemeyer, 1995. – 180 S.
13. Hooffacker G. Online-Journalismus. Ein Handbuch für Ausbildung und Praxis Reihe Journalistische Praxis / (Econ) 3. Auflage Berlin, 2010. – 269 S.
14. Jungova Z. Textsorten in der Presse und Publizistik und ihre stilistische Realisierung / Zuzana Jungova. – Brünn, 2006. – 107 S.
15. Reumann, Kurt: Journalistische Darstellungsformen, in: Noelle-Neumann, Elisabeth / Schulz, Winfried / Wilke, Jürgen (Hrsg.): Das Fischer Lexikon Publizistik, Konstanz, 2002. – 104 S.
16. Wilke Jürgen und Rosenberger Bernhard Die Nachrichten-Macher Zu Strukturen und Arbeitsweisen von Nachrichtenagenturen am Beispiel von AP und dpa, Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 1991. – 235 S.
17. Etymologisches Wörterbuch des Deutschen nach Pfeifer, die dritte Auflage 1995 / Deutschen Taschenbuch Verlag. online auf DWDS, abgerufen am 20. April 2015[Електронний ресурс режим доступу]. http://www.dwds.de/
18. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. Bd. 3:glauden – Lyzeum/ed.: R. Klappenbach, H. Malige-Klappenbach, G. Kempcke. – 1975

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Frankfurter Allgemeine Zeitung [Електронний ресурс режим доступу]. – http://www.faz.net/e-paper/1.03.2015.
2. Frankfurter Allgemeine Zeitung [Електронний ресурс режим доступу]. – http://www.faz.net/e-paper/11.03.2015.

Стаття надійшла до редакції 27 квітня 2015 р.

Morgun J., PhD Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

LINGUOSTYLISTIC CHARACTERISTICS OF ABSTRACT AS AN INFORMATION GENRE IN GERMAN PRESS

The article deals with abstract as an information genre in German press. The paper specifies the notion «information genre», identifies general structural and compositional, linguostylistic features of abstract and its functions. Stylistic, grammatical and its lexical peculiarities were analyzed.

Keywords: *abstract, linguostylistics, journalism, genre, text type, Mass Media.*

Моргун Ю., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАМЕТКИ КАК ИНФОРМАЦИОННОГО ЖАНРА В НЕМЕЦКОЙ ПРЕССЕ

Статья посвящена исследованию заметки как информационного жанра в немецкой прессе. В статье уточнено понятие «информационный жанр»; определены общие структурно-композиционные, лингвостилистические особенности заметки и ее функции, проанализированы ее стилистические, грамматические и лексические особенности.

Ключевые слова: *заметка, лингвостилистика, жанр, тип текста, СМИ.*

Москвін В.С., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

КОНЦЕПТИ “ВІЙНИ” І “МИРУ” ТА ЇХНЄ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКО-ІСПАНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Статтю присвячено дослідженню концептів “війни” та “миру”, а саме їх відтворенню в українсько-іспанському перекладі. Матеріалами для дослідженя слугували медіаджерела, зокрема сайти новин ua.euronews.com es.euronews.com.

Ключові слова*: переклад, медіатекст, медіадискурс, мир, війна, концепт.*

У статті проаналізовано особливості перекладу вербалізаторів концептів “guerra” – “війна” на матеріалі іспанської та української мов, що актуально в контексті лінгвістичних досліджень, присвячених інформаційним війнам.

Значення лексеми «guerra», які наводяться у Словнику іспанської мови королівської академії наук дає такі визначення лексеми “guerra”.

1. Desavenencia y rompimiento de la paz entre dos o más potencias – суперечка і порушення миру між двома державами.
2. Lucha armada entre dos o más naciones o entre bandos de una misma nación – озброєна боротьба між народами чи двома сторонами одного народу
3. pugna (|| entre personas) – боротьба, бій
4. Lucha o combate, aunque sea en sentido moral. – боротьба чи бій, також у переносному значенні
5. Oposición de una cosa con otra – протиставлення одного іншому

В академічному тлумачному словнику української мови наводяться такі визначення

1. Організована збройна боротьба між державами, суспільними класами тощо
2. *перен.* Стан ворожнечі між ким-небудь; суперечка, сварка з кимсь; боротьба.

Як бачимо, основне значення лексеми «війна» однаково трактується в українській та іспанській мовах. Погляньмо, які визначення даються лексемі «мир» в аналізованих мовах.

1. Відсутність незгоди, ворожнечі, сварок; згода.
2. Відсутність збройної боротьби між двома або кількома народами, державами; протилежне війна.
3. Угода сторін, що воюють між собою, про припинення воєнних дій; мирний договір.
4. Спокій, тиша.

Третє значення, подане у тлумачному словнику української мови в одинадцяти томах, по суті ідентичне поняттю «перемир’я». Перемир’я передбачає тимчасове припинення воєнних дій та мир між державами чи сторонами війни.

Словник королівської академії наук визначає поняття «paz» наступним чином

1. Situación y relación mutua de quienes no están en guerra – ситуація чи взаємовідносини сторін, що не знаходяться у стані війни.
2. Pública tranquilidad y quietud de los Estados, en contraposición a la guerra o a la turbulencia – спокій у державах, протилежне війні чи занепокоєнням.
3. Tratado o convenio que se concuerda entre los gobernantes para poner fin a una guerra – договір між двома керівниками держав з метою закінчення війни
4. Sosiego y buena correspondencia de unas personas con otras, especialmente en las familias, en contraposición a las disensiones, riñas y pleitos. – спокій та гарні відносини між людьми, особливо у родині, протилежне суперечкам, протиріччям та непорозумінням.
5. Reconciliación, vuelta a la amistad o a la concordia. – примирення, повернення до дружніх відносин чи компромісу.
6. Virtud que pone en el ánimo tranquilidad y sosiego. – чеснота, що передбачає спокій та порозуміння.

Поняття “війна” та “мир” мають дуже тісний семантичний звязок, адже для поняття “війна” характерна ознака – відсутність миру, розлад, кофлікт, боротьба між

державами чи окремими соціальними групами. У свідомості представників української та іспанської культур війна завжди протиставляється миру. Основною реакцією на слово-стимул *війна* є лексема мир. Наприклад, «Хочеш миру готуйся до війни» – «si quieres la paz, prepárate para la guerra». Мир виступає як результат вирішення кофлікту, завершення воєнних дій.

Наведемо декілька прикладів відтворення концептів війна та мир в українсько-іспанському перекладі на матеріалі паралельних текстів багатомовного сайту новин euronews.com

Проаналізуємо заголовок однієї зі статей порталу новин.

«Тайвань святкує перемогу над Японією у Другій світовій»

«Taiwán conmemora el 70 aniversario de la derrota de Japón en la guerra sino-japonesa»

Дослівний переклад заголовку іспанської версії статті звучатиме наступним чином: «Тайвань вшановує сімдесятиріччя поразки Японії у китайсько-японській війні».

Порівнюючи дослівний переклад іспанської версії новини та український оригінал, одразу помічаємо відмінності. В першу чергу, коннотація контексту концепту "війна" в українському варіанті містить позитивну оцінку, проте в іспанському варіанті навпаки – негативну. Порівняйте вшанування поразки та святкування перемоги.

У цьому прикладі спостерігається відмінна лінгвопрагматична спрямованість аналізованих мов. Окрім цього, в українському варіанті взагалі відсутня лексема *війна* як така, її відтворення – імпліцитне.

У наступному прикладі в українському варіанті статті замість лексеми "війна", вживаної в іспанській мові, використовується словосполучення "військовий кофлікт", і з'являється лексема "мир", що відсутня в іспанському варіанті. Таким чином, в іспанському тексті лексема "мир" виражається імпліцитно.

«Рік за роком ці жінки пережили всі стадії військового конфлікту, але ніколи не полишали надій на мир».

«Han sufrido los males de la guerra de generación en generación, pero no por ello han renunciado a la esperanza».

«Литва готує громадян до можливої війни з Росією»

«Lituania publica un manual para asesorar a sus ciudadanos cómo sobrevivir a una guerra»

В останньому прикладі іспанський варіант не містить жодної згадки про Росію, на відміну від української Таким чином, спостерігаємо ще один прояв лінгвопрагматичних відмінностей між аналізованими мовами.

У наступному прикладі цікавим є те, що в іспанському варіанті взагалі відсутня лексема "paz", проте вживаються синонімічні вокабли "calma" у "sosiego"

«Мир і спокій мають повернутися до Гази і Західного берегу річки Йордан»

«La calma y el sosiego deben ser idénticos tanto en Gaza como en Cisjordania»

Безперечно, концепти "миру" та "війни" мають дуже багато лексем, що їх відтворюють.

У першу чергу це пояснюється значимістю цих понять в аналізованих мовах.

Як можна побачити з наведених прикладів, у перекладі не завжди можна знайти прямі відповідники тій чи іншій лексемі на позначення аналізованих концептів.

Насамперед, це пов'язано з лінгвопрагматичними відмінностями іспанських та українських текстів, адже суспільнополітичний дискурс є особливим видом дискурсу, що відрізняється своєю ідеологічною орієнтацію і метою мовного впливу. Основний намір суспільно-політичних текстів – це, безперечно, формування певного переконання у адресата. Проте ці переконання дуже часто відмінні у різних мовах. У цій статті ми довели це на прикладі української та іспанської мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад . і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005.
2. Метафора концепту "війна" в сучасному франкомовному політичному дискурсі – Міщенко В., Дубик В., Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови. 2013. Вип. 21. С. 190–196.
3. Семантико-когнитивный потенциал лексемы «Guerra» в испанской языковой картине мира, Мурзин Ю. П. автореферат диссертации, Москва, 2005.
4. Diccionario de la lengua española de la Real Academia Española. Vigésima segunda edición. www.rae.es.
5. http://es.euronews.com – іспанська версія сайту новин Euronews.
6. http://ua.euronews.com – українська версія сайту новин Euronews.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Москвин В. С., асп.,
Институт филологии КНУ им. Тараса Шевченко, г. Киев

КОНЦЕПТЫ "ВОЙНЫ" И "МИРА" И ИХ ОТОБРАЖЕНИЕ В УКРАИНСКО-ИСПАНСКОМ ПЕРЕВОДЕ

Статья посвящена изучению концептов "войны" и "мира", а именно отображению последних в украинско-испанском переводе. Материлами исследования послужили медиа-источники, в частности новостные сайты ua.euronews.com и es.euronews.com.

Ключевые слова*: перевод, медиатекст, медиадискурс, мир, война, концепт.*

Moskvin V., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

The study examines the concepts of war and peace and their reproduction in the Ukrainian-English translation. The contents of the online media sources ua.euronews.com and es.euronews.com served as the base of the article.

Keywords*: translation, media text, media discourse, peace, war, concept.*

УДК 811.111

Набок А.І., асп.,
Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя

ВЗАЄМОДІЯ СУПЕРСТРАТЕГІЙ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ Й СУБ'ЄКТИВАЦІЇ В ТЕКСТАХ АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-НОВИН

У статті доведено, що взаємодія суперстратегій об'єктивації й суб'єктивації у текстах англомовних Інтернет-новин реалізується за рахунок домінування стратегії об'єктивації, яка взаємодіє з локальними тактиками створення ефекту суб'єктивності в окремому висловленні або блоці, та стратегією домінування суб'єктивації, яка взаємодіє з локальними тактиками створення ефекту об'єктивності в окремому висловленні або блоці.

Ключові слова: *об'єктивність, суб'єктивність, текстова стратегія, тактика.*

Об'єктивність представлення інформації у текстах ЗМІ як неупередженість повідомлення про подію відповідно до принципів моральної нейтральності й точності [3, 138] без вираження власних суджень і оцінок [4, 41] вступає у суперечність із інтерпретацією дійсності [5, 233] як суб'єктивним відображенням світу в певній перспективі [2, 13], що пов'язане з впливом на масову аудиторію [1, 22], зумовлюючи побудову новинних текстів згідно із стратегіями об'єктивації, суб'єктивації чи їх поєднання.

Актуальність дослідження полягає у тому, що взаємодія суперстратегії об'єктивації як інформування про подію з урахуванням очікувань реципієнтів із суперстратегією суб'єктивації, яка підпорядковує послідовність новинного відтворення події меті автора, відбувається за умови домінування однієї з них, що призводить до змішування у статтях ефектів об'єктивності й суб'єктивності.

Метою статті є встановлення взаємодії стратегій об'єктивації та суб'єктивації у представленні змісту англомовних Інтернет-новин. Зазначена мета передбачає виконання таких **завдань**: встановити стратегії й тактики текстової об'єктивації й суб'єктивації змісту при побудові англомовних Інтернет-новин; розкрити взаємодію виокремлених стратегій і тактик упродовж усього тексту.

Матеріалом розвідки слугують тексти новинного сайту Бі-Бі-Сі (www.bbc.co.uk) за період з 2011 по 2015 роки.

Взаємодія стратегій об'єктивації та суб'єктивації відбувається на рівні макродиспозиції при висуненні відповідних одиниць на початок декількох послідовних сегментів новинного тексту та на рівні мікродиспозиції як лінійному структуруванні тексту в рамках одного абзацу чи висловлення.

Стратегія домінування об'єктивації полягає у висуненні в основні текстові блоки – заголовок, вступ, блок головної події – одиниць, призначених для об'єктивного позначення змісту, та у витісненні у фонові блоки засобів створення ефекту суб'єктивності. Наведена стратегія реалізується дієсловами на позначення практичної діяльності (*work, open, travel, fire, injure, die, shoot*), напр. *MEPs vote to suspend TTIP debate* [BBC 10.06.2015], підпорядковуючи тактики створення ефекту об'єктивності при позначенні людей, напр. *Miyuki Harwood, 62, failed to return from*

a solo hike on 21 August and fellow hikers alerted authorities [BBC 30.08.2015], інституцій, напр. *The Abu Nidal group was responsible for a series of attacks across the world* […] [BBC 17.06.2015], простору, напр. *The rescue effort had been hampered by smoke from a wildfire in the Kings Canyon National Park* [BBC 30.08.2015], часу події, напр. *The defence ministry launched a three-month trial on Wednesday morning*, кількісних показників, напр. *Seven people died and a further 14 people were injured, four of whom were taken to hospital* [BBC 23.08.2015].

Вказана стратегія реалізується тактиками створення ефекту об'єктивності у всіх текстових блоках, які взаємодіють з локальними тактиками створення ефекту суб'єктивності на рівні висловлення чи окремого блоку.

Тактика створення ефекту суб'єктивності в окремому висловленні полягає у тому, що висловлення одного з блоків тексту, яке підпорядковане стратегії об'єктивації, розширюється одиницями, призначеними для створення ефекту суб'єктивності.

Тактика створення ефекту суб'єктивності в окремому висловленні реалізується на фоні стратегії об'єктивації у статті про вибух метану під заголовком *Colombia mine methane blast kills four in Boyaca* [BBC 25.08.2015]. У цьому тексті стратегія об'єктивації втілюється у заголовку, вступі, блоках опису головної події та фону дієсловами на позначення вбивства й смерті (*kills, have been killed, died*) та повідомленнями про події (*happened* й *comes*). Тактика об'єктивного позначення кількості постраждалих шахтарів реалізується числівниками (*four miners, five miners*) у інтродуктивному й фоновому блоках (*Four miners have been killed in a methane gas explosion at a coal mine in Colombia`s central Boyaca province. The explosion comes three weeks after five miners died in a similar accident in Samaca, also in Boyaca province*), тактика об'єктивного позначення місця вибуху втілюється у всіх блоках тексту топонімами на позначення просторових координат вибуху *Colombia, Boyaca, Samaca*, та словосполученнями *Colombia`s central Boyaca province*, *central Boyaca province* та *near the town of Socha, 250 km north-west of the capital Bogota*. Тактика об'єктивного представлення часу втілюється у блоці головної події обставиною на позначення дня інциденту *on Monday* (*The accident happened near the town of Socha, 250 km north-west of the capital Bogota on Monday*).

Взаємодія стратегії загальнотекстової об'єктивації з тактикою локальної суб'єктивації відбувається у блоці фону додаванням до висловлення про попередній вибух (*The explosion comes* […]) твердження, яке характеризує технічний стан шахти, де він стався: *The explosion in Samaca happened at a mine which local media described as "modern and technologically advanced"*. Суб'єктивність цього висловлення виявляється в тому, що воно позитивно описує стан шахти з посиланням на місцеві засоби масової інформації за допомогою словосполучення *local media*, яке позначає джерело інформування взагалі, не конкретизуючи назву медіа, а також тактикою позитивної характеристики шахти за допомогою фрази *"modern and technologically advanced"*. Наведені оцінки технічного стану викликають подив з приводу вибуху на шахті, а отже піддають сумніву відповідальність її керівництва за загибель п'яти шахтарів, описану у попередньому реченні фонового блоку (*The explosion comes* […]).

Тактика створення ефекту суб'єктивності в окремому блоці задіяна у реченнях блоку коментарів на тлі стратегії об'єктивації в інших текстових блоках.

Тактика створення ефекту суб'єктивності в окремому блоці взаємодіє із стратегією об'єктивації у статті про арешт англійця, підозрюваного у вбивствах під заголовком *Briton held over Hong Kong murders* [BBC 01.11.2014]. Втілення стратегії об'єктивації, на фоні якої задіяна тактика локальної суб'єктивації, відбувається у основних текстових блоках предикатами на позначення практичної діяльності (*held, has been arrested, found, was found dead, died, retrieved*). Крім присудків, загальнотекстова об'єктивація представлена тактиками об'єктивного позначення кількості жертв та їх віку – словосполученням *two women* та числівниками *25-30*; об'єктивного зображення місця злочину обставинами *in an apartment block in the Wan Chai district*; об'єктивного представлення часу події обставиною *at 03:42 local time (19:42 Friday GMT)*; позначенням причин смертей словосполученнями *neck injuries* і *cut wounds* та ідентифікацією знаряддя вбивства іменником *a knife*, що представлені у наведеному нижче сегменті: *A 29-year-old British national has been arrested following the death of two women in Hong Kong. Police found the women in an apartment block in the Wan Chai district after a call from the man at 03:42 local time (19:42 Friday GMT). One woman, aged 25-30, was found dead with neck injuries in a suitcase. The other, with cut wounds, died at the scene after police arrived. Police also retrieved a knife from the scene.*

Взаємодія стратегії загальнотекстової об'єктивації з тактикою локальної суб'єктивації охоплює блок коментарів, розміщений після блоку головної події, який подає точки зору поліції та ЗМІ з приводу подій описаних вище. Коментарі вводяться предикатами на позначення говоріння *said* і *has reported* у наступних реченнях: *The man has been detained «for enquiries," the police said. The South China Morning Post has reported that the man worked for a "top-tier global bank" and that the two women were believed to be "sex workers".* Тактика локальної суб'єктивації реалізується у цих висловленнях словосполученням у формі множини *for enquiries*, яке узагальнює причини затримання підозрюваного, неозначеним словосполученням *a top-tier global bank*, що іменує місце роботи, конкретно не ідентифікуючи його, фразою *sex workers* на позначення роду занять загиблих, що у сполученні з дієсловом розумової діяльності *were believed* відбиває здогадки ЗМІ з приводу професій жертв. Ефект суб'єктивного інформування створюється лише у межах блоку коментарів, оскільки суб'єктивні висловлення про учасників події у вказаному блоці являють собою думки про їх особист якостей, не стосуючись деталей убивства.

Стратегія домінування суб'єктивації зумовлює будову текстів протилежну до побудови розглянутої вище стратегії об'єктивації. Вона виявляється у висуненні у сильні позиції текстових блоків – заголовок, вступ, опис головних подій, коментарі – одиниць, які відбивають суб'єктивну подачу змісту, при витісненні у фоновий блок номінацій, які створюють ефект об'єктивного подання інформації. Суб'єктивна подача змісту втілюється дієсловами говоріння *(say, add, describe, declare)*, напр., *The authors say that offsets created under a UN scheme "significantly undermined" efforts to tackle climate change* [BBC 27.06.2015], розумової діяльності *(want, expect, look for)*, напр., *Work clearing the camp is expected to be finished by 19 December* [BBC

04.12.2014], а також одиницями, підпорядкованими тактикам створення ефекту суб'єктивності. Тактика планування виражається предикатами зі значенням очікування, напр. *It is expected to cost about $36 m* [BBC 02.11.2014]; тактика припущення позначається модальними дієсловами, напр. *Lord Brittan may be called to give evidence to the inquiry* [BBC 31.10.2014]; тактика позитивного зображення компонентів події відображена словосполученнями на позначення схвалення, напр. *He acknowledged that his comments made «enthusiastic young supporters" more likely to support Mr Corbyn* [BBC 30.08.2015]; тактика приблизного позначення компонентів події реалізується одиницями, які вказують на зниження точності ідентифікації референтів, напр. *Police chief Khalid Abu Bakar said they were detained a few days ago* [BBC 14.09.15]; тактика дискредитації опонентів утілюється одиницями негативної характеристики складників події, напр., *On Thursday, before the vote, UN High Commissioner for Human Rights Zeid Ra'ad Al Hussein said in a statement that it was "very disappointing" that the Malaysian government was "proposing to make a bad law worse* [BBC 30.08.2015].

Загальнотекстова стратегія домінування суб'єктивації взаємодіє з локальними тактиками створення ефекту об'єктивності, вираженими окремим висловленням чи блоком.

Тактика створення ефекту об'єктивності в окремому висловленні полягає у включенні до одного з блоків тексту, підпорядкованого стратегії суб'єктивації, речення, яке створює ефект об'єктивності. Тактика створення ефекту локальної об'єктивності в окремому висловленні реалізується на фоні розгортання стратегії суб'єктивації у статті із назвою *Colombia condemns Venezuela expulsions after border closure* [BBC 17.06.2015]. Втілення стратегії суб'єктивації відбувається у заголовку, блоках опису головної події й коментарів присудками на позначення засудження *condemns, has condemned*, предикатом, що повідомляє про плани майбутніх переговорів між державами *are due to hold talks*, присудками на позначення говоріння *said, reported*, які передають сказане третіми особами. Крім цих присудків, загальнотекстова суб'єктивація реалізується тактикою приблизної характеристики компонентів подій, втіленою прислівником *around* у словосполученні *around 1,000* на позначення приблизної кількості депортованих колумбійців, і тактикою дискредитації Венесуели, що реалізується словосполученням *humanitarian tragedy*, яке оцінює ситуацію як гуманітарну катастрофу у наступному блоці: *Colombia has condemned deportations of its citizens after Venezuela closed its border with its western neighbour last week. Since then around 1,000 Colombians living in Venezuela have been expelled as part of a crackdown on smugglers and criminal gangs in the region. The two countries are due to hold talks on the issue on Wednesday. Colombia's Interior Minister Juan Fernando Cristo said Venezuela had created a «humanitarian tragedy", the AFP agency reported*.

Взаємодія стратегії загальнотекстової суб'єктивації з тактикою локальної об'єктивації втілюється у блоці фону висловленням *The crossings were shut after an attack by smugglers left three soldiers and a civilian injured*. Воно розміщене після підпорядкованого стратегії суб'єктивації речення блоку головної події про засудження закриття кордону й депортацію громадян Колумбії (*Colombia has condemned* […]). У наведеному реченні з блоку фону тактика об'єктивного позначення кількості поранених при нападі солдат та цивільних реалізується словосполученням *three soldiers*

та іменником *a civilian*, створюючи ефект об'єктивної презентації складників події у межах речення на тлі розгортання тексту, сконцентрованого на висвітленні негативного ставлення Колумбії до дій Венесуели.

Тактика створення ефекту об'єктивності в окремому блоці полягає у вживанні у реченнях одного з блоків тексту одиниць, призначених для об'єктивації змісту.

Тактика створення ефекту локальної об'єктивності реалізується у взаємодії зі стратегією суб'єктивації, яка представлена у статті під заголовком *Total of 79 jobs 'likely' to be lost as Denbighshire printer closes* [BBC 25.06.2015] предикатами *likely, is likely* на позначення припущення, присудком говоріння *said*, тактикою приблизної характеристики кількості очікуваних безробітних, втіленою у заголовку й інтродуктивному блоці словосполученням *79 jobs* та словосполученням *almost two thirds of staff*, що у блоці головної події називає приблизне число звільнених працівників: *A Denbighshire printing firm is likely to close in the next few days leading to the loss of 79 jobs. Almost two thirds of staff at Dobson & Crowther Limited in Llangollen were made redundant when the company went into administration two weeks ago. Administrators said on Wednesday it is "likely" it will cease trading in the next few days.*

Взаємодія стратегії загальнотекстової суб'єктивації з тактикою об'єктивного позначення кількості працюючих робітників здійснюється за допомогою словосполучення *24 employees* у висловленні блоку фону *The remaining 24 employees were kept on to complete existing work, while a buyer was sought*. При цьому реалізація тактики об'єктивного позначення кількості у блоці фону відбувається після втілення тактики приблизного позначення кількості звільнених працівників у реченнях заголовка, вступу та блоку опису головної події, що створює контраст між більшим числом непрацюючих (*total of 79 jobs, 79 jobs, almost two thirds of staff*) та невеликою кількістю тих, хто має роботу (*24 employees*), нівелюючи ефект створення об'єктивності у блоці фону.

Таким чином, взаємодія суперстратегій об'єктивації й суб'єктивації в текстах англомовних інтернет-новин реалізується як стратегія домінування об'єктивації, втілена тактиками створення ефекту локальної суб'єктивності у окремому висловленні або блоці, і як стратегія домінування суб'єктивації, що реалізується тактиками створення ефекту локальної об'єктивності у окремому висловленні або блоці.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні стратегії чергування об'єктивації та суб'єктивації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: Системный подход к изучению языка СМИ / Т. Г. Добросклонская. – М. : Флинта, 2008. – 263 с
2. Потапенко С.І. Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти / С.І. Потапенко [Монографія]. – Ніжин : Вид. НДУ імені М.Гоголя, 2009. – 391 с.
3. Cohen-Almagor R. The limits of objective reporting / R. Cohen-Almagor // Journal of Language and Politics. – 2008. – Vol. 7, N.1. – P. 138-157.
4. Cotter C. News Talk: Investigating the Language of Journalism / C. Cotter. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 280 p.

5. Dijk van T. A. Structures of news in the press / T. A. van Dijk // Discourse and Communication. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1985 – P. 69–93.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Набок А.И., асп.,
Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ СУПЕРСТРАТЕГИЙ ОБЪЕКТИВАЦИИ И СУБЪЕКТИВАЦИИ В ТЕКСТАХ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ИНТЕРНЕТ-НОВОСТЕЙ

В статье доказано, что взаимодействие суперстратегий объективации и субъективации в текстах англоязычных Интернет-новостей реализуется стратегией доминирования объективации, воплощенной тактиками создания эффекта локальной субъективности в отдельном высказывании или блоке, а также стратегией доминирования субъективации, подчиняющей себе тактики создания эффекта локальной объективности в отдельном высказывании или блоке.

Ключевые слова: *объективность, субъективность, текстовая стратегия, тактика.*

Nabok A.I., PhD student,
Nikolai Gogol State University of Nizhyn

INTERACTION OF OBJECTIVITY AND SUBJECTIVITY SUPERSTRATEGIES IN ENGLISH ONLINE NEWS STORIES

The analysis reveals that the interaction of objectivity and subjectivity superstrategies is implemented in the English online news stories by the domination of objectivity strategy interacting with the moves of creating local subjectivity effects, and by domination of subjectivity strategy combined with the moves of creating local objectivity effects.

Keywords*: objectivity, subjectivity, strategy, move.*

УДК 811.161.2’04’42”15/17”

Наєнко Г.М., д. філол. н., доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЗАСОБИ СЕГМЕНТАЦІЇ СТАРОУКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ТЕКСТУ

У статті розглянуто лексико-граматичні засоби сегментації в наукових текстах середньоукраїнського періоду. Вказано на архаїчні і новітні тенденції в способах порціювання інформації, простежено за залежністю формулювання заголовків, підзаголовків, назв частин від типу тексту/типу дискурсу.

Ключові слова: *староукраїнський науковий текст, науковий дискурс, адресація, сегментація, заголовок, підзаголовок.*

Новітні напрями вивчення наукового тексту приймають засади когнітивної лінгвістики, що входить у сферу смислу через лінгвістику тексту; напрацювання в галузі функціонально-стилістичних, когнітивно-дискурсивних напрямів перебувають у стосунках взаємодоповнення [1].

Детально розглядала проблему сегментації староукраїнського тексту М. Пещак. Вона висловила здогад про те, що необхідність сегментації наукового тексту визначена й авторськими уподобаннями, і читацькими вимогами, але «найголовнішою є специфіка об'єктивної дійсності, яка звичайно описується в науковому творі» [3, с. 53]. Вона чи не вперше підкреслила, що «орієнтація на сприймання читача, який сам не займався дослідженням чи вивченням описуваного в книжці явища або вивчав його в іншому напрямку, вимагає від автора вироблення певної логічної послідовності не тільки текстового розгортання змісту, але й композиційного укомплектовування текстових блоків» [3, с. 54]. Дослідниця визначила поняття *ступінчастий спосіб членування наукового твору* – це поділ твору на пронумеровані композиційні частини, композиційних частин на дрібніше пронумеровані частини і т. д. [3, с. 265], *смислове членування основного тексту* – це поділ тексту на мікротеми [3, с. 264], *логіко-смисловий план структури тексту* – опис історичних фактів на основі логічного аналізу їх значимості [3, с. 260]. Виокремивши десять ступенів макроструктурної організації композиційної будови наукового твору, вона констатувала конкуренцію двох типів її організації в літописах: *словесно озаглавлені* фрагменти та *нумераційний спосіб* текстового членування. М. Пещак встановила, що хронологізована нумерація композиційних частин основного тексту в українській літописній літературі XVII–XVIII ст. вже серйозно втрачала свою структуруючу силу [3, с. 43].

Детально описала одиниці архітектоніки сучасного академічного німецького тексту В. Чернявська. Вона вказала, що тематичне розгортання сучасних німецькомовних і англомовних статей, яке виражене в їх членуванні на підрозділи, вельми точно відповідає мисленнєвому процесу. У них чітко постежуються такі композиційні частини: постановка проблеми, історія питання, введення гіпотези, докази, описи результатів дослідження, висновки. Подібне архітектонічне членування можна вважати ідеальним зразком того, як фактор «формування знання» визначає композиційно-смислову структуру наукового тексту; водночас в об'ємно-прагматичному структуруванні текстів визначальним виявляється логіко-тематичний підхід, а не когнітивні етапи формування знання [4, с. 93–96].

Т. Яхонтова, аналізуючи заголовки наукових англомовних статей, виокремила п'ять структурно-семантичних моделей, відзначивши, що номінативні конструкції домінують у роботах із прикладної математики, тоді як у лінгвістичних превалюють двокомпонентні назви [5, с. 227]. Заголовки із прийменниками вона характеризує як імперсональні та семантично закриті, оскільки вони називають конкретну тему і не залишають простору для міркувань або догадок з боку читача. Авторка підкреслила також імперсональний характер цієї моделі [5, с. 230]. Останнім часом статті прийнято сегментувати з допомогою підзаголовків *Introduction, Method, Results, Conclusions, Formulation of the Problem* тощо [5, с. 233].

Ми вже звертали увагу на розвиток засобів адресації в староукраїнських наукових текстах XVI–XVIII ст.: від номенів адресатів наукового дискурсу до різних способів смислового поділу тексту: перформативів (прямих – непрямих), маркерів проспекції – ретроспекції – делімітації [2]. Натомість менше уваги приділено зовнішньо-формальним засобам членування тексту.

Розглянемо засоби зовнішньо-формальної сегментації наукового тексту середньоукраїнського періоду в аспекті залежності їх вибору від типу тексту/типу дискурсу та/або лінгвальної природи текстів.

Тут спиратимемося на найзагальніший розподіл наших джерел на приналежність до релігійного /світського дискурсів [1].

В аргументативних текстах основний текст ділиться на невеликі підрозділи з заголовками, в яких номінуються джерела цитат. Тут формально ці заголовки неоднорідні. У «Душевнику» це такі типи: об'єктне сполучення з прийменником *з*: *З книг первих Самоєля, З вторих книг Самоєлових* [Душ., с.187]; номінативне сполучення з ключовим номеном *довод* : *Довод с книг Іовови о душах Что єсть душа* [Душ., с.189]; *З Іссаа Сираха книг довод о душах* [Душ., с. 200]. Деякі заголовки організовані як гіпотактис із з'ясувальними компонентами: *Зді с книг Давидових довод истинний о душах. Же душа человік. А человік душею єст. В пис(ь)мі святом зовемий.*. [Душ., с.189]; *З Єремеи – пророка довод. же душею зовет человіка жива въ плоти. убогихъ и невинних людей* [Душ., с.196]. Інколи заголовок – це просте двоскладне речення з іменем пророка й предикатом мовлення/мислення, що містить також і коментар від автора: *Софронія не споминаєт. Пророк Аггей немного о души глаголет; Пророк Захария немного рече о души* [Душ., с.199].

У «Палінодії» З. Копистенського текст поділяється на *части* (їх 4), ті, у свою чергу – на *роздhлы,* найменший сегмент тексту називається *артикулъ*. Артикули мають традиційні словесні назви, проте з-поміж поширених об'єктних, звертають на себе увагу також складні номінативні з опорним іменником *отповhдь: Части I, розділу II, артикул 4*: *Отповhдь на доводы отступниковъ, въ роздhлh второмъ части первой отъ Кревзы зажитыи* [Пал., с. 438], *Отповhдь на раціи и выкруты отступницкіи* [Пал., с. 588]. Коментар до попередніх текстів позначається ключовим словом *доводъ: Доводы зъ писмъ, ижъ соборъ не станулъ* [Пал., с. 947]. Також інтертекстуальною вказівкою є позначення *Каталогъ: Каталогъ патріарховъ вселенскихъ, архіепископовъ Константинополя Нового Рима* [Пал., с. 1050]. Досить поширеними є складні структури із номінативним реченням у головній частині і підрядним означальним: *Переднhйшіи артикулы, презъ которыхъ отмhну папежове Римскіи вhри едность розорвали и схизму въ церковъ Христову впровадили* [Пал., с. 780]; підрядним з'ясувальним: *Пророцтва двh, ижъ Грекове знову прійти маютъ до царства* [Пал., с. 866]; частини підрядних із підрядними з'ясувальними: Части I, розділу II, артикул 5: *Ижъ Іисусъ Христосъ пастыремъ головнымъ Церкви самого единого Петра не учинилъ* [Пал., с. 462]; *Ижъ св. Афанасий до папы Римского нhколи не аппелёвалъ* [Пал., с. 616]. Трапляються також складні речення з підрядними умови: *Хотяжъ бысмо въ едности вhры были, предся Римскій бискупъ зверхнhйшимъ единимъ пастиремъ и удhлнымъ монархою въ церкви Христовой быти не моглъ бы, анh надъ*

патріархами зверхность мнти, анѣ митрополиты въ Россіи хиротонісовати ему не належало бы [Пал., с. 706].

Інколи заголовок артикулу може містити компонент ретроспекції : так, перший артикул розділу ІІІ части І має назву: *Ижъ ся южъ на то въ двохъ прешлихъ роздѣлахъ доводне отповѣдѣло, чого въ третемъ своемъ роздѣлѣ Креуза зъ книгъ церковныхъ доводитъ* [Пал., с. 467]. Просте двоскладне речення може бути ускладнене оцінними компонентами: *Неправдиве приводитъ Креуза каноны и Балламоновъ выкладъ* [Пал., с. 577].

Інколи трапляються також заголовки, оформлені як сурядна конструкція з єднальним сполучником, проте в першій частині є лише уривок підрядного з'ясувального, а в другій – номінативна (з опорним іменником *отповѣдь)*: *Ижъ не самъ одинъ бискупъ Римский сукцессоромъ або наступцею Петра св. естъ, але и иншихъ апостолскихъ столицъ патріархове, або рачей всѣ епископове и отповѣдь на доводы Креузины, въ первомъ роздѣлѣ, части въторой, зъ книгъ приведеныи* [Пал., с. 483]. Може бути також зворотний порядок: *О предсѣдателехъ, которыи на седми вселенских соборахъ первое мѣсце заѣдали и проповѣдовали, и же на жадномъ соборѣ папежа Римскій не былъ и по слове его не продковали* [Пал., с. 536].

Все ж низку заголовків оформлено як об'єктні речення: *О похвалахъ святымъ апостоломъ, отъ святыхъ учителей церковныхъ чиненыхъ* [Пал., с. 475]; *О замѣшаню Латинниковъ презъ новыи науки и о плягахъ ихъ* [Пал., с. 898].

Цілком новаторським прийомом є вживання імперативних конструкцій з інфінітивами: *Въ епархіи неналежніи не вдаватися и оныхъ не посѣдати, не святити въ чужой епархіи клириковъ и не приймати чужихъ; выклятихъ и отлученыхъ не прыймовати до сполечности* [Пал., с. 683]. Не рідкісними також є прості двоскладні речення: *Брамы пекелніи не перемогли церкве* [Пал., с. 930].

Інколи артикул структурується за принципом катехетичних питань, і тоді він має в заголовку питальне речення, а далі структурується з номінативними підзаголовками: *Россія якими належитъ правы церкви Константинополской и патріарсh вселенскому, архіепископови Константинополскому? Право божественное и апостолское* [Пал., с. 1070]. Назва артикулу може бути поширеною, перетворюючися на мінізміст: напр., заголовок 1 артикулу 1 роздѣлу 4 части має 5 підпунктів [Пал., с. 1101].

Зорієнтовані на церковнослов'янські традиції філософські проповіді мають інше позначення структурних частин.

Так, в «Алфавіті Духовному» І. Копинського текст поділено на три частини; назва найбільшого сегмента: **часть пєрва#.** Менші сегменти називаються **главицами та главизнами**: *Оглавленіє главицамъ, «же в҃ книжици сей wбрѣтаютс#* [АД, с.15]. Назви глав – це типові об'єктні конструкції, що визначають предмет розгляду в кожній частині: *W єже дѣлати подобає(т) разимо(м), и хранити Г(д)н# заповѣди.* Глава в̃. [АД, с.21]; *W ЄЖЕ НЕ ДѣЛАЯИ КТО разимомъ, и не wчища#й єго, не правъ, и не истиненъ єстъ разимъ*. Глава г̃// [АД, с. 26]. *W єже не завидѣти ни єдино(й) вещ(..) сегw мира.Гла(в): кд̃. Ли(ст) рк̃з* [АД, с. 16]. Всього глав 33, що відповідає кількості земних років життя Ісуса Христа.

У «Діоптрі» Віталія текст також поділено на три частини. Назва найбільшої частини – *часть або книга*: ДІОПТРЫ сирєчъ ЗЕРЦАЛА МИРОЗРИТЕл(ъ)наго. *Часть*

или Книга Трет##. uказuюща#, «ко подобае(т) презрhв(ъ)шимъ cuетu мира сего досто″но работати Іс҃ ХР(С)ти [Діоптра, с. 122 зв].

У кожній частині по сорок *глав*. Заголовки глав вказують на предмет розгляду – це чесноти: *w смиренїи* [Діоптра, с. 64 зв] або гріхи: *w grhch блида* [Діоптра, с. 64 зв]. Вони поєднуються за принципом протиставлення: *w пер(ъ)вомъ мира пол(ъ)uh гор(ъ)дости – w смиренїи – w grhch блида – w чистотh* тощо. Крім об'єктних назв, використовуються також частини підрядних із сполучниками #ко: *#ко єдинъ Бг҃ъ дїа наша насыщаетъ. Гла(в) в҃.* [Діоптра, с. 121 зв] або *#ко миръ непо(з)навае(т) свои(х). Глава з҃* [Діоптра, с. 83]. Назви глав нумеруються літерами.

Ускладненою є структура трактату К. Транквіліона-Ставровецького «Зерцало Богословії». В *Wглавленїї* не виокремлено першу частину, натомість представлено назви підрозділів: *«ко долꙗжны єсмы знати Бг҃а и в҃ «ковомъ mhcmh показуетс#: глава а҃.* Зате виокремлена в змісті також *часть втора»,* куди входять глави з а҃ до ле҃.

Окрім звичайних об'єктних назв, заголовки можуть мати структуру гіпотаксису: *о блгодhанїи сн҃а бж҃іа єже намъ сдhла пришествіемъ своимъ на землю* (гл. ді҃); *о брани «ко до(л)жнысмо воевати противоу врагъ своихъ гла(в) дї ; о трубномъ гласh что знамениетъ: гл. fї҃.*

У самому тексті номери глав вказуються словами: *глава перва#* [ЗБ, арк. 1]. Всередині тексту після глави 15 вставлено ненумеровану частину з номінативним заголовком з опорним словом *вhдомость* : *Сіа вhдомость чите(л)никови належитꙗ дл» чо(г) аг҃лове и свhтъ сей и чл҃къи злосливыи люде муромъ ситъ названы* [ЗБ, арк. 28].

Далі всередині тексту невеликі підзаголовки виокремлено такі: *w первомъ невидимомъ мvph; w второмъ видимомъ мирh* [ЗБ, арк. 28 зв.].

Далі виокремлено неназвану частину, яка фактично являє собою основний виклад: *Зерцало Бг҃ословіи w четвераком мире и о двохъ mhcтехъ, о темномъ вавилонh, и о пресвhтломъ сионh бесhда перва#. w сътвореню первого невhдімого мира. и о аг҃глwхъ разоумнои свhтлости. Глава а҃* [ЗБ, арк. 30].

Окремо великими літерами виділено *W сотвореню нба и земли. видимого сего мира и єже в немъ. бесhда втора#. w второмъ видимомъ мирh. глава е҃* (лист f҃). Всього *бесід* виокремлено в першій частині чотири. Далі сегментація ускладнюється доданим іще великим заголовком *Частꙗ втораа w двохꙗ mhcтехꙗ w темном вавилонh.и w пресвhтломъ сионh. в нем же Хс҃ вhчне црствиетъ. бесhда n#та#* [ЗБ, арк. 31]. Ніяк не позначено деякі заголовки, напр.: *W Блаженой жизни бидищаго вhка и w возданїи праведныхъ. глава лг҃* [ЗБ, арк. 73].

Отже, найменша частина названа **главою** (всього 35), більша – **бесідою** (всього шість), ще більша **– часть**, але непослідовно, названа тільки друга.

Тут розглянемо сегментацію третього, відредагованого й виправленого видання книги К. Транквіліона в Почаївській лаврі 1790 р. Відредагований слов'янізований текст має набагато складнішу сегментацію, ніж першоджерело. Перелічено частини в змісті: *Оглавлєнїє вещей въ Книжицh сей wбрhтающыхс#.* ***Часть пєрва#. Глава пєрва#.*** *Якw должны єсмы Бг҃а знати, и на коемъ онъ явл#етс# mhcmh. Листъ, а҃*. Всього у першій частині виокремлено 15 глав. Заголовки глав мають різну структуру, переважно об'єктні: *W пресищественно(м) Бж҃їє(м) сиществh*. Після п'ятнадцятої

глави першої частини подано окремий заголовок ***Оувѣщанїє.*** *Чесw ради Агѣли, сѣнтъ сей видимый, человѣкъ и слобнїи людїе міромъ нарицаютс#.* Наступний сегмент, дрібніший – ***Члєнъ,*** пронумеровані від *пєрвый* до *n#тый*. Так само, як і глави, вони мають об'єктні заголовки: *Члєнъ пєрвый. W невидимомъ мірh. Лист оѐ.* [ЗБ1]. Всього виокремлено сім частин, в кожній – по 3, 6, 5, 12 глав.

У Катехизисі 1600 р. використовуються розгалужені засоби сегментації. У короткому вступному сегменті йдеться про те, що текст поділяється на 4 частини, в кожній ідеться про визначальні об'єкти християнського вчення. Це пояснення структури введено з допомогою діалогічних питань-відповідей: *Скажи ми въперед, на колко се частий они роздѣляют? – На чтыри части: первaa част, въ которой Бога Отца вызнаваемо; другая, въ которой Бога Сына и вочловечене Его; третяя, въ которой Бога Духа Святого, а четвертаа, въ которой едину церковь святую и дари, которіе далъ Богъ, вызнаваємо* [Катехізис, с. 3].

У цілому текст поділяється на 12 глав, перша з них додатково на 12 артикулів; нумерація здійснюється скорочено на полях: *Глава а̃. Артикилъ. а̃.* [Катехізис, с. 130]; *А(р)ти(к) в̃ ; Арти(к) . г̃* [Катехізис, с. 130 зв]. Окремі глави додатково мають заголовки: Гасла апостолъскаго и никийскаго *част першаа*. О сотвореню свѣта. Сымболю апостолъскаго *Глава I* [Катехізис, с. 3]; Гл҃ва в̃. *Указаніе а́бо дово(д) иже є(ст) бг̃ъ на нб(с)h и на зем́ли* [Катехізис, с. 134 зв]. Глава IV. *Ижъ единъ Богъ в трохъ персонахъ* [Катехізис, с. 27]. У деяких випадках нумерація глав пропущена, виокремлено тільки тематичний заголовок: *О крестh. О утискахъ, албо бѣдахъ людий побожных и благочестивых* [Катехізис, с. 38]. В інших випадках пропущено назву глави, зате є нумерація: *Глава VIII* [Катехізис, с. 48]. На частини текст також не ділиться, названо тільки першу.

Отже, тут засоби логіко-абстрактної сегментації використовуються непослідовно, об'єктні конструкції переважають.

У Катехизисі 1645 р. текст структуровано як діалог, але за тематичним принципом виокремлено три частини, які мають об'єктні назви: Частъ перва# *W вhрh* [Събранїє, арк. 2 зв]; Друга# часть *W Надhи* [Събранїє, арк. 63 зв]; Трет## часть *W любви* до Ба̃ и до ближн#гw [Събранїє, арк. 84].

З теоретико-інструктивних текстів розглянемо «Мир з Богом чоловіку» І. Ґізеля. Він складається з трьох частин: *часть,* кожна з яких поділяється на розділи: *главы*. Тільки в 2 і 3 частині окремі глави поділяються на *догмати.* Це запоз . з гр. δόγματος „вчення, положення, догма" .

Назви частин і глав – об'єктні з прийменником w: *Часть пєрва#. W пока»ніи общє. Глава а̃. W wписанїи и раздhленїи пока»ніа. Что єстъ пока#нїє* [МБЧ, с. 5]. Далі текст сегментується за катихетичним принципом на питання – відповіді, всередині абзаци можуть нумеруватися. Водночас використовуються й номінативні підзаголовки, зокрема в третій частині: *Смищенїе чре(з) сомнhнїе w жалhнїи* [МБЧ, с. 632]. Кількість частин і глав, як можна помітити, детермінується християнською символікою – у першій частині 7 глав, у другій – 12, і тільки в третій – 6. Те ж саме простежується в нумерації абзаців окремих глав – наприклад, всередині глави 2 пронумеровано 12 абзаців. Натомість догматів всередині глави може бути 10, 7, 4, найчастіше – 3.

Вживано номінативні заголовки також і в підрозділах «Науки» Й. Ґалятовського. Вони мають тотожну структуру, не нумеруються, розділи виокремлено за тематичним принципом. Перша частина має загальний заголовок *Наука. албо способъ зложен# казан#* [Н, с. 211]. Друга частина має заголовок із порядковим числівником: *Наука друга# албо способъ зложен# казань#* [Н, с. 213]. Третя частина називається за темою: *Наука, албо способъ зложен# казань# на погребh* [Н, с. 221]. Четверта частина називається *Наука латвhйшая, албо способъ зложен# казань# на праздники господскіи и бгородичныи и на сѧта иншыи* [Н, с. 228]. П'ята частина називається *Наука албо способъ латвhйшій зложен# казань# на неделh* [Н, с. 231].

У популярних текстах релігійного дискурсу можуть бути представлені різні способи сегментації. Так, за зразками катехизисів довідник «Виклад о церкви» Т. Софоновича має п'ять розділів із об'єктними назвами *W цр̃кви сто̃и* [Виклад, с. 1], *W одеждh сщ̃енической и діаконской* (5 зв); далі текст структурується за запитаннями – відповідями.

Ретельно сегментовано трактат Й. Ґалятовського «Месія правдивий». Тут виокремлено дві великі частини, текст розмовы поділено на части, зміст названо *РЄЄСТРЪ знаковъ особливыхъ. W Месіи написаныхъ, в҃ которыхъ жид з҃ Хр(с) тїанино(м) розмовл#(л), w реча(х) знамениты(х), до Месіи Правдивого належачихъ҃. Пєрша# Часть Розмовы* [ГМ, арк. 3]. Далі у змісті перелічено анотації підрозділів: *Шестое Пр(р)цтво маетъ розмови жида з҃ хр(с)тїаниномъ; w фалшивыхъ месїашахъ҃ и пророкахъ, которыи непоеднокроть ю(ж) до жидовъ приходили и ихъ wшикали, и єще биди(т) приходити и ихъ wшикивати. Листъ нн̃.* [ГМ, арк. 3]. Всього перелічено п'ятдесят пророцтв (не підряд), а закінчується дванадцятою фігурою. У другій частині розмови перелічено дванадцятий, шістнадцятий і вісімнадцятий *знак розмови*. Далі текст структуровано як діалог. Отже, всередині ***розмови*** виокремлено ***пророцтва***, які названо ***знаками*** *або* ***фігурами*.** Всередині діалогу може бути вставлено підзаголовок ВТОРЫЙ ЗНА(К) Є(СТ) О МЄСІЙ [ГМ, арк. 271 зв].

До популярно-теологічних текстів слід віднести трактат Й. Ґалятовського «Душі люде(и) умерлы(х)». Він складається з декількох частин без заголовків, у першій перелічено 35 об'явлень, які доводять, що душі померлих людей знаходяться на небі. Друга частина називається *Научаютъ на(с) сты̃и оц̃и оу҃чтели цр̃ковныи. же сты̃и в(ъ) нбh сутъ.* [ГД, с. 417]. Тут переказано уривки з письма, житій тощо, де йдеться про небо.

Далі велика частина називається *Доводи з(ъ) книгъ цр̃кwвныхъ научаютъ насъ, же сты̃и в(ъ) нбh с# знайдуютъ.* [ГД, с. 420]. Вона поділена за назвами джерел, заголовок оформлено як складнопідрядне речення з'ясувальне з дієсловами *свhдчити, научати*: *Научаєть насъ вhрити Мhне#. же сты̃и южъ в(ъ) нбh сутъ* [ГД, с. 423], *Научаєтъ на(с) вhрити Триодїw(н) по(ст)на#, же с. южъ в(ъ) нбh су(т)* [ГД, с. 424].

Третя і четверта частини називаються складними структурами з підрядністю й сурядністю: *Третєє мhйсце єстъ мытарствw, на котwроє w(д)ход#тъ люде, которіи умираютъ, висповhдавшис# грhховъ своихъ смертелныхъ, але не скончивши за нихъ покути, которую w(д)правовали, та(к)же которїи умрают(ъ) в(ъ) грhха(х) поточныхъ, и ты(х) людей дйи идут(ъ) на мытарства.* [ГД, с. 433].

У світських теоретико-навчальних текстах чітко простежується тенденція до поступового ускладнення сегментації.

В архаїчному трактаті «О осмихъ частехъ слова» сегментації немає.

Церковнослов'янський переклад трактату Й. Дамаскина «Діалектика» не має змісту, текст поділено на глави, названі об'єктними сполуками: *О истности и существе и о случаю. Глава 1* [Д., с. 76], *О роде нависочайшем собі различном. и о особі преособнійшей и пременяющихся Глава 2.* [Д., с. 77]. У межах глав виокремлено номінативні підзаголовки: *Сказаніє о Древе. Древо порфирияново Нарочачитоє уподобление* [Д., с. 80]. Деякі глави названо номінативними сполученнями: *Толкованій философіи суть 6. Глава 49* [Д., с. 126].

У Трактаті з логіки Й. Спаненбергера в перекладі А. Курбського використано лише логіко-змістову сегментацію. Підрозділ називається подвійно. Перша назва – об'єктне сполучення на зразок *W чинехъ силогизмовъ* з підзаголовками: *Что єсть чин? Много ли есть чиновъ?* [Спан., с. 156], *Много ли есть чиновъ перваго образца?* Відповідь завжди має дефінітивну форму. В елліно-слов'янській граматиці «Аделфотис» немає змісту й поділу на нумеровані частини, а є лише детальна тематична рубрикація. Не використовуються узагальнюючі назви, заголовки мають об'єктний характер: напр. *W ГЛАГОЛh,* далі йде визначення, потім окремі менші заголовки наводяться до переліків категорій: *w изложеніи , w родh* тощо. [Аделфотис, с.61]. Так само сегментується граматика Лаврентія Зизанія й Кременецька граматика. Поєднання об'єктних назв і номінативних заголовків характеризує граматику Мелетія Смотрицького. Її розгалужений метатекст описувався неодноразово [2, с. 259].

У «Філософії Аристотелевій» текст не має змісту й покажчиків, загалом філософські постулати інкрустовано з-посеред панегіричних віршів. Це 4 уривки з ускладненими заголовками із ключовим словом ***довод*** (еквівалент до лат. **Documentum)**: ***Доводъ пєрвіи*** *w предглаголємихъ на всєцhлию філософію, и на пєрвию частъ є# лопики, что слhдующими изобразитс# такъ латинъскимъ какъ славєнскимъ діалєктомъ, уставлєни#ми. ^ нихъ же* [ФА]. Далі підпункти пронумеровано латинськими цифрами. Усього виокремлено чотири доводи, кожен з них поділено на 7, 4, 4, 3 підпункти.

У текстах гетерогенного типу, напр. «Синопсисі» відсутня сегментація на великі частини, текст іде суцільно, без змісту, виокремлюються лише невеликі тематичні розділи з об'єктними заголовками: *W имєни и w #зыцh Славенскомъ* [Синопсис, с.5]; *W свободh или волности Славенской* [Синопсис, с.4]. Одна вставка позначається специфічним заголовком: *W трехъ частhхъ свhта именуемыхъ. Азіа, Африка, и Європа, въкратцh Извhщеніе. W Азіи . W Африцh. W Evponh* [Синопсис, с. 3].

Трапляються також і заголовки-фрагменти підрядних конструкцій зі значенням з'ясувальності: *W Бhлгороду. Како кисєлємъ ^ wсады свободис#* [Синопсис, с. 22]; *W горко(м) и престрашно(м) часh в҃ немъже мнwжество создані# Бжї# сmртнию испи на брани чаши* [Синопсис, с. 161].

Отже, основний спосіб сегментації – це поділ на тематичні частини з об'єктною назвою з прийменником w. Він переважає в текстах релігійного дискурсу, пов'язаних із грецькою традицією («Діалектика»), і продовжується в граматиках. Орієнтацію

на мовленнєву діяльність у назвах частин тексту *бесіда, розмова* слід пов'язувати з впливами риторичного дискурсу.

Узагальнені назви першоджерел *доводъ* чітко вказують на вторинний компілятивний характер тексту в релігійному й академічному дискурсах.

Узагальнені назви *глава – часть* з'являються не відразу, цей спосіб притаманний академічному й релігійному навчальному дискурсу (філософські проповіді, катехизми, МБЧ). Він накладається на почленований об'єктними конструкціями або катехетичними питаннями вже зручний для розгляду текст. Тут слід відзначити, що на кількість частин – глав впливає християнська символіка – їх буває 3, 4, 7, 33, 40 тощо. Номінативні конструкції трапляються в ГСм, «Науці» Й. Ґалятовського, гороскопах і порадниках.

Найбільш розгалужені способи позначення частин фіксуємо в полемічних текстах (катехизис 1600, Пал., ГМ). У простомовному дискурсі з'являються назви *розділ, артикул*. Під впливом латинської ж традиції поширюється нумерація підпунктів римськими цифрами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Наєнко Г. М.* Методи дослідження староукраїнського наукового тексту / Галина Наєнко // Мова та історія. – Вип. 259. – К., 2013. – С. 69–73.
2. *Наєнко Г. М.* Науковий текст середньоукраїнського періоду в лінгвостилістичному, текстолінгвістичному й комунікативно-функціональному висвітленні / Галина Наєнко. – К.: Освіта України, 2013. – 404 с.
3. *Пещак М. М.* Розвиток давньоукраїнського і староукраїнського наукового тексту / М. М. Пещак. – К. : Українознавство, 1994. – 270 с.
4. *Чернявская В. Е.* Интерпретация научного текста : учеб. пособие. – Изд. 3-е, стер. / В. Е. Чернявская. – М. : КомКнига, 2006б. – 128 с.
5. *Яхонтова Т. В*. Лінгвістична генологія наукової комунікації / Т. В. Яхонтова. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 420 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ ДЖЕРЕЛ

Аделфотис – Грамматіка доброглаголиваго еллинозловенскаго "зыка. – Л.: Друкарня Львівського братства, 1591. – 182 арк. – Ст-др. ЦНБ В, Ш. Кир. 576.

АД – [Ісайя Копинський]. Алфавитъ дх҃овны(й), в҃ по(л)зи Їноко(м) и мїрскимъ҃, Б҃гоuго(д)нh жити хот#щы(м), написанный. – К.: Типографія Києво-Печерської Лаври, 1710. –[4], 192 арк. – Ст-др. ЦНБ В, Ш. Кир. 266п.

Виклад – [Теодосій Софонович]. Выкла(д) w цр҃кви с(т), и w цр҃ковныхъ речахъ. w слuжбh Бж҃ой, и w Вечерни. – К.: Друкарня Києво-Печерської Лаври, 1667. – [1], 28 арк. – Ст-др. ЦНБ В, Ш. КПЛ, XI 6/26.

ГД – Душі людей умерлих // Іоаникій Галятовський. Ключ розуміння. / [Підгот. до вид. І. П. Чепіга]. – К.: Наукова думка, 1985. – С. 372–387.

ГМ – Ґалятовський Йоанникій. Месіа правдивый Іс҃ Хс҃ Сн҃ъ Бж҃ій. – К.: Друкарня Києво-Печерської Лаври, 1669. – [12], 429, [5] арк. – Ст-др. ЦНБ В., Ш. Кир. 40.

Д. – Йоана Дамаскина Діалектика, або Логика // Пам'ятки братських шкіл на Україні (кінець XVI – початок XVII ст.): тексти і дослідження / [Підгот. В. М. Нічик

та ін. Ред. В. І. Шинкарук]. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 73–135. – (Пам'ятки філософської культури українського народу. Кн. 1).

Діоптра – ДІWПТРА Сирєчъ ЗЄРЦАЛо.– Єв'є, 1612. – 180 арк. – Ст-др. ЦНБ В, Ш. Кир 730.

Душ. – Душевник // Пам'ятки братських шкіл на Україні кінець XVI – початок XVII ст.: тексти і дослідження/ [Підгот. В. М. Нічик та ін. Ред. В. І. Шинкарук]. – К.: Наук. думка, 1988. – (Пам'ятки філософської культури українського народу. Кн. 1).– С. 180–202.

ЗБ – Ставровецький Кирило Транквіліон. Зерцало богословїи. – Почаїв, 1618. – [30], 84, [2] арк. – Ст-др. ЦНБ В, Ш. Кир. 2101п.

ЗБ 1 – Ставровецький Кирило Транквіліон. Зерцало богословїи. – Почаїв, 1790. – [12], 355 арк.; Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua.

Катехизис – Катехізисъ, албо вызнаніе вhры святое соборное, апостолъское, всходнее церкви // Чтения в историческом обществе Нестора Лhтописца. – Кн. IV. – Отд. III. – К., 1890. – С. 9–81.

МБЧ – Ґізель Інокентій. Миръ съ Бг҃омъ чл҃вhку или Пока#нїє ст҃оє, примир#ющеє Бг҃ови чл҃вhка. – К., 1669. – [30], 666, [8] с. – Ст-др. ЦНБ В, Ш. Кир. 681.

Н – Наука, албо способ зложен# казан# // Іоаникій Галятовський. Ключ розуміння /Підгот. до вид. І.П.Чепіга. –К.: Наукова думка, 1985. – С. 211–241

Пал. – Палинодія. Сочиненіе Захаріи Копыстенскаго 1621 г.// Памятники полемической литературы въ Западной Руси. Книга первая. – Петербургъ, 1878. – С. 312–1200.

Синопсис – SУНОjIsЪ Или Краткоє собранїє ^ различны(х) Лhтописце(в), w Началh Слав#ноРосїйскаго Народа, и Первонача(л)ны(х) Кн҃зеѣ Бгоспасаемаго ГраДА КЇЄВА – К., 1680. – 224 с. – Ст-др. ЦНБ В, Ш. Кир. 55.

Спан. – Трактат із логіки Й. Спангенберга в перекладі А. М. Курбського («Діалектика») // Пам'ятки братських шкіл на Україні (кінець XVI– початок XVП ст.): тексти і дослідження / [підгот. В. М. Нічик та ін. Ред. В. І. Шинкарук].– К.: Наукова думка, 1988. – С. 142–162. (Пам'ятки філософської культури українського народу. Кн.1).

Събранїє – [Могила Петро, Трофимович-Козловський Ісайя]. Събраніе Короткои Науки. w артикулахѣ вhры Православнwкаfолическои Хрісті"нскои. – К.: Друкарня Києво-Печерської Лаври, 1645. – [4], 102 арк, грав. – Ст- др. ЦНБ В, Ш. Кир 4722п.

ФА – Козачинський М. Філософіа Арістотєлєва по умствованїю пєрїпатєтиковъ изданна#. – Л., 1745. – 60 арк. – Ст-др. ЦНБ В., Ш. Кир 995.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Наенко Г. М., д. філол. н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

СРЕДСТВА СЕГМЕНТАЦИИ В СТАРОУКРАИНСКИХ НАУЧНЫХ ТЕКСТАХ

В статье рассмотрены лексико-грамматические средства сегментации среднеукраинского периода. Указаны архаичные и новые тенденции в способах подачи информации, исследованы зависимости формулирования заглавий, подзаголовков, названий частей текстов от типа текста/типа дискурса.

Ключевые слова: *староукраинский научный текст, научный дискурс, адресация, сегментация, заголовок.*

Naienko Halyna Myhajlivna, Doctor of Philology, Associate Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

MEANS OF SEGMENTATION IN OLD UKRAINIAN SCIENTIFIC TEXTS

The article deals with lexical and grammatical means of segmentation in Old Ukrainian scientific texts of the 16th-18th centuries. The author points out the archaic and the latest tendencies of segmentation information and traces the dependence on the wording of headlines, sub-headings, names of parts on the type of text / type of discourse.

Keywords: *Old Ukrainian scientific texts, scientific discourse, segmentation, addressing, header.*

УДК 811.111’373.611’42

Никитченко К.П., асп.,
Київський національний лінгвістичний університет

ОКАЗІОНАЛЬНІ КОМПОЗИТНІ УТВОРЕННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Статтю присвячено оказіональному словотворенню. Дослідження здійснено у рамках когнітивної парадигми знання. Проаналізовані та підсумовані існуючі тлумачення словоскладання, описані оказіональні композитні утворення в англомовному постмодерністському художньому тексті.

Ключові слова: *оказіональний композит, когнітивна лінгвістика, постмодернізм, словоскладання.*

Лінгвістична практика XXI століття позначена консолідацією наук, основним покликанням якої є всебічне вивчення проблем неології, зокрема оказіонального словотворення, за допомогою якого передається нове знання, нова інформація. Питання є пріоритетним саме в постмодерністському художньому тексті, який постулює культ всього нового, евристичного, інтелектуально-ігрового (О. Оленіна).

Постмодернізм XX – XXI ст. є «химерним феноменом сучасності» [1, с. 3], «естетичним свавіллям» (В. Малухин), своєрідним «абсурдистським мисленням»

(Т. К. Гуменюк, О. М. Йосипенко), що виявляється в утворенні та використанні оказіоналізмів, які вважають «домінантою поетичної мови сучасності» [6].

Актуальність наукової розвідки визначається зростаючим інтересом сучасної неології до інноваційного потенціалу мови у царині словотворення. Необхідність переосмислення положень класичної неології в термінах і принципах когнітивної парадигми зумовлює опис лінгвокогнітивної природи способів оказіонального словотворення. Актуальність дослідження полягає також і в тому, що на даний момент немає праць присвячених лінгвістичним дослідженням романів англомовної письменниці М. Кейс – представниці жанру «чикліт» доби постфемінізму.

Об'єктом нашої розвідки є способи творення оказіоналізмів у романах англомовного постмодерністського художнього тексту. Предмет дослідження – особливості творення оказіональних композитів.

Мета даної розвідки полягає у виявленні основних словотворчих моделей, на основі яких побудовані оказіоналізми.

Словоскладання є способом творення складних слів, який включає складання слів, основоскладання та комбінований спосіб (складання з афіксацією) [7, с. 666].

Ми, вслід за В. Д. Бяликом, розглядаємо словоскладання разом із афіксацією, як агреговані способи словотворення, як лінгвокогнітивні механізми репрезентації знання. Словоскладання є адитивним засобом передачі мовного знання, коли екстенсивний шлях приєднання елементів вказує на інформаційну потужність новоутворення [2, с. 245].

Принцип комбінування двох слів походить від природної людської тенденції ідентифікуючи річ, вбачати в ній відмінності та схожість з іншими речами [9, с.187], що дає підстави говорити про застосування механізму аналогії при творенні складних слів та про тенденцію до вираження одного поняття складною конструкцією.

Отриманий у результаті словоскладання композит характеризується цільнооформленістю. Аналітизм англійської мови, на думку Ю. Жлуктенко, створює необхідні умови для стягнення лексем в єдині складні, але цільні слова [3, с. 93]. Такими умовами є лексикалізація словосполучень, їх деформація і морфологізація та інтеграція словосполучення у складне слово зі збереженням лінійного розташування компонентів [4, с.62].

Структурно-семантичні ж відношення між основами складного слова будуються, як правило, за типом синтаксичних відношень, тобто, як слушно зауважує Л.В.Щерба, складні слова залишаються такими лише за формою, а за суттю є синтагмами. Тож не випадково М. Степанова такі відношення між квантами називає синтактикоподібними.

Значення композита не завжди є сумою значень його складових. Воно може переосмислюватись, іноді навіть метафоризуватись, що є результатом складних семантичних відношень. Це пов'язано з тим, зазначає Н. А. Кобріна [4, с. 173], що потрапляючи в чужу когнітивну царину, слово може змінювати своє значення, пристосувавшись до когнітивної царини іншого слова.

Побудова оказіоналізмів у досліджених текстах за допомогою словоскладання відбувається двома шляхами: за нормами побудови складних слів в англійській мові і за оказіональними моделями. Нетипова (оказіональна) структура складеного слова

часто представлена далекими, несумісними чи суперечливими поняттями. Зіткнення в одному слові далеких один від одного абстрактних сутностей «висікає іскру, аналогічну ефекту контрапункту у музиці» [8, с. 326], що супроводжується когнітивними процедурами зіштовхування несумісних концептів, перехрещування чи відхилення залежно від характеру складників.

В англомовному постмодерністському художньому тексті існують різні патерни утворення оказіоналізмів-композитів, але найпродуктивніших серед них, як свідчить проведене дослідження, можна виокремити сім.

1. Складні оказіоналізми-номінативи типу «**основа іменника + основа іменника**» – $\mathbf{N_{q1}+N_{q2}=Q_nN}$**.** В оказіоналізмах цього типу перший компонент є атрибутивним, який своїм значенням конкретизує значення другого компонента, або може вказувати на належність предмета чи явища, вираженого другим іменником.

Прикладами цієї словотворчої моделі є наступні слова, які можуть писатися разом (*handfeel*, *lipbalm, namebadge, poolboy*) і через дефіс (*air-snog, eye-tennis, goateebeard, supermodel-petulance, swizz-merchant*).

«*Once again the room froze into stillness. All that moved were optic muscles as everyone played* ***eye-tennis*** *between Richie and Jojo*» [15, p. 536], тут *eye-tennis* – «*дивитися почергово на двох людей*».

Оказіональні лексеми, що виникнули в результаті дії словотворчої моделі юкстапозиції, складають також такі, де першим елементом виступають власні імена: *Artie-smell, Barbie-brain, Barbie-football, Damien-rumours, Jake-love, Ken-doll, Luke-floodgates, Luke-nostalgia*, *Paddy-obsession,* або ж у даних єдностях власними іменами є обидві частини: *Amber-Logan.* У досліджених текстах часто використовуються оказіоналізми з першим компонентом на позначення дня тижня *(Friday-night, Monday-night, Saturday-afternoon*), які є прикметниками.

2. Складні оказіоналізми-іменники та прикметники типу «**основа іменника + основа герундія**» – $\mathbf{N_{q1}+Gerund_{q2}=Q_nN;\ N_{q1}+Gerund_{q2}=Q_nAdj.}$ Такі композити характеризують предмет за допомогою нерозчленованого комплексу одночасно з погляду на його відношення до іншого предмета і до дії, та уживаються авторами як у функції аксіологічно нейтральних атрибутів (*television-watching, sundeflecting*), так і в функції епітетів для емотивної оцінки явищ, предметів, істот (*pork-eating unbeliever*, *professional-seeming*, *uzi-carrying madman*). Значення цих слів повністю еквівалентне значенню відповідних словосполучень, які їх заміняють.

Складні оказіоналізми цього типу структурно розпадаються на дві групи:

- складні слова, у яких перший компонент виконує функцію доповнення до другого (перший доповнює, конкретизує дію, виконувану другим компонентом): *turf-throwing – метання торфу, window-wiping – витирання вікон*;

- складні слова, у яких перший компонент виконує функцію обставини щодо другого: *bellyaching – біль у животі, Slavic-sounding – той, що звучить по-слов'янськи*.

Частина складних оказіоналізмів утворена з модифікаціями словотворчої моделі, на кшталт *de Valera-praising, Telegraph-reading,* перша частина яких – власна назва, та *flat-cap-wearing, self-esteem-enhancing*, які є трьохкомпонентними.

Високопродуктивною є модель творення прикметника-композита, до складу якого входить дієприкметник *looking* у ролі другого компонента: *Arabic-y-looking writing – «напис, який написаний на вигляд по-арабськи», computer-literate-looking teenage boy – «підліток, який на вигляд зрозуміло, що володіє комп'ютерною грамотністю».*

3. Складні оказіоналізми-іменники типу «**основа герундія + основа іменника**» – $\mathbf{Gerund_{q1}+N_{q2}=Q_nN}$, де перші компоненти виражають дію, пов'язану з предметом, яку означає другий компонент, причому сам предмет може цю дію і не виконувати.

Складні оказіональні композити цього типу представлені наступними словами: *incoming-email*, *missing-bag*, *ringing-phone, running-crouch,* особливістю яких є семантична прозорість їхніх частин та чітка референтність. Цікавим з точки зору форми є конструкт *Working-Man Chic – «модний «по-робочому»»:* «*I like your look. With the hat and the jacket and the big boots it was very* ***Working-Man Chic***» [11, p. 67]. У цьому прикладі написання складових новотвору, які є загальними назвами, з великої літери є суто авторським задумом, націленим на привернення уваги реципієнта.

4. Складні оказіоналізми-ад'єктиви типу «**основа іменника + основа прикметника**» – $\mathbf{N_{q1}+Adj._{q2}=Q_nAdj.}$ Утворення таких композитів відбувається в основному за аналогією, шляхом заміни першого компонента, наприклад: «*What had looked like* ***surfer-chic*** *bed-headness only yesterday, looked like incipient insanity today»* [14, p. 315]; «*… suits,* ***salon-perfect*** *hair and professional-style maquillage*» [15, p. 215], де *surfer-chic – «модна зачіска серфінгіста», salon-perfect – «гарний, як із салону».*

Оказіоналізми такої групи надають додаткового емоційного забарвлення вихідним поняттям (*candy-pink – «яскраво-рожевий», jewel-bright – «яскравий як коштовності»*), які, в результаті, мають меліоративну (*kitten-cute – «милий, як кошеня»*) або ж дерогативну (*Belsen-thin – тіло «худе, як у людей із концтабору Берген-Бельзен», dog-ugly – «потворний, як собака»*) оцінку.

Поряд з цим, забарвлення оказіоналізму може проявлятися в контексті: «*Francis, her partner in evil, was like an egg on legs: all his weight was piled on his stomach, but his pins were* ***Kate Moss-skinny****»* [15, p. 215].

Так, *skinny* поряд з усталеною інформацією, котра передає сему «*худий, худющий*» в поєднанні з власним ім'ям Кейт Мосс додатково розвиває й нове знання «*такий худий, як і Кейт Мосс*». Нетиповість способу творення цього оказіонального слова виявляється саме у включенні власного імені до складу складного слова. Додатково варто наголосити, що це власне ім'я є прецедентним, адже Кейт Мосс – це відома британська супермодель. У контексті оказіоналізм *Kate Moss-skinny*, застосований для опису зовнішності чоловіка, набуває дещо негативного забарвлення.

Оказіональні складні прикметники, які у своєму складі містять власні назви (*Agnes-O'Brien-rich imagination – «багата фантазія Агнеси О'Браєн», New York-sleeck – «глянсовий по-Нью-Йоркськи»*), також створюють додаткову експресивність мовленню автора.

Семантичні стосунки між компонентами можуть відбивати кольорові ознаки (*putty-grey – «блідий,як шпаклівка»*), або ознаки величини, обсягу (*seal-plump – «товстий, як тюлень»*). Серед двокомпонентних оказіональних прикметників є такі, що утворені при порушенні внутрішньої семантичної валентності: «*For a feature on drugs I had* ***skanger-chic*** *sportswear*» [17, p. 156], де *skanger-chic* утворено від ірландського,

зневажливого слова *skanger*, яке несе сему «*представник молодіжної субкультури в Ірландії, людина, яка асоціюється з дрібною злочинністю та ототожнюється з брендами в музиці, одязі, спорті*».

5. Складні оказіоналізми типу «**основа прикметника + основа іменника**», серед яких можна виокремити два патерни: **Adj.**$_{q1}$**+N**$_{q2}$**=Q**$_{n}$**N** (*late-night – «снодійне», mad-taxi-driver – «божевільний водій таксі», new-office-man – «нова людина в офісі»*) та **Adj.**$_{q1}$**+N**$_{q2}$**=Q**$_{n}$**Adj.** (*silky-little-boy pout* – «*гримаса маленького ніжного хлопчика, надутий вигляд*», *supportive-wife pose – поза дружини, яка завжди підтримує*).

6. Складні оказіоналізми-ад'єктиви типу «**основа прикметника + основа прикметника**» – **Adj.**$_{q1}$**+ Adj.**$_{q2}$**=Q**$_{n}$**Adj.**, які надають додаткової емоційності та експресивності зображуваним героям, предметам та подіям.

В англомовному постмодерністському художньому тексті є ряд оказіоналізмів, утворених з двох прикметникових основ (*fluttery-nervous – «нервово тремтячий», nervy-neurotic – «нервово-невротичний», stretchy-tight – «в обтяжку»*), причому досить численну групу складають колороніми (*blondey-red – «біляво-червоний», minty-green – «м'ятно-зелений», mustardy-blonde – «жовтоволосий»*).

Сюди ж відносяться координативні прикметники – композити типу *Boston-Irish, gender-political.*

7. Складні оказіоналізми-номінативи типу «**основа дієслова + основа прислівника**» – **V**$_{q1}$**+Adv.**$_{q2}$**=Q**$_{n}$**N.** Такий патерн в АПХТ використовується для творення іменників з компонентом *-back, -by, -off, -out, -up, -over* від вербальних основ, які або об'єднані загальним значенням, або, приєднуючись до різних дієслів, мають унікальне значення. Напр.: *burn-outs – «спалювання, підпалювання (автомобіля)», coupling-up – «час, коли двоє людей починають зустрічатись і оголошуюсь себе парою», cross-over – «щось хрест навхрест (лямки)», drop-by – «візит», knock-back – «відхилення, відліт, перевертання назад (при ударі)», stare-off – «відсторонений погляд».*

Як свідчить проведене дослідження, в англомовному постмодерністському художньому тексті спостерігаються відхилення від даного патерну. Так, трапляються одиничні приклади складних іменників, які утворені від іменника із прислівником, наприклад: «*Tonight, as a special treat, there was a* ***nutter-off*** *with two alpha-nutters squaring up to each other*» [16, p. 435], де *nutter-off – «зустріч із психами»*.

Іншими моделями творення оказіоналізмів від прислівників є: **V**$_{q1}$**+Adv.**$_{q2}$**=Q**$_{n}$**V** (*do-over – «переглянути (дієту)»*), **V**$_{q1}$**+Adv.**$_{q2}$**=Q**$_{n}$**Adj.** (*knock-off – «пограбований»*), **Gerund**$_{q1}$**+Adv.**$_{q2}$**=Q**$_{n}$**Adj.** *(sleeping-around – «той, хто спить зі всіма підряд», going-out – «парадний, на вихід», knocking-through money – «купа грошей»,* що має переносне значення*),* **Adj.**$_{q1}$**+Adv.**$_{q2}$**=Q**$_{n}$**Adj.** (*sticky-up – «той, який стирчить угору», adrenalined-up – «бути заряджений», fogged-up – «затуманений», kitted-out – «повністю оснащений, споряджений», **un**listened-to – «непрослухані повідомлення», last-known-at address – «відома адреса останнього перебування»).* До речі, прислівник може стояти і у препозиції*: forward-pushing – «той, що рухається вперед», on-counter – «лічильник», well-made-up – «гарно нафарбований».*

Певна частина складних оказіоналізмів утворена «нестандартним» способом, під яким ми розуміємо такі засоби утворення лексичних оказіоналізмів, які становлять відхилення від словотворчої норми мови.

Продуктивною у творенні оказіональних прикметників уважаємо модель із першим елементом *still*, який сполучається з прикметниками для творення складних оказіональних прикметників, що набувають додаткового значення «досі, дотепер», наприклад: «*Anton pulled on clothes over his* ***still-wet*** *body and bounded out of the door*» [15, p. 285], де *still-wet – «досі мокрий»*.

У досліджених текстах часто використовують складні оказіональні іменники та прикметники з першим елементом *almost* (*almost-admiration – «майже захоплення», almost-public – «майже громадський»), just (just-new –«новенький»), much (much-hated – «ненависний»), too (too-long – «пильно (дивитись)»)*.

Окремої уваги заслуговує модель творення оказіональних прикметників **N+Pron**. Розглянемо приклад: «*I stood at the bus-stop and the people on early starts looked at my* ***fancy-me*** *clothes and sniggered. Except for a teenage boy who <…> sat behind me on the bus, murmuring 'Knickers, knickers, I saw your knickers' …* » [13, p. 542]. Тут мова йде про сексуальний одяг, вбрання героїні, який ніби говорить «*приудар за мною, позалицяйся до мене*». За цією ж моделлю утворене слово *touch-me skin* зі значенням «*шкіра, яка кличе «торкнися мене*».

Нетиповими для англійської мови є моделі творення номінацій **Pron+N:** «'*Not really. I'm an* ***anything-man****,' Benjy said mournfully. 'An anything-I-can-get man.'»* [12, p. 169], де *anything-man – «чоловік-будь-що»* та **V+Pron:** «*So as I drove home I was hungry, and I knew there would be* ***shag-all*** *in the house. Food is a big problem for Garv and me»* [10, p. 8], тут *shag-all – «як виметено; нічогісінько нема; порожнісінько; хоч конем грай»*.

Серед прикладів такого зразка виокремлюємо оказіоналізм *so-what*, утворений від фрази-вигука *'So what?'*: «*These* ***so-what*** *books put vanish on her nails but they were a lot of work for little reward*» [15, p. 406], який має значення «*непримітний, із розряду «Ну і що?»*.

Оказіоналізми можуть залучати до свого складу числівник. У цьому випадку значення числівника надає вихідній одиниці кількісних ознак. Другий компонент може бути виражений іменником (*first-ride date*, що має переносне значення «*побачення з інтимними стосунками вперше*», *five-foot-nothing* – «*зріст у п'ять футів це ніщо*», *five-ring, one-woman,*) чи прикметником (*eight-strong, ten-deep*) або навіть вигуком (*five-oh – «піввіковий ювілей»,* що є евфемізмом).

Гнучку систему словотворчих зв'язків має дієслово-композит, до складу якого входить дієслово у ролі другого компонента. Це можуть бути: **N+V** (to *girltalk – «розмовляти з подружкою», to lady-walk – «йти як леді (тут про хлопця)», to man-hug – «обійматися чоловіка»*), **Adj.+V** (*to quick-march – «швидко йти»*, to slinky-hip – «протиснутись»).

Кількість складних оказіоналізмів різних частин мови, утворених за іншими моделями, значно менша у порівнянні з описаними вище. Оказіональні композити утворюються за моделями $\mathbf{N_{q1}+V_{q2}=Q_nAdj.}$ (*I-understand murmur – «пробурчати «я*

розумію»), $\mathbf{V_{q1}+N_{q2}=Q_nN}$ (*scratch-pole – «пристосування для заточування кігтів для котів* (у вигляді стовпа, що відрізняється від вже існуючого слова *scratching post* на позначення будь-якої кігтеточилки)»), $\mathbf{N_{q1}+Adv._{q2}=Q_nAdv.}$ (*scalp-crawlingly – «той, що викликає мурашки по потилиці»*).

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що словоскладання виявляється високопродуктивним способом творення оказіоналізмів у англомовному постмодерністському художньому тексті і складає 27,4 % від загальної кількості оказіональних утворень. Більшість слів утворені за традиційними моделями (найпродуктивнішими з яких є сім), що дозволяє говорити про реалізацію ними системних потенцій сучасної англійської мови. Значна частина утворена за оказіональними моделями, а також шляхом включення власних назв, сленгу до складу композитних утворень.

Подальшу перспективу досліджень вбачаємо у вивченні клішованих сполук у романах постфеміністичного спрямування крізь призму постмодерністської поетики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабелюк О. А. Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми [Текст] : монографія. – Дрогобич: ТзОВ «Вимір», 2009. – 296 с.
2. Бялик В. Д. Епістемологія лексичного квантора [Текст] : монографія / Василь Дмитрович Бялик. – Чернівці: Золоті литаври, 2012. – 420 с.
3. Жлуктенко Ю. А. Лингвистические аспекты двуязычия [Текст] / Юрий Алексеевич Жлуктенко. – К. : Изд-во при КГУ, 1974. – 176с.
4. Квеселевич Д.И. Интеграция словосочетания в современном английском языке [Текст] : – дис. … д-ра филол. наук : 10.02.04. – Житомир, 1985. – 328 с.
5. Кобрина Н.А. Когнитивная лингвистика: истоки становления и перспективы развития [Текст] / Н.А. Кобрина // Когнитивная семантика. Ч. 2. Тамбов. – 2000., с. 173/
6. Ріжко Р. Оказіоналізми як домінанта поетичної мови кінця ХХ – початку ХХІ століття: функціональний аспект [Текст] / Руслана Ріжко // Лінгвістичністудії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – Вип. 23. – 325 с.
7. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія [Текст] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 716 с.
8. Современный словарь-справочник по искусству [Текст]. – М.: Олимп: АСТ, 2000. – 813 с.
9. Marchand H. The categories and types of present-day English word-formation. A synchronic-diachronic approach. – München: Verlag C. H. Beck. Second edition, 1969. Pp. x–xxvii, 545 p.
10. Keyes M. Angels / Marian Keyes. – London: Penguin Books Ltd, 2002. – 496 p.
11. Keyes M. Anybody Out There / Marian Keyes. – London: Penguin Books Ltd, 2007. – 598 p.
12. Keyes M. Last Chance Saloon / Marian Keyes. – London: Penguin Books Ltd, 2000. – 596 p.

13. Keyes M. Rachel' Holiday / Marian Keyes. – London: Penguin Books Ltd, 1997. – 627 p.
14. Keyes M. The Mystery of Mercy Close / Marian Keyes. – London: Penguin Books Ltd, 2013. – 584 p.
15. Keyes M. The Other Side of the Story/ Marian Keyes. – London: Penguin Books Ltd, 2004. – 648 p.
16. Keyes M. The Woman who Stole my Life / Marian Keyes. — London: Michael Joseph, Penguin Books Ltd, 2014. – 534 p.
17. Keyes M. This Charming Man / Marian Keyes. – London: Penguin Books Ltd, 2009. – 900 p.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Никитченко Е. П. асп.,
Киевский национальный лингвистический университет

ОККАЗИОНАЛЬНЫЕ КОМПОЗИТНЫЕ ОБРАЗОВАНИЯ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ПОСТМОДЕРНИСТСКОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ

Статья посвящена окказиональному словообразованию. Исследование выполнено в рамках когнитивной парадигмы знания. Проанализированы и суммированы существующие толкования словосложения, описаны окказиональные композитные образования в англоязычном постмодернистском художественном тексте.

Ключевые слова: *окказиональный композит, когнитивная лингвистика, постмодернизм, словосложение.*

Nykytchenko K. P., PhD student (Philol.Sc.)?
Kyiv National Linguistic University

OCCASIONAL COMPOUNDS IN ENGLISH POSTMODERN LITERARY TEXT

The article is devoted to occasional word formation within the cognitive paradigms of knowledge. Scientific researches concerning the interpretation of compounding are analyzed and summarized and occasional compounds are described in English postmodern literary text.

Keywords: *occasional compound, cognitive linguistics, postmodernism, compounding.*

УДК 811.16:81’37

Ніколаєнко Л.І., к. філол. н., доц.,
Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, м. Київ

АКСІОЛОГІЧНА СКЛАДОВА МОВНОГО ОБРАЗУ СПІВЧУТТЯ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ І ПОЛЬСЬКОЇ МОВ)

У статті проаналізовано аксіологічні характеристики емоції співчуття, об’єктивовані в українській та польській мовах. Експліковано вплив гедоністичної та моральної оцінки на концептуалізацію співчуття у мовній свідомості українців і поляків.

Ключові слова: *оцінка, емоція, аксіологічна характеристика, мовна об’єктивація, дескрипція, концептуалізація, мовна свідомість.*

Категорію оцінки можна з певністю назвати міждисциплінарним поняттям, яке має безліч інтерпретацій у філософії, психології, лінгвістиці та інших науках. У широкому значенні оцінку зазвичай розуміють як мовне вираження ціннісних стосунків суб’єкта до предмета оцінювання [1, с. 25]. Оцінка тісно пов’язана з емоціями, останні являють собою реакції, які включають «інстинктивну, позитивну або негативну, оцінку тих чи інших об’єктів або процесів об’єктивної дійсності» (2, с. 154]. З іншого боку, емоції самі можуть бути предметом оцінного судження і отримувати ті чи інші аксіологічні характеристики. Ми поділяємо думку польської дослідниці А. Міколайчук про те, що мовна оцінка почуттів співвідноситься з двома типами цінностей: гедоністичними (приємність/ неприємність) та моральними (добро/ зло) [5, с. 121]. Інакше кажучи, мовна об’єктивація почуттів може включати два типи оцінки – гедоністичну та моральну, перша з яких пов’язана з сенсорними відчуттями приємності чи неприємності під час переживання емоції суб’єктом, друга – з поняттями добра та зла і виступає в ході опису почуттів з позиції спостерігача. Так, емоція співчуття під впливом гедоністичної оцінки може характеризуватися мовцями як болісне, тяжке для суб’єкта почуття, причиною якого є страждання іншої істоти. Натомість за параметрами добра та зла, тобто з точки зору моралі, співчуття оцінюється позитивно. Російський філософ В.С. Соловйов називав цю емоцію внутрішньою основою морального ставлення людини до інших істот [3, с. 52]. Існує ще оцінка емоційного переживання з позиції об’єкта, вона також належить до моральних оцінних суджень. У ситуації зі співчуттям така оцінка доволі часто є негативною, оскільки здавна побутує думка про те, що це почуття принижує того, на кого воно скероване.

Мета нашого дослідження полягає в експлікації та порівнянні оцінних складових дескрипції емоції співчуття в українській і польській мовах. Досягнення мети передбачається шляхом аналізу контекстуального оточення, зокрема метафоричної сполучуваності, номінантів емоції співчуття в українських і польських художніх текстах. Мовний матеріал отримано методом автоматичного пошуку в національних лінгвістичних корпусах [4; 6]. В українській мові на позначення емоції співчуття, окрім основного номінанта (*співчуття*) використовується рідковживаний варіант *спочуття*, можливі також віддієслівні утворення *співчування* і *спочування*, які, окрім

самої емоції, позначають її переживання, та відприкметникові іменники на позначення відповідної властивості *співчутливість* і *спочутливість*. Польська мова має лише один відповідник *współczucie*.

В обох порівнюваних мовах за параметрами добра та зла абсолютно превалює позитивна оцінка співчуття, яка виражається через об'єктивацію низки ознак. Передовсім варто назвати **антропоморфні ознаки** (тобто ознаки, які приписуються людині), за якими *співчуття* в українській мові може бути *доброзичливе, дружнє, жалісливе, жалісне, жертовне, жіноче, відверте, зворушливе, материнське, милостиве, проникливе, шанобливе, щире, щиросердне, радісне, палке; спочуття – щире, зворушливе, сердечне; спочування – щире; співчутливість – ніжна;* польськ. *współczucie – proste, ludzkie, szczere, prawdziwe, tkliwe, serdeczne, życzliwe, żałosne, litosne, namiętne;* див. приклади: укр. «*<…> через оті дрібні вади стариган викликає* ***доброзичливе співчуття***» (М. Дашкієв. З безодні минулого); «*Вона виразила своє* ***щиросердне співчуття*** *<…>*» (І. Солодченко. Перекручена реальність); «*– Не треба, Колю, – з* ***ніжною співчутливістю*** *торкнулася його руки Ольга*» (В. Бережний. В зоряні світи); «*– Ясновельможна пані! Не тужіть, не плачте, – з* ***палким співчуттям*** *кинулася Дарина до матері Серафими і в сердечному пориві обцілувала її руки*» (М. Старицький. Останні Орли); польськ. «*– Uciekałeś? – zażartowała, ale oczy jej pełne były* ***żałosnego współczucia***» (R. Bratny. Kolumbowie – rocznik 20); «*Istvan przygarnął go z* ***serdecznym współczuciem****, chłopiec pozbawiony rówieśników odczuwał osamotnienie*» (W. Żukrowski. Kamienne tablice); «*Zaręba spojrzał w niego z jakimś* ***litosnym współczuciem***» (W. Reymont. Rok 1794); «*Panią Barbarę na razie zaprzątnęło* ***namiętne współczucie*** *dla cierpienia Teresy*» (M. Dąbrowska Noce i dnie).

Параметричні **ознаки інтенсивності** співчуття також репрезентують його позитивну оцінність, пор.: укр. *співчуття – безмежне, всепоглинальне, глибоке;* польськ. *współczucie = wielkie, ogromne, głębokie, bezbrzeżne, bezmierne, wszechogarniające;* див. приклади: укр. «*Степан <…> гортав і гортав цілими вечорами шматки різномасного паперу <…> переймаючись* ***безмежним співчуттям*** *до невдах і для всіх маючи в серці слово ласки та збадьорення*» (В. Підмогильний. Місто); «*<…> щиро, з* ***глибоким співчуттям*** *говорила Тетяна Гнатівна, пригортаючи дівчину до себе, погладжуючи її коси*» (Б. Левін. Видно шляхи полтавські); «*Тільки* ***шкала*** *страждань,* ***співчуття*** *до чужого страждання,* ***завібрувала*** *у мене в душі* ***на найвищій ноті*** *<…>*» (В. Рубан. На протилежному боці від добра); польськ. «*<…> burza wydobyła z dna jego duszy jakieś* ***ogromne współczucie****, jakąś serdeczną litość <…>*» (T. Dołęga-Mostowicz. Drugie Życie Doktora Murka); «*Nina <…> spojrzawszy na jej twarz smutną, odczuła jej cierpienia i* ***wielkie współczucie*** *zadrgało w jej sercu <…>*» (W. Reymont. Ziemia Obiecana); «*Pannę Basię wzruszyło* ***głębokie współczucie*** *Ewci, kiedy usłyszała o nieszczęściu pani Zawiłowskiej*» (K. Makuszyński. Szaleństwa Panny Ewy); «*Serce jej wezbrało* ***bezmiernym współczuciem****. Biedne, nieszczęśliwe dziecko*" (M. Tomaszewska. Jeżeli ze mną pojedziesz).

Позитивну сутність співчуття розкривають і його **температурні ознаки**, фактично однакові в обох мовах, пор.: укр. *співчуття – тепле, гаряче; гаряча хвиля співчуття; огрітий співчуттям; спочуття – тепле; тепло спочуття;* польськ.

współczucie – gorące, ciepłe; ciepła (gorąca) fala współczucia; див. приклади: укр. «*– Поле у мене як галка чорне, – уже* ***огріта співчуттям****, вирівнювалась і струмувала мова Дмитра*» (М. Стельмах. Велика рідня); «*Мимохідь глянувши на свого асистента, Берн раптом вловив у його синіх очах* ***тепле співчуття***» (О. Бердник, Ю. Бедзик. Людина без серця); «*Вираз обличчя дівчини важнів. У неї вже збуджувалося* ***гаряче співчуття*** *до цього, здавалося, дуже щирого, але ж якогось чудного, ну зовсім "безгрунтовного" хлопця*» (Д. Бузько. Чайка); «*Галя Рижко вперше бачила Миколу Петровича в такому стані, – змученого, слабкого, вкрай стомленого****. Гаряча хвиля співчуття*** *сколихнула її душу*» (В. Владко. Аргонавти Всесвіту); польськ. «*– Długo pan siedział? – zapytała cicho. W jej tonie wyczułem nie tylko ciekawość, ale i* ***ciepłe współczucie***» (J. Stawiński. Piszczyk); «*Ledwo to pomyślałam, znowu tam stałam, znowu byłam pełna* ***gorącego współczucia****, otwierałam się na Światło*» (M. Tomaszewska. Jasność i dal. Wspomnienia z nie-pamięci); «*<…> jakby uwolnił się od samego siebie i złączył z całym światem w olbrzymiej,* ***gorącej fali współczucia***» (M. Musierowicz. Frywolitki).

Позитивно маркованими можна назвати також низку образів, з якими асоціюється співчуття в українській та польській мовах. Образ **світла**, на противагу до темряви, завжди має позитивне наповнення. За даними опрацьованого матеріалу, в українській мові емоція співчуття частіше ототожнюється зі світлом, ніж у польській, пор.: укр. *співчуття (спочування) світилося в очах; співчуттям засяяло личко; сяйво спочуття; співчутливість світилась в очах;* польськ. *błysk współczucia; współczucie zamigotało w oczach;* див. приклади: укр. «*В очах директора* ***світилося*** *щире* ***співчуття*** *<…>*» (Ю. Мушкетик. Біла тінь); «*Її зморшкувате* ***личко засяяло співчуттям*** *<…>*» (Є. Гуцало. Хто ти?); «*Саня підвела на Комашка свої очі й переглянулась з ним. В їх* ***світилось спочування*** *й ласкавість до Комашка*» (І. Нечуй-Левицький. Над Чорним морем); польськ. «*Cóż jednak stanie się z tym tak uporządkowanym domem, gdy nadejdzie moment wiedzy, krótki* ***błysk współczucia*** *i wspólnoty ze wszystkim <…>*» (Cz. Miłosz. Legendy nowoczesności); «***W oczach*** *Andrzeja* ***zamigotało współczucie***» (E. Cechnicka. Znak Anny).

Образ **вогню** в концептуалізації позитивно оцінюваної емоції співчуття передає інтенсивність чи міру її прояву. Як показує обстежений матеріал, в українській мові, порівняно з польською, цей образ частотніший, а його реалізація відбувається через лексеми, які позначають невелику інтенсивність чи міру прояву вогняної стихії, пор.: укр. *іскрина, іскорка, вогник; жевріти, тліти, горіти*; польськ. *skra, iskierka; tleć;* див. приклади: укр. «*Але десь у найпотаємнішому кутикові душі досі, не залежно ні від чого,* ***жевріла*** *ледь помітна* ***іскрина співчуття*** *до тієї божевільної, причинної дівчини <…>*» (І. Білик. Танго); «*А Лаврін почував, що і в його серці* ***жевріє надто маленький вогник співчуття*** *Захаркові <…>*» (Ю. Мушкетик. Яса); «*До Базаревських у Лисенків ніколи не гасла симпатія.* ***Жевріло*** *приховане* ***співчуття***» (О. Ізарський. Полтава); «*На худорлявому обличчі Седенка* ***тлів вираз*** *чи то докору, чи* ***співчуття***» (В. Савченко. Я ще повернусь); «*Ті самі* ***очі*** *слухачів, що він у них завжди черпав натхнення й силу, бо вони* ***горіли*** *увагою й* ***співчуттям*** *<…>*» (Д. Бузько. Чайка); польськ. «*<…> a mimo to z ócz szedł smutek, a mimo to* ***w źrenicach tlały skry***

współczucia» (W. Gąsiorowski. Huragan); «*Może **iskierka współczucia** dla bezbronnej istoty <…>*» (I. Surmik. Talizman złotego smoka).

Співчуття може уподібнюватися до **водної стихії**, яка здатна проявлятися в різному обсязі – від крапельки до бурхливої хвилі (укр. *хвиля, крапля співчуття; крапелька співчування;* польськ. *przypływ, fala współczucia*). Подібно до живлющої вологи емоція співчуття може наповнювати[1] людину, її душу, серце, очі, розливатися по обличчю, пор.: укр. *бути повним (сповненим) співчуття; сповнитися співчуттям; погляд (голос) сповнений співчуття; співчуттям наповнене (сповнюється) серце, переповнені слова, переповнена душа; співчуття розлилось на обличчі;* польськ. *współczucie zalewało kogoś, przepełniało serca; serce pełne współczucia; ktoś jest pełny współczucia; napełnić kogoś współczuciem;* див. приклади: укр. «*Немовби за кару за те, що вони дали цим приреченим риску хліба й **краплю співчуття** <…>*» (І. Багряний. Огненне коло); «*А ще пізніше Олеся остаточно захопила трагічна історія інженера Ернана Раміро, і він усією душею відчув, як його **серце сповнюється співчуттям** і симпатією до стійкої, незламної людини, що пройшла такий важкий життєвий шлях <…>*» (В. Владко. Сивий Капітан); «*<…> всі **погляди були сповнені співчуття** й цікавості*» (О. Бердник. Стріла Часу); польськ. «*Na samą myśl o Aurelii **zalewało go współczucie** i dziwne ciepło*» (M. Musierowicz. Dziecko piątku); «*Poczułam **przypływ współczucia**. – Usiądź, tato – powiedziałam łagodnie. – Zaraz będzie śniadanie*» (E. Siarkiewicz Kuźnia głupców); «*Jonasz patrzył, teraz jego **serce było pełne współczucia***» (M. Tomaszewska. Trójkąt bermudzki); «*I ten gest rezygnacji **napełnił** mnie **współczuciem**, które dawno, bardzo dawno dla niego miałem*» (K. Jerzy. Obłęd). Позитивно маркований образ **водної стихії** може доповнюватися позитивно маркованими **температурними ознаками**, пор.: укр. ***Гаряча хвиля співчуття** сколихнула її душу*» (В. Владко. Аргонавти Всесвіту); польськ. «*<…> jakby uwolnił się od samego siebie i złączył z całym światem w olbrzymiej, **gorącej fali współczucia***» (M. Musierowicz. Frywolitki).

Нам вдалося виявити ще кілька прикладів авторського сприйняття співчуття в українських художніх текстах, які також мають більш чи менш яскраво виражений позитивний характер, оскільки речі, з якими асоціюється співчуття, є складниками культурного довкілля, зокрема такими, що забезпечують життєдіяльність людини:

співчуття – **ліки:** «*Одна... Нема рідної душі, щоб щирим словом, **співчуттям загоїла рани сердечні**, заспокоїла, підтримала...*» (М. Коцюбинський. В дорозі);

співчуття – **рослина:** «*Ця сумна подія, сподіваємось, **посіє в серці** твоїм **співчуття** до покійного і змінить гнів на милість*» (Д. Міщенко. Лихі літа Ойкумени);

співчуття – **квітка:** «*Ти послав свою книгу найретельнішому читальнику: він читає й перечитує її, і **співчуття** його – ніби **вогняна квітка серед ночі***» (В. Шевчук. Три листки за вікном);

співчуття – **музичний інструмент:** «*А дочитавши і дізнавшись про моє життя, змінш про мене думку, і **в** твоєму **серці ворухнеться** хоча б одна **струна співчуття** до мене…*» (В. Малик. Слід веде до моря).

---

[1] Усвідомлюємо, що основне значення дієслова *наповнювати* і однорідних лексем пов'язане не лише з рідиною, а й з іншими субстанціями, які можна накладати, насипати тощо, але стосовно концептуалізації співчуття вважаємо, що тут відбулось метафоричне перенесення саме значення, пов'язаного з рідиною.

Позитивна оцінка співчуття в українських та польських художніх текстах може посилюватися згадкою про супровідні почуття, пор.: укр. *любов, ніжність, сердечність, жалість, жаль, милосердя, співпереживання, вболівання, ласка, лагідність, доброта, симпатія;* польськ. *miłość, serdeczność, litość, politowanie, żałość, życzliwość, sympatia, troska, czułość, wyrozumiałość*; див. приклади: укр. «*Юра Муратов, становище якого було жахливе, викликав у її душі таку* ***ніжність і співчуття****, неначе це була її рідна дитина*» (О. Сизоненко. Зорі падають в серпні); «*А ще пізніше Олеся остаточно захопила трагічна історія інженера Ернана Раміро, і він усією душею відчув, як його серце сповнюється* ***співчуттям і симпатією*** *до стійкої, незламної людини, що пройшла такий важкий життєвий шлях <…>*» (В. Владко. Сивий Капітан); «*Леся здригнула: подивившись на Топченка і побачивши в його очах* ***ласку і щире співчуття*** *до неї, вона відчула в ревізорі саме ту людину, що про неї мріяла минулої ночі*» (М. Хвильовий. Сині етюди); «*Старий низько кланявся, а сльози, справжні сльози текли по його зморшкуватих щоках, сиве волосся розсипалось по обличчю, весь його вигляд викликав* ***співчуття, щиру жалість***» (Б. Левін. Видно шляхи полтавські); «*Сірко, окрім того, що поважав Нечепу, відчував до нього* ***співчуття й милосердя***» (Ю. Мушкетик. Яса); «*<…> вчинками доброї людини рухає* ***співчуття й любов*** *до ближнього, а не очікувана винагорода*» (Е. Андієвська. Роман про добру людину); «*Була тією ліричною натурою; що чуже горе сприймають більше, ніж своє; не вміють його розігнати, розвіяти, але своїм щирим* ***безкорисним вболіванням і співчуттям*** *зменшують, притіняють його непомітно і добре*» (М. Стельмах. Велика рідня); польськ. «***Serdeczność i współczucie*** *wszystkich były tak szczere, że Marta poczuła jeszcze większe cierpienie, którego żadną miarą nie udawało się opanować*» (W. Korczyńska. Wróć...); «*<…> ma dla niej naprawdę* ***dużo współczucia i sympatii*** *<…>*» (H. Grynberg. Żydowska wojna); «*Margaret patrzyła na jego zmęczoną, zapadniętą twarz* ***ze współczuciem i miłością*** *<…>*» (E. Hajnicz. Przekraczając światło); «*<…> burza wydobyła z dna jego duszy* ***jakieś ogromne współczucie, jakąś serdeczną litość*** *<…>*» (T. Dołęga-Mostowicz. Drugie Życie Doktora Murka); «*Potem rozkładała i przekładała serwetki <…> co chwila całując w głowę Władysia –* ***ze współczuciem*** *i* ***z żałością****, jak człowieka, o którym wiadomo, że niedługo umrze*» (M. Kuncewiczowa. Cudzoziemka).

Позитивна моральна оцінка співчуття виразно виявляється у випадках контекстуальної вказівки на бажаність, потрібність цієї емоції, див. приклади: укр. «*Хоча б, хоча б півзвуку чи відлуння, хоча б,* ***хоча б півкраплі співчуття****…*» (П. Мовчан. Кропив'яним серпом, джерельною водою…); «***Невже*** *у Вас* ***не знайдеться бодай краплини співчуття*** *чи хоча б крихітки жалю до мене, Вашої нещасної учениці?*» (М. Сиротюк. Забіліли сніги); «*Йому ж бо* ***так треба було*** *в ці дні теплого* ***спочуття*** *та ласки*» (Д. Бузько. Чайка); польськ. «*– Proszę pani, ja już dłużej nie wytrzymam. Proszę mi pomóc. To na drugim końcu miasta. Nie dojdę! Może obejrzałby mnie jakiś lekarz, jakieś znieczulenie dał. Proszę! – Piszczajko wbił w nią wzrok,* ***szukając choćby odrobiny współczucia***» (M. Sieniewicz. Żydówek nie obsługujemy); «*Weiss skulił się jeszcze bardziej, tocząc naokoło pytającym wzrokiem i* ***szukając*** *w kamiennych twarzach zgromadzonych* ***choćby odrobiny współczucia***» (G. Mathea. IV Rzeczpospolita).

Позитивний характер співчуття чітко простежується у контекстах з протиставленням його негативним почуттям, аналогічним в українській і польській мовах, пор.: укр. *гидливість, огида, презирство, гнів;* польськ. *obrzydzenie, pogarda, odraza, gniew;* див. приклади: укр. «*О диво дивне, – де й поділося Павлове сумне* ***співчуття****! Замість нього в душі заворушилася* ***гидливість*** *<…>*» (М. Дашкієв. З безодні минулого); «*Одне плече в нього було опущене, друге підняте, і вся його могутня і дужа постать здавалася жалюгідною і викликала* ***співчуття.*** *“Саме так – співчуття”. Неля сама не знала, звідки воно взялося в її серці. Адже там мусили бути тільки* ***гнів*** *і* ***презирство***» (Ю. Мушкетик. Біла тінь); «*Арсен довго дивився йому вслід, намагаючись видобути з серця хоч* ***краплину жалю і співчуття*** *до поверженого, знищеного недруга, та, крім* ***огиди****, не відчував нічого*» (В. Малик. Таємний посол); польськ. «*Ogarniało go* ***nie współczucie, lecz*** *właśnie* ***pogarda*** *względem tych, którzy zdolni byli wzruszać się tak tym, co ich najbardziej hańbiło*» (S. Żeromski. Popioły); «*Patrzysz Edowi prosto w oczy... Teraz* ***nie ma*** *już w nich* ***pogardy, tylko współczucie***» (A. Zaniewski. Król Tanga); «*<…> ich jęki przejmowały ją takim bólem, że miała pełne łez oczy i po kilka razy robiło jej się tak niedobrze, że musiała wychodzić na powietrze, ale powracała, <…>* ***przemogła obrzydzenie i pełna współczucia i litości*** *obmywała im rany <…>*» (W. Reymont. Ziemia Obiecana); «*Ale teraz nie było w Mocku* ***ani krztyny współczucia****.* ***Był tylko gniew*** *<…>*» (M. Krajewski. Dżuma w Breslau); «*Chory, bez środków do życia, na pograniczu obłędu, choć jeszcze nie pokonany,* ***wyzbył się odrazy i pełen był po brzegi*** *bolesnego* ***współczucia*** *dla ludzi*» (M. Tomaszewska. Serpente w raju).

У випадках амбівалентності почуттів має місце зіставлення позитивно оцінюваного співчуття й полярно протилежного йому злорадства, див. приклади: укр. «*– Он воно що! – протягло мовив Сімон, дивлячись на пригніченого Філіпа* ***з щирим співчуттям і водночас трохи зловтішно***» (О. Авраменко, В. Авраменко. Принц Ґаллії); польськ. «*Mieszają się we mnie uczucia* ***tkliwego współczucia z niezrozumiałą radością,*** *że Suzanne cierpi*» (S. Dygat. Jezioro Bodeńskie). Позитивної маркованості співчуттю у цих прикладах надають і його епітети: ***щире*** *співчуття,* ***tkliwe*** *współczucie*.

Досить рідко в українській і польській мовах можна знайти фіксацію негативної оцінки співчуття. Як зазначалося вище, мовна об’єктивація почуттів пов’язана з двома типами оцінки – гедоністичною та моральною. Коли описується болісне, тяжке для суб’єкта почуття, причиною якого є страждання іншої істоти, мова йде саме про гедоністичну негативну оцінку переживання співчуття, див приклади: укр. «*Довго після описаних подій я розмірковував над усім, що сталось, і* ***гостре співчуття*** *до цієї людини* ***стискало*** *мені* ***серце***» (В. Заєць. Темпонавти); «*І щоразу потім цей смуток покори беззахисних людей перед цією незримою силою викликав в мені* ***болісне співчуття***» (В. Лісовий. Спогади); «*Я безнадійно зітхнув і з* ***гірким співчуттям*** *подивився на неї – що вона каже, наївне дівча!*» (В. Нестайко. Тореадори з Васюківки); «*Душа його переймалась* ***щемливим співчуттям*** *до неї*» (О. Гончар. Берег любові); «*Прочитавши її (телеграму), священик миттєво пройнявся* ***болем і співчуттям*** *за долю молодого юнака і його родини*» (В. Серемчук. Божий палець); польськ. «*Bartosz patrzył za nią, jak szła.* ***Serce*** *mu* ***się krajało ze współczucia***» (M. Tomaszewska. Tego lata w Burbelkowie); «*Chory <…> pełen był po brzegi* ***bolesnego współczucia*** *dla*

ludzi» (M. Tomaszewska. Serpente w raju); «***Bolesne współczucie*** *ogarnęło Aurelię <…>*» (M. Musierowicz. Dziecko piątku); «*Unikałam ludzi. Raziła mnie ich nonszalancka ciekawość,* ***bolało współczucie***» (H. Poświatowska Opowieść dla przyjaciela); «*Dorothy nie była jedyną osobą, która* ***ze współczuciem i bólem*** *patrzyła, jak Margaret cierpi*» (E. Hajnicz, Przekraczając światło).

Феномен співчуття полягає в тому, що людина може переживати його не лише по відношенню до тих, до кого вона відчуває любов, ніжність, симпатію, а й стосовно тих, хто викликає зневагу, відразу, огиду. Як свідчать мовні дані, моральне оцінне судження про співчуття в українській та польській мовній свідомості набуває негативної конотації у випадках актуалізації його поряд з такими почуттями, як: укр. *зневага, відраза, погорда;* польськ. *obrzydzenie, pogarda, niechęć*, див. приклади: укр. «*Хазяйка дому чмихнула, коли його побачила, і провела лукавим, довгим поглядом. <…> В тому погляді помітив він* ***зневагу і співчуття****...*» (В. Шевчук. Григорій Сковорода); «*<…> і пухлі вуха, і виразки на губах, і розмальоване висипом тіло викликали* ***відразу й одночасно співчуття****..*» (М. Василенко. Уламки імперії); «*<…> в тій усмішці була якась* ***погорда чи співчуття*** *<…>*» (Ю. Винничук. Спалах); польськ. «*Ale to chyba może obudzić w nas* ***współczucie, litość, czy mówiąc po prostu obrzydzenie****, a na szacunek nie widzę tu miejsca*» (T. Dołęga-Mostowicz. Trzecia płeć); «*Kobieta patrzy na niego* ***z mieszaniną współczucia i pogardy***» (Cz. Bielecki. Scenarzysta); «*– A z czego będziemy żyli, ty idioto?! – Wpatrujesz się w Witka* ***z pogardą i współczuciem***» (A. Zaniewski Król Tanga); «*Do Rosjan żywiła siostra Weronika umiarkowaną* ***niechęć i współczucie***» (A. Szczypiorski. Początek).

Негативну моральну оцінку співчуття може отримувати з позиції об'єкта емоційного переживання, як правило, у таких ситуаціях воно є небажаним для об'єкта емоції, засвідчуючи стереотипне сприйняття співчуття до самого себе з боку інших як чогось принизливого, див приклади: укр. «*<…> тільки Ганна Остапівна мимовільним зітханням виявила щось схоже на жалощі, тільки прохопилося слово "напівсирітство", як хлопець одразу ж насторожився, дитяча комишанська гордість так і випустила свої пазурі, не приймаючи можливого* ***співчуття, яким зараз його могли*** *тільки* ***принизити***» (О. Гончар. Бригантина); «*– Нічого не знаю... – тихо відповіла Галина й <…> мало не прожогом кинулася з пошти,* ***щоб*** *мерщій* ***припинити ці*** *додаткові* ***тортури з*** *розпитуванням і удаваним* ***співчуттям***» (Б. Антоненко-Давидович. Завищені оцінки); «*Він знав з свого досвіду, що дорослі люди, які хочуть бути мужніми,* ***не люблять*** *сантиментів і* ***нудної солодкавости співчуття***» (І. Багряний. Сад Гетсиманський); польськ. «*Zamykała to w sobie. Ciężko było z tym, ale byłoby jeszcze ciężej, gdyby do tych zmartwień przybyło jeszcze jego współczucie, jego* ***bezradne współczucie***» (T. Dołęga-Mostowicz Trzecia płeć); «*Okropnie mnie* ***irytowało*** *jego* ***współczucie*** *– na pewno zresztą szczere – którego co rusz wyzierała dzika radość z własnego triumfu*» (T. Domaniewski Niedaleko od prawdy).

Таким чином, аналіз оцінної складової мовного образу співчуття в українській та польській мовах показав засадничу подібність образних асоціацій та низки ознак, якими мовна свідомість українців і поляків наділяє цю емоцію. На концептуалізацію співчуття в обох порівнюваних мовах спостерігається однаковий вплив двох типів оцінки – гедоністичної та моральної. Абсолютно превалюючою у мовній об'єктивації

співчуття є позитивна моральна оцінка. Якщо ж описується болісне, тяжке переживання емоції, має місце прояв негативної гедоністичної оцінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ивин А.А.* Основания логики оценок / Александр Архипович Ивин. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1970. – 230 с.
2. *Мясищев В.Н.* Личность и неврозы / Владимир Николаевич Мясищев. – Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1960. – 426 с.
3. *Соловьев В.С.* Оправдание добра. Нравственная философия / В.С. Соловьев // Сочинения в 2 т. – М.: Мысль, 1988. – т.1.
4. Український національний лінгвістичний корпус [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lcorp.ulif.org.ua/virt_unlc/;
5. *Mikołajczuk A.* Problem ocen w analizie wybranych polskich nazw uczuć z klasy semantycznej gniewu / A. Mikołajczuk // Język a Kultura. – 2000. – T. 14. – S. 117–134.
6. Narodowy Korpus Języka Polskiego [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nkjp.pl

Стаття надійшла до редакції 8.10.2015.

Николаенко Л.И., к. філол. н., доц.,
Институт языкознания им. А.А. Потебни НАН Украины, г. Киев

АКСИОЛОГИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗА СОЧУВСТВИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКОГО И ПОЛЬСКОГО ЯЗЫКОВ)

В статье проанализированы аксиологические характеристики эмоции сочувствия, объективированные в украинском и польском языках. Эксплицировано влияние гедонистической и моральной оценки на концептуализацию сочувствия в языковом сознании украинцев и поляков.

Ключевые слова: *оценка, эмоция, аксиологическая характеристика, языковая объективация, дескрипция, концептуализация, языковое сознание.*

Nikolayenko L. I., Cand.Phil.Sci., Associate Professor,
O.O. Potebnya Institute of Linguistics, NASU, Kyiv

AXIOLOGICAL COMPONENT OF THE LINGUISTIC IMAGE OF COMPASSION (WITH REFERENCE TO UKRAINIAN AND POLISH)

The article analyzes the axiological characteristics of the emotion of compassion as verbalized in Ukrainian and Polish. The author explicates the influence of hedonistic and moral assessment upon the conceptualization of compassion in the linguistic consciousness of the Ukrainians and Poles.

Keywords: *assessment, emotion, axiological characteristics, verbalization, descriptions, conceptualization, linguistic consciousness.*

УДК 811.161.2

Новікова Є. Б., к. філол. н.,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

СКЛАДНІ СЛОВА ЯК ОСОБЛИВЕ ЯВИЩЕ СЛОВОТВІРНОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ СКЛАДНОСУФІКСАЛЬНИХ АД'ЄКТИВІВ БЕЗ ІНТЕРФІКСА)

У статті визначено статус складного слова у словотвірній системі сучасної української мови. Розглянуто продукування складносуфіксальних інноваційних прикметників без інтерфікса. З'ясовані основні моделі їхнього творення з огляду на мотивувальну базу й словотвірні засоби, визначені найпродуктивніші форманти, що супроводжують композицію основ, указано на особливості сполучуваності препозиційних і постпозиційних елементів.

***Ключові слова**: неологізм, складне слово, композит, прикметник, словотвірне значення.*

Сучасні знання й соціальні стосунки, удосконалення виробництва та розвиток культури відзначаються глибокою диференціацією, різноманітністю, деталізацією, що спричиняє появу не лише синтетичних, а й великої кількості нових різноманітних аналітичних одиниць, зокрема прикметників, які мають структурно-семантичні особливості, свою специфіку й закономірності творення.

Появу на сучасному етапі розвитку мови великої кількості складних слів пояснюємо, з одного боку, тим, що моделі складання є продуктивними й різноманітними, оскільки мають необмежені можливості в продукуванні нових слів (в одному слові можуть поєднуватися кілька понять), а з другого боку, як указує Н. Молчанова, цей процес спричиняється екстралінгвістичними факторами, пов'язаними насамперед зі змінами у складі об'єктивного світу, із суспільною діяльністю сучасної людини, активною роботою людської свідомості [1].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибшого і всебічного аналізу інноваційних складних прикметників, які активно входять у сучасну українську мову в останнє десятиліття, зокрема вивчення особливостей семантики і структури цих одиниць, а також законів їхнього творення. Отже, предметом нашої розвідки є інноваційні складносуфіксальні ад'єктиви сучасної української мови без інтерфікса, відповідно об'єктом статті – способи їхнього творення.

Перш ніж з'ясувати особливості творення складних інноваційних одиниць, розглянемо питання, що стосуються статусу складних слів, способів і засобів творення таких одиниць.

Початок XXI ст., як зазначали вище, характеризується інтенсивним збагаченням словникового складу української мови, зокрема й складними неологізмами. Складне слово є особливим феноменом у лексичній і словотвірній системі української мови. Щоб стати складним, мовне вираження із кількох слів чи основ повинно становити цілісну одиницю номінування, до якої не можна включити інші повнозначні одиниці і які моделюються для вираження словотвірного значення певним формальним способом (Н. Клименко [2], О. Кубрякова [3]). Крім того, складне слово є результатом

лексичного втілення кількох семантичних категорій, за допомогою яких суб'єкт здійснює концептуалізацію дійсності; воно характеризується низкою ознак: 1) цілісністю оформлення, 2) поліцентричністю морфемної структури, 3) цілісністю семантики [4]. Одиниці з поліцентричністю морфемної структури є мінімальним контекстом, у якому відбуваються складні семантичні процеси. У складних ад'єктивах, як указує О. Рудь, закладене не лише значення їхніх складників, а й власні, «автономні» змістові та експресивні значення, які й визначають семантико-зображальні властивості всього складного слова як цілого. Новий зміст зароджується вже в самій сполучуваності компонентів складного прикметника [5, с. 7].

Природа складного слова, на думку Н. Сологуб, зумовлює конденсацію семантики компонентів тієї синтаксичної номінативної одиниці, яка послужила деривацій-ною базою для творення складного слова [6, с. 72].

Говорячи про складні слова, Л. Булаховський зазначає, що вони є своєрідною категорією «кованих слів», які стоять «на межі словотворення і комбінації уже наявних слів» [7]. Розвиваючи цю ідею, А. Кожин наголошує: «Кожне складне слово, з одного боку, можна розглядати як новоутворення, складники якого надають йому певною мірою іншого морфологічного вигляду»; з другого боку, кожне слово-композит можна розглядати як «комбінацію уже наявних у мові слів» [8, с. 12].

У теорії складного слова й дотепер немало суперечливого й дискусійного, насамперед це стосується визначення композита як лінгвістичного терміна, витлумачення способів творення складних слів, з'ясування словотвірного / несловотвірного характеру цих способів. В енциклопедії української мови подано таке визначення складного слова: «Складне слово – це похідне слово, утворене способом основоскладання чи словоскладання, що має не менш ніж дві основи» [9, с. 602]. Варто зауважити, що словоскладання (юкстапозиція) і основоскладання (композиція) багатьма дослідниками не розрізняються. Обидва ці способи підводяться під одне поняття – словоскладання. Дехто з учених, зокрема М. Брицин, називає спосіб творення складних слів шляхом поєднання основ за допомогою інтерфіксів словоскладанням [9, с. 101].

У науковій літературі виділяють різні способи творення складних слів: основоскладання, контамінацію, словоскладання з його різновидами: зрощенням, прикладковикористанням, редуплікацією. Оскільки не всі названі способи мають словотвірний характер, окреслимо нашу позицію.

Близькими за структурою до складних прикметників композитного типу є одиниці, які в усіх формах повністю тотожні за морфемним складом еквівалентним словосполученням на зразок *високопосаджений, свіжовідставлений, лівоналаштований*, зафіксованих нами серед інноваційних прикметників. При цьому зберігається синтаксичний зв'язок компонентів та їх послідовність у структурі словосполучення і складного слова. Ідеться про лексико-синтаксичний спосіб словотворення – зрощення, або зрощеннєвий спосіб [9, с. 83]. Нові слова, утворювані зрощенням, як відзначає Н. Клименко, є наслідком стягування в одне слово, лексикалізації двох або більшої кількості одиниць, що стоять поряд і часто повторюються в такому положенні в текстах. Це спричиняє появу двокомпонентного знака [9]. Зрощеннєвий спосіб словотвору відрізняється від складного тим, що в зрощенні відбувається лексикалізація

відповідного словосполучення при збереженні порядку компонентів і наголошенні опорного компонента [10].

Уважаємо, що явище зрощення не належить до словотвірної номінації, бо новоутворена одиниця не вступає в мотиваційні зв'язки з вихідним словосполученням, семантично ці одиниці є тотожними, крім того, творення зрощень не супроводжується використанням словотвірних засобів. Як указує В. Лопатін, для слів-зрощень характерний синтаксичний зв'язок компонентів відповідного словосполучення, який транспонується в таких утвореннях на рівень слова [11, с. 56]. Ця ознака, на думку А. Нелюби, виводить зрощення за межі складних слів, через те що в них немає будь-яких з'єднувальних морфем [12, с. 79]. Важко вичленувати в таких одиницях словотвірне значення й формант, який є носієм цього значення, що також свідчить про несловотвірний характер одиниць зрощеннєвого типу.

Інноваційних прикметників прикладкового типу ми не зафіксували, оскільки такий спосіб творення складних слів властивий для іменників. Прикладковикористання також дехто з учених пов'язує з деривaційними процесами, однак, уважаємо, ці номени за основними ознаками ближче стоять до словосполучень, оскільки їхня структура має не морфологічні, а синтаксичні складники, хоча номени прикладкової моделі мають свої особливості порівняно зі зрощенням чи словосполученням.

Редуплікація – повне або часткове повторення кореня, основи або всього слова. Тільки прикметники на зразок *радий-радісінький* виконують номінативну функцію. Редуплікові одиниці також постали несловотвірним шляхом, і «будуються вони як синтаксичні структури за допомогою оформлення типів зв'язку, а не як морфологічні структури простих слів завдяки уточненню семантики їхніх складників» [2, с. 18].

Композити – це складні слова, утворені способом основоскладання [2, с. 4.]. Саме в цьому значенні вживаємо термін «композит» у цій роботі. Основоскладання, як зауважує А. Нелюба, є способом словотвірної номінації, що полягає в поєднанні елементів твірної основи за допомогою словотвірних засобів [12].

Системне дослідження композитів українські мовознавці почали в середині XX сторіччя. Здебільшого дослідники зосереджували увагу на вивченні складних субстантивів. Особливості творення іменників-композитів досліджували М. Плющ, П. Плющ, С. Самійленко, І. Тараненко та інші мовознавці. У працях В. Горпинича, І. Ковалика, Н. Родзевич, Є. Рудницького, В. Русанівського складні слова розглянуто як наслідок лексикалізації назв понять, виражених словосполученнями, що супроводжується зміною структури та семантики одиниць, які виступають у ролі компонентів композитів. Поєднання кількох основ в одну лексичну одиницю спричиняє утворення нового слова, що набуває формально-граматичних і семантичних ознак окремої лексичної одиниці. Словотвірну структуру й семантику складних слів у сучасній українській мові ґрунтовно дослідила Н. Клименко [2]. К. Городенська витлумачила процеси творення складних іменників як один із способів формально-граматичної реалізації семантичної структури речення [13]. Питання про складні терміни знайшло відгук у роботах М. Богуцької, А. Бурячка, Л. Гончаренка, В. Марченка, В. Овчаренка. Окремі аспекти творення складних прикметників були предметом

вивчення М. Доленко, З. Олійник, О. Селіванової, В. Ващенка, Л. Пустовіт, Н. Сологуб, Л. Савченко, О. Стишова, О. Рудь, Н. Стратулат та інших.

Основоскладання в сучасній українській мові належить до найпродуктивніших способів словотворення, що полягає в поєднанні основ за допомогою сполучних голосних або без них, унаслідок якого постають композити.

У «Курсі сучасної української літературної мови» за редакцією М. Жовтобрюха й Б. Кулика зафіксовано два способи поєднання основ: сурядний (*зубробізон*) і підрядний (*миловар*, *життєпис*) [10, с. 218]. В. Горпинич виділяє три різновиди основоскладання: а) утворення похідних слів на основі сурядного поєднання окремих слів: *лісостеп*; б) утворення похідних слів на ґрунті словосполучень: *сільськогосподарський*; в) утворення похідних одиниць зі слів, які безпосередньо не поєднуються в словосполучення: *пароплав*, *фотоательє*, *паровоз* [14, с. 87–89].

Значна частина складних прикметників виникає на основі наявних у мові слів за усталеними в сучасній українській мові деривaційними моделями. Ураховуючи семантичні зв'язки між компонентами складних слів, ми виділяємо композити на основі сурядного зв'язку, створені за продуктивними словотвірними моделями з рівноправним значенням компонентів (*позитивно-прекрасний, ліцейсько-вузівський, комерційно-активний*). Словотвірне значення таких похідних полягає в поєднанні значень, наявних в основах мотивувальних слів, в одне складне: «загальна ознака, що становить суму ознак, названих основами-складниками». У межах складних прикметників, утворених на основі сурядного поєднання компонентів, виділяємо термінологічні назви єднального типу (*консультативно-діагностичний, електронно-лазерний*).

Для ад'єктивів, утворених від підрядних словосполучень, властивим є залежний зв'язок елементів, що уточнюють і конкретизують зміст опорного компонента складного слова (*горіхопромисловий, вовнопрядильний, агресивно-сексуальний, вибухово-технічний, експортозорієнтований*).

Складні прикметники покликані на основі структурної цілісності передати одним словом складну ознаку, властивість, що дасть змогу точніше описати об'єкти і явища дійсності.

Фіксуємо також складні прикметники, які постали внаслідок поєднання твірних основ без єднального голосного, оскільки препозиційний елемент переважно є незмінюваним словом. У ролі такого елемента можуть бути прислівники (*млявоплинний* ← *мляво плинути, сліпонамацувальний* ← *сліпо намацувати, легковійний* ← *легко віяти, марнохвальний* ← *марно хвалити*).

Такі неологізми утворюються лише за допомогою матеріально вираженого суфіксального елемента (*млявоплин**н**ий* ← *мляво плинути, сліпонамацувальн**н**ий* ← *сліпо намацувати, важкомовн**н**ий* ← *важко мовити*). Прикладів інновацій із нульовим суфіксальним елементом ми не зафіксували.

Найчастіше такі композити утворюють за допомогою суфіксів ***-н-*** (*марнохвальн**н**ий* ← *марно хвалити*) із його різновидами (*сліпонамацув**альн**ий* ← *сліпо намацувати, телеапокаліпт**ичн**ий* ← *телевізійний апокаліпсис*) та ***-(ів)ськ-*** (*гарріпоттер**івськ**ий* ← *Гаррі Поттер, денбраун**івськ**ий* ← *Ден Браун*, *ньюджерзій**ськ**ий* ← *Нью-Джерзі*), *джеклондон**івськ**ий* ← *Джек Лондон, роланбарт**івськ**ий* ← *Ролан Барт*).

Твірними основами складно-суфіксальних прикметників-композитів без інтерфікса здебільшого є прислівникові та дієслівні основи: *важкомовний ← важко мовити, марнохвальний ← марно хвалити, млявоплинний ← мляво плинути.* Субстантивні основи та прикметниково-іменникові твірні є малопродуктивними: *деньнародженний, кругстінний.*

Як було зазначено вище, найбільш продуктивним препозиційним елементом складних ад'єктивів є прислівник. Фіксуємо прислівник *важко* зі значенням «який вимагає великого напруження, великих зусиль для здійснення, проведення, подолання і т. ін.», що утворює новотвори з підрядним зв'язком *важкомовний ← важко мовити, важкотворний ← важко творити* (*<...> Там, де сама мовна стихія підказує, що слово* ***важкомовне*** *і* ***важкотворне****, доводиться ці слова зацитувати* [15, с. 24]).

Стале словосполучення *день народження* є твірною базою для новотвору-композита *деньнародженний* (*<...> Яка з неземною вишуканістю задмухувала на постерах єдину свічку на* ***«деньнародженному»*** *торті* (УТ, червень 2012)). Від дієслів *віяти, хвалити, плинути, намацувати* і прислівників способу дії утворено низку інноваційних одиниць: *легковійний, марнохвальний, млявоплинний, сліпонамацувальний*.

Новотвір *телеапокаліптичний* було утворено від препозиційного елемента – скороченого прикметника *телевізійний* та абстрактного іменника *апокаліпсис* (*Пояснення цьому* ***телеапокаліптичному*** *явищу, як і всьому іншому, є* (ЛУ, жовтень 2013)). За таким самим структурним типом утворено інноваційне ознакове слово *політпорнографічний ← політична порнографія.*

Часто складниками композитів є власні назви:

– імена та прізвища, псевдоніми як реальних людей, зокрема письменників (*емільзолівський ← Еміль Золя, теннесівільямсівський ← Теннесі Вільямс, джейностіновський ← Джейн Остін, джеклондонівський ← Джек Лондон*), філософів (*роланбартівський ← Ролан Барт*), художників (*ван-гогівський ← Ван Гог*), так і вигаданих (*гарріпоттерівський ← Гаррі Поттер*, *урфінджюський ← Урфін Джюс*);

– назви музичних колективів (*депешмодівський ← Депеш Мод*);

– назви виборчих блоків (*нетактний ← «Не так»*) тощо.

За аналогією до загальновживаного *потойбічний* утворено складносуфіксальну інноваційну одиницю без з'єднувального голосного *затойбічний* від прийменниково-займенниково-іменникової твірної основи *за той бік* (*А в доль* ***затойбічний*** *заміс. День занеможе на чорну хворобу ночі, А я на безсоння – біліше од страху беріз* (Сорока П. Світлані Антонишин)).

Інноваційні складносуфіксальні ад'єктиви без інтерфікса під час деривації супроводжуються морфонологічними змінами, але кількість таких значно менша, ніж в інтерфіксальних новотворах-композитах. Проведений аналіз підтверджує те, що у творенні нового слова здебільшого наявне усічення твірної основи (*кругстінний ← кругла стіна* (усічення *-л-*), *важкомовний ← важко мовити* (усічення *-и-*), *важкотворний ← важко творити* (усічення *-и-*), *легковійний ← легко віяти* (усічення *-а-*), *млявоплинний ← мляво плинути* (усічення *-у-*) *марнохвальний ← марно хвалити* (усічення *-и-*, чергування *л//л'*)), меншою мірою альтернація (*затойбічний ← за той*

*бі**к*** (*к//ч*)) і нарощення (*нетак**т**ний* ← *«Не Так»* (нарощення *-т-*)), накладання *-с'-* (*урфінджю**сь**кий* ← *Урфін Джюс*).

Отже, у складних прикметниках, які постали внаслідок поєднання твірних основ без єднального голосного, препозиційний елемент переважно становить незмінюване слово (прислівник, незмінюваний іменник). Такі неологізми утворюються лише за допомогою матеріально вираженого суфікса. Ці ад'єктиви-композити можуть утворюватися від онімів, що становлять собою складні назви (імена та прізвища, назви міст, подій, свят тощо). Невеликою є кількість нових складних прикметників, мотивувальною основою для яких є фразеологізми з головним компонентом – іменником, що є експресивно забарвленими, а також власні назви. Творення інноваційних складносуфіксальних прикметників-композитів із матеріально вираженими формантами в сучасній українській літературній мові може супроводжуватися морфонологічними змінами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Молчанова Н. Ф. Сложные прилагательные в современном русском языке : учеб. пособ. / Н. Ф. Молчанова. – Йошкар-Ола, 1994. – 100 с.
2. Клименко Н. Ф. Термінування і детермінування в процесах інтелектуалізації сучасної української мови / Н. Ф. Клименко // Studia Linguistica : збірн. наук. праць. – К., 2009. – Вип. 3. – С. 100–107.
3. Кубрякова Е. С. Теория номинации и словообразование / Е. С. Кубрякова. – М. : Либроком, 2010. – 88 с.
4. Алексеева Е. В. Адъективные новообразования в современном русском языке : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Е. В. Алексеева. – СПб., 2011. – 185 с.
5. Рудь О. М. Художньо-виражальні функції складних слів в українській поетичній мові XX ст. : дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Рудь. – К., 1998. – 264 с.
6. Сологуб Н. М. Мовний портрет Яра Славутича / Н. М. Сологуб. – К. : Дніпро; Вінніпеґ : Укр. вільна акад. наук, 1999. – 152 с.
7. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавств : навч. посіб. / Л. А. Булаховський. – [2-ге вид., випр. і доп]. – К. : Радянська шк., 1959. – 307 с.
8. Козырев В. А. Русская лексикография : пособ. для вузов / В. А Козырев, В. Д. Черняк. – М. : Дрофа, 2004. – 288 с.
9. Українська мова : енцикл. / редкол. В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Вид-во Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
10. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови в 2 ч. / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – Ч. 1. – К. : Вища шк., 1972. – 406 с.
11. Лук'яненко С. С. Лексико-словотвірні інновації в українському соціально-політичному назовництві : дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. С. Лук'яненко. – Х., 2009. – 208 с.
12. Нелюба А. Явища економії в словотвірній номінації української мови / А. Нелюба ; відпов. ред. К. Городенська. – Х. : 2007. – 302 с.

13. Городенська К. Г. Префіксально-суфіксальний словотвір / К. Г. Городенська // Словотвір сучасної української літературної мови. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 285–313.
14. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підр. / В. О. Горпинич. – К. : Академія, 2004. – 334 с.
15. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації. 2012–2013 : слов. / А. Нелюба, Є. Редько [заг. ред. А. Нелюби]. – Х. : Харк. істор.-філол. т-во, 2014. – 172 с.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2015 р.

Novikova Y. B., Cand.Phil.Sci., Associate Professor,
Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkiv

COMPOUND WORDS AS A SPECIAL PHENOMENON OF WORD-FORMING SYSTEM OF MODERN UKRAINIAN (BASED ON SUFFIXAL COMPOUND UNITS WITHOUT INTERFIX)

The article defines the status of the compound words in the word forming system of modern Ukrainian. The creating of innovative suffixal compound adjectives without interfix has been considered. The main models of compounding taking into account the producing bases and derivational means have been defined. The most productive formants taking part in the compounding have been determined. The peculiarities of combining prepositive and postpositive elements have been marked out.

Keywords: *neologism, compound word, composite, adjective, derivational meaning.*

Новикова Е. Б., к. филол. н., ст. преп.,
Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет

СЛОЖНЫЕ СЛОВА КАК ОСОБОЕ ЯВЛЕНИЕ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА (НА МАТЕРИАЛЕ СЛОЖНОСУФФИКСАЛЬНЫХ АДЪЕКТИВОВ БЕЗ ИНТЕРФИКСА)

В статье определен статус сложного слова в словообразовательной системе современного украинского языка. Рассмотрено образование сложносуффиксальных инновационных прилагательных без интерфикса. Выявлены основные модели их образования с учетом мотивирующей базы и словообразовательных средств, определены самые продуктивные форманты, сопровождающие композицию основ, указано на особенности сочетаемости препозиционных и постпозиционных элементов.

Ключевые слова: *неологизм, сложное слово, композит, прилагательное, словообразовательное значение.*

УДК 811.111’373.611

Пастух Є. В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ДЕРИВАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ СЛОВОТВІРНОГО ГНІЗДА З ОСНОВОЮ *GLAMOUR*

У статті досліджено словотвірне гніздо англійської мови з основою “glam”, яке складається з вісімнадцяти лексем. У результаті дослідження встановлено основні способи словотворення, характерні для даної словотвірної групи, розглянуто семантичні зв’язки між спільнокореневими лексемами, визначено основний смисловий компонент семантики лексеми glamour, з’ясовано семантичний обсяг та словотвірний потенціал лексеми glamour та її дериватів в англійській мові.

Ключові слова: *лексема glamour, деривація, словотвір, словотвірне гніздо, семантичні зв’язки.*

На сьогоднішній день масова культура подеколи заміняє людині потребу в справжній самоактуалізації в контексті реального простору, оскільки такі засоби масової інформації, як преса, радіомовлення, кіно, телебачення, Інтернет, реклама, занурюють своїх реципієнтів в особливі стани свідомості, пропонуючи їм реальність більш виразну, ніж реальний світ.

Відомо, що сучасні ЗМІ як складова частка масової культури створюють “відтюнінговану реальність”, невід’ємними компонентами якої є мода, гламур, розкіш. Їх вплив поширюється на всі сфери, починаючи з одягу і закінчуючи вибором автомобіля, місця проживання та професії.

Гламур як феномен моди й стиль життя спрямований на широкі маси, а його пропагандисти, навіть попри перш за все візуальну природу глумуру, супроводжують його просування вербальним рядом. Так, у сучасній англійській мові давно вже закріпилися такі стійкі словосполучення, як “glamorous magazine”, “glamorous café”, “glamorous life”, “glam-rock”, тому існують підстави стверджувати, що “glamour” є одним із ключових понять сучасної культури, точніше того її пласта, який формується ЗМІ. Отже, у статті ми розглянемо похідні слова, що представляють гніздо однокореневих слів з основою glamour, що насамперед дозволить визначити словотвірний потенціал даного слова та розширить уявлення про його зміст.

Актуальність нашого дослідження зумовлена відсутністю висвітлення англійського лексеми glamour у словотвірному аспекті. Британський національний корпус реєструє приблизно 1 600 випадків вживання лексеми glamour та її дериватів, що свідчить про значущість цього поняття та пов’язаних з ним понять серед носіїв англійської мови.

Метою дослідження є аналіз словотвірного гнізда з основою glamour та виявлення особливостей словотвірних моделей.

Для досягнення поставленої мети в дослідженні висуваються такі **завдання**:

- укласти словотвірне гніздо з основою glamour та систематизувати його похідні лексеми;

- розкрити сутність деривaційного потенціалу слів у межах словотвірного гнізда лексеми glamour;
- з'ясувати семантичні зв'язки, що існують між спільнокореневими лексемами.

Об'єктом дослідження в даній статті є похідні лексеми від іменника glamour, дібрані зі словників різного типу.

Предметом дослідження є деривaційні властивості вербалізаторів лексеми glamour.

У нашому дослідженні були використані матеріали друкованих й електронних словників англійської мови (WTNID, ODE, ADE, OD, OED) та матеріали Інтернету.

Історія виникнення слова glamour становить один з найменш ясних аспектів вивчення відповідної лексеми. Хоча відомо, що з численних фонетико-графічних варіантів (grammar, gramarye, glomerie, glamer, gramarie, grimoire, glammar), оформився іменник glamour, що позначав то "knowledge; study of Latin", то "magic; enchantment", а в XIX столітті значення "magic; enchantment " поступово змінюється на "bewitching beauty" і "charm". У сучасному розумінні слово glamour символізує розкішний стиль життя, все, що зазвичай зображується на обкладинках дорогих модних журналів; близькість до загальноприйнятих стандартів розкоші, шику, зовнішнього блиску [13].

Дослідження дериватів вказаної лексеми виявило словотвірне гніздо з 18 одиницями зі спільною кореневою основою "glam". Розглянемо ядерний елемент словотвірного гнізда – іменник glamour. Це гніздо включає наступні слова-деривати: glamorous, glamourless, glam, to glamorize, to glam up, to glamour, glamorizer, glamorization, glamorously, glamorousness тощо (див. табл.).

Дієслова	Прикметники	Дієприкметники	Іменники	Прислівники
to glam up *to glamour* *to glamorize/ glamorise*	*glamorous/ glamourous* *unglamorous* *glam (slang)* *glammy* *glamourless*	*glamorized/ glamorised* *glamorizing/ glamorising/ glamourising*	*glam (slang)* *glamour (glamours, pl)* *glamorization/ glamorisation* *glamorizer* *glamorousness* *unglamorousness*	*glamorously* *unglamorously*

Таблиця слів-дериватів

Слід відмітити, що словотвірне гніздо лексеми glamour є організованою єдністю похідних слів, які знаходяться в "живих", достатньо прозорих з точки зору семантики зв'язках і відносинах з базовою одиницею. **Всі однокореневі деривати** відображають різні сторони лексеми glamour, привносячи нові значення (свої відтінки у розуміння ціннісної складової даної лексеми). Як видно з наведеної вище таблиці,

поширеними є наступні способи словотворення: аффіксація, конверсія, усічення. Конверсивно утворюються два дієслова: to glamour від іменника glamour і to glam від короткої форми glam.

Аффіксація є одним з найпоширеніших способів словотворення в англійській мові [2, с. 3]. Помітна кількість суфіксів (сім суфіксів: **-er, -ing, -tion, -ous, -y**, **-less**, **-ness**), префіксів (один префікс: **un-**), що беруть участь в утворенні нових слів від основи "glamour", вказує на великий інтерес англомовного суспільства до даного явища.

Аналіз словникових дефініцій показує, що одночасно в ролі іменника й дієслова можуть функціонувати як ключове слово-репрезентант glamour, так і його слово-дериват glam. Слово glam – сленгове скорочення від glamour, вперше згадується в 1936 в значенні "flamboyant glamour", в 1974 у Великобританії, а потім в США з'являється жанр glam-rock (стиль рок-музики, якому характерні головні виконавці, які носять епатажні, часто андрогінного стилю костюми та грим). Очевидно, що між словами glamour і glam були незначні стилістичні відмінності, які полягали у різній мірі емоційного забарвлення, але з часом розрізнення стилістичного характеру поглиблювались, на сучасному етапі стилістична диференціація між цими словами стає яскраво вираженою і викликає вже семантичну диференціацію. Онлайн-словник Academic Dictionaries and Encyclopedias подає наступні визначення іменика й дієслова glamour: (n) – alluring beauty or charm (often with sex-appeal): "Hopeful young actors and actresses dazzled by the *glamour* of Hollywood"; "Now that she's a flight attendant, foreign travel has lost its *glamour* for her"; (v) – cast a spell over someone or something; put a hex on someone or something: "When devils, wizards or jugglers deceive the sight, they are said to cast *glamour* o'er the eyes of the spectator" (Burns Capt. Grose's Peregrin. iv) [13]. Як можна побачити, дієслово to glamour зберігає стійкий семантичний зв'язок із внутрішньою формою іменника glamour, від якого він утворений. Там же укладачі словника вказують на наявність короткої форми даного деривату, стилістично маркованого неофіційною сферою вживання: glam (informal, slang) зі значеннями: 1. Glamorous : "These *glam* noir films are all blood, greasy hair and bad grammar" (Time); 2. a stylistically polished form of heavy-metal rock: "...Ronson epitomized *glam*, manipulating that most stylish of forms with consummate panache" (Anthony De Curtis) [13]. Аналіз інших словників показує, що дана форма може також функціонувати в ролі іменника і дієслова: "A champagne reception before the awards had the glitz and *glam* the Genies needed", "Glitz and *glam* [in fashion] is back", "Loretta Young – does that girl know how to *glam*!" [15], "Nigel, for all his *glam*, was Karen's sort", "the girls get *glammed up* for a night on the town" [16, p. 733].

Прикметник glamorous (attractive in an exciting and special way) має два антоніми glamourless й unglamorous, які використовуються для надання будь-чому характеристики "відсутності чарівності й романтичного ореолу". Тлумачний словник англійської мови Webster's third new international dictionary of the English language трактує прикметник glamourless як "позбавлений гламуру" ("devoid of glamour"), unglamorous ("lacking in glamour, allure, or fascination") [17, p. 962]. Для більш чіткого розуміння цих значень, необхідно розглянути приклади, які ілюструють функціонування вищезазначених прикметників в мові: 1) "she was handsome in her glamourless way"

(Edmund Wilson) [13]. Прикметник handsome як контекстуальний синонім glamourless по відношенню до жінки набуває характеру сумнівного компліменту з натяком на нежіночність, оскільки прикметник handsome зазвичай використовується для опису чоловічої краси; 2) "an *unglamorous* job greasing engines", "a relatively small and *unglamorous* settlement" (R. L. Beals) [13]. Як показують вищенаведені приклади, прикметник *unglamorous* характеризує предмет як нудний, нецікавий.

Дієслово glamorize утворене від іменника glamour за допомогою словотвірного суфікса -ize і передає два ключових значення: 1) to make glamorous; 2) to attribute gl amour to (idealize, romanticize, glorify) [17, p. 962]. В основі переданої дієсловом дії лежить ідеалізація чогось і приховування недоліків, наприклад: "Poverty glamorized into something alluring" [17, p. 962].

В словнику Oxford Dictionaries ми зустрічаємо таке визначення дієслова to glam up (glam someone up): "Make oneself or someone else look glamorous", яке можна проілюструвати яскравим прикладом: "the girls get glammed up for a night on the town" [14]. Слід зазначити, що деривати glamorize і glam up мають спільне значення "прикрашати, наряджати, представляти кого/що-небудь кращим, ніж є або може бути в дійсності".

Наступним важливим дериватом є іменник glamorization, пошуки якого в лексикографічних джерелах приводять до дієслова to glamorize ("the act of glamorizing, the process of being glamorized" [17, p. 962]). Glamorization – процес надання речам, персонажам, подіям і т.п. гламурного вигляду. Тут потрібно мати на увазі, що в даному процесі активну роль відіграють як людина (glamorizer), так і якась імперсоніфікована сила, яка має характер невизначеності і неконкретності (glamourness). Ці форми наводяться в словниках як можливі варіанти дериватів, не отримуючи чіткого визначення.

Отже, проведений деривaційний аналіз словотвірного гнізда з основою glamour свідчить про наступне:

- до складу досліджуваного деривaційного поля входять лексичні одиниці, утворені від ключової лексеми glamour, які перебувають у тісному зв'язку;

- слова-деривати утворені від лексеми glamour за допомогою способів словотворення: аффіксація, конверсія, усічення;

- стилістична диференціація і розшарування лексики в словотвірному гнізді з вершиною glamour дозволяють одиницям словотвірного гнізда розвивати нові значення, зберігаючи при цьому історично сформоване значення;

- можна констатувати, що слово-вершина glamour має найбільший словотвірний потенціал, безпосередньо вступаючи у деривaційні відношення як твірна основа;

- основним смисловим компонентом семантики англійської лексеми glamour, очевидно, виступає зовнішня привабливість, зовнішній блиск, романтизм, шикарність, відчуття задоволення.

Необхідно зазначити, що до повноцінного дослідження мовної одиниці чи словотвірного гнізда необхідно залучати не тільки лексикографічні дані, а й дані про їхнє вживання в дискурсі.

Як зауважила О. С. Кубрякова, "немає нічого більш природного, ніж аналіз деривaційних явищ з когнітивних позицій…" [8, с. 91]. Тож перспективним продовженням

даного дослідження є вивчення зазначеної лексеми як репрезентанта відповідного концепту в текстах культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антимирова В. В. О функциональности лингвистического термина: деривационный аспект / В. В. Антимирова // Актуальные вопросы теории и практики русского языка. Армавир, 2003. – С. 22-26.
2. Антрушина Г. Б. Лексикология английского язика / Г. Б. Антрушина, О. В. Афанасьева. – М. : Высшая школа, 1999. – 288 с.
3. Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. – М.: Academia, 1997. – С. 269-273.
4. Беляева Т. М. Нестандартная лексика английского языка / Т. М. Беляева, В. А. Хомяков. – М. : Либроком, 2010. – 136 с.
5. Зацний Ю. А., Янков А. В. Нова розмовна лексика і фразеологія: Англо- український словник. / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця : Нова Книга, 2010. – 224 с.
6. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика: Учеб. / И. М. Кобозева. М: КомКнига, 2007. – 352 с.
7. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Лузина Л. Г., Панкратц Ю. Г., Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Л. Г. Лузина, Ю. Г. Панкратц. – М.: 1996. – С. 90.
8. Кубрякова Е. С. К построению типологии словообразования категорий / Е. С. Кубрякова // Актуальные проблемы современного словообразования: матер. междунар. научн.-техн. конф. – Кемерово, 1–3 июля 2005. – Томск, 2006. – С. 90-96.
9. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Известия РАН. Серия Литературы и языка. Т.52. 1993. – №1. С. 3-9.
10. Пономарева О. Б. Когнитивные и прагмастилистические аспекты семантической деривации (на материале русского и английского языков): автореф. дисс. докт. филол. наук / О. Б. Пономарева. – Тюмень, 2007. – 47 с.
11. Попов З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попов, И. А. Стернин. – М.: АСТ: Восток-запад, 2007. – 314 с.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

1. Лінгвістичний енциклопедичний словник під редакцією В. Н. Ярцева – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: http://tapemark.narod.ru/les/129a.html
2. Academic Dictionaries and Encyclopedias – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: www.enacademic.com
3. Oxford Dictionaries – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: http://www.oxforddictionaries.com/
4. Oxford English Dictionary– [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: http://www.oed.com/

5. Oxford dictionary of English / edited by Catherine Soanes, Angus Stevenson. – 2nd ed. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 2088 p.
6. Webster's third new international dictionary of the English language. In three volumes. Volume 1 (A-G) / editor in chief Philip Babcock. – Chicago : Encyclopaedia Britannica, Inc., 1993. – 1016 p.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Пастух Е. В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ДЕРИВАЦИОННЫЙ АНАЛИЗ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ГНЕЗДА С ОСНОВОЙ *GLAMOUR*

В статье исследуется словообразовательное гнездо с основой "glam", которое состоит из 18 лексем. В результате исследования устанавливаются основные способы словообразования, характерные для данной словообразовательной группы, рассматриваются семантические связи между однокоренными лексемами, определяется основной смысловой компонент семантики лексемы glamour, выясняется семантический объем и словообразовательный потенциал лексемы glamour и ее дериватов в английском языке.

Ключевые слова: *лексема glamour, деривация, словообразование, словообразовательное гнездо, семантические связи.*

Pastukh Ye.V., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

DERIVATIONAL ANALYSIS OF WORDS WITH *GLAMOUR* STEM

The author examines the family of eighteen lexemes, derived from the stem "glam". The analysis clarifies the main semantic components of the lexeme "glamour", reveals the main ways of word-formation, specific to this word-formative group, sheds light on semantic relationship between the cognate lexemes as well as determines semantic capacities and word-formative potential of the glamour lexeme and its derivatives in the English language.

Keywords: *lexeme "glamour", derivation, word-formation, family of words, semantic links.*

УДК 81’42

Пєшкова О.А.,
Запорізький національній університет

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ ІНТРЕМЕДІАЛЬНІСТЬ ТА СУМІЖНИХ З НИМ ТЕРМІНІВ

У статті проанлізовано варіанти тлумачення терміна “інтермедіальність”. Систематизовано різні підходи до дослідження цього явища. Зроблено спробу відмежувати термін «інтермедіальність» від суміжних понять.

Ключові слова: *Інтермедіальність, Інтермедіальний аналіз, моделі інтермедіальності, художній текст, семіотика, код.*

Сучасна лінгвістика, як і інші науки сьогодення, характеризується міждисциплінарним підходом до досліджуваних явищ, в результаті чого останнім часом з’являється значна кількість праць, виконаних на перетині різних дисциплін.

Свідченням такого підходу в лінгвістиці, зокрема, є виникнення терміна “інтермедіальність”. Зроблено багато спроб надати однозначну дефініцію цьому поняттю, проте очевидною є відсутність системного підходу, що обумовлюється розмаїттям термінів на його позначення, які часто звживаються як синонімічні або тотожні: інтертекстуальність – текстова категорія, яка «відображає співвіднесеність одного тексту з іншими, діалогічну взаємодію текстів у процесі їх функціонування і забезпечує прирощення смислу твору» [19], інтердискурсивність – використання в продукованому тексті структурних та лексико-семантичних особливостей інших типів дискурсу, що передбачає «когнітивне перемикання» з однієї системи знання або типологічної моделі на іншу, що означає перехід в свідомості автора, а також і читача, з одного типу дискурсу на інший, інтерсеміотичність – створення цілісного поліхудожнього простору в системі культури (або створення художньої «метамови» культури) [11].

Все це визначає **актуальність** даної статті, яка зумовлена необхідністю систематизації існуючих підходів до трактування терміна “інтермедіальність” та його відмежування від суміжних термінів, в чому й полягає **мета** дослідження.

Об’єктом дослідження виступають теоретичні роботи науковців, що апелюють до поняття “інтермедіальність” та суміжних понять.

Сутність поняття “інтермедіальність” опиняється у фокусі уваги як вітчизняних, так і закордонних дослідників, які працюють у сфері лінгвістики тексту, когнітивної поетики тощо. При цьому специфіка підходу до вказаного поняття визначається як особливостями накопичених знань та відомостей, загальними тенденціями, так і точкою зору окремого дослідника.

Значна увага дослідників сконцентрована навколо художніх текстів. Це можна пояснити ускладненістю принципів організації художніх текстів, які не лише запозичують, інтерпретують, а й асимілюють коди текстів інших видів мистецтва. Текст постає своєрідним „інформаційним генератором”, що здатен зберігати різноманітні коди, трансформувати отримувані повідомлення й породжувати нові [6].

Розглянемо різні спроби трактувати поняття “інтермедіальність” та основні теоретичні дефініції цього терміна.

Вважається, що вперше термін “інтермедіальність” було використано німецьким вченим О. Ханзен-Льове у 80-ті рр. минулого століття, який запропонував наступну дефініцію: „Співпраця гетерогенних художніх форм у рамках одного інтегрального медіума (театр, опера, кінофільм, перформанс тощо), а також єдиної мультимедійної презентації відбувається при зовсім інших інтертекстуальних умовах і виявляє інші кореляції, ніж у випадку мономедіальної комунікації (літературний текст, німе кіно тощо)” [14, с. 291-292].

Інтермедіальність – невід’ємна ознака сучасного літературно-художнього дискурсу – характеризує текст як поєднання численних інших текстів чи їх фрагментів, сполучення непоєднуваного, іноді парадоксального, що призводить до невичерпності й непередбачуваності авторських варіацій.

Інтермедіальність характеризує світовідчуття сучасної людини, яка живе у світі медіа. Кожний окремо взятий текст, як правило, виявляється місцем перетину інших, адже письменник перебуває під впливом різноманітних дискурсів, реагує на інші твори [8, с. 4].

Інтермедіальність – це не лише наслідок засвоєння, а й підпорядкування літературою властивих іншим видам мистецтва виражальних засобів.

Науковці пропонують також наступні дефініції терміна. За визначенням Ю. Лотмана, це “текст у тексті”, за характеристикою Є. Фарино – “мистецтво в мистецтві”; за висловом Н. Тішуніної – “специфічна форма діалогу культур” [цит. за Н. Тішуніною]. «Інтермедіальність – створення цілісного поліхудожнього простору в системі культури (або створення художньої метамови культури); особливий спосіб організації художнього тексту; специфічна форма діалогу культур, здійснена за допомогою взаємодії художніх референцій; специфічна методологія аналізу як окремого художнього твору, так і мови художньої культури в цілому» [11]. «Феномен інтермедіальності полягає у розширенні можливостей інтерпретації літературного твору не тільки за допомогою літературознавчого інструментарію, але й збагачення його мистецтвознавчою термінологією» [14].

У зв’язку з інтенсивною появою все нових видів медіадискурсу в сучасному інформаційному просторі, виникає проблема їх опису з точки зору взаємодії їх полікодових складових. Дана проблема не нова, оскільки поліхудожні тексти існували й раніше. Взаємодія кодів (вербального, візуального, музичного) може бути описана тільки на підставі інтерсеміотичного підходу.

Інтерсеміотичність обумовлює звернення до жанрових форм емблематики, до різних видів екфрасису, актуалізуючи методи синестетичного зображення. Важливою сферою проявлення інтерсемитотики є комбинація різних форм нелінійного тексту [4].

Положення про взаємодію різних соціальних норм, свого роду “кодів”, тісно змикається з відомою тезою Ю.М. Лотмана про множинність кодувань художнього тексту і з думкою М.М. Бахтіна про його “поліфонію”. Дійсно, будь-який художній текст можна розглядати як мінімум двічі закодований: за допомогою природної мови та мови художньої літератури. Мова художньої літератури, так само як і мови

театру, кіно розглядаються в якості "вторинних моделюючих систем" (Ю.М. Лотман, Б.А. Успенський), при чому вторинність вказує тільки на факт їх створення на основі "первинної"моделі мови.

Й. Шрьотер на основі синтезу структурального і формального підходів розмежовує чотири типи інтермедіальності: синтетичну, трансмедійну, трансформаційну й онтологічну. Синтетична інтермедіальність характеризується появою якісно нового, органічного інтермедіума.

Трансмедійна, тобто формальна, інтермедіальність має у своїй основі естетичну реалізацію в одному медіумі формальних структур іншого медіума, трансформаційна – репрезентацію одного медіума в іншому, онтологічна – вияв якостей одного медіума через зіставлення з іншими [4].

У цілому позначені Шрьотером типи представляють не стільки різновиди інтермедіальних, скільки взаємопов'язані між собою форми взаємодії мистецтв: синтез мистецтв (як форма мульти – і мономедійності) і інтермедіальних (як взаємодії мов і текстів мистецтв. Типологія власне інтермедіальних відносин представлена у літературно-музичній класифікації С.П. Шера (на матеріалі німецького романтизму), скорегованої згодом А. Гіром, і в літературно-мальовничій класифікації А. Ханзен-Льове (на матеріалі російського авангарду) [11, с. 24].

У контексті інтермедіальності окреме місце займають питання методологічного характеру, головним чином теорія інтермедіального аналізу, який передбачає міждисциплінарний підхід до вивчення подібного типу відносин між мистецтвами. У його основі лежить інтертекстуальний аналіз з елементами рецептивної естетики і культурологічного аналізу. Такий підхід передбачає виявлення інтермедіальной структури (яка містить інформацію про інше види мистецтва) у творі, встановлення її можливих "претекстів" і вивчення їх подальшої трансформації і функціонування в художньому тексті (чи то літературний текст, чи то картина або музичний твір).

Інтермедіальний аналіз спрямований на виявлення засобів суміжних мистецтв, що реалізуються в літературі. Прочитання живописних, кінематографічних чи музичних кодів у ній дозволяє виявити смислові глибини тексту, віднайти приховані в інтрахудожніх дискурсах відтінки значень.

Інтермедіальний аналіз здійснено з опорою на модель В. Чуканцової, що складається з трьох етапів:

- вибір загальної для різних видів мистецтва категорії аналізу (наприклад, категорія художнього образу, категорія художнього простору та часу, категорія художнього стилю, художньої форми тощо);

- визначення спільних для них рівнів аналізу (композиція, художні деталі, ритмічна організація тощо);

- аналіз засобів, прийомів і технік художньої виразності творів інших видів мистецтв у зв'язку з їх втіленням у літературному творі (прийоми кольорової та світлової організації, реалізація особливостей живописного чи музичного жанру на матеріалі літературного тексту, гра з перспективою, зміна ритму і темпу розповіді тощо) [12, с. 4].

У цілому, аналітичний огляд літератури, в якій дослідники апелюють до поняття "інтермедіальність" та суміжних термінів, дозволив звести розмаїття дефініцій

терміна до наступного: інтермедіальність – це відтворення в художньому тексті таких образних структур, що несуть інформацію про інші види мистецтва. Прочитання живописних, кінематографічних чи музичних кодів у художньому тексті дозволяє виявити смислові глибини тексту, віднайти приховані в інтрахудожніх дискурсах відтінки значень, що вважаємо релевантним для аналізу художнього тексту як полікодової структури.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Азначеева Е.Н.* Интерсемиотические связи между литературно-художественным и музыкальным текстами. Русская германистика: Ежегодник Российского союза германистов. Т.2. – М.: Языки славянской культуры, 2006. – С. 234-241.
2. *Вайсштайн У.* Порівняння літератури з іншими видами мистецтва : сучасні тенденції та напрями дослідження в літературознавчій теорії та методології / Ульріх Вайсшайн // Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи : антологія / [за заг. ред. Дмитра Наливайка]. – К. : Вид. дім „Києво-Могилянська академія", 2009. – С. 372–392.
3. *Вислоух С.* Література й візуальний образ. Простір структурної спільності мистецтв / Северина Вислоух // Теорія літератури в Польщі: друга половина ХХ – початок ХХІ ст. : антологія текстів / [упоряд. Б. Бакули ; за заг. ред. В. Моренця] ; пер. з пол. С. Яковенка.
4. *Заярная И.С.* Интресемиотические художественне модели в русской поэзии второй половины ХХ ст.
5. *Кайда Л. Г.* Интермедиальное пространство композиции : [монография] / Л. Г. Кайда. – М. : ФЛИНТА ; Наука, 2013. – 174 с.
6. *Мочернюк Н. Д.* Художній простір у контексті інтермедіальності (поезія та образотворче мистецтво) / Н. Д. Мочернюк // Питаннялітературознавства : науковий збірник / гол. ред. О. В. Червінська. –Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. – Вип. 87. – С. 219–229.
7. *Наливайко Д.* Література в системі мистецтв як галузь компаративістики /Дмитро Наливайко // Літературна теорія і компаративістика. – Харків : Акта, 2006. – 366 с.
8. *Нікоряк Н. В.*Інтермедіальність як жанротворчий фактор (кіносценарна специфіка «Київських фресок» Сергія Параджанова)
9. *Просалова В. А.* Інтермедіальні аспекти новітньої української літератури. Монографія / Віра Андріївна Просалова. – Донецьк : ДонНУ, 2014. – 154 с.
10. *Просалова В.* Інтермедіальність у системі інтертекстуальних зв"язків / Віра Просалова // Актуальні проблеми української літератури і фольклору : наук. зб. – Вип. 15 -Донецьк, 2010. –184 с.
11. *Профе О. О.* Взаимодействие литературы и живописи в ранней драматургии Мориса Метерлинка : дисс. ... канд. філол. наук : 10.01.03 / Ольга Александровна Профе. – СПб, 2005. – 234 с.
12. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М.Н. Кожиной. Члены редколлегии: Е.А. Баженова, М.П. Котюрова, А.П. Сковородников. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 696 с.

13. *Тишунина Н. В.* Методология интермедиального анализа в свете междисциплинарных исследований / Н.В. Тишунина // Методология гуманитарного знания в перспективе XX века. К 80-летию проф. М.С. Кагана. Материалы международной научной конференции. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – Вып. 12. – С. 149–154.
14. *Хаминова А.А*. «Русские ночи» В. Ф. Одоевского в аспекте интермедиального анализа / А. А. Хаминова // Вестник Томского государственного университета. – 2011.– № 343. – С. 23–27.
15. *Чуканцева В.О* Интермедиальный анализ в системе других подходов к исследованию литературных художественных текстов: преимущества инедостатки [Электронный ресурс] / В.О. Чуканцева. – Режим доступа : http: www.goncharov-sa.narod.ru/chukancova.doc.
16. *Шикиринська О. Б.* Напрями міждисциплінарних студій в історичному розвої / О. Б. Шикиринська // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. – 2012. – Вип. 23. – С. 210-214. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2012_23_70.pdf
17. *Hansen-Löve* A. Intermedialität und Intertextualität: Probleme der Korrelation von Wort und Bildkunst – am Beispiel der russischen Moderne / A. Hansen-Löve // Wiener Slawistischer Almanach. – Wien, 1983. – Sbd.11. – S. 291–360.
18. *Schröter, Jens*. «Discourses and Models of Intermediality».– CLCWeb: Comparative Literature and Culture 13.3. – 2011. Режим доступа: http://docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol13/iss3/3.]
19. Wolf W. Intermediality Revisited: Reflections on Word and Music Relations in the Context of a General Typology of Intermediality // Word and Music Studies, Vol.4: Essays in Honor of Steven Paul Scher and on Cultural Identity and the Musical Stage. Amsterdam – N. Y.: Rodopi, 2002. – P. 13-34.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Пешкова А.В.,
Запорожский национальный университет

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ТРАКТОВКЕ ПОНЯТИЯ ИНТЕРМЕДИАЛЬНОСТЬ И СМЕЖНЫХ С НИМ ТЕРМИНОВ

В статье проанализованы варианты толкования термина «интермедиальнисть». Систематизированы различные подходы к исследованию этого явления. Сделана попытка отделить термин «интермедиальнисть» от смежных понятий.

Ключевые слова: *Интермедиальнисть, интермедиальных анализ, модели интермедиальности, художественный текст, семиотика, код.*

Peshkova A.V.,
Zaporizhzhya National University

NEW APPROACHES TO THE INTERPRETATION OF THE CONCEPT "INTEREMEDIALITY" AND RELATED TERMS

Different approaches to the study of the phenomenon "intermediality" are systematized. An attempt is made to distinguish the term "intermediality" of related concepts.

Key words: *intermediality, intermedial analysis, models of intermediality, literary text, semiotics, code.*

УДК 811.11'373:37:316.647.8

Пилипчук Т. В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

МОВНІ ЗАСОБИ ВІДОБРАЖЕННЯ ЕТНІЧНОСПЕЦИФІЧНИХ РОДИННИХ СТОСУНКІВ (НА МАТЕРІАЛІ КОМЕДІЙНИХ ШОУ РАССЕЛА ПІТЕРЗА)

У статті досліджуються стратегії і тактики, за допомогою яких естрадний комічний актор Рассел Пітерз розповідає своїй аудиторії про етнічноспецифічні особливості сімейних відносин. Основною стратегією є протиставлення двох моделей сімейних відносин (модель «білих» та модель «іммігрантів»), які реалізуються тактиками «поради», «екземпліфікації», «надання фактичної інформації», для вербалізації яких використовуються лексичні (слова-символи, вульгаризми) та стилістичні (гіпербола, тавтологія, парапросдокія) мовні засоби.

Ключові слова: *стратегії, тактики, етнічний стереотип, модель, комічна ситуація, комічний ефект.*

Вже понад 90 років науковці з найрізноманітніших галузей займаються дослідженням стереотипів, проте в останні роки вивчення даної проблеми набирає нових обертів та залучає ще більшу кількість спеціалістів. Стереотипи вивчають не лише психолінгвісти та лінгвісти, а й психологи, етнографи, соціологи, когнітологи, культурологи та філософи. Таку зацікавленість даним питанням можна пояснити зростанням кількості соціальних, політичних та міжетнічних проблем, які, можливо, можна було б вирішити чи навіть уникнути їх при правильному використанні стереотипів.

Осмисленню даного питання сприяли праці таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як О. В. Квас, Д. А. Смирнова, І. С. Кон, Г. В. Олпорт, Т. Г. Стефаненко, Г. Теджфел, А. Д. Бєлова, І. О. Алєксєєва, Т. Л. Кацберт, Ю. Є. Прохоров, В. В. Красних, А. Вежбицька, У. Ліппман, У. Квастхофф.

Тема міжетнічних стосунків та стереотипів вабить не лише науковців, а й акторів, зокрема коміків, які беруть їх за основу для власних виступів. Про це свідчать виступи таких комедійних акторів, як Рассел Пітерз, Маз Джобрані, Дін Обейдала, Ахмед Ахмед, ціль яких – корекція етнічних стереотипів [1, с. 8]. Тому можемо

стверджувати, що **актуальність** теми обґрунтовується популярністю теми взагалі та недостатньою вивченістю окремого аспекту зокрема.

Метою статті є виявлення та опис шляхів відтворення етнічно- специфічних родинних стосунків у комедійних шоу одного з найвідоміших акторів комедії спостереження Рассела Пітерза.

Об'єкт дослідження – уривки з комедійних шоу, в яких Рассел Пітерз, канадець індійського походження, описує родинні відносини, представляючи їх як стереотипні для окремих етнічних груп.

Відповідно, **предметом дослідження** є лексичні та стилістичні засоби, а також тактики, які застосовує актор для вербалізації теми сімейних відносин.

Матеріалом дослідження обрано жанр комедії спостереження, який належить до масмедійного дискурсу, а саме комедійні шоу, текст яких зазвичай зібрано та відрепетировано заздалегідь, загальною тривалістю 45 хвилин. Шоу побудовані на розповіді про власний досвід/життя актора, події в якому виявляються абсурдними, комічними. Варто додати, що комедійні шоу не спрямовані на створення конфліктних ситуацій, хоча висвітлені в них в гумористичному ключі міжетнічні відносини та етнічні стереотипи в принципі є делікатною та конфліктогенною темою.

Лінгвістичні особливості комедійних шоу цієї тематики ще не висвітлювались мовознавцями, тож **новизна** нашого дослідження полягає у розгляді засобів англійської мови, що вербалізують етнічні стереотипи у даному жанрі.

У нашому дослідженні увагу сфокусовано на *етнічних стереотипах* (*етностереотипах*), які входять до групи соціальних (тобто таких, які характеризують певну соціальну групу і людей як її членів), котрі в свою чергу формують антропостереотипи – стереотипи, які відносяться до людини [7, с.125]. Під етнічним стереотипом розуміємо об'єктивовані в мові ментальні одиниці, що включають стійкі, спрощені, схематизовані узагальнення про етнічні групи [3, с. 173].

Етностереотипи не лише закріплюють у свідомості людини культурні традиції, обряди, ритуали, звичаї, вірування, забобони, особливості мовленнєвої й невербальної поведінки представників різних етнічних груп, а й готують до зіткнення з чужою культурою, послаблюють удар, знижують культурний шок, саме тому інтерес до їх вивчення останніми роками стрімко зростає [6, с. 159; 2, с. 45; 8, с. 139**]**.

Якщо звернутись до місця стереотипів у комедійних шоу, то російський лінгвіст О. В. Михалькова слушно вказує на надзвичайну частотність використання стереотипів в комедійних шоу, адже для них властивий емоційно-оцінний характер, тому вони надають повідомленню жартівливо-ігрового характеру. Однак теза О. В. Михалькової про те що, глузуванню піддаються представники іншої, чужої (етнічної) групи та її образ має бути негативно забарвленим в очах третьої сторони, тобто глядачів або гостей передачі [4, с. 99], не підтверджується нашим матеріалом. Так, у своїх шоу Рассел Пітерз описує індійців, які не є для нього «чужинцями», а канадці, з якими він формально має одну батьківщину, не є «своїми», «рідними», до того ж його аудиторія – не є третьою стороною. Зазвичай його глядачі – такі самі іммігранти, які колись переселились до Канади, або ж жителі тих країн, які він відвідує. Іншими словами, творчість Пітерза – це відбиток «проміжної» ланки між іммігрантами, які

залишилися «індійцями в Канаді», та «канадцями». Адже Пітерз і не індієць, і не стовідсотковий білий канадець, хоча обидві групи йому добре відомі. Він начебто знаходиться на «міжкультурному паркані» і дивиться в обидва боки.

Також вважаємо доцільним висвітлити питання комічної ситуації, яка має місце у комедійних шоу. Комічна ситуація є видом комунікативної ситуації, в якій адресант кодує повідомлення таким чином, щоб викликати комічний ефект у адресата [4, с. 113-114]. Досягнення комічного ефекту здійснюється тільки за наявності в адресата певної когнітивної бази. Інакше кажучи, якщо адресат знайомий з базовими стереотипами і прецедентними феноменами, він без особливих зусиль, а головне – миттєво, зможе правильно інтерпретувати запропонований йому жарт [5, с. 392].

При живому спілкуванні успішність комунікації залежить від наявності почуття гумору, у комедійних шоу подібна ситуація створюється штучно – за рахунок засобів медійної маніпуляції: в шоу камера навмисно показує аудиторію, яка сміється, вибираючи з-поміж усіх присутніх тих гостей, які реагують найяскравіше; комік знаходиться в безпосередній близькості від аудиторії, легко спілкується з глядачем; об'єкт жарту не повинен сприйматися серйозно і представляти реальну загрозу аудиторії. Успішність комунікації також залежить і від таланту та майстерності маніпуляторів – продюсерів, гумористів, акторів [4, с. 96-97].

Рассел Пітерз входить в трійку найбільш оплачуваних коміків. Свою комедійну діяльність він розпочав у 1989 році, а вже у 2008 отримав найвищу телевізійну нагороду Канади «Джеміні». Крім того, гуморист неодноразово встановлював рекорди за кількістю проданих квитків у різних країнах світу: у 2007 році в Торонто, 2009 – у Лондоні, а через рік у 2010 – в Австралії. А деякі його виступи у мережі інтернет були переглянуті близько 20 мільйонів разів. Як було зазначено вище, Рассел народився в індійській сім'ї у місті Торонто. Відчувши на власному досвіді вороже ставлення від однолітків ще у дитинстві, він навчився боксувати. Вже у дорослому віці у своїх шоу він торкається тем, які відчувають «на собі» всі іммігранти, для того, щоб змінити негативні аспекти етнічних стереотипів, а іноді – познайомити з іншими культурами білих канадців, адже частково негативне ставлення до іншої етнічної групи є результатом відсутності знань про неї, нерозумінням відмінностей і їх причин. У виступах Пітерза можна почути про представників таких етнічних груп, як індійці, китайці, араби, філіппінці тощо. Також слід зазначити, що для Рассела немає заборонених тем, окрім релігії, яку він навмисно оминає [9, с. 580].

Рассел Пітерз, намагаючись висвітлити та пояснити міжкультурну специфіку, звертається до особливостей родинних стосунків, властивих різним етнічним групам мультикультурного суспільства. Ця тема є досить актуальною для іммігрантів (до яких можна віднести і Рассела), адже найчастіше останні походять з сімей, які залишаються «просякліми» традиційними для їх культури уявленнями про модель сімейних стосунків.

Дану тему комік вважає за доцільне подавати за допомогою бінарної опозиції, розділяючи усі моделі родини на два типи: модель білих людей «*white people*» (вони) :: модель іммігрантів «*black and brown and Asian people*» (ми).

Звертаючись до теми взаємовідносин між дорослими та дітьми, Рассел акцентує свою увагу саме на вихованні потомства, застосовуючи при цьому **тактику «надання**

фактичної інформації». Отже, як стає відомо з комедійних виступів актора, на відміну від іммігрантів, канадці не дозволяють собі застосовувати фізичну силу для виховання дітей: *"Canadian parents, they are a little too soft with their kids. And that's fine, whatever makes you happy"*.[10, 36:35-36:43] Комічний ефект досягається за допомогою іронії *"whatever makes you happy"*.

Далі Рассел говорить про виховання у сім'ях іммігрантів, наводячи власні приклади. Говорячи про методи виховання у індійських родинах, варто наголосити на тому, що батьки-індійці залучають до виховання і тілесне покарання.

Проте у своїх виступах комік не тільки не засуджує батьків, які б'ють дітей, а навіть підтримує їх та просить додати цей метод до виховного інструментарію «білих». Таким чином, він звертається до **тактики «поради»**, що вербалізується за допомогою модальних дієслів, прямого звертання та імперативних конструкцій, що сприяє діалогові між коміком та аудиторією: *"But you need start beating the kids. White people, please, beat your kids"*. [10, 36:43-36-45, 38:58-39:00]. Емфатичною порада (парадоксальна у західному суспільстві, а тому комічна) стає завдяки лексичному повтору *(beat kids)*.

Аргументом (парадоксальним, а тому комічним) на захист фізичних покарань стає той факт, що діти «білих» та іммігрантів контактують один з одним і рано чи пізно починають обговорювати *"ass whoop"*, в результаті чого дитина, яку батьки не б'ють, відчуватиме себе соціальним вигнанцем: *"They all gonna be talking about the ass whoop they got last night. Do you want this little white kid to feel left out? Beat that child so he is not a social outcast"*. [10, 37:00-37:12]

На підтвердження своєї позиції комік наводить власний досвід та стверджує, що індійські батьки не лише б'ють власних дітей, а й навіть не бояться вбити їх заради виховання гідної дитини: *Indian parents aren't afraid to kill their kids if they have to. If I get rid of one I will make another one! And I will tell the new one what an idiot the last one was!* (цитата належить татові Рассела) [10, 38:16-38:30]. В останньому прикладі присутнє формальне ставлення до дітей як до речі, яке виражається за допомогою використання займенників "*one", "another one", "the new one", "the last one"*.

Комічний ефект наступного прикладу досягається за допомогою повторів *(my Dad beat my ass too),* використання вульгаризмів *(ass)* та парапросдокії *(You've got a room?!)*.

You gonna have white kids growing up with black kids and brown kids and Asian kids. They are all going to be hanging out in the playground…They're probably sitting around going:

"My Dad beat my ass! ... My Dad beat my ass too!"

The white kid goes, "I was sent to my room."

Everybody: "You've got a room?!" [10, 37:13-37:23]

Наведений вище приклад протиставляє два способи покарання: ізоляцію (у білих) та побиття (у іммігрантів). Остання ж фраза імплікує не тільки культурну відстань між іммігрантами та «білими канадцями», але й економічну нерівність (факт наявності власної кімнати дивує дітей іммігрантів).

За спостереженнями Рассела, всі батьки-іммігранти б'ють власних дітей, але застосовують різні «способи». Саме в цій частині Пітерз використовує поняття, які асоціюються з певними культурами. Так, наприклад, якщо іммігрантами є батьки-українці, то вони будуть бити своїх потомків пирогами, які є традиційними для української

кухні, та качанами капусти: *Where are your parents from? Ukraine. You know what I'm saying. They'll beat you with a cabbage roll. You know what I'm saying. They'll smack a pyrogy upside your head. They will beat you! Immigrant parents will beat their kids!* [10, 36:23-36:38]. Слід зазначити, що, очевидно, у Пітерза є певна плутанина з термінами. Українці – білі, тому для нього, мабуть, «білі канадці» – це канадці англосаксонського походження (WASP).

Це ж саме роблять і китайці: *"Indian parents will beat their kids. Chinese parents will"*. А дітям, чиї батьки знають кунг-фу і таке подібне, він не заздрить: *"I would hate get beaten by parents who know kung-fu and stuff like that"* [10, 37:30-37:40]. Комізм останньої ситуації підсилюється гіперболізацією: так, якщо батьки знають бойові мистецтва, то відповідно будуть використовувати ці навички для покарання непослуху дітей.

Рассел аналізує і виховання дітей батьками з острову Ямайки і стверджує, що ті б'ють дітей без причини, просто так на всяк випадок: *"Jamaican parents will beat their kids for no reasons until they grow up. "Hey …. Come here!" "Yes, Daddy." – "Chpok!" –"What's that for?" – "Just in case!"* [10, 38:37-38:46]

Рассел також торкається теми впливу держави на формування моделі їхнього виховання. Комік пригадує своє дитинство і вдається до **тактики «екземпліфікації»:** був час, коли він потоваришував з Браяном, канадським хлопчиком, якого не лише не били батьки, а й боялись це робити. Їхнє виховання обмежувалось лише надаванням вказівок, які син не виконував. Більше того, хлопець зневажав батьків та суперечив всім уявленням «слухняного сина». Ключ такого непослуху таївся у тому, що він знав власні права і залякував батьків, погрожуючи дзвінком до організації захисту прав дітей (Children's Aid). Коли Рассел спробував застосувати тактику погрози у конфлікті зі своїм батьком, він зазнав поразки: *"Don't do it! I'll phone Children's Aid. Have you ever had your parents call you bluff? "You'll do what?" – "I'll phone Children's Aid!" – "Is that right? Ooooh, brrrrr. Well, let me get you the phone then, OK?" – "Dad, what are you doing? If I call Children's Aid, you'll get in trouble!" – "I might get into a little bit of trouble, but I know that it's going to take them 23 minutes to get here. In that time somebody gonna get a hurt real bad!"* [10, 43:18-44:10] Отже, на відміну від канадських дорослих, які поважають і бояться закону, в родині іммігрантів закони в родині встановлює батько і саме батько відчуває свою остаточну владу над сином, навіть якщо держава втрутиться. Отже, в родині іммігрантів діють традиційні правила країни походження. Таким чином, діаметрально протилежні моделі родинних стосунків у «білих» та «іммігрантів» унеможливлюють перенесення моделей поведінки з родини одного типу до іншого: *And the problem is, is when we would start taking that white kid's advice ... on how to deal with our parents. That could get you freaking murdered, man!* [10, 39:35-39:46]

Як показує досвід коміка, для батьків-індійців виховання сина залишається актуальним, навіть коли той зовсім дорослий. Так, матір, яка походить з країни, відомої традицією одруження за домовленістю, та яка керується стереотипом, що доросла людина повинна мати сім'ю, турбує питання відсутності дружини у сина, і тому вона пропонує йому привести дівчат додому, щоб він зміг обрати собі жінку: *Russel, you are getting older now and you are not married. What if I bring some nice girls home for you?* [10, 03:43-03:58]

З вищенаведеного прикладу можемо констатувати, що у кожному суспільстві батькам властиві різні функції: у західному – виростити (підкоряючись законам тощо) і відпустити у доросле життя, у іммігрантів родина контролює навіть дорослих дітей.

Перекодування стереотипного бачення шлюбу як обов'язкового виражається у відповіді сина: *"I bring nice girls home all the time. They just leave in the morning, you know. That's a nice girl right there." "No, no, I will pick some girls and you can choose the one you like.*" Комічним є коментар Пітерза щодо пропозиції своєї матусі, в якому він проводить аналогію між вибором дружини та одягу*: Like, are you out of your mind, man? My mum wanted to pick my wife. I wouldn't let my mum pick my clothes* [10, 03:59-04:20]. У жарті трансформацією комічного виступає несподівана кінцівка (парапросдокія): *pick my clothes.*

Отже, аналіз шоу Рассела Пітерза, в яких він висвітлює родинні стосунки, свідчить про те, що комік розділяє усі моделі родини на два типи: модель «білих» («*white people*») (вони) :: модель «іммігрантів» («*black and brown and Asian people*») (ми). «Білі» для Рассела – громадяни англосаксонського походження, «іммігранти» – решта (причому визначними виступають не стільки зовнішні фактори, скільки фактор культурної відмінності).

За спостереженнями Рассела, для моделі іммігрантської родини властиві жорстка ієрархія та залучення до виховання дітей тілесного покарання. Модель стосунків у «білих родинах» будується на демократичних засадах та враховує положення сімейного кодексу західних країн, що унеможливлює фізичні покарання, вимагає від батьків ведення діалогу та досягнення домовленості з дітьми.

Рассел акцентує свою увагу саме на вихованні потомства (застосовуючи при цьому **тактику «надання фактичної інформації» і тактику «поради»)**; а також на впливі держави на формування моделі їхнього виховання (вдаючись до **тактики «екземпліфікації»)**. Комічний ефект при висвітленні етнічно-специфічних родинних стосунків досягається за допомогою лексичних засобів (слова-символи, вульгаризми), стилістичних засобів (гіпербола, тавтологія, парапросдокія).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева И. А. Коммуникативные тактики коррекции этнических стереотипов в англоязычных комедийных шоу // Современная филология: теория и практика: материалы XVII международной научно-практической конференции, г. Москва, 8 октября 2014 г. / Науч.-инф. издат. центр «Институт стратегических исследований». – М.: «Институт стратегических исследований», 2014. – С.8-13.
2. Бєлова А. Д. Лексична семантика і міжкультурні стереотипи //Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – К.: КНУ ім.. Тараса Шевченка, 2002. – С.43-54.
3. Клиновская А. А. Лингвокогнитивные особенности актуализации общественных стереотипов в политическом журнальном дискурсе ФРГ: дис. канд. филол. наук: 10.02.04 / Анна Анатольевна Клиновская. – М., 2007. – 210 с.
4. Михалькова Е. В. Прагматика и семантика инвективы в массмедийном дискурсе (на материале русских и американских комедийных телешоу): дис. канд. филол. наук // Елена Владимировна Михалькова // Тюмень, 2009. – 207 с.
5. Самохіна В. О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США: монографія. – Вид. 2-е, перер. і доп. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 476 с.

6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. – 844 с.
7. Сорокина Н. В. Методическая типология стереотипов как компонент содержания обучения иностранным языкам в вузе // Язык и культура № 3 (23), 2013. – С.120-139.
8. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. М. : Слово, 2000. – 624 с.
9. Hirji Faiza. "Somebody going to get hurt real bad": The race-based comedy of Russell Peters.- Canadian Journal of Communication, vol 34 (2009). – P. 567-586.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

10. Russell Peters full episode [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=674AVMcPaSg

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Пилипчук Т. В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА ОТОБРАЖЕНИЯ ЭТНИЧЕСКИ СПЕЦИФИЧЕСКИХ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ (НА МАТЕРИАЛЕ КОМЕДИЙНЫХ ШОУ РАССЕЛА ПИТЕРЗА)

В статье исследуются стратегии и тактики, с помощью которых эстрадный комический актер Рассел Питерз рассказывает своей аудитории об этнически специфических особенностях семейных отношений. Основной стратегией является противопоставление двух моделей семейных отношений (модель «белых» и модель «иммигрантов»), которые реализуются тактиками «совета», «экземплификации», «предоставления фактической информации», в вербализации которых задействованы лексические (слова-символы, вульгаризмы) и стилистические (гипербола, тавтология, парапросдокия) языковые средства.

Ключевые слова*: стратегии, тактики, этнический стереотип, модель, комическая ситуация, комический эффект.*

Pylypchuk T. V., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

LANGUAGE MEANS OF ETHNICALLY SPECIFIC FAMILY RELATIONS (BASED ON RUSSELL PETERS' STAND-UP SHOWS)

The article deals with strategies and tactics the comedian Russell Peters uses to demonstrate his audience ethnically specific peculiarities of family relationships. The main strategy is opposition of two models of family relationships (the model of "white" and the model of "immigrants"), that are implemented by such tactics as "giving advice", "exemplification" and "giving real-world information". The above-mentioned tactics are verbalized by such lexical means as word-symbols and vulgarisms as well as stylistic devices such as hyperbole, tautology and paraprosdokian.

Keywords: *strategies, tactics, ethnic stereotype, model, comic situation, comic effect.*

УДК 81’112.2’25:82-31

Подорожна К.Ю., асп.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м Київ

КЛАСИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИЧНИХ РЕАЛІЙ ТА ЇХ ПЕРЕДАЧА НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ)

Статтю присвячено дослідженню класифікації українських історичних реалій, на основі відібраних прикладів вживання реалій виокремлено основні семантичні групи історичних реалій. В статті розглядаються визначення понять «матеріальні архаїзми», «історизми», «історичні реалії». Крім того, проаналізовано основні способи передачі українських історичних реалій німецькою мовою.

***Ключові слова**: історичні реалії, історизми, матеріальні архаїзми, перекладацькі прийоми.*

Пам’ять минулого, або ж історична пам’ять – святиня духу кожного народу, його слава, велич, міць держави і згуртованість нації, невід’ємний обов’язок кожного громадянина зокрема і запорука щасливої долі цілої країни. Всім нам добре відомі слова світоча української літератури та культури М.Т. Рильського: «Хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього. Хто не шанує видатних людей свого народу, той сам не годен пошани». Скільки ж змісту вкладено в ці слова, адже це своєрідне застереження від помилок, своєрідний заповіт майбутнім поколінням, який закликає до знання й шанування своєї історії, адже це історія країни в якій ми живемо, історія становлення держави, якою ми, як громадяни, маємо пишатися і не повинні забувати.

Завдяки великій кількості як наукових джерел, так і художніх творів читачі мають змогу вибрати шлях ознайомлення з історією того чи іншого народу, країни, держави. А завдяки перекладам цих самих творів та наукових праць з історії таку змогу мають і представники інших національностей. Тому дуже важливо для перекладачів максимально точно і без втрат, як змістової, так і естетичної інформації, вміти передати національно-культурні та історичні особливості тексту, який перекладається. Спільним для усіх історичних текстів є опис історичної події, доби, для передачі особливостей якої, для змалювання воїнської честі та слави, автори використовують такий шар словникового складу мови, як матеріальні архаїзми, так звані історизми або історичні реалії. В нашому дослідженні ми розглянемо семантичний поділ історичних реалій, а також простежимо особливості відтворення українських історичних реалій німецькою мовою на прикладах художніх прозових текстів, а саме історичної повісті І.Я. Франка «Захар Беркут», а також історичного роману С. Скляренка «Володимир» та їх перекладів німецькою мовою.

Актуальність наукової розвідки зумовлена тим, що українські історичні реалії в художніх прозових текстах та їх відтворення німецькою мовою недостатньо досліджені, хоча й виконують важливу роль при відтворенні історичного забарвлення твору.

З розвитком суспільства, з плином часу мова кожного народу постійно зазнає змін причому порівняно з фонологічною і граматичною системами, найшвидше

змінюється лексична система. Одні слова зникають з постійного вжитку мови, інші – з'являються, змінюється й саме значення слів, що зумовлює виникнення таких понять, як неологізми, запозичення, архаїзми та історизми.

Детальніше розглянемо історизми або історичні реалії. Історизми – слова, які вийшли з ужитку в зв'язку зі зникненням позначуваних ними понять [1].

Наприклад: *воєвода* «полководець», *смерд* «у стародавній Русі – селянин, який входив у селянську общину і сплачував данину феодалові», *копа* «в XV–XVIII ст.– збори сільської громади для розв'язування судових або громадських справ», *посадник* «намісник князя», *тисяцький* «начальник тисячі військового ополчення [1;2], *Knecht* „ Diener, Untergebener, Person, die für einen Bauern arbeitet, auf einem Bauernhof angestellt ist", *Gemach* „fürstliches Zimmer"[5].

Варто розмежовувати поняття історизми та архаїзми. Історизм – це лінгвістичне поняття про слова або стійкі словосполучення, що являють собою назви зниклих предметів, явищ людського життя. Історизми відносяться до пасивного словника і не мають синонімів у сучасній мові. В свою чергу архаїзм – застаріле слово, мовний зворот або граматична форма, що вийшли з ужитку. У більш точному розумінні до архаїзмів належать слова, «що називають такі предмети чи поняття, які самі по собі аж ніяк не застаріли, але для позначення яких тепер користуються іншими словами» [4, 5].

Розрізняють матеріальні та стилістичні архаїзми. Перші використовуються «сучасними письменниками в мові історичних романів, повістей, оповідань та інших творів. Відтворюючи факти і події минулих історичних епох, письменник, природно, активізує, оживляє і слова-позначення, що належать до тих епох» [4, 5-16].

Щодо класифікації реалій, то їх існує велика кількість, адже реалії поділяють за тематичним, структурним та часовим принципом.

Українська дослідниця реалій Р.П. Зорівчак з історико-семантичного погляду виокремлює власне реалії та історичні реалії, подаючи наступне визначення останніх: історичні реалії – семантичні архаїзми, які внаслідок зникнення референтів входять до історично дистантної лексики, втративши свою життєздатність. Їм властива сема «минуле», пов'язана із старінням референта, виходом позначуваного ним з царини активної суспільної практики мовного колективу [3, 70]. Дослідниця слушно зазначає, що історичні реалії містять фонові знання культурної спадщини кожного народу, адже їм притаманний не лише національний, а й хронологічний колорит.

Про історичні реалії говорять зазвичай з урахуванням історичної віднесеності реалій до тої чи іншої епохи, не втрачаючи з виду їх предметного змісту, який поєднує їх з відповідними групами предметної класифікації. Тому переклад реалій – не лише передача їх матеріального змісту, а й відтворення їх історичного забарвлення та інших видів конотації.

Розглянемо тепер семантичний поділ українських історичних реалій, вибраних з художніх прозових текстів, а саме історичної повісті І.Я. Франка «Захар Беркут», а також історичного роману С. Скляренка «Володимир». Крім того, розглянемо та проаналізуємо основні перекладацькі прийоми відтворення реалій у німецькомовних перекладах вищезазначених творів, спробуємо простежити взаємозалежність

співвіднесення семантичної групи історичних реалій та перекладацького прийому, який було застосовано для передачі цієї реалії.

Оскільки події, описані в обох творах, відносяться до доби Київської Русі, ми не розмежовували історичні реалії, які зустрічаються в обох текстах. Історичні реалії з вибраних нами творів різноманітні за семантикою, структурою, походженням, але вони створюють образну систему, яка органічно поєднує нас з епохою X-XII ст. Їх можна виділити в такі семантичні групи слів:

1) слова, що характеризують класову структуру суспільства, соціальний стан.

Наприклад: *бояри – Bojaren; смерди – Gesindel, Knechte, Bauern; холопи – Knechte, Hörige, Scklawenopack, niedrige Leute, рабиня – Magd, трел(раб) – Knecht.*

– Син ***рабині*** *вельми хитрий, – зупинивши коня, відповів Блюд. – Він веде з собою язическьку полунощну силу, що стоїть за старий закон, йому, як* ***робочичу****, допомагають* ***смерди*** [Скляренко 1991, 58]. *– „Der Sohn der* ***Magd*** *ist schlau", antwortete Bljud. „Er tritt für das alte Gesetz ein, und damit gewinnt er die* ***Bauern****…"*[Skljarenko 1989, 111].

Ти – син ***рабині*** *і сам* ***раб*** [Скляренко 1991, 45]. *– Du bist der Sohn einer* ***Magd*** *und selbst ein* ***Knecht*** [Skljarenko 1989, 93].

Таким чином, спостерігаємо, що лексика даної групи передається за допомогою транскрипції/транслітерації, контекстуального перекладу, віднайдення ситуативного відповідника.

2) Лексика на позначення військових понять, звань, посад.

Наприклад: *воєводи – Wojewoden, гридні – Griden-Gridni, посадник – Posadnik, тисяцький – Heerführer, дружина – Drushina, Mannen.*

У Новгороді Добрині вільніше, тут він рівня всім ***боярам і воєводам****, стоїть над ними, бо є правою рукою Володимира, стане ще вище, коли залишиться його* ***посадником*** [Скляренко 1991, 40]. *– In Nowgorod war er allen* ***Bojaren und Wojewoden*** *gleichgestellt, und als* ***Possadnik*** *würde er sogar über ihnen stehen* [Skljarenko 1989, 83].

Але чи прийме Гора Добриню? Він згадав літа, коли був ***гриднем*** *у* ***дружині*** *князя Святослава,* ***сотенним****, став, нарешті,* ***воєводою-уєм*** *Володимира* [Скляренко 1991, 40]. *– Aber würde die Gora ihn, Dobrynja, aufnehmen, den ehemaligen* ***Griden*** *in der* ***Drushina*** *des Fürsten Swjatoslaw?* [Skljarenko 1989, 83].

– Пощо поспішаєте, ***дружино*** *моя?* [Скляренко 1991, 45]. *– Weshalb habt ihr es so eilig, meine* ***Drushinniki****?* [Skljarenko 1989, 92].

– ***Гридні****, – велів він, – я говоритиму з княжною... Запаліть світло* [Скляренко 1991, 47]. *–* ***„Gridni****", befahl er, „öffnet der Fürstentochter die Tür und zündet Licht an"* [Skljarenko 1989, 95].

Вищезазначені реалії відтворюються за допомогою транскрипції/транслітерації, а також здійснюється контекстуальний переклад. На нашу думку, застосування транскрипції не в усіх випадках є вдалим, оскільки якщо реалія *«дружина»* часто зустрічається в тексті в транскрибованому вигляді як *Drushina*, бо спершу було подано німецький відповідник цієї лексеми – Mannen, чим роз'яснено значення слова дружина, тому вживання транскрипції виправдане. У випадку вживання лексеми *«гридень»* і її передачі транслітерацією доречніше було б подати спершу роз'яснення, застосовуючи контекстуальне тлумачення чи комбіновану перифразу, тим більше, що

транслітерувалася форма однини і множини, а іноземний читач навряд чи знає правило утворення множини українських слів і хіба що тільки за контекстом збагне, чому в одному випадку вживається *Griden*, а в іншому – *Gridni*.

3) Назви старовинної зброї.

Наприклад: *лук, сагайдак зі стрілами – Bogen und Köcher mit Pfeilen.*

Тож, не говорячи ані слова, не відзиваючися ні до кого, він вихопив важку залізну ***стрілу з сагайдака****, положив на* ***лук*** *і намірявся до звіра* [Франко 1978, 17]. – *Darum zog er, ohne ein Wort zu sagen und ohne einen Blick auf die anderen zu werfen, einen schweren* ***Eisenpfeil*** *aus seinem* ***Köcher****, legte an und zielte auf die Bestie* [[Franko 1955, 22].

Для перекладу вищенаведеної лексики було вжито ситуативний відповідник.

4) Назви будівель, їх частин.

Наприклад: *стравниця – Speisesaal, палата – Gemach.*

Князь Володимир вийшов з ***палати****, проминув кілька переходів, де стояли озброєні вої, і потрапив до* ***стравниці*** [Скляренко 1991, 48]. – *Fürst Wladimir verließ das* ***Gemach*** *und begab sich in den* ***Speisesaal*** [Skljarenko 1989, 96].

Лексику даної групи було перекладено за допомогою контекстуального перекладу.

5) Географічні назви.

Наприклад: *Новгород – Nowgorod, Гора – Gora, Русь – Rus, Київ – Kiev, Полоцьк – Polozk, Галич – Halytsch/Halitsch, Дніпро – Dnipro, Червона Русь die Rote Rus (ein historisches Gebiet, ein Teil der Alten Rus, später Galizien genannt).*

Доля ***Полоцька*** *вирішувала успіх усієї його справи, важкого походу на* ***Київ****. І тепер ще попереду був далекий шлях* [Скляренко 1991, 49]. – *Das Schicksal von* ***Polozk*** *hatte über das ganze Unternehmen – die große Heerfahrt nach* ***Kiew*** *– entschieden, und der erste Sieg beflügelt einen Menschen immer* [Skljarenko 1989, 97].

За ***Київ*** *турбуватись не доводиться. Супроти Володимира стане вся* ***Гора****,* ***Подол*** *і* ***Оболонь*** *також нам допоможуть* [Скляренко 1991, 58]. – *Um* ***Kiew*** *mach dir keine Sorgen. Die ganze* ***Gora*** *ist gegen Wladimir, der* ***Podol*** *und die* ***Obolon*** *ebenso* [Skljarenko 1989, 111].

Найперші міста – ***Київ, Канів, Переяслав*** *– упали і були зруйновані до основи* [Франко 1978, 67]. – *Die wichtigsten Städte,* ***Kiew, Kanew und Perejaslaw****, fielen und wurden bis auf den Grund vernichtet* [Franko 1955, 90].

Топоніми та гідроніми зазвичай передаються транскрипцією/транслітерацією, хоча на прикладі топоніма Червона Русь маємо змогу спостерігати використання таких перекладацьких прийомів, як: калька, контекстуальне розтлумачення, комбінована реномінація.

6) Лексика на позначення понять державно-адміністративного устрою та суспільного життя.

Наприклад: *копа – Beratung, Versammlung, Gemeinderat, Gemeindeversammlung, Gemeindeberatung; копне знамено – Gemeindefahne, віче – Volksversammlung, виборний – Vertreter zum Gemeinderat.*

«На ***копу*** *скликають – на* ***раду громадську,*** *- сказав Максим»* [Франко 1978, 36]. – *Man ruft Leute zur* ***Versammlung****, zum* ***Gemeinderat*** [Franko 1955, 40].

Лексика даної групи відтворюється перекладачами за допомогою гіперонімічного перейменування, калькування та дескриптивної перифрази.

7) Імена історичних осіб, антропоніми минулих часів.

Наприклад: *Святослав – Swjatoslaw, Володимир – Wladimir, Ярополк – Jaropolk, Рогнедь – Rogned, Захар – Sahar, Мирослава – Myroslawa/ Miroslawa, Данило Романович – Danylo Romanowytsch/ Daniel Romanowitsch, Тугар Вовк – Tuhar Wowk/ Tugar Wolk.*

*Князь **Святослав** надіявся на всіх своїх трьох синів; виїжджаючи на останню брань з ромеями, він посадив на столі в Києві **Ярополка**, в землі Деревській – **Олега**, а **Володимира** послав у Новгород* [Скляренко 1991, 25]. – *Als **Swjatoslaw** in Bulgarien und an der Donau kämpfte, regierte jeder der Söhne in seinem Land, **Jaropolk** in Kiew, **Oleg** im Land der Drewljanen und **Wladimir** in Noworod* [Skljarenko 1989, 55].

*Я боярин князя **Данила**, – гордо відповів їм **Тугар Вовк*** [Франко 1978, 49]. – *„Ich bin ein Bojar des Fürsten **Daniel**!“ antwortete **Tugar Wolk** stolz* [Franko 1955, 63].

Антропоніми зазвичай передаються при перекладі транскрипцією/транслітерацією. Маємо змогу спостерігати випадки хибної передачі як окремих фонем, так і цілого слова. Так сталося через те, що деякі переклади було здійснено за посередництва російської мови, а не безпосередньо з української.

Підсумовуючи здійснений нами аналіз класифікації історичних реалій та їх особливостей відтворення німецькою мовою, вважаємо за потрібне наголосити на наступному: історичні реалії надзвичайно різноманітний та численний шар лексики, який охоплює велику кількість мовних одиниць, тому має розгалужену класифікацію, в якій виділяють назви класової структури суспільства і соціального стану; назви військових звань, посад, понять; назви зброї; назви будівель; географічні назви; поняття державно-адміністративного устрою; імена історичних осіб.

У розглянутих нами творах історичні реалії вживаються в традиційному плані, оскільки є нормою для того часу, який описується в творах. Ці нейтральні на перший погляд слова, виступаючи в прямій номінативній функції, є необхідними мовними засобами, які органічно пов’язують читача з епохою, зображеною в творі.

Лексика літературного твору містить в собі свідчення про історію, культуру, традиції того народу, мовою якого написано твір. Використовуючи реалії в своїх творах, автор має на меті точніше і повніше відтворити світ матеріальної дійсності, зробити яскравішим уявлення художніх образів шляхом опису побуту та історичних подій.

Щодо особливостей відтворення українських історичних реалій німецькою мовою, то в більшості випадків вживаються такі перекладацькі прийоми, як: транскрипція/транслітерація, яка краще передає національний колорит та звучання реалії; контекстуальний переклад, калька, комбінована реномінація, гіперонімічне перейменування, а також дескриптивна перифраза, що сприяють наближенню перекладеного тексту до культури реципієнта. Варто також зазначити, що не існує чітко визначеного перекладацького прийому для передачі лексики тієї чи іншої групи, адже кожна реалія своєрідна і потребує індивідуального підходу при перекладі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з. Дод., допов. на CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
3. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад / Р. П. Зорівчак. – Л., 1989. – 216 с.
4. Лугова Т.М. Словник-довідник труднощів української мови (вживання архаїзмів та історизмів). – Маріуполь, 2012 – 40 с.
5. Duden 10. Das Bedeutungswörterbuch: Wortschatz und Wortbildung. Dudenverlag, Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich, 2010. – 1151 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Скляренко, С. Д. Володимир: Роман – К.: Веселка, 1991. – 539 с.
2. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-и томах. – К.: Наукова думка, 1978, т. 16, С. 9 – 154.
3. Franko I. Sturm im Tuchla-Tal. Verlag Kultur und Fortschritt, Berlin, 1955. Deutsch von Marga Bork. – 224 S.
4. Skljarenko S. Wladimir. Verlag der Nation, Berlin, 1989. Deutsch von Traute Stein. – 416 S.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Подорожная Е.Ю., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

КЛАССИФИКАЦИЯ УКРАИНСКИХ ИСТОРИЧЕСКИХ РЕАЛИЙ И ИХ ПЕРЕДАЧА В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЫ)

Статья посвящена исследованию классификации украинских исторических реалий, на основе отобранных примеров употребления реалий выделены их основные семантические групп. В статье рассматриваются определения реалий понятий «материальные архаизмы», «историзм», «исторические реалии». Проанализированы основные способы передачи украинских исторических реалий при переводе на немецкий язык.

***Ключевые слова**: историческая реалия, историзм, материальный архаизм, переводческий прием.*

Podorozhna K., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

CLASSIFICATION OF UKRAINIAN HISTORICAL REALIA AND THEIK RENDERING IN THE GERMAN TRANSLATIONS (BASED ON LITERARY PROSE TEXTS)

This article deals with the classification of Ukrainian historical realia as well as with the peculiarities of rendering these realia in German translations. The basic semantic groups of historical

realia where selected on the basis of literary prose texts. The article highlights the definition of such notions as 'material archaisms', 'historicisms' and 'historical realia'. It also analyzes the main translation techniques for rendering of Ukrainian historical realia in German translations.

***Keywords**: historical realia, historicism, material archaisms, translation techniques.*

УДК 811.512.161'373.21

Покровська І. Л., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Т.Г. Шевченка, м. Київ

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ З РЕЛІГІЙНИМ КОМПОНЕНТОМ ЯК РІЗНОВИД НАЦІОНАЛЬНО-МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ СУЧАСНОЇ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена географічним назвам з релігійним компонентом, які активно вживаються в сучасній турецькій мові. Виокремлено й проаналізовано назви різних географічних одиниць відповідно до внутрішньої форми слова.

***Ключові слова:** географічна назва, релігійний компонент, топонім, ойконім, гідронім, семантика.*

Мова та релігія поєднані складними взаємозв'язками, які закріплені в свідомості людини та здатні впливати на відображення життєвих реалій у самій мові. Мова та релігія поєднуються на різних рівнях, які реалізуються у мовній системі у вигляді діалектики релігійного й світського (секулярного), представленої десакралізацією (секуляризацією) й сакралізацією мови.

Одним з різновидів мовної десакралізації є релігійно марковані топоніми, які з тією чи іншою частотністю зустрічаються в різних мовах залежно від екстралінгвістичних факторів.

Актуальність цього дослідження полягає в тому, що воно присвячене мовному аспекту найбільш суттєвої проблеми турецького суспільства – взаємозв'язку релігії й суспільства. Акцентується увага на відображенні на мовному рівні впливу релігії на свідомість, мовну картину світу, мислення.

Метою дослідження є визначення найбільш вживаних релігійно маркованих лексем у складі топонімів сучасної турецької мови. Вказана мета передбачає здійснення компонентного аналізу топонімів різних вілаєтів Турецької Республіки.

Об'єктом дослідження є внутрішня форма географічних назв з релігійним компонентом, які вживаються в сучасній турецькій мові, **матеріалом** – списки топонімів, упорядкованих за регіональним принципом.

Є. М. Поспєлов зазначав: «Географічні назви належать до найбільш важливих пам'яток культури. Створені різними мовами, у різний час, вони відображають усю багатовікову історію людства: природні умови його існування, матеріальне та духовне життя у їх нерозривному розвитку. Інтерес до назв, прагнення зрозуміти їх

прихований зміст і зв'язок з іменованим об'єктом спостерігається з часів Давньої Греції і Риму…» [Поспєлов 2002, 3].

Протягом останніх років кількість праць, присвячених топоніміці, помітно зросла. Топоніміка вивчає назви місць і місцевостей з точки зору семантики, структури та будови. Розділ топоніміки, який вивчає назви річок, озер і струмків, має назву гідронімії; розділ топоніміки, у якому аналізуються назви гір та пагорбів, – оронімією, назв міст, селищ та сіл – ойконімією, назви печер – спелеоніми, назви курганів – фоніми, назви країв і країн – хороніми.

Тюркська топоніміка досліджувалася такими вченими: азербайджанська – Г. А. Гейбуллаєвим [1986], Л. Т. Гулієвою [1984], Ч. Х. Мірзазаде [1988], Н. Ч. Мусабековою [1989]), киргизька – К. Конкобаєвим [1980], узбецька – С. К. Караєвим [1991], казахська – Є. Койчубаєвим [1974], башкирська – Ф. Г. Хісамітдіновою [1991], тюркська на території України – К. М. Тищенком [2008, 2010, 2014], В. А. Бушаковим [1991, 1998, 2002, 2003] тощо. У турецькій топоніміці слід відмітити імена таких вчених, як Ф. Аксу, А. Інан, Х. Ерен, М. Коман, Ф. Кьопрюлю, А. Наджі, Х. Ніхаль, М. Шакір.

Сакралізовані топоніми ставали об'єктами як окремих лінгвістичних досліджень (І. І. Муллонен [2005]), так і фрагментів більш узагальнюючих праць (Л. П. Дядечко [2010], С. Г. Шулежкова [2013] тощо). Ще у 1886 році М. Сумцов у своїй праці «Малоруська географічна номенклатура» підкреслював те, що назви населених пунктів пов'язані з історією і побутом самого народу [Сумцов 1886, 456 – 489].

У турецькій мовній картині світу топоніми також значною мірою пов'язані з релігією. Зокрема, релігійно-культова ойконімія займає вагоме місце серед топонімів історико-міграційного, соціально-етнічного, етнографічного походження тощо.

Український дослідник В. А. Бушаков виділив в окрему групу топоніми, пов'язані з релігією. Зокрема, на території Криму – це такі населені пункти, як с. Абдал (з тюрк. *abdal* – 'мандрівний дервіш'), с. Джамі, слобідка Хан-Джамі, дж. Джамі-Чешме (Кешме), Джамі-Кішме, р. Джамі-Озень (притока Бельбеку), кур. Джамі-Оба (з тюрк. *cami* – 'мечеть', *çeşme* – 'джерело'), оз. Галяль-Гьоль (від тюрк. *elal, helal* – 'дозволений'), печ. Фатьма-Коба (Фатма – ім'я дочки пророка Мухаммеда, яка була дружиною його двоюрідного брата), *ущ. Гяур-Бах, г. Гяур-Кая, лощина Гяур-Чаїр, дж. Гяур-Чешме* (від тюрк. *gavur* – 'невірний'), *с. Бали-Гафис, Кар(а)-Гафис* (з тюрк. *hafiz* – 'той, хто знає Коран напам'ять') [Бушаков 2003].

Найбільш частотною групою топонімів з релігійним компонентом є ойконіми, серед яких варто виділити такі компоненти:

- назви учасників релігійного дискурсу: ***hacı*** (букв. прочанин до Мекки). Цей компонент зустрічається в поєднанні з іменами: *Hacıali* (село Хаджиалі (букв. прочанин Алі) в районі Туфанбейлі, область Адана), *Hacı Musa, Hacı Muslu* (село Хаджи Муса, Хаджи Муслу (букв. прочанин Муса, прочанин Муслу) в районі Полатли, область Анкара), *Hacımehmet* (село Хаджимехмет (букв. прочанин Мехмет) в районі Хізан, область Бітліс), *Hacımahmut* (село Хаджимахмут (букв. прочанин Махмут) в районі Гьойнюк, область Болу), *Hacıosman* (село Хаджиосман (букв. прочанин Осман) в районі Ізнік, область Бурса). Зафіксовані також і імена з афіксом множини, у яких цей афікс має значення родини тієї особи, яка здійснила *хадж*): *Hacılömerler* (село

Хаджиомерлер (букв. прочани родини Омера) в районі Дурсунбей, область Баликесір), *Hacıbekirler* (село Хаджибекірлер (прочанин родини Бекіра) в районі Байраміч, область Чанаккале), назви сіл, у яких живе значна частина прочан: *Hacılar* (село Хаджилар (букв. прочанини) в районі Гюдюль, область Анкара; село в районі Бала, область Анкара; село в районі Дурсунбей, область Баликесір; село в районі Єнідже, область Чанаккалє). Крім того, назви таких сіл утворюються і за допомогою компоненту ***köy*** (з тур. ***köy*** – ‘село’): *Hacıköy* (село Хаджикьой (букв. село прочан) в районі Біга, область Чанаккалє, село в районі Куруджашіле, область Бартин, село в районі Каледжік, область Анкара), деякі села названі на честь синів прочан: *Hacıosmanoğlu* (село Хаджиосманоглу (букв. син прочанина Османа), район Полатли, Анкара), *Hacıhatipoğlu* (село Хаджихатіпоглу (букв. син прочанина Хатіпа), район Меркез, область Бартин), *Hacıoğlu* (село Хаджиоглу (букв. син прочанина), район Меркез, область Байбурт), серед яких є і двоскладні імена: *Hacıibrahim uşağı* (село Хаджиібрагім ушаги (букв. син прочанина Ібрагіма); село в районі Ортакьой, Аксарай), *Hacımahmut uşağı* (село Хаджимахмут ушаги (букв. син прочанина Махмута); село в районі Ортакьой, Аксарай).

Лексема *hacı* може виступати і другим компонентом топонімів: *İsahacılı* (село Ісахаджили (букв. з прочанином Ісою) в районі Туфанбейлі, область Адана), *Karahacılı* (село Карахаджили (букв. зі смуглим прочанином) в районі Дінар, область Афйонкарахісар); ***hafız*** (букв. той, хто знає напам’ять Коран): *Hafızhüseyinbey* (букв. село Хафиз Хусейн-бей в районі Гьонен, область Баликесір);

До цієї групи слід віднести і назву ілю (району) *Імамоглу* (букв. син імама – розпорядника мечеті) в області Адана:

Рис. 1. Карта ільче Імамоглу, іль Адана, Турецька Республіка

Як видно з наведеної карти, в адміністративному районі Імамоглу є кілька релігійно маркованих топонімів, які позначають назви сіл: села *Camili*[1 ma 2] (букв. з мечеттю; село Джамілі); село *Hacıhasanlı* (букв. з прочанином Хасаном; село Хаджихасанли).

У турецькій топоніміці є і низка населених пунктів з компонентом *imam*: *İmamlar* (букв. імами; село Імамлар в районі Меркез, область Бартин), *İmamadamı* (букв. людина імама; село Імамадами в районі Делікташ, область Сівас), *İmamuşağı* (букв. нащадок імама; район Ташуджу, область Ічель), *İmambekirli* (букв. з імамом Бекірлі; село Імамбекірлі в районі Сіліфке, область Ічель), *İmamlı* (букв. з імамом; село Імамли в районі Демірташ, область Анталія; село Імамли в районі Асарджик, область Самсун; село Імамли в районі Боябат, область Сіноп).

- назви культових споруд: ***cami*** (букв. мечеть) – *Camili* (село Джалілі (букв. з мечеттю) в районі Дазкири, область Афйонкарахісар; село Джалілі в районі Агачорен, область Аксарай; село Джалілі в районі Бала, Анкара), *Camiören* (район Гюльагач, Аксарай); ***mescit*** (букв. невелика мечеть): *Alamescit* (село Аламесджіт (букв. червона мечеть) в районі Дінар, область Афйонкарахісар), *Mescitli* (село Месджітлі (букв. з мечеттю) в районі Назіллі, область Айдин), *Akçamescit* (село Акчамесджіт (букв. білувата мечеть) в районі Меркез, область Бартин), *Ulumescit* (село Улумесджіт, район Меркез, область Болу);

- назви святих: **Meryem**köy (букв. село Мер'єм в районі Чилдир, область Ардахан), ***Azizli*** (село Азізлі в районі Туфанбей, область Адана), ***İsa***lı (село Ісали в районі Туфанбей, область Адана), *Yunusoğlu* (село Юнусоглу в районі Туфанбей, область Адана); назви обрядів: ***Oruçlu*** (букв. той, хто тримає піст; село Оруелу в районі Козан, область Адана), ***Dualar*** (букв. **молитви**; село Дуалар в районі Назіллі, область Айдин; район Гелембе, область Маніса); ***Duacı*** (букв. той, хто молиться; село Дуаджи в околицях Анталії); *Duayeri* (букв. місце молитви; район Фата, область Орду); ***Namazlı*** (букв. той, хто зробив молитву-намаз; село Намазли в районі Чаршамба, область Самсун); ***Namazgah*** (букв. той, хто зробив намаз; село Намазгах в районі Єнідже, область Чанаккале; село Намазгах район Чьокчебей, область Зонгулдак);

- назви релігійних свят: ***Ramazan***[1] (букв. мусульманське свято Рамазан; село Рамазан в районі Елешірт, область Агри); ***Ramazan***[2] (букв. мусульманське свято Рамаза; село Рамазан в районі Першембе, область Орду), ***Kandilli*** (букв. той, хто пов'язаний з мусульманським *кандилем*; село Канділлі в районі Бозуюк, область Біледжік);

- назви місяців**:** *Muharrem* (букв. перший місяць місячного календаря; село Мухаррем в районі Кумлу, область Хатай); ***Recep*** (букв. сьомий місяць місячного календаря; село Реджеп в районі Кепсут, область Баликесір), ***Şaban*** (букв. восьмий місяць місячного календаря; село Шабан в районі Баназ, область Ушак);

- назви суфійських елементів: *Abalı* (букв. з абою – тканиною, яку використовують суфії; село Абали в районі Агачорен, область Аксарай), *Dervişler* (букв. дервіші; село Дервішлер в районі Імамоглу, область Анкара); *Hırka* (букв. елемент одягу суфіїв; село Хирка в районі Дінар, область Афйонкарахісар), *Şeyhler* (букв. шейхи; село Шейхлер в районі Меркез, область Аксарай; село Шейхлер в районі Акюрт, область Анкара), *Tekkeköy* (букв. село-обитель дервішів; Теккекьой – район міста Самсуну), *Tekke* (букв. обитель дервішів; село Текке в районі Казан, область Анкара);

- назви станів потойбічного світу (раю та пекла)*: Cennet* (букв. рай; село Дженнет в районі Финдикли, область Різе), *Cennetabat* (букв. подібний раю, *-abat* – афікс перського походження, який має значення "з елементами схожості та подібності", село Дженнетабат в районі Каракоюнлу, область Игдир, *Cennetpınarı* (букв. джерело раю; село Дженнетпинар в районі Пазарджик, область Кахраманмараш).

Крім ойконімів, у турецькій топоніміці зустрічаються і релігійно марковані ороніми: гірський хребет на півночі областей Сарикамиш і Карс у східному регіоні Туреччини називається ***Allahuekber*** *Dağları* (букв. гори **"Аллах могутній"**); гора в області Ерзурум – ***Mescit*** *Dağı* (букв. гора **мечеті**), гора в області Ерзінджан – ***Keşiş*** *Dağı* (букв. гора **монаха**), гора в області Адана – ***Gavur*** *Dağı* (букв. гора невірних), впадини на узбіччі дороги Мерсін-Сіліфке – *Cennet çöküğü (obruğu)* (букв. впадина раю, глибина якої сягає 70 метрів), *Cehennem çöküğü (obruğu)* (букв. впадина пекла, глибина якої сягає 128 метрів), гідроніми – *Cehennem Şelaleleri* (букв. Водоспади пекла), які знаходяться на відстані 4–5 кілометрів на північний захід від села Кизилагач, розташованого в районі Візе області Кирклареліі, *каньйон Пекельної річки* (тур. Cehennem Deresi Kanyonu), місце розташуванням якого є 25-й кілометр сухопутної дороги Артвін – Арданучі, другий за величиною каньйон у світі після каньйону Гренд штату Арізона на території США, *печера Чорне пекло* (тур. Karacehennem) – назва печери поблизу села Язибелен в області Конья тощо.

Загалом, топоніми з релігійним компонентом, які належать до імен-реалій, згорнутих національно-культурних текстів, ми цілком закономірно відносимо до національно маркованого лексичного пласту сучасної турецької мови. Крім того, топоніми розглядаються як джерело вивчення ментальності й відображення картини світу турецького етносу. Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності аналізу топонімів Турецької Республіки за регіональним принципом з метою визначення частотності тих чи інших топонімів у межах різних адміністративно-територіальних одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бушаков В.А. Лексичний склад історичної топонімії Криму/ В. А. Бушаков – Київ: Інститут сходознавства імені А.Ю.Кримського, 2003. – 226 с.
2. Бушаков В. А. Тюркская этноойконимия Крыма. Дисс… канд. филол. наук/ Ин-т языкознания АН СССР. – Москва, 1991. – 264 с.
3. Бушаков В.А. Історичні топоніми Криму, повязані з релігією та народними обрядами// Українська ономастика/ Матеріали наукового семінару, присвяченого 90-річчю К.К. Цілуйка. – Київ, 1998. – С. 28-32.
4. Бушаков В.А. Тюркізми в омонімії Північного Приазов'я// Студії з ономастики та етимології, 2002. – Київ: Кий, 2002. – С. 40-47.
5. Гейбуллаев Г. А. Топонимия Азербайджана (историко-этнографическое исследование)/ Г. А. Гейбуллаев. – Баку: Элм, 1986. – 192 с.
6. Гулиева Л. Т. Русская топонимика Азербайджана/ Л. Т. Гулиева. – Баку: Изд-во Азерб. ун-та, 1984. – 101 с.
7. Дядечко Л.П. Адамов след в русской фразеологии. Живодействующая связь языка и культуры: Мат-лы Междунар. науч. конференции, посв. юбилею д-ра

филол. наук проф. В. Н. Телия. – Т. 1: Язык. Ментальность. культура. – М.; Тула: Изд-во Тул. гос. пед. ун-та им. Л. Н. Толстого, 2010. – С. 114–119.
8. Дядечко Л. П. Антропо- vs маскулиноцентризм русской фразеологии?(К постановке проблемы)// XII Конгресс МАПРЯЛ «Русский язык и литература во времени и пространстве» / Под ред. Л. А. Вербицкой, Лю Лиминя, Е. Е. Юркова. – Т. 2. – Шанхай: Shanghai Foreign Language Education Press, 2011. – С. 107 – 112.
9. Конкобаев К. Топонимия Южной Киргизии / К. Конкобаев. – Фрунзе: Илим, 1980. – 172 с.
10. Караев С. К. Топонимия Узбекистана (социолингвистический аспект)/ С. К. Караев. – Ташкент: Фан, 1991. – 131 с.
11. Койчубаев Е. Краткий толковый словарь топонимов Казахстана/ Е. Койчубаев.– Алма-Ата: Наука, 1974. – 273 с.
12. Мирзазаде Ч.Х. Топонимы Азербайджана в средневековых арабских географических источниках. – Баку, 1988.
13. Муллонен І. І. “Святые” гидронимы в контексте вепсско-русского контактирования/ А. С. Герд// Введение в этнолингвистику: Курс лекций и хрестоматия – [2-е изд., исправл.]. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2005. – С. 406-415.
14. Мусабекова Н. Ч. Историко-лингвистический анализ гидронимов Азерйбаджана/ Н. Ч. Мусабекова. – М., 1989.
15. Поспелов Е.М. Географические названия мира. Топонимический словарь: Ок. 5000 единиц/ Е.М. Поспелов; Отв. ред. Р.А.Агеева, – 2-е изд. – – М.: Русские словари: Астрель: АСТ, 2002. – 512 с.
16. Сумцов М.Ф. Малорусская географическая номенклатура // Киев. старина. – 1886. – № 7. – С. 456 – 489.
17. Тищенко К. М. Іншомовні топоніми України. Етимологічний словник-посібник/ К. М. Тищенко. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 240 с.
18. Тищенко К. М. Халіфат і сівера: топонімічний слід в Україні/ К. М. Тищенко. – К.: Аквілон-Плюс, 2011. – 496 с.
19. Тищенко К. М. Арабський пласт топонімії України VII-XIII ст./ К. М. Тищенко. – К.: УКМА, 2008. – 64 с.
20. Тищенко К.М. Поняття історико-топонімічної ідіоми (на матеріалі топонімів-реплік походу Кніви 250 р.)// Мовні і концептуальні картини світу. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. – С. 437-452.
21. Хисамитдинова Ф.Г. Башкирская ойконимия XVI-XIX вв./ Ф. Г. Хисамитдинова. – Уфа: Башкнигоиздат, 1991. – 254 с.
22. Шулежкова С. Г. От земли обетованной к небесам обетованным. Очерки о судьбах библейских крылатых выражений/ С. Г. Шулежкова – М.: Флинта: Наука, 2013. – 260 с.
23. Doğan M. Büyük Türkçe Sözlük / M. Doğan. – İstanbul: Pınar Yayınları, 2005. – 1424 s.
24. Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü. Sosyal Bilimler / [yayın sorumluları: Dr. M. Çetin Gülovalı, A.Odabaş]. – Ankara: TÜBA, 2011. – 1333 s.

Дата надходження статті до редколегії: 26.10.2015 р.

Покровская И. Л., к. филол. н., доц.
Институт филологии КНУ имени Т. Шевченко, г. Киев

ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ НАЗВАНИЯ С РЕЛИГИОЗНЫМ КОМПОНЕНТОВ КАК РАЗНОВИДНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНО-МАРКИРОВАННОЙ ЛЕКСИКИ СОВРЕМЕННОГО ТУРЕЦКОГО ЯЗЫКА

Статья посвящена географическим названиям с религиозным компонентом, которые активно употребляються в современном турецком языке. Выделены и проанализированы названия разных географических единиц соответственно внутренней форме слова.

Ключевые слова: *географическое название, религиозный компонент, топоним, ойконим, гидроним, семантика.*

Pokrovska I. L., Cand.Phil.Sci., Associate Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

PLACE NAMES WITH A RELIGIOUS COMPONENT AS A KIND OF NATIONAL-MARKED VOCABULARY OF MODERN TURKISH

The article is devoted to the geographical names with a religious component, which are actively used in the Turkish language. The geographical names are analyzed according to the inner form of the word.

Keywords: *geographical name, religious component, toponym, oikonym, hydronym, semantics.*

УДК : 811.111:81’27

Полгородник Д.В., *ст. лаб.,*
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ПЕРЕМИКАННЯ КОДУ В УМОВАХ АНГЛО-ІРЛАНДСЬКОГО БІЛІНГВІЗМУ

Статтю присвячено проблемам англо-ірландського білінгвізму. В центрі уваги знаходиться явище перемикання коду (поєднання в одному висловлюванні одиниць двох різних мов) з англійської мови на ірландську та визначення його прагматико-стилістичних функцій.

Ключові слова: *мовний контакт, білінгвізм, перемикання коду, англійська мова в Ірландії*

У сучасній лінгвістиці проблеми двомовності та багатомовності не втрачають своєї актуальності. Особливу увагу приділяють процесам і результатам мовної взаємодії в певному геополітичному контексті з вивченням історичних, соціокультурних та психологічних аспектів комунікативних процесів у мульти- / білінгвальному суспільстві.

Тоеретико-методологічну основу цих досліджень становлять праці таких вчених, як У. Вайнрайха, А. Мартіне, Е. Хаугена, Ю. О. Жлуктенка, Л. В. Щерби, Б. А. Серебреннікова, В. Ю. Розенцвейга та інших.

Актуальність роботи зумовлена загальним інтересом лінгвістів до вивчення білінгвізму та його наслідків, зокрема перемикання коду. Не достатньо вивченими залишаються умови виникнення цього явища, його суспільні функції.

Мета статті: аналіз функціональних особливостей явища перемикання коду з англійської на ірландську.

Матеріал дослідження становлять тексти художнього, публіцистичного, Інтернет- дискурсів з другої половини XIX ст. і до сьогодні.

Дослідження передбачає такі **етапи**: висвітлення співвідношення понять "мовний контакт" та "білінгвізм"; виявлення особливостей перемикання коду в контексті результатів мовного контактування; аналіз випадків перемикання коду в Ірландії.

Одним з аспектів дослідження мовного контактування є визначення співвіднесеності понять "мовний контакт" та "білінгвізм". В. Ю. Розенцвейг вважає, що вищезгадані поняття рівнозначні, оскільки виходить з розуміння мовного контакту як "вербального спілкування між двома мовними колективами, без контактування діалектів однієї і тієї ж мови" [9, с. 3].

Ю. О. Жлуктенко і А. Е. Карлінский пропонують розмежовувати явища "мовного контакту" і "білінгвізму" як "два різні аспекти взаємодії мов". Хоча обидва ці явища найтіснішим чином пов'язані, обсяг їх понять – різний. Мовні контакти завжди передбачають наявність білінгвізму [6, с. 12, 31; 7, с. 12]. Явище "двомовності", як наполягає У. Вайнрайх [4, с. 22], є різновидом мовного контакту і являє собою "практику почергового використання двох мов одним і тим же індивідом або групою індивідів з метою комунікації".

Інший аспект дослідження мовних контактів і білінгвізму пов'язаний з визначенням результатів мовного контактування, а саме з явищами перемикання коду, інтерференції, конвергенції та запозичення.

Кодове перемикання властиве білінгвальному типу комунікації і може бути визначено як перехід мовця в процесі мовного спілкування з однієї мови (діалекту, стилю) на іншу залежно від умов комунікації [2, с. 55].

Ми дотримуємося думки Ю. О. Жлуктенка [6], що поєднання двох мовних систем призводить до інтерференції, тобто "відхилення від норм будь-якої з мов у мовленні білінгвів". Кодове перемикання не слід ототожнювати з явищем інтерференції: "Інтерференція є модифікацією граматичних, синтаксичних або фонетичних форм однієї мови під впливом іншої, а не субституцією елементів однієї іншою" [1, с. 66].

З часом інтерференція може прогресувати і результує у конвергенцію мов: зміну мовної структури, поступове формування спільних типологічних ознак, утворення креольських мов у взаємодіючих системах. [9, с. 59]. При перемиканні коду, на відміну від конвергенції, структура мов залишається незмінною.

Запозичення, як і вищезазначені явища, є результатом і проявом взаємодії лінгвокультур. Запозичення, потрапивши у систему мови-цілі, починає функціонувати в конкретній сфері людської діяльності на певному етапі історичного розвитку мови [3, с. 16]. Явище запозичення не тотожне явищу перемикання коду, оскільки запозичені одиниці піддаються фонетичній та граматичній асиміляції, а в результаті семантичної

адаптації переосмислюються, набувають нового емоційно-оцінного забарвлення у системі реципієнта. У випадку перемикання коду такі процеси не відбуваються.

Кодове перемикання є складним переходом з однієї мови на іншу. При цьому цей перехід може бути усвідомленим і прагматично виправданим, а може бути невмотивованим, спричиненим труднощами в комунікації, яка здійснюється засобами другої мови, недостатнім рівнем компетенції мовців.

При аналізі перемикання коду доцільно розрізняти матричну мову (matrix language) і мову-донор (embedded language) [21]. Матричною мовою є основна мова комунікації, що створює морфо-синтаксичну рамку. Мова-донор є джерелом включення іншомовних компонентів: частин речення, словоформ або словосполучень, вкраплень. Матрична мова встановлює обмеження на використання одиниць мови-донора.

Явище перемикання коду є актуальним для ірландської ситуації. В умовах англо-ірландського білінгвізму матричною мовою вважаємо англійську, а мовою-донором – ірландську. Одні дослідники [21] наполягають, що в Ірландії явище перемикання коду є однобічним і здійснюється в напрямку з ірландської на англійську. Односпрямованість цих процесів аргументується престижністю англійської мови та недостатнім володінням автохтонної ірландської. Інші дослідники спростовують цю позицію і переконані у двобічності процесу перемикання коду [11, 14], підтверджуючи це положення численними прикладами без пояснень. Недоліком цих ілюстрацій є те, що вони обмежуються матеріалами художньої прози і не розмежовують випадки умотивованого переходу з англійської на ірландську від явищ системного характеру, зокрема уживання запозичень.

Хоча перехід у напрямку англійська → ірландська є менш частотним ніж ірландська → англійська, що пояснюється меншим впливом ірландською на англійську, ніж англійської на ірландську. Вважаємо, що перемикання коду в умовах англо-ірландського білінгвізму було двобічним, а низька частотність випадків використання кельтських елементів пояснюється обмеженістю регіону функціонування ірландської (“Gaeltacht”), різницею у соціальному становищі мовців, витісненням ірландської мови з основних сфер комунікації в результаті мовного зсуву.

Характерною особливістю мовної ситуації в Ірландії другої половини XIX ст. – першої третини XX ст. (див. періодизацію [8]) є масовий перехід на англійську мову. Дж. Портер [20] зазначає, що боротьба з англізацією Ірландії, спричинена усвідомленням ірландцями себе як окремої нації, позначилася на використанні перемикання коду як інструменту впливу на свідомість. Використання ірландських одиниць було способом експлікації політичного протистояння. Невипадково, що протягом цього періоду зразки переходу з англійської мови на ірландську знаходимо саме у повстанських піснях: *Arrah Tim* ***avourneen [my love, my dear]****, why did you die?”* [20, с. 86].

Перехід з англійської мови на ірландську є вираженням внутрішньогрупової солідарності, яка досягається шляхом уживання звертання. Більш того, ірландські одиниці виконують функцію інтимізації відношень між адресантом і адресатом. У даному випадку засобами перемикання коду обираються “терміни ніжності” (terms of endearment), тобто пестливі звертання для вираження прихильності, ніжності, любові. Уживання ірландського елементу у складі пестливого звертання сприяло

протиставленню емоційності носіїв ірландської культури [5, с. 33-36], стриманості у мовленнєвій поведінці носіїв англосаксонської культури [5, с. 19-22]. Наприклад: *acushla «my heart's dear one", ahaskey "my treasure"* [13]. Окремі з них з часом були запозичені англійською мовою Ірландії, але їх уживання у другій половині XIX ст. – першій третині XX ст. слід класифікувати як випадки перемикання коду, оскільки протягом зазначеного часу ці явища не набули системного характеру.

Консолідуюча функція, пов'язана з вираженням культурної ідентичності мовця, досягається не тільки уживанням пестливих звертань, а й за допомогою інших розрядів емоційно-забарвленої лексики. До таких, наприклад, належать колоквіалізми. Яскравим прикладом є субституція англійської лексеми ірландською у складі стійкого виразу: *hold your tongue* "замовчи" – *Ah,* ***hould your gab [shut up]****," said Paddy McGee"* [18, с. 86].

На сучасному етапі розвитку англійської мови в Ірландії можна говорити про формування нової англо-ірландської культури. Наявність у ірландської мови юридичного статусу першої офіційної мови не впливає на її фактичне становище міноритарної мови в екзоглосному суспільстві країни. Ставлення білінгвів до існуючої ситуації відображається у зростанні кількості функціональних ситуацій, в яких має місце перемикання коду, та у збільшенні кількості ірландських лексем в англійській мові, що функціонує в Ірландії [дет. див. 8].

Сучасні мовці віддають перевагу використанню перемикання коду в публіцистичному дискурсі, особливо в контексті політичних дискусій. Головною функцією перемикання коду є експлікація соціальної приналежності та політичних поглядів, а не етнокультурної ідентичності, як у другій половині XIX ст. – першій третині XX ст. Ця тенденція спостерігається як в ареалах з домінуванням ірландської мови (Gaeltacht, див. приклад 1), так і в регіонах з домінуванням англійської мови (приклад 2):

(1) "***Údarás [authority, administration]*** *welcomes upgrade in broadband services*" **[**20]

(2) "***Tánaiste [the deputy prime minister of Ireland]*** *Joan Burton wants to see that report before the General Election*" [15].

Тенденція до використання ірландських елементів простежується не лише в письмовому, але й в усному мовленні:

"*after the* ***Taoiseach [the head of government or prime minister of Ireland]*** *makes his opening statement this evening…*" (S1B-057) [16].

Адекватне сприйняття ірландських лексем в англійському мовленні забезпечує належний рівень політичної свідомості членів суспільства. Перехід з англійської мови на ірландську простежується в ситуаціях використання найменувань органів управління, посад, політичних організацій тощо. На нашу думку, це пояснюється використанням ірландської мови як маркеру політичної самоідентичності в умовах англо-ірландської політичної конфронтації та становищем ірландської мови як символу державності, що є вираженням ідеологічної функції кодового перемикання. Перемикання коду в мовленнєвій практиці носіїв сучасної англійської мови віддзеркалює соціальну неоднорідність і політичну диференціацію суспільства. Зазначене свідчить

про складність соціально-політичної ситуації в Ірландії та використання мови як активного засобу соціальної диференціації і самоідентифікації.

Найбільш розповсюдженими є випадки перемикання мовного коду в Інтернет-дискурсі, як найбільш динамічному та найменш стандартизованому. На Інтернет-форумах використовуються традиційні форми звертання до всіх співрозмовників як прояв поваги та інтересу до ірландської мови і культури, незалежно від ступеня володіння учасниками цією мовою чи їх етнічної приналежності. Проілюструємо актуалізацію фатичної функції при переході з англійської на ірландську мову: "***Dia dhuit [Hello**, букв. «**God to you**»]**, a Eoin!"** [10].

Етикетні формули (прощання, подяки, доброзичливості) також є способом реалізації контактної функції: *"**Bail ó Dhia ar an obair [God bless the work]***" [10]. Вони сприяють консолідації мовців за національною ознакою, створюють ефект дружньої атмосфери, забезпечують взаєморозуміння у процесі спілкування.

Вищезазначене пояснюєьться тим, що до процесів перемикання коду залучаються сталі вирази (*Go raibh maith agaibh [May the road be successful for you]*) [17], метафори (*Canann an teanga seo i d'fhuil [This language sings in blood]*) [12]. Специфіка такого переходу полягає в усвідомленні себе носієм певної культурної традиції, ментальності і, як результат, використанні відповідного мовного коду.

Перемикання коду виконує і вокативну функцію: *"**A Eoin [Eoin! / O John!]**, What part of Donegal will you be living in?*" [10]. Головною відмінністю від англійського звертання є обов'язкове уживання кличної частки *a* перед іменем адресата. Ця особливість слугує привертанню уваги людини, до якої звертаються і дає змогу відобразити етнічний колорит.

У сучасному художньому дискурсі випадки перемикання коду є поодинокими. З метою стилізації, створення етнічної атмосфери ("irishness" / "ірландськості") уживаються кельтські запозиченя, часто значною мірою адаптовані в англійській мові. Такими є одиниці з культурним компонентом в денотаті, тобто реалії [13]:

- назви свят та ритуалів, міфологічні реалії – *Beltane "the first of May, an ancient Celtic festival, celebrated with the lighting of bonfires on hills", banshee "a female spirit whose wailing presages death in family"*, *leprechaun "an industrious fairy seen at dusk or in moonlight mending a shoe";*

- найменування предметів побуту – *bodhran "an Irish frame drum", baitin "a short stick", losset "a kneadingtray, often square, with a woden rim, for making cakes or bread"*;

- гастрономічні назви – *bonnyclabber "thick milk that could be used for churning"*, *bannock "a home-made loaf", barmbrack "bread containing fruit, especially relished at Hallowe'en, when symbolic gifts are placed in the bread"*.

Отже, у процесі комунікації білінгвів мовний вибір, як правило, є вмотивованим. Перехід з англійської на ірландську мову здійснюється з метою етнокультурної та соціальної диференціації і консолідації.

Протягом другої половини XIX – першої третини XX ст. перемикання коду слугувало засобом інтимізації відношень між адресатом і адресантом, зміцнення внутрішньогрупової солідарності. Починаючи з середини XX ст., перехід з англійської на

ірландську мову слугує засобом вираження соціальної (політичної) приналежності, виконує фатичну та вокативну функції у повсякденному спілкуванні.

Перспективним може бути аналіз двобічного (з англійської на ірландську та з ірландської на англійську) перемикання коду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багана, Ж., Блажевич, Ю.С. К вопросу о явлении переключения кодов [Текст] / Ж. Багана, Ю.С. Блажевич // Научные ведомости. – Серия Гуманитарные науки Кавказа. – 2010. – № 12 (83), Вып. 6. – С. 63-69.
2. Беликов В.И., Крысин Л.П. Социолингвистика / Беликов В.И., Крысин Л.П. – М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. – 316 с.
3. Брофман, М.В. Французские заимствования в английском литературном языке 17-18 вв. [Текст]: автореф. дис. … канд. филол. наук. / М.В. Брофман. – Алма-Ата, 1958. – 16 с.
4. Вайнрайх У. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования / У. Вайнрайх. – К., 1979. – 264 с.
5. Грицак Ю. П. Характеры народов мира: попытка определения национальных психотипов / Ю.П. Грицак. – Харьков: Экограф, 2000. – 342 с.
6. Жлуктенко, Ю. А. Лингвистические аспекты двуязычия [Текст] / Ю. А. Жлуктенко. – Киев: Вища школа, 1974. – 164 с.
7. Карлинский А. Е. Основы теории взаимодействия языков / А. Е. Карлинский. – Алма-Ата: Гылым, 1990. – 181 с.
8. Полгородник Д.В. Історія англо-ірландських лінгвокультурних контактів та їх періодизація / Д.В. Полгородник // Наукові записки. – Випуск 137. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : Видавець Лисенко В.Ф., 2015. – С. 432–-434.
9. Розенцвейг В. Ю. Языковые контакты: Лингвистическая проблематика / В. Ю. Розенцвейг. – Л.: Наука, 1972. – 80 с.
10. Adventures in Irish [Електронний ресурс] // Daltai Discussion Forums. Режим доступу : http://www.daltai.com/forums/viewthread/772/ (01.09.2015). – Назва з екрану.
11. Bennett-Kastor T. Code-Mixing in Biliterate and Multiliterate Irish Literary Texts [Електронний ресурс] / Tina Bennett-Kastor. Режим доступу : http://www.estudiosirlandeses.org/wp-content/uploads/2013/06/pdfTinaBennett-Kastor.pdf (30.08.2015). – Назва з екрану.
12. D'imigh sé siar an bóthar [Електронний ресурс] // Daltai Discussion Forums. Режим доступу : http://www.daltai.com/forums/viewthread/85/ (01.09.2015). – Назва з екрану.
13. Dolan T. P. A Dictionary of Hiberno-English / T.P. Dolan. – Gill & MacMillan, 2014. – 320 p.
14. Hickey T. Code-switching and borrowing in Irish [Електронний ресурс] / Tina Hickey. Режим доступу: http://researchrepository.ucd.ie/bitstream/handle/10197/4792/

CodeSwitching_and_Borrowing_in_Irish_J_Socioling_2009.pdf?sequence=1 (30.08.2015). – Назва з екрану.
15. Garda chief admits IRA still exists but stands by her letter to Sinn Féin [Електронний ресурс] // Independent.ie. Режим доступу : http://www.independent.ie/irish-news/garda-chief-admits-ira-still-exists-but-stands-by-her-letter-to-sinn-fin-31481503.html (01.09.2015). – Назва з екрану.
16. International Corpus of English – Ireland [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://ice-corpora.net/ice/index.htm (01.09.2015). – Назва з екрану.
17. Learning Irish by Micheál Ó Siadhail [Електронний ресурс] // Daltai Discussion Forums. Режим доступу : http://www.daltai.com/forums/viewthread/115/ (01.09.2015). – Назва з екрану.
18. Murphy M. O'Rourke An Irish Literature Reader: Poetry, Prose, Drama [Електронний ресурс] / Maureen O'Rourke Murphy, James MacKillop. Режим доступу : https://books.google.com.ua/books?id=a6hwGqMiJa0C&printsec= frontcover&hl=ru #v=onepage&q&f=false (30.08.2015). – Назва з екрану.
19. Myers-Scotton C. Duelling Languages: Grammatical Structure in Codeswitching. – NY: Clarendon Press, 1997.
20. Porter G. Code-switching and Empowerment in the Macaronic Irish Lyric [Електронний ресурс] / Gerald Porter. Режим доступу : http://www.vakki.net/publications/2008/VAKKI2008_Porter.pdf (30.08.2015). – Назва з екрану.
21. Stenson N. Phrase Structure Congruence, Government, and Irish-English Code-Switching / Nancy Stenson // The Syntax and Semantics of the Modern Celtic Languages. [Ed. Randall Hendrick]. – Syntax and Semantics Vol. 23. – San Diego: Academic Press, 1990. – P. 167–197.
22. Údarás welcomes upgrade in broadband services [Електронний ресурс] // Derry People Donegal News. Режим доступу : http://donegalnews.com/2015/08/udaras-welcomes-upgrade-in-broadband-services/ (01.09.2015). – Назва з екрану.

Стаття надійшла до редакції 8 жовтня 2015 р.

Polgorodnyk D., Senior department secretary,
Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya

THE PHENOMENON OF CODE SWITCHING IN THE SITUATION OF ANGLO-IRISH BILINGUALISM

The article is devoted to the problems of the Anglo-Irish bilingualism. It focuses on the phenomenon of code switching (combination of the elements of two different languages in one utterance) from English into Irish and determines its pragmatic and stylistic features.

Keywords*: language contact, bilingualism, code switching, English language in Ireland.*

Полгородник Д.В., ст. лаб.,
Запорожский национальный университет, г. Запорожье

ЯВЛЕНИЕ ПЕРЕКЛЮЧЕНИЯ КОДА В СИТУАЦИИ АНГЛО-ИРЛАНДСКОГО ДВУЯЗЫЧИЯ

Статья посвящена проблемам англо-ирландского билингвизма. В центре внимания находится явление переключения кода (сочетание в одном высказывании единиц двух разных языков) с английского языка на ирландский и определения его прагматико-стилистических функций.

***Ключевые слова**: языковой контакт, билингвизм, переключение кода, английский язык в Ирландии.*

УДК 811.1/.2’44:37

Поліщук (Шадчина) А. С., к.філол.н., доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

СЕМАНТИЧНІ ЗСУВИ В НАЗВАХ ДИКИХ ТВАРИН ТИПУ CANIDAE, MUSTELIDAE, FELIDAE В ДАЛЕКОСПОРІДНЕНИХ МОВАХ

Дослідження присвячено типології семантичних переходів у назвах диких тварин уностратичних мовах. Мета роботи полягала у визначенні частотності та інтенсивності семантичних переходів у назвах видів Canidae, Mustelidae, Felidae, а також створенні класифікації цих зсувів. У результаті було зроблено висновок про те, що для афразійських мов більшою мірою характерні три- або навіть чотирикомпонентні ряди семантичних переходів, тоді як для решти ностратичних мов – переважно двокомпонентні, причому зі значно більшою продуктивністю в індоєвропейських мовах. Характер цих зсувів свідчить про те, що до споконвічної індоєвропейської лексики належать в основному назви тварин сімейств Mustelidae і Canidae, тоді як назви тварин сімейства Felidae можуть бути запозиченими або похідними від двох інших номінативних груп.

***Ключові слова:** індоєвропейські мови, ностратичні мови, назви диких тварин, семантична деривація, семантична типологія.*

Згідно визнаній у зоології думці, хижі ссавці ще в ранньому палеоцені розділилися на дві великі еволюційні лінії – Псовидних і Котовидних. Псовидні представлені такими сімействами, як: Псові (*Canidae*), Куницеві (*Mustelidae*), Ведмедеві (*Ursidae*) та ін. Котовидні складаються з таких сімейств, як: Котові (*Felidae*), Гієнові (*Hyaenidae*), Віверові (*Viverridae*) тощо.

Об’єктом нашого дослідження виступатимуть 10 індоєвропейських коренів на позначення диких тварин типу *Canidae*, *Mustelidae, Felidae*, які демонструють семантичну мобільність та мають «макроностратичні» відповідники. Нагадаємо, що з ностратичними у вузькому сенсі прийнято асоціювати: євроазіатські мови – ЄА (уральські – Урал., алтайські – Алт., ескімосько-алеутські, чукотсько-камчатські – ЧК,

індоєвропейські – ІЄ), до яких також відносять дравідійські – Дравід. і картвельські – Картв., тоді як до ностратичних у широкому сенсі відносяться також афразійські – АА: семітські, давньоєгипетська, кушитські, чадські, берберські, омотські.

Предмет нашого дослідження становлять когнітивні моделі семантичного зсуву на різних рівнях генетичної спорідненості індоєвропейських та інших ностратичних назв диких тварин. **Мета роботи** полягає у визначенні можливих мотиваційних механізмів утворення зоонімів, продуктивності семантичних переходів у назвах трьох номінативних груп – *Canidae*, *Mustelidae, Felidae,* а також створення класифікації цих переходів. **Актуальність** цієї наукової розвідки зумовлена сучасною спрямованістю історичного мовознавства до системного дослідження типологічних закономірностей не лише на рівні фонетики і граматики, а й семантики (див. В.Вс. Іванов (2009) [4]). Адже створення класифікації семантичних деривацій і виявлення на основі цієї класифікації можливостей зміни значення важливі як для етимологічних студій, так і для досліджень із синхронної семантики. **Новизна** дослідження полягає в тому, що лексичний клас зоонімів уперше підлягає аналізові в контексті компаративістичних студій далекоспоріднених мов з когнітивно-семасіологічних позицій, зокрема відношень гіперонімії та еквонімії.

Серед останніх вагомих робіт з семантичної типології можна назвати роботу Ю.В Норманської, А.В. Дибо (2010), в якій подано словник тезаурусного типу, де зібрані етимології уральських слів-назв природного оточення, у тому числі зоонімів, на основі яких проаналізовано можливі семантичні зсуви. Наприклад, спроба виявлення споконвічної назви вовка в уральських мовах показує, що в цій якості може розглядатися корінь ***śorme***, який, на думку авторів, має узагальнююче значення ‘*хижак*’ [7, 133]. У різних уральських мовах він позначає різні види *Caniformia*: ***вовк, лисиця, куниця, горностай, ласка***. Характерно, що позначення представників двох родин *Canidae* і *Mustelidae* представлені не в близькоспоріднених мовах: *Canidae* – у самодійських і саамській (ненец. O *sārmik* ‘*хижак, вовк, звір*’, *pīn- sārma* ‘*сова*’; енец. *sâme* ‘*вовк*’, саам. Kld *tšiŕ¯m* ‘*вовк; чорт*’), а *Mustelidae* – у пермських і хантійській мовах (комі вв., уд. *śer* ‘*куниця*’; удм. G, M, J, MU, U *śor* ‘*куниця*’, хант. DN *ťürəm*, DT, KOP, KOš, Kr, Sog, Ts *ťurəm*, Fil *ćurəm*, Ni, Š *śurəm* ‘*ласка*’ (Fil, KOš, Ts, DN, DT, Kr), ‘*горностай*’ (DN, DT, Kr, Ni, Ts), ‘*куниця*’ (Kr, DN, DT, KOš)).

В індоєвропеїстиці спроба змоделювати семасіологічні процеси утворення основ на позначення тварин сімейства *Canidae* здійснювалася, зокрема, П.Шрійвером (Schrijver 1998), який розглянув три види коренів:

I. ****lup-/*rup-*** ‘***тварина класу Canidae***’, відмінна від ‘*вовка*’ (**u̯lḱ$^{[w]}$o-*). В орбіту цього кореня потрапляє снскр. *lopāśá-* m. ‘*різновид шакала*’, ‘*лисиця*’ [13, 138]; іран.: авест. *raopi-* ‘*вид собаки*’, *urupi-*, *urupa-* ‘*ласка, куниця, схожа на собаку тварина*’; сарикол. *rapc, rapcik, rapcuk*, согд. *rwps*, хорезм. *rūbas*, согд. *rwps-* f., шугнан. *růpc(ak),* осет. *рувас, робас, rūvas, rōbas* ‘*лисиця*’ [16, II, 433-434] || роман.: порт. *raposa*; галіс. *raposo*; астурлеон. *raposa, raposu*; ісп. *raposa, raposo*; каталан. *rabosa* ‘*лисиця*’ | ?лат. *lupus* ‘*вовк*’ [14, 431].

II. **u̯lop$^{[h]}$-eḱ$^{[h]}$-ā* ‘*лисиця*’ (Vulpes vulpes): др.-гр. *λώπηξ, λωπός*; н.-гр. *αλεπού, αλουπού*; д.-вірм. *ałuēs*, вірм. *aġves*, кельт. **lop-erno-*: шотл. *llewyrn* ‘*лисиця*’, брет.

louarn ‘*лисиця*’, etc. [22, 243]. Такий самий корінь, на думку П.Шрійвера [14, 431], притаманний також д.-прус. *lape* ‘*лисиця*’, латв. *lapse,* лтс. *lapsa*; ятв. *łapſ*; лит. *lãpė* ‘*лисиця*’, причому в останньому випадку формант *-ė* міг бути запозиченим з форми *vìlkė* ‘*вовчиця*’. Щоправда, згадані балтійські назви лисиці вважаються складними для інтерпретації через евфемістичне перекручення [19, 83] або взагалі походять від іншого кореня.

III. *u̯lp- ‘*дика кішка*’: лат. *vulpēs* (арх. *volpēs*) f. ‘*лисиця*’, лит. *vilpišỹs ‘дика кішка’*, сер.-перс. *gurpak* ‘*домашня кішка*’, причому автор вважає [14, 432], що значення ‘*лисиця*’ є вторинним, виниклим внаслідок семантичного зсуву.

За гіпотезою П.Шрійвера, індоєвропейські представники середньостогової і ямної культур повинні були розрізняти лисицю і дику кішку, а серед лисиць – звичайну (Vulpes vulpes) і степову (Vulpes corsac). Відповідно назви цих тварин повинні були мати різні етимони. Зокрема, невелика за розміром, схожа на шакала *степова лисиця* (корсак) позначалася коренем **leup-* (цим коренем скористалися індоарії для позначення шакала, коли в процесі міграції рушили на південь), а *звичайна лисиця* – коренем **h₂lop/eḱ-*. Втім, це доволі дотепне припущення не витримує перевірки низкою фактів. По-перше, далеко не всі вчені [22, 482; 11, 96; 20, 42] готові протиставляти вірмено-грецькі форми індоіранським. Зокрема, інд.-іран. **raupāća-*, на їхню думку, навряд чи може бути відокремленою від вірм. *ałuēs* та д.-гр. < **alōpek-*, що не виключає можливості адаптації кожною з перелічених мов спільного неіндоєвропейського джерела [12, №187347; 15, 288; 20, 42]. По-друге, видається проблематичною передбачувана автором [14, 432] для кореня **u̯lp-* семантична деривація «*Felidae* → *Canidae*», оскільки немає достатньої кількісної переваги назв тварин сімейства *Felidae*, на яку імпліцитно спирався Шрійвер, адже до цієї групи повинні були б увійти не згадані ним хет. *ulip(pa)na-* ~ лув. *u̯alip-na/i-/ulip-na/i-* ‘*вовк*’. Отже, названі три корені: **I.** **lup-//*rup-*, **II.** **u̯lop[h]- eḱ[h]-ā* та **III.** **u̯lp-* навряд чи мали в праіндоєвропейській мові настільки чітку дистрибуцію в позначанні шакала, лисиці та дикої кішки. Інша справа, якщо припускати існування на праіндоєвропейському рівні єдиного кореневого інваріанта типу **u̯ᵉlp-* на позначення хижака середнього або невеликого розміру сімейства Canidae < **ЄА *u̯VlpV ‘*дикий звір з пухнастим хутром*’: Алт. *ǖĺpe** ‘***пушний звір***’: тюрк. **üĺ* ‘*рись*’: карах. *üšek,* тур. *üšek*, хакас. *üs* (tab.), шор. *üs*, якут. *ǖs* ‘*рись*’, долг. *üs-kis* ‘*соболь*’ || монг. **(h)olbo /(h)olbi* ‘*білка-летяга*’: *olbi, olbo* (L 608: olbu), *oliba*, бурят. *olbo* || тунг.-маньчж. **ulgu-kī* ‘*бурундук*’: евенк. *ulgukī*, ульч. *ulzˇi*, нанай. *ulgi*, ороч. *uggukā*, уд. *ugzˇixi* (TMC 2,258) ||| **Дравід. **pùl-* ‘*тигр*’**: півд.-дравід. **puĺ-i* ‘*тигр*’: таміл. *puli, pul*, канн. *puli*, тулу *pili* || телугу **pul-* ‘*тигр*’: телугу діал. (*pedda puli, bebbuli*) || коламі-гадаба **pul-* ‘*тигр*’: коламі *pul* (Haig, Hislop), найкрі *pul*, найкі *pul(a)* || гонді-куї: **pul-* ‘*тигр*’: бетул. *pullī* (pl. *pulk*), мандла *puliyāl*, мандла *puliyāl*, марія *pul,* адилаб. *puli* [24].

Таким чином, вже на прикладі долі індоєвропейської назви лисиці помітні етимологічні труднощі, які навряд чи можна вирішити не посилаючись на ширші типологічні аналогії. Адже на ранніх етапах формування індоєвропейських племінних груп могло взагалі не існувати окремої назви для лисиці, а лише позначення декількох схожих хижаків. У зазначеному контексті семантичних переходів було зібрано

корпус «перехресних» найменувань диких тварин поза межами одного сімейства у так званих «макростратичних» мовах – євроазіатських (включаючи дравідійські і картвельські) та афразійських.

І тип '*дикі тварини великого розміру*'

- **ЄА *zīwe(ŋkV)** '***крупний хижак***' > **ІЄ** ****singʰo-*** '***лев, тигр, леопард***': д.-інд. *siṁhá-* m. '*лев*' / *siṁhī* f. '*левиця*', кашмір. *sah*, *süh* m. '*тигр, леопард*', *sīmiñ* f. '*тигриця, леопард*'; вайгалі *sī* '*тигр*' || вірм. *inǯ*, *inc*, gen. *-ow* '*леопард*'|| тох. **sä(n) śäke* '*лев*' > А *śiśäk*, В *ṣecake* ||| **Алт**.****zīpe*** '***вид крупного хижака***': монг. **sibor*: халха *šovor* '***барс***' || тюрк. **jēbke*: якут. *siegen*, долг. *hiegen*, тува *čekpe* '***россомаха***' || тунг.-маньчж.**sibigē*: евенкійськ. *siwigē* '***вовк***', '***ведмідь***', евенк. *hewjö*, *hewje* '*ведмідь*', ороч. *sīwi* '*міфічна собака*' ||| **ЧК** ****ši[pq]u-ke*** '***полярна лисиця***'='***песець***' чук. *riquk(é),* кор. *jiquk(e)*, палан *tiquk(e)*, алутор *tiquk(a*) || ітел. *sipuq* '*песець*': зах.-ітел. *šipuk*, півд.-ітел. *sipuk* ||| **Дравід**. ****siv-aŋ-***'***вид хижака***': прото-телугу **civ-* '*гієна*': телугу *civa͂gi* (діал. *civvaŋgi*, *civva͂gi*, *siva͂gi, sivaŋgi*) ||| **АА** ****zVgVm/n*** '***лев, леопард***': (і) **camik/ɣ/ḫ-* '*лев, леопард*': кушит. (центр.) аунгі *ʂaaŋɨɣ* '*леопард*' = *ṣánäɣ* id., домот *ṣánaḫ* '*леопард*', аунгі *ṣániḫ* '*лев*', кунфаль *sanki* '*леопард*' || (схід) камбата *samaaga* '*леопард*'; яаку *suŋqai*, pl. *suŋqaímo*' '*лев*' ||| омот.: (північ) мао *šanka* '*леопард*'; сезе *šàŋki* '*леопард*' ||| чад.: (центр) бура *tsɨŋi*, нгвахі *tsiŋi* '*лев*'; маса *zími*, мусгу *senīm* '*лев*' = *zenīm* id. || (схід) кванг *sèmkī, sémgí* '*лев*' = *zémki* id. ||| єгипт. *sḫm.t* '*левоголова богиня*', ст.-копт. саχμι. (іі) **ʒi(n)g-(um)* '*леопард*': ?семіт.: араб. *zimǧīl* '*леопард*' = '*різновид пантери*' ||| кушит.: (схід) **zaguut-* '*леопард*' > тембаро *zaguma*, хадія, сідамо *daguun-čo* ||| чад.: (захід) гера *juŋgùmà* '*леопард*', ?перо *cəŋgɪní* id., карекаре *zígàn*, цагу *zəgən* id. || (центр) чібак *zing'é = dzuŋəy* '*лев*', мафа *jəngwaya* '*леопард*' [24; 9, 41-42].

- **ІЄ** ****leu̯-(on-)/*luu̯-(on-)***'***лев***': мік. *re-wo-pi* (Instr.pl.), д.-гр. *λέ(#)ων, λέων, en. λεων, οντος* '*лев*', *λέαινα* '*левиця*'. З д.-гр. адаптовано чимало запозичень: етр. *leu*, лат. *leo, onis* д.-англ. *leo*, д.-ісл. *leó(n)*, нар. лат. **lewo* > кельт.: валл. *llew*, д.-брет. *leu* || д.-в.-нім. *lēwo, lęwo (louwo)* || лтс. *laũva* || псл **lьvъ* > пол. *lew*, рос., укр. '*лев*' || ?**lewto-* > псл. *ljutŭ(jĭ)* > ст.-сл. *лютъ* '*лютий, дикий*' (пор. лит. *liūtas* '*лев*') > д.-рус. зворот '*лютый звѣрь*' головним чином виступав у значенні '*хижий звір – рись*', але також асоціювався з '*сірим вовком*', '*ведмедем*' та '*левом*'; '*лютый звѣрь*' стосувався суперника основного героя міфу, а отже, первісно міг позначати міфологічний зооморфний персонаж на зразок лат. *Feronia* – '*божество, яке втілює дику природу*' [2, 58-60; 1, 510]. Більш-менш надійні і.-є. паралелі до гр. **leu̯on(t-)* дозволяють припускати, що цей корінь існував на праіндоєвропейському рівні. Зіставлення **ІЄ** (д.-гр. λς, '*лев*') з **АА** (семітськими) позначеннями лева ****lič(-Vm)-*** > зах.-семіт. **layṯ* '*лев*' > д.-євр. *layiš* '*лев*', арам.: сам. *lyt* '*лев*', *lyth* '*левиця*', юд.-арам. *lētā, layᵉtā* '*лев*' || араб. *layṯ* '*лев*' [8, 68-69; 23, № 2474] є основою гіпотези про семітське джерело запозичення назви лева в індоєвропейських мовах [18 II, 471-472; 16 III, 206]. Водночас, оскільки аналогій переходу семіт. **-b-* (**b*-?) > і.-є. **-u̯-* в інших семітських запозиченнях немає [8, 71], варіації прасеміт. **labV*'- '*лев*' (> д.-аккад. *lab'um*, аккад. *lābu, labbu* m., *lābatu* f., д.-євр. *lābī* m., *lᵉbīyā* f., араб. *labu'a* f. || н.-єгипет. *lb* бог Мін (у подобі лева), демот. *lby* '*ведмідь*', '*лев*', копт. *laboi, labai* '*левиця*', '*ведмедиця*', рідше '*ведмідь*' || сх.-кушит.

**lib-/lub-* ‘*лев*’ > байсо *lúban*, сомалі *libaax*, сахо-афар *lubak*, ельмоло *n’éek*, арборе *néek* < **niwak* < **libak*) не можуть вважатися джерелом запозичення до гр. *λέ(#)ων*.

Натомість зовнішньою паралеллю до вірм. *arewc* ‘*лев*’ може виступати єгипт. *rw* ‘*лев*’ < прасеміт. **ʔa-rw-(ay-)* ‘*дика тварина*, *лев*’ < **АА** **ʔarwiy-* ‘***дика тварина (козел)’,*** ***ʔ**a-rVw-* **‘*лев*’**: аккад. *arwû, arwiu* ‘*газель*’, д.-євр. *ʔaryē*, арам. *aryō* ‘*лев*’|| геез *ʔarwe* ‘*дика тварина*’, тигре *ʔarwe* ‘*змія*’ ||| чад. (захід) рон: даффо *ráfan* ‘*леопард*’ || (центр) **ruwan-* > гава ’*urvara*, главда ’*arvara,* хідлі *luvari* ‘*лев*’, зуму *aruwo* ‘*леопард*’, маса: зіме *raw* ‘*кішка*’; **ruw-* ‘*гієна*’ > Фалі Кіріа: *rú* [Kr: 182], Фалі Джилву: *luwī* [Kr: 7], Фалі Мучелла: *ru* [Kr: 17] || (схід) тумак *ərəw* ‘*леопард*’, мубі *ɔ́órúwà* ‘*лев*’ [8, 70-71; 23]. В.Блажек [8, 71] припускає, що афразійські, зокрема єгипетські, позначення лева могли бути запозиченими і д.-гр. мовою, якщо прийняти в ролі мови-посередника догрецький неіндоєвропейський субстрат, для фонетики якого, судячи з особливостей лін. A і B, характерне нерозрізнення плавних *r* і *l*.

Може бути також припустимим зіставлення тох. A *lu*, B *luwo* ‘*тварина*’ з аккад. *lū* ‘*лев*’ < д.-аккад. **lī’u* ‘*бик, дика тварина*’ [8, 70]. Сюди ж, очевидно, відноситься і прасеміт. **lVʔ* – (m.), **lVʔ-at-* (f.) *‘вожак великої рогатої худоби*’: акк. *littu (lītu) ‘корова*’; араб. *lāʔan ‘дикий бик, буйвіл*’; єгипт. (пірам.) *ıʔwʔʔ ‘бик*’ (якщо < **lVwVʔ-*) || проточад. **lwa-* ‘(*дика*) *тварина*’, *‘м’ясо*’ > чад. (захід): анкве: *lwa* ‘*дика тварина*’, дера *láà ‘корова*’, перо *ló ‘тварина, м’ясо*’ (також **laʔu ‘м’ясо*’), (центр): гуде *la ‘корова*’ || кушит. (центр). **luway ‘корова*’; (схід): сахо, афар *lā ‘корова, гората худоба*’, дуллай **loʔ-*, pl. **leʔ- ‘корова*’ (тсамай *lōʔō*, pl. *lēʔē*), (південь): квадза *leʔa-mu-ko ‘бик*’ < **АА** ****lawiʔ*** ‘***крупна рогата худоба’***, ***‘тварина’, ‘м’ясо’*** ||| ? фін.-уг. **luwV* (**luɣV*) ‘*кінь*’ [23, №2400]. Аналогічний приклад перенесення значень *Felidae – Bovinae* можна побачити в тому, що семантичне коло спільнослов’янського слова **zǫbrъ* ‘*зубр*’ < і.-є. **ĝombos* розширило свої значення (ймовірно, у зв’язку зі зникненням зубрів в області розселення західних слов’ян) у д.-чеськ. *zubr* ‘*тигр*’. Аналогічно і.-є. позначення зубра в одній з іранських мов – осет. *dombaj* дало не лише назву ‘*зубр*’, а й сформувало переносні значення: ‘*лев*’, ‘*міцний, сильний*’ [3, 117-8, 121].

II тип ‘*хижаки середнього та невеликого розміру*’

- **ЄА*ķ[u]nV** ‘***куниця’*** > **ІЄ** ****keun-/*koun-*** ‘***куниця’***: балто-слов. **kaun-(y)a* ‘*куниця*’ > лит. *kiáunė, kiáunis, kiaunena*, лтс. *caũne, caunis, caunītis, caũnīne*, прус. *caune* || псл **kuna*/**kunja* > ст.-сл. *kuna*, болг. діал. *kună* ‘***лисиця***’, чес., сл., в.-луж, н.-луж., пол. *kuna,* д.-рус. *куна*, укр. *куна́* ‘*дрібна хижа тварина з цінним хутром*’ (*Mustela martes*) [18 II, 417; 16 III, 141] || **Урал.**: камасін. *kopu* ‘***ведмідь***’ || **Алт**.: тюрк. ****küŕen*** ‘***тхір***’, ‘***ласка***’, ****kupa/u*** ‘***россомаха***’ > Єніс.: кет. *kuope* ‘*россомаха*’ ||| **Картв.**: ****ķwenɣ-*** ‘***куниця***’ ||| **АА** ****ķwVn-*** (куш., чад.) ***‘дикий кіт’*** > сх.-куш.: яаку *kunyori*’ ‘***тхір*** *африканський*’, півд.-куш.: іракв *gayna’i* ‘***ціветтова кішка***’, мбугу *kendé* ‘*зоріла* (*хижак сімейства Mustelidae*)’ || чад.: (зах.) хауса *kyanwa* ***‘кішка***’, болева *šənwa* ‘*дика кішка*’, (схід) сомраї *kójna* ‘*кішка*’ [8, 55-56; 24].

- **ЄА *maĺV ‘*невеликий хижак*’** > **ІЄ** ****mel-*** **‘*куниця, борсук*’**: лат. *mēles (maeles) або mēlis (maelis)*, *is*, f., ‘*куниця, борсук*’; слов.: кашуб. *məlc* ‘*куниця, борсук*’ ||| **Алт.** ****máĺe*** ‘***дикий кіт***’: пис. монг. *malur* ‘*дикий кіт*’, тюрк. **bɨńĺ(ɨk)* ‘*кіт*’ || тунгус.-маньчж. **mala-*‘*дикий кіт; степовий заєць*’ > літ. маньчж. *malaxi* ||| **Картв.**: ****mal-*** ‘***лисиця***’:

груз. *mela-*, мег. *mela-*, сван. *māl-, ma(l)w-, mal-* ||| **АА *m[u]ly-**: єгипт. (Старе Царство) *mˁj* ‘***лев***’ ||| бербер.: (південь) сх. тауллеммет *molli*, pl. *mollităn* ‘*вид леопарда*’ ||| кушит.: (схід) афар *molta* ‘*левиця*’ ||| чад.: (захід) карія *mûl* ‘***леопард***’; ангас *mulut* ‘*леопард*’|| (центр) нгала *mali* ‘***гієна***’ || (схід) сокоро *melaa* ‘*кіт*’, нанчере *melí* ‘*лев*’, леле *mìláng*, Kabalai *mlàŋə* ‘*лев*’ [8, 16-17; 9, 43; 24].

- **ЄА *balV ‘*соболь, білка*’ > ІЄ *b^he(H)l ‘куниця*’** > лат. *fēles, is* f. ‘***кіт***’, ‘***куниця, тхір***’ || валл. *bele* ‘*куниця*’ < **beleg-* || прагерм.**bil(V)k-* > д.-в.-нім. *bilih* ‘*соня*’, сер.-верхньонім. *bilch* f. ‘haselmaus’, прабалт. **pel-iã̃* > лит. *pelẽ* ‘*миша*’, лтс. *pele* ‘*миша*’, д.-прус. *pele* || не виключено, що до цього списку належить і рос. *белка*, укр. *білка* (хоча ймовірною семантичною мотивацією кореня **b^he(H)l-* може бути і сема ‘*білий*’: ‘*біле, блискуче [хутро]*’ > ‘*куниця*’ > ‘*кіт*’) [18. I,148], а також д.-інд. *bharuja-* ‘*шакал*’, авест. *bhárūjī ‘якісь небезпечні звірі*’ ||| **Урал.**: ***pojd’eke- ‘горностай, ласка’*** (UEW 390) ||| **Алт. *balu** ‘***соболь***’: тунг.-маньчж. **bali-*: евенк. *balini* ‘*соболь*’, монг.: **bulagan* ‘*соболь, дичина*’: монг. *bula*ɣ*an* (L 133), *buli*ɣ*a* ||| **Дравід**. ***pil-*** ‘***кіт***’ півд.-дравід. **pil-i* ‘*кіт*’ > таміл. *pilli* || коламі-гадаба: **bil-* ‘*кіт*’ > коламі *pilli*, найкрі *pilli*, парджі *biley* // гонді-куї **bilVj-* ‘*кіт*’ > конда: *bilay* ||| **АА**: чад. **mbuli* ‘***гієна***’: (захід) хауса *ambuli*, сірі *mbəli*, (центр) тера *mapulu*, мусгу *mabəŋ* [8, 20; 24].

- **ІЄ *H_2wis-(yo-/-elo)** ‘***ласка***’** > ірл. *fíal* ‘*mxip*’, ісл. *visla* ‘*ласка*’ || герм. **wisulō(n)* > д.-англ. *we(o)sule*, *wesle*, англ. *weasel*, д.-в.-нім. *wisula*, без суфікса герм. **wis(j)ō-* > д.-в.-нім. *wiessa* ‘*mxip*’ || ст.-фр. *voisson* ‘*mxip, ласка*’|| герм. **wisulō(n)* псл **vьlasъka*, д.-чес. *vlasicě*, болг. *власица* ‘*ласка*’ || д.-гр. *ἀλουρος, іон. ἀλουρος* , ***‘кіт, кішка’*** < **a-wiselo- + ourá [18 II, 461-462; 8, 58]* ||| ***АА *[h]awyaṣ-**: семіт. *’/hayyaṣ-: аккад. ayyaṣu/ayāṣu ‘ласка’;* амхара *ay(ə)ṭ ‘миша’*||| (центр) *мусгу ausi ‘миша’ [9, 42-43]*.

- **ІЄ ***kat(t)-** ‘***домашня кішка***’**: лат. пізн. *cattus*/*catta* ‘*кіт*, *кішка*’, бл. 350 р. н.е. ‘***дикі звірі: ласка, куниця*** тощо’ || з VI ст. н.е. гр. *κάττα, ἡ, κάττος ὁ* || д.-ірл. *cat(t)* ‘*кішка*’, *cattín(e)* ‘*кошеня*’, вал., корн., *cath*, бретон., *caz*, фр. *chat/chatte* m./f. || д.-англ. *catte*, д.-в.-нім. *kazza* f. || лит. *katė*, прус. *catto* f., *pausto-catto* ‘*дика кішка*’ || псл **kotъ* m./f.: болг. *котка,* діал. *кот*, макед. діал. *kotka/kote*, ст.-пол. *kot* m./f., пол. діал. *kot* ‘*кішка, заєць*’, *kocour* m. / *kotka* f., діал. *koczka* m./f., д.-рус. *котъ*/*котъка*, рос. *кот*/*кошка*/*котёнок*, укр. *кіт*/*кішка*/*кошеня*. ||| **Урал.:** фін. *kettu* ‘***лисиця***’ ||| **Алт.**: тунгус. **kitirī ‘вид лисиці*’ запозичене Єніс. мовами: ‘***вовк***’: арін. *ket*, кет. *ket*, імбат. *kyyta*, пump. *kotu* ||| **АА**: берб. (схід) **qattus* ‘***кішка***’ m. > сіва *yaṭṭos*, джерба *iaṭus*, сокна *yaṭṭus*, гхадамес *agəṭṭus*, (північ) нефуса *qaṭṭûs* ‘*дика кішка*’, пор. також араб. (Тріполіс) *qåṭṭûs.* Попри те, що перелічені афразійські назви кішки вважаються запозиченням з народної латини, лат. дублети на *c-*/*g-*, геміновані *-tt* можна було б розглядати й як результат протилежного напрямку запозичення з огляду на північноафриканське походження домашньої кішки, а також з огляду на типові семантичні відповідники в інших гілках афразійської родини мов: кушит.: (схід) **got-* ‘***гієна***’ > сідамо *gota*, *goṭa*, хадія, дараса, бурджі *gota*, яаку *kotei*: (південь) **guto* > горова *gutuwi* , мбугу *ⁿgútó* ‘*гієна плямиста*’|| омот.: волайта *gudare(e)*, бадіту *godare*, омето (центр) *guttio* ‘***шакал, лисиця***’ [6, 244-245; 8, 22-26].

- **ІЄ ***stib$^{(h)}$-yo-*** > псл **stьbjь* ‘***дикий кіт***’** > ст.-сл. *stьblь*, ст.-пол. (1472) *step*, пізніше *zdeb, zdbik*, суч. *żbik* [8, 20-21; 9, 42], д.-рус. *стьбло* з невідомим значенням, (яке,

проте можна приблизно визначити з контексту: ‘sЯёѣ ЃʒєəжʒєЄЄʒѣ’, що означає ‘*лісові звірі*’, про це ж свідчить і контекст вживання цього слова: «*лисица и стьбло и медьведи «доуще»* (sЯёѣ ЃʒєəжʒєЄЄʒѣ). Сильв. и Ант. вопр. XVI в. 56 (Оп. II.2.153), д.-рус. *стьбль = стебль ?‘кішка’: Мухи многы и стеблеве* (ЯҒМЂЄʒжЄҒ) *Жит. Андр. Юр. XXXII. 124* [17 III, 581]). Зважаючи на те, що для псл **stьbjь* немає задовільних паралелей у відповідних і.-є. зоонімах, В. Блажек [9, 42] припускає, що ІЄ **stib$^{(h)}$-yo-* має відношення до **АА** ****ǯ i’b-*** ‘***вовк, шакал, гієна, лев***’ > семіт. **d̲i’b-* > аккад. *zību, zibū* ‘*шакал, хижак*’, д.-євр. *zə’eḇ* ‘*вовк*’, арам. пальмір. *d’b*, іуд.- арам. *dēḇā*, сір. *dī$^{(ʾ)}$bā*, араб. *d̲i’b* ‘*вовк*, *шакал*’, мехрі *d̲iya:b*, джіббалі *d̲īb*, сокотрі *dīb* ‘*вовк*’, геез *zə’b, zəb*’ ‘*гієна*’, тіграї *zəb’i* id., архар. *žəb* id. ||| кушит.: (схід) **dzoobba* ‘*лев*’ > камбата *zoobba*, хадія *hoobba*, сідамо *dobb-icco*, pl. *dobbe = doobba*, тембаро *zobbe-ččo*, алаба *zobe-ččo*, кабенна *zoobbóo* id.; пор. також кушит.: (південь), ймовірно, запозичені зі сх.-кушит.: бака *zab* id., галіла *zob(ba)*, хамер *zɔ bɔ*, каро *zobo*, діме *zop* (Bender) ||| єгипет. *zʾb, zb* ‘*шакал*’, *dyby-w* ‘*вовки*, *шакали*, *гієни*’, пор. *d-b* з ідеограмою ‘*шакал*’ у текстах гробниць ||| чад.: ? (захід) нгізім *jíbdà* ‘*віверра*’ || (схід) мігама *jábíyá* ‘*гієна*’, бідія *jèbèygē*. Водночас А. Мілітарьов [23, 9689], посилаючись на А.Долгопольського (ND 2771 **ǯiʔVbV ‘wolf’), зазначає, що цей АА корінь не має ностратичних паралелей.

Семантичні переходи в назвах диких тварин можна розділити на два типи: 1) семантичні зсуви в межах одного сімейства і 2) семантичні зсуви, які виходять поза межі одного сімейства. Якщо семантичні переходи першого типу видаються природними внаслідок збігу багатьох зовнішніх та поведінкових ознак, то переходи другого типу вимагають спеціальних пояснень. Відомо, що за результатами досліджень С.Х. Браун [10], на найбільш ранніх етапах формування прамови з’являлися доволі загальні, родові назви для тварин, надалі ці назви дедалі конкретизувалися, поступово створюючи систему, в якій кожен вид і підвид тварин отримав особливу назву, актуалізуючи між етимоном та похідним коренем відношення гіперонімії (‘*дрібний хижак*’ → ‘*куниця*’, ‘*дрібний хижак*’ → ‘*рись*’). Очевидно, виходячи з подібного припущення, В.М.Ілліч-Світич (1971) визначив для нострат. кореня **Loḳ V* значення ‘*маленька хижа тварина*’, продовжене в Картв.: **lekw-* ‘*молодий звір (лева, вовка), цуценя*’. Але вже, наприклад, похідні від нього корені: Алт.**l[ù]k`V̀ (~ -k-)* і ІЄ **luḱ-(s/n)*, – обмежилися позначенням *рисі* (*Felidae*), рідше *куниці* (*Mustelidae*), ЧК****ɬeqlй*** – це ‘*горгостай*’ і ‘*ласка*’ (*Mustelidae*), Урал. **lujV* – ‘*куниця*’ (*Mustelidae*), іноді ‘*лисиця*’ (*Canidae*), а в Дравід. **nakka(i)* – ‘*шакал*’ і ‘*лисиця*’ (*Canidae*), рідше ‘*тигр*’ (*Felidae*).

Можна припустити існування ряду ознак (розмір тварини, колір і якість хутра, небезпечність для людини тощо), які в прамовах об’єднували в один гештальт тварин різних сімейств. Природно, що ці групи тварин: ‘*тварини великого розміру*’ (лев, тигр, бик, ведмідь), ‘*тварини середнього та невеликого розміру*’ (шакал, лисиця, куниця, россомаха, ласка, горностай, зоріла, циветтова кішка, рись, заяць), ‘*тварини з цінним хутром*’ (леопард, лисиця, горностай, песець, соболь), ‘*особливо небезпечні тварини*’ (леопард, лев, вовк, ведмідь), – могли не лише диференціюватися в межах більшої групи ‘*дикі тварини’,* а й перетинатися внаслідок послідовного застосування еквонімічних зсувів (на зразок ‘*куниця*’ → ‘*рись*’). Ймовірно, спочатку Алт.**zīpe* ‘*вид крупного хижака*’ міг застосовуватися на позначення барса (халха *šovor* ‘*барс*’),

ведмедя (евенк. *hewjö*, *hewje* ‘*ведмідь*’), але вже в евенкійськ. *siwigē* міг означати не лише ведмедя, а й іншу небезпечну тварину, тільки меншого розміру – вовка (пор. ороч. *sīwi* ‘*міфічна собака*’), а в мові тува з’явилося позначення ще меншого хижака *čekpe* ‘*россомаха*’. Аналогічно ЄА *ɣVlpV ‘*дикий звір з пухнастим хутром*’ (пор. Алт. **ŭĺpe* ‘*пушний звір*’, Дравід. **puḷ-* ‘*тигр*’) в є джерелом для ІЄ назв лисиці і дикої кішки, а також інших, не настільки пухнастих, тварин – снскр. *lopāśá-* ‘*різновид шакала*’ і, ймовірно, лат. *lupus* ‘*вовк*’.

Певною мірою проблематичним є визначення часу цих переходів, а відтак і статусу споконвічної лексики для окремих мовних сімей, адже деякі лексеми, що маютьностратичні паралелі, можуть бути лише запозиченими міграційними термінами. Так, для ІЄ мов найбільш імовірними претендентами на ностратичний спадок можна назвати такі корені: **luḱ-(s/n)* ‘*дрібний хижак, рись*’; **keun-/*koun-* ‘*куниця*’; **bʰe(H)l-* ‘*куниця*’, **mel-* ‘*куниця, борсук*’ і, можливо, **sing̑ʰo-* ‘*лев, тигр, леопард*’. Менш вірогідно, що до того ж архаїчного шару, з огляду на недостатнє представництво гілок ностратичних мов або пізнє засвідчення, належать **leu̯-(on-)/*luu̯-(on-)* ‘*лев*’, **stib(ʰ)-yo-* > псл **stьbjь* ‘*дикий кіт*’, **H₂wis-(yo-/-elo)* ‘*ласка, кіт*’ та **kat(t)-* ‘*домашня кішка*’. Виходить, що до питомої індоєвропейської лексики належать назви тварин сімейств *Mustelidae,* тоді як перелічені назви тварин сімейства *Felidae* швидше є запозиченими.

Незалежно від статусу цієї лексики (питоме слово чи міграційний термін), у різних мовних родинах спостерігається різна частотність семантичних переходів у назвах диких тварин сімейств *Felidae* (F), *Hyaenidae* (H)*, Viverridae* (V) *Mustelidae* (M)*, Canidae* (C), з огляду на тривалість мовного семіозису та особливості фауни. Чим довшу історію має корінь, тим більший діапазон його семантичного охоплення, тому очікуваним є кількісне переважання коренів в АА мовах, які мають три- або навіть чотирикомпонентні ряди семантичних деривацій: АА **ḳwVn-* (F-M-V), **qatt-/*got-* (F-H-C), **ǯ i’b-* (C-H-V-F), порівняно з Алт. **zīpe* (F-M-C), ІЄ **luḱ-(s/n)* (F-H-M), а також з Дравід. та Картв., де для розглянутих нами коренів такі довгі переходи взагалі не засвідчені. Для більшості перелічених мовних родин характерні лише двокомпонентні зсуви: Алт.**l[ù]k`V̀ (~ -k-)* (F-M), Урал. **lujV* (M-C), Дравід. **nakka(i)* (C-F). Причому в ІЄ мовах таких переходів на порядок більше: **keun-/*koun-* (M-C), **bʰe(H)l* і **H₂wis-(yo-/-elo)* (M-F), **u̯lp-* (C-F). Помітно, що три з чотирьох зсувів в ІЄ мовах спрямовані на позначення представників сімейства *Felidae.* До того ж, у деяких ІЄ мовах нерідко спостерігається гіпонімо-гіперонічний зсув ‘*(дика) кішка’* – ‘*дикий звір*’: **kat(t)-* ‘*домашня кішка*’ > лат. *cattus*/*catta* бл. 350 р. н.е. ‘*дикі звірі: ласка, куниця* тощо’; **leu̯-(on-) /*luu̯-(on-)* ‘*лев*’ > тох. А *lu*, В *luwo* ‘*тварина*’; **leu̯-to-* > псл. *ljutŭ(jĭ)* > ст.-сл. *лютъ* ‘*лютий, дикий*’; **stib(ʰ)-yo-* > псл **stьbjь* ‘*дикий кіт*’ > ст.-сл. *stьbl̥ь* ‘*лісові звірі*’.

З усього сказаного випливає, що в праіндоєвропейців не було чітко сформованого гештальту *Felidae*, що, можливо, пов’язано з особливістю їхнього життя та природного оточення, в якому тварини цього сімейства не відігравали істотної ролі. Взагалі в ІЄ мовах було втрачено чимало ЄА коренів на позначення диких тварин (*ʔVlV, *[č]VmrV, *lumV, *šVʒwV ‘*тварина невеликого розміру*’, *bVnV, *keru(ĺV) ‘*різновид хижака*’, ?*[z]VɣlV ‘*собака, пушний звір*’, *cVḳV (~ *c`-) ‘*миша*’, *[čw]VlɣV ‘*лисиця, ласка*’, *ŋVḳV ‘*вовк, соболь*’), а серед збережених здебільшого лишилися

назви тварин сімейства *Mustelidae*. Коли ж на новому еволюційному етапі носії ІЄ мов стали перед необхідністю номінації певних видів котячих, вони або запозичали відповідні лексеми з інших мовних родин (півн.-кавк., АА тощо), або ініціювали семантичну деривацію коренів на позначення *Mustelidae/Canidae* (***bʰe(H)l* **'***куниця***'** > лат. *fēles 'кіт*'; ***u̯lp-* **'***лисиця***'** > лит. *vilpišỹs 'дика кішка'*, сер.-перс. *gurpak* '*домашня кішка*'), або звужували гештальт '*дикі звірі*' до позначення одного виду (псл. *ljutй(jь)* > ст.-сл. *лютъ* '*лютий, дикий*' ~ лит. *liūtas* '*лев*').

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч. Вс.* Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры (в двух томах). – Тбилиси: Изд-во Тбилисского ун-та, 1984. – 1409с.
2. *Иванов Вяч. Вс., Топоров В. Н.* Исследования в области славянских древностей: Лексические и фразеологические вопросы реконструкции текстов. – М.: Наука, 1974. – 342с.
3. *Иванов Вяч. Вс.* К балкано-балто-славяно-кавказским параллелям // Избранные труды по семиотике и истории культуры. – Т.5: Мифология и фольклор. Моск. гос. ун-т им. М.В.Ломоносова. Ин-т теории и истории мировой культуры. – М.: Знак, 2009. – 116-131с.
4. *Иванов Вяч. Вс.* К исследованию отношений между языками // Вопросы языкового родства: Международный научный журнал / РАН Ин-т языкознания; Рос. гос. гуманитар. ун-т; под ред. В. А. Дыбо. — М.: Изд-во РГГУ, 2009. — № 1. — 1-12с.
5. *Иллич-Свитыч, В. М***.** Опыт сравнения ностратических языков. Том I. Введение. Сравнительный словарь (b–Ḳ) / Под ред. и с вступ. ст. В.А. Дыбо. – М.: Наука, 1971. – 412 с.
6. *Долгопольский А.Б.* Сравнительно-историческая фонетика кушитских языков. – М.: Наука, 1973. – 398 с.
7. *Норманская Ю. В., Дыбо А. В.* Тезаурус: Лексика природного окружения в уральских языках. – М.: Тезаурус, 2010. – 363 с.
8. *Blažek V.* Historická analýza indoevropské zoologické terminologie [Historical analysis of the Indo-European zoological terminology]. Brno: Filosoficka fakulta Masarykovy university (the unpublished dissertation, defended in 1993). – 1992. http://www.phil.muni.cz/jazyk/files/blazek-savci.pdf 9.
9. *Blažek V.* Indo-European zoonyms in Afroasiatic perspective // Вопросы языкового родства. – № 9. – 2013. – P. 37–54.
10. *Brown, C.H.* A theory of lexical change: With examples from folk biology, humananatomical partonomy and other domains // Anthropological Linguistics. № 21. – 1979. – P. 257–276.
11. *Clackson J.* The linguistic relationship between Armenian and Greek. Oxford, Cambridge: Blackwell, 1994. – 272p.
12. *Olsen B. A*. The noun in Biblical Armenian: origin and word-formation: with special emphasis on the Indo-European heritage. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. (Trends in linguistics. Studies and monographs 119). 1999.

13. *Mallory J. P., Adams D. Q.* The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World Oxford University Press Inc., N-Y., 2006. – 731p.
14. *Schrijver P.* The British word for ‘fox’ and its Indo-European origin // Journal of Indo-European Studies. – №26: 3-4. – 1998. – P. 421-434.
15. *de Vaan M.* The Indo-Iranian animal suffix *-āćá-. // Indo-Iranian Journal. – Leiden University & Jonathan Silk, 2000. – №43. – P. 279-293.

СЛОВНИКИ

16. *Абаев В.И.* Историко-этимологический словарь осетинского языка. Том I-IV. – Изд-во АН СССР, М.-Л., 1958-1989**.** 16. *ЕСУ* = Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (гол ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1982-2012.
17. *Срезневский И.И.* Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. – Т. I-III. – СПб: Типография императорской Академии наук, 1893.
18. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка / Максимилиан Романович Фасмер. – Т. I-III. – М., (1943-1958), 1986-1987.
19. *Frisk H.* Griechisches etymologisches Wörterbuch / Hjalmar Frisk**.** –Bd. I-III. – Heidelberg: Carl Witer·Universitätsverlag, 1960-1970.
20. *Martirosyan H.K.* Etymological Dictionary of the Armenian Inherited Lexicon. – Leiden, Boston: Brill., 2009.
21. *Matasović R.* Etymological dictionary of Proto-Celtic. – Leiden, Boston: Brill., 2009.
22. *Mayrhofer M.* Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen, 3 vols., Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter, 1992-2001.
23. *Militarev A., Stolbova O.* Afroasiatic etymology http://starling.rinet.ru/cgi-bin/query.cgi?root=config&morpho=0&basename=\data\semham\afaset&encoding=utf-eng (2007)
24. *Starostin S.* Nostratic etymology http://starling.rinet.ru/cgi-bin/query.cgi?root=config&morpho=0&basename=\data\nostr\nostret (2005).

Стаття надійшла до редакції 25.10.2015 р.

Полищук (Шадчина) А. С., к.филол.н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

СЕМАНТИЧЕСКИЕ СДВИГИ В НАЗВАНИЯХ ДИКИХ ЖИВОТНЫХ CANIDAE, MUSTELIDAE, FELIDAE В ДАЛЬНЕРОДСТВЕННЫХ ЯЗЫКАХ

Исследование посвящено типологии семантических переходов в названиях диких животных вностратических языках. Цель работы заключалась в определении частотности и интенсивности семантических переходов в названиях видов Canidae, Mustelidae, Felidae, а также создании классификации этих сдвигов. В результате был сделан вывод о том, что для афразийских языков в большей степени характерны трех- или даже четырехкомпонентные ряды семантических переходов, тогда как для остальных ностратических языков – преимущественно двухкомпонентные, причем со значительно большей продуктивностью в индоевропейских языках. Характер этих сдвигов свидетельствует о том, что к исконной индоевропейской

лексике относятся в основном названия животных семейств Mustelidae и Canidae, тогда как названия видов семейства Felidae могут быть заимствованными или производными от двух других номинативных групп.

Ключевые слова: *индоевропейские языки, ностратические языка, названия диких животных, семантическая деривация, семантическая типология.*

Polischuk (Shadchina) Anna, Cand.Phil.Sci., Associate Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

SEMANTIC SHIFTS IN THE NAMES OF WILD ANIMALS SUCH AS CANIDAE, MUSTELIDAE, FELIDAE IN DISTANTLY RELATED LANGUAGES

This study is devoted to the typology of semantic change in the names of wild animals in the Nostratic languages. The purpose of the work is to determine frequency and intensity of semantic progression in the names of species Canidae, Mustelidae, Felidae, as well as to establish the classification of these shifts. As a result, it was concluded that three- or four-component series of semantic change are more typical for Afrasian language, whereas the other Nostratic languages – preferably bicomponent, with much greater productivity in Indo-European languages. The nature of these shifts suggests that a primordial Indo-European vocabulary consists mainly of the animal names for Mustelidae and Canidae, while the animal names for Felidae can be borrowed or derived from the other two groups.

Keywords*: Indo-European languages, Nostratic language, the name of the wild animals, the semantic derivation, the semantic typology.*

УДК: 811.111 (078.8)

Приходько О.О., асп.,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКЕ ТРАКТУВАННЯ АНТИНОМІЇ «ЖИТТЯ – СМЕРТЬ»

Статтю присвячено дослідженню антиномії «ЖИТТЯ – СМЕРТЬ» у різних лінгвофілософських концепціях від античності до XVII сторіччя. Особливу увагу приділено дослідженню формування філософських поглядів на феномени «життя» та «смерть» та їх об'єктивації в мові.

Ключові слова: *антиномія «ЖИТТЯ – СМЕРТЬ», концепт, синкретизм, готичний роман.*

Антиномія "ЖИТТЯ – СМЕРТЬ" являє собою привабливий предмет для дослідження. Цим питанням цікавились багато вчених (Середа О., Воронцова С.С., Бикмухаметова Р.М., Хо Сон Те та ін.).

Актуальність запропонованої статті визначається універсальністю опозиції "ЖИТТЯ – СМЕРТЬ" та їх центральним місцем серед лінгвокультурних концептів.

Метою нашої статті є показати еволюціонування концепції ЖИТТЯ і СМЕРТІ з античності і до XVII сторіччя, продемонструвати, як історія розвитку ідеї про ЖИТТЯ та СМЕРТЬ підготувала сучасне розуміння суті цих феноменів.

Панхронічний характер антиномії “ЖИТТЯ – СМЕРТЬ” підтверджується її універсальністю та актуальністю цих понять для територіально та історично віддалених лінгвокультур.

М. Рухлен аналізує номінації ЖИТТЯ і СМЕРТІ на рівні глибинних етимологій. За її даними форми **ya* “live”, **ha(n)* “live” та **maki, *tumpa, *t'iq', *kam, *yak, *nek, *wanu,* “die” [Ruhlen 2007, p. 139-140; 62-64] продовжуються в американських, пенутських, екваторіальних та інших мовних сім'ях і групах (загалом 13).

Позначення понять ‘життя’ і ‘смерть’ реконструйовані для систем значної діахронічної глибини: на рівні сім'ї ностратичних мов – ***LibΔ ‘heart’** > (‘life’, middle), ***dVwVyV ‘**be ill, weak; die’ [Dolgopolsky 2008, c. 1188 – 1189; 556]; на індоєвропейському рівні – іє. ***leib^{h}- / leib-** “жити” та ***d^{h}eu̯- / dhu̯-ēi-** “die; faint”, **dheu̯es-, dhu̯ĕs-, dheus-, dhŭs-** : “зникати”[IEED; p. 260 – 261].

Аналіз реконструкцій показав, що зазначеним етимологіям притаманна лінгвокультурна константність, оскільки вони мають рефлекси, які зберігаються в усіх групах індоєвропейської сім'ї (санскр., дгр., лат. *fūnus*, герм. *touwen*, *tōd*, *tōt*‘поховання’).

Формування уявлень про життя і смерть залежить не лише від національних особливостей, а й від особливостей тієї чи іншої епохи, в якій розвивається культура. У зв'язку з цим, для періодизації процесу еволюції лінгвофілософського змісту понять життя і смерті можуть бути застосовані хронологічні рамки, які визначаються зміною уявлень про співвідношення Всесвіту, людини і мови.

Різні етапи еволюції цих концептів пов'язані із характером вирішення різних філософських завдань. Оскільки основною рушійною силою розвитку культури є людина, то і зміна ставлення до антиномії “ЖИТТЯ – СМЕРТЬ” залежить, в першу чергу, від поглядів на зв'язок з соціуму та природи.

Не виникає сумнівів, що уявлення про ЖИТТЯ та СМЕРТЬ відрізнялись в період античності, середньовіччя, Відродження та Нового часу.

Якщо виходити з домінантних світоглядних тенденцій, то античності властиве ототожнення людини з природою та предметність сприйняття навколишнього середовища.

Багато понять були синкретичними або виявлялися значно більш наближеними одне до одного, ніж в інші епохи. Так, ототожнювалась природа і людина, матеріальне й ідеальне, буття, мислення і мова. Поняття ЖИТТЯ і СМЕРТІ також усвідомлювалися в період античності як складники цілого і тому були нечітко диференційованими. Це віддзеркалюється в їх тлумаченні у вченнях таких філософів як Геакліт та Парменід.

Геракліт вважає, що “[морок і світ, добро та зло – це не різні речі, а одне і те саме … День та ніч – одне … А також добро та зло]. **Безсмертне** є **смертним** і **смертне** є **безсмертним**…” (“τὸ **ἀθανατὸν** ἐστὶ **θνητὸν** καὶ τὸ **θνητὸν ἀθανατὸν**”*)* – [Гераклит 2012; с. 132]. І він каже, що луку (βιὸς) ім'я життя (βἰος), а діло його – смерть [цит. за: Античные теории языка и стиля 2012; с.35]

На думку Парменіда, “не виникає воно (буття), і не підкоряється **смерті**” (“Αυτό δεν συμβεί, (όντας), και δεν υπόκειται στο **θάνατο**”) – [Парменід].

Схожі погляди на синкретизм понять життя і смерті знаходимо і в давньоіндійській філософській традиції*: “…життя – їжа, а смерть – приправа до неї”*, за якою саме смерть містить розгадку до тайни життя: “Ненароджене, постійно давнє і

постійно нове, незруйноване, саме Воно залишається, коли тіло руйнується. Як осягти це Я, для якого?" [Упанішади].

Однак, попри свою семантичну близькість, поняття ЖИТТЯ і СМЕРТЬ відрізнялися також деякими концептуальними ознаками: ЖИТТЯ в античній філософії уявлялось як щось тривале, що не мало ані початку, ані кінця, а СМЕРТЬ концептуалізувалася, навпаки, як щось миттєве, кінцеве.

У період Середньовіччя усвідомлюється протилежність природи і людини, зникає синкретизм, суміжність різних понять. Цим, ймовірно, пояснюються зміни у ставленні до проблеми життя і смерті. Хоча деякі поняття, такі як душа і тіло, поєднуються, сприймаються як невід'ємні.

На матеріалі фразеології російської мови було виявлено, що смерть асоціюється з уявленням про розставання душі з тілом після смерті людини: "*смерть не все возьмет, только свое возьмет*", а основу паремій та фразеологізмів зі значенням «життя» найчастіше формує слово «душа», що підтверджує єдність душі та тіла: "*вдохнуть душу*" [Бикмухаметова, 2012; с. 15].

Згідно з концепцією християнства сенс життя людини складається в тому, щоб підготуватись до справжнього, посмертного життя. Саме тому повсякденне, реальне життя втрачало свою цінність, воно розглядалось лише як підготовчий етап, як період втішання та кінець земних страждань. Відбувається заміна чуттєвого сприйняття світу орієнтацією на потойбічне життя. Звертаючись до Бога, А. Аврелій пише: «Дружба з цим світом – зрада тобі» ("Amicitia enim mundi huius fornicatio est abs te et...") [Аврелій А.].

Таке розуміння ЖИТТЯ і СМЕРТІ можна вважати лігвокультурною традицією, по що свідчать усталені вирази та паремії, актуальні в сучасних індоєвропейських мовах. Смерть усвідомлювалась як перехід між земним, світським та іншим, небесним, набагато кращим світом: "*it is as natural to die as to be born*", " *death is but a path that must be trod*" [Середа, 2015; с. 174].

Потойбічне життя тепер мало особливе значення, оскільки воно давалося не кожному, а його отримував лише той, хто слідував євангельським заповідям, що призвело до посилення вимог до морального життя людей. У той самий час смерть розглядається як таїнство, яке не можна осягнути пересічним людям, як щось, що не має сенсу, суперечить духовній культурі. Саме тому для цього періоду характерною є віра в спасіння та подолання смерті.

Згідно із вченням схоластів, буття та сутність не протиставляються, Ф. Аквінський казав, що "душа, яка не пов'язана з матерією (тілом) не гине при смерті тіла, а значить – людська душа є безсмертною" ("animae, quae non dissipatus ad rei (corporis) non fuerit de morte corporali, ideo anima humana immortalis est") [Аквінський Ф.]

«Жодна епоха не нав'язувала людині думку про смерть так, як XV сторіччя», – пише Й. Хейзинг [Хейзинг, 1995; с. 149]. Смерть у цей період, на відміну від Середньовіччя, перетворилася на повне заперечення цвітіння життя. В цей час з'являються поняття «макабр» та «макабрична культура», які вбирають в себе всі ідеї, образи та атрибутику смерті [Козякова, 2002; с. 209]. Цей період в історії відомий спалахами великих епідемій, серйозних демографічних проблем. Саме тому тема смерті стає такою поширеною.

Ренесансного індивідуалізму притаманні всеосяжна любов до життя та відчуття повноти буття.

Для 18 сторіччя характерним є інтерес до грані між життям та смертю. люди сприймають смерть як даність, оскільки людина втратила свою позицію «вінця природи», шукають в смерті щось гарне, що може контрастувати з життям, що знайшло відображення в естетизації жахливого і в готичному романі, як одному з найяскравіших прикладів такої естетизації.

Як напрям літератури готичний роман зародився в 18 ст. в Англії та отримав широкий розвиток по всьому світу. Атмосфера готичного роману пронизана жахом, його героями є потойбічні сили (демони, духи, перевертні та вампіри), які створюють атмосферу загадки та породжують емоції невпевненості. Представлена в готичних романах антиномія «живе-мертве» робить можливим симбіоз двох феноменів: «Герой, який перетинає границю світів, може удавати з себе мертвого, а мертвий – живого» [Заломкина 2013;. с. 4].

У сучасних романах про вампірів основною темою є дослідження долі героя після смерті. Висвітлюються така філософська проблема, як сенс життя після смерті та самої смерті.

Говорячи про етимологію відповідних номінацій, слід сказати, що життя завжди сприймалося людьми як таке, що мало сталі асоціації з чимось значущим, розташованим в центрі, й виникало з певного джерела, яким переважно було серце. Це підтверджується наявністю розгалужених ізосем від нострaтичного етимона: від кореня зі значенням “серце”, “середина” утворюється семантична живіт, груди, жовток, душа’, тощо. (див. рис. 1).

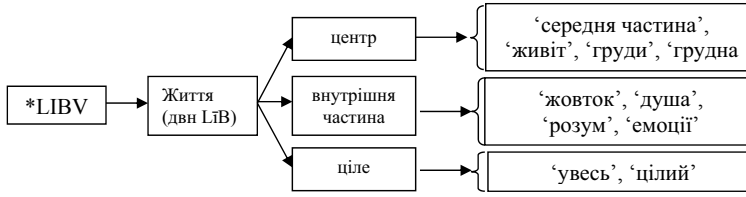

Рис. 1. Семантичні рефлекси кореня “*LIBV” серце

Наявні яскраві свідоцтва того, що концепт “СМЕРТЬ” має стійкі зв’язкиі з ‘хворобою’, ‘слабкістю’. Логічно випливає і те, що існують семантичні зв’язки із діями ‘втрачати свідомість’, ‘бити’, ‘вбивати’. Людина сприймається як ‘смертна істота’. Порушення цілісності та гармонії призводить до смерті, кінця, і цим пояснюється формування семантичної ізоглоси “тіло” (див. рис. 2).

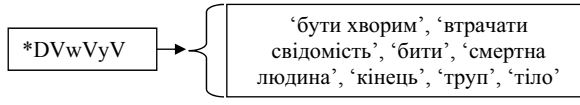

Рис. 2. Семантичні рефлекси кореня “*DVwVyV” бути слабким, хворим

Отже, для кожної історичної епохи характерні ті чи ті уявлення про ЖИТТЯ та СМЕРТЬ, які зберігають лінгвокультурну традицію, зумовлюють ідентичні та універсальні концептуалізації зазначених понять в сучасних картинах світу.

Результати аналізу таких важливих сегментів картини світу, як ЖИТТЯ і СМЕРТЬ, лінгвокогнітологами та лінгвокультурологами (Чекулай І.В., Прохорова О.Н., Тарасенко В.В.) свідчать, що вони характеризуються певними концептуальними ознаками, які сформувалися внаслідок усіх попередніх історичних концепцій, хоча і не зумовлювалися ними.

Узагальнюючи, слід зазначити, що такі цінності як ЖИТТЯ та СМЕРТЬ пов'язуються у мові та мовленні із низкою важливих опозицій, до яких належать:

- цінність/ антицінність – як дар Бога (життя) та як продовження життя, перехід до безсмертя душі (смерть);
- смерть як руйнування життя та як продовження життя;
- активність / пасивність: життя – це активний період буття людини, в той час як смерть – інертний стан;
- існування/неіснування – період активного буття і його закінчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Августін. А. Сповідь [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://lingvo.asu.ru/latin/texsts/august01.html
2. Аквінський Ф. [Елекстроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.corpusthomisticum.org/sth1050.html
3. Античные теории языка и стиля (антология текстов): Пер. с древнегр. и лат. языков – Москва : Издательство"Алетейя", 1996. – 364 с.
4. Бикмухаметова Р.М. Концепты «ЖИЗНЬ» и «СМЕРТЬ» в русаком и башкирском язиках (на матери але паремиологических и фразеологических единиц) / Р.М. Бикмухаметова. – Вестник Челябинского государственного университета // Филология. Искусствоведение. – 2013. – Вып. 85. – № 35(326) – С. 19 – 22.
5. Гераклит Эфесский: всё наследие на язиках оригинала и в рус. пер.: крат. изд. / подгот. С.Н. Муравьев. – М.: ООО «Ад Маргинем Пресс», 2012. – 416 с.
6. Заломкина Г. Подході к пониманию готического мифа / Галина Заломкина. – Библиотечное дело. Литература и мистика. – СПб.: ООО «Цветпринт», 2013 – с. 2 – 6.
7. Козякова М.И. История. Культура. Повседневность. Западная Европа: от античности до 20 века / М.И. Козякова – М.: Издательства «Весь мир», 2002. – 306 с.
8. Парменід [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80/Desktop/%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8E/Parmenides%20-%20Lectures.htm.
9. Середа Е. Вербализация концепта «СМЕРТЬ» в английском языке (на материале паремиологических единиц) / Е. Середа. – Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2015. – № 5 (47): в 2-х ч., ч. I. – С. 173 – 176.
10. Упанішади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://scriptures.ru/upanishads/katha.htm

11. Хейзинга Й. Осень средневековья: Соч. в 3-ч тт. Т1: Пер. с нидерланд. / Й. Хейзинг. – М.: Издательская группа «Прогресс» – «Культура», 1995. – 416 с.
12. Чекулай, И.В. Концепты ЖИЗНЬ и СМЕРТЬ как отражение высших ценностей в языке и речи / И.В. Чекулай, О.Н. Прохорова ; БелГУ // Единство системного и функционального анализа языковых единиц : материалы междунар. науч. конф., Белгород, 11-13 апр. 2006 г. : в 2 ч. / под ред. О.Н. Прохоровой, С.А. Моисеевой. – Белгород, 2006. – Вып.9, ч.1.-С. 209-216.
13. Dolgopolsky A. Nostratic Dictionary. – Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research, 2008. – 3124 p.
14. Greenberg H. Joseph, Ruhlen M. An Amerind Etymological Dictionary. – USA: Department of Anthropological Sciences Stanford University, 2007. – 311 p.
15. (IEED) Indo-European Etymological Dictionary – Indogermanisches. EtymologischesWörterbuch (J. Pokorny, 1959). A Proto-Indo-European languagelexicon, and Etymological Dictionary of Early Indo-European languages – [scannedandrecognizedbyGeorgeStarostin]. – Moscow. – 1104 p. – Режим доступу: http://dnghu.org/indoeuropean.html

Стаття надійшла до редакції 08.10.2015 р.

Приходько А.А., асп.,
Запорожский национальный университет, г. Запорожье

ЛИНГВОФИЛОСОФСКИЕ ТРАКТОВКИ АНТИНОМИИ «ЖИЗНЬ – СМЕРТЬ».

Статья посвящена исследованию антиномии «ЖИЗНЬ – СМЕРТЬ» в разных лингвофилософских традициях от античности до XVII столетия. Особое внимание уделено исследованию формирования философских взглядов на феномены «жизнь» – «смерть» и их объективации в языке.

Ключевые слова: *антиномия, концепт, синкретизм, готический роман.*

Prihodko A.A., PhD. (Philol.Sc.),
Zaporozhe National University

LINGUOPHILOSOPHICAL INTERPRETATION OF THE ANTINOMY "LIFE – DEATH".

The article focuses on the interpretation of the antinomy "LIFE – DEATH" in the different linguophilisophical traditions beginning with the antiquity up to the 17th century. Particular attention is paid to the research of the formation of philosophical views on the phenomena "life" and "death" and their objectification in language.

Keywords*: antinomy, concept, syncretism, gothic novel.*

УДК’367.622.22

Руда Н. В., к. філол. н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ДЕМІНУТИВНА ДЕСЕМАНТИЗАЦІЯ: ПРИЧИНИ І ФУНКЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, ЛАТИНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

Статтю присвячено дослідженню явища демінутивної десемантизації в українській, латинській та англійській мовах. Встановлено основні причини втрати демінутивами значення зменшеності. Проаналізовано семантику та функції десемантизованих демінутивів. Здійснено зіставний аналіз причин та функцій дедемінутивізації в українській, латинській та англійській мовах. Виявлено спільні та специфічні ознаки явища демінутивної десемантизації для кожної з мов.

Ключові слова: *демінутив, категорія демінутивності, десемантизація, вторинна демінутивізація, оцінно-емоційне значення.*

Одним із основних засобів представлення категорії демінутивності в національно-мовних картинах світу є демінутиви, які у багатьох мовах, крім функції позначення малості, служать і для вираження емоцій мовця, поява яких викликана тими чи іншими властивостями об’єкта, особистим ставленням адресанта або ситуацією мовлення, а також для створення експресивного фону. Тому місце демінутивів у лексичних системах різних мовах неоднакове: в одних вони мають особливий статус оцінно-емоційної лексики, в інших репрезентують лише значення малості з майже або повністю відсутнім потенціалом оцінно-емоційних конотацій.

Нові напрямки сучасної лінгвістики дозволяють досліджувати категорію демінутивності та різноманітність засобів її вербалізації із залученням когнітивного компонента. Аналіз семантики та мовного функціонування виразників категорії демінутивності на матеріалі мов різного ступеня спорідненості з метою виявлення універсальних характеристик та специфіки представлення цієї категорії у структурі кожної мови є **актуальним** у загальному контексті антропоцентричного спрямування сучасних мовознавчих студій для вирішення питань, пов’язаних із наявністю мовної етноспецифіки поряд із універсальністю мовних втілень загальнолюдських феноменів пізнавально-відображальної діяльності.

Демінутивна десемантизація (дедемінутивізація) – це явище втрати семантичною структурою певного демінутива семи малості і відповідної емоційної оцінки (при цьому в формальній будові слова зберігаються показники демінутивності). **Мета** нашого дослідження полягає у встановленні факторів, які спричиняють появу в українській, латинській та англійській мовах десемантизованих демінутивів, а також в аналізі функцій та семантики останніх. Основне ж **завдання** дослідження – виявити універсальні та специфічні для кожної з досліджуваних мов семантико-функціональні характеристики демінутивної десемантизації.

Нівеляція значення зменшеності є досить поширеним явищем в українській мові і одним зі специфічних способів деривації, оскільки метаморфоза відбувається в

плані змісту, а не в плані вираження [3, с. 6]. Причини десемантизації демінутивів в українській мові різні.

1. Коли демінутиви втрачають демінутивне значення: а) внаслідок архаїчності твірної основи (e.g. *міх – мішок*); б) внаслідок частого вживання (при цьому нерідко демінутив із твірним словом перебувають у стосунках варіативності, синонімічності) (e.g. *книга – книжка*, *ріка – річка*); в) внаслідок повного зникнення твірного слова (e.g. *бубел – бублик*);

2. Коли демінутивне значення у слова розвинулося метафорично чи метонімічно на основі значення твірної основи як одноразовий акт номінації (e.g. *бігунчик – візерунок на писанці*);

3. Коли відбувається спеціалізація значення, тобто лексема родового значення переводиться в ранг видової лексеми, відповідно до чого відбувається звуження значення (e.g. *столик – маленький стіл, столик – в ресторані*);

4. Коли слово ізолюється і вживається лише в складі фразеологізмів (e.g. *бути на побігеньках*);

5. Коли слово отримує термінологічне значення (e.g. *шлунок – шлуночок* (анат.) [3, с. 6-7], [4, с. 97].

Окремо варто звернути увагу на фразеологічну десемантизацію демінутивів, що є наслідком специфічної природи фразеологізмів як семантичних єдностей. У фразеологізмах демінутиви, як правило, повністю втрачають значення зменшеності і набувають того емоційно-експресивного забарвлення, яке має відповідний фразеологізм: *перемивати кісточки*, *скласти крильця, рильце в пушку, мурашки по спині побігли*. У деяких фразеологізмах зустрічаються такі специфічно українські похідні іменники, утворені від дієслівних основ за допомогою вторинних демінутивних суфіксів, які не відтворюють значення зменшеності, проте надають фразеологізму яскраво вираженої експресії: *справляти посид**еньк**и* (*походеньки*), *бути на побіг**еньк**ах*, *давати почуб**еньк**ів*.

Ступінь втрати демінутивом міноративного значення неоднаковий. Можлива повна втрата цього значення (e.g. *жайворон – жайворонок*) або часткова як у словах *молоток* (від *молот*), *сітка* (від *сіть*), *клітка* (від *кліть*), яка виявляється за умови наявності кількох демінутивів від однієї твірної основи. Можна зробити висновок, що втрата демінутивами значення зменшеності та часто супроводжуючого його значення емоційної оцінки тісно пов'язана зі змінами у структурі та семантиці слова. Процеси спрощення та деетимологізації, внаслідок яких похідні демінутивні утворення перетворюються на самостійні слова, суттєво збагачують лексичну систему мови, особливо термінологію. Проте стирання значення зменшеності та емоційно-експресивного забарвлення зумовлюється, на нашу думку, не лише внутрішньомовними процесами, але й такими факторами, як, наприклад, досить часте використання демінутивів носіями української мови. Як правило, наслідком десемантизації в українській мові є поява вторинних демінутивів – похідних, які синтезують два або більше прості демінутивні суфікси, за рахунок чого у семантиці похідного яскравіше проступають емоційні семи, а також посилюється його експресивний вплив (e.g. *руки – руч**ки** – руч**енята** – руч**енятка** – руч**еняточка***).

Поява вторинних демінутивів є частим наслідком явища десемантизації і в латинській мові (e.g. *casa – cas**ul**a – cas**ell**a* (*хата – хатина – хатиночка*). Однією із головних причин втрати демінутивами значення зменшеності та емоційної оцінки, було їх часте вживання. „Найрозповсюдженішими в латинській мові були зменшені форми іменників, які позначали предмети та явища, тісно пов'язані з побутом, виробничою діяльністю людини, які внаслідок своєї корисності, важливості викликали до себе особливе прихильне ставлення. Але завдяки частому використанню таких зменшувальних слів властивий їм відтінок емоційного характеру поступово стирався...", – пише Ф. Г. Горбач [1, с. 3].

Втім, не менш важливим фактором, який спричиняв десемантизацію демінутивів у латинській мові, було те, що деякі з них із часом розвивали інші значення, а для вказівки безпосередньо на малість використовувалися вторинні демінутиви (e.g. *arc**ul**a* (і *ящичок*, і *духовий ящик в органі*, і *гріб*) – *arc**ell**a* (*ящичок*), *flos**cul**us* (і *квіточка*, і *краса,* і *прикраса,* і *красномовство*) – *flos**cell**us* (*квіточка*), *cas**ul**a* (і *хатина*, і *могильний склеп,* і *плащ з каптуром*) – *case**ll**a* (*хатинка*). За свідченням Р. О. Домбровського, інколи десемантизації зазнавали демінутиви 2-го ступеня, у той час як первинні похідні зберігали міноративність (e.g. *clav**ul**us* (*цвяшок*) – *clav**ell**us* (і *цвяшечок*, і *бородавка*); *rap**ul**a* (*прищик*) – *rap**ell**a* (і *прищик*, і *сосочок,* і *пуп'янок троянди*) [2, с. 9]. До десемантизованих демінутивів можна віднести і ті утворені за допомогою демінутивних суфіксів лексеми, які, проте, не виражають зменшеності взагалі або лише натякають на неї (e.g. *mustella – ласка* (зоол.), від *mus – миша*; *fundulus – сліпа кишка* (анат.), від *fundus – основа*, *міра*, *дно*; *Mercuriolus – статуетка Меркурія*, від *Mercurius – Меркурій* (міфол.); *lunula – жіноча прикраса у вигляді місяця*, від *luna – місяць*).

Явище дедемінутивізації виявилося властивим і для англійської мови (незважаючи на яскравий аналітизм її будови, наслідком чого є обмеженість продуктивних демінутивних суфіксів, порівняно з українською та латинською мовами), проте його природа інша, ніж у порівнюваних мовах. Десемантизовані демінутиви в англійській мові з'являються не внаслідок їх частого використання, а як результат:

а) запозичення демінутива повністю з іншої мови (напр.: *palmetto – карликова пальма*, *curette – гостра хірургічна ложечка*, *cuvette – кюветка*, *aviette – невеликий легкий літак*);

б) спеціалізації значення демінутива (напр.: *rosette – орнамент у вигляді трояндових пуп'янків*, *islet – маленька ізольована маса чогось* (анат.), *ringlet – кучерик волосся*, *roomette – невелике купе в спальному вагоні*, *buglet – велосипедний ріжок*);

в) метафоризації (напр.: *catkin – сережка на дереві* (досл. *котик*), *catling – хірургічний ніж* (досл. *кішечка*), *eyelet – вушко голки* (досл. *вічко*), *nutlet – маленький фрукт, схожий на горіх, або насінинки в ягодах на зразок полуниці, малини, смородини* (досл. *горішок*).

Отже, як показав аналіз, демінутивна десемантизація і вторинна демінутивізація як її наслідок є однією з яскравих особливостей суфіксального словотвору та семантики демінутивів української, латинської мов, а також продуктивним засобом розвитку лексико-семантичної систем зазначених мов, а також англійської. Проте фактори, які спричиняють втрату демінутивами їхнього природного значення в кожній з

, мають і спільні ознаки, й етномовні особливості. Так, в латинській мові десемантизація демінутивів відбувалася внаслідок їх частого вживання, що призводило або до повного/часткового стирання значення зменшеності, або до появи в семантиці похідного низки інших значень, не пов'язаних із поняттям малості. Незначна частина демінутивів десемантизувалася внаслідок термінологізації значення або метафоризації. В українській мові основними факторами десемантизації демінутивів є їх часте вживання, термінологізація, спеціалізація значення, а також зникнення твірного слова та десемантизація у складі певного фразеологізму. У процесі десемантизації демінутивів англійської мови фактор частотності їх вживання не відіграє жодної ролі. Оскільки значна кількість англійських демінутивів запозичена повністю з уже чітко спеціалізованим значенням, то в таких випадках говорити про втрату значення зменшеності видається недоречним. Деякі демінутиви втрачають значення зменшеності внаслідок метафоричного перенесення: закріплюючись за певними поняттями, вони майже ніколи не використовуються для вираження семантики малості (e.g. в українській мові існує десемантизований внаслідок метафоризації демінутив *вушко* (голки) і демінутив *вушко* (маленьке вухо), в англійській же мові *eyelet* вживається як метафорична назва (досл. *вушко голки* або *оглядове вічко*), а для вираження значення зменшеності зазвичай використовується словосполучення *little eye*).

ЛІТЕРАТУРА

1. *Горбач Ф. Г.* Основные средства выражения уменьшительности во французском языке : автореф. дисс. на соиск. науч. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.05 "романские языки" / Ф. Г. Горбач. – К., 1954. – 14 с.
2. *Домбровський Р. О.* Семантика і продуктивність демінутивного суфікса *-ellu-* в пізній латині / Р. О. Домбровський // Іноземна філологія. – Вип. 95. Питання класичної філології. – Львів : Вища школа, 1989. – № 21. – С. 7-12.
3. *Статеева В. И.* Дедеминутивизация в украинском языке : автореф. дисс. на соиск. науч. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.02 "украинский язык" / В. И. Статеева. – Ужгород, 1982. – 19 с.
4. *Томижина Г. Я.* Нивеляция уменьшительности в существительных, образованых при помощи суфиксов субъективной оценки / Г. Я. Томижина // Тези доповідей та повідомлень міжвузівської наукової конференції з питань східнослов'янського іменного словотвору. – К. : Наукова думка, 1974. – С. 97.

Стаття надійшла до редакції 31.08.2015 р.

Руда Н. В., к. филол. н., ассист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ДЕМИНУТИВНАЯ ДЕСЕМАНТИЗАЦИЯ: ПРИЧИНЫ И ФУНКЦИИ (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКОГО, ЛАТИНСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ)

Статья посвящена исследованию явления деминутивной десемантизации в украинском, латинском и английском языках. Установлены основные причины утраты деминутивами значения уменьшительности. Проанализированы семантика и функции десемантизированых деминутивов. Осуществлен сопоставимый анализ причин и функций дедеминутивизации в украинском, латинском и английском языках. Выявлены общие и специфические признаки явления деминутивной десемантизации для каждого из языков.

Ключевые слова: *деминутив, категория деминутивности, десемантизация, вторичная деминутивизация, оценочно-эмоциональное значение.*

Ruda N. V., Cand.Phil.Sci., Associate Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

DIMINUTIVENESS DESEMANTIZATION: CAUSES AND FUNCTIONS (BASED ON UKRAINIAN, LATIN AND ENGLISH LANGUAGES DATA)

The article is devoted to the research of diminutiveness desemantization phenomenon in Ukrainian, Latin and English languages. Main causes of losing of diminutive meaning are manifested. Semantics and functions of desemantized diminutives are analyzed. Comparative analysis of causes and functions of dediminutivization is done. General and peculiar for each language features of diminutiveness desemantization phenomenon are highlighted.

Keywords*: diminutive, diminutive category, desemantization, secondary diminutivization, evaluative-emotional meaning.*

УДК 81’373.612.2: 821.161.2

Саволоцька А. А., магістр
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

МЕТАФОРИ З ДЕМІНУТИВНИМ ТА АУГМЕНТАТИВНИМ КОМПОНЕНТОМ У ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ШІСТДЕСЯТНИКІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАВДАНЬ ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглядається проблема відтворення у перекладі англійською мовою потенціалу неологічних метафор як одного із найпродуктивніших засобів збільшення експресивно-естетичних можливостей поетичної мови поетів-шістдесятників. Словотворчі і морфологічні особливості оригінальних досліджуваних одиниць порівнюються із перекладами з метою виявлення ступеню повноти та еквівалентності відтворення яскравих образних неологізмів з метафоричним компонентом.

Ключові слова: *метафора з демінутивним компонентом, метафора з аугментативним компонентом, неологічна метафора, експресивний потенціал, стилістичне навантаження.*

Поезія як літературний рід відзначається особливою повнотою виявлення внутрішнього "ліричного елемента", це – літопис історії, пропущений через найтонший детектор людських емоцій і переживань [3, 5]. Спираючись на інтелектуальний досвід спілкування із читачами у формі емоційно-особистісної взаємодії, поети-шістдесятники по-новому усвідомлюють свою роль у літописі історії. Утверджуючись у статусі поетів-новаторів, які безапеляційно відкидали пристосовництво у всіх сферах, вони створили власну поетичну мову, серед ознак якої: метафорична виразність, оригінальна манера письма, експресивно-смислове навантаження образів, необмежені словотворчі можливості та ін. Дмитро Павличко наголошує на незаклішованності тогочасного поетичного мовлення. На його думку, @нове бачення поетів 1960-х та 1970-х виражалося у їхній майстерності уникати кліше, у їх глибокому проникненні в життя і їх реакції на необтяжливе і просте сприйняття світу» (переклад наш – А. С.) [11, 6].

Актуальність дослідження зумовлена загальною експансією сучасних філологічних студій у різні наукові напрямки – культурологію, лінгвокультурологію, історію, етнологію тощо, розширенняМ царини перекладознавчих досліджень ЇХ антропологічно-культурною спрямованістю, його поглибленим інтересом до проблеми визначення способів перекладу конкретних мовленнєво-когнітивних феноменів, на кшталт поетичної метафори, з урахуванням її яскраво вираженої національно-культурної специфіки.

Проблематика перекладу метафор, зокрема метафор з демінутивним та аугментативним компонентом, англійською мовою у поетичному мовлені шістдесятників дотепер ґрунтовно не вивчалася, що, безумовно, є актуальним з точки зору сучасного перекладознавства.

Мета дослідження – довести важливість адекватного відтворення метафор-демінутивів і аугментативів для якісного перекладу поезії шістдесятників.

Об'єктом дослідження – є метафори з демінутивним та аугментативним компонентом у поетичному мовленні шістдесятників в оригіналі та англійських перекладах, а **предметом** – способи та прийоми їх відтворення у перекладах англійською мовою.

Багатовекторна парадигма сучасних філологічних досліджень спрямовує науковців на пошук нових поглядів та підходів до вивчення складних засобів творення своєрідної мовної образності, одним з яких є метафора як відображення особливостей національно-культурного світосприйняття. Представники шістдесятництва тяжіють до розширення смислових горизонтів поезії, у тому числі, за рахунок метафор. Метафора, збагачуючи лексичну систему мови новими значеннями, дозволяє шістдесятникам употужнити експресивний потенціал метафоричних образів.

Еволюція уявлень людини про метафору відбувалася протягом тисячоліть. Починаючи з античних часів вчені осмислювали метафору по-різному: вплив відмінних світоглядних концепцій та суспільно-культурних чинників на осмислення цього мисленнєвого і культурного явища призвів до появи суперечності підходів і діаметрально протилежних поглядів на її суть. Арістотель, поклавши початок ученню про метафору, розглядав її як спосіб перенесення імені, поєднання того, що існує реально, з нереальним, він "…у широкому значенні визначає її як будь-який переніс, побудований на подібності і суміжності. Переносне значення слова – це невластива назва, перенесена

з роду на вид, або з виду на рід, або з виду на виду, або по аналогії" [1, 76]. Арістотель вважав, що метафора увиразнює мову, надаючи читачу відчуття естетичної насолоди і новизни. Окрім цього, він наголошував і на евристичному потенціалі цього феномену, а саме: на можливості описувати невідомі явища. Отже, Арістотель відводив метафорі виняткову роль у відображенні об'єктивної реальності, оскільки тлумачив це явище не лише як мовну прикрасу, а і як єдино можливий засіб кодування смислових значень.

Діаметрально протилежні погляди щодо метафори висловлював Платон. Він не приймав пишного стилю ораторського мистецтва і в багатьох своїх філософських трактатах критично відгукувався про використання образних засобів мови [2, 8].

Давньоримські філософи, зокрема Цицерон, Деметрій, Квінтиліан, здебільшого поділяли погляди Арістотеля, не зважаючи на те, що по-різному трактували роль метафори у мовленнєвому процесі. Наприклад, Квінтиліан вважав, що головна роль метафори полягає у тому, що вона сприяє появі позначення для кожного предмета [3, 218]. Найкращою метафорою давньоримські мислителі вважали ту, у якій неістота уявляється діючою як істота [3, 232-233].

Гетерогенна природа метафор пояснює наявність великої кількості їх визначень, теорій і багатоаспектних класифікацій. Серед сучасних теорій метафор, якими нині послуговуються дослідники можемо назвати наступні: теорію інтеракційної взаємодію, теорію інтерпретації, теорію метафори П. Рікера, теорію концептуальної інтеграції ментальних просторів.

Макс Блейк розглядає метафору з позицій взаємопроникнення "двох різних поглядів на різні речі, які стосуються одного і того ж слова або фрази, чиє значення стає очевидним завдяки їх взаємозв'язку" (переклад наш – А.С.) [8, 38]. Окрім того він обґрунтовує "систему асоціативних спільних міць" для взаємодії різних об'єктів у метафоричних структурах [8, 40]. У рамках теорії інтеракційної взаємодії, ми поділяємо його погляди на причини творення метафор: 1) метафора виступає у ролі єдино можливого засобу вираження думки, 2) метафора є потужним стилістичним інструментом для творення образності.

Теорія інтерпретації представлена насамперед науковими пошуками Д. Девідсона та Е. Маккормака. На думку Дональда Девідсона, інтерпретування метафори залежить не лише від структури метафоричного образу, а й від здатності адресата зрозуміти закладений автором прихований зміст. Він називає метафору маренням, сновидінням мови. А «тлумачення сновидінь потребує комунікації сновидця з тлумачем, навіть якщо вони є одним цілим. Так само як і тлумачення метафор несе на собі відбиток як інтерпретатора, так і творця…Сам по собі процес інтерпретації метафор є витвором уяви» (переклад наш – А.С.) [9].

Головною ж причиною появи метафори він називає специфічний когнітивний процес, наслідки якого віддзеркалюються в мові і закріплюються мовцем. Л. Кравець зауважує, що з теорії Е. Маккормака випливає, що метафора розпізнається внаслідок виявлення і подібних властивостей референта, на яких ґрунтується аналогія, і відмінних, на основі яких виникає семантична аномалія, що породжує емоційну напругу [5, 20].

Теорія метафор П. Рікьора цікава для нас в першу чергу через семантичні зсуви на реченнєвому рівні, які ми можемо спостерігати і в поезіях шістдесятників. Окрім

того, Рікьор ввів поняття парадоксальної предикативної асиміляції та обґрунтував потребу впровадження поняття образу до семантичної теорії метафори. Особливого значення він надає творцю метафор. На його думку, це "майстер, який володіє словом, і з будь-якого виразу, непридатного для буквальної інтерпретації, створює значуще висловлювання з точки зору нової інтерпретації, яке цілком заслуговує назви метафоричної, оскільки породжує метафору… як щось прийнятне" [7, 418]. Метафоричне значення дослідник виводить із семантичного конфлікту і нового предикативного значення, яке виникає за рахунок усталених або розповсюджених лексичних значень слів. Таким чином, метафора для нього "не загадка, а її рішення" [7, 419].

Теорія концептуальної інтеграції ментальних просторів, яка активно розроблялася Ж. Фоконьє, М. Тернер, Л. Бєлєховою, допомагає дослідити і осягнути явище створення яскравих стилістично аномальних поетичних образів, якими насичена поезія шістдесятників; а за рахунок моделей багатопросторової мережі ментальних просторів можна простежити механізми компресії метафоричних образів у різних поетичних текстах.

Над проблемою типології метафор працювали багато вітчизняних та іноземних науковців, кожен з яких аналізує, описує та класифікує метафору по-різному. На сьогодні існують типології метафор, розроблені В. Москвином, Ю. Левіним, В. Апресян, І. Качуровським, Н. Арутюновою, Г. Скляревською, Л.Мацько, О.Мацько, В. Телією, О.Сидоренко, Л. Кравець, П. Ньюмарком та ін.

За визначенням Л.І. Мацько, метафора – вид тропів, побудованих на вживанні слів та виразів у переносному значенні [6, 238].

Опертям наших наукових поглядів на природу метафори є судження авторитетного перекладознавця Пітера Ньюмарка, викладені у його книзі "Textbook of Translation" (2004 рік). Метафору П. Ньюмарк трактує як будь-який образний вислів: перенесене значення предметного слова; персоніфікацію абстрактного поняття; опис одного поняття за рахунок іншого (переклад наш – А.С.) [10, 104]. Розроблену ним класифікацію метафор вважаємо практично корисною та відповідною поставленій меті. Він виділяє 6 типів метафор: мертві (dead), мовні штампи (cliché), загальновживані (stock), адаптовані (adapted), нещодавно утворені (recent) під якими Ньюмарк розуміє метафоричні неологізми, оригінальні (original). Прикметно, що дослідник проводить чітку межу між однослівними метафорами (one-word metaphors) і комплексними метафорами (complex metaphors) [10, 104].

Метафора, органічно пов'язана з художнім відображення дійсності у творчості поетів, неодноразово розглядалася у працях Лади Володимирівни Коломієць, яка дає наступне визначення поетичній метафорі: "Метафора – серцевина поетичного образу, образності мови взагалі [4, 159]. "Метафоричні неологізми", за висловом Пітера Ньюмарка, Л. В. Коломієць, як і більшість українських науковців, називає "авторською метафорою". Авторська метафора – її оригінальність, неповторність і влучність – ключ до успіху мистецького твору [4, 159].

Шістдесятники утворюють неологічні **метафори з демінутивним та аугментативним компонентом** і використовують їх у якості посилюючого елемента свого індивідуального експресивного словника, лінгвостилістичного потенціалу мови.

Вмотивовані індивідуальні відхилення від мовленнєвої норми, які полягають у порушенні структурно-семантичного поєднання морфем у слові, створюють ефект оказіональності та нестандартності звучання. Розглянемо декілька прикладів функціонування неологічних метафор, утворених за демінутивно-словотвірною моделлю, у поезіях представників українського шістдесятництва та проаналізуємо доцільність вживання перекладацьких способів та прийомів відтворення їх експресивно-стилістичного навантаження і функціонально-семантичних особливостей.

1.1. З кошлатих кущів *солов'ята* зиркали,
Як по землі і щедро і видавцем,
То зливи ходили, високі, як циркулі,
То мжичка мала метушилася видрібцем [14, 50].
(Л. Костенко)

1.2. *Nightingales* peep from shaggy bush,
as over the earth in torrents proper
downpours dance on high compass legs
or drizzles bustle along with a patter [14, 51].
(пер. М. Богачевська-Хом'як та Д. Гузар-Струк)

Використовуючи нейтральний іменник − компонент метафоричного образу *соловей*, Ліна Костенко демінутизує його, надаючи метафорі виразного емоційно-оцінного забарвлення. Яскравість зображуваної неологічної метафори *солов'ята* у реченні: *З кошлатих кущів **солов'ята** зиркали перекладачі* перекладачам не вдалося передати. Запропонований варіант перекладу ***Nightingales** peep from shaggy bush* по суті є буквальним перекладом; окрім того, спостерігаємо згасання неологічної метафори у перекладі: *nightingales*(соловей), який не відповідає як стилістично-експресивному заряду оригінальної одиниці, так і оказіональному ефекту, який вона створює.

Окрім того, цікавим з точки зору перекладу стилістичних особливостей поетичного мовлення шістдесятників є фонемний повтор звуку «м» та алітерація звуку «а» у реченні *То **м**жичк**а** **ма**л**а** **м**етушил**а**ся видрібцем*, які відсутні у запропонованому варіанті перекладу спостерігаємо незначну семантичну модуляцію: *Or drizzles bustle along with a patter*. Більш того, образномісткий прислівник *видрібцем* було відтворено менш експресивним ситуативним відповідником *patter*.

2.1.Коли я *один-однісінький*
Серед зелених снігів Приуралля [15, 10].
(В. Стус)

2.2.When I am all alone
among the green snows of the Urals [15, 11].
(пер. Я. Лассовський)

Василь Стус утворює неологічну метафору на основі числівника *один*, структурно змінюючи семантично-морфемні зв'язки в лексичній одиниці. Метафоричний образ самотності, який базується на візуалізації однини – як субстанційного стану душі – стилістично маркований. Я. Лассовський відтворює оригінальну неологічну метафору *один-однісінький* шляхом згортання метафори до пояснення її значення.

Запропонований ним варіант перекладу звучить так: *I am all alone*, який є вдалим з точки зору музикальності першотвору.

3.1.Затуливши собою від нього
Своїх *двійко* незламаних крил… [12, 41].
(І. Драч)

3.2. Було вилучено перекладачем

Вірш Івана Драча «Єдина, з твоїх фантазій» перекладений англійською мовою Данієлем Гальперном, який вилучає не лише неологічну метафору ***двійко*** *незламаних крил*, утворену на основі числівника два, який було демітунизовано, а й цілих два речення, без яких втрачається емоційно виразний портрет дівчини. У даному випадку вважаємо використання прийому вилучення неабиякою хибою перекладача, адже високий художній ефект поетичного слова Івана Драча нівелюється.

4.1.Ти – з себе скалок. *Вискалики* твої –
Мов зайчики у чорнім вируванні [15, 90].
(В. Стус)

4.2.a splinter of yourself. *A sparkling shard* –
rippling glitter in the spinning black [15, 91].
(пер. Я. Лассовський)

У даному прикладі помічаємо цікаву неологічну метафору *вискалики твої*, яку Василь Стус утворює за аналогією до іменника *скалка*. Перекладач намагається пояснити значення неологічної метафори, унаслідок чого фіксуємо згасання індивідуально-авторського забарвлення дійсності. Запропонований варіант перекладу *a sparkling shard* не передає стилістичного навантаження оригінальної одиниці.

5.1.Іскряться очиці,
Раюють білиці,
Пахкі од живиці,
На гострих *пуантиках*
бісяться в твісті [13, 17].
(І. Драч)

5.2.Sharp eyes glinting
the squirrels spin.
Urgent with resin
they chatter and whirl.
They are dancing the twist [13, 18]. (пер. П. Шварц)

За демінутивно-словотвірною моделлю Іван Драч утворює яскравий метафоричний образ: *очиці на гострих* ***пуантиках***, який П. Шварц вилучає, унаслідок чого експресивно-стилітичне навантаження першотвору зазнає змін і втрачає принципово важливу деталь – смислову несподіваність метафоричної образності оригіналу. Зауважимо, що саме за рахунок слово-образу *пуантики* вибудовується увесь символічний колорит фрази.

6.1.Прорвало нарешті − лікар вже тут.
Біжать санітари − білі халати.
Найзвичайнісінька з мирних скрут −

Регочуть і плачуть мирні солдати [13, 34].
(І. Драч)
6.2.At last, her water broke.
The doctor appeared.
Orderlies – white smocks – were running.
The crisis of ordinary life!
The war-weary soldiers laughed and wept at once [13, 35].
(пер. П. Немсер, М. Рудман)

Перекладачі вирішують відтворити неологічну метафору ***найзвичайнісінька*** *з мирних скрут* антонімічно, змінюючи емоційно-експресивне навантаження оригіналу: *The crisis of ordinary life!* П. Немсер та М. Рудман посилюють музикальність першотвору за рахунок гри слів orderly (військовий санітар, черговий санітар; акуратність) та ordinary (звичайний, спокійний). На жаль, саму неологічну метафору та її асоціативну образність втрачено при перекладі англійською мовою, образний компонент вилучено Все це не дозволяє перекладачам створити відповідну психологічну атмосферу та наповнити її важливим символічним змістом, закладеним автором.

Нарівні з неологічними метафорами-демінутивами шістдесятники створюють і неологічні метафори-аугментативи, згрубілі суфікси яких надають посилюючим елементам протилежного звучання. Нестандартність словотвірних інновацій складає найбільшу складність для перекладачів. Розглянемо декілька прикладів відтворення англійською неологічних метафор, утворених за аументативно-словотвірною моделлю:

7.1.Ось *річище*:
Заглиблюйся помалу
Випростуй плечі.
Межи берегами –
Замало світу [15, 130].
(В. Стус)
7.2.Here`s *a riverbed*:
Enter its depth. Slowly
Straighten your shoulders.
There`s a world aplenty
between its banks [15, 131].
(пер. Я. Лассовський)

Перекладач неправильно інтерпретує зміст неологічної метафори *Ось* ***річище****: Заглиблюйся помалу*, внаслідок чого неправильно відтворює образ англійською мовою. Запропонований Я. Лассовським варіант перекладу *Here`s* ***a riverbed****: Enter its depth* порушує вмотивовану непередбачуваність оригінального метафоричного образу і заміняє його на інший, адже *riverbed-* це русло ріки, але аніяк не річище, яке уособлює велику, згрубілу, небезпечну силу думки. У даному випадку, переклад є хибним, а сам неологізм не увиразнюється як того потребує поетика оригіналу.

8.1.*І ти в літах стрягнеш,*
як зерня в ***шкаралущі***. Болю мій
на попіл вигорілий! Як нестерпно

було б тебе удруге народити
і знов, як перше, вздріти немовлям [15, 134].
(В. Стус)

8.2.*And in these years you linger*
like a kernel in its ***shell***. Oh, sorrow,
burned down to ashes! It would be unbearable
to give you life once more, and one more time
behold you as a babe [15, 135].
(пер. Я. Лассовський)

У вірші В. Стуса «Синові» неологічна метафора слугує джерелом експресії і прозорої колоритності, тому її відтворення у перекладі є необхідним. Я Лассовський відтворює оригінальну метафору *І ти в літах стрягнеш, як зерня в* ***шкаралущі*** методом буквального перекладу, вилучаючи при цьому емотивний компонент метафоричного образу: *And in these years you linger like a kernel in its* ***shell***, спричиняючи втрату художньо-естетичних асоціацій, пов'язаних із нівелюванням зображуваної перекладачем символічності.

Проаналізувавши наведені вище приклади, ми прийшли до висновку, що переклад неологічних метафор з демінутивним та аугментативним компонентом по суті є трансляцією палітри виняткових почуттів автора, який збагачує мовну виразність поетичної лексики як зменшувально-пестливим новаторством, так і згрубілою маркованістю словоформ. Поглиблений зміст поезій із подальшим зміщенням на стилістичному рівні може паралізувати хід думки перекладача. Тож перекладачу не слід використовувати прийом вилучення неологічних метафор, а зосередитися на можливостях передачі експресивної та емоційної виразності поетичного тексту.

Той факт, що метод вилучення є найчастотніше вживаним перекладачами у ході роботи над відтворенням неологічних метафор, у складі яких є демінутивний / аугментативний компонент англійською мовою, свідчить про високий рівень складності передачі неологічного поетичного замислу автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Античные теории языка и стиля (антология текстов) / [гл. ред. изд. И. А. Савкин]. – СПб: Алетейя, 1996. – 364 с.
2. Античные теории языка и стиля / [под ред. О. Фрейденберг]. – М. : Соцэкгиз, 1936. – 341 с.
3. Антологія української класичної поезії / Упоряд. і передм. М. Ласло. – Бухарест : Критеріон, 1970. – 317 с. – З колекції Погребенника Ф.П.
4. Коломієць Л.В. Способи перекладу Михайлом Найданом авторських метафор Павла Тичини / Л.В. Коломієць / Філологічні трактати // Вісник СумДУ. – Суми, 2010. – Т. 2. – С. 150-159.
5. Кравець Л. В. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст. / Л. Кравець. – К. : Академія, 2012. – 409 с.
6. Мацько Л. І. Стилістика української мови / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К. : Вища шк., 2005. – 460 с.

7. Рикёр П. Метафорический процесс как познание, воображение и ощущение / П. Рикёр. // Теория метафоры: Сборник [пер. с анг., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журинской] – М.: Прогресс, 1990. – С. 416-435.
8. Black Max Models and Metaphor ⁄ M. Black // Studies in language and Philosophy. – Ithaca: Cornell University Press, 1962. – P. 25-47.
9. Davidson Donald What Metaphors Mean / D. Davidson // Critical Inquiry. – Chicago: The University of Chicago Press, 1978. – Vol. 5, No1, Special Issue on Metaphor. – P. 31-47.
10. Newmark P. More Paragraphs on Translation / P. Newmark. − L.: The Cromwell Press, 1998. – 226 с.
11. Poetry of Soviet Ukraine's new world: an anthology. – Wood, Ashford, Kent : Paul Norbury Publications, 1986. – 240 p.

ІЛЮСТРАТИВНІ МАТЕРІАЛИ:

12. Драч І. Анатомія блискавки: Поезії, проза / І. Драч. – Х.: Фоліо, 2002. – 509 с.
13. Drach Ivan "Orchard Lamps" / Ivan Drach [edited by Stanley Kunitz with woodcuts by Jacques Hnizdovsky]. – NY. : A sheep Meadow Press Book. – 79 pp.
14. Four Ukrainian poets: Drah, Korotych, Kostenko, Symonenko [edited, with an introduction by George S.N. Luckyi. Translated by Martha Bohachevsky-Chomiak and Danylo S.Struk]. – NY. : Quixote, 1969. – 84 p.
15. Selected poems by Vasyl Stus [translated andedited by Jaropolk Lassowsky; introductiob by Georhe Y. Shevelov]. – New York : The Ukrainian Free University, 1987. – 166 p.

Стаття надійшла до редакції 8.10.2015 р.

Саволоцкая А.А., магистрант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

МЕТАФОРЫ С ДИМИНУТИВНЫМ И АУГМЕНТАТИВНЫМ КОМПОНЕНТОМ В ПОЭТИЧЕСКОЙ РЕЧИ ШЕСТИДЕСЯТНИКОВ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ЗАДАНИЙ ПЕРЕВОДА

В статье рассматривается проблема перевода на английский язык метафор-неологизмов как одного из самых продуктивных способов увеличения экспрессивно-эстетических возможностей поэтического языка поэтов-шестидесятников. Словообразовательные и морфологические особенности единиц оригинала сравниваются с вариантами их перевода с целью обнаружения уровня полноты и эквивалентности перевода ярких образных неологизмов с метафорическим компонентом.

Ключевые слова: *метафора с диминутивным компонентом, метафора с аугментативным компонентом, метафора-неологизм, экспрессивный потенциал, стилистическая нагрузка.*

Savolotska A., Master's Degree Stud.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

METAPHORS WITH DIMINUTIVE AND AUGMENTATIVE COMPONENTS IN THE POETIC LANGUAGE OF THE SIXTIERS THROUGH THE PRISM OF TRANSLATION TASKS

The present paper is concerned with the ways of translation of diminutive and augmentative components of metaphors in the poetic language of Ukrainian Sixtiers. The proffered examples illustrate the application of diverse translation strategies, of which the end-product has been evaluated in terms of its functional adequacy. The practical results of this thesis aim at finding a better solution for interlingual transference of culturally-specific and/or author's metaphors taking into consideration the uniqueness and originality of the source texts.

Keywords*: metaphor with diminutive component, metaphor with augmentative component, metaphor, neologism expressive potential stylistic load.*

УДК 811.222.1-119

Решетова (Сайко) А. С., асп.,
Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, м. Київ

ЕПТОНІМИ В ЗАГОЛОВКАХ АНГЛОМОВНИХ ЗМІ

У статті на основі англомовних ЗМІ здійснено спробу з'ясувати закономірності застосування стійких висловів, зокрема епонімів, у заголовках медіа-текстів. Відібрано зразки найуживаніших епонімів та висвітлено їхні функції у ЗМІ.

Ключові слова: *епоніми, стійкі вислови, медіа-контекст, асоціативний комплекс.*

У наш час засоби масової інформації використовуються як ніколи активно, до того ж потік інформації постійно зростає. Розвиток масової комунікації позитивно впливає на обізнаність людей із навколишнім світом, проте за цим розвитком криється чинник, що маніпулює масовою свідомістю. Саме ЗМІ одними з найперших провокують масовізацію особистості, стандартизують погляди, поведінку людей, зумовлюють однаковість їхніх реакцій [3, с. 71–72].

Мова ЗМІ постійно привертає увагу дослідників (назвімо таких, як В. Костомаров, С. Сметаніна, А. Лемов, Т. Анісімов, В. Федров, С. Слєпцова, Б. Коваленко та ін.), бо це засіб поширення мовних тенденцій, соціально детермінована реалізація національної мови, яка відображає її стан у певний історичний проміжок часу. Як зазначає Г. Я. Солганик, ЗМІ – це «головний мовний наставник після школи» [6, с. 261–268].

Велика роль у медійній продукції відводиться заголовку. І не обов'язково саме інформувальна функція заголовку є пріоритетною − читач не завжди дочитує статтю до кінця, інколи переглядає її побіжно, тому завдання журналіста полягає у виборі таких мовних засобів, які б виконували антиципірувальну функцію, підштовхували реципієнта до певних очікувань, впливали на емоційну сферу адресата. Зважаючи

на те, що заголовок концентрує у собі зміст матеріалу і вже ідейно або психологічно спрямовує читача на сприйняття інформації, спробуємо з'ясувати, якими мовними засобами користуються журналісти англомовних ЗМІ.

«*Ептоніми*» (термін Л. Дядечко) – це вислови відомих людей, назви кінофільмів, творів художньої літератури та мистецтва, які стала крилатими [1, с. 34]. Спираючись на певні культурні або побутові асоціації, ептоніми виконують роль своєрідного ментально-культурного коду. Дуже цікавим зі стилістичного погляду є використання ептонімів у заголовках статей, адже в медійному заголовку «вміщена основна ідея та авторський задум» [4, с. 55], що асоціативно налаштовують реципієнта на сприйняття тексту. Використання таких висловів у заголовках медійних текстів – це певне розставлення акцентів і смислів, на яких хотів наголосити автор. Стилістична трансформація фразеологічних одиниць у медійному дискурсі можлива тільки тоді, коли ці одиниці відомі широкій аудиторії («ефект непередбачуваності, який уважається основним у медійній комунікації, буде можливий у похідному фразеологізмі лише за умов урахування фонових знань реципієнта») [5].

Переглядаючи та аналізуючи заголовки в англомовних ЗМІ, зокрема й Інтернет-ресурси (*The Scotsman, Daily News, Harvard Magazine, The Guardian, The Post Newspaper, The Economist, GulfNews, the R&D, Daily Times*), помічаємо, що популярність використання ептонімів не зменшується, а навпаки – зростає.

Найчастіше джерелами ептонімів стають біблеїзми та латинські вирази: ***alma mater***, ***alter ego***, ***omnia mea mecum porto; the Holy Grail, Judas kiss.***Вони, завдяки яскравій експресивності та насиченій виразності, підсилюють вплив медійного дискурсу, одна із функцій якого полягає в маніпуляції свідомістю адресата. Як правило, такі ептоніми вживаються в політичному дискурсі, зокрема в статтях, присвячених політичним подіям, і виступах політичних діячів. Християнські мотиви сприяють більш проникливому сприйняттю тексту реципієнтами, потребують залучення більшої уваги та довіри.

Простежується тенденція використання назв творів відомих американських і англійських письменників: ***Twilight Zone***, ***Love Story***. Сталі вислови, пов'язані з історичними подіями і фактами (***iron curtain***; ***evil empire***; ***make love, not war***; ***to cross the Rubicon***; ***Carthage must be destroyed***; ***Pyrrhic victory***; ***Iron Lady***), спрямовують читача на серйозний зміст статті. Мова у таких статтях іде, як правило, про масштабні проблеми людства. Такі статті займають перші шпальти друкованих видань і є популярними серед читачів. Заголовки з ептонімами такого зразка демонструють серйозний «імідж» ЗМІ і орієнтуються на лаконічність і чіткість викладення змісту статті.

І, нарешті, розмовні й навіть сленгові вирази на зразок ***rot in hell***, ***road map, let's compare notes*** частіше вживаються у жовтій пресі.

Набуває поширення практика використання суто англійських/ американських висловів у заголовках, які відомі і сприймаються лише носіями мови. До таких належать, зокрема, вислови ***Mayday***, ***It's time for America's Dad to talk, Great Scott!*** тощо.

Вибір заголовка, в якому вживаються ептоніми, вимагає від автора більших зусиль для знаходження влучного сталого вислову, але водночас такий вислів якісно збагачує публікацію і привертає увагу читачів. Якщо поглянути на кількість «лайків»

або переглядів статті в електронному джерелі, де у заголовку є ептонім, можна пересвідчитися в тому, що така стаття стає популярною, поступаючись тільки тим, які висвітлюють нагальні проблеми людства і світу.

Привертаючи увагу читача, як зазначає Ж. Колоїз, «адресант кодує певну інформацію не лише з метою донесення її до читача (адресата), а й із метою актуалізації його уваги» [2, с. 34–39], ептоніми виконують функцію атрактивну та функцію експресивно-емоційного впливу. Такі статті є лаконічними, виразними, «незаяложеними» і динамічними.

Отже, аналіз ептонімів у заголовках англомовних ЗМІ, використаних у друкованих виданнях та в Інтернет-ресурсах, засвідчує високу частотність звернень до біблійних та латинських виразів, творів американських і англійських письменників, висловів, джерелами походження яких є історичні події. Такі пріоритети не лише відображають «асоціативний комплекс» журналістів, а й певною мірою нав'язують його читачам різного віку. Широке використання ептонімів пояснюється прагненням авторів надати текстам особливого національного колориту, реалізувати потенційну здатність ептонімів актуалізувати активну позицію в тексті та емоційно впливати на реципієнта. Ептоніми в мас-медійних текстах можуть використовуватись як у власне текстах (для експресивного забарвлення), так і в заголовках (для акцентування уваги читача). В обох випадках ептоніми у структурі медіа-статті мають позитивне значення для розвитку медійного дискурсу загалом, адже вони урізноманітнюють і роблять цікавішими мову ЗМІ, а їхні трансформації надають їй образності та символізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дядечко Л.П. Крилаті слова в російській мові: системно-функціональний та лексикографічний аспекти: Автореф. дис. д-ра філол.наук: 10.02.02 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Ін-т філології. – К., 2003. – 34 с.
2. Колоїз Ж. Порушення фразеологічних норм як один із способів інтенсифікації виразності у мові ЗМІ / Ж.Колоїз // Мандрівець. – 2004. – № 2. – С. 34–39.
3. Конюхова Т.В. Влияние СМИ на массовое сознание в информационном обществе [Электронный ресурс] / Т.В. Конюхова. Фундаментальные исследования. – 2005. – № 3 – С. 71–72. – Режим доступа: www.rae.ru/fs/?section=content&op=show_srticle&article_id=7779969
4. Медіалінгвістика: словник термінів і понять / Л.Шевченко, Д. Дергач, Д.Сизонов / за ред. Л. Шевченко. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2013. – 55 с.
5. Современная политическая лингвистика: учебное пособие/ Э.В. Будаев, М.Б. Ворошилова, Е.В. Дзюба, Н.А. Красильникова; отв. ред. А.П. Чудинов; Урал. гос.пед. ун-т. – Екатеринбург: Изд-во УрГПУ, 2011.
6. Солганик Г.Я. О языке и стиле газет / Г.Я. Солганик. Язык СМИ как объект междиципли нарного исследования: сб. науч. тр. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – С. 261–268.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Reshetova (Saiko) A.S., PhD student,
O.O. Potebnya Institute of Linguistics, NAS of Ukraine

EPTONYMS IN ENGLISH MASS MEDIA HEADLINES

The author makes an attempt to clarify a usage of set expressions, especially eptonyms, in mass media headlines. Examples of the most common eptonyms were selected and their functions in mass media were defined.

Keywords: *eptonyms, set expressions, media-context, associative complex.*

Решетова (Сайко) А. С., асп.,
Институт языкознания имени А.А. Потебни НАН Украины

ЭПТОНИМЫ В ЗАГОЛОВКАХ АНЛОЯЗЫЧНЫХ СМИ

В статье на материале англоязычных СМИ предпринята попытка выяснить особенности употребления устойчивых выражений, в частности эптонимов, в заголовках медиа-текстов. Рассмотрены некоторые примеры эптонимов и освещены их функции в СМИ.

Ключевые слова: *эптонимы, устойчивые выражения, медиа-контекст, ассоциативный комплекс.*

УДК 811.161.2’367 А. Багряна

Сахно Б.Ю., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПАРЦЕЛЬОВАНІ РЕЧЕННЯ – ЕКСПРЕСИВНІ РЕПРЕЗЕНТАНТИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ АННИ БАГРЯНОЇ

Статтю присвячено вивченню парцельованих речень, їх структурним особливостям та емоційно-експресивному навантаженню у прозових творах Анни Багряної.

Ключові слова: *парцельовані речення, об’єктивна та суб’єктивна модальність, компоненти поверхневої структури речення, експресія, Анна Багряна.*

Парцельовані речення як багатоаспектне явище віддавна цікавили мовознавців. Вперше на позначення розділення речення на кілька самостійних висловлень, інтонаційно та графічно відокремлених, проте єдиних за змістом, увів термін «парцеляція» О.Ф. Єфремов. Варто, однак, зауважити відсутність однозначної інтерпретації цього поняття. Досить часто парцеляцію у лінгвістичних дослідженнях не відмежовують від приєднувальних речень (Л.В. Щерба, В.В. Виноградов), неповних речень (О.М. Пєшковський).

Парцельовані конструкції як окремі структури отримали обґрунтування у працях Ю.В. Ванникова, С.Н. Марича, А.П. Загнітка.

В.В. Жайворонок аналізує парцельовані утворення як явище мовленнєве, тобто як факт комунікативного синтаксису. Натомість приєднувальні структури, на думку дослідника, – це синтаксичне явище мови як системи [4: 482].

О.О. Селіванова розглядає парцельовані конструкції як вияв асиметрії системи мови та мовлення, тобто парцеляція виникає у рамках невідповідності структури речення та висловлювання [10: 536].

Розмежовуючи парцельовані та приєднувальні речення, О.П. Сковородников влучно зауважує, що парцеляція відповідає динамічному аспекту речення, а приєднування – статичному [11: 141].

Кількість парцельованих компонентів передбачається структурними можливостями синтаксичної єдності, яка сегментується, а кількість приєднувальних складників визначає мовленнєва ситуація. Окрім того, парцельовані компоненти можна об'єднати у цілісну синтаксичну одиницю на основі єдиної змістової канви, що неможливо за умови приєднування.

В контексті теорії актуального членування речення в науковому обігу усталився погляд на парцельовану конструкцію як на новий самостійний рематичний центр, темою для якого слугує весь попередній склад речення. Зважаючи на те, яка саме частина цілісної структури виводиться у парцелят, можемо говорити про зміну актуального членування висловлювання. Таким способом реалізується емоційно-видільна функція парцельованого речення.

Окрім емоційно-видільної, О.П. Сковородников пропонує визначати зображальну, експресивно-граматичну та характерологічну функції парцеляції художнього прозового тексту [11:161].

Отже, парцеляція, як зазначає «Словник лінгвістичних термінів» Д.І. Ганича, І.С. Олійника, – це «таке членування речення, при якому зміст висловлення розкривається не в одній, а в двох чи кількох інтонаційно-смислових мовних одиницях, розташованих одна за одною після розділової паузи» [3: 181].

Парцелювання синтаксичних конструкцій стало ознакою мовостилю сучасної української письменниці Анни Багряної. Емоційно наснажені парцельовані висловлювання в її творах є продуктивними та яскравими засобами увиразнення думки, сприяють більш емоційній на динамічній передачі інформації. До об'єктивного відтворення дійсності, яке закладене у структурі речення, додається авторська оцінка, що свідчить про зв'язок експресивного у синтаксисі з поняттям суб'єктивної модальності.

З огляду на парцельований елемент як на сегмент простого чи складного речення, що містить певний компонент поверхневої структури речення, вважаємо за доцільне відповідні конструкції в творах Анни Багряної об'єднати в такі групи.

2. Речення з парцельованими присудками, що є характерним для мови аналізованих творів та художньої літератури загалом. Це пояснюється тим, що предикат, будучи носієм категорій часу та модальності, у смисловому плані є найбільш самостійним, а тому без перешкод парцелюється. Виносяться в парцелят як прості дієслівні присудки, так і складені: *Отак і старі мої. До неба прагли. Шукали навпомацки чогось високого. І – знаходили*. [2: 11]. *Я вже так близько – біля голосу його. Стою.* [2: 84]. *Не знала – дякувати як – за подарунок – незвичайний. Несторові. Повинна.* [2: 148 – 149]. Останнє речення містить парцельований складений присудок змішаного типу, структуру якого формують дієслівна зв'язка *бути* у нульовому варіанті, прикметникове слово з модальною семантикою категоричної обов'язковості та інфінітивний

призв'язковий компонент *дякувати*. Інфінітивний призв'язковий компонент лишився у базовій частині речення, а друга модальна зв'язка, виражена прикметниковим словом *повинна,* парцелювалася. Таке оформлення надає синтаксемі яскравішої оглядовості завдяки привернення уваги реципієнта до окремих змістових компонентів.

1. Рідше за частотністю вживання трапляється парцелювання підмета у постпозиції до базової частини речення. Функцію парцельованого простого підмета виконує прикметникове слово: *Надійкою назвали. Бо, певно, сподівалися від мене чогось. Рідні мої.* [2: 7]. Показовим є парцельований підмет у дублюючій позиції: *І у серці моєму тоді – любов – лунала. […]Любов. До Руслана.* [2: 93]. Парцелят не випадково повторює опорний суб'єкт, оскільки наповнює його додатковим, емоційним, підсиленим анафоричним змістом.

2. Як опорне слово може виступати і додаток: *Серце витримає. Усе.* [2: 146] – відокремлюється прямий придієслівний додаток. *Намагалася зрозуміти «місячну сонату». І багато інших речей у житті.* [2: 13] – парцельований додаток, виражений аналітично-цілісним словосполученням. *І – прощаюся. З ним.* [2: 105] – парцелюється непрямий придієслівний додаток.

3. Парцельовані конструкції з атрибутивним парцелятом конкретизують зміст попередньої частини, роз'яснюють певні важливі деталі. В окремих постпозитивних означеннях поєднуються і відокремлення, і парцеляція: *Води хочеться. Холодної.* [2: 138]. *І у серці моєму тоді – любов – лунала. Безмежна. Довершена. Дивна така. Любов. До Руслана.* [2: 93]. Останній сегмент є неузгодженим прийменниково-іменниковим означенням, сформованим прийменником *до* та родовим відмінком субстантива.

Парцелюватися може і присубстантивне відокремлене узгоджене означення, виражене дієприкметниковим зворотом: *Тоді сни – іще – снились мені. Образами потойбічними переповнені.* [2: 158]. Дистантна позиція дієприкметникового звороту щодо пояснюваного слова наближена до присудка, віддалена від підмета, сприяє його відмежуванню.

Парцелюються означення, які називають опосередковану ознаку предмета і виражають відношення ознаки до іншої ознаки: *І я слухала. Мовчки.* [2: 13] – означення способу дії, репрезентоване означальним прислівником, яке виражає внутрішню властивість дії, тобто ознаку предикативної ознаки. *І ми йдемо. Удвох*.[2: 204] – опосередковане кількісне означення, виражене відчислівниковим прислівником.

4. Винесення обставин у парцелят викликане їх уточнювальним значенням, смисловою самостійністю та певною формально-семантичною автономністю у структурі простого речення: *І зникає все раптом. Довкруж мене.* [2: 192]. *І я покірно пішла. До своїх зошитів… потаємних.* [2: 116] – обставини місця, що визначають просторові координати предикативної ознаки. *Я ж тут. Тепер.* [2: 196] – обставина часу, виражена часовим прислівником.

Парцелюються відокремлені обставини, виражені дієприслівниковими зворотами у постпозиції до дієслова-присудка, з яким корелюють: *Мовчить. Лукавого усміху не приховуючи*. [2: 150]. *Я – за батьком – поспішила. Боячись озирнутися.* [2: 122]. *«Знаю», – відповідаю. Зухвальства власного не криючи.* [2: 172]. Позначаючи

додаткову дію, відмежований дієприслівниковий зворот набуває певної самостійності, виступає напівпредикативною одиницею в реченні.

5. Парцеляції часто зазнають речення, ускладнені однорідними членами. Однорідні присудки, зокрема, створюють широкий асоціативний ряд: *Серпанок зі снігу шлях заступає. Але не шкодить.* [2: 204]. *Тиша настає. Останні схлипування, зітхання і зойки приборкує. У мені.* [2: 192]. Цікавим є речення з однорідними складеними двочленними дієслівними присудками, призв'язкові інфінітивні компоненти яких виводяться у парцелят, але поєднуються з дієслівною зв'язкою у основній частині речення: *Не хочу ні з ким розмовляти. Нікуди – йти. Нічого – робити* [2: 187].

Однорідні підмети у парцелятах зазвичай об'єднує узагальнене слово у препозиційній основній частині: *Привітами усі розкидаються. Поляки, німці, бельгійці, чехи… Художники, науковці, журналісти… чоловіки та жінки. Знайомі та незнайомі обличчя.* [2: 162].

Продуктивно сегментуються конструкції з однорідними додатками, які розшифровують узагальнений компонент. Завдяки парцелюванню та повторюваному сполучнику *і*, що об'єднує попарно додатки в єдині семантичні блоки, увиразнюється ритм мови тексту: *І тоді я – раптом – про все на світі забула. Про бабу і холод зимовий. Про день свій і дні чужі. Про Солтанівку темну і Київ, вогнями штучними освітлений. Про сусідів усіх і про Наталку.* [2: 92].

6. В аналізованих творах спостерігаємо парцелювання складних синтаксичних одиниць із сурядним та підрядним зв'язками між предикативними частинами. Парцельовані складносурядні речення мають переважно єднальне значення, оформлене відповідним сполучником: *Музика однакова у серцях нам звучить. І це – найважливіше.* [2: 204]. *Прокидаюся від музики тієї. І музика мені грати не перестає.* [2: 79].

У складнопідрядних реченнях лінія мовленнєвого розриву зазвичай проходить між базовим реченням та парцельованою постпозиційною підрядною частиною зі значенням причини завдяки її інтонаційному увиразненню: *Нічого не запитувала. Більше. Бо – навіщо?* [2: 168]. Складнопідрядне речення з послідовною підрядністю: *І я віхолу раптом уявила. Сильну-сильну. Яка замітає снігом важким усі дороги і всі двори, всі носи довгі і язики злі солтанівські. Бо набридли вже мені – зі своєю грубістю.* [2: 91].

Парцеляти складного речення скоординовані з базовою структурою, граматично залежать від неї. Парцельовані синтаксичні одиниці зазвичай композиційно не відрізняються від непарцельованих конструкцій.

Парцельовані речення прози Анни Багряної підпорядковуються світоглядним настановам письменниці, створюють необхідну експресію, особливу авторську поетичну модальність, про що свідчить аналізована конструкція, винесена в епіграф одного з її романів: *Можеш нічого не казати. Просто почуй мене. І цього вистачить.* Подібні конструкції в художньому тексті засвідчують зв'язок індивідуально-символічного змісту речення з живомовною стихією: *Усе байдуже. Тепер. Раптом. Стає*. [2: 163]. *Втомилася. Бути такою. Якою стала. Колись*. [2: 164].

Отже, систематичними складниками індивідуального експресивного синтаксису Анни Багряної, що забезпечують одну з впізнаваних рис її стилю загалом, стали

парцельовані речення, які відображають увагу автора до деталей, надають прозовому тексту певного ритмомелодійного визначення, відтворюють інтенсивність почуттів, а також забезпечують динамізацію художньої дії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Арібжанова І. М*. Означення / І. М. Арібжанова // Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис: Підручник / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева та ін. – К. : Знання, 2010. – С. 222 – 229.
2. *Багряна Анна*. Дивна така любов. Роман-соната / Анна Багряна. – К. : Нора-Друк, 2010. – 208 с.
3. *Ганич Д.І., Олійник І.С.* Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.;
4. *Жайворонок В.В*. Парцеляція / В.В. Жайворонок // Українська мова: Енциклопедія. / За заг. ред. В. М. Русанівського. – 3-є вид., доп. – К. : Українська енциклопедія, 2007. – С. 481 – 482. ;
5. *Загнітко А.П.* Теоретична граматика сучасної української мови: Морфологія, Синтаксис / А.П. Загнітко – Д. : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 991 с.;
6. *Марич С.Н.* Парцеллированые конструкции в современном украинском литературном языке / С.Н. Марич / Дисс. канд. филол. наук. – К., 1989. – 188 с.
7. *Мойсієнко А.К*. Однорідні члени речення / А. К. Мойсієнко // Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис: Підручник / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева та ін. – К. : Знання, 2010. – С. 265 – 270. ;
8. *Мойсієнко А.К*. Напівпредикативні відокремлені члени речення / А. К. Мойсієнко // Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис: Підручник / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева та ін. – К. : Знання, 2010. – С. 255 – 262.
9. *Пешковский А.М.* Русский синтаксис в научном освещении / А.М. Пешковский. – М.: Учпедгиз, изд. 7, 1956. – 544 с.
10. *Селіванова О. О*. Парцеляція / О.О. Селіванова // Лінгвістична енциклопедія. – Полтава : Довкілля – К., 2011. – 844 с.
11. *Сковородников А.П.* Экспресивные синтаксические конструкции современного русского литературного язика / А.П. Сковородников. – Томск : Изд. Томского гос. пед. ин-та, 1981. – 210 с.
12. *Чернушенко Н.М.* Парцеляція як засіб експресивного синтаксису української художньої літератури другої половини ХХ століття / Н.М. Чернушенко // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ і. Г.С. Сковороди. – Вип. 35. – Харків: Харківський нац. пед. ун. ім. Г.С. Сковороди, 2013. – С. 128 – 135.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2015 р.

Сахно Б.Ю., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ПАРЦЕЛЛИРОВАННЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ – ЭКСПРЕССИВНЫЕ РЕПРЕЗЕНТАНТЫ ИНДИВИДУАЛЬНОГО СТИЛЯ АННЫ БАГРЯНОЙ

Статья посвящена изучению парцеллированных предложений, их структурным особенностям и эмоционально-экспрессивной нагрузке в прозе Анны Багряной.

Ключевые слова: *парцеллированные предложения, объективная и субъективная модальность, компоненты поверхностной структуры предложения, экспрессия, Анна Багряная.*

Sakhno B.Y., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

PARCELING SENTENCES AS MEANS OF EXPRESSIVE REPRESENTATION OF ANNA BAGRYANA'S INDIVIDUAL STYLE

The article is devoted to the study of parceling sentences, their structural characteristics and emotional and expressive meaning in Anna Bagryana's *prose.*

Keywords*: parceling sentences, objective and subjective modality, components of the surface sentence structure, expression, Anna Bagryana.*

УДК 811.161.2'373(045)

Семашко Т. Ф., к. філол. н., доц.,
докторант Інституту філології КНУ ім. Тараса Шевченка, м. Київ

СПЕЦИФІКА ВЕРБАЛІЗАТОРІВ ТАКТИЛЬНИХ ВІДЧУТТІВ У СТРУКТУРІ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ (НА ЛЕКСИКОГРАФІЧНОМУ МАТЕРІАЛІ)

У запропонованій розвідці на широкому історичному матеріалі обґрунтовується необхідність комплексного діахронічного розгляду формування етнокультурних стереотипів із тактильним компонентом. Надійним джерелом вивчення лінгвокультурних феноменів у діахронії є лексикографічні матеріали, оскільки словники є засобом фіксації семантичної організації не тільки лексикону, а й мисленнєвих процесів.

Ключові слова: *чуттєве сприйняття, дотиковий модус перцепції, перцептивні стереотипи.*

Опис будь-якої мови не можна здійснити без урахування того, що відбувається у головах людей, оскільки мозок є основою творення цілісної картини світу. Сенсорне сприйняття у цьому процесі є найпершим контактом людини з навколишньою дійсністю, через яке концептуалізується та інтерпретується отримана за допомоги органів чуття уся перцептивна інформація. Така інформація визначається колективним і індивідуальним досвідом носіїв мови, а також традиціями та стереотипами,

що склались у відповідному лінгвотовариві, що за допомоги вербальних засобів отримали відображення в мовній картині світу.

Тісний взаємозв'язок категоризації з системою сприйняття світу п'ятьма органами чуття, з одного боку, і з обробкою сенсомоторних і перцептивних даних за допомогою мови [2, с. 307], з іншого, робить актуальними дослідження специфіки мовної репрезентації сенсорних (перцептивних) ментальних комплексів, якими виступають перцептивні етнокультурні стереотипи. А оскільки стереотипи є результатом систематизації феноменів у свідомості, відповідно, відомості про них можуть бути отримані за умови вивчення системи мовних фактів, які повинні вестися як у синхронному, так і в діахронічному аспектах одночасно. Надійним джерелом вивчення лінгвокультурних феноменів у діахронії є лексикографічні матеріали, де мовні процеси особливо інтенсивні, оскільки словники є не тільки засобом фіксації семантичної організації лексикону, а й мисленнєвих процесів, що уможливлює виявлення національномовної специфіки категоризації світу через вивчення перцептивних стереотипів.

Вербальними засобами, які відтворюють навколишній світ (власне відображають, а не копіюють, адже «мова не віддзеркалює дійсність, а відображає її знаковим способом» [4, с. 11]) є сенсорна лексика п'яти мікрополів (зору, слуху, смаку, нюху, дотику) – модусів перцепції, які мають вагоме значення у концептуалізації дійсності, оскільки історія становлення мовної картини світу починається саме з чуттєвого пізнання людиною навколишнього світу.

Тактильність бачиться неоднозначним модусом перцепції, яку О. Лурія визначає як складну форму чуттєвості, що складається як із елементарних, так і складних компонентів [3, с. 129-130]. Основним каналом надходження тактильної інформації є шкіра, яка покриває поверхню тіла і являє собою велику сферу контакту організму з навколишнім середовищем: дотик, тиск, вібрації тощо. Власне, складність у освоєнні відповідного модусу перцепції, на нашу думку, полягає, насамперед, у тому, що суб'єктивні образи цих якостей не завжди виступають як різновиди елементарних відчуттів шкіри, що пов'язуємо із цінністю окремого виду перцепції в житті людини. І хоча часто тактильність виступає «придатком» інших відчуттів, проте при безпосередньому контакті особливого значення для людини набуває саме інформація, яку вона отримує у результаті безпосереднього контакту, що дає змогу найрізноманітнішими способами вступити в контакт з предметами і краще відображати їхні властивості.

Розкрита науковцями XX сторіччя стереоскопічність зв'язку «людина-світ» викрила несправедливість теоретичної неуваги до тактильних можливостей людини, тим самим заперечивши думку Ю. Апресяна, за якої в ієрархії сенсорних модальностей дотик займає останнє місце і не усвідомлюється носіями мови як провідний [1, с. 364]. Дотикові відчуття, як засіб контакту із зовнішнім середовищем, є одним із найважливіших джерел людських знань про простір і властивості предметів у цьому просторі. Постійно і повсюдно супроводжуючи людину та взаємодіючи з іншими видами відчуттів, тактильна чуттєвість стала основою для формування у людини цілісного уявлення про навколишній світ.

Визнання тактильності одним із основних засобів отримання інформації про навколишнє середовище зумовило активізацію досліджень цього виду перцепції (див.

праці С. Антонюк, Н. Вострякової, І. Галуцьких, О. Левченка, Х. Мелько, О. Сторчак, К. Тулюлюк, О. Федотової та ін.). Попри значну кількість напрацювань, перцептивний модус «дотик» вивчено значно менше, ніж інші модуси перцепції; поза увагою залишилось питання діахронічного зрізу етнокультурних стереотипів сенсорного сприйняття із тактильним компонентом, що робить **актуальною** тему пропонованого дослідження та продукує його **мету**: актуалізувати необхідність розгляду етнокультурних стереотипів дотикового сприйняття; визначити структурні, функціональні та змістові їх особливості. Одразу зауважимо, що коло наших пошуків обмежено матеріалами «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» (далі СлУМ) – першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови означеного періоду. Такий фактичний матеріал послужить фоном, перспективою, без яких неможливо зрозуміти історію перцептивних стереотипів, а також сприятиме висвітленню їх складності та багатогранності, що дозволить охарактеризувати їх місце та роль перцептивних етнокультурних стереотипів у системі української мови.

Досягнення мети передбачає розв'язання наступних **завдань:** виявити склад етнокультурних стереотипів, заґрунтованих на дотикових перцептивних реакціях певної історичної доби; здійснити опис їх формальних та змістових особливостей; прослідкувати за динамікою становлення та розвитку їх значеннєвої сфери. **Об'єктом** дослідження є етнокультурні стереотипи, заґрунтовані на тактильних перцептивних реакціях. **Предметом** – засоби їх об'єктивацій у текстовому матеріалі староукраїнської літературної мови.

За свідченнями матеріалів СлУМ, основними репрезентантами лексико-семантичного поля тактильності мови досліджуваної доби є ряд прикметників, що передають видові поняття: ***твєрдый, горд҃чий, тєплый, жаркий, о́стрый, мѧ(к)кий*** та їх похідні, як-от: ***затвєрдѣлый, ѡстрѣйшїй, твєрдѣйшїй.*** Такі ад'єктиви, маючи велике асоціативне поле, передають широкий спектр етнічно глибоко закорінених значень та є результатом узагальнення навколишньої дійсності у межах «антропоморфної» моделі.

Аналіз поля тактильного чуттєвого сприйняття уможливив виявлення тем побутування стереотипів-образів та мовних засобів їх об'єктивації, серед яких – загальна позитивна чи негативна оцінка особистісних характеристик: зовнішності, індивідуальних особливостей людини, її розумових здібностей, вдачі, рис характеру, поведінки тощо. Результатом такого уявлення є узагальнений образ цільної особистості, що знайшло втілення у змісті етнокультурних стереотипів, які зазнавши процесу розширення семантики, відірвались від вихідного етимону – перцептивної ознаки: ***твєрдо́гѡ ка́ркꙋ*** 'міцна, дужа статура' (*Запамѧта́лы(и), ꙋпо́рный,* ***твєрдо́гѡ ка́ркꙋ,*** *жєлѣзнои шїи* (1627 *ЛБ* 37) [СлУМ, Т. 9, с. 140]); ***твєрдость натꙋры*** 'тверде переконання, упевненість щодо можливості здійснення чогось бажаного, потрібного' (*Ґ҃ды(ж) ꙗкъ Жєлѣзо, Олов҃, Зо́лото, а́лбо Сре́бро, в҃ огонь вки́нєноє тратѧть* ***твєрдость натꙋры*** *сво́єи, ѡ(т)мѣни́вшисѧ на мѧ(к)кост҃: и и́мъ бо́лѣй в҃ огни́ трва́ют҃, ты́мъ бо́лєй роспꙋска́єт҃сѧ* (Вільна, 1627 *Дух. б.* 36) [СлУМ, Т. 12, с. 144]); ***твє(р)дый кꙋ плачꙋ*** 'витриманість та врівноваженість' (*Жа́лꙋи жє(с) єщє… // …та(к) ла́цны(и) кꙋ смѣхо́ви и роспꙋстѣ, та(к)* ***твє(р)дый кꙋ плачꙋ*** *и скр(ꙋ)сѣ* (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 52-53)

[СлУМ, Т. 15, с. 246]); ***горѧ́чими до выполнє(н)ѧ приказа́нїй*** ‘активність у вирішенні проблем, виконанні прохань, наказів’ (*Абы́смо оустави́чнє на па́мѧти… они́хъ розмышлѧ́ючи,* ***горѧ́чими до выполнє(н)ѧ приказа́нїй*** *є́гѡ ѡхо́тными ста́вилисѧ* (Київ, 1632 *МІКСВ* 271) [СлУМ, Т. 7, с. 45]); ***студенаго прироженя*** ‘темперамент’ (*Такъ чл҃вкъ ґди* ***студенаго прироженя*** *то естъ невѣрни(и)… тотъ много мовитъ… и рихло повѣдаетъ, а хто горачого тіи много женъ маютъ* (серед. XVII ст. *Луц.* 541) [СлУМ, Т. 7, с. 45]); ***горѧ́чи(х) коха(н)кѡ(в)*** ‘сексуальність’ *Што(ж) рєчє(м) ѡ похва́ла(х) ѡ(т) инши(х)…* ***горѧ́чи(х)*** *є́* ***коха(н)кѡ(в)*** *ѡной оучинє́ныхъ?* (Київ, 1634 *МІКСВ* 312) [СлУМ, Т. 7, с. 45]).

Об’єктивації тактильного модусу ***твє(р)дый – мѧ(к)кий,*** що є опозитивними за своєю природою, актуалізують у структурі стереотипу соціальне підґрунтя. Зокрема, стереотип ***на мѧ(к)ки(х) постєлѧ(х) спи(т)*** з ядерним значенням ‘комфортний відпочинок’ (*Ато чини(т) ѡ(д)но длѧ мѧсочрєвохо(т)ного а дрꙋгоє длѧ тꙋръкинѣ красноє, да на* ***мѧ(к)ки(х) постєлѧ(х) спи(т)*** *и / / бє(з)фрасоунливꙋю жизнь живє(т)* (п. 1596 *Виш. Кн.* 252 зв. -253) [СлУМ, Т. 2, с. 65]) та периферійною значеннєвою зоною ‘постіль заможних’, ‘сон на перині’, ‘спокійний, безтурботний сон’, має виразно аксіологічний характер та зумовлює розмежування на осі багатий/бідний.

Ментальні особливості представника української спільноти узагальнено у семантичному полі позитивно маркованого стереотипу-образу ***разумъ твердый***, де можемо спостерегти конотативний зсув образної ознаки від прямого значення ад’єктива *твердий* ‘який затвердів, затужавів’ [СУМ, Т. 10, с. 46] до переносного ‘непохитний’, ‘духовно сильний’, ‘зі стійкими переконаннями’ (*Пребывай в* ***разумѣ в твердом*** *и непоколебимом, боголюбный иноче,… нижь родителная любовь, нижь дружняя приязнь и память или общая польза да тя не привлечет и понудит* (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 242) [СлУМ, Т. 8, с. 214]). Як і в змісті стереотипу ***ро́зꙋмъ ѡстрѣйшїй,*** у якому зсув вихідної ознаки ‘який має колючий кінець або ріжучий край’, ‘здатний колоти або різати’ [СУМ, Т. 2, с. 144], абстрагуючи у ментальну зону, продукує значення ‘який глибоко вникає в суть чого-небудь’ і далі ‘допитливий’, ‘свідомий’ (*Пре́сто Поэ́та бы и намоу(д)рѣйшїй, И филіо́зофъ* ***ро́зꙋмомъ ѡстрѣйшїй.*** *Мꙋситъ го́рдои дꙋмы ро́ги схили́ти, А нб(с)ной цр҃ци са́мъ ни́зкосѧ поклони́ти* (Чернігів, 1646 *Перло* 9 зв. ненум.) [СлУМ, Т. 8, с. 225]).

Зауважимо, що стереотипи ***разумъ твердый***, ***ро́зꙋмъ ѡстрѣйшїй*** (результат тактильної перцепції) поповнюють синонімічний ряд ***ра́зумѣ высо́кий, розумѣ глꙋбокий*** (результат візуальної перцепції), що є узагальненими образами ментальних особливостей представників українського етносу. І хоча такі стереотипи мають точки дотичності – спільні значеннєві семи ‘свідомий’, ‘допитливий’, проте між ними існують певні відмінності, які продукують їх системні та комунікативні параметри. Загалом чуттєва сфера, у межах якої виформовується розуміння морально-психологічного стану особистості, її ставлення до світу, в якому людина виступає основним об’єктом опису, є найчастотнішою. Етнокультурні стереотипи у межах відповідної сфери можна означити як феномени, що відповідають психічному складу розуму, напрямку думок, способу думок або характеру роздумів, духовному світу і відрізняють український народ з-поміж інших народів.

У емоційно-чуттєвій сфері найбільш розгалужену систему стереотипних номінацій виформовує ад'єктив ***горѧ́чий,*** поясненням чого може слугувати його широка полісемічність, яка уможливлюється через мотивацію внутрішнього змісту відповідного атрибута: *гарячий* – це не тільки той, «який має досить високу температуру» [СУМ, Т. 2, с. 37], за основу береться кількість тепла, відповідно *гарячий* ще й 'насичений', 'видний', 'яскравий', 'сповнений енергії'. Саме тому прикметник ***горѧ́чий*** у поєднанні із національними константами «серце», «любов», «бажання», «приязнь», «сила», «прохання», «прагнення», «умисел», «згуртованість», «віра», «милість», «молитва» на основі переносної мотивуючої ознаки 'сповнений енергії', 'пристрасний' у семантичному полі псевдосенсорних стереотипів ***горѧчєє ср(д)цє, любо́вь горѧ́чаѧ, горѧ́чоє пожада́нїє, горѧчаѧ си́ла, горѧ́чаѧ про́зба, горячоє прагнїнїє, оумы́ссл горѧ́чий, горячиє едности, прия(з)нь горячаѧ, горѧ́чаѧ вѣ́ра, горѧ́чаѧ милость, горѧ́чаѧ мл҃тва*** формує несенсорне ядерне значення 'який виражає пристрасть, сильне почуття'.

Внутрішньою формою переносного значення прикметника ***горѧ́чий*** з його проекцією на людину продукована позитивна аксіологічність, яка уможливлює додаткове (периферійне) значення для кожного із зафіксованих стереотипів: ***горѧчєє ср(д)цє*** 'хтось дуже добрий, чулий, здатний гаряче й глибоко переймatися чим-небудь'; ***любо́вь горѧ́чаѧ*** 'палке, щире почуття глибокої сердечної прихильності'; ***горѧ́чоє пожада́нїє*** 'думка про сильну бажаність здійснення чого-небудь'; ***горѧчаѧ си́ла*** 'життєва енергія, життєдайність кого-небудь'; ***прия(з)нь горячаѧ*** 'дружня прихильність', 'симпатія'; ***горѧ́чаѧ про́зба*** 'пристрасне звертання до кого-небудь з метою домогтися чогось', 'прохання'; ***горячоє прагнїнїє*** 'сильне бажання, потяг до здійснення чого-небудь', 'хотіння'; ***оумы́ссл горѧ́чий*** 'швидкий', 'кмітливий'; ***горячиє едности*** 'нерозривний зв'язок', 'згуртованість', 'цілісність', 'неподільність'; ***горѧ́чихъ мл҃твахъ*** 'щирих' ; ***горѧ́чаѧ милость*** 'доброзичливе, привітне ставлення до кого-небудь').

Аналіз матеріалу навіює думку, що уведення до структури стереотипу допоміжного тактильного прикметника *тєплый*, продукує не тільки увиразнення ознаки, але й уможливлює зауваження: атрибут *гарячий* за своєю суттю є параметричним, підтвердженням чого є синонімічні стосунки, у які він вступає. Так, синонімічний ряд *теплий → гарячий* (де *теплий* – «середній між гарячим і холодним» [СУМ, Т. 10, с. 77]; *гарячий* – «який має високу температуру; сильно нагрітий; палючий» [СУМ, Т. 2, с. 37]) демонструє вияв градуальної ознаки: ***тєплаѧ вѣ́ра – горѧ́чаѧ вѣ́ра*** (*Бо́удємо… мы* ***тєплую горѧ́чоую вѣ́рꙋ*** *проповѣдати ины(м) людє(м)* (Чолгани, 1603 *УЄ* № 78, 50 зв.) [СлУМ, Т. 7, с. 45]). При тому слід зауважити, що така параметричність має, скоріше, якісний характер, а кількісний дещо нівелюється, відходячи на задній план.

Спостереження за стереотипом ***жа́ркїє слє́зы*** (де *жаркий* «який дає багато тепла, пекучий, гарячий» [СУМ, Т. 2, с. 510] виступає синонімом до *гарячий*), уможливлює думку, що модус «сприйняття на дотик» корелює з модусом «сприйняття на смак», у результаті чого формується стереотипне значення, загрунтоване на вихідній ознаці, 'гарячі' (*Малжо́нка позоста́ла… //* ***Жа́ркїє слє́зы*** *свои го́йнє вылива́єтъ, И ты́мъ сѧ тылко,… потѣша́є(т)* (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 4-4 зв.) [СлУМ, Т. 9, с. 127]) і далі з проекцією у ментальну сферу – 'гіркі', 'переповнені горем'. Така кореляція, як на нас, аргументована внутрішньою мотивацією компонентів стереотипу, що є глибоко

укоріненою (жаркий → пекучий; сльози → солоні → несмачні → гіркі). З огляду на сказане, можемо стверджувати, що головне призначення ад'єктива *горѧ́чий* (та його синонімів) у структурі етнокультурних стереотипів – не просто маркувати інформацію, а, з опертям на кількісний та параметричний критерії, давати їй якісно-кількісну оцінку, заґрунтовану на розумінні світу етнічною спільнотою.

Побожність українців, їх віра в царство Небесне і царство Пітьми продукувала виникнення стереотипів ***горѧчее пѣ́кло, горѧчее мѣ́сто*** (пор. ***глубокоє пѣ́кло***) з ментально-просторовим значенням 'місце вічних мук' (*Теди́ для пи́хи для того зве(р) женъ з неба ажъ до* ***гарачого пекла*** *по(д) землю* (Поч. XVII ст. *Пчела* 6) [СлУМ, Т. 7, с. 45]; *Дошéдъши до грани́цъ* ***горѧ́чого мѣ́ста*** *єфи́ръскаго неземного, водянистими ѡблаки чи́нитъ противлѣ́нїє и шоу́мъ стра́шный* (Почаїв, 1618 *Зерц.* 10) [СлУМ, Т. 9, с. 50]). При тому очевидно, що між означеними зонами (дотикова – параметрична площини), немає чіткої межі, навпаки – уведення до контексту словосполучення (конкретизатора-поширювача ознаки) ***глубокїй до́лъ*** (*Надо мною виси(т) сроґїй гнѣвъ Бжїй,... подо мною* ***глубокїй до́лъ пѣ́кла горѧчого*** (Поч. XVII ст. *Пчела* 6) [СлУМ, Т. 7, с. 45]) тільки підтверджує думку, що відповідні кореляти відображають своєрідне конотаційне тло внутрішньої форми культурних знаків, у яких тактильна ознака співвідноситься з просторовою, регуляторами якої є соціонорми.

У межах чуттєвої сфери спостережено етнокультурні стереотипи, базовані на псевдосенсорній ознаці, вербалізатором якої виступає прикметник ***твръдый –*** носій мотивуючої ознаки «який важко піддається стискуванню, згинанню, різанню; який затвердів» [СУМ, Т. 10, с. 76]). Вступаючи у синтагматичні відношення із абстрактними іменниками ***оупова́нїє, вѣ́ра, вы(з)наняє, дүша, ср(д)цє, злоба, злѡ́сть,*** відповідний ад'єктив на основі переносного значення продукує суміщення дотикової та ментальної сфер, що сприяє формуванню розгалуженого семантичного ряду етностереотипів, які чітко розмежовані за аксіологічним критерієм. До позитивно маркованих стереотипів-образів відносимо ***твръдаѧ вѣ́ра, твръдоє оупова́нїє, твердоє вы(з)нанїє;*** негативно маркованих – ***твръдаѧ дүша, твръдаѧ злѡ́сть, твръдаѧ злоба, твръдоє ср(д)цє.***

Об'єднуючим смисловим центром означених конструктів є їх тотожне ядерне значення 'непохитний' за відмінності периферійних значень. Для стереотипу ***твръдоє оупова́нїє*** таким виступає 'незмінна певність у чому-небудь', 'надія', 'сподівання' (*Зна́йдєшъ я́къ правовѣрныхъ ѡ* ***твѣ́рдомꙋ оупова́нїи*** *сп҃снїа своє́гѡ потѣшити* (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5 зв.) [СлУМ, Т. 12, с. 83]); для стереотипу ***твердоє вы(з)нанїє*** – 'тверде, міцно усталене переконання про що-небудь', 'погляд на щось' підсилене ад'єктивом ***камєнный*** у його переносному значенні 'цілком непорушний' [СУМ, Т. 4, с. 85] (*Хс свою є́дину анє пєтровү ц҃ркоⷷ дрүгүю ѡбєца(л),* ***на твердо(м) и камєнно(м) вы(з) наню*** *зб҃удовати* (Вільна, 1596 *З. Каз.* 32) [СлУМ, Т. 14, с. 29]).

Широку значеннєву периферійну зону демонструє етнокультурний стереотип ***твръдаѧ вѣ́ра*** 'тверда впевненість, певність у чому-небудь', 'віра' (*Пова(ж)ны(и) и прм(д)ры(и)... воєвни(к) па́вє(л), я́ко мо́цноую анги́рү в҃ ср(д)цахъ* ***твръдою вѣ́рою*** *спана́лы(х) засажа́ючи, // ...причини(л) прис҃а́гоу* (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 202-203) [СлУМ, Т. 10, с. 193]); 'значеннєвість переконання в чомусь, щодо чогось, віри в

кого-, що-небудь’ (***Вѣра твєрдаѧ,*** *пáчє жєлѣза и адамáнътꙋ* (Почаїв, 1618 *Зерц.* 58) [СлУМ, Т. 1, с. 73]). Спостережено, що іменник *камєнь* у структурі стереотипу призводить до зміщення акценту в бік актуалізації поведінкової сфери, що поповнює периферійну зону стереотипу значенням ‘упевненість у правильності, розумності вибраної позиції чи поведінки’ (*Цр҃ъ… доумаєть, што(ж) на* ***твєрдѣмъ камєни. вѣры*** *стоє стоить* (1489 *Чет*. 55) [СлУМ, Т. 8, с. 226]).

Зауважимо, що стереотип ***тврꙗдаѧ вѣра*** має прив’язку до сакральної сфери. Це, в свою чергу, висуває на перший план релігійні пріоритети, що уможливлює периферійні значення ‘визнання існування Бога’, ‘переконання у правильності догматів певної віри, релігії’ (*Подобáєтъ жє вѣдати и́ сє, кто сꙋ тъ, и котóрїи хотѧ́тъ ви́дѣти бг҃а в҃ дх҃ꙋ боурълúвомъ, явно, я́ко… прєврóтныи дѣти єрєтúчєскїи, котóїи сúлꙋютъ сѧ зопсовáти и съкрꙋшúти* ***вѣроу твє́ръдꙋю*** (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9 зв. ненум.) [СлУМ, Т. 12, с. 152]); ‘впевненість у позитивних якостях догматів певної віри’ (*То єсть потрєба на(м) мѣсто вѣсла* ***вѣроу твръдоу*** *имѣти* (XVI ст. *УЄ Триг.* 98) [СлУМ, Т. 3, с. 246]). Аналізований стереотип, до структури якого уведено порівняння *якω ка́мєнємъ,* набуває метафоричного значення та в образі фізичної реалії продукує сему ‘впевненість у захисних функціях переконань та догматів певної віри’ (*Покрúю тѧ* ***якω ка́мєнємъ, твє(р)доꙋ вѣрою*** (Чернігів, 1646 *Перло* 97 зв.) [СлУМ, Т. 14, с. 30]). Отже, можемо говорити, що означені стереотипні образи побудовані на канонізованих уявленнях етносу, які історично сформувалися й усвідомилися носіями мови як певний стереотип.

Контекстуальне оточення ад’єктива *твръдый* продукує не тільки позитивні асоціації. Так, поєднуючись із абстрактними іменниками ***злоба, злóсть,*** внутрішньою мотивацією яких є ‘почуття роздратування, гніву, досади’ [СУМ, Т. 3, с. 597], відповідний прикметник у структурі стереотипів ***твє(р)даѧ злоба, твє(р)даѧ злóсть*** відцентровує значення ‘запеклий’, ‘затятий’ (*Нє з мꙋрωвъ Ка́мєнныхъ; алє ω(т)* ***твє(р)доой злóсти*** *грѣхóвнωи, принєсѣмω ємꙋ на́ чєсть,… дꙋшѣ на́шѣ, ωгнє́мъ Любвú Бж҃єи, запалє́нїи* (Чернігів, 1646 *Перло* 64) [СлУМ, Т. 10, с. 242]) та ‘розлючений’ (*Забывши ωно(г) иже манꙋ брали въ гла(д)ной пустыни мало его знали. Гдѣ сла(д) кѧ вода и(м) с камени зышла, А* ***твє(р)даѧ злоба*** *до сє(р)дца и(х) пришла* (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 65) [СлУМ, Т. 4, с. 140]).

Негативно маркований семантичний ряд продовжують стереотипи-образи спроектовані на тяглість у часі, коли реалізація ознаки стає можливою за умови динаміки її розгортання. Названа тема уможливлена сенсорною рисою, що характеризує об’єкт з позиції притаманної йому властивості і об’єктивована дієприкметником у стереотипах ***затвєрдѣлаѧ дꙋша, затвєрдѣлоє ср(д)це*** із значенням ‘нечутливість’, ‘бездушність’, ‘черствість’ (*Тоє приказанїє написаль єсть вам на* ***затвєрьдѣлого ср(д)ца*** *вашого* (1556-1561 *ПЄ* 165) [СлУМ, Т. 10, с. 242]; *Сúла Бж(с)твє́ннаѧ помагала Iωчифови, а злосли́вую и* ***затвєрдѣлꙋю дꙋшꙋ*** *Пілатовꙋ змѧкчáла* (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 226-227) [СлУМ, Т. 12, с. 78], що є характеристикою внутрішнього світу особистості.

На тактильних перцептивних реакціях загрунтовані в українській лінгвокультурі уявлення про предметний світ, який укладається у свідомості людини в певну модель, централізовану навколо самої людини. У відповідній сфері найактивнішим є ад’єктив

тврѣдый та похідних від нього – ***твєрдѣйшєє, твердость.*** Відповідні носії ознаки, зберігаючи зв'язок із вихідним атрибутом, у структурі етностереотипів ***тврѣдый записъ, твердость листу, твердость речей, твєрдѣйшєє сло́во*** формують ядерне значення 'надійний', що має чітко виражений аксіологічний характер, відтворюючи позитивні конотації. Периферійною значеннєвою зоною є для таких стереотипів: ***тврѣдый записъ*** 'який забезпечує досягнення мети' (*Тоє тѧжкоє ярмо и* ***тврѣдый то записъ*** *имаєт быти вѣчнє знѧть ѡ(т) члчєского народоу и на свободоу вѣчноую выпоуститисѧ имаєть быти* (XVI ст. УИ 1911/2, 76) [СлУМ, Т. 6, с. 8]); ***твердость листу*** 'який викликає повне довір'я' (*А для* ***твердости*** *сего моего* ***листу*** *вызнанъя и отправы отданя и внесеня в руки мои всихъ тыхъ речей… печать свою приложилъ* (Здолбунів, 1551 *АрхЮЗР* 8/III, 26) [СлУМ, Т. 5, с. 169]); ***твердость речей*** 'на які цілком можна покластися' (*А на* ***твердость*** *тых* ***речей*** *веръхкрисаныхъ и я, Ян Яцъковичъ,… свою печать привесилъ есми к сему моему листу* (Луцьк, 1505 *АрхЮЗР* 8/IV, 227) [СлУМ, Т. 3, с. 240]).

Важливу роль у створенні стереотипного образу особи відіграє його мова. Саме тому ад'єктивно-субстантивна реалізація тактильної ознаки в сполученнях прикметник + іменник «слово» заслуговує особливої уваги, окрім того, маємо приклад перехрещення перцептивних модусів – тактильного та аудильного. При тому примітно, що компонент «слово» є поняттям багатозначеннєвим, а тактильний ад'єктив ***тврѣдый*** як і інші, зокрема ***о́стрый, горѧ́чий,*** уможливлюють відтворення його різноманітних семантико-естетичних функцій, серед яких – віддзеркалення глибинних цінностей українського етносу, що узагальнено у змісті культурних стереотипів із прихованою сенсорикою: ***ѡстроє сло́во*** 'влучне, сповнене дотепу' (*Нє мо́жєтсѧ трꙋти́зна вы́гнати ѡ(т) ср(д)ца, ажъ лютымъ лѣка́рствомъ; такꙋ́ и грѣхъ… нє ласка́нѧмъ зꙋ́дѣ выго́нитъсѧ, но смѣлостю оучи́тєлѧ и* ***ѡстры(м) сло́вомъ*** (Почаїв, 1618 *Зерц.* 73 зв.) [СлУМ, Т. 15, с. 237]); ***твєрдѣйшєє слово*** 'надійне' (*Нєха(и) бꙋдєтъ на(д) смыслъ на́шъ и зрѣнїє,* ***твєрдѣйшєє сло́во*** *єго́* (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 185) [СлУМ, Т. 12, с. 192]). У відповідному контексті ядерне значення стереотипу ***твєрдѣйшєє слово*** підсилюється за рахунок ступенювання прикметника ***тврѣдый*** – носія ознаки, що продукує розвиток значеннєвої периферії відповідного стереотипу 'дотримуватись сказаного', 'точно, без відхилень виконувати, здійснювати що-небудь обіцяне, загадане, яке відповідає своєму призначенню'.

Як неперцептивний трактуємо стереотип ***горѧчєє слово,*** базовим значенням якого є 'дошкульне', у якому простежується негативний зміст. Проте, у метафоричній конструкції ***сло́въ горѧчи(х) мєлодїа*** з огляду на актуальний компонент його номінативного значення 'запальний' спостерігаємо зміщення мотивуючої ознаки *гарячого* у бік позитивізму, що уможливлює значення 'приємні', 'променисті', 'які зігрівають' (про слова) (*Послоухаймо… я́къ голо́снѧ* ***сло́въ горѧчи(х) мєлодїа*** (поч. XVII ст. *Проп.р.* 30) [СлУМ, Т. 7, с. 45]). Уведення ж до контексту прикметника ***голо́снѧ***, що виступає показником градації ознаки, розширює значення семою 'вагомі', 'змістовні'.

Як свідчить досліджуваний матеріал, повністю відірвалися від вихідного етимону (дотикової ознаки) і прикметники ***горѧ́чий*** та ***теплый*** як структурні компоненти фразеологічних одиниць. Серед останніх ***на горячои кръви*** 'на місці злочину' (*А кгды*

ѡ то(м) заби(т)ю людє(м)… ѡ(з)намєно… ты(х) которыє сє ѵпоминали пн҃а Григо(р)я Ко(с)тюшковича абы выда(л) мо(р)дєра ѡ(с)тапка слугу своєго ***на горячо(и) кръви*** *и (с)вєжи(м) ѵчи(н)кѵ слуха(т) нє хотє(л)* (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 39) [СлУМ, Т. 7, с. 45]); ***на горячомъ ѵчынкѵ*** ‘на місці злочину’, ‘на гарячому’ (*Змєжи ты(х) мєжобо(и)цо(в) кѵва(л)то(в)нико(в) на ѡно(м)* ***горячо(м) ѵчи(н)кѵ*** *и мужобо(и)ствє нєкоторы(х) дво(х)… по(и)мали* (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 11 зв.) [СлУМ, Т. 7, с. 45]); ***на горячомъ следу, теплое визнане*** ‘по гарячим слідам’ (*Тогъды село Шепетовъка на* ***горячомъ следу,*** *забравши громаду, привели были тое шкоды следъ до села // Скалина* (Кременець, 1594 *АрхЮЗР* 6/I, 242-243) [СлУМ, Т. 7, с. 45]; *Христосъ Господь, якъ добрый лѣкаръ, абы его улѣчилъ, зъ однымъ имъ // розмовляетъ и трикротное* ***теплое*** *з него* ***визнане вытягаетъ*** (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 427-428) [СлУМ, Т. 5, с. 169]); ***пойманый на горѧчом*** ‘на місці злочину’ (*Которогож тєпєр кѵ правѵ… постановити мусѧл на ѡнъ час за горюча и на горѧчєй крви… и тут стоить пєрєд нами господарєм, яко вѧзєн* ***пойманый на горѧчом,*** *а такъ злосливом ѵчинъкѵ* (Вільна, 1565 *AS* VI, 176) [СлУМ, Т. 12, с. 14]). Означені форми наділені широкою здатністю характеризувати поведінку людини.

У результаті дослідження встановлено: етнокультурні стереотипи, загрунтовані на тактильних перцептивних реакціях, є давніми утвореннями, пов’язаними зі світом людини. Серед найчастотніших тем їх побутування: портрет зовнішності, ментальна зона, внутрішній світ, соціальний портрет, релігійна зона, поведінкова сфера. Дотикові компоненти у структурі стереотипів відповідних тематичних груп виформовують значення, які мають відмітні особливості: є результатом сенсорного і водночас ментального опрацювання світу; втрачають зв’язок із вихідною тактильною ознакою; у переважній більшості аксіологічно загрунтовані. Досліджуваний матеріал уможливлює думку, що головне призначення ад’єктивів тактильного сприйняття у структурі етнокультурних стереотипів – не просто маркувати інформацію, а з опертям на різні критерії (кількісний, параметричний, просторовий, темпоральний тощо), давати їй якісну оцінку, пов’язану з розумінням світу етнічною спільнотою.

Звісно, проведений фрагментарний аналіз не дозволяє зробити якихось серйозних висновків, оскільки етнокультурні стереотипи сенсорного сприйняття потребують глибшого вивчення, що буде зроблено автором у подальшому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды. Т. 1: Лексическая семантика: Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – М. : Языки русской культуры. – 1995. – 472 с.
2. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
3. Лурия А. Р. Лекции по общей психологи / А. Р. Лурия. – СПб. : Питер, 2006. – 320 с.
4. Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира / Б. А. Серебрянников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова и др. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
5. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. – Вип. 1-15. – Львів, 1994-2010.

6. Словник української мови : в 11 т. / [гол. ред. кол. І.К. Білодід]. – К. : Наукова думка, 1970-1980.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Семашко Т. Ф., к. филол. н., доц., докторант,
Институт филологии КНУ им. Тараса Шевченко, г. Киев

СПЕЦИФИКА ВЕРБАЛИЗАТОРОВ ТАКТИЛЬНОГО ВОСПРИЯТИЯ В СТРУКТУРЕ ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ (НА ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОМ МАТЕРИАЛЕ)

В статье автор на широком историческом материале обосновывает необходимость комплексного диахронического анализа формирования этнокультурных стереотипов с тактильным компонентом. Надежным источником изучения лингвокультурных феноменов в диахронии есть лексикографические материалы, поскольку словари являются средством фиксации семантической организации не только лексикона, но и мыслительных процессов.

Ключевые слова: *чувственное восприятие, тактильный модус перцепции, сенсорные стереотипы.*

Semashko T. F., Cand.Phil.Sci., Associate Professor, Doctoral Candidate
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

SPECIFICITY OF TACTILE PERCEPTION VERBALIZATION IN THE STRUCTURE OF ETHNOCULTURAL STEREOTYPES (ON THE LEXICOGRAPHICAL MATERIAL)

The author on the broad historical material proves the need for a comprehensive analysis of the diachronic formation of ethno-cultural stereotypes of the tactile component. A reliable source of linguocultural study phenomena in the diachronic are dictionaries as the means of fixing the semantic organization not only of vocabulary but also of the cognitive processes.

Keywords: *sensory perception, tactile mode of perception, sensory stereotypes.*

УДК 821.161.2-5.09’04

Сивець Т.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОПОВІДНИЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

У статті досліджується поняття «концептуальний аналіз» та його актуальність серед інших традиційних і новаторських методів вивчення давньої української літератури. Основна увага приділена вмотивуванню концептуального підходу до жанру проповіді. Визначено спря-

мування концептуального та жанрового інваріанту в художніх творах Іларіона Київського, Клима Смолятича, Кирила Турівського та Феодосія Печерського.

Ключові слова: *аналіз, середньовічна українська література, інтерпретація, Київська Русь, концепт, поняття, проповідь.*

Дослідження літературних зразків за медієвістичним спрямуванням завжди викликало проблему правомірності застосування того чи іншого методу. Як правило, за мету науковці ставили формування виправданої моносемантичної перцепції текстуально-ідейного тла визначеного періоду, проте одностайності поглядів це не зумовлювало. Художній доробок Києворуської держави не є винятком у пошуку новітніх підходів до вивчення пам'яток, які формують пласт класичної літератури в розвитку, за визначенням Д. Чижевського, основних «культурно-історичних епох». Так, означуючи еволюцію та функціонування образів у книжності Київської Русі, О. Сліпушко сформувала синтетичну за своєю суттю методологію, котра поєднувала різні елементи методів. Тому наукова розвідка з однойменною назвою сьогодні сприймається як новаторська, ампліфікуючи провідні методи, якими послуговувався І. Франко – історичний і психологічний, М. Возняк – метод історизму, В. Перетц – філологічний, С. Єфремов – народницький принцип з ідейно-соціологічним підходом, неокласики – формально-стилістичний та ін [4, с.12].

Мета пред'явленої розвідки у тому, щоб розмежувати традиційні та новітні методи дослідження києворуської літератури і обумовити правомірність їх застосування станом на сьогодні. Якщо названі вище методи, синтезовані у монографії О. Сліпушко, визначаються як традиційні з особливим авторським поглядом, то серед новаторських літературознавчих спрямувань – герменевтичний, метод рецептивної естетики, імагологічний, компаративний та ін. Особливе місце посідає **концептуальний аналіз**, суміжними з яким визначають історико-літературний, семантичний, культурологічний та інтертекстуальний аспект вивчення художнього тексту. Відтак, **актуальність** зумовлюється необхідністю чіткого усвідомлення того, чи можна застосовувати новаторські методи, зокрема концептуальний аналіз, дослідження літератури до періоду давньої книжності. І якщо так, **новим привнесенням** у філологічні студії слугує впровадження згаданого методу до текстуально-композиційних особливостей урочистої та простої проповіді. На підставі означеної проблематики, варто вирішити кілька **завдань**, а саме:

- вмотивувати семантично споріднені поняття «канон» і «патерн» у жанровій ґенезі проповіді;
- дослідити сутність концептуального аналізу, звертаючи увагу на інтегрованість новаторського методу та активне використання міждисциплінарного підходу до вивчення літератури;
- означити вектори застосування концептуального аналізу в художній дійсності, спираючись на тексти києворуських книжників.

Враховуючи той факт, що людська свідомість – гетерогенна, маємо звернути увагу на думку Л. Завгородньої та Ю. Тимошенка. Науковці стверджують, що «літературознавча діяльність реалізується двома лініями – поетикальною та тлумачною», а це

відповідно апелює до риторичної та герменевтичної традиції [2, с.19]. Тому, якщо ми ставимо за мету дослідити книжність доби Руси-України, послуговуючись концептуальним аналізом, слід чітко розмежувати ключові характеристики понять «інтерпретація» та «аналіз» як методологічних складових. Тобто, беручи до уваги аналітичний принцип рефлексування на текст, варто пам'ятати, що у «кожному наступному розгортанні він повторює інваріантний згусток значення – авторське змістове ядро», тоді як інтерпретація «ґрунтується на схематичності смислової структури тексту і здатна породжувати безмежну кількість нових смислів» [2, с. 20].

Визначаючи інваріант як абстрактну сутність, певний патерн, який породжується сукупністю варіантів, можемо говорити по різновекторне відчитування «постійно повторюваного значення»: 1) на жанровому рівні та 2) концептуальному. За словами Т. Бовсунівської, «будь-який жанр є сумою патернів, узгоджених за певним типом зв'язків та виструнчених певним чином» [1, с.23]. Один із них превалює, окреслюється як «домінантний», а решта відтворюється за синергетичним принципом. «Жанровий патерн» – конструкт, що апелює до когнітології, тому і жанрова інваріантність, і концептуальна взаємодоповнюють специфіку дослідження середньовічної літератури в новітньому ключі.

Проповідь – церковно-ораторський жанр, який виник в середовищі руських книжників небезпідставно. У візантійській та грецькій традиції вже давно процвітало мистецтво гомілетики, а «гомілія» сприймалась як прототип руського варіанту проповіді. Проповідувати – означало вести бесіду з одним чи багатьма слухачами на релігійному зібранні, де акцентувалась увага на поясненні окремих уривків зі Святого Письма. Однак, «гомілія» не співвідносилась із дефініцією «проповідь», адже перша означала – тлумачення окремих уривків, тоді як «проповідь» включала індивідуальні характеристики проповідника та особливу манеру викладу думок у повноцінному довершеному зверненні до слухачів на передодні обраної теми. Таким чином, києворуські книжники формують просту та урочисту проповіді, що, в суті своїй, були зразками гомілетичної прози. Крім того, посилюється інтерес до особи книжника-проповідника, його здібностей як автора і духовного лідера, що в подальшому екстраполюється на формування концепту – «авторська свідомість» у контексті доби Київської Русі.

Зауважимо, що саме поняття «концепт» зумовлене розвитком когнітивістики. Іманентно концепти містять конкретно-образні характеристики, а це означає що досліджувати їх за допомогою лише філологічного, історико-літературного чи психологічного методів неможливо, адже внутрішня форма їх значно ширша, ніж означені вище характеристики. Так, за словами М. Маркової, літературознавча інтерпретація художніх концептів носить назву концептуального аналізу. Але оскільки сам термін «концепт» характеризується багатозначністю, чіткого визначення суті концептуального аналізу дати неможливо [3, с. 321]. Вчена виділяє чотири вектори дослідження концептів: по-перше, **«концепт як когнітивний конструкт»**, що пов'язано із механізмом представлення знань у людській свідомості. Так, структурою обопільної думки для проповідників Київської Русі буде релігійно-естетична база християнства, а от структура вираження у кожного з них – різна. Академічною проповіддю вважається

«Слово про Закон і Благодать» Іларіона Київського, де вибудовується не лише система переконань щодо істинності релігії, але й формується патріотичне ставлення до держави через змалювання образу Володимира. Кирило Турівський у «Слові в неділю по Великодні» намагається вплинути на слухача визначальними алегорично-символічними образами християнства, послуговуючись антитетичним викладом думок. Через образи зими та весни книжник формує яскраве уявлення новонаверненого християнина про те, що є справжнім духовним прозрінням, до чого варто прагнути. В «Посланні до пресвітера Фоми» Клима Смолятича піднімається питання способу тлумачення 16 християнських притч та особи проповідника, який ні в якому разі не мусить прагнути влади. І тільки у Феодосія Печерського як представника простої повчальної проповіді система переконань будується на опозиціях правильно\неправильно без будь-якого образного навантаження з метою посилити вплив на слухача. По-друге, **«концепти як носії національної свідомості»** формують систему національної картини світу. Своєрідним кодом дешифрування постає мова. У випадку з проповідями – церковнослов'янська. Вираженням національного характеру також можуть слугувати тема художнього твору та герої як виразники національної ідеї. Скажімо, Іларіону Київському, як нікому, майстерно вдається витворення національного ідеалу – Володимира, що згодом і сприяло процесу канонізації. Героїчний пафос простежується і у хвалебній формулі дескрипції міста Києва як «нового Єрусалиму». Феодосій Печерський взагалі формує тип «ідеального правителя», адаптуючи християнські цінності до культурного надбання Київської Русі. **«Концепти як індивідуальні психічні утворення»,** за спостереженням М. Маркової, дають підставу для розгляду проповідей в ідіостилістичного боку. Враховуючи авторський антропоцентризм та індивідуальне тяжіння до способу переконання в спільних істинах християнства, можемо говорити про поділ проповідей на урочисту та просту, а книжників – на представників орнаментального зразка жанру чи монументального. По-четверте, **«авторська концепція дійсності»** києворуських книжників справді становила різне прочитання тогочасних подій. З одного боку, відчитувались цілеспрямовані моменти переконання в істинності християнства, а з іншого – мета проповіді диктувалась культурно-історичними обставинами і особистісним внеском авторів як духовних лідерів. Так, Феодосій Печерський був ігуменом Києво-Печерського монастиря, тому проста повчальна проповідь для братії була закономірним явищем його діяльності. Іларіон Київський та Клим Смолятич займали митрополичі кафедри, тому теми за концептуальним навантаженням були значно ширші. Якщо проповідь Іларіона Київського виголошувалась у зв'язку зі святом і перед елітою, то «Послання» Клима Смолятича початково було у формі приватного листування, яке лише згодом набуло суспільного характеру.

Концептуальний аналіз на сьогодні не має широкого впровадження в літературознавчому середовищі, але детально вивчався лінгвістами. Слід звернути увагу і на те, що концептуальний аналіз зумовлює проблему інваріантного дешифрування у варіантному розмаїтті жанру проповідей, так само, як і в будь-якому іншому жанрі. Саме поняття концепту – багатогранне і межує з багатьма дисциплінами, але культурологічний аспект дає змогу розглядати основні християнські концепти не лише в межах літератури Київської Русі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бовсунівська Т. В. Когнітивна жанрологія та поетика: монографія/ Т. В.Бовсунівська. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 180 с.
2. Завгородня Л., Тимошенко Ю. Аналіз та інтерпретація як текстуальні стратегії смислотворення// Південний архів. Сер.: Філолонічні науки, 2009. т. Вип. 45. – С. 40-44.
3. Маряна Маркова Концепт та концептуалізація в сучасному літературознавстві// Питання літературознавства Випуск 74. , 2007. С. 317 – 324.
4. Сліпушко О. М. Еволюція та функціонування літературних образів у книжності Київоруської держави (XI – перша половина XIII ст.): Монографія. – К.: Аконіт, 2009. – 416с.

Стаття надійшла до редакції 15 жовтня 2015 року.

Сивец Т.В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ КАК МЕТОД ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОПОВЕДНИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ КИЕВСКОЙ РУСИ

В статье исследуется понятие «концептуальный анализ» и его актуальность среди других традиционных и новаторских методов изучения древней украинской литературы. Основное внимание уделено мотивированию концептуального подхода в жанре проповеди. Определены направления жанрового и концептуального инварианта в художественных текстах Илариона Киевского, Клима Смолятича, Кирилла Туровского и Феодосия Печерского.

Ключевые слова: *анализ, средневековая украинская литература, интерпретация, Киевская Русь, концепт, понятие, проповедь.*

Tetyana Sivets, PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

CONCEPTUAL ANALYSIS AS A METHOD OF RESEARCHING OF THE HOMILETIC LITERATURE IN THE KYIV RUSS

The article investigates a definition of "conceptual analysis" and its actuality among other traditional and modern methods in the researching of the Old Ukrainian literature. Main attention is devoted to motivation of the conceptual direction in the genre of homily. It is determined a direction of concepts and genre in the works of Ilarion Kyivsky, Klym Smolyatych, Kyrylo Turivsky and Pheodosiy Pechersky.

Keywords: *analysis, the Old Ukrainian literature, interpretation, concept, Kyiv Russ, definition, homily.*

УДК 81’373.2

Синявская О.Е., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ВОЗРАСТАНИЕ СУГГЕСТИВНОГО ПОТЕНЦИАЛА РУССКОГО НЕЙМА: ОТ СОВЕТСКОЙ ОДНОЗНАЧНОСТИ ДО СОВРЕМЕННОЙ ХОЛИСТИЧНОСТИ

Статья посвящена исследованию возрастания суггестивного потенциала коммерческой номинации с советских времен до современного периода. В СССР коммерческая сфера находилась под контролем государства и имела незначительное суггестивное влияние на потребителя, поскольку конкуренции между товаропроизводителями практически не существовало. После распада Советского Союза появилось много частных производителей однотипных товаров, для которых коммерческое наименование стало одним из основных средств в борьбе за внимание потребителя. Это обусловило значительный рост сугестивного потенциала современного нейма.

Ключевые слова: *коммерческая номинация, нейм, суггестивное воздействие, иллокутивная функция, мотивема*

Активное развитие номинативной деятельности в коммерческой сфере стало ярким явлением современной действительности. Поскольку основной целью коммерческих имен является реализация ***прагматического потенциала, заложенного в них в соответствии с определенной интенцией неймера, вопрос о суггестивном потенциале этих номинативных единиц является актуальным и нуждается в специальном исследовании.***

Специфика суггестивного воздействия в коммерческой сфере рассматривается как одна из характеристик современной речевой деятельности, изучение которой находится в центре внимания многих исследователей (И.А. Авдеенко [1], Н.В. Вертянкина [4], А.Н. Лебедев-Любимов [11], М.Ю. Лихобабин [13], Е.В. Максименко [15], В.Л. Музыкант [17], Н.В. Паршук [18], Е.А. Песоцкий [19], А.И. Пишняк [21], Л.И. Рюмшина [24], Н.В. Слухай [26], Е.Г. Толкунова [29], Н.В. Чумичева [32] др.). В большинстве работ, посвященных проблемам суггестии в коммерческой сфере, анализируются различные технологии, стратегии и тактики воздействия, рассматриваются варианты психологической защиты. На периферии исследований оказывается роль нейма, который является одним из основных средств реализации суггестивного воздействия в коммерческой сфере, и специфика развития его воздействующего потенциала в разные исторические периоды.

Поскольку «основная задача и специфика коммерческого наименования заложена в его иллокутивной функции, с помощью которой номинатор выполняет поставленные перед ним коммуникативные намерения» [10, 43], характер этих функций и способ их реализации во многом обуславливает суггестивный потенциал коммерческого имени.

Иллокутивную функцию передачи информации об объекте номинации выполняют **отобъектные наименования**. В советском нейминге данный тип номинаций является наиболее распространенным (28% от всего количества советских номинаций). Это

обусловлено основной задачей советской торговой рекламы – «дать людям точную информацию о товарах, находящихся в продаже, помочь им сформулировать новые требования, привить новые вкусы и запросы, стимулировать продажи новых видов товаров и объяснить способы их использования потребителю» [3].

Эта группа неймов обладает слабым суггестивным потенциалом, поскольку при создании отобъектных советских названий используется, как правило, прямое обозначение товарной категории именуемого продукта (например, *«Водка», «Папиросы»,* «*Чайный напиток»*) или его составного компонента (например, «*Банан*» (конфеты), «*Вишня*» (напиток)). В таком случае наименования выполняют в основном номинативно-идентифицирующую функцию – они помогают потребителям ориентироваться на рынке. Определенное прагматическое воздействие в этом типе номинаций наблюдается при использовании ***заимствованных обозначений*** товарной категории (например, *«Исинди», «Монпасье»,* «*Портер»*), которые дополнительно указывают на заграничное либо псевдозаграничное происхождение именуемого товара, а также в названиях, созданных с помощью мотивемы «***ситуация потребления/ назначение товара***» (например, табачные изделия «*Новогодние*», «*Первомайские*», пиво «*Юбилейное*»), которое основывается на пресуппозиционном потенциале таких неймов за счет их апелляции к определенному торжественному событию.

Большинство современных наименований, в отличие от советских, представлено ***образным указанием*** на денотативное качество товара (например, конфеты «*Шоколадная ночь*», вино «*Вишневый сон*»). Выступая в качестве непрямого способа номинации, образные названия оказывают на потребителя определенное прагматическое воздействие. В современном нейминге также активно разрабатываются номинации-неологизмы, искусственно образованные путем словообразовательной деривации (например, карамель «*Фрукко*», соки «*Фрутико*», «*Фрутинг*»), которые выгодно отличают именуемый товар из ряда однотипных и привлекают внимание потребителей своей необычностью. Продуктивными в современном нейминге являются отобъектные коммерческие наименования, которые указывают на именуемый товар, его высокое качество и натуральность ***ассоциативно***. Так, например, наименования водки «*На троих», «Для храбрости», «На посошок*», «*Штрафная*» апеллируют к соответствующим прецедентным высказываниям, прямо или через прецедентную ситуацию указывающих на товарную категорию (ср. выражения: *сообразить на троих, выпить для храбрости, выпить на посошок, выпить штрафную)*. Важную роль в современном нейминге играет категория ***пресуппозиции***. Так, наименования вин «*Монастырская изба*», «*Душа монаха*», «*Церковное»* и пива «*Монастырское*», «*Аббатское Крещенское*» основаны на использовании фоновых знаний о виноделии и пивоварении в монастырях [22] и стереотипном представлении о том, что «церковный продукт не может быть плохим» [39]. Для создания отобъектных наименований сегодня активно используется прием ***языковой игры***. Так, например, название кваса «*Никола*», стилизованное под личное имя рекламного персонажа, указывает на товарную категорию с помощью звукового сходства с отрицанием «*не кола*» (слоганы: «*Квас – не кола, пей Николу!», «Верный ответ: Квасу – Да! «Химии» – нет!», «Нет коланизации! Квас – здоровье нации!», «Всякой «химии» бойкот! Пей Николу круглый год*!»).

На современном рынке также представлены отобъектные коммерческие наименования, формально созданные по модели «*фамилия производителя* → название товара». Например, название винной продукции «*Пьянкоff*» теряет сему «принадлежность определенному лицу» и приобретает значения, непосредственно определяющие именуемую товарную категорию. Имена собственные также обладают фоновыми оттенками значений, отражающими отличительные свойства денотатов названий: например, для коммерческих номинаций, образованных по модели «фамилия производителя на *-ов/-ев, (-ин)* → коммерческое наименование», характерны дополнительные семы «традиционность», «высокое качество», «ответственность производителя за выпускаемую продукцию». Как отмечает И.В. Крюкова, «внутренняя форма некоторых фамилий обладает потенциальной возможностью вызывать благоприятные ассоциации, что способствует развитию у названия положительных коннотаций. Это свойство названий активно используется в рекламных целях и обеспечивает их жизнеспособность» [9, 101-102].

В современном нейминге активно разрабатываются номинации, которые основаны на ***сенсибилизации***, которые оказывают определенное воздействие на потребителя, апеллируя к различным органам чувств. В советском нейминге подобные названия составляют лишь 8% отобъектных коммерческих наименований и реализуются преимущественно в мономодальности, то есть предполагают стимуляцию одного доминантного органа чувств. Наиболее активно в советских и современных коммерческих номинациях используется апелляция к зрительной доминанте. Это обусловлено тем, что визуальный код является наиболее универсальным. Цветовая характеристика продукта или его составляющих часто становится основой для развития нового, прагматонимического, как правило, образного, значения (например, пиво темного сорта «*Смуглая леди*», пиво светлого сорта *«Белая ночь»*). В современном нейминге намного активнее, чем в советском, используется комплексная модальность, которая предполагает стимуляцию одновременно нескольких зон восприятия: например, название коктейля «*Ванильно-мятный поцелуй»* апеллирует к вкусовой и тактильной доминанте; «*Персиковая Рапсодия*» – к вкусовой и слуховой доминанте. Как отмечает Н.В. Слухай, «влияние на несколько органов чувств одновременно обеспечивает синестетичность восприятия и способствует позитивации восприятия объекта» [25, 402].

Иллокутивную функцию передачи информации об именующем субъекте выполняют **отсубъектные номинации**. В советском нейминге он передается, как правило, с помощью мотивемы «место производства товара». Это обусловлено тем, что в СССР производственная сфера была монополизирована государством, выступающим таким образом единственным изготовителем советских товаров, в связи с чем мотивема «производитель товара», характерная для современного времени, в предыдущий период не была актуальной.

В советском нейминге отсубъектные коммерческие номинации составляют около 25% от всего количества наименований этого периода и созданы от различных видов ***топонимов*** (обозначения столиц (например, табачные изделия *«Минск»*), районов (например, табачные изделия «*Арбат*»), сел (например, алкогольный напиток «*Чинар*»), поселков (например, алкогольный напиток «*Далляр*»), регионов (например,

табачные изделия «*Кубань*»), городов (например, табачные изделия «*Ленинград*»), стран (например, табачные изделия «*Грузия*»), национально-территориальных образований (например, табачные изделия «*Немкоммуна*»), островов (например, табачные изделия «*Аэгна*»)), ***оронимов*** (например, пиво «*Шипка*») и ***гидронимов*** (например, алкогольный напиток «*Днепр*»). В качестве советских коммерческих наименований также используются ***исторические обозначения*** топонимов и гидронимов (например, алкогольный напиток «*Сурож*», табачные изделия «*Славутич*»), которые способны подчеркнуть достоинства Советского государства, апеллируя к его давней и богатой на традиции истории. Широкий перечень наименований, указывающих на то, что продукция произведена на территории СССР, обусловлен несколькими факторами. Во-первых, Советский Союз являлся самой крупной по площади страной мира, которая имела развитую производственную сферу. Во-вторых, политика советской власти была направлена на утверждение самодостаточности социалистического государства, постулирование его независимости от иностранного рынка продовольствия. В-третьих, такое обилие разнообразных коммерческих наименований, репрезентирующих географическую семантику, производило впечатление наличия широкого ассортимента товаров, что не всегда соответствовало реальной действительности.

В современном нейминге отсубъектный тип наименований реализуется, как правило, с помощью мотивем «производитель товара» и «место производства товара».

Модель «*фамилия производителя на -ов/-ев, (-ин)* → коммерческое наименование» особенно продуктивна в современном нейминге. Это обусловлено, с одной стороны, возвратом к дореволюционным традициям именования продукции, когда фамилия производителя служила своеобразным гарантом качества товара, с другой – прагматическим указанием на качественность товара с давней историей. Так, на рынке алкогольной продукции вслед за водкой «*Smirnoff*» появилось пиво «*Тинькофф*», «*Бочкарев*», «*Солодов*», «*Бобров*», водка «*Nemiroff*», вино «*Пьянкоff*». Затем данная модель распространилась и на другие товарные категории продуктов питания (например, конфеты «*А. Коркунов*», карамель «*Савинов*»). В качестве наименований, созданных по данной модели, используются как фамилии реальных (например, водка «*Смирновъ»,* пиво *«Тинькофф»,* конфеты *«Коркунов»*), так и вымышленных (конфеты «*Савинов»*) основателей или производителей товаров. Иногда фамилию производителя дополняет имя (например, пиво «*Николай Синебрюхофф*»), титул (например, пиво «*Граф Румянцовъ*», «*Графиня Фирсова*», «*Пан Хмелевский*»), семейное положение (например, вина «*Вдова Клико*»), что служит цели создания эффекта реальности существования собственника товара. Номинации могут быть оформлены в зависимости от интенций номинатора нейтрально (*-ов/ев*) или в стилизованном написании (*-офф, -off, -овъ/ -евъ*). Таким образом, основной функцией данных наименований стало указание на стабильность, верность традиции, престижность и коммерческий успех производителя, а следовательно, и его продукции.

В современных неймах использование мотивемы «место производства товара» зачастую призвано подчеркнуть достоинства продукции в связи с территорией ее производства. Географическая мотивировка наименования для некоторых товаров является настолько важной, что производители во избежание подделок защищают

коммерческие названия, созданные на основе топонимов, специальными знаками качества, которые помогают охранять и продвигать на мировой рынок именуемые товары. При создании коммерческих номинаций этого типа неймеры довольно часто апеллируют к ***закрепленным в сознании потребителей представлениям*** о месте изготовления продукции. Так, названия «*Высокогорный*» (чай), «*Деревенское*» (пиво), «*Домашний*» (чай), «*Столичные*» (конфеты) не только указывают на «родину» продукта, но и являются определенным гарантом его высокого качества за счет обращения к традиционной точке зрения о том, что *столичный* – лучший, поскольку все самое лучшее сконцентрировано в столице, *деревенский* – природный, традиционный, *домашний* – качественный, традиционный, *горный* – экологически чистый, натуральный. Многие производители, создавая наименование для товара на основании географической мотивировки, разрабатывают для него красивые обоснования в виде ***легенд***. Например, копирайтеры объясняют происхождение названия минеральной воды «*Березовская*» так: «Существует легенда, согласно которой, много лет назад в Харьковской губернии разыгралась сильная гроза. Одна из молний ударила в высокую березу и расколола ее до самой земли. У основания этого дерева возник чудодейственный родник, целебные свойства которого стали известны далеко за пределами Слобожанщины. Местность, в которой нашли этот источник, называлась Березовское, отсюда и пошло название воды – *«Березовская»»* [37].

Иллокутивную функцию апелляции к адресату коммерческой номинации – потенциальному потребителю товара, выполняют **отадресатные наименования** с помощью мотивемы «целевая аудитория». Данный тип номинаций обладает высоким суггестивным потенциалом, поскольку разрабатывается специально для того, чтобы привлечь к именуемому товару внимание определенной группы потребителей.

Теоретики советской рекламы отмечали, что «невозможно начать работу над рекламным текстом, не определив его адресата. Любая реклама любого товара должна обращаться не ко всей массе потребителей в целом, а к отдельной, вполне определенной группе, потенциально заинтересованной в приобретении того или иного товара» [20, 23]. Так, позиционирование Советского Союза как социалистического государства рабочих и крестьян нашло частичное отражение в ряде коммерческих наименований, направленных именно на этот класс общества (например, конфеты «*Профсоюзные*», «*Работница*», табачные изделия «*Кооперативные*», «*Пролетарские*», «*Рабоче-крестьянские*»). Несмотря на постулирование социального равенства в Советском Союзе, некоторые коммерческие номинации, в зависимости от качества и стоимости именуемой продукции, демонстрируют ориентацию на определенные сословия граждан. Например, для папирос высшего сорта, как правило, используется ***иноязычная лексика*** («*Д'ор», «Ориент», «Селям»*), ***лексика с семантикой престижности*** (*«Делегатские*», «*Полпредовские», «Посольские»*), ***лексика с семантикой новизны*** (например, *«Новинка», «Новые,* «*Премьера»*), ***лексика с семантикой исключительного качества*** (например, «*Шедевр», «Триумф»*), ***лексика, апеллирующая к названиям советских фильмов, театральным и литературным произведениям*** (*«Аэлита»,* «*Зангезур*», *«Мисс-Менд»*). Дешевые сорта, предназначенные для широких масс потребителей, имеют тенденцию к снижению вербального

образа товара: используются ***общеупотребительные слова*** (*«Бокс»,* «*Кино», «Сноп*», *«Шутка»*), ***разговорная лексика и выражения*** (*«Резвушка»,* «*Тары-Бары*», «*Фарт*», «*Червонец*», *«Шуры-Муры»*) и ***восклицания*** (*«Епсель-Мопсель»,* «*Ой-Ой*»).

Наиболее разработанными в советский период являются номинации, ориентированные на детскую категорию потребителей. Апелляция к детям чаще всего выражается косвенно: с помощью ***лексики с эмоционально-оценочным компонентом*** (например, конфеты «*Крепыш*», *«Сорванец», «Шалунья*»), ***лексем, связанных с детскими играми*** (например, конфеты *«Игрушки», «Загадка», «Забава*»), ***названий сказок, сказочных и мультипликационных героев*** (например, напитки «*Буратино*», «*Колобок*», «*Морозко*») и ***деминутивов*** (например, напитки «*Анюта*», *«Ветерок», «Солнышко»*). На привлечение внимания детской аудитории направлено также создание ***рифмованных*** названий (например, конфеты «*Терем-теремок*», «*Санки-самокатки*»).

Некоторые советские коммерческие наименования рассчитаны на участников пионерского движения, широко распространенного в СССР (например, конфеты «*Пионерия», «Пионеры*»). Поскольку одной из важнейших задач советского государства являлось правильное развитие молодого поколения в духе социализма, многие названия, адресованные молодежи, сопровождаются различными ***воспитательными лозунгами*** (например, «*Выигрывает расчет и ловкость*», «*Спорт на воздухе – залог здоровья*» и др.). Подобные номинации значительно отличаются от современных названий товаров для подростков, которые ориентируются на сегодняшнюю языковую действительность этой группы потребителей. Так, большинство современных номинаций, которые косвенно указывают на подростков и молодежь, представлены лексемами из ***молодежного жаргона*** (например, конфеты «*Клево*», сок «*Прикольная клубника»,* «*Очумелая клубника*», коктейль *«Патсталом», «Превед, медвед!», «Ржунимагу»*). По мнению И.В. Крюковой, «подобные наименования служат своеобразным кодом, ориентированным на потенциального потребителя продукта, и выполняют тем самым эпилингвистическую функцию – функцию опознания принадлежности к данной группе» [9, 5].

Отдельную подгруппу среди современных номинаций составляют наименования, воплощающие средства оформления речи и понятия, свойственные маргинальной языковой культуре и, как правило, именующие различные категории спиртных напитков, например: «*Бабья доля*», «*Белочка*» (слоган: «*Я пришла*!»), «*Буратино*» (слоган: «*Почувствуй себя дровами*»), «*Дура*», «*Елки-палки*», «*Йошкин кот*», «*Порожняк*», «*Толстый фраер*». Подобные коммерческие наименования носят патогенный характер и оказывают негативное воздействие на языковой вкус потребителей. Как отмечает А.Д. Шмелев, вторжение блатной, сниженной лексики ведет к деформации языковой картины мира: «…неприметным образом циническое представление о мире подается как нечто само собою разумеющееся, не имеющее альтернатив» [33, 26-27]. Тем более опасно появление подобных знаков среди коммерческих наименований продуктов потребления, предполагающих многократное тиражирование и, как следствие, широкое распространение.

В качестве современных коммерческих номинаций активно используется ***национально маркированная лексика***, которая также апеллирует к определенной целевой

аудитории, поскольку помимо указания на место изготовления товара, она также несет дополнительную смысловую нагрузку, понятную только носителям определенного национального сознания (например, водка *«Валенки»,* «*Гжелка»,* «*Матрешка*»). В условиях большого количества производителей и высокой конкуренции на рынке товаров использование национально маркированной лексики в качестве номинаций довольно эффективно, поскольку подобные коммерческие наименования воспринимаются как своеобразные маркеры национальной культуры, обеспечивающие самобытность определенного социума в сравнении с другими. Прагматический эффект подобных номинаций направлен на актуализацию первого компонента аксиологической оппозиции «свой – чужой». По мнению О.Е. Яковлевой, «специфика национально маркированных коммерческих наименований определяется в основном на уровне коннотативного значения, которое дополняет денотативно-сигнификативное и содержит весь спектр ассоциаций, образов, эмоций, оценок, а также ценностных ориентиров, которые могут быть актуализированы в конкретной речевой ситуации. Особую роль в составе коннотативного значения играет лингвокультурная информация, обеспечивающая адекватное восприятие коммерческого наименования как лингвокультурного знака. Такое восприятие базируется на тождественности уровня лингвокультурной компетенции неймера и потребителя» [34, 151].

При создании современных русских наименований часто используются ***понятия из советских реалий***, которые утратили актуальную для того периода денотацию (например, шоколад «*Красный Октябрь»,* водка «*Буденовка*», коктейль «*Перестройка»,* сигареты «*Пролетарские»*). Как отмечает М.В. Голомидова, «семантическое наполнение деидеологизированного прецедентного знака советской эпохи подвергается модификации в коммерческом дискурсе, теряя нежелательные ассоциации и выводя восприятие на уровень позитивной оценки» [5]. Чаще всего использование советских наименований в качестве современных обозначений товаров сопровождается определенной иронической окраской, происходит снижение имени с высокого официально-государственного уровня до повседневно-бытового (например, пиво «*Совдеповское*», коктейль «*Слеза комсомолки*», водка «*Графинчик Главспирттреста*», «*Неболтайка*» (слоган: «*Ты надежно ее спрятал?*»)). Использование советских революционных символов при создании современных коммерческих наименований для алкогольных напитков способно создавать эффект нарочитой провокации, эпатажа. Например, названия водки «*Ленин в разливе*» и коктейлей *«Мозг Ленина*», «*Ленин капут*» свидетельствуют о том, что образ вождя мирового пролетариата превратился в популярного персонажа, «главные качества которого – широкая известность, неоднозначная слава (ореол, которым обычно окружены и звезды масс-культуры), а также некоторый революционный (понимаемый как бунтарский, а значит, и молодежный) настрой» [5].

В целом, коммерческие наименования отадресатного типа являются наиболее продуктивными и разработанными в современном нейминге (около 33% от всего количества современных коммерческих номинаций).

К символическим коммерческим номинациям относятся наименования, присваемые товарам в качестве «условного знака» [23, 206]. Они не обусловлены характером товарной категорией именуемой продукции, его потребительскими

свойствами, особенностями производства или целевым предназначением товара (например, водки «*Джаз», «Зимушка», «Юпитер*»). Потенциальные возможности символа с точки зрения его использования в коммерческой сфере являются объектом изучения многих исследований, чья проблематика касается культурологии и философии рекламных коммуникаций: от способов целесообразного использования культурных символов в контексте рекламного текста до морально-этических вопросов, возникающих в процессе переосмысления символов под воздействием рекламной идеи (А. Литвинова [12], Н. Старых [27], М. Старуш, В. Ученова [31]). Богатый теоретический материал представлен в работах, обобщающих имеющийся опыт в области построения брендов на базе символов (Д. Аакер [38], И. Богуславский [2], А. Джулер, Б. Дрюниани [6], К. Дробо [7], Р. Люхингер [14], М. Марк, К. Пирсон [16], А. Уиллер [30], М. Яненко [35]). Положительные семы или коннотации, которыми обладает большинство символических названий, воздействуют на эмоциональный уровень восприятия потребителя, ослабляя способность рационально осмысливать информацию, поскольку они «в наглядно-образной форме репрезентируют весь спектр значимых идей, ценностей и мотивов, характеризующих культуру различных типов общества» [28]. Коммерческое наименование, созданное с опорой на символическое наполнение имени, как отмечает М.В. Голомидова, «формирует номинативную модальность, основанную на игровом допущении «*как бы/будто бы*», что задает свободу истолкования номинаций и позволяет различным целевым аудиториям выбрать тот ракурс интерпретации, который наилучшим образом отвечает сложившимся пристрастиям» [5].

К символическому корпусу номинаций относится большое количество советских наименований (около 30%), центральное место в котором занимают названия-символы Советского государства (например, конфеты «*Пятилетка в четыре года*», табачные изделия «*Красная звезда*», *«Совнаркомовские»,* «*Стахановские*»). Тот факт, что номинации данного типа широко представлены в качестве обозначений российских товаров, можно объяснить традицией, сложившейся в советскую эпоху: поскольку при тотальном дефиците и отсутствии конкуренции у производителей продуктов не было необходимости искать эффективные с маркетинговой точки зрения названия, они активно использовали далекие от специфики товарной категории лексемы с положительной оценкой.

В современном нейминге количество символических номинаций, по сравнению с советским периодом, небольшое (около 17%). Это обусловлено тем, что в условиях сильной конкуренции подобные наименования с «красивым», но не подкрепленным указанием на особенности товара значением плохо запоминаются потребителям. Современный нейминг ориентирован на более конкретные с точки зрения целевой ориентации коммерческие номинации.

Группа **фантазийных наименований** объединяет названия, образованные искусственным путем и направленные на реализацию их коммуникативной задачи – воздействия на потенциального потребителя, которое в данном случае осуществляется исключительно благодаря плану выражения коммерческого имени. Как правило, основная стратегия создания такого наименования направлена на его фонетический облик (например, сок «*Алби*», минеральная вода «*Бами*», пиво «*Пиборг*»). При этом

активно используются ресурсы фоносемантики для создания ритмичных, сильных и четких названий. Основой ономастического значения фантазийного коммерческого наименования становится фонетический образ, поскольку номинации, созданные путем искусственного подбора букв, как отмечает З.П. Комолова, доономастического значения не имеют [8, 334]. О.Е. Яковлева указывает на то, что коммерческие наименования с доминированием плана выражения особенно распространены «в странах с развитой рыночной экономикой, где с каждым годом все более сужаются правовые возможности регистрации слов, созданных естественным путем» [34, 61]. Однако анализ русских коммерческих номинаций советского и современного периодов продемонстрировал, что процент создания фантазийных наименований в российском нейминге крайне невысокий (0,3% от общего количества советских номинаций и 0,5% от всего количества современных названий).

Таким образом, появление большого количества производителей однотипной продукции и ужесточение конкуренции привели к тому, что суггестивный потенциал современного нейма значительно возрос по сравнению с советским периодом, когда сфера товаропроизводства и распространения продукции была монополизирована государством. В современном нейминге на первом плане оказывается целевой потребитель товаров, на вкусы и предпочтения которого и рассчитано суггестивное воздействие коммерческих наименований.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Авдеенко А.И. Структура и суггестивные свойства вербальных составляющих рекламного текста: Дис... к. филол. наук: 10.02.19. – Комсомольск-на-Амуре, 2001. – 168 с.
2. Богуславский И. Американский успех: люди и символы. – М., 2004. – 251с.
3. Было ли это в СССР? История советской рекламы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://coffeeberry88.livejournal.com/8163.html (Дата обращения 05.06.2015).
4. Вертянкина Н.В. Суггестивные параметры прагмонимического рекламного дискурса в современных средствах массовой информации: Дис... к. филол. наук: 10.02.19: Тюмень, 2005. – 195 с.
5. Голомидова М.В. Прецедентные знаки советского времени в современной коммерческой номинации//[Электронный ресурс]. – Режим доступа: lingvo.wp.kspu.ru/upl_rlc/Itog_Golomidova.doc (Дата обращения 05.06.2015).
6. Джулер А., Дрюниани Б. Креативные стратегии в рекламе/ Пер. с англ. под ред. Ю.Н. Каптуревского. – СПб.: Питер, 2002. – 384с.
7. Дробо К. Секреты сильного бренда: Как добиться коммерческой уникальности/ К. Дробо; Пер. с англ. – М.: Альпина-Бизнес Букс, 2005. – 294с.
8. Комолова З.П. Семантическая мотивированность прагмонимов (на материале товарных знаков СССР и США)// Проблемы семантики: Сб. ст. – М.: Наука, 1974. – С. 333-339.
9. Крюкова И.В. Рекламное имя: от изобретения до прецедентности: Дис... д-ра филол. наук: 10.02.19/ И.В. Крюкова. – Волгоград, 2004. – 360 с.

10. Лагута О.Н. Стилистика. Культура речи. Теория речевой коммуникации: Учеб. словарь терминов: Учеб. пособие/ О.Н. Лагута. – Новосибирск: НГУ, 2000. Ч.2. – 139с.
11. Лебедев-Любимов А.Н. Психология рекламы. – СПб.: Питер, 2002. – 368с.
12. Литвинова А. Слоган в рекламе: генезис, сущность, тенденции развития: Дис... канд. фил. наук. – М., 1996. – 185с.
13. Лихобабин М.Ю. Технологии манипулирования в рекламе. Способы зомбирования. – Ростов н/Д: Феникс, 2004. – 140с.
14. Люхингер Р. Образы торговых марок. – М.: Вершина, 2005. – 88с.
15. Максименко Е.В. Прагмастилистические аспекты рекламного дискурса (На материале текстов русской и английской коммерческой и научно-технической рекламы): Дис... к. филол. наук: 10.02.20. – Краснодар, 2005. – 228 с.
16. Марк М., Пирсон К. Герой и бунтарь. Создание бренда с помощью архетипов/ Пер. с англ. под ред. В. Домнина, А. Сухенко. – СПб.: Питер, 2005. – 336с.
17. Музыкант В.Л. Рекламный текст и эмоции человека// Психология и психоанализ рекламы. Личностно-ориентированный подход. – Самара, 2001. – 200с.
18. Паршук Н.В. Вербализация побудительной интенции в русском рекламном тексте: Дис… к. филол. наук. – Киев, 2008. – 270с.
19. Песоцкий Е.А. Реклама и психология потребителя. – Ростов н/Д: Букинист, 2004. – 192с.
20. Петрова И. Критерии оценки текстов// Реклама: теория, методика, практика, № 3 (32), 1976. – С. 22-26.
21. Пишняк А.И. Эффекты массовой коммуникации: влияние телевизионной рекламы на потребительское поведение (на примере российских рынков напитков): Автореф. дис... к. социол. наук. – М., 2006. – 26с.
22. Происхождение пива и его история [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ovine.ru/beer/history.htm (Дата обращения 05.06.2015).
23. Романова Т.П. Система способов словообразования рекламных собственных имен// Вестн. Самар. гос. ун-та. – 2007. – № 5/2 (55). – С. 204-214.
24. Рюмшина Л.И. Манипулятивные приемы в рекламе. – М., Ростов н/Д: Март, 2004. – 240с.
25. Слухай Н.В. Лингвистические аспекты нейминга// Філологічні науки: синхронічний та діахронічний аспекти. – Суми: СумДУ, 2009. – С. 397-405.
26. Слухай Н.В. Суггестия и коммуникация: лингвистическое программирование поведения человека: учебно-методическое пособие. – К.: ИПЦ «Киевский университет», 2012. – 319с.
27. Старых Н.В. Специфика образности в публицистическом и рекламном типах текстов: Дис... канд. фил. наук, – М., 1993. – 145с.
28. Сычева Е.С. Символизация в рекламных текстах: Дис... канд. филол. наук: 10.01.10 – Москва, 2008. – 260с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/276799.html (Дата обращения 05.06.2015).
29. Толкунова Е.Г. Суггестологическое описание современных русских рекламных текстов: дис... к. филол. наук: 10.02.01. – Барнаул, 1998. – 184с.

30. Уиллер А. Индивидуальность бренда: руководство по созданию и поддержке сильных брендов. – М.: Альпина-Бизнес Букс, 2010. – 236с.
31. Ученова В., Старуш М. «Философский камешек» рекламного творчества: культурология и гносеология рекламы. – М., 1996. – 388с.
32. Чумичева Н.В. Копирайтинг и рекламная суггестия: алгоритмизация творчества: Дис... к. филол. наук: 10.02.19. – Ростов-на-Дону, 2009. – 167 с.
33. Шмелев А.Д. Ложная природа и подлинная беда// Отечественные записки. №2 (23). 2005 – С. 18-35.
34. Яковлева О.Е. Семиотические типы прагматонимов современного русского языка (на материале номинаций продуктов питания): Дис... канд. филол. наук: 10.02.01. – Новосибирск, 2006. – 246 с.
35. Яненко М.Б. Торговые марки в товарной политике фирмы. – СПб.: Питер, 2005. – 240с.
36. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.alenka.ru/ (Дата обращения 05.06.2015).
37. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.berezivska.ua/ (Дата обращения 05.06.2015).
38. Aaker D. Building strong brands. NY., 1996. – 400p.
39. Naming: Романтика как двигатель торговли [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.advertology.ru/article56560.htm (Дата обращения 05.06.2015).

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р

Синявська О.Є., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЗРОСТАННЯ СУГЕСТИВНОЇ СПРОМОЖНОСТІ РОСІЙСЬКОМОВНОГО НЕЙМА: ВІД РАДЯНСЬКОЇ ОДНОЗНАЧНОСТІ ДО СУЧАСНОЇ ХОЛІСТИЧНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню зростання сугестивного потенціалу комерційної номінації від радянських часів до сучасного періоду. В СРСР комерційна сфера знаходилась під контролем держави та мала незначний сугестивний вплив на споживача, оскільки конкуренції між товаровиробниками практично не існувало. Після розпаду Радянського Союзу з'явилося багато приватних виробників однотипних товарів, для яких комерційне найменування стало одним із основних засобів у боротьбі за увагу споживача. Це обумовило значне зростання сугестивної спроможності сучасного нейма.

Ключові слова: *комерційна номінація, нейм, сугестивний вплив, ілокутивна функція, мотивема.*

Syniavska O.E., PhD Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

SUGGESTIVE POTENTIAL OF THE RUSSIAN NAME FROM SOVIET PERIOD TILL THE MODERN PERIOD

The article deals with the suggestive potential of the Russian name from Soviet period till the modern period. The commercial sphere was in the USSR under control of the state. Absence of the competition and monopolization of commercial activity caused weak suggestive character of names. Democratization of the market relations, emergence of a large number of producers of the same production and toughening of the competition at the present stage caused considerable increase of suggestive potential of the modern commercial nominations.

Keywords*: commercial nomination, name, speech act, suggestive influence, illocutionary function, motive.*

УДК 81’42’44: 811.111/ 161.2

Славова Л.Л., д. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ «ПРИХОВАНОГО ПОЛІЛОГУ» АМЕРИКАНСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИКА З АУДИТОРІЄЮ

У статті визначено «прихований полілог» політика з аудиторією та засоби його вираження в американському та українському політичному дискурсі. Введено поняття «двовекторна адресованість», під яким розуміється повідомлення адресоване водночас конкретному співрозмовникові й віртуальному широкому загалу.

Ключові слова*: мовна особистість, політичний дискурс, «прихований полілог», двовекторна адресованість.*

Політична лінгводискурсологія, ґрунтуючись на принципах антропоцентризму і неофункціоналізму, на сучасному етапі її розвитку трансформувалася в політичну лінгвоперсонологію (К.В. Іванцова, В.І. Карасик, І.І. Сєрякова) – науку, що дає змогу з нових позицій підійти до аналізу мовної особистості політичного лідера в дискурсах як окремого соціуму, так і у зіставленні, що зумовлює **актуальність** дослідження. **Мета** статті – визначити засоби вираження «прихованого полілогу» американського та українського політика з аудиторією.

З одного боку, характерною ознакою публічного мовлення є його **монологічність»**, а з іншого – **адресність**, оскільки воно виголошено перед публікою в офіційних обставинах, «де оратор несе відповідальність за свої слова, де аудиторія може бути добре знайомою і зовсім незнайомою для нього, де предмет розмови чітко визначений загальною темою та де мовцю не байдужа реакція кожного слухача» [Иванова 1990, 3; Вольвак 2004, 35]. Таким чином, публічне монологічне мовлення передбачає наявність двох учасників: одна мовна особистість виступає у ролі оратора, друга мовна особистість – аудиторія.

Політичний дискурс має свої характеристики, які відрізнять його від інших видів дискурсу. Серед них слід зазначити авторство тексту та **адресність** політичного тексту. **Авторство** політичного тексту – одне із важливих питань лінгвополітології. У політичному дискурсі розрізняють власне авторські тексти, тексти без формального авторства, тексти зі заміщенним авторством [Ганзина 2011].

Іншою дискурсивною характеристикою є адресність. **Безпосереднім адресатом** політичної комунікації здебільшого є професіонал, тобто політик, журналіст, службовець певного рангу та ін. Але **справжній адресат** політичного дискурсу – це складне утворення реальної та віртуальної особистості. З одного боку, це реально присутній учасник комунікації, з іншого – це масовий представник [Гришаева 2002]. Факт наявності слухача справляє суттєвий вплив на вербальну та невербальну поведінку мовця. Таким чином, жанр публічного мовлення передбачає високий ступінь **двовекторної адресованості**, під якою розуміємо повідомлення, сформоване в політичному дискурсі та спрямоване водночас конкретному співрозмовникові (здебільшого професіоналу у сфері політичної діяльності) і віртуальному широкому загалу, заради якого відбувається комунікація.

З такої позиції **монолог** політика кваліфікується як «**прихований діалог**», а **діалог** як «**прихований полілог**», оскільки мовлення політика, яке за формою є монологом або діалогом, орієнтоване на адресата, роль якого виконує аудиторія, народ, тобто адресовані певному слухачу, опонентам, народу, однопартійяцям та ін. Двовекторний адресат є реципієнтом і діалогічного, і монологічного мовлення.

О. О. Потебня [Потебня 1993] виводить принцип діалогічності з онтологічності слова, зазначаючи, що слово однаково належить і мовцю, і слухачу, а тому значення його полягає не у тому, що воно має певний смисл для мовця, а у тому, що воно має смисл взагалі. О. Ф. Лосєв писав, що суть мовленнєвого спілкування полягає у взаєморозумінні комунікантів, у включеності їх через слово у внутрішній світ, у свідомість один одного, у смисловому ототожненні слухача з мовцем і навпаки [Лосев 2009].

Вербальна поведінка американських і українських політиків має жанрово-дискурсивні особливості втілення комунікативних рис їхньої мовної особистості. Публічне мовлення характерне для різних жанрів політичного дискурсу, зокрема для привітальної, святкової, програмної промов. Структурна композиція промови є типовою для американського й українського політичного дискурсу. У вступній частині мовець звертається до аудиторії та виголошує мету промови, в основному блоці аргументує тезу, у заключній частині представляє висновок. Жанрові форми американського й українського політичного дискурсів мають типові та специфічні характеристики в діапазоні обов'язкових частин, а також типові та специфічні засоби вираження. Експресивність та урочистість мовлення досягається образними засобами.

Промова-заклик є однією із типових форм промов в американському політичному дискурсі. Так, американський політик сенатор Маккейн, звертаючись до національної конвенції об'єднаних християн за Ізраїль, дотримується всіх ритуальних показників промови-заклику:

"Thank you for the honor of speaking before this gathering, and thank you for the work you do in support of the State of Israel. Your efforts are needed today more than ever, […]».

"[…] *– it is clear that Israel has been challenged more, in less time, than any nation on earth. Survival in the face of such trials would be impressive; flourishing would seem out of the question»* [Інтернет-ресурс].

Структура промови американського політика вирізняється чіткістю і починається із висловлення вдячності *(thank you for the work you do in support of the State of Israel);* у наступній частині промови здійснюється перехід безпосередньо до заклику *(Your efforts are needed today more than ever)*, далі коментується попередній досвід *(The Jewish state has, of course, experienced tough times before)*.

Цей жанр є характерним також і для українських політичних лідерів.

Промова Віктора Ющенка щодо вшанування річниці техногенної катастрофи відповідає своїм жанровим канонам, яка починається зі звертання *Шановні співвітчизники!* У його виступі поєднуються декілька жанрів, а саме: заклик до вшанування: *Зі скорботою ми схиляємо голови перед усіма героями-рятівниками і жертвами ядерної стихії, яка поранила нашу землю 26 квітня 1986 року*; подяка за допомогу: *Ми глибоко вдячні їм за цю підтримку;* заклик до консолідації: *Наш спільний обов'язок – дбати про людей, яких торкнулося чорнобильське лихо* […]. *Як Глава держави я наполягаю на тому, щоб усі органи влади зосередили першочергову увагу на проблемах розвитку забруднених територій,* […] [Інтернет-ресурс].

З одного боку, В. Ющенко показує, що він є одним із представників народу, використовуючи займенник *наш* (*наш спільний обов'язок*), а з іншого, експлікуючи свій соціальний статус *як Глава держави*, надає певні директиви (*я закликаю все українське суспільство до злагоди, порозуміння й активної праці задля нашої держави*).

Жанрові форми інституційних видів спілкування відбуваються за певними сценаріями. *Сценарії комунікації* зумовлені не якоюсь однією ситуацією спілкування, а сукупністю специфічних ситуацій, у яких лідери пропонують суспільству певну політичну програму і пов'язану з нею систему світоглядних настанов, здатну суттєво впливати на розвиток політико-ідеологічної сфери цього суспільства (М.А. Чекунова). Програмні виступи є сценарієм професійної комунікації політика.

Діалог характеризується зміною висловлень двох мовців. Кожне висловлення, яке називається реплікою, звернене до співрозмовника. Діалогічна мова – первинна, природня форма мовного спілкування. Це, як правило, мова спонтанна, непідготовлена, у найменшому ступені літературно оброблена. Для діалогічного мовлення характерний тісний змістовний зв'язок реплік, що виражається найчастіше в питанні й відповіді [Солганик 2009, 130].

Двовекторний адресат є реципієнтом і діалогічного, і монологічного мовлення. У діалозі можна виділити основні ролі: ведучого (ініціатора) та партнера (реагуючого). Ці ролі досить рухомі, тобто відбувається постійна зміна ролей унаслідок почергового переходу ініціативи говоріння від одного до іншого [Кропотов 1976; Яковлева 2006; Ecker 1977, 24]. Репліка є фрагмент діалогу, межа репліки визначається зміною ролі мовця [Goodwin 1981; Sacks 1974]. Зміна реплік позначена вербальними сигналами. Якщо ж співрозмовники не дотримуються правил зміни ролей, перебивають один одного, тоді виникає когнітивний дисонанс.

Інтерактивність як характерна ознака політичного дискурсу виявляється у зміцненні адресатно-адресатних зв'язків, тобто в посиленні взаємовпливу учасників

мовної комунікації. Вона зумовлює еволюцію цього типу дискурсу в бік більшої діалогічності, а отже, більшої аргументативності та експресивності, що вимагає застосування різноманітних виражальних засобів [Чередниченко 2007, 56].

Інтерв'ю, прес-конференція з політичними діячами та теледебати розкривають здебільшого актуальну та цікаву для громадської аудиторії проблему. У цих жанрових формах політичного дискурсу спостерігається тенденція до позитивної самопрезентації мовної особистості та негативної презентації опонента. Аналіз комплементарних та контроверзних інтерв'ю (Л.І. Гришаєва) виявив типові структурні блоки, а саме: наявність попередньої інформації (преамбула, анотація); основний блок, де розкриваються професійні та особистісні риси політика та висвітлюються основні питання суспільно-політичного життя; завершення (резюмування), яке може бути здійснено журналістом або політиком. В основному блоці підбір лексичних одиниць та синтаксичних конструкцій здійснюється так, щоб створений віртуальний образ політичного лідера сприймався аудиторією як такий, що відповідає її очікуванням та відображає її інтереси. У комплементарних інтерв'ю позиції журналіста та політика збігаються, основна мета – підтвердження або підвищення іміджу політичного діяча.

При комплементарному інтерв'ю інтеракція має характер діалогу – з'ясування, діалогу – пояснення, а при контроверзному – діалогу – суперечки, діалогу – дискусії. Залежно від цільової настанови зазначеного жанру використання мовних маркерів варіюється від нейтральних та позитивних конотацій до негативних, звинувачувальних; від загальних, риторичних до провокаційних питань.

ЗМІ поширює інформацію, отриману під час прес-конференції, та створює стереотипні уявлення про лідера як представника певної політичної сили, його оцінки політичної, економічної та суспільної сфер діяльності суспільства. Аксіологічний компонент представлений у відповідях політиків на запитання журналістів.

Позитивний/негативний вектор оцінки умовно ділить політичних діячів, опозицію та владу на своїх/чужих. Мовними маркерами вираження своїх позицій є ключові слова, контраст, протиставлення, повтор, мовні одиниці з семантикою руйнування для позначення відповідних реалій суспільно-політичного життя, мовні одиниці із позитивною конотацією.

Жанр політичних дебатів передбачає наявність ведучого та запрошених політиків, які, як правило, представляють різні політичні партії та різні погляди на вирішення соціально-економічних проблем. Політичні лідери переконують один одного і, відповідно, слухачів або глядачів у правильності своїх позицій. Перебивання, зняття ініціативи, повтори, парафрази, заперечення слугують для протиставлення «своєї» точки зору «чужій».

Таким чином, жанрово-дискурсивне втілення комунікативних рис мовної особистості політика здійснюється у мовленнєвій поведінці у різних жанрових формах політичного дискурсу. Монологічні форми політичного дискурсу представлені декількома видами промов: закликами, інавгураційними промовами, промовами – зверненнями та ін. Слід зазначити умовний поділ промов на види, оскільки кожна промова є конгломератом різних прагматичних настанов з різним ступенем домінування прохання, подяки, заклику, звернення та ін.

Структурні частини є типовими: привітання, звернення, проголошення теми, основний блок, де розкривається одна із соціально-політичних проблем або втілюється той чи інший ритуальний жанр (прохання, подяка, заклик) та резюмування. Проте монолог є «прихованим діалогом», оскільки соціум виступає опосередкованим адресатом. Діалогічні форми представлені інтерв'ю, прес-конференцією, дебатами, в яких задіяна більше ніж одна особа. Інтерв'ю розглядаємо як «прихований полілог», оскільки соціокомпонент також є присутнім як третій учасник. Влучний підбір мовленнєвих актів у тій чи іншій жанровій формі сприяє найбільш ефективному досягненню та реалізації ілокутивної сили висловлювань. Мовні маркери, що слугують засобом втілення цільової настанови, охоплюють всі рівні мови. Невід'ємними рисами є наявність емоційного та аксіологічного компонентів. Специфікою цих жанрових форм американського політичного дискурсу є указання точного часу початку та завершення інтерв'ю, прес-конференції або дебатів. Відмінності в жанрових формах американського та українського політичного дискурсів також фіксувались на рівні мовних маркерів. Перспектива подальшого дослідження полягає у визначення дискурсивних характеристик мовної особистості у зіставному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вольвак Н. П. Фактор адресата в публичном аргументирующем дискурсе : монография / Н. П. Вольвак. – Южно-Сахалинск : Изд-во СахГУ, 2004. – 168 с.
2. Ганзина О. Ю. Концептуальная метафора как средство вербализации имиджа политического деятеля : автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. Ю. Ганзина ; Моск. гос. пед. ун-т. – М., 2011. – 20 с.
3. Гришаева Л. И. Россия в зеркале немецкой прессы: путь к взаимопониманию народов? / Л. И. Гришаева // XXI век: мир без войны и насилия?! – Воронеж : ВГПИ, 2002. – С. 99–124.
4. Иванова С. Ф. Путь к современной риторике / С. Ф. Иванова. – М. : Об-во «Знание» РСФСР, 1990. – Ч. 1–2. – 308 с.
5. Кропотов Л. А. Журналистика на путях социологии: Методы социологического исследования в журналистской практике : учеб. Пособие / Л. А. Кропотов. – Свердловск : УГУ, 1976. – 69 с.
6. Лосев А. Ф. Философия имени / А. Ф. Лосев. – М. : Акад. проект, 2009. – 300 с.
7. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К. : Синто, 1993. – 187 с.
8. Солганик Г. Я. Стилистика текста : учеб. Пособие / Г. Я. Солганик. – [9-е изд.]. – М. : Флинта: Наука, 2009. – 256 с.
9. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / О. І. Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
10. Яковлева Э. Б. Многосторонние формы общения: полилог как объект лингвистического анализа: аналитический обзор / Э. Б. Яковлева. – М. : РАН ИНИОН, 2006. – 72 с.
11. Ecker H. P. Textform Interview / H. P. Ecker, J. Landwehr, W. Walther. – Dusseldorf : Padagogischer Verlag Achwann, 1977. – 151 s.

12. Goodwin M. Conversational Organization / M. Goodwin. – New York : Academic Press, 1981. – 195 p.
13. Sacks H. A simplest systemetics for organization on turn-taking for conversation / H. Sacks, E. Schegloff, G. Jefferson // Language. – 1974. – № 50/4. – P. 696–753.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Славова Л.Л., д.филол. н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ «СКРЫТОГО ПОЛИЛОГА» АМЕРИКАНСКОГО И УКРАИНСКОГО ПОЛИТИКА С АУДИТОРИЕЙ

В статье определен «скрытый полилог» политика с аудиторией и средства его выражения в американском и украинском политическом дискурсе. Введено понятие «двухвекторная адресованость», под которым понимается сообщение, адресованное одновременно конкретному собеседнику и виртуальной широкой общественности.

Ключевые слова: *языковая личность, политический дискурс, «скрытый полилог», двухвекторная адресованность.*

Slavova L.L., Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

MEANS OF EXPRESSING IMPLIED POLYLOGUE OF AMERICAN AND UKRAINIAN POLITICIAN WITH THE PUBLIC

The article defines the implied polylogue of a politician with the public and means of its expression in American and Ukrainian political discourse. The concept of implied addressee is introduced, i.e. a particular message is addressed to both the virtual interlocutor and the general public.

Keywords*: linguistic personality, political discourse, implied polylogue, implied addressee.*

УДК 821.161.2 Вовк

Смольницька О. О., к. філос. н.,
Науково-дослідний інститут українознавства МОН України, м. Київ

ПРОБЛЕМА АДЕКВАТНОГО ВІДТВОРЕННЯ МІФОЛОГЕМ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ПОЕЗІЇ ВІРИ ВОВК АНГЛІЙСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ: СИМВОЛІКА І VERNACULAR

У статті вперше розглядається можливість адекватного перекладу вибраних віршів Віри Вовк на англійську і російську мови. Досліджено експерименти авторки зі стилем. Висвітлена проблема відтворення діалектизмів. Вичленовано міфологему як важливу складову авторського стилю.

Ключові слова: *переклад, неоміфологізм, міфологема, vernacular, Віра Вовк.*

Сучасне перекладознавство можна назвати цариною експериментів, у якій водночас спостерігається дотримування класичної методології (школи Г.Кочура або, попри вдавану строкатість, М. Лукаша).

Недосліджена в цьому плані, але цікава творчість Віри Вовк (автонім Віра Лідія Катерина Селянська, 1926 р. н., Борислав, з 1945 р. у Ріо-де-Жанейро) – української письменниці, що мешкає в Бразилії. В. Вовк виступає як поетеса, прозаїк, драматург, науковець, композиторка, художниця, мистецтвознавець, перекладачка, літературний критик. Мова її творів – українська; поряд з автоперекладами португальською, німецькою та ін. мовами в білінгвальних виданнях для закордонного читача авторка завжди подає оригінальні тексти, стверджуючи, що це принципово.

У сучасній гуманітаристиці поетична і прозова спадщина В. Вовк досліджується в різних аспектах: у контексті Нью-Йоркської групи (НЙГ), у контексті лінгвосеміотичного аналізу тощо (О. Астаф'єв), у порівнянні з іншими представниками НЙГ (наприклад, Е. Андієвською – І. Жодані) або вузькоспеціально, в окремому аспекті (символіка – В. Шевчук, юнгіанський аналіз – Л. Залеська Онишкевич, І. Калинець, категорія сакрального в прозі – Ю. Григорчук; міфопоетика в поезії – З. Чирук, та ін.). Перекладацька діяльність В. Вовк стає об'єктом висвітлення в окремих розвідках – зокрема Тадей Карабович (Люблін) аналізує переклади письменницею віршів інших представників НЙГ португальською мовою (антологія «O Grupo de Nova York "Colméia"», 1993). Проте можливість перекладу самих творів В. Вовк іншими мовами навіть не розглядалася, тоді як це може мати практичну значущість.

Переклад поезій В. Вовк здійснювався лише польською мовою (збірка «Жіночі маски» в перекладі Т. Карабовича, 2014) й тому може стати цариною експериментів. Зокрема, цікаво спостерігати варіативність при відтворенні українських висловів іншими мовою. Для аналізу взяті вибрані поезії письменниці, уперше перекладені авторкою статті англійською та російською.

Мета –проаналізувати відтворення специфічних ознак поезій В. Вовк при перекладі англійською та російською мовами. Відповідно передбачаються завдання:

1) охарактеризувати авторський стиль;
2) дослідити варіативність застосованих при перекладі лексем;
3) проаналізувати явище vernacular у В. Вовк.

При аналізі та перекладі творів В. Вовк треба враховувати їхню елітарність (розрахованість на ерудованого читача), зовні лаконічний, але складний стиль, і кількашарову базу образності, оскільки авторка будує тексти на принципах народного католицизму (або – ширше – народної релігійності, української та бразильської), біблійних мотивах, численних алюзіях з античної та інших культур тощо. Сама письменниця часто поєднує українські та бразильські реалії, знаходячи спільне в символіці. Ключові поняття стилістики В. Вовк: міфема, міфологема, символ, архетип, знак. Вони закодовані в тексті й створюють ефект айсберга. Сама авторка тяжіє до неоміфологізму і магічного реалізму. Також варто відзначити еквіритмічність її творів, оскільки верлібри В. Вовк насправді ілюзорні: її вільний вірш часто ритмізований, причому ритм оригінальний. Поетеса майстерно володіє і канонічними формами (гайку, сонет, сонетоїд тощо). Її версифікація не хаотична, а насправді підпорядкована складній системі.

Матеріалом аналізу стали вибрані поезії збірки «Писані кахлі» (1999), створені під час подорожі авторки на Гуцульщину. Відповідно, реалії в цих текстах переважно гуцульські. Сама назва досить складна для перекладу іншими мовами: англійською вона звучить як "The painted porcelain tiles", а російською – «Расписные изразцы».

Для перекладу цікавим видається афористичний вірш «Ікономази». В оригіналі: «Не дотикайтеся старих фресок / Несвятими руками: / Можуть усохнути. / Не перемальовуйте іконостаси / По власній подобі: / Вийде диявол» [2, с. 358]. У перекладі англійською назву можна відтворити як "The icon-daubers" («іконописці»), тоді як в оригіналі авторка вжила застаріле слово. Англійською текст звучатиме: «Don't touch old frescos / By profane hands: / They will be withered. / Don't repaint icons / After your likeness: / It will be the devil» [2, с. 2]. Вислів "after your likeness" узято з Біблії Короля Джеймса (King James Bible): "And God said, Let us make man in our image, after our likeness…" (Genesis, 1:26). У перекладі І. Хоменка: «Тож сказав Бог: «Сотворімо людину на наш образ і на нашу подобу…»» (Книга Буття, 1:26). Слово "profane" як передача слова «несвяті» близьке за значенням, оскільки профанний – антитеза сакральному. Російською назва «Ікономази» відтворюється більш точно – «Богомазы»: по-перше, така лексема зафіксована, а по-друге, у слова «бог» застаріле значення – «ікона», «образ» (і така конотація збереглася в просторіччі). «Не касайтесь старых фресок / Несвятыми руками: / Могут отсохнуть. / Не переписывайте икон / По своему подобию: / Получится дьявол» [2, с. 2 – 3]. Переклад здійснюється важко через імпліцитний зміст вірша: у тексті закодовано кілька смислів. Один з них може означати «адописну» ікону, тобто образ, під горішнім шаром якого сховане зображення диявола.

Образи у В. Вовк переходять у символи і міфологеми, причому останні динамічні та оригінальні. Так, вірш «Крашанка» позначений явним впливом світогляду народного католицизму: «Чи доля клала мені / В подорожну торбу / Крашанку в циганських дорогах / Чи в сльозах Богородиці / Вдячна за кожний дарунок / Я з нею не торгувалася» [2, с. 360]. Слово «крашанка» асоціюється з українським колоритом; точний відповідник російською – «крашенка», тоді як при відтворенні англійською виникають труднощі, оскільки традиція розмальовування яєць не притаманна протестантському середовищу. Різні технології розмальовування великодніх яєць (дряпанки, крашанки, писанки, мальованки тощо) в іноземному оточенні не представлені – за винятком емігрантських спільнот. Отже, обирається відповідник – "Easter egg", тобто дослівно «великоднє яйце». Натомість в оригіналі слово «крашанка» викликає асоціації з Богородицею (недарма згаданою після самого символу яйця) – адже, за польськими легендами, Мати Божа розмальовувала яйця, щоб потішити Немовля Ісуса, і ключовим кольором став червоний [6, с. 301]. І. Франко в статті «Писанки», уперше надрукованій польською мовою в газеті «Kurjer Lwowski», 1893 (№ 92 від 2 квітня, під назвою «Pisanki») навів схожий на вищенаведений переказ: «Коли євреї піймали Христа і повели на муки, його мати хотіла заступитись за нього перед Пілатом, та, не маючи нічого, що могла б дати йому в дар, сиділа цілу ніч, розписуючи і фарбуючи яйця» [7, с. 33]; дізнавшись, що Її Сина вже страчено, Діва Марія зомліла, «а писанки покотилися по цілому світі» [7, с. 33]. Таким чином, у вірші В. Вовк закодовані специфічні слов'янські архетипи, пов'язані з народною релігійністю.

Ритміка вірша В. Вовк при перекладі російською може бути відтворена завдяки поетичному архаїзму «иль» (на позначення анафори «чи»): «Иль доля клала мне / В суму странницы / Крашенку в цыганских дорогах / Иль в слезах Богородицы / Признательна за каждый дар / Я с ней не торговалась» [1, с. 3].

Вислів «сума странницы» (на позначення «подорожної торби») може бути варійований і як «сума паломницы» – для підкреслення сакрального значення. Відповідно, англійською це може бути “palmer”, “pilgrim”; більше профанний, але й урочисто-земний варіант – “wanderer” (на жаль, без ґендерної ознаки).

Медитативний верлібр «Скляна намистина» складний для перекладу. Наприклад, у тексті є рідкісний діалектизм «барасуля», який означає «скляна намистина», «пацьорка» («Підходять сусідки до смерекової домовини / І нишком кладуть / У воскові пальці старої Євдохи / Інкрустовану венеціянську барасулю / З єдиного разка, що залишився / В однієї з них…» [2, с. 346]). Аналога йому немає в інших мовах. Інший вихід – досить сумнівний: повернутися до стихії англійської мови та знайти хоча б частково відповідний діалектизм. Але це той самий прийом, який Корній Чуковський іронічно називав «передати… жаргоном весекських фермерів Томаса Гарді… або наріччям валійських селян» [8, с. 388]. Отже, маємо справу з феноменом vernacular.

Відтворити при перекладі слово «барасуля» літературним англійським bead значить проігнорувати особливу атмосферу вірша (а в мові скотс – або ж англо-шотландській – це слово також є). Можна знайти шотландсько-ґельські варіанти cneap або grìogag, проте вони не будуть зрозумілі широкому читачеві. Російською мовою також складно знайти корелят, хіба що, зосередившись на зовнішній ознаці пацьорки, відтворити «барасулю» як «стеклярус» або, більш рідкісним – «коралёк» (що викликає асоціації з коралями).

Діалектизм «барасуля» (розшифрований у заголовку) сприймається як міфологема, яку авторка розкодовує: «Кожна / Спрагла краси, / Навіть на потойбічному світі») [2, с. 346].

Vernacular – широко представлене явище в текстах В. Вовк, оскільки авторка виросла в гуцульсько-бойківському середовищі, а в текстах принципово послуговується правописом Голоскевича. Діалектизми та інші рідковживані слова (у тому числі архаїзми) письменниця активно вживає, у тому числі в сучасних творах. Її мета – різноманіття стилю, у тому числі мовленнєвого (який стосується персонажів), відтворення картини теперішньої та минулої Гуцульщини (а ширше – України), причому авторка не змикається на локалізації зображуваного. Її образи і топоси не консервація чи ідеалізований простір (на кшталт Ельдорадо), тому vernacular набуває нових ознак – як ідентифікат психології, допоміжний засіб виживання в іншому середовищі.

Міфологічний vernacular (своєрідна міфологема) оригінально розробляється у верлібрі «Нові леґенди», присвяченому Гуцульщині під час НКВДистського терору. Текст: «Мольфари й упирі / Вішали легінів на ялицях /До звуків гармошки. / На фірах везли / Юнаків і дівчат у вишиванках, / З руками пов’язаними / Колючим дротом, / Уже без очей. / Це – нові леґенди Гуцульщини. / Світ їм не вірить» [2, с. 363].

Російський переклад зберігає еквіритмічність, проте українська (і специфічно-гуцульська) реалія «мольфари» тут не має аналога: «Мольфары и упыри / Вешали

легиней на смереках / Под звуки гармошки. / На подводах везли / Юношей и девушек в вышиванках, / С руками, связанными / Колючей проволокой, / Уже без очей. / Се – новые легенды Гуцульщины. / Мир им не верит» [1, с. 3]. За свідченням В. Войтовича, мольфар – «чарівник, злий дух» [3, с. 321]; у В. Шухевича – «то такі люде, що можут стратити чоловіка або худобу» [9, с. 211]. Отже, головний акцент на злій силі, пристріті. Якщо упир (образ, дещо відмінний від західноєвропейського вампіра – vampire) – відомий образ у слов'янській культурі й навіть виступає міфологемою в сучасному дискурсі, то слово «мольфар» адекватно не передається засобами іншої мови. Авторка пропонує власний міфологічний дискурс, де мольфар постає ворожою силою, осучаснює міфологему. Отже, і тут наявна тенденція неоміфологізму. З огляду на це, слово «мольфар» можна просто транслітерувати в іншомовному тексті як molfar (аналогічно як Шарль де Костер у «Легенді про Уленшпігеля…» передавав фламандське weerwolf – «перевертень»).

Утім, навіть слово «упир» (В. Вовк частіше послуговується діалектним варіантом «опир») в українському дискурсі має складне значення. Наприклад, за одними з гуцульських вірувань: «*Опир* се такий чоловік, що у ночи душа єго розлучьиє си від тїла й ходит по сьвиту…» [9, с. 203] (тобто дводушник). Отже, це не лише вампір.

Еквіритмічність передостаннього рядка в перекладі досягається архаїзмом «се» (як і літературне «очі» поетичним архаїзмом «очи» – «без очей»).

Проведений аналіз підтвердив складність лірики В. Вовк для перекладу іншими мовами, оскільки він передбачає звернення до інших систем національних архетипів, вимагає їх знання, а також знання культурних реалій. Лише це відкриє можливості для залучення української поезії в зарубіжний контекст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вовк В. Вибрані поезії (у перекладах англійською і російською) / Віра Вовк / З української переклала Ольга Смольницька. – Автор. комп. набір. – Київ, 2015. – 3 с. (*З особистого архіву О. Смольницької*).
2. Вовк В. Поезії / Віра Вовк. – К. : Родовід, 2000. – 422 с.
3. Войтович В. Українська міфологія / Валерій Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.; іл.
4. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамійськими та грецькими текстами. – Ukrainian Bible 63 DC. United Bible Societies 1990 – 55 M.
5. The Holy Bible. Containing the Old and New Testaments. Translated out of the Original Tongues and with the Former Translations Diligently Compared & Revised / Set forth in 1611 and commonly known as the King James Version. – 1611. – 2652 pp.
6. Пасхальное яичко / Православие / Христианство // Религии мира. – Ч. 2. – Религии Китая и Японии. Христианство. Ислам. Духовные искания человечества в конце XIX – XX веках. Религия и мир / ред. коллегия: М. Аксёнова, Т. Каширина и др. – М. : Мир энциклопедий Аванта+, 2007. – С. 301.
7. Франко І. Писанки / Іван Франко // Франко І. Твори: У 50 т. – Т. 29. – Літературно-критичні праці (1893 – 1895). – К. : Наукова думка, 1981. – С. 33.

8. Чуковский К. Высокое искусство / Корней Чуковский // Чуковский К. Собрание сочинений в 6-ти т. – Т. 3. – М. : Худ. лит., 1966. – С. 388.
9. Шухевич В. Гуцульщина / Написав проф. Володимир Шухевич. – Пята часть. – У Львові, 1908. – 300 с.

Стаття надійшла до редакції 08.10.2015 р.

Smolnytska O. O., Candidate of Philosophical Sciences,
Research Institute of Ukrainian Studies, Kyiv

THE PROBLEM OF ADEQUATE REPRODUCTION OF MYTHOLOGEMS IN THE TRANSLATION OF VIRA VOVK POETRY INTO ENGLISH AND RUSSIAN LANGUAGES: SYMBOLIC AND VERNACULAR

The article at fist investigates the chance of adequate translation of selected poems by Wira Wowk to English and Russian languages. The experiments with a style are analyzed. The problem of dialecticisms reproduction is lighted up. The mythologem as important factor of the author's style is selected.
Keywords: *translation, neomythologism, mythologem, vernacular, Vira Vovk.*

Смольницкая О. А., к. филос.н.,
Научно-исследовательский институт украиноведения
МОН Украины, Киев

ПРОБЛЕМА АДЕКВАТНОГО ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ МИФОЛОГЕМ ПРИ ПЕРЕВОДЕ ПОЭЗИИ ВЕРЫ ВОВК НА АНГЛИЙСКИЙ И РУССКИЙ ЯЗЫКИ: СИМВОЛИКА И VERNACULAR

В статье впервые рассматривается возможность адекватного перевода избранных стихотворений Веры Вовк на английский и русский языки. Проанализированы эксперименты автора со стилем. Освещена проблема отображения диалектизмов. Вычленена мифологема как важная составляющая авторского стиля.
Ключевые слова: *перевод, неомифологизм, мифологема, vernacular, Вера Вовк.*

УДК 811.111’06’38’272’42

Сніховська І. Е., к. філол. н., доц.,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ КРЕАТИВНИХ ФЕНОМЕНІВ У АНГЛОМОВНОМУ МЕДІАТЕКСТІ

Стаття присвячена вивченню когнітивно-семантичного потенціалу мовної гри, зокрема лінгвокультурних особливостей мовноігрових утворень в умовах міжкультурного комунікативного простору англомовних медіатекстів.
Ключові слова: *лінгвокреативність, мовна гра, медіатекст.*

Сучасні активні мовні процеси певною мірою обумовлені посиленням креативного начала в англомовному дискурсі: це проявляється в тому, що інновації, мовна гра та мовна рефлексія захоплюють нові комунікативні сфери (наприклад, такі як реклама та Інтернет), тим самим розширюючи мовленнєвий простір креативності. Динаміка мовних процесів, обумовлених як екстралінгвальними, так і мовними чинниками, у сучасному комунікативному просторі найбільш повно відбивається в ЗМІ. Помітно змінюється арсенал мовних засобів, що забезпечують основний конструктивний принцип організації медіатекстів.

В умовах інтенсивного розвитку міжкультурного комунікативного середовища, актуальність нашого дослідження зумовлюється спробою описати й інтерпретувати адекватне транскодування мовної гри в мас-медійному контексті. Посилення інтересу лінгвістів до мас-медіа обумовлено тим, що на сучасному етапі вони є основним джерелом інформації. Під впливом соціально-політичних перетворень реклама й газетно-публіцистичні тексти на рубежі XX-XXI ст. зазнали кардинальних змін. Такі характеристики ЗМІ, як масове поширення інформації, спрямованість впливу, публічність зумовлюють їхні можливості дієвого засобу мовленнєвого впливу. Він здійснюється з допомогою мовних засобів, які в комплексі з екстралінгвальними засобами, певними прийомами організації тексту, структурування та подання інформації складають стратегію мовленнєвого впливу.

Опис зазначених змін знаходиться в руслі таких актуальних напрямків сучасної лінгвістики, як мовний вплив (О. М. Баранов, О. С. Іссерс та ін.), лінгвістика реклами (В. В. Зірка, Ю.К. Пирогова) [2; 7], медіалінгвістика (Г. Я. Солганик, В. Г. Костомаров, Т. В. Шмельова та ін.) [11; 12; 13], лінгвістика креативу (Т. О. Гридіна, О. М. Ремчукова) [1; 7], в рамках якої, зокрема, вивчаються також «лінгвокреативні складові» ЗМІ. Сучасні заголовки та слогани мають підвищену «семантичну щільністю» та експресивність. Дослідження лінгвокреативного потенціалу заголовків та рекламних слоганів, що передбачає опис їхніх виражальних можливостей, здійснюється в роботах Л. П. Амірі, С. В. Ільясової, О. С. Міхєєвої, С. В. Сметаніної [3; 4; 6; 8; 9] та ін.

З огляду на необхідність постійного пошуку експресивних, емоційних і образних засобів для впливу на читача, журналісти стикаються з необхідністю створення лінгвокреативних феноменів. Автори сучасних медіа-текстів використовують такі засоби вираження, що забезпечують не тільки інформаційну, але й емоційно-експресивну насиченість тексту. Таке прагнення зумовило націленість авторів медіа-текстів на активне використання неологізмів, оказіоналізмів, мовної гри, трансформації фразеологізмів, прецедентних феноменів тощо. Серед виразних можливостей мовної гри в сучасних медіа-текстах в якості домінуючих виділяються не тільки комічні, обумовлені створенням комічного ефекту як стилістичною метою, яка традиційно вивчається, але не менш значущим є естетичний ефект, який характеризується приверненням уваги власне до мовної форми. У феномені мовної гри, що полягає в нестандартному використанні мовних одиниць або категорій і реалізує творчі можливості мовця, повною мірою відбивається асоціативний потенціал слова. Мовна гра разом із вищезазначеними можливостями реалізує низку когнітивних, імплікативних, персуазивних, сугестивних функцій, пов'язаних з її використанням у мас-медійному дискурсі.

Творче начало мовної гри полягає в пошуку можливих прийомів виведення знака з обумовленого системою типового контексту його конструювання й сприйняття. Для створення мовноігрових утворень залучається весь арсенал засобів, що випливають із асиметрії мовного знака: омонімії, полісемії, граматичної неоднозначності, асоціативних зв'язків слів. Окрім того, мовна гра дає змогу робити висловлювання більш ємним, таким що містить декілька смислів, кожний з котрих може реалізувати певну функцію: номінативну, оцінну, стилістичну, асоціативну тощо, напр. *" The Internet became the ultimate tool for finding like minds and blocking out others long before supporters of candidates began seeking one another out on Meetup.com. With online dating sites where searches can be tailored by age and income, e-mail forums for the most narrow band of subjects, bookmarked sites and even spam filters, the Web allows users to tailor the information they consume more than any other medium. Social scientists even have a term for it: cyberbalkanization ("Politics of the Web: Meet, Greet, Segregate, Meet Again," The New York Times, January 25, 2004)*, дозволяє інтерпретувати креативне новоутворення *"cyberbalkanization" як* «розпорошення інтернет-простору на вузькоспеціалізовані групи однодумців, що неприязно ставляться або до аутсайдерів".

Динаміка норми в ЗМІ, повноцінна реалізація системного потенціалу мовної системи в сучасних медіа-текстах, той інтерес, який вони представляють з точки зору вивчення теорії і практики мовного впливу, – все це забезпечує постійну увагу до цієї сфери комунікації. У створенні нових номінацій вочевидь вирішальною є індивідуально-авторська роль мовця, а також лексичної та синтаксичної сполучуваності, що робить можливим висвітлення основних функцій мови під новим кутом зору. Варто відзначити, що в сучасній лінгвістиці (зокрема, лінгвістиці креативу) формується уявлення про креативну функцію, в основі якої лежить лінгвокреативне мислення, що спонукає індивіда до використання потенціалу мовних одиниць [1, 11].

Для сучасних англомовних медіатекстів характерними є такі способи створення мовної гри, як обігравання багатозначних та омонімічних слів, створення оказіоналізмів, неологізмів, патронімічної атракції. Ми поділяємо концепції лінгвістів (Л.П. Амірі, Т.О. Гридіної, О.Б. Курганової), котрі розглядають мовну гру як реалізацію творчих потреб людини й розуміють цей феномен як будь-яке фонетичне або морфологічне експериментування з одиницями мови, виходячи з умови, що мовна гра, окрім створення семантичного контрасту між фонетично подібними лексемами, охоплює також графічні й фонетичні перетворення, неологізми, використання слова в невластивій йому морфологічній категорії тощо. Так, заміна літери f на ph є властивою для мовноігрових утворень, що позначають діяльність комп'ютерних та телефонних шахраїв (*phishing – creating a replica of an existing web page to fool a user into submitting personal, financial, or password data; phone phishing – using a phone call to obtain a person's personal, financial, or password data; phool – a person who is manipulated into performing an action that is not in that person's best interest).* В сучасних медіа-текстах за 2000-2015 роки знаходимо низку прикладів таких ігрових графічних трансформацій: *«Free markets 'phish' for phools by making us do things which are good for others, but not necessarily good for ourselves» (Winston Yap, "George A. Akerlof – Phishing for Phools," The Chronicle of Higher Education, August 14, 2015);*

«Technically, "phishing" is the scam whereby fraudsters persuade you to part with your financial details, using emails and websites that look trustworthy. But Shiller and Akerlof argue that deception and manipulation aren't confined to the fringes of the economy; instead, they're central to how consumer capitalism works. We're being phished all the time (making us, in their terminology, phools)» (Oliver Burkeman, "Exploiting gullible people is a modern form of mining," The Guardian (London), August 7, 2015); "PHISHING: Part 2 Doomed to be a Phool?," Robert Lewis, Trustifier, October 25, 2014). Перше вживання такого типу (*«phone-phreaks»)* датується ще в 1971 роком: *He decides to check out London first. He chooses a certain pay phone located in Waterloo Station. This particular pay phone is popular with the phone-phreaks network because there are usually people walking by at all hours who will pick it up and talk for a while. …Fraser begins to phreak around, as the phone phreaks say (Ron Rosenbaum, "Secrets of the Little Blue Box," Esquire, October 1, 1971).*

Оказіональні новотвори носять нетиповий, індивідуальний характер, однак в англійській мові їх можна систематизувати на предмет словотворчих засобів, за допомогою яких ці новотвори створюються, адже автор тією або іншою мірою спирається на формально-структурні моделі при творенні нового слова. Наприклад, *wedsite, n. A website where a couple posts information about their upcoming or recent wedding : «FirstPhera is another name that thrives around the business of weddings, and is developed by Vikas Sabnani who started his venture a year ago in Ahmedabad. FirstPhera is into wedsites–websites that are used by the couple to invite friends and relatives, post pictures, and blogs related to pre and post wedding events. These wedsites also help clients share stories, and view posted greetings from friends' and relatives'» ("Yes, I do: The business of weddings," The Economic Times, November 7, 2008).*

На моделі утворення слів складанням основ ґрунтується один із різновидів гри слів, представленої в англійській мові контамінацією. Саме у випадку контамінацій когнітивні можливості мовної гри в сучасних медіа-текстах відбиваються у найбільш концентрованій формі, до прикладу: *sham + campaign: "Now you can also hit the "shampaign trail" by sending in your own mock-ups of the likely presidential candidates» («Shampaign moments », The Guardian, February 18, 2004); editorial + advertisement : « Edvertorial content has made its way on company blogs and websites. This edvertorial content hasn't replaced traditional advertising or advertorial-style content, but has enhanced it through brand-owned property ("Traditional advertising, editorials, advertorials, and edvertorials: What's the difference?," White Book Agency, February 7, 2011);* airfare + forecasting: "A handful of new and updated websites and apps are trying to perfect the art of what's known asfarecasting – predicting the best date to buy a ticket » (Stephanie Rosenbloom, "The Art of 'Farecasting' the Lowest Airfare," The New York Times, September 14, 2015).

Вочевидь, мовна гра може успішно функціонувати в дискурсі мас-медіа, набуваючи можливостей вираження наявних настроїв та очікувань у зв'язку з актуальними подіями. Мовна гра в сучасному англомовному медіатексті може нести певні лінгвокультурні імплікації, пов'язані з концептуальними уявленнями соціокультурної спільноти, що є складовими ділянки картини світу, яка існує у колективній свідомості певної мовної спільноти. Дослідження має перспективи розширити уявлення про мовну гру в медіатексті з точки зору її лінгвокультурологічних особливостей, зумовлених активними процесами інтеграції сучасного інформаційного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гридина Т. А. Языковая игра: стереотип и творчество / Т.А. Гридина. – Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т., 1996. – 214 с.
2. Зирка В. В. Манипулятивные игры в рекламе. Лингвистический аспект [Текст] / В. В. Зирка. – М.: Либроком, 2010. – 256 с.
3. Ильясова С. В. Словообразовательная игра как феномен языка современных СМИ / С. В. Ильясова. – Ростов-на-Дону : Ростовский гос. ун-т, 2002. – 359 с.
4. Ильясова С. В. Языковая игра в коммуникативном пространстве СМИ и рекламы / С. В. Ильясова, Л. П. Амири. – М. : Флинта, 2009. – 296 с.
5. Курганова, Е.Б. Игровой аспект в современном рекламном тексте [Текст] / Е.Б. Курганова. – Воронеж: ВГУ, 2004. – 124 с.
6. Михеева Е. С. Стилистический прием полисемантики в текстах СМИ (на материале русскоязычных газетных заголовков и рекламных слоганов): автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Михеева Елена Сергеевна; Российский ун-т Дружбы народов. – Москва, 2013. – 22 с.
7. Пирогова Ю. К. Рекламный текст: семиотика и лингвистика / Ю. К. Пирогова, А. Н. Баранов, П. Б. Паршин. – М. : Издательский дом Гребенникова, 2000. – 270 с.
8. Ремчукова Е.Н. Некоторые коммуникативные и стилистические особенности креативных феноменов в СМИ / Е. Н. Ремчукова // ŽMOGUS KALBOS ERDVĖJE Nr., Mokslinių straipsnių rinkinys. – Kaunas, 2010. – № 6. http://web-local.rudn.ru/web-local/prep/rj/index.php?id=1630&p=10149
9. Сметанина С. И. Медиа-текст в системе культуры / С.И. Сметанина. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 383 с.
10. Сметанина С.И. Медиа-текст в системе культуры. Динамические процессы в языке и стиле журналистики конца XX века / С.И. Сметанина. – СПб, 2002, С.171- 198.
11. Солганик Г. Я. К определению понятий «текст» и «медиатекст» / Г.Я. Солганик // Вестник Московского университета. Серия 10. Журналистика. – 2005. – № 2. – С. 7 – 15.
12. Язык и стиль современных средств массовой информации : [межвуз. сб. науч. тр. Всерос. конф., посв. 80-летию проф. Н.С. Валгиной] / отв. ред. Т.В. Маркелова. – М. : МГУП, 2007. – 476 с.
13. Язык современной публицистики : [сб. статей] / Г. Я. Солганик. – М. : Флинта – Наука, 2005. – 232 с.

Стаття надійшла до редакції: 20.10. 2015 р.

Сниховская И.Э., к. филол. н., доц.,
Житомирский государственный университет имени Ивана Франко

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ КРЕАТИВНЫХ ФЕНОМЕНОВ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ МЕДИАТЕКСТЕ

Статья посвящена изучению когнитивно-семантического потенциала языковой игры, в частности лингвокультурных особенностей игровых новообразований в языке в условиях межкультурного коммуникативного пространства англоязычных медиатекстов.

Ключевые слова: *лингвокреативность, языковая игра, медиатекст.*

Snikovska I.E., Cand.Phil.Sci., Associate Professor,
Ivan Franko Zhytomyr State University

LINGVOCULTURAL PECULIARITIES OF CREATIVE PHENOMENA IN ENGLISH LANGUAGE MASS MEDIA TEXT

The article is devoted to the study of cognitive and semantic potential of language play, in particular, of lingvocultural peculiarities of the ludic coinages in language under the conditions of intercultural communication in the English language mass media texts.

Keywords*: lingvocreativity, language play, mass media text.*

УДК 811.111’371

Соколенко О. А., магістр,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТА НОМІНАЦІЯ КОЛЬОРУ: ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті подано огляд перспективних напрямків лінгвістичного аналізу концептуалізації та номінації кольору. Охарактеризовано вплив технологічної революції на динаміку розвитку колірної картини світу, що зумовлює необхідність проведення нових досліджень у цій галузі.

Ключові слова: *лінгвістичні дослідження кольору, концептуалізація кольору, кольоронайменування, інформаційно-комунікаційні технології.*

Кольоронайменування цілком правомірно можна назвати традиційним об’єктом зацікавлень мовознавців. Явище кольору здавна вивчається у межах структурно-семантичної лінгвістичної парадигми, психо- та етнолінгвістики, до аналізу кольороназв звертаються у перекладознавстві та фразеології. Варто наголосити, що особливу вагу дослідження кольору відіграли при становленні когнітивної лінгвістики. Поворотним етапом у розвитку цього напрямку мовознавства стали лінгвоколористичні розробки Б. Берліна та П. Кея, підсумком яких є праця *Basic Colour Terms* 1969 року [6, с. 18]. Із вивченням феномену кольору пов’язували свою діяльність такі визначні когнітивісти, як Д. Деніел, Р. МакЛорі, Е. Рош, А. Вежбицька. У межах когнітивної

лінгвістики розроблена значна кількість моделей, що пояснюють категоризацію кольору і розглядають когнітивні механізми сприйняття кольорів. Останнім часом когнітивному аспекту вивчення колоронімів приділяється значна увага. На сьогодні вже розглянуто місце кольорів у мовній картині світу, досліджено структуру колірного концепту, визначено найвагоміші компоненти концептуальної будови основних кольорів. Однак, не зважаючи на значні досягнення лінгвоколористики, пізнання колірних концептів та їхньої мовної форми навряд чи можна вважати завершеним. І мова йде не стільки про дослідження тих аспектів аналізу кольоронайменувань, які досі залишалися поза увагою мовознавців, скільки про перегляд традиційних даних про колірну картину світу у відповідності до нових критеріїв, випрацюваних сучасністю.

Наразі вже десятиліття відділяють нас від періоду створення класичних мовознавчих праць, які висвітлюють проблеми функціонування кольоронайменувань та концептуалізацію кольору. За цей час цивілізація ступила на новий щабель розвитку, відомий як "вік інформаційних і комунікаційних технологій" (ICT age – Information Communication Technologies age) [3, с. 26]. У зв'язку з кардинальними змінами у способі життя, зверненням до нових моделей та форм обміну інформацією, розвитком сучасних інформаційно-комунікаційних систем змінилося також і світобачення, самоусвідомлення, що, безумовно, відбилося на структурі мовної картини світу сучасної людини.

Модифікацію колірної картини світу зумовлює сукупність чинників, кожен з яких у свою чергу є наслідком технологічної революції. Звернення до мультимодальних текстових утворень можна вважати найголовнішим з них. Так, із розвитком нових технологій усе більше уваги приділяють візуальному компоненту повідомлення [2, с. 43], унаслідок чого колір набуває додаткових функціональних можливостей, а колірні номінації застосовуються у принципово відмінному контексті.

Розвиток Інтернет-комунікації зумовив появу нових жанрів і текстових утворень, серед яких варто назвати соціальні мережі, онлайн-каталоги та програми комп'ютерного дизайну. Ці утворення мають важливе значення для модифікації колірних концептів: по-перше, через велику кількість номінативних одиниць кольору їх можна вважати своєрідними "базами даних" для колірної лінгвістики, а по-друге, поширеним явищем є утворення неологічних кольороназв, які відображають найсучасніший стан колірної картини світу. Додамо, що Інтернет-простір характеризується вільним і демократичним творенням номінативних одиниць, вживанням кольоропозначень в емоційно багатому контексті, що робить його цінним джерелом вивчення концептуалізації і номінації кольору.

У цьому зв'язку особливу увагу варто приділити рекламному дискурсу, що став невід'ємною частиною сучасного суспільства. Необхідність впливу на реципієнта має своїм наслідком нестандартні підходи до лінгвістичного матеріалу, причому креативність авторів реклами поєднується зі зверненням до найбільш актуальних трендів, апеляцією до сфери емоцій, залученням прецедентних явищ культурного світу. Наведені характеристики яскраво свідчать про те, що аналіз рекламного дискурсу дозволяє дослідити компоненти колірних концептів, які досі залишалися важкодоступними для лінгвіста, оскільки не мали свого вираження у мовному матеріалі. Більше того,

вивчення рекламних текстів дає можливість розглянути динаміку розвитку колірних концептів та вплив соціокультурних чинників на модифікацію колірної картини світу.

Важливе місце серед віртуальних текстових утворень посідає електронний ресурс колірно-графічного моделювання COLOURLovers [5]. Це веб-сайт, функцією якого є створення нових кольорів для творчих проектів різноманітного характеру. Кожен зареєстрований член спільноти має можливість створювати нові відтінки кольорів та надавати їм назви. Таким чином, колірна номінація на сайті COLOURLovers експлікує концептуалізацію кольорів багатьма учасниками лінгвокультурної спільноти, що робить її безпосереднім відображенням колективної картини світу.

Безумовно, перспективи лінгвістичного аналізу кольору не обмежуються зверненням до нових джерел матеріалу. Зміна комунікативної парадигми зумовила і розвиток мовознавства. Сучасний стан лінгвістичної науки відзначається новими підходами у теорії номінації і когнітивній лінгвістиці, розробкою комунікативної проблематики, тісною співпрацею мовознавства з кібернетикою, психологією, соціологією та іншими науками технічного і гуманітарного характеру. Зупинимося детальніше на тих аспектах аналізу концептуалізації та номінації кольору, що є найбільш співзвучними з парадигмою лінгвістичних досліджень у комунікативно-інформаційному суспільстві.

На сучасному етапі розвитку цивілізації дедалі глибше розвивається когнітивна лінгвістика. Актуальним є її поєднання, з одного боку, з кібернетикою, а з іншого – з теорією номінації [3, с. 28]. Зацікавлення лінгвістів номінативними процесами виникло через "неологічний бум", зумовлений освоєнням нових інформаційних технологій [3, с. 27]. Сучасна колористика так само відзначається схильністю до утворення нових номінативних одиниць. Причинами цієї тенденції є комерціалізація світу, розвиток рекламного дискурсу, внаслідок чого виникає потреба лінгвістичної презентації пропонованих товарів, а також розширення Інтернет-простору, що уможливлює демократизацію спілкування і креативний підхід до реалізації комунікативних намірів. Дослідження неологічних, авторських кольороназв є плідним напрямком лінгвоколористичного аналізу. Новостворені номінації кольору є своєрідною експлікацією колірних концептів, чутливою до найсучасніших змін суспільного і ментального характеру.

Не менш актуальним є аналіз колірних концептів відповідно до сучасних досягнень когнітивної лінгвістики. Учені працюють над поглибленням інструментарію когнітивного аналізу та дослідженням категорійного сприйняття кольору. Найсучасніші наукові розробки мають вирішити такі питання, як співвідношення когніції з соціокультурною активністю людини, залежність концептуалізації від прецедентних явищ, реалій глобалізованого світу, мас-медійної комунікації. Крім того, не викликає сумніву, що внаслідок розвитку інформаційних технологій структура колірних концептів зазнала змін. У фокусі новітніх досліджень знову опиняються особливості семантичного сприйняття кольорів, їхній емотивний та аксіологічний потенціал, асоціативні впливи на структуру колірних концептів. Так, перегляду потребує чимало традиційних тверджень щодо семантики кольоропозначень, зокрема негативне бачення чорного кольору і позитивне – білого, референтний зв'язок синього кольору з небом, а зеленого – з травою та багато інших. Завданням мовознавців є дослідити ці

питання, звертаючись до віртуальних джерел лінгвістичного матеріалу, із залученням новітніх методик когнітивного та семантичного аналізу.

Також вагомими є досягнення соціолінгвістики та емотивної лінгвістики. Ці галузі мовознавства мають значний потенціал для висвітлення проблем колірної концептуалізації, передусім у поєднанні з когнітивними підходами. До царини соціолінгвістики належить дослідження мовних одиниць, для утворення та функціонування яких визначальними є екстралінгвістичні зв'язки, соціальні та культурні фактори, фонові знання комунікантів. Досить часто такі зв'язки апелюють до прецедентних феноменів, які на сьогодні вже стали елементами колірної картини світу. Інтернет-генеровані тексти становлять багатий матеріал для подібних досліджень. У рекламному дискурсі експлуатуються мотиви глобалізації та національної ідентичності, широко використовуються знання лінгвокультурної спільноти про визначні явища суспільного, культурного та політичного життя. Соціальні мережі, форуми, блоги служать засобом відображення суб'єктивного сприйняття світу і виступають маніфестацією особистого і соціального іміджу користувачів.

Вивчення емотивно-оцінного навантаження мовних явищ відповідає сучасній гуманістичній тенденції у лінгвістиці. Новизна емотивних досліджень кольору полягає у зверненні до віртуальних текстових утворень як суттєвого шару мовного матеріалу. Тут особливе місце належить Інтернет-ресурсам, які мають справу з візуальним контентом, зокрема соціальним мережам COLOURLovers, Pinterest, Flickr та іншим. Такі чинники, як спонтанність та неофіційні умови комунікації (розмовний регістр), безпосередність і постійне оновлення контенту роблять соціальні мережі цінним джерелом емотивного аналізу кольоропозначень. Особливістю веб-ресурсу COLOURLovers є регулярне утворення неологічних колірних номінативних одиниць, які характеризуються високим ступенем емотивності і різноманітними способами вираження оцінки (*lovliest, Serenity is…, Hot, Hot, Hot!!*). Загалом, дослідження емотивно-асоціативного потенціалу неологічних і відтінкових кольороназв на матеріалі Інтернет-ресурсів є актуальним завданням сучасної лінгвістики.

Нові можливості для вивчення концептуалізації кольору дає також і корпусна лінгвістика. У цьому контексті потрібно зауважити, що при вивченні концептуалізації кольору дослідники переважно застосовували контекстуальний та соціолінгвістичний аналіз базових кольоропозначень (Basic Color Terms). Наразі перспективним предметом аналізу є номінативні одиниці на позначення відтінків кольору (Elaborate Color Terms) [6]. Одним із перших намагань опрацювати назви відтінкових кольорів, застосовуючи методи корпусної лінгвістики, стала розвідка Андерса Стейнвала "*English Colour Terms in Context*" [6]. Учений зауважує, що корпусний аналіз є ефективним інструментом для ширшого опрацювання периферійних, контекстуально-залежних закономірностей колірної семантики, зокрема для аналізу функціонування відтінкових кольоронайменувань [6, с. 7]. Корпусна лінгвістика може поєднуватися з іще одним перспективним напрямком аналізу кольоропозначень – діалектологічним, про що свідчить дослідження Венді Андерсон із залученням корпусу шотландського діалекту англійської мови SCOTS [4].

Таким чином, вивчення номінативних одиниць на позначення кольору та структури колірних концептів, які вони експлікують, залишається актуальним на сучасному етапі розвитку мовознавства. У зв'язку з активним застосуванням інформаційних і комунікаційних технологій колірна картина світу постійно модифікується, що зумовлює потребу перегляду традиційних даних про концептуалізацію та номінацію кольору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бєлова А. Д.* Аксіологічний компонент номінацій квітів в сучасній англійській мові / А. Д. Белова // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи / НАН України. Центр наукових досліджень і викладання іноземних мов. – К. : Логос, 2014. – Вип 5. – С. 34–39.
2. *Белова А. Д.* Визуализация объектов и услуг в современной рекламе как составная креолизации коммуникативного пространства / Белова А. Д. // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи / НАН України. Центр наукових досліджень і викладання іноземних мов. – К. : Логос, 2012. – С. 42–50.
3. *Белова А. Д.* Категоризация и концептуализация знаний в теоретической и прикладной лингвистике / Белова А. Д. // Лінгвістика XXI століття : нові дослідження і перспективи / НАН України. Центр наукових досліджень і викладання іноземних мов ; редкол. А. Д. Бєлова (голов. ред.) [та ін.]. – К. : Логос, 2008. – С. 26–36.
4. *Anderson W.* Red herrings in a sea of data: exploring colour terms with the SCOTS corpus **[Електронний ресурс]** / Wendy Anderson // Carole P. Biggam, Carole Hough, Christian J. Kay and David R. Simmons, eds, New Directions in Colour Studies. – John Benjamins. – 2011. – Режим доступу: https://benjamins.com/#catalog/books/z.167/main
5. *COLOURLovers* **[Електронний ресурс]** : (a social network service). – 2004 – 2015. – Режим доступу: http://www.colourlovers.com/colors. – Назва з екрана.
6. *Steinvall A.* English Colour Terms in Context **[Електронний ресурс]** / Anders Steinvall. – Umea universitet. – 2002. – Режим доступу: http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:144764/FULLTEXT01.pdf

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Соколенко О. А., магистр,
Институт филологии КНУ им. Тараса Шевченко, г. Киев

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ И НОМИНАЦИЯ ЦВЕТА: ПЕРСПЕКТИВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Статья посвящена рассмотрению перспективних направлений лингвистического анализа концептуализации и номинации цвета. Охарактеризировано влияние технологической революции на динамику развития цветовой картины мира, что обусловливает необходимость проведения новых исследований в данной области.

Ключевые слова: *лингвистические исследования цвета, концептуализация цвета, цветообозначения, информативно-коммуникативные технологии.*

Sokolenko O. A., Master Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

COLOUR CONCEPTUALIZATION AND NOMINATION: NEW DIRECTIONS IN LINGUISTIC RESEARCH

This article gives a review of contemporary directions in the linguistic colour studies. Attention is paid to the technological revolution and its influence on colour conceptualization and nomination. It is concluded that new research in the field is required.

Keywords*: linguistic colour studies, colour conceptualization, colour terms, information communication technologies.*

УДК 81’42:811(112.2+113.6)

Стасюк О.С., к.філол.н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

МЕТАІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ МАРКЕРИ ІНТЕРДИСКУРСИВНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ТЕКСТІВ ФРН І ШВЕЦІЇ)

У статті показано можливості використання метаінтертексту для вивчення інтердискурсивності. Визначено лексико-семантичні типи метаінтертекстуальних маркерів інтердискурсивності в парламентських текстах ФРН і Швеції. До них належать вказівка на автора інтертексту, тип тексту, що цитується, а також місце творення інтертексту. Виявлено особливості маркерів кожного типу залежно від типу дискурсу, на який вони вказують.

Ключові слова: *інтердискурсивність, інтертекстуальність, метаінтертекст, парламентський текст.*

Постановка проблеми. Проблеми взаємозв’язку між окремими текстами та галузями людського спілкування посідають одне з чільних місць у лінгвістиці тексту та теорії дискурсу. З огляду на це значний інтерес викликає теорія інтертекстуальності та інтердискурсивності. У межах лінгвістики тексту дослідники намагаються сформувати такий підхід до вивчення інтертексту та інтердискурсу, який би дозволив встановити зв’язки між конкретними текстами та дискурсами, що можуть бути вивчені лінгвістичними методами [7].

Актуальність цього дослідження зумовлена потребою в з’ясуванні процесів взаємодії текстів і дискурсів у галузях інституційної комунікації, які відіграють значну роль у сучасному суспільстві, зокрема парламентській**.**

Аналіз досліджень і публікацій. Протягом останніх двох десятиліть, відтоді, як термін «інтердискурсивність» було введено до наукового обігу Н. Феркло [6], з’явилася значна кількість публікацій, присвячених її вивченню. За кордоном проблемам інтердискурсивності присвячено праці Дж. Ву, Н. Феркло, В.Є. Чернявської тощо [2–3, 6, 9]. В Україні дослідженням інтердискурсивності політичного дискурсу займається І.С. Шевченко [4].

Важливу роль у виявленні та вивченні інтертекстуальності відіграє аналіз метаінтертексту – фрагментів тексту, що описують інтертекст [див. 1]. У цій статті буде здійснено спробу застосувати метаінтертекст до виявлення й аналізу інтердискурсивності в парламентських текстах.

Мета статті – описати й типологізувати метаінтертекстуальні маркери інтердискурсивності в парламентських текстах ФРН і Швеції, виявити їхні особливості залежно від типу дискурсу, який вони маркують.

Матеріал дослідження складають 1136 фрагментів парламентських текстів, що охоплюють інтертекстуальне включення та метаінтертекст, дібрані зі стенограм пленарних засідань бундестагу ФРН і риксдагу Швеції 2013-2015 років. Стенограми пленарних засідань німецького та шведського парламентів містять різноманітні тексти, що утворюють ядро парламентської комунікації цих країн: промови депутатів парламенту, запитання до міністрів і відповіді на них, промови міністрів у парламенті, репліки спікера парламенту, нерегламентовані репліки з місця тощо.

Викладення основного матеріалу. Тип інтердискурсу, до якого належить інтертекстуальне включення, може бути визначено за допомогою виявлення та лексико-семантичного аналізу маркерів інтердискурсивності, що містяться в метаінтертексті. Розгляньмо приклад 1 з парламентської комунікації Швеції:

(1) Maria Malmer-Stenergard (M): Men forskarna tycks vara överens om att den vid någon tidpunkt börjar minska. ”Även en liten procentuell förändring av det totala arbetsutbudet kan innebära en stor total effekt på skatteintäkten”, konstaterar exempelvis Peter Ericson och Lennart Flood [8].

Тут міститься лексема *forskare* (укр. *дослідники*), яка вказує на те, що інтертекст репрезентує науковий дискурс. Після цитати вказані імена та прізвища дослідників – авторів інтертексту (*Peter Ericson*, *Lennart Flood*). Усе це зразки метаінтертекстуальних маркерів інтердискурсивності, які дають змогу виявити інтердискурсивні фрагменти та надають додаткову інформацію про них.

Виконане дослідження дозволило виокремити такі лексико-семантичні групи вказівок на тип дискурсу, до якого належить інтертекстуальне включення.

1. Вказівка на автора інтертексту. Автори інтертексту, що пов’язуються з певними соціальними й комунікативними ролями, продукують тексти, які належать до відповідного типу дискурсу. При цьому існує декілька різновидів вказівок на автора інтертексту.

1.1. Ім’я і прізвище автора інтертексту.

Вживання імені і/або прізвища автора інтертексту характерне для метаінтертексту, що маркує низку типів інституційного дискурсу.

Слід зазначити, що ім’я і/або прізвище автора інтертексту найчастіше вживається разом із додатковими маркерами інтердискурсивності, наприклад вказівкою на соціальну роль автора інтертексту. У цьому разі автор інтертексту може бути невідомим адресату повідомлення. Натомість без додаткових вказівок найчастіше вживається ім’я і/або прізвище тих авторів інтертексту, які є загальновідомими. Порівняймо приклади 2 і 3.:

(2) Raimo Pärssinen (S): Låt mig citera professor Yvonne Hirdman: ”Ordet jämställdhet används som en retorisk utsmyckning för politiska reformer som empiriskt inte visat sig leda till bättre villkor för kvinnor [8].”

Тут поряд з іменем та прізвищем використовується вказівка на вчене звання автора інтертексту.

(3) Tim Ostermann (CDU/CSU): Von Mark Twain ist das Zitat überliefert: „Es ist töricht, sich im Kummer die Haare zu raufen. Noch nie ist Kahlköpfigkeit ein Mittel gegen Probleme gewesen [5, c. 1130].”

У цьому прикладі використовується лише ім'я та прізвище автора інтертексту, оскільки він є відомим широкому загалу.

За допомогою імені та прізвища маркуються насамперед такі типи дискурсу у парламентських текстах ФРН і Швеції:

– політичний: нім. *Christine Buchholz, Inge Höger;* шв. *Lennart Holmlund*;

– науковий: нім. *Jürgen Habermas, Max Planck;*

– художній: нім. *George Bernard Show, Bert Brecht;* шв. *George Orwell, Karin Boye, Tomas Tranströmer*;

– спортивний: нім. *Rudi Völler.*

Прізвища політиків добре відомі як учасникам парламентської комунікації, що присутні в залі, так і громадянам, які виявляють інтерес до політичного процесу. Загальновідомими є прізвища видатних учених, письменників і спортсменів.

1.2. Назва організації – автора інтертексту, або позначення групи осіб.

Ще одним типом вказівки на автора інтертексту є назва організації чи позначення групи осіб (напр., музичного колективу). Це пов'язано з тим, що в інституційних типах дискурсу авторами текстів нерідко є не окремі особи, а цілі організації або їхні окремі органи.

У такий спосіб марковані фрагменти, що репрезентують політичний (нім. *Fraktion die Linke;* шв. *regeringen och Vänsterpartiet*), юридичний (нім. *Bundesverfassungsgericht*), науковий (*Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU), Konjunkturinstitutet*), художній (шв. *Pet Shop Boys*), економічний дискурс (нім. *Rating-Agentur Standard & Poor's;* шв. *byggbranschen, det statliga finansbolaget SBAB, industri, Riksbanken, Stockholms Handelskammare, Telia, Vattenfall*).

1.3. Соціальна роль автора інтертексту.

Важливу роль у маркуванні типу інтердискурсу відіграють вказівки на соціальну роль автора інтертексту. До них належить посада автора інтертексту, його професія, церковний сан, військове звання, науковий ступінь чи вчене звання тощо. Таке маркування інтердискурсивності є одним із найпоширеніших і використовується для позначення найрізноманітніших типів дискурсу:

– політичного: нім. *Bundestagspräsident, Kollegin* (колегами промовця в парламенті, як правило, є інші депутати); шв. *Svenskt Näringslivs ordförande*;

– юридичного, для якого характерна вказівка на посаду автора інтертексту: нім. *Präsident des Bundesverfassungsgerichts*;

– медійного: нім. *Kulturkorrespondentin, Journalist;* шв. *chefredaktör, journalist, kronikör*;

– наукового: нім. *Inhaber des Lehrstuhls für Finanzierung und Kreditwirtschaft an der Ruhr-Universität Bochum, Migrationsexperte, Professor, Philosoph, Vater der sozialen Marktwirtschaft;* шв. *professor, forskare*;

– художнього: нім. *Sänger, Schriftsteller;* шв. *poet*;

– економічного: нім. *Chef der Deutschen Bank, Finanzinvestor, Ökonom, Unternehmerin und Industriemanagerin, Vorsitzende der IG Bergbau, Chemie, Energie;* шв. *IMF-ekonom*;

– побутового: нім. *Eltern, Menschen, Reisender*;

– релігійного: нім. *Apostel, Arbeiterpapst, Arbeiterpriester, der Heilige, Papst, Pfarrer;* шв. *fältpräst, ärkebiskop*;

– спортивного: нім. *Nationalspieler*, *Schiedsrichter*, *Sieger der Tour de France*;

– військового: нім. *General*, *Soldat*, *Kommandeur der Mission*, *der stellvertredende Komandeur*;

– медичного: нім. *Heilpraktiker*.

1.4. Вживання особових займенників на позначення автора інтертексту.

Вживання особового займенника (нім. *Sie*; шв. *du*) перед цитатою вказує на належність цитати до політичного дискурсу. У цьому разі мовець звертається безпосередньо до присутніх у залі депутатів парламенту чи інших учасників парламентської комунікації.

2. Вказівка на текст, з якого вилучений інтертекстуальний фрагмент.

Поряд із вказівками на автора інтертексту, важливу роль у визначенні типу дискурсу відіграють вказівки на текст, із якого дібраний інтертекстуальний фрагмент. Для цієї групи за лексико-семантичним критерієм можна виокремити декілька підгруп.

2.1. Назва тексту.

По-перше, спостерігається використання в метаінтертексті назви тексту, що цитується. Найбільше значення такий тип має для маркування художнього інтердискурсу (нім. «*Das Weiche Wasser bricht den Stein», «Flüchtlingsgespräche» «Kassandra», «Kinderhymne»; шв. «Go West», «Romanska bågar»*), хоча й може використовуватися з практично будь-яким типом дискурсу (напр., з науковим дискурсом: нім. «*Hindernis Herkunft», «leo. – Level-One»*; з економічним дискурсом: нім. «*Soziale Marktwirtschaft heute – Impulse für Wachstum und Zusammenarbeit»*; з релігійним дискурсом (з парламентських текстів ФРН «*Laborem exercens»*, «*Rerum novarum»*; шв. *Bibeln*).

2.2. Тип тексту.

По-друге, важливу роль відіграють вказівки на тип тексту, який цитується, оскільки кожен тип дискурсу охоплює тексти, що репрезентують певні жанрові різновиди.

Значна кількість таких маркерів дозволяє однозначно встановити тип дискурсу. Так, лексема *Grundgesetz*, що вживається в метаінтертексті в парламентській комунікації ФРН, вказує на юридичний інтердискурс, *debattartikel, intervju, pressmeddelande* у парламентській комунікації Швеції вказують на медійний інтердискурс. Художній інтердискурс у парламентській комунікації ФРН маркований вказівками на тип тексту *Lied*, *Märchen, Roman,* а релігійний – типами тексту *Apostolisches Schreiben*, *Brief*, *Friedensgebet*, *Predigt*, *Sozialenzyklika.*

З огляду на те, що деякі типи текстів, за якими закріплена єдина назва, використовуються в різних дискурсах, в окремих випадках вказівки на тип тексту недостатньо для того, щоб визначити тип дискурсу. Наприклад, *Kommentar* може репрезентувати медійний інтердискурс або стосуватися самої комунікації в парламенті. Шведське

rapport може вказувати на науковий, політичний або економічний дискурс. У цьому разі необхідне залучення інших маркерів інтердискурсивності, що наявні у відповідному фрагменті метаінтертексту, або ж аналіз лексико-семантичних та стилістичних особливостей самого інтертексту.

2.3. Назва видання.

По-третє, спостерігається використання назви видання, з якого вилучений інтертекст. При цьому інтертекстуальне включення є фрагментом тексту, що у свою чергу є одним із текстів, які надруковані у виданні. Такий тип маркування властивий насамперед медійному дискурсу: нім. *ARD, Bild, Braunschweiger Zeitung, Eckernförder Zeitung, Focus, Frankfurter Allgemeine Zeitung, Handelsblatt, New York Times, Spiegel, Spiegel Online, Süddeutsche Zeitung, taz, Welt;* шв. *Aftonbladet, Dagens Industri, Dagens Nyheter, Dagens Samhälle, Expressen, Göteborgs-Posten, Svenska Dagbladet*.

2.4. Тип видання.

Використовуються також вказівки на тип видання, з якого вилучений інтертекст. Так, на медійний дискурс вказують маркери *Medien, Presse, Zeitung* у парламентських текстах ФРН, *kvällstidning, massmedier, medier, tidning, tidskrift* у парламентських текстах Швеції.

3. Вказівка на місце творення інтертексту або тип заходу, у ході якого було створено інтертекст.

Дискурс тісно пов'язаний з місцем його творення. Так, парламентський дискурс твориться насамперед у стінах парламентських будівель, релігійний дискурс творить-ся, зокрема, у церковних спорудах, а юридичний – у залах судових засідань. З огляду на це, вказівка на місце творення інтертексту або тип заходу, під час якого він був створений, може бути використана для визначення типу дискурсу, до якого він належить.

Зокрема, на медійний дискурс вказують маркери *presskonferens, pressträff* у парламентських текстах Швеції, на релігійний дискурс вказує маркер *Leipziger Nikolaikirche* у парламентській комунікації ФРН.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, зазначимо, що кожному типу інтердискурсу властиві ті чи інші типи маркерів, за допомогою яких він може бути виявлений. Зокрема для маркування медійного інтердискурсу характерне вживання назви або типу видання. Науковий інтердискурс найчастіше маркований за допомогою вказівок на науковий ступінь та вчене звання автора інтертексту, а для виявлення художнього інтердискурсу, як правило, достатньо імені та прізвища автора інтертексту.

Виконане дослідження свідчить про можливість використання метаінтертекстуальних маркерів для виявлення інтердискурсивних включень та визначення їхньої належності до певного типу дискурсу. Це відкриває перспективи подальшої наукової роботи в таких напрямках:

– встановлення полідискурсивної структури парламентської комунікації ФРН і Швеції, виявлення типів дискурсу, які становлять її ядро та периферію на сучасному етапі розвитку;

– з'ясування особливостей еволюції парламентської комунікації шляхом аналізу зовнішніх впливів з боку інших типів дискурсу на неї. Досягнення цієї мети передбачає розгляд інтердискурсивності в діахронії;

– зіставний аналіз інтертекстуальності та інтердискурсивності в парламентській комунікації країн з різною парламентською культурою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гавенко А.С. Метаинтертекстуальность в художественном тексте (на материале русских рассказов 80-х годов XX–XXI веков) / А.С. Гавенко // Филология и человек. – Барнаул : Изд-во Алтайск. гос. ун-та, 2011. – № 2. – С. 36–48.
2. Чернявская В.Е. Интертекстуальность и интердискурсивность / В.Е. Чернявская // Текст – Дискурс – Стиль. – СПб : Изд-во СПбГУЭФ, 2003. – С. 23-42.
3. Чернявская В.Е. Открытый текст и открытый дискурс: Интертекстуальность – дискурсивность – интердискурсивность / В.Е. Чернявская // Лингвистика текста и дискурсивный анализ: традиции и перспективы : сб. научн. статей / Отв. ред. В.Е. Чернявская. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2007. – С. 7-26.
4. Шевченко І.С. Інтердискурсивність політичного дискурсу / І.С. Шевченко // Вісник ХНУ. – Х., 2009. – № 848. – С. 53-57.
5. Deutscher Bundestag. Stenografischer Bericht [Електронний ресурс]. – 18. Legislaturperiode. – Sitzung 1–42. – Berlin, 2013-2014. – 3830 S. – Режим доступу: http://dip21.bundestag.de
6. Fairclough N. Discourse and social change / Norman Fairclough. – Cambridge : Polity Press, 1992. – 259 p.
7. Heinemann W. Zur Eingrenzung des Intertextualitätsbegriffs aus textlinguistischer Sicht / Wolfgang Heinemann // Linguistische und literaturwissenschaftliche Beiträge zur Intertextualität / Josef Klein, Ulla Fix (Hg.). – Tübingen : Stauffenburg-Verl., 1997. – S. 21-38.
8. Riksdagens protokoll. 2013/14, 2014/15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=101&bet=2008/09:36
9. Wu J. Understanding Interdiscoursivity : A Pragmatic Model / Jianguo Wu // Journal of Cambridge Studies. – Cambridge, 2011. – Vol. 6. – No. 2-3. – P. 95-115.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2015 р.

Стасюк О.С., к.филол.н., ассист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

МЕТАИНТЕРТЕКСТУАЛЬНЫЕ МАРКЕРЫ ИНТЕРДИСКУРСИВНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ ПАРЛАМЕНТСКИХ ТЕКСТОВ ФРГ И ШВЕЦИИ)

В статье раскрыты возможности использования метаинтертекста для изучения интердискурсивности. Определены лексико-семантические типы метаинтертекстуальных маркеров интердискурсивности в парламентских текстах ФРГ и Швеции. К ним относятся указание на автора интертекста, тип цитируемого текста, а также место создания интертекста. Выявлены особенности маркеров каждого типа в зависимости от типа дискурса, на который они указывают.

Ключевые слова: *интердискурсивность, интертекстуальность, метаинтертекст, парламентский текст.*

***Stasiuk O.S.*,** PhD, Assistant Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

METAINTERTEXTUAL MARKERS OF INTERDISCOURSIVITY (BASED ON PARLIAMENTARY TEXTS OF GERMANY AND SWEDEN)

The article deals with metaintertext as marker of interdiscoursivity. The lexical-semantic types of metaintertextual markers of interdiscoursivity in the parliamentary texts of Germany and Sweden are defined. They include author of intertext, type of cited text and place where intertext is produced. The specificity of each marker type according to the discourse type that is pointed by this marker is revealed.

Keywords: *interdiscoursivity, intertextuality, metaintertext, parliamentary text.*

УДК 81’373.612.2(811.111)

Стрельченко К. С., асп.,
Київський університет імені Б. Грінченка, м. Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТОНІМІЯ У ВЕРБАЛІЗАЦІЇ *ТАЄМНИЦІ* В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто концептуальні операції, що лежать в основі метонімічного переносу значення. Проаналізовано номінації, пов’язані зі створенням і розв’язанням таємниці, систематизовано метонімічні відношення, які їх мотивують, та визначено ідеалізовані когнітивні моделі, що структурують відповідні домени.

Ключові слова*: таємниця, модель концептуалізації, концептуальна метонімія, типи метонімічних відношень, ідеалізована когнітивна модель.*

У рамках когнітивно-дискурсивних досліджень метонімія, поряд із метафорою, розглядається як одна з базових оперативних моделей концептуалізації дійсності [5; 6; 9; 15; 17]. При цьому метафоричні та метонімічні процеси можуть протиставлятися на основі концептуального відношення між метою та джерелом (відношення між доменами / в межах одного домену, відношення подібності чи суміжності) [6, с. 174 – 177], семіотичного зв’язку між метою та джерелом (іконічність / індексальність) [14, с. 16], функції (основною функцією метафори є розуміння, осмислення однієї концептуальної області в термінах іншої, в той час як метонімія передусім виконує функцію референції, заміщення [7, с. 36]), (не)зворотності (метафоричні мапування керуються принципом односпрямованості [6, с. 329], а метонімічний процес є потенційно зворотним [15, с. 22]). Крім розрізнення метафори й метонімії та вивчення випадків їх взаємодії, **актуальним** є визначення ролі метонімічних процесів у формуванні та співвіднесенні концептуальних структур, якими оперує суб’єкт інтерпретативної діяльності.

Метою даної статті є систематизація метонімічних відношень, які є продуктивними в концептуалізації та вербалізації інформаційних взаємодій, пов’язаних зі створенням та розв’язанням таємниці в картині світу носіїв англійської мови.

У когнітивній лінгвістиці пропонуються різні підходи до трактування метонімічного переносу значення [5, с. 28 – 32]: метонімія як результат мапування концептуалізованої інформації в межах одного домену, що структурується ідеалізованою когнітивною моделлю [8, с. 103; 9, с. 288]; процес, що забезпечує ментальний доступ до домену мети [6, с. 173]; один з механізмів концептуальної інтеграції [4], умовне індексальне відношення між доменами джерела та мети. В рамках останнього підходу стверджується, що метафоричні мапування характеризуються іконічністю / ізоморфністю домену джерела та домену мети, тоді як метонімії притаманне індексальне відношення: значення джерела індукує значення мети. При цьому останнє розглядається як концептуальне ускладнення значення джерела, що залишається у складі значення мети в якості фону [5, с. 28 – 32]. Відношення між метою та джерелом є умовним і визначається досвідом взаємодії індивіда з середовищем та особливостями культури [14, с. 16].

Дж. Лакофф вказує на такі характеристики метонімічної моделі: існує «цільовий» концепт («target" concept) А, який повинен бути осмисленим у певному контексті з певною метою; існує концептуальна структура, що включає концепт А та інший концепт В; В або виступає частиною А, або тісно пов'язаний з ним асоціативними зв'язками в даній концептуальній структурі; зазвичай, вибір В визначає А в межах цієї концептуальної структури; В є легшим для розуміння, запам'ятовування та впізнавання, його застосування є більш практичним для даної мети в даному контексті порівняно з А; метонімічна модель показує відношення А та В в концептуальній структурі, це відношення визначається функцією В в А [9, с. 84 – 85]. Таким чином, метонімічна модель визначається як ідеалізована когнітивна модель, між елементами якої існують відношення заміщення [9, с. 78], що відповідає формулі *X FOR Y*. Г. Радден та З. Ковечеш зазначають, що метонімія не лише заміщує одну сутність іншою, а співвідносить їх, створюючи нове складне значення, і пропонують адитивну схему *X PLUS Y* [15, с. 19].

Ф. Х. Руіз де Мендоза та М. С. Пенья Сервел [16, с. 255 – 256] стверджують, що метонімія зводиться до базових операцій розширення домену та звуження домену. Розширення домену розглядається як когнітивна операція, у якій концептуальний домен слугує точкою доступу до більшого масиву концептуальних даних, що таким чином стає доступним для подальшої когнітивної діяльності. Так, у прикладі (1) *dampness* метонімічно вказує на стан суму мовця. Звуження домену відбувається за допомогою висвітлення – когнітивного процесу, в результаті якого домен набуває статусу центрального в структурі/матриці доменів [3, с. 179] (так, у прикладі (2) активується домен мовлення – *to keep my mouth shut* замість *not to talk*).

(1) *She flew to Dieter's side and held out her handkerchief – and to his eternal credit, he took it."No. It is I who should be sorry," he said, wiping at his eyes. "It's just that –" […] But Dieter was already smiling. It seemed to me he was relieved to have got past the* ***dampness****.* [21, с. 121 – 122]

(2) *Sally looked instantly away, and I realized that it was one of those times when I needed* ***to keep my mouth shut*** *and wait things out.* [21, с. 141]

Розгляд метонімії як процесу, що забезпечує ментальний доступ до домену мети, відбувався також в контексті аналізу конструкцій з референційною точкою (*reference*

point constructions). Поняття «когнітивна референційна точка» (*cognitive reference point*) було запропоноване Е. Рош на позначення стимулу, відносно якого відбувається сприйняття. Відповідно, категоріальний прототип виступає когнітивною референційною точкою для інших членів даної категорії [18, с. 25 – 28]. Використання когнітивних референційних точок як загальна стратегія пізнання обумовлює можливість метонімічного застосування концепту, що є легшим для сприйняття, для автоматичного встановлення ментального зв'язку з іншим концептом. Здатність слугувати метонімічною референційною точкою (джерелом, *metonymic vehicle*) визначається такими загальними принципами когнітивної виділеності: істота>неістота, ціле>частина, конкретне>абстрактне, видиме>невидиме [10, с. 199 – 200]. Невідповідність вибору метонімічного джерела когнітивним (антропоцентризм, перцептивна виокремлюваність), культурним і комунікативним закономірностям (чіткість, релевантність) мотивується очікуваним риторичним ефектом (експресивністю) та соціальними чинниками (евфемізми) [15, с. 45 – 55], як у прикладі (3).

(3) *Not long after I came to work at Culverhouse Farm, Rupert showed up for a fresh supply of* ***smoking material***. [21, с. 138] (*smoking material – drugs)*

Вивчаючи відношення між метонімічним джерелом та метою, Ф. Х. Руіз де Мендоза виокремлює наступні типи мапувань: метонімічне джерело є частиною домену мети ("*source-in-target*" *metonymy*), домен мети є частиною джерела (*"target-in-source" metonymy*) [17, с. 109], дослідниками також розглядаються метонімії, що базуються на відношенні між частинами цілого [15, с. 36 – 43].

Таємниця як епістемна складова картини світу носіїв англійської мови аналізується у межах фреймового кластеру, що репрезентує систему інформаційних взаємодій індивідів у рамках опозиції приховування :: розв'язування. Така концептуальна структура передбачає наявність щонайменше двох агентивних учасників (особи, яка приховує, та особи, яка здійснює пошук), що характеризуються онтологічними, функціональними, темпорально-локативними та аксіологічними параметрами [1]; та об'єкта пошуку. Можливим варіантом є редукція/накладання, коли невідоме само виступає опонентом того, хто здійснює пошук.

У рамках даної фреймової структури, метонімія є операцією, що забезпечує висвітлення певного аспекту концептуальної структури чи уможливлює доступ до ширшого масиву даних. Аналіз непрямих номінацій таємниці в англомовній художній літературі демонструє встановлення метонімічних відношень ЦІЛЕ – ЧАСТИНА в межах ідеалізованих когнітивних моделей Об'єкт – частина, Категорія – характеристика, Подія, Шкала та відношень ЧАСТИНА – ЧАСТИНА в межах ідеалізованих когнітивних моделей Дія, Сприйняття, Продукування, Знак – референція (за типологією Г. Раддена та З. Ковечеша [15, с. 29 – 44]).

Онтологічні характеристики особи, яка розв'язує таємницю, можуть позначатися з використанням прецедентних імен, що мотивується метонімією **Category for salient property**, **Category-and-Property ICM**, тобто особа/істота виступає замість її стереотипних характеристик [15, с. 35 – 36]: розуміння психології, увага до деталей у прикладі (4), вміння реконструйовувати на основі неповної інформації в реченні (5), роль асистента детектива в реченні (6).

(4) *Jack wasn't good at discussing his feelings with anyone at the best of times, never mind an entire hour of searching his brain for pretend worries with a psychiatrist, all just to find information about Sandy Shortt.* ***Columbo*** *he was not, and he was growing tired of trying to find indirect ways of getting answers.* [19, с. 128]

(5) *Grant disclaimed any such* ***Holmesian*** *qualities.* [24, с. 32]

(6) *'Well, if you want a* ***Watson****, don't forget me, will you?' said Corkran.* [22, с. 52]

Вербальні репрезентації **функціональних характеристик особи, яка розв'язує таємницю**, дозволяють реконструювати наступні метонімічні відношення:

Whole event for subevent (EVENT ICM) – вираз *to be good at puzzles* (*any activity involving puzzles*) позначає аспект, що характеризується більшою когнітивною виділеністю – *to be good at* ***solving*** *puzzles*:

(7) *I suppose it was these little rhymes, learned at an early age, that taught me to be good at* ***puzzles****.* [20, с. 129]

Whole event for (final) subevent (EVENT ICM) – дієслово *read* (*understand the meaning by looking at words*) позначає лише фінальну частину процесу (*to understand in a particular way*):

(8) *That had never happened before – that he had opened his eyes again and seen no new angle in a case. It was borne in on him that either he was obsessed or he had reached the last angle in the case – the vital one – and that it told him nothing; it was there for him* ***to read****, and he did not know how to.* [24, с. 114]

(9) *There was something uncanny about the clearness with which he suddenly* ***read her mind****, untouched by the glamour that surrounded him.* [24, с. 35 – 36]

Останній приклад також демонструє метонімічний перенос Ціле – частини (*mind – thoughts)*.

Salient subevent for whole event, event ICM (*blinking* як назва лицьового жесту (термін Д. Ю. Кузнєцової [2, 8]), що асоціюється з ситуацію нерозуміння й виступає її метонімічною репрезентацією):

(10) *A: 'I'm looking for lost property,' said Amberley. B: 'Whose lost property?' A: 'I'm not sure.' Anthony* ***blinked*** *at him. B: 'Look here, what the devil are you driving at?' A: 'I'm sure, of course,' said Amberley maddeningly, 'but I've no proof. Awkward, isn't it?'* [22, с. 213]

Subevent for subevent, event ICM. Етимологічні джерела свідчать про наступний розвиток значення дієслова *worry*: *to strangle – to harass by rough or severe treatment* [12] – *to subject to persistent or nagging attention or effort* [11] – *to discover or solve something by persistent thought* [13]. Якщо розглядати CAUSING DISCOMFORT як гіперонім, CAUSING PHYSICAL DISCOMFORT / CAUSING MENTAL DISCOMFORT інтерпретуються як його види. Останнє значення – *to discover or solve something by persistent thought* – є прикладом метонімії ACTION for RESULT:

(11) *When something baffled him he found that if he kept on* ***worrying*** *it, he got no further, and lost his sense of proportion in the process.* [24, с. 12]

Action for its result, ACTION ICM:

(12) *How I wished I could ask the Inspector to confirm my* ***conjecture*** *– especially the part about Tom Bull – but I knew he wouldn't – couldn't – tell me* [20, с. 231] – (the process

of forming an opinion or conclusion on the basis of incomplete information – the opinion or conclusion formed as a result).

(13) *No solution, however farfetched, presented itself to him. He took the dagger out of its wrappings, and considered it through the microscope, but could* ***mesmerize*** *himself* ***into*** *no hopeful state over it. He was stale. He would go out and walk a bit* [24, с. 12] – (to make oneself pay attention to something entirely – to effect a change in one's cognitive state thereby).

Property for action performed by the property bearer, ACTION ICM (здатність пізнавати приховане як прототипна характеристика божества мотивує реінтерпретацію прикметника *divine – to have insight into something)*:

(14) *Well, when a chap opens a letter, reads it and turns a sort of pea-green, and sits staring at the fatal document like one struck with the palsy, the astute spectator at once* ***divines*** *the cause. Besides, I asked him*. [22, с. 92]

Номінації **індексальних знаків**, з опорою на які відбувається вирішення таємниці, свідчать про наявність наступних метонімічних відповідностей:

Part of a thing for the whole thing, Thing-and-Part ICM *(single elements – the pattern they form, a fingerprint)*:

(15) *He pointed with a not too steady forefinger at a print in the extreme lower right-hand corner, and as he did so he shoved the dead man's fingerprints, which had lain slightly apart, under Grant's nose. For a little there was silence while the inspector compared the prints and the sergeant, over his shoulder, half-fearfully corroborated his previous view. But there was no getting away from the fact that faced them in* ***irrefutable whorls and ridges****. The fingerprint was that of the dead man.* [24, с. 24]

Defining property for category, Category-and-Property ICM *(the quality of being irrelevant – an irrelevant remark):*

(16) *"Do you know his home address?" asked Grant.*

"No. Who wants him? He's a good boy, Sorrell."

The last ***irrelevance*** *seemed to suggest suspicion, and Grant hastened to assure him that no harm was intended Sorrell.* [24, с. 45]

Words for the concepts they express, Sign and Reference ICM:

(17) *If my* ***words*** *hadn't primed the pump of curiosity, then nothing would.* [20, с. 135]

Темпоральні характеристики процесу розв'язання таємниці в наступному фрагменті є прикладом метонімії **Whole scale for top part of the scale,** Scale ICM (*bat* '*rate of speed'* [11] – '*top speed'):*

(18) *Grant was seized with a mixture of exhilaration and breathlessness – rather as Alice must have felt during her express journey with the Red Queen. Things marched, but* ***at what a bat****!* [24, с. 39]

Номінації **онтологічних характеристик загадкової ситуації, особи, об'єкта** з перспективи того, хто розв'язує таємницю, експлікують наступні метонімічні моделі:

Whole thing for a part of the thing, Thing-and-Part ICM. У фрагменті (19) *inscrutable* як характеристика візуального образу (зовнішності / виразу обличчя) предикується особі (Person for facial expression). Даний приклад також підтверджує зворотність метонімічних процесів (типовим є судження про особу на основі її виразу обличчя і, відповідно, метонімія facial expression for person [7, с. 38]):

(19) *Feely and Daffy both had that smarmy, sanctimonious look ...* ***Father and Aunt Felicity were inscrutable****, too.* [21, с. 97]

Defining property for category, Category-and-Property ICM:

(20) *He talked glibly of "lines" and "repeats" and similar* ***profundities****, so that Grant had, through his bulk, in a queer television a vivid picture of the manager himself* [24, с. 15] (the quality of being profound – something that is profound).

(21) *It made me furious, actually, to think that I should have to ask a stranger about a secret door at Buckshaw – and secret it must be, for I had never heard of such a thing myself. Such* ***mysteries*** *were surely meant to be handed down by word of mouth from one family member to another, not practically* ***pried*** *from a near-stranger who skulked about the countryside in the company of a poacher* [20, с. 222] (the quality of being mysterious – something that is mysterious; дієслово *to pry* виявляє метонімічне відношення action for result: to look / enquire inquisitively – to find out).

(22) *It was not credible that the foreigner had them all in such a state of subjection that not one of them risked even that usual* ***method of the craven and the circumspect****, the anonymous communication. It was a curious and almost unique situation* [24, с. 39] (people who are craven and circumspect).

Subevent for whole event, Event ICM (відсутність вербальної реакції – відсутність будь-якої діяльності у відповідь)

(23) *If the affair were merely a quarrel between two men, intimidation was washed out as a theory for the* ***silence*** *of his friends.* [24, с. 39]

Salient element for whole event, Event ICM (question of the disappearance of gloves – question of gloves – glove question)

(24) *"Yes – but you've never found any stained gloves among her things." He didn't ask, he asserted, waiting with sharp eyes levelled for a reaction, and whatever he got satisfied him. "Well, bearing this* ***glove question*** *in mind, I've been thinking exactly what happened that evening."* [23, с. 99]

Potential for actual, Event ICM

(25) *Perhaps, in her own mind, Mrs. Bull's lie to her husband and the police was beginning to come unraveled – perhaps in some odd way she believed that a fresh confrontation would deflect any growing suspicion, on Tom's part, of her own guilt.*

What was it Dr. Darby had told me? "People ***can*** *behave very strangely in times of great stress."* [20, с. 231] (*People* ***can*** *behave… – People* ***do*** *behave…)*

Perception for things perceived, Perception ICM

(26) *He was seeing the real Ray Marcable, and the* ***sight*** *was incredibly strange.* [24, с. 36] (*sight* for *things seen)*

Producer for product / Person for his speech, Production ICM (*explicit,* що є характеристикою висловлення, предикується мовцеві, який його продукує):

(27) *Very little of what he said made sense, nor did Amberley press* ***him*** *to be more* ***explicit****.* [22, с. 54]

Номінації **функціональних характеристик таємниці** (де вона профілюється як агент) мотивуються наступними відповідностями:

Manner of action for action, action ICM. У фрагментах (29) та (30) така метонімія є ускладненням метафоричного мапування indicating is speaking (приклад 28):

(28) *As for Mrs. Everett, her sudden withdrawal* ***spoke*** *more of intelligence than of guilt.* [24, с. 62]

(29) *Things were no longer reasonable and understandable; cause and effect, motive and action decently allied. They were acquiring a nightmare inconsequence that dismayed his daytime brain. Sorrell had intended to go to America, after all. He had booked a second-class passage and personally chosen a cabin. The amazing and incontrovertible fact did not fit in anywhere. It was a very large wrench thrown into the machinery that had begun to run so smoothly. If Sorrell had been as penniless as he seemed, he would not have contemplated a second-class journey to New York, and in view of the booking of the passage, contemplated suicide seemed a poor explanation for the presence of the revolver and absence of belongings. It* ***shouted*** *much more loudly of his first theory – that the lack of personal clues had been arranged in case of a brush with the police.* [24, с. 57]

(30) *In what kind of society, on what kind of occasion, if any, did Mrs. Everett open out? He visualized her in various surroundings, and found her invariably grotesque. And then he suddenly had it. Church! The woman* ***shrieked*** *church-worker.* [24, с. 64]

Мовні одиниці, що називають **функціональні характеристики особи, яка приховує,** є репрезентаціями метонімічної моделі **Manner for action**, Action ICM, наприклад виділені тропоніми в наступних фрагментах:

(31) *"It's all right," I said. "I promise I won't* ***breathe*** *a word. I'm very good at keeping things to myself."* [21, с. 140]

(32) *By rotating slowly on the spot and cupping my hands behind my ears as makeshift reflectors, I quickly determined that the voices were coming from somewhere on my left, and with careful steps, I* ***crept*** *towards them,* ***slipping*** *quietly from tree to tree*. [21, с. 60]

(33) *The root contained a lovely alkaloid called gelsemine, which had* ***lurked*** *undetected inside the plant since the Creation…* [21, с. 161]

Отже, метонімія представляє оперативну концептуальну модель, що використовується при осмисленні елементів фреймового кластеру Створення/розв'язання таємниці та есплікується номінаціями загадкової особи, предмету чи ситуації, особи, що розв'язує таємницю, дій, пов'язаних з розв'язанням таємниці, дій, пов'язаних з приховуванням та темпоральних характеристик цих процесів. **Перспективи подальших досліджень** полягають у визначенні особливостей взаємодії метафоричних та метонімічних процесів, що лежать в основі непрямих номінацій таємниці в сучасній англійській мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колесник О. С. Лінгвосеміотика міфологічного простору: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.15 / Олександр Сергійович Колесник; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2012. – 548 с.
2. Кузнєцова Д. Ю. Номінативне поле «вираз обличчя» в сучасному англомовному художньому дискурсі: емотивний та прагматичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Д. Ю. Кузнєцова. – К., 2009. – 22 с.

3. Croft W. The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies / William Croft // Metaphor and metonymy in comparison and contrast / [edited by René Dirven, Ralf Pörings]. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2002. – P. 161–205.
4. Fauconnier G. Metonymy and Conceptual Integration // Gilles Fauconnier, Mark Turner// Metonymy in Language and Thought / [edited by Klaus-Uwe Panther, Günter Radden] – Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 1999. – P. 77–90.
5. Fu X. Metonymy in Mind, Language, and Communication: A thesis submitted to the Victoria University of Wellington in fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Linguistics [Electronic resource] / Xitao Fu. – Wellington, 2012. – 286 p. – Available from : http://researcharchive.vuw.ac.nz/xmlui/bitstream/handle/10063/2055/thesis.pdf?sequence=1
6. Kovecses Z. Metaphor. A practical introduction / Zoltan Kovecses. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 375 p.
7. Lakoff G. Metaphors We Live By / George Lakoff, Mark Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 2003. – 276 p.
8. Lakoff G. More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor / George Lakoff, Mark Turner. – Chicago; London : The university of Chicago Press, 1989. – 230 p.
9. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind / George Lakoff. – Chicago – London : University of Chicago Press, 1987. – 614 p.
10. Langacker R. W. Grammar and Conceptualization / Ronald W. Langacker. – Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2000. – 427 p.
11. Merriam-Webster Dictionary Online [Electronic resource]. – Available from : http://www.merriam-webster.com/dictionary/
12. Online Etymology Dictionary [Electronic resource]. – Available from : http://www.etymonline.com/
13. Oxford Dictionaries [Electronic resource]. – Available from : http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/
14. Panther K.-U. Introduction: On figuration in grammar / Klaus-Uwe Panther, Linda L. Thornburg // Metonymy and Metaphor in Grammar / [edited by Klaus-Uwe Panther, Linda L. Thornburg, Antonio Barcelona] – Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 2009. – P. 1–44.
15. Radden G. Towards a theory of metonymy / Günter Radden, Zoltán Kövecses // Metonymy in Language and Thought / [edited by Klaus-Uwe Panther, Günter Radden]. – Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 1999. – P. 17–60.
16. Ruiz de Mendoza Ibáñez F. J. Grammatical Metonymy Within the 'Action' Frame in English and Spanish / Francisco José Ruiz de Mendoza Ibáñez, María Sandra Peña Cervel // Current Trends in Contrastive Linguistics: Functional and cognitive perspectives / [edited by María de los Ángeles Gómez González, J. Lachlan Mackenzie, Elsa M. González Álvarez]. – Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 2008. – P. 251–280.
17. Ruiz de Mendoza Ibáñez F. J. The role of mappings and domains in understanding metonymy / Francisco José Ruiz de Mendoza Ibáñez // Metaphor and Metonymy at the

Crossroads / [edited by Antonio Barcelona]. – Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2000. – P. 109–132.
18. Tribushinina E. Semantics beyond the prototypes in adjectives of space and colour / Elena Tribushinina. – Utrecht : LOT, 2008. – 465 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

19. Ahern C. There is no Place like Here / Cecelia Ahern. – New York : HarperCollins, 2006. – 248 p.
20. Bradley A. A Red Herring without Mustard / Alan Bradley. – New York : Delacorte Press, 2011. – 240 p.
21. Bradley A. The Weed That Strings the Hangman's Bag / Alan Bradley. – New York : Delacorte Press, 2011. – 172 p.
22. Heyer G. Why shoot a butler? / Georgette Heyer. – Naperville : Sourcebooks Landmark, 2009. – 329 p.
23. Peters E. Death and the Joyful Woman / Ellis Peters. – New York : Time Warner Paperbacks, 1991. – 256 p.
24. Tey J. The Man in the Queue / Josephine Tey. – New York : Macmillan, 1981. – 124 p.

Стаття надійшла до редакції 08.10.2015 р.

Стрельченко К. С., асп.,
Киевский университет имени Б. Гринченко

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МЕТОНИМИЯ КАК МОДЕЛЬ ВЕРБАЛИЗАЦИИ *ТАЙНЫ* В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье рассмотрены концептуальные операции, которые лежат в основе метонимического переноса значения. Анализируются номинации, связанные с созданием и раскрытием тайны, систематизируются мотивирующие их метонимические отношения, определены идеализированные когнитивные модели, структурирующие соответствующие домены.

Ключевые слова*: тайна, модель концептуализации, концептуальная метонимия, типы метонимических отношений, идеализированная когнитивная модель.*

Strelchenko K. S., PhD student,
Borys Grinchenko Kyiv University

CONCEPTUAL METONYMY IN VERBALIZING *MYSTERY* IN MODERN ENGLISH

The article deals with the conceptual operations underlying metonymic transfers of meaning. The study presents an analysis of designations referring to the process of creating and solving a mystery, as well as a systematization of the metonymic relations motivating these linguistic units and the idealized cognitive models structuring corresponding domains.

Keywords*: mystery, conceptualization model, conceptual metonymy, types of metonymic relations, idealized cognitive model.*

УДК 811.161.2–1

Строкаль О.М., к. філол. н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ НОМІНАЦІЇ ПРОСТОРОВИХ ПОНЯТЬ У ПОЕТИЦІ ВОЛОДИМИРА КОЛОМІЙЦЯ ТА ПАВЛА МОВЧАНА

У статті розглянуто особливості функціонування оказіональних номінацій просторових понять у поезіях Володимира Коломійця та Павла Мовчана. Досліджено характер уживання неолексем із семантикою простору в художньому тексті з метою створення яскравих поетичних образів.

Ключові слова: *простір, хронотоп, ідіостиль, поетика.*

Дослідження поняття «простір» як певної світоглядної і культурної універсалії сягає корінням у VII ст. до н. е. Тлумачення простору як Всесвіту, як складної і міцно пов'язаної «структурної місткості» зустрічаємо у працях Демокріта, Платона, Арістотеля. Наукові розвідки Г. Гегеля, Р. Декарта, І. Ньютона дозволяють чітко окреслити основні параметри простору, його сутність, зміст та функції, але передусім як категорії філософської.

Формування теоретичних засад, пов'язаних із поняттям художнього простору, відбулося в 60-х роках XVIII століття саме завдяки дослідженню Г.-Е. Лессінга «Лаокоон, або Про межі малярства в поезії» [Лессінг 1968]. Проте, зазначає І. Нікітіна, уявлення про художній простір як своєрідний, особливий спосіб відображення фізичного простору, властивий виключно мистецьким творам, сформувалося лише наприкінці XIX століття [Никитина 2001, 11].

Зауважимо, що, не зважаючи на появу численних наукових студій, присвячених означеній проблематиці, поняття художнього простору і сьогодні викликає чимало дискусій. Так, Т. Філат акцентує на тому, що простір виступає способом вираження певних концепцій [Филат 2001, 34]. П.Флоренський розглядає простір та його організацію як наслідок діяльності культури [Флоренский 1993, 55]. Г. Слепухов наголошує на функціональній властивості простору як своєрідного організатора структури твору [Слепухов 1984, 67]. Така різноплановість поглядів та оцінок наштовхує на думку про те, що «поняття художнього простору – інтегральна категорія, в основі якої лежать просторовий прафеномен культури, картина світу, філософські узагальнення та індивідуальний образ простору» [Боронь 2005, 8].

На особливу увагу заслуговують проведені у цій царині дослідження та висновки Ю. Лотмана, який уводить поняття просторової моделі світу і розглядає просторові відношення як засіб художнього моделювання. Більше того, учений наголошує на тому, що завдяки художньому простору «виникає можливість моральної характеристики літературних персонажів через відповідний їм тип художнього простору, що постає вже як своєрідна двопланова метафора» [Лотман 1968, 10]. Розглядаючи простір як першооснову літературного твору, як певну активну «оречевлену сутність», В. Топоров зазначає, що «…Простір вивільняє місце для сакральних об'єктів, відкриваючи

через них свою вищу суть, даючи цій суті життя, буття, смисл…» [Топоров 1983, 238], порівняймо, наприклад, уживання таких неолексем, як «***далінь***», «***небовись***», «***навстіжність***» у Володимира Кломійця, або ж промовисте «*Треба глиб мерщій* ***пронурить,*** */ щоб до зірки змірять путь*» Павла Мовчана.

Аналізуючи семантику простору в новотворах В. Коломійця та П. Мовчана, ми відштовхуємось від топологічного підходу до абстрактного поняття простору, виділяючи в ньому такі інтуїтивно зрозумілі просторові поняття, як відстань, близькість, довкілля, неперервність та межу. Поняття «довкілля» виступає дещо узагальненим у відношенні до інших, які своєю чергою постають у ряді випадків його конкретизаторами. Певні просторові величини з проекцією на вісь координат можуть бути пов'язані з горизонтальною або вертикальною площинами.

Так, лексеми із семантичною вказівкою на горизонтальну просторову площину представлені переважно в поезії П. Мовчана: **роздалля** (*Від* ***роздалля*** *біль під серцем: / леле, що за глибина! / Синь-блакить черпав наперстком, / щоб добутися до дна. / Та блакиті прибувало, / хоч росла щодня жага; / пив захланно – було мало, / синь кипіла в берегах…*[Мовчан 1989, 73]); **розплощуватись** (*Та крізь дрімоту чути іржання/ здичавілого коня, / в тоненькі щілини жита видно шию дороги, / рука узброєна. Слух* ***розплощується*** *по землі, / печатається гербованим копитом. / А з чотирьох сторін летять червоні півні – / о ратаю, рятуй перепелицю!* [Мовчан 1999, 80]).

Серед новотворів цього семантичного типу маємо деривати на позначення антиномії просторових понять «близький-далекий»: **близь** (*І я крізь полум'я дививсь і збільшеним все бачив: вчорашній день і нову* ***близь.*** [Мовчан 1989, 42]); **далінь** (*Ураган овіює… / І міць озонна. / І глибінь відкрилася,* ***далінь***. [Коломієць 1990, 20]); **здаленілий** (*Ох, як пахне життя! Особливо – минуле. / День від дня не відняти – суцільний клубок. / Тільки голос подасть* ***здаленіла*** *зозуля / з глибини забуття, з осердя думок…* [Мовчан 1989, 80]); **тогобоччя** (*І ген близнюк стоїть на дальнім* ***тогобоччі,*** */ печаль його ясна, хоч голос олов'яний…*[Мовчан 1989, 111]).

Оказіоналізми на позначення певних просторових величин, пов'язаних із вертикальною площиною, містять додаткову вказівку на її яруси – верхні та нижні. У більшості випадків семантика «ярусів» доповнюється конотативним значенням негативного чи позитивного образу – зокрема, образи, пов'язані з верхніми ярусами, в основному розуміються як позитивні, у той час як ті, що пов'язані з нижніми, мисляться як негативні або як «такі, що містять певну таємницю» – такі конотації є природними й пов'язані з космологічними уявленнями людства.

У Володимира Коломійця індивідуально-авторські утворення зі значенням вертикальної просторової площини семантично окреслюють верхні її яруси: **небовись** (*Заповітні обрії – у квітні: / ожива трава… ясніє* ***небовись****; / і зустрічних усмішки привітні…* [Коломієць 1975, 7]); **звисочений** (*Я – твій дух, а ти – моя снага, / Україно, доле дорога. / Колоском на ниві велелюдній, / димарем,* ***звисоченим*** *у небо…/ буть – для тебе!* [Коломієць 1969, 51]).

У поезії Павла Мовчана зустрічаємо як деривати з семантикою «нижнього ярусу» вертикального простору **безоднявий**, *І хоч кричма викрикуй свій відчай, / хоч мовчанням вимовчуй, терпи, / під тобою* ***безоднява*** *вічність / мерзлотою гуде з-під стопи…*

[Мовчан 1989, 106], **пронурити**, *І метелики летіли – / білим білі пелюстки, / покривали всеньке тіло, світлим полиском луски. / Треба глиб мерщій* ***пронурить,*** */ щоб до зірки змірять путь, / треба здерти власну шкуру, / щоб безмежжя осягнуть.* [Мовчан 1989, 73], так і зі значенням «верхнього ярусу» – **хмаро-небо** (*…де* ***хмаро-небо*** *змішане з водою, / і все оте з тобою є й тобою …* [Мовчан 1989, 97]).

Іноді в поетичних текстах Павла Мовчана шляхом поєднання окремих лексем, які позначають певні реалії дійсності, що асоціативно пов'язані з ярусними рівнями вертикальної просторової площини, моделюється векторна семантика в межах цієї площини (у нашому випадку – це спрямованість «згори-вниз») – **птахо-дерево-людо-глино-зерно** (*«Миром світлосте!» – з яблуні, з молодого / вершка… / перемішані, зв'язлені: тут плоди, там рука… / крізь лунку горловину прокручує час / і зернину, й пилину, і здрібнених нас. / Та склубочений вихор готує ретельно заміс, / щоб розлити по формах нетанучий віск: /* ***птахо-дерево-людо-глино-зерно…*** [Мовчан 1989, 46–47]).

Вектор вертикальної просторової площини «знизу-вгору» в поезії П. Мовчана семантично виявляється шляхом введення в контекст лексеми «***плодоспрямований***», поряд із номінацією означуваного предмета «***коріння***» – *Невинна фарба червоніє, / Горить слізьми на полотні; / Так в земляній горить пітьмі /* ***Плодоспрямоване*** *коріння* [Мовчан 1999, 31].

В окремих випадках новотвір може містити одночасну семантичну вказівку на вертикальну й горизонтальну просторові площини – **ушир-глибину** (*Та поки у камені іскри ще сплять, / хутчій витискай з нього соки, / і мури розкидай, і вежі зруйнуй, / і вилущи зрілу бруківку, / щоб час розступився* ***ушир-глибину,*** */ щоб легко було прорастать, мов зерну, / ногами торкнувшись долівки.* [Мовчан 1989, 77]).

Деякі деривати, що семантично не пов'язані з просторовими площинами та ярусами, попри загальне значення «просторовості», містять ряд додаткових семантичних відтінків.

Так, лексеми «скрізьнота» й «навстіжні» в поетичному контексті використовуються з метою зображення внутрішнього стану ліричного героя:

навстіжні (*Розплющив очі світ – крізь мене. / Буйноквітий!... / Мов жмут багряного жбурнув / хтось дужий з кручі / та й зупинив у* ***навстіжних*** *очах… – Мій світ!* [Коломієць 1969, 5]); **скрізьнота** (*Леле,* ***скрізьнота*** *така, / що тебе розмива по піщинці, – / вужчає вітер, тоншаєш ти при стежинці…* [Мовчан 1999, 87]).

За допомогою деривата «**навстіжність**» Володимир Коломієць художньо увиразнює семантику «безкрайності, безмежності» простору – *Всім єством / у світовій* ***навстіжності*** */ припадаю до Тарасових слідів.* [Коломієць 1990, 20].

Новотвір «**навкружниця**» в поезії Павла Мовчана використовується з метою персоніфікації й певної художньої ідеалізації довколишнього простору в очах ліричного героя, який асоціативно пов'язується з образом Раю –… *перецвіта /* ***навкружниця*** *у колір диму, / і накривають хатній дах / дерева крилами прудкими. / І місять листя, наче глину, / бо чути: ноги шелестять, / і на березову бантину / саджають діти каченят. / Глибшає річищем ріка / під повстю сизого туману, / і в житла спокій затіка / дрімотою – безперестанно…*[Мовчан 1999, 110].

Семантична вказівка на процес інтенсивного поширення в просторі певного явища присутня в новотворі П. Мовчана «**просторитися**» –*Від хвилі трепету – на скон / дві птиці сну ураз злетіли, – / гнів люто випік п'ятаком / цілкого яструба на тілі. / Вживаючись в єство чуже, / він вільно в об'ємі* ***просторився****, / влягавсь у тіло, та невже / людську статуру геть спотворить?* [Мовчан 1999, 76].

Номінацію ознаки певного предмета за місцем його знаходження в просторі у відношенні до ліричного героя в текстах П. Мовчана здійснює лексема «**супротній**», яка в художньому контексті виступає як вказівка на місце знаходження відповідного топосу – містилища подій та образів – *Та що це? – у вікні* ***супротнім*** */ з'явилась птича голова. / Високий гребінь цвів, мов квітка, / і дзьоб, як голка, скло прошив; / і червоняста бігла нитка / до втиснутої в пух душі. / І щоб не бачить кров злочинну, / він двері прочинив скоріш, – / спалахонув перед очима / хазяйчин добровірний ніж. / Лиш домовик давився сміхом, / немов звертаючись до дня: / – Коли приходить гостре лихо, / то двері настіж прочиняй* [Мовчан 1999, 72].

Нерідко одиниці на позначення часу та простору тісно взаємодіють у поетичному тексті (*Поволі, по хвилі весь час відхлинає* ***минуле****, / а лінія долі все* ***глибше*** *долоню січе…*) та моделюють тривимірну систему координат, центром якої постає ліричний герой. Звернімо увагу на те, як часопросторова семантика в поезії Павла Мовчана «***Поволі, по хвилі весь час відхлинає минуле…***» пов'язується з образами власне ліричного героя, його душі (*і небо важкого* ***мене*** *не підійме ніяк*); (*бо навіть минуле заснуло* ***тебе*** *полиша?*), його тіла – долонь (*лінія долі все глибше* ***долоню*** *січе*), обличчя (*тінь лиш ковза по* ***обличчю*** *туди і навспак*) та очей (*із денця* ***очей*** *споночілих / пташина по пташці зліта*). Образ душі ліричного героя в поетичному контексті виразно пов'язується з образом дому – тут – порожньої хати-пустки (***шпаківня***), покинутої птахами, які для ліричного героя виступають символами мрій, життя, думок, ідей (*Невже ж* ***ти*** *спустошишся так, як* ***шпаківня***). Таким чином, внутрішній мікрокосм ліричного героя в поетичному контексті, проектуючись у простір довкілля, природи, набуває якості макрокосму (*без ліку птиць у тобі, загніздившись, посну*ло), у системі якого вибудовуються часові та просторові підсистеми.

Час як триєдність минулого, теперішнього, майбутнього та простір як взаємозв'язок горизонтальної і вертикальної площин у зазначеному поетичному тексті особливо яскраво передає індивідуально-авторське утворення «***пронурити***» (*Невже ж ти спустошишся так, як шпаківня… Пронурив життя, як негоду осінню*), яке, символізуючи перехід із верхніх до нижніх ярусів просторової вертикальної площини, виступає метафорично-образною номінацією прожитого життя. Художній образ минулого в тексті семантично пов'язаний із нижніми ярусами. Звернімо увагу на лексеми, що номінують власне статичний топос – ***денце*** – *І тільки із* ***денця*** *очей споночілих / пташина по пташці зліта*, стан нерухомості й навіть безпомічності ліричного героя – *На плівці водиці* ***лежу немовлям*** *у купелі, / і небо важкого мене не підійме ніяк* – показовим у цьому контексті є ад'єктив «***важкий***», що не лише семантично пов'язаний із нижнім ярусом, а й позначає стан героя як певний «стан обтяженості життєвим досвідом», який ніби карбується в його пам'яті – що символізують лексеми зі значенням «занурення» в нижні просторові яруси «***глибше***» та

«***січе***» (*лінія долі все* ***глибше*** *долоню* ***січе***). З образами минулого в поетичному тексті тісно пов'язані образи спогадів.

Спогади про прожите життя сприймаються ліричним героєм у проекції на горизонтальну та вертикальну просторові площини. Вони постають, на відміну від минулого, не як статичні станові константи, а як певні динамічні величини – звернімо увагу на вербативи з векторною семантикою «знизу-вгору» (***підіймати, злітати, зринати***). На рівні горизонтальної просторової площини, представленої лексемами «***туди***» і «***навспак***», спогади набувають семантики невиразності, невизначеності, як певна ***тінь***, що має спорадичний характер вияву (*та* ***тінь лиш ковза*** *по обличчю* ***туди*** *і* ***навспак***). На рівні вертикальної просторової площини образ спогадів розуміється ліричним героєм як згадка про щось прекрасне, символами якого виступають образи птахів (чайок), що асоціативно пов'язані з «вищими сферами» (*І тільки із денця очей споночілих /* ***пташина*** *по* ***пташці зліта***); (*коло за колом заточують* ***чайки*** *веселі*).

Категорія простору в поезії В. Коломійця та П. Мовчана реалізується в дериватах, які в більшості випадків семантично пов'язані з її горизонтальною та вертикальною площинами. Проте, якщо у В. Коломійця превалюють лексеми зі значенням верхніх ярусів вертикальної площини, то в П. Мовчана зустрічаємо деривати з семантикою «нижнього ярусу» та поодинокі номінації з семантичною вказівкою на вертикальну й горизонтальну площини одночасно. У текстах Павла Мовчана в семантиці неолексем на позначення часу й простору простежується тісний взаємозв'язок цих категорій, які в поетично-образній системі проектуються на життя й внутрішній стан ліричного героя. Зокрема, для ліричного героя рух вертикальною просторовою площиною символізує прожите життя. Нижні її яруси виступають як певний духовно-психологічний досвід, а верхні пов'язуються зі сферою спогадів.

Також у поетичних тестах обох митців репрезентовані деривати, що контекстуально не пов'язані просторовими площинами, хоч і містять загальне значення «просторовості». У В. Коломійця ці новотвори підкреслюють семантику «безмежності» простору. П. Мовчан використовує лексеми зі значенням «просторовості» з метою ідеалізації довколишнього простору, підкреслення інтенсивності поширення в просторі певного явища та вказівки на місце знаходження в просторі певного предмета.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Боронь О.В.* Поетика простору в творчості Тараса Шевченка. – К. : Агентство «Україна», 2005. – 152 с.
2. *Коломієць В.Р.* День творення: Лірика / Коломієць В.Р. – К. : Молодь, 1975. – 175 с.
3. *Коломієць В.Р.* Поміж чуттями і дивами: Поезії / Коломієць В.Р. – К. : Рад. письменник, 1969. – 142 с.
4. *Коломієць В.Р.* Семигори / Коломієць В.Р. – К., 1990. – 419 с.
5. *Лессінг Г.-Е.* Лаокоон, або Про межі малярства в поезії. – К. : Мистецтво, 1968. – 260 с.
6. *Лотман Ю.М.* Проблема художественного пространства в прозе Гоголя // Ученые записки Тартуского гос. ун-та. Труды по русской и славянской филологии. – Тарту, 1968. – Вып. 209. – С. 5 – 50.

7. *Мовчан П.М.* Сіль: Поезії / Мовчан П.М. – К. : Дніпро, 1989. – 380 с.
8. *Мовчан П.М.* Твори в трьох томах : в 3 т. / П. Мовчан. – К.: Просвіта, 1999. – Т. 1: Голос: [поезії]. – 1999. – 622 с.
9. *Никитина М.П.* Пространство мира и пространство искусства. – М. : Российский гос. гуманит. ун-т, 2001. – 210 с.
10. *Слепухов Г.Н.* Пространственно-временная организация художественного произведения // Философские науки. – 1984. – №1. – С. 64 – 70.
11. *Топоров В.Н.* Пространство и текст // Текст: семантика и структура. – М. : Наука, 1983. – С. 227 – 284.
12. *Филат Т.В.* Поэтика пространства и времени в русской повести конца 1880-х – начала 90–х годов. – Днепропетровск : АРТ-ПРЕС, 2001. – 418 с.
13. *Флоренский П.А.* Анализ пространственности и времени в художественно-изобразительных произведениях. – М. : Прогресс, 1993. – 324 с.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Строкаль А.Н., к. филол. н., ассист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ИНДИВИДУАЛЬНО-АВТОРСКИЕ НОМИНАЦИИ ПОНЯТИЙ ПРОСТРАНСТВА В ПОЭТИКЕ ВЛАДИМИРА КОЛОМИЙЦА И ПАВЛА МОВЧАНА

В статье рассмотрены особенности функционирования окказиональных номинаций понятий пространства в поэзиях Владимира Коломийца и Павла Мовчана. Исследован характер использования неологизмов с семантикой пространства в художественном тексте с целью создания ярких поэтических образов.

Ключевые слова: *пространство, хронотоп, идиостиль, поэтика.*

Strokal O.M., Cand. of Phil. Sc., Assistant Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

INDIVIDUAL-AUTHOR'S NOMINATIONS OF CONCEPTS OF SPACE IN VLADIMIR KOLOMIJET'S AND PAVLO MOVCHAN'S POETRY

In article the features of functioning of occasional nominations of concepts of space in Vladimir Kolomijet's and Pavlo Movchan's poetry are considered. Character of the use of neologisms with space semantics in the art text for creation of bright poetic images is investigated.

Keywords: *space, hronotop, idiastyle, poetics.*

УДК 81’373

Ткаченко Ю., асп.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ

У статті висвітлено проблему дефініції поняття «реалія», проаналізовано різні підходи до трактування цього поняття, розглянуто відмінності термінів «реалія-слово» та «реалія-предмет». Особливу увагу приділено структурним особливостям реалій, питанню визначення форм реалій як мовних одиниць, проаналізовано різні типи їх структурного поділу на прикладі українських та німецьких реалій.

Ключові слова: *«реалія-предмет», «реалія-слово», денотативні та конотативні реалії, структура реалій, реалії-одночлени, реалії-полічлени, реалії-фразеологізми.*

Мова і культура кожної нації розвиваються не лише внутрішньо, тобто в межах однієї країни, але й зовнішньо, завдяки складній взаємодії культур інших народів, завдяки політичним та економічним відносинам між країнами, а також завдяки побутовим контактам між ними. Все це слугує основою культурних та мовних запозичень. Оскільки мова не існує в ізоляції, а постійно взаємодіє з іншими мовами, вона запозичує в свій словниковий склад іншомовну лексику. Однією з доволі чисельних груп запозичень є реалії – слова, що характеризують культуру й побут різних країн та народів.

З огляду на розгалужене використання поняття «реалія», слід, однак, зауважити, що «в лінгвістиці існує велика кількість визначень даного явища, але немає їх чітких критеріїв, а також маловивчена специфіка слів-реалій» [10, 11].

Таким чином, актуальність даної статті зумовлена підвищеним інтересом до такого мовного явища як реалія, а також відсутністю єдиного визначення цього поняття, так само як і одностайності щодо структурних особливостей реалій.

Метою статті є аналіз існуючих дефініцій поняття «реалія», їх узагальнення, а також наведення власного визначення; з’ясування структурних особливостей реалій, визначення їх основних форм як одиниць мови.

Під поняттям «реалії» розуміють слова, які передають унікальність та самобутність мови, культури, історії народу. Такі показники культурної своєрідності маловідомі чи взагалі невідомі представникам інших націй, тому дуже важливо якомога повніше і зрозуміліше передати це іноземною мовою. А оскільки характерною ознакою реалій є їхній колорит, то необхідно разом зі змістом змогти передати і своєрідність реалій, синтаксичне чи стилістичне забарвлення. Це є головним завданням і в той же час головною проблемою при перекладі певного тексту, в якому вжито реалії.

Таке лінгвістичне поняття як «реалії» відносно нещодавно стало об’єктом мовознавчих досліджень на матеріалі різних мов. До когорти мовознавців та перекладознавців, які займалися дослідженням реалій і зробили вагомий внесок в мовознавчу наук, зараховують таких науковців, як Л. Н. Соболєв, О. Кундзіч, В. С. Виноградов, а також українська дослідниця Р. П. Зорівчак (монографія «Реалія та переклад»). Дослідники,

які розглядали реалії в лінгвокраїнознавчому аспекті, – Є. М. Верещагін та В. Г. Костомаров. Саме їм належить лінгвокраїнознавча теорія слова. Проблеми перекладу реалій досліджували А. В. Федоров, Вл. Россельс, С. Влахов, С. Флорин, Л. С. Бархударов, В. Н. Комісаров, С. Ковганюк, Я. І. Рецкер, А. Д. Швейцер і багато інших науковців.

З огляду на те, що реалія за своєю природою явище неординарне і унікальне, кожен дослідник реалій тлумачив це поняття по-своєму, що й вплинуло на велику кількість існуючих сьогодні дефініцій цього явища. Л. Н. Соболєв, наприклад, дає наступне трактування дефініції «реалія» – це «побутові і специфічні національні слова й звороти, які не мають еквівалентів у побуті, а отже, і в мовах інших країн, і слова із національного побуту, яких нема в інших мовах, тому що нема цих предметів і явищ в інших країнах» [9, 290]. Вл. Россельс, в свою чергу, трактує реалії як іншомовні слова на позначення понять та предметів, які не використовуються тим народом, мовою якого перекладено твір" [8, 169]. Науковець дотримується думки, що «реалія – це предмет, поняття, явище, характерне для історії, культури, побуту, життя того чи іншого народу країни, яке не зустрічається в інших народів» [8, 169].

Л. С. Бархударов розглядає реалії як «слова, що позначають предмети, поняття і ситуації, які не існують у практичному досвіді людей, що говорять іншою мовою» [1, 78]. Пізніше він доповнює цю дефініцію «предметами матеріальної та духовної культури, наприклад стравами національної кухні, різноманіттям народного одягу та взуття, народними танцями, політичними закладами і суспільними явищами та ін.» [1, 79].

Я. Рецкер наводить таке визначення цьому лінгвістичному явищу: "Реалії – це слова, що позначають предмети, процеси і явища, характерні для життя і побуту країни, але їм не притаманна наукова точність визначення, яка властива термінам" [7, 183]. Його дефініція характеризує реалії як одиниці мови, які з'являються у загальнонародному процесі словотворення. Проте, вищезазначене визначення, на наш погляд, має певні хиби, оскільки не враховує залежність реалій від складу лексичних одиниць мови-реципієнта, так само не врахована здатність реалій виражатися у формі полілексемних одиниць.

С. Влахов та С. Флорин, автори книги «Непереводимое в переводе» (1980), подають таке визначення реалій: «Це слова і словосполучення, що називають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального й історичного розвитку) одного народу і чужі для іншого» [5, 38].

Р. П. Зорівчак, узагальнюючи численні дефініції, подала власне визначення реалій у книзі «Реалія і переклад»: «Монолексемні і полілексемні одиниці, що вміщують як основне лексичне значення традиційно закріплений комплекс краєзнавчої інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови- сприймача» [6, 58].

Узагальнюючи усе вищевикладене, можна дати таке визначення поняттю «реалій» – це слова та словосполучення, які позначають об'єкти життя (побуту, культури, соціального та історичного розвитку) одного народу, які чужі іншому, є носіями національного та історичного колориту та зазвичай не мають точних відповідників в інших мовах.

Слова-реалії виконують функцію номінації реалій-предметів. Протиставляючи реалії лексичним одиницям, які позначають загальнолюдські явища та предмети, дослідники виокремлюють реалії в особливий лексико-семантичний клас.

Існують різні точки зору щодо виокремлення форм реалій як мовних одиниць. Раніше панувала думка згідно з якою реалії можуть бути лише у формі слова. У наш час більшість дослідників стверджують, що слова-реалії можуть існувати не лише у формі слова, а й у формі похідного слова, словосполучення, стійкого словосполучення та речення.

Доволі часто вищезазначені поняття уточнюються і поряд із терміном «реалія» вживаються терміни «реалія-предмет», «реалія-слово».

З мовознавчої точки зору під поняттям «реалії» наразі розуміють назви предметів матеріальної культури, фактів історії, державних інститутів, імена національних і фольклорних героїв, міфологічних істот, топонімічні та антропонімічні назви, які властиві лише окремим націям та народам.

На відміну від інших видів лексики, характерною особливістю реалій є тісний зв'язок із предметом або явищем, які вони позначають, та історичним відрізком часу. З одного боку, реаліям притаманний історичний або часовий колорит, а з іншого – національний або локальний. При цьому ця локальність може бути географічною чи колективною.

Як нами вже було зазначено, дослідники виокремлюють реалії в специфічний лексико-семантичний клас, протиставляючи їх тим самим лексичним одиницям на позначення загальнолюдських явищ, предметів дійсності.

Говорячи про структуру реалій, слід також зазначити, що не існує однозначної відповіді фахівців з галузі мовознавства на питання щодо віднесеності реалій до тієї чи іншої категорії мовних засобів. Р.П. Зорівчак у структурному плані виділяє [6, 71]:

• реалії – одночлени: Hetmanat (гетьманат); Hajdamaken (гайдамаки) [12];

• реалії – полічлени номінативного характеру: die Kiewer Rus (Київська Русь); das Dritte Reich (Третій Рейх);

• реалії – фразеологізми: sich beim Salzamt klagen (подавати скаргу, скаржитися у всі можливі установи); Wir sind ein Volk – Ми один народ [13].

Також існує більш детальна структурна класифікація реалій, в рамках якої виокремлюють:

• реалії у формі простого слова (простий тип): Direktorium, Hetman, Hajdamaken;

• реалії у формі похідного слова: hetmanisch;

• реалії у формі складного слова (композити): Kleinrussland, Neurussland, Hetmanland;

• реалії у формі абревіатури / скорочення: NkVD, OUN, RUP, UPA [12];

• реалії у формі стійкого словосполучення – фразеологічної одиниці: Чорна рада, der Schwarze Rat;

• реалії у формі речення (приказки та прислів'я): Halt aus, Kosake, so kannst du Ataman werden; терпи козаче – отаманом будеш.

Для кращого розуміння мовних реалій, їх значення, конотації та функції в тексті необхідно враховувати не тільки їх структуру, а й семантичне наповнення, оскільки саме семантичний зміст зумовлює дотримання конкретних умов вживання реалій як в процесі комунікації, так і в процесі міжкультурної взаємодії при перекладі.

На основі проаналізованого теоретичного та практичного матеріалу ми дійшли висновку, що реаліям притаманні власні структурні особливості, а саме: реалії

можуть мати форму простого слова, форму похідного слова, форму складного слова, форму абревіатури, стійкого словосполучення та речення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод. – М. : Международные отношения, 1975. – 238 с.
2. Вайсбурд М. Л. Реалии как элемент страноведения // Русский язык за рубежом. – 1972. – №3. – С. 98 – 100.
3. Верещагин Е. М. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1976. –248 с.
4. Виноградов В. С. Лексические вопросы перевода художественной прозы / В. С. Виноградов. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1978. – 174 с.
5. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе / Под. ред. Вл. Россельса. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Высшая школа, 1986. – 416 с.
6. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
7. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. – М., 1974. – С. 45
8. Россельс В.М. Перевод и национальное своеобразие подлинника // Вопросы художественного перевода. М.: Советский писатель, 1955.-С. 165-212.
9. Соболев Л. Н. О переводе образа образом. В сборнике «Вопросы художественного перевода». – М.: Советский писатель, 1955. – С. 270–290
10. Томахин Г. Д. Реалии-американизмы. – М. : Высшая школа, 1988. – 239 с.
11. Федоров А. В. Основы общей теории перевода : Лингвистические проблемы / А. В. Федоров. Изд. 4-е, доп. и перераб. – М. : Высшая школа, 1983. – 304 с.
12. Kappeler A. Kleine Geschichte der Ukraine. – Orig. – Ausg. – München: Beck, 1994.
13. Tatsachen über Deutschland. – F. a. M. : Societäts-Verlag, 2005. – 184 S.

Дата надходження до редколегії 15.10.2015 р.

Ткаченко Ю., асп.
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ УКРАИНСКИХ РЕАЛИЙ И ИХ ПЕРЕВОД НА НЕМЕЦКИЙ ЯЗЫК

В статье освещена проблема дефиниции понятия «реалия», проанализированы различные подходы к трактовке этого понятия, рассмотрены различия между терминами «реалия-слово» и «реалия-предмет». Особое внимание уделено структурным особенностям реалий, вопросу определения форм реалий как языковых единиц, проанализированы различные типы их структурного деления на примере украинских и немецких реалий.

Ключевые слова: *«реалия-предмет», «реалия-слово», денотативные и коннотативные реалии, структура реалий, реалии-одночлены, реалии-поличлены, реалии-фразеологизмы.*

Tkachenko Y., PhD student,
Institute of Philology,Taras Shevchenko National University of Kyiv

STRUCTURAL PECULIARITIES OF UKRAINIAN REALIA AND THEIR TRANSFERRING INTO GERMAN LANGUAGE

The article focuses on the definition of the concept of "realia", analyzes the different approaches to the interpretation of this concept, considers the differences of 'realia-word' and 'realia-subject'. Particular attention is paid to the structural features of realia, the issue of determining the forms of realia as linguistic units, different types of their division on the example of German and Ukrainian realia are analyzed.

Keywords*: "realia-object", "realia-word", denotative and connotative realia, the structure of realia, realia- monomials\ single term, realia- polynomials, realia-phraseologisms*

УДК 81'32'25

Фокін С.Б., доц., к.філол.н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

КОНТРАСТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ПОВТОРЮВАНОСТІ: НОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОРПУСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Проаналізовано переваги й недоліки комп'ютерної вибірки прикладів при контрастивному дослідженні типової реалізації категорії повторюваності: анафоричного і контактного повторів. Виявлено, що анафоричний повтор більше властивій іспанській художній літературі, в той час як контактний лексичний повтор частіше вживається в українській літературі. Контрастивні дані здатні допомогти розмежувати авторські індивідуальні повтори й, навпаки, типово поширені в певній лінгвокультурі, що може обумовити вибір тієї чи іншої стратегії перекладу.

Ключові слова: *комп'ютерна вибірка, повтор, анафора, метод, макростилістика.*

Категорія повторюваності привертає увагу дослідників-філологів не перше десятиліття.Серед найновіших досліджень треба назвати монографію З.О. Пахолок «Гносеологічний і онтологічний статус категорії повторюваності: мовний та мовленнєвий виміри» [Пахолок, 2013]. У той самий час немає ще подібних праць у галузі перекладознавства та контрастивної лінгвістики, хоча дрібних аспектних спостережень щодо відтворення різних видів повтору у перекладі у науці напрацьовано чимало. Це, в свою чергу, свідчить про високий інтерес дослідників до напрямку дослідження на тлі відсутності комплексної наукової розвідки, тобто про його високу актуальність. Якщо згадати, що багато повторів можуть легко піддаватися формалізації, ще однією незвіданою галактикою в проблематиці повторів відкриваються корпусні дослідження. Тож маємо на меті окреслити загальну проблематику методики корпусних досліджень категорії повторюваності на прикладі двох дуже поширених його видів: лексичного контактного повтору та анафоричного повтору, виходячи з потреб перекладознавства та контрастивної лінгвістики.

Взагалі, з погляду дистанційованості складових частин між собою, усі повтори можна поділити на дві великі групи: контактні й дистантні. Проміжну ланку між ними займає анафоричний повтор, оскільки все ж таки його складові частини перебувають у сусідніх структурних одиницях тексту, тобто розташовані відносно близько одна від одної, хоча при цьому повторені одиниці можуть знаходитись і на відстані у десятки слів. З-поміж усіх груп найважчим для виявлення видається дистантний повтор.

На наш погляд, на першому етапі контрастивне дослідження повтору варто обмежити контактним та анафоричним повтором. Якщо з погляду узусу й поширеності в певній літературі важливо вивчати контактний та анафоричний повтор у контрастивному мовознавсті, дистантний повтор навряд чи може бути показовим у плані характеристики мов та їхнього порівняння. Дистантний повтор – це переважно різного роду наскрізні ключові слова твору, ключові образи, лейтмотиви, рефрени, себто, дуже авторські речі, в той час як контактні повтори багато в чому зумовлені специфікою мови. Очевидно, що авторські індивідуальні та поширені неіндивідуальні повтори вимагають різних підходів у перекладі. Натомість частотний узус допоміжних слів, певних граматичних явищ теж є у певному сенсі повтором, однак його легка формалізовуваність, навіть у програмах текстових редакторів, дає підстави тут спеціально їх не розглядати.

У теорії перекладу позиція щодо необхідності відтворення повторів дещо дискусійна, хоча більшість дослідників вважають за потрібне повтор відтворювати повтором. Наприклад, говорячи про іспанську асонансну риму, дослідники зазначають, що вона менш притаманна нашому віршуванню. Можливо, численні переклади асонансної рими консонантною підтверджують загальну тенденцію перекладачів адаптувати ті риси, які стосуються не окремого автора, а притаманні іспаномовній культурі в цілому і не притаманні цільовій українській культурі.

Отже, проаналізуємо думки теоретиків щодо обов'язковості/необов'язковості відтворення повторів у перекладі. Т.П. Козланюк вважає це необхідним з погляду відтворення індивідуально-авторської манери [Козланюк, 1987: 53]. О.М. Матвіїшин наполягає на необхідності відтворення тавтологічних та плеонастичних зворотів, полі- й асиндетону й схвально оцінює переклади В. Горошовського, що адекватно відтворює зазначені фігури [Матвіїшин, 2011, 11]. У.В. Головач, Р.П. Зорівчак, Т.П. Козланюк спостерігають, що адекватне відтворення повтору допускає його заміну повтором іншого типу [Головач, 2003: 14], [Зорівчак, 1989: 173], [Козланюк, 2003: 48]. Значущість повторів актуальна не лише для художнього перекладу, а й, наприклад, ділових листів: у своїй дисертаційній роботі І.Є. Шаргай підкреслює необхідність відтворення у перекладі переважної більшості стилістичних засобів, в тому числі лексичного повтору і синтаксичного паралелізму [Шаргай, 1998: 12].

Втім, окремі перекладознавці констатують невідтворення повторів у перекладах. Наприклад, М.А. Венгренівська зазначає: «Наскрізна метафора-повтор, яка є організуючою в тексті новели «Подвійне коло», щоразу перекладачкою передається інакше і, нарешті, губиться» [Венгренівська, 2008: 191]. При цьому не всі дослідники оцінюють це явище негативно, обмежуючись констатацією. Наприклад, у перекладі прози О. Кобилянської німецькою мовою повтори іменників з суфіксом «-иха» передаються

описово [Матвіїшин, 2011: 16]. І справді, чи можливо це явище розглядати за шкалою добре/погано, якщо в цільовій мові немає аналогічних словотворчих ресурсів, до того ж, з еквівалентним денотативним і конотативним значеннями?

Зрідка учені навіть вважають відтворення повторів небажаним. У своєму дисертаційному дослідженні, присвяченому проблематиці перекладу кентерберійських оповідей, Н.М. Рудницька вказує, що «багаторазовий повтор того самого займенника у сучасному перекладі українською мовою справив би враження монотонності, ми пропонуємо використовувати більш різноманітні синтаксичні структури заради уникнення стилістично невиправданого повтору займенників «який, яка, яке» [Рудинцька, 2005: 12]. Негативні наслідки повтору в перекладі підкреслює й Г.М. Косів: «Серед часткових негативних рис синтаксичного рівня перекладів В. Річ – тавтологія як наслідок декомпресії та дослівного відтворення повтору оригіналу» [Косів, 2006: 11-12]. Л.Р. Коккіна змальовує плюси й мінуси втрати повтору при перекладі у зв'язку з трансформаціями засобів вираження пасивності: «…коли обидва речення розташовуються на одній сторінці, заміна зумовлюється, можливо, бажанням уникнути лексико-граматичних повторів, хоча тут, на нашу думку, втрачається композиційний елемент твору» [Коккіна, 2010: 14].

Таким чином, більшість дослідників сходиться на думці про необхідність відтворення повтору, в той час як відтворення лише деяких видів повтору інколи виявляється небажаним. Ми виходимо з позиції, що індивідуальні авторські повтори треба відтворювати; натомість риси, притаманні колективу і мові та культурі взагалі, цілком можуть бути адаптовані (такої думки дотримуються також Т.О. Буйницька і Т.І. Філь у зв'язку з невідтворенням у перекладі етимологічного повтору [Буйницька, 2003: 14]). Проблема лишень у тому, щоб розмежувати перше і друге. Саме це й покликано здійснити контрастивне дослідження.

Є всі підстави вважати особливим статус повторів в іспанській лінгвокультурі: «Одним із засобів інтенсифікації оцінно-емотивного компоненту змісту висловлення статті аналітичної групи жанрів є використання адресантом різних видів повтору, серед яких частотно вживаними і експресивно маркованими є морфемний, лексичний та синтаксичний. 'Згустком', осередком експресивності в іспанській аналітичній статті є комбіноване використання різних видів повтору (морфемного, лексичного, синтаксичного), яке, завдяки розширенню, доповненню, розгорненню та нашаруванню відтінків змісту підсилює, увиразнює, інтенсифікує оцінно-емотивну домінанту висловлення» [Артемова, 2006: 5]. У зв'язку з цим не можна не згадати дослідження іспаніста М.В. Зелікова, який стверджує, що чимало повторів в іспанській мові поширилися під впливом баскської мови, особливо схильної до синтаксичної редуплікації [Зеликов, 2008: 38]. Тим не менш, при порівнянні анафоричного повтору в англійському і українському художньому мовленні, Р.П. Зорівчак вказує на його більшу поширеність в українській літературі [Зорівчак, 1989: 216]. Отже, окремі різномовні дані не дають можливості бодай теоретично оцінити, в якій з досліджуваних літератур повтори будуть уживанішими.

Корпус матеріалу дослідження складався з відібраних фрагментів по 50 000 словоживань кожний з української та іспанської літератур другої половини XX століття: І. Багряний «Маруся Богуславка», В. Барка «Жовтий князь», Іван Білик «Танго", О. Гончар «Собор», Є. Гуцало "Приватне життя феномена", В. Земляк "Лебедина

зграя", О. Ільченко «Козацькому роду нема переводу, або ж Козак Мамай та чужа молодиця", Ю. Мушкетик «"Гетьманський скарб", В. Нестайко ("Тореадори з Васюківки), П.Загребельний "Роксолана"; з іспанської літератури: А. Ґала «На околицях Бога», К.Х. Села «Вулик», М. Делібес «Єресь», Х. Маріас «Таке біле серце», А.М. Матуте «Маленький театр», Е. Мендоса «Нечуваний острів», А. Перес Реверте «Шкіра для барабана», П. Туссет «Найліпша доля для круасана», Ф. Умбраль «Цезар-віщун», К.Р. Сафон «Тінь вітру». Отже, сукупний дослідницький корпус становив по півмільйона слововживань з кожної літератури.

Комп'ютерна обробка корпусів дає підстави вважати, що в іспанській літературі анафоричний повтор вживається частіше, як показано в таблиці 1.

Таблиця 1. Кількість збігів початкових слів у сусідніх реченнях

	З урахуванням повного збігу одного з перших трьох слів на початках сусідніх речень	З урахуванням повного збігу чотирьох перших літер одного з трьох перших слів на початках сусідніх речень	З урахуванням крапки з комою, двокрапки, знаку питання та знаку оклику як кінцівки речення
Іспанська література (репрезентативний корпус з 10 текстових фрагментів по 50 000 слововживань кожний)	2507	2984	4848
Українська література (репрезентативний корпус з 10 текстових фрагментів по 50 000 слововживань кожний)	1652	2226	2700

Щодо лексичних повторів, то в іспанському корпусі комп'ютерна вибірка дала 3043 результати, а в іспанському – 3459. Отже, можна стверджувати, що в іспанській літературі загалом лексичний повтор не менш, а навіть більш поширений. Загальне суб'єктивне враження вітчизняних іспаністів про те, що іспанська мова тяжіє більше до лексичних повторів, можна пояснити їхньою поширеністю в розмовній мові. Це і конструкції зі значенням поступки.. «pase lo que pase" та подібні, які дуже рідко трапляються в вибірці з художніх творів, це і такі структури, як "entender entiende, hablar no habla", синтаксично напрочуд близькі до українського перекладу: "розуміти розуміє, говорити не говорить", прості контактні повтори "es bueno bueno". Ось деякі приклади з численних виявлених лексичних контактних повторів (з огляду на обмеженість обсягу наводимо лише окремі ілюстрації):

Анадиплоза: *«Sus manos estaban abiertas sobre el pecho de Marco y notaba en las palmas los latidos de* ***su corazón. Su corazón****, lleno de sueños»* [Matute, 1971: 135]*, «І хоча*

*авторським очам не перший базар, а вже третій ярмарок, та він на цьому третьому ярмарку про всяк випадок та про запас позичить ще очей і в сірка, **й оповість... Й оповість** із чужих, звісно, уст про оказію, що сталася з роботом Васею в Будинку культури.»* [Гуцало, 1996: 155].

Простий контактний повтор: *«**Hablaba, hablaba** y decía cosas extrañas y lejanas, absurdas y tiernas cosas, huecas e incomprensibles cosas, con voz que a veces era la voz de un raro amigo, y otras recelosa o amarga..."* [Matute, 1971: 71]; *«(...) і з усього цього іншомовного виру та хаосу, з цієї хурделиці-заметілі чітко чулось одне й те саме, як заклинання, як клятва: **Хома Прищепа... Хома Прищепа... Хома Прищепа...**»* [Гуцало, 1996: 102]..

У лексико-граматичних конструкціях з повторюваною основою: *«(...) pero, haga lo que haga, jamás lo lograré»* [Matute, 1971: 67]*; «...досі в космосі не побував жоден сільський учитель, жоден директор сільської школи, й ніхто не заперечив йому, бо правда є правда* [Гуцало, 1996: 123].

У складі фразеологізмів з повторенням основи: *«Seremos dos buenos camaradas que partirán su pan y dormirán **hombro con hombro**, bajo las estrellas* [Matute, 1971: 70]*; «З'ясувалося, що якийсь лицар пера й каламаря **день у день** писав анонімні доноси на Хому Прищепу до правління колгоспу*» [Гуцало, 1996: 141].

Нижче наводимо декілька прикладів найдовших анафоричних повторів, що дозволило виявити програмне забезпечення та власний пошук у текстах:

***Там** впадають у біду, як курка в борщ, живуть із бідою, як із рідною мамою, там впиваються бідою, похмеляються сльозою. **Там** безвихідь! **Там** думай не думай, а вище себе не плигнеш, вгору не підскочиш, а вниз не провалишся, там як із биком не битись, а молока не напитись, там хоч пень об сову, хоч сову об пень, а все сові лихо. **Там** ситі голодом! **Там** день не їдять, два дні перегодять, а тоді знову не їдять, там чути, як пісні співають, та не чути, як вовками виють, там хати в людей багаті, та нічого й собаці дати. **Там** ситий голодному не вірить, **там** хліб за шлунком не ганяється, а шлунок за хлібом, там такі убогі, що й кошеняти із запічка нічим виманити! Зате багачі **там** великого роду, а песького ходу, зате панам і псам там усе вільно, зате доста розвелось отих, що з одного вола та вміють дві шкури злупити, а з однієї липи двічі лико здерти, які вміють чужим потом умитись і нагрітись. Багачі **там** багаті, як чорти рогаті, вони богу моляться, а чорту віруют, у них тіло в злоті, а душа в мерзоті* [Гуцало, 1996: 157].

Помічено, що іспанській літературі практично не властиві довгі періоди анафоричних повторів з повтором особових займенників. Наприклад:

*А **він** робив усе по божому ж заповіту – **він** любив людей. **Він** любив дітей. **Він** організував дитяче царство для всіх сиріт і вбогих, для всіх покинутих, для всіх отих бездомних і безпритульних маленьких «розбійників»... **Він** ними піклувався... **Він** їх визбирував по смітниках... **Він** їх учив... **Він** їх уму-розуму навчав, у люди виводив, вчив їх чесно працювати і вчив їх грамоті та всіх наук...* [Багряний, 103].

В іспанській мові це було б доволі дивно, адже займенник при дієслові присудку ставити не потрібно, за винятком емфатичного вживання, адже з дієслівної флексії зрозуміло, про що йдеться. Тому багатократний повтор повнозначних іменників, власних імен уже з нашої оптики сприймається теж дивно. Напр.:

*Empezó a llover muy debilmente, y **Zazu** llegó al borde del mar, donde acababa el paseo del faro. Había allí un banco de piedra y la muchacha se detuvo. Como tantas veces, en el atardecer*

humedo y gris, ***Zazu*** *iba hasta el fin del camino del faro. Por alguna oscura razón que ella no sabía, que ella casi no se atrevía a presentir. Dentro de su corazón mil galopes la empujaban al confín del paseo, como al confin de su estrecho mundo. Era el mismo sentimiento que otras veces la hizo abandonar aquel lugar, como en una huida llena de terror.* ***Zazu*** *se detuvo frente a las olas, mirando lejanamente. Una gran soledad se ceñía enteramente a ella. Era en aquellos momentos cuando* ***Zazu*** *se sabía sola. Sola y pequeña, extrañamente débil y pequeña, avanzando por entre las casas de la población mezquina y gris.* ***Zazu*** *se veía avanzar menuda, niña, escondiendo las manos a la espalda. Había un largo túnel en su vida. Un largo túnel del que huían los pájaros, como gritos breves y agudos, como negros gritos disparados, igual que salpicaduras de tinta.* ***Zazu*** *recordaba su infancia en la casa de Kale Nagusia, su casa con aquella larga escalera donde cada peldaño guardaba maullidos de gatos invisibles. Aquella casa donde había sombras, y el gran retrato de la madre, al anochecer, daba miedo en vez de paz.* ***Zazu*** *venía perseguida hasta allí por agudas risas antiguas, donde el miedo y la soledad se volvían al fin un viento frío y lento, que vaciaba despaciosamente su corazón* [Matute, 1971: 43].

Поданий приклад є одним з найдовших знайдених нами анафоричних повторів. До речі, при нинішньому алгоритмі комп'ютер його не знайшов би, оскільки в ній анафоричні повтори трапляються не в сусідніх реченнях, а через одне або ж виявляються на початках речень в їхньому предикативному, а не пунктуаційному розумінні. Виявлення цього недоліку спонукає в подальшому врахувати в алгоритмі можливість пошуку анафоричного повтору не лише в сусідніх, а в більш дистантно розташованих реченнях.

Загалом аналіз дозволив виявити, що в іспанській та українській літературах повтор є потужним поширеним прийомом, втім, різні види повторів поширені неоднаково в обох літературах. В іспанській мові частіше трапляється анафоричний повтор, ніж в українській. Натомість в українській літературі знаходиться більше прикладів лексичного контактного повтору. У свою чергу, лексичний повтор охоплює багато різних типів (простий контактний повтор, епанолепсис, тавтології тощо), які перспективно й надалі вивчати в контрастивній площині. Для теорії і практики перекладу необхідно продовжувати розв'язання питань, чи той чи інший повтор є притаманним усій лінгвокультурі, чи характеризує ідіостиль певного автора. У першому випадку можна вважати доречною адаптацію, заміну одного повтору інших, компенсацію. Натомість індивідуальні авторські риси, що виявляються в повторах, можуть і мають бути відтворені засобами іншої мови. Розмежування авторських і індивідуальних рис у першотворі можливе за умов корпусного дослідження текстів автора, їхнього порівняння з репрезентативним корпусом літератури, до якої він належить.

У дослідженні репрезентативного корпусу великого обсягу комп'ютер дозволяє легко й швидку оцінити загальні тенденції, достовірно говорити про більшу або меншу поширеність певного явища в різних масивах текстів. Недоліками слід вважати непридатність будь-якого алгоритму для строгої суцільної вибірки, зокрема нерозпізнавання початку речення після розлогих вставних слів, нерозпізнавання анафори, що розташована на початках несусідніх речень, неврахування повторених основ з чергуваннями. Зазначені недоліки не позбавляють комп'ютер можливості виявляти приблизний нестрогий підрахунок для виявлення загальних тенденцій, їхнього порівняння в різних масивах текстів, у тому числі різномовних, для аналізу потенційного емпіричного матеріалу на предмет наявності достатньої кількості ілюстративних прикладів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Артемова Л.В.* Оцінно-емотивна домінанта експресивності сучасних іспанських аналітичних статей (на матеріалах періодичних видань «EL País», «EL Mundo», «ABC») : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / Артемова Л.В. – К.: Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка, 2006. – 19 с.
2. *Багряний І.* Маруся Богуславка / І. Багряний. – [Електронний документ]. Режим доступу: http://www.ukrclassic.com.ua/katalog/b/bagryanij-ivan/84-ivan-bagryanij-marusya-boguslavka
3. *Буйницька Т.О., Філь Т.І.* Особливості перекладу лексико-граматичних повторів з детермінантами / Т.О. Буйницька, Т.І. Філь // Іноземна філологія. – Львів: Вид-во при Львівському університеті, 1992. – Вип. 104. – С. 151-156.
4. *Венгренівська М.А.* Нариси з теорії та практики редагування текстів і порівняльної стилістики (французька та українська мови): навчальний посібник для студ. вищих навч. закладів / М.А. Венгренівська. – К.: Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка, 2008. – 560 с.
5. *Головач У.В.* Етномовний компонент поетичного тексту давньогрецької трагедії як перекладознавча проблема (на матеріалі давньогрецьких трагедій та іхніх українських перекладів): автореф. дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.16 / Головач У.В. – К.: Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка, 2003. – 20 с.
6. *Гуцало Є.* Приватне життя феномена / Є. Гуцало. Твори у 5 томах – Том 4. – К.: Дніпро, 1996. – С. 5-394.
7. *Зеликов М.В.* Баскские истоки иберороманской редупликации Иберо-романистика в современном мире: научная парадигма и актуальные задачи / М.В. Зеликов // Тезисы конференции: Москва, МГУ им. М.В. Ломоносова, Филологический факультет, 20-21 ноября 2008 г. ─ М.: МАКС Пресс, 2008. – С. 37-40
8. *Зорівчак Р.П.* Реалія і переклад: на матеріалі англомовних перекладів української прози / Р.П. Зорівчак. – Львів, Вид-во при Львівському університеті, 1989. – 216 с.
9. *Козланюк Т.П.* Повтори в прозі І.Я. Франка та їх відтворення в англійських перекладах // Іноземна філологія. – Львів: Вид-во при Львівському університеті, 1987. – Вип. 88. – С. 47-54.
10. *Коккіна Л.Р.* Засоби вираження семантичної категорії пасивності в оригіналі та перекладі (на матеріалі українських перекладів французьких художніх текстів): автореф. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Коккіна Л.Р. – К. Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка, 2010. – 18 с.
11. *Косів Г.М.* Перекладацький метод Віри Річ як інтерпретатора української художньої літератури : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Косів Г.М.; КНУТШ. – К. Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка, 2006. – 19 с.
12. *Матвіїшин О.М.* Українська проза початку ХХ століття в перекладах німецькою мовою: лінгвокультурний вимір: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Матвіїшин О.М. – К.: Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка, 2001. – 20 с.
13. *Пахолок З.О.* Гносеологічний і онтологічний статус категорії повторюваності: мовний та мовленнєвий виміри: монографія / З.О. Пахолок. – Луцьк : Вежа-Друк, 2013. – 679 с.

14. *Попова Н.М.* Сучасний іспаномовний суспільно-політичний дискурс: лінгвопрагматичний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.05 / Н.М. Попова – К., Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2004. – 20 с.
15. *Рудницька Н.М.* Часова дистантність художнього твору як проблема перекладу (на матеріалі перекладів «Кентерберійських оповідей» Дж. Чосера сучасною англійською, німецькою, українською та російською мовами) : автореф. дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.16 / Н.М. Рудницька. – К.: Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка, 2005. – 19 с.
16. *Шаргай І.Є.* Комунікативно-прагматичні особливості французького ділового листа в оригіналі та перекладі: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Шаргай І.Є.; К.: Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка, 1998. – 16 с.
17. *Matute A.M.* Pequeño teatro / A.M. Matute. Obras completas. – Tomo 1. – Barcelona: Ediciones Destino. – P. 26-258.

Стаття надійшла до редколегії 19.10.2015

Fokin S.B., Cand.Phil.Sci., Associate Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

CONTRASTIVE RESEARCH INTO THE CATEGORY OF REPETITION: NEW TASKS FOR CORPUS LINGUISTICS

Strengths and weaknesses of computer extraction of anaphoric and lexical contacting repetitions have been analyzed from the point of view of a contrastive research. The anaphoric repetitions turn out to be more extended in Spanish literature, while the lexical contacting repetitions are more frequent in Ukrainian literature. Contrastive researches can throw light to the author's individual repetitions and those typically extended in a certain linguoculture, what appear to determine some strategies of translation.

Keywords: *computer extraction, repetition, anaphor, method, macrostylistics.*

Фокин С.Б., к. филол. н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

КОНТРАСТИВНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ КАТЕГОРИИ ПОВТОРА: НОВЫЕ ЗАДАЧИ ДЛЯ КОРПУСНОЙ ЛИНГВИСТИКИ

Проанализированы преимущества и недостатки компьютерной выборки при контрастивном исследовании типичной реализации категории повтора: анафорического и контактного. Показано, что анафоричесткий повтор более характерен для испанской художественной литературы, в то время как контактный лексический повтор чаще встречается в украинской литературе. Контрастивные данные могут позволить разграничить авторские индивидуальные повторы и, наоборот, типично распространенные в определенной лингвокультуре, что может обусловить выбор той или иной стратегии перевода.

Ключевые слова: *компьютерная выборка, повтор, анафора, метод, макростилистика.*

УДК 811.161.2’42

Харитонова Д.Д., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

СТИЛЕМЕТРІЯ ТЕКСТУ НА МОРФЕМНОМУ РІВНІ ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЇ

У статті аналізується алгоритм дослідження морфемних структур слів на основі Електронного частотного словника морфемних структур Корпусу української мови. Характеризується сам словник, а також перспектива дослідження слів із використанням сітки П. Менцерата.

***Ключові слова**: текст, морфемні структури, Електронний частотний словник морфемних структур, морфемна сітка.*

Дослідження морфемних структур слів на матеріалі усієї лексики тексту/текстів на сьогоднішній день є досить актуальним, проте мало вивченим. З огляду на це привертають увагу роботи таких науковців, як Н. Ф. Клименко [4], Л. А. Алексієнко [1], Є. А. Карпіловської [2], М. Я. Саламахи [6] та ін.

Алгоритм аналізу всього обсягу тексту ми розглядаємо на основі систематизованої інформації, що подана в Електронному частотному словнику морфемних структур, автоматично укладеному в Корпусі української мови, що розташований на сайті http://www.mova.info.

Корпус української мови, викладений у вільному доступі в мережі Інтернет, представлений двома великими зонами: частотними словниками корпусу, що розподілені по підтемах, та частотними словниками окремих текстів. У розділі «Частотні словники окремих текстів» представлено частотні словники деяких українських письменників, зокрема Тараса Шевченка, Лесі Українки, Ліни Костенко, Василя Стуса, Василя Шкляра, Марії Матіос, а також частотні словники публіцистики, художньої прози та фольклору, кожен із яких дає уявлення про частину мову, морфемно-частотний словник і частотний словник морфемних структур. Тому аналіз може здійснюватись як у векторі індивідуально-авторського стилю, так і з точки зору системи мови певного стилю сучасної української мови.

Електронний частотний словник морфемних структур у «Частотних словниках окремих текстів» зацікавлює найбільше, оскільки дає можливість:

1) автоматично просегментувати кожну початкову форму досліджуваного матеріалу на морфеми,
2) автоматично укласти реєстр морфемних структур слів,
3) автоматично укласти інвентар типів морфем,
4) автоматично вирахувати статистичні характеристики морфемних одиниць.

У загальному аспекті Електронний частотний словник морфемних структур представлений двома зонами – загальною та двома вужчими. Загальна репрезентує моделі морфемних структур із їх абсолютною частотою. Кожна модель характеризується такими ознаками, як:

1) лексичним наповненням морфоструктури;

2) частиномовною належністю;
3) абсолютною частотою вживання;
4) кількістю текстів, де вжито слово;
5) середньою частотою;
6) середньоквадратичним відхиленням;
7) коефіцієнтом стабільності.

Частотний словник художньої прози

Слово	Частина мови	Абсолютна частота	Слово	Середня частота	Середньоквадратичне відхилення	Коефіцієнт стабільності
абажур	ім. ч. р.	28	**18**	0,00547945205479452	0,0813854775585282	14,8528496544314
абат	ім. ч. р.	1	**1**	0,000195694716242661	0,0139877238970712	71,4772691140337
Абеляр	ім. ч. р.	1	**1**	0,000195694716242661	0,0139877238970712	71,4772691140337
аберація	ім. ж. р.	3	**3**	0,000587084148727984	0,0242227058961276	41,2593423764041
абетка	ім. ж. р.	14	**12**	0,00273972602739726	0,0558892598016594	20,3995798276057
абзац	ім. ч. р.	13	**9**	0,0025440313111546	0,0609239486023225	23,9477982582975
абітурієнт	ім. ч. р.	7	**7**	0,00136986301369863	0,036986301369863	27

Третя зона ілюструє контексти текстової реалізації вже визначеної морфемної формули.

Частотний словник художньої прози

Контекст	Джерело
Паніматка - тиха та боязка жіночка в чорній , запнутій до самих очей хустині - напрочуд швидко й води загріла скупати дитину , і на стіл зрихтувала « що Бог послав » , і засвітила над столом гасову лампу під зеленим абажуром , а коли Тіна , скупавши Ярка , переповила його , отець Тимофій розм'як ще дужче і , побожно дивлячись на дитину , сказав , що нікуди вже нас не відпустить .	>>
Мабуть , ще принесе чогось випити , подумав я , сідаючи до столу і п'яніючи від самого погляду на Тіну , що примостилася напівлежачи в ліжку й , схилившись над Ярком , тихенько наспівувала йому « котка » , який украв у бабусі клубочок та й поніс поза ліс ... І була вона у тьмяно-зеленому світлі від абажура якась аж несправжня , оманна , як у тому крихкому сні , що будь-якої миті міг обірватися .	>>
Сидів , пильно дивлячись на зігнуту постать під зеленим абажуром , що так занурилася в папери .	>>
Коли я змовкаю , вона відводить набік руку з блискучими нігтями , що відбивають зеленкувате світло лямпи , накритої абажуром , жмурить очі в жовтих віях , сірі та холодні , й байдуже каже :	>>

У ході дослідження можна виявити моделі морфемних структур, які складають інвентар комплексних одиниць морфемної підсистеми досліджуваного предмета.

Слова Електронного частотного словника автоматично перезаписуються у вигляді моделей морфемної структури слова, де використовуються такі символи: P – префікс, R – корінь, S – суфікс, I – інтерфікс, X – постфікс та F – флексія, наприклад: PRSFX – в-бир-а-ти-ся.

Початкова словоформа лексеми тексту автоматично була записана у вигляді кількісно-функціональної моделі, визначення якої у Корпусі здійснюється за процедурою автоматичного зіставлення з лінгвістичною моделлю морфемних структур у Морфемно-словотвірній базі даних [1, с. 32].

Структура	Абсолютна частота
RF	1375140
RSF	627303
R	953265
RR	26713
RX	5858
RRF	9881
RRSF	4289
RSSF	112275
RSSSF	15478

Дослідження характеристик морфемних структур слів обраного тексту варто проводити на базі зіставлення та порівняння з даними Морфемно-словотвірного фонду української мови, які описані в «Основах морфеміки сучасної української мови» Н.Ф. Клименко [4].

За даними Морфемно-словотвірного фонду української мови морфеміка нараховує 418 моделей морфемних структур слів, де однокореневі морфемні структури української мови представлені 54 одиницями.

Для виведення відсотка лексикології можна використовувати формулу:

сума усієї лексики – 100 %

кількість слів морфоструктури – х

Наприклад, 6134 – 100 %

1087 – х → 17,67 %

Відповідно до даних морфоструктур, їх можна розподіляти на ядрові та периферійні. При визначенні ядра та периферії взято за основу погляд В. С. Перебийніс – елементи, які становлять 75% від усього досліджуваного матеріалу, належать до ядра, приблизно 90% утворюють основу і 10% перебувають на периферії [5, с. 165].

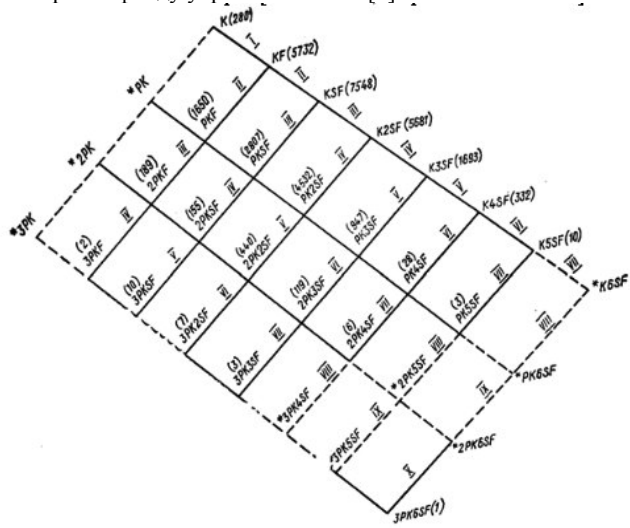
Для опису типів морфемних структур, що мають тенденцію до розгортання, тобто нарощування елементів один за одним, можна використовувати сітку П. Менцерата.

Принципом сітки є моделювання графи з гранями, що орієнтовані за напрямком розгортання вихідної (мінімальної) структури слова. Моделювання будови слів за допомогою таких сіток запропонував на початку 50-х років XX століття німецький учений П. Менцерат для унаочнення процесів можливого ускладнення фонемної та графемної структури слів сучасної німецької мови [7].

Фактично морфемна сітка є моделлю механізму творення і розгортання морфемних структур простих слів (з одним коренем) певної частини мови. Представлена як послідовне розгортання на лінійній осі певної мінімальної за довжиною, вихідної

морфемної структури слова вліво (збільшення за допомогою префіксів) та вправо (збільшення суфіксальної частини) [2, с. 27].

Так, Н.Ф. Клименко застосувала цю модель для аналізу будови слова простих іменників української мови, одержаною внаслідок аналізу 32075 слів реєстру Морфемно-словотвірного фонду української мови [3].

Така морфемна сітка дозволяє визначити відношення між ядровими та периферійними елементами системи. Окрім того, вона демонструє принцип побудови лексики певної мови чи окремо взятої мови твору. Увага акцентується на ознаках морфемної структури слова. Н. Ф. Клименко зазначає: «До перших належить тип слова (просте чи складне), в якому виділяється певна структура, її питома вага, приналежність до ядра чи периферії за ступенем реалізації, за проявом у морфемній структурі слова законів глибини, переваги, простоти, симетрії. До других – можливості розгортання морфемних структур слів основних частин мови, залежність його від глибини і простоти структури» [3, с. 5].

Тож будь-який текст може бути розглянутим під кутом зору його морфемної організації. Це дає перспективи для з'ясування особливостей функціонування слів на основі нормативних/ненормативних моделей. Окрім того, розгортання морфемних структур демонструє, як саме ускладнюється ця ж структура префіксальними, суфіксальними і постфіксальними морфемами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексієнко Л. А. Методика створення автоматизованої системи морфемно-словотвірного аналізу (АСМСА) слів української мови / Л. А. Алексієнко, Н. П. Дарчук, О. М. Зубань // Наукова спадщина професора С. В. Семчинського. Збірник наукових праць. – К., 2001. – Ч. 1. – С. 38–49.

2. Карпіловська Є. А. Вступ до комп'ютерної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика: Підручник / Є. А. Карпіловська. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. – 188 с.
3. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Морфемні структури слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська // Мовознавство. – 1991. – № 4 – С. 10–21.
4. Клименко Н. Ф. Основи морфеміки сучасної української мови: Навч. посібник для студентів філол. факультетів університетів та педінститутів / Н. Ф. Клименко. – К.: 1998. – 182 с.
5. Перебийніс В. С. Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови / В. С. Перебийніс. – К.,1970. – 272 с.
6. Саламаха М.Я. Морфемна структура англійських термінів сфери охорони довкілля // Мовні і концептуальні картини світу : наукове видання : [збірник] / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Б-ка Ін-ту філології. – Київ, 2013. – Вип. 43, ч. 4. – С. 27-32.
7. P. Menzerath. Die Architektonik des deutchen Wortschatzes / Paul Menzerath // Phonetische Studien. – 1954. – 3. – 132 p.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2015 р.

Харитонова Д. Д., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

СТИЛЕМЕТРИЯ ТЕКСТА НА МОРФЕМНОМ УРОВНЕ ЕГО ОРГАНИЗАЦИИ

В статье анализируется алгоритм исследования морфемных структур слов на основе Электронного частотного словаря морфемных структур Корпуса украинского языка. Характеризируется сам словарь, а также перспектива исследования слов с использованием сетки П. Менцерата.

Ключевые слова: *текст, морфемные структуры, Электронный частотный словарь морфемных структур, морфемная сетка.*

Kharytonova D. D., PhD student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

*S*TYLOMETRY OF TEXT ON THE MORPHEMIC LEVEL OF IT'S ORGANISATION

The article is devoted to the algorythm of morphemic structures investigation based on Electronic frequency vocabulary of morphemic structures of The Corpus of the Ukrainian language. This vocabulary is being characterized alongside with the possibility of lexicon investigation with the help of Menzerath's net.

Keywords*: text, morphemic structures, Electronic frequency vocabulary of morphemic structures, morphemic net.*

УДК 811.111’255.4=161.2:821.111-21

Чеботарьова А., магістрант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОБРАЗ ЮНОГО КОХАННЯ В РОМАНІ В. ШЕКСПІРА “РОМЕО ТА ДЖУЛЬЄТТА” ОЧИМА ЧОТИРЬОХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

У статті вперше зіставляються чотири українськомовні варіанти перекладу сцени з балконом, що є чи не найромантичнішою у трагедії В. Шекспіра “Ромео та Джульєтта”. Сцена сповнена могутнім та щирим коханням, яке кожен з перекладачів витлумачив по-своєму, з огляду на власний досвід та запити своєї доби. Досліджено, яким є образ кохання Ромео та Джульєтти очима чотирьох перекладачів: П. Куліша, В. Мисика, А. Гозенпуда та І. Стешенко.

Ключові слова*: поезія, кохання, переклад, трагедія, Шекспіріана, прагматика, сприйняття, творчість.*

Українська шекспіріана знає щонайменше 7 перекладів трагедії “Ромео та Джульєтта”. Ця вервечка варіантів виструнчується у певну традицію, проте з неї видно, що, по-перше, кожний наступний перекладач намагався поліпшити працю попередника, а по-друге, він неминуче відбив у своєму тлумаченні дух естетичних потреб свого часу. Очевидно й те, що без цього творчого турніру Україна не мала б таких яскравих, але різних перекладів.

Першим трагедію переклав П. Куліш. Будучи у Львові 1881 р., П. Куліш розпочав друк перекладених ним творів В. Шекспіра саме з “Ромео та Джульєтти”. Надрукував два чи три аркуші цієї трагедії і раптом наказав знищити надруковане, а замість цього перекладу подав до друку “Отелло”

[8: XVI]. Трагедію “Ромео та Джульєтта” видали у 1901 році у Львові вже після смерті П. Куліша за редакцією І.Франка. У 1928 р. переклад П. Куліша з’явився вдруге, але за редакцією М. Вороного на прохання видавництва “Український робітник”. М. Вороний не дуже змінив переклад, а скоріше наблизив до простого читача, щоб тому було легше сприймати зміст.

Відомий письменник і театральний діяч Г. Хоткевич зробив переклад “Ромео та Джульєтти” у 1924 р., але ця спроба осягти Шекспіра так і залишилася в рукописному варіанті. В 1932 р. трагедію переклав В. Мисик, а оприлюднили його текст лише у 1988 р. в журналі “Прапор” [3: 295]. Майже водночас з В. Мисиком у 1937 р., свій переклад пропонує А. Гозенпуд. Щоправда, він не став популярним серед читачів, хоча наукова діяльність перекладача була пов’язана зі сценою [6: 2].

У 1952 р. виходить переклад І. Стешенко, який 1985 р. включено до 2-го тому шеститомника В. Шекспіра [3: 294-295]. Це був перший професійний переклад п’єси. Перекладачка не лише зналася на театрі і сама була актрисою, а вимогливо й творчо ставилася до свого перекладу. Переклад, на її думку, – це творча одержимість перекладуваним твором і його автором, а не холоднокровне “перекладування” іншою мовою, хай навіть і на високому фаховому рівні [1: 2].

У 1957 р. І. Костецький надрукував власну версію «Презнаменитої й прежалісної трагедії Ромео та Джульєтти». Такий переклад був передусім експериментом над мовною формою [4: 236].

Нещодавно трагедію переклав Ю. Андрухович, вже відомий, зокрема, і завдяки виставам Молодого театру в Києві, своїм прочитанням «Гамлета». За словами тлумача, його версія вийде друком у найближчий час [9].

Скільки перекладачів, стільки й прочитань шедевра. Такі різні постаті, вочевидь, по-різному розуміли кохання, замкнене у "палаці слів" великого Шекспіра. Нас зацікавило, як подали сцену під балконом у трагедії П. Куліш, В. Мисик, А. Гозенпуд та І. Стешенко. Звичайно, всі вони були живими людьми, яким властиво кохати й бути коханими, і тлумачили почуття очима своєї доби та країни, а насамперед власними, зважаючи на обставини свого виховання і становлення особистості. То ж яким постає крізь призму чотирьох перекладів кохання Ромео та Джульєтти у знаменитій сцені?

Та перш, ніж з'ясувати це, зважимо на складнощі перекладу трагедії. У віршованій драмі перед перекладачем стоїть ключове завдання – опанувати сценічну природу вірша, передати драматичний підтекст, витлумачити першотвір таким чином, щоб, як-то кажуть, вбити двох зайців одним пострілом: щоб переклад відповідав оригіналу і формою, і змістом. І те, й друге стосується тонкощів мови. Як зазначає шекспірознавець М. Морозов, багатство мови Шекспіра полягає не стільки в кількості слів, скільки в їхніх значеннях та відтінках [2: 97]. Тому й переклад шекспірівської трагедії – це неабиякий виклик майстрові слова на відчуття мови та художню інтуїцію.

У сцені з балконом закохані утверджуються у своїх почуттях. При цьому двоє підлітків балансують між дитинством та дорослим життям. Кохання робить їхню мову піднесеною та експресивно-забарвленою. Постає питання: наскільки доросла поетична мова цих підлітків? Походять вони із знатних родів – Монтеккі та Капулетті. Отож обоє отримали гарну освіту, що й уможливило такі піднесені репліки. Джульєтті без двох тижнів 14 років, а Ромео повних 17. Але мова, якою вони говорять, – це мова досвідчених і дорослих людей. Невже Шекспір забув, наскільки юні його герої? Навряд. У його трагедії панують закони гармонії, на них і тримається драма. Кохання – почуття високе, тому й поетична мова закоханих висока, піднесена, ледве не помпезна. Та це не впадає в око театралам, бо слова ллються з глибини сердець. Непідкупна щирість простежується в них і зосереджує увагу на глибині любовних переживань. Порівнюючи переклади сцени з оригіналом, можна побачити з перших рядків цю неповторну виразність, двозначність та фразеологічність мови Шекспіра. Промовляє Ромео:

He jests at scars that never felt a wound.
[Juliet appears above at a window.]
But soft! What light through yonder window breaks?
It is the east, and Juliet is the sun! [11: 83]

Ці рядки – яскравий приклад глибокої образності мови юнака. На перший погляд може здатися, що особливих труднощів для перекладу тут нема. Та перша-ліпша спроба доводить, що це не так. *"But soft! What light through yonder window breaks?"* має експресивно-забарвленний характер, який підкреслюється знаком оклику. Згідно

зі словником С. Джонсона, який вперше спробував встановити чіткі норми та правила написання слів, які б пояснювали значення літературних цитат таких письменників, як Шекспір, слово *“soft”* розуміється як *“not hard, tender, gentle, not forcible”* [11: 1875]. Але тут автор подав мову Ромео у піднесеному ключі, вкладаючи значення “*wait a minute, not so fast”*. Лексема “*yonder”* (розм. “той”, “он той”), що її словник [10: 1697] характеризує як давнє або місцеве (“*old use or reginal”*), судячи з контексту, вже в часи Шекспіра мала відтінок піднесеного архаїзму. В перекладах це звучить так. П. Куліш: *“Та цить! який се світ в вікні заблиснув?* [7: 37] В. Мисик: *“Стій! Що за світло це в вікні з’явилось?”* [5: 24] А. Гозенпуд: *“Золотисте світло сяє в тім вікні”* [7: 51] І. Стешенко: *“Та тихо! В тім вікні сяйнуло світло!”* [6: 339]. Перекладі схожі за семантикою, та дихання перекладачів у фразі різне. Двоє навіть змінило пунктуацію (І. Стешенко – знак питання окличним). У П. Куліша далася взнаки невиробленість мови (*“світ”* замість *“світла”*). В. Мисик так само перекладав скорше для книжки, аніж для сцени – немилозвучно і немелодійно (*“в вікні”*, а не *“у вікні”*), хоч і зберігаючи сяк-так чи абияк драматичний п’ятистопний ямб. А. Гозенпуд вилучив вигук *“But soft!”* (від чого щезла юна палкість) і додав красивий епітет, мабуть, щоб компенсувати втрату, а з тим і свою стриманість. Нарешті, версія І. Стешенко цілком сценічна, хоча, як і решта, без надміру піднесеності.

Цікаві і версії наступного рядка, де образ вібрує відтінками завдяки неоднозначності шекспірівської метафори: *“It is the east, and Juliet is the sun!”* Ось як він звучить у перекладачів. П. Куліш: *“О, се восток, о сонечко – Джульєто!”* [8: 37] В. Мисик: *“Це вранішня зоря – й Джульетта – сонце”* [5: 25]. А. Гозенпуд: *“Вікно – це схід, моя Джульєтта – сонце”* [7: 51] І. Стешенко: *“Там схід, сама ж Джульєтта – ясне сонце!”* [6: 339] Як бачимо, манера кожного перекладача тут повторює себе і виказує вже систему праці. Піонер-першопроходець П. Куліш удався до кальки з російської мови *“восток”,* і цей грубий вульгаризм на тлі патетично-сентиментальних вигуків геть псує весь тон, зводячи його майже до сюсюкання. В. Мисик, явно начитаний і орієнтований на високі норми поетики, угледівши у Шекспіра образ досвітку, приємно дивує святою і величною простотою сусідства *“вранішньої зорі”* із *“сонцем”*. Навпаки, А. Гозенпуд тлумачить незгрібно, дослівним лексичним звітом про поезію. Вишуканого почуттєвого романтизму закоханого юного Монтеккі тут – як не було, зате з’явився якийсь простакуватий і скутий у словах недоріка, якого й слухати не хочеться. Сценічна І. Стешенко перекладає *“the east”* буквально як *“схід”*, але підсилює метафору “*сонце*” традиційним для української поезії епітетом *“ясне”*, та ще й уводить для милозвучності слова “*сама ж*” у протиставному значенні. Чому мисткиня не прийняла ідею мисиківської “*вранішньої зорі*”? Можливо, тому, що їй, як і Шекспіру, видалося недоречним і зайвим суперництво двох світил у цілісному образі. Зрештою, драма юного кохання не в такому накинутому йому символічному сусідстві.

Вочевидь, величавість простоти в образі може служити міркою емоційної щирості. І це міцний горішок для перекладача, бо ті самі, здавалося б, слова можуть мати в різних мовах відмінні семантичні і стильові відтінки. Джульєтта відчинила вікно і світло пробивається за її спиною. Ромео порівнює красу Джульєтти з красою сонця, що осяяло кімнату та самого Ромео. Щоб наголосити на вроді коханої ще більше,

юнак вдається до порівняння – це звичайний схід сонця (*"the east"*), а Джульєтта саме сонце, що робить образ дівчини величніше.

Сцена пронизана витонченою чуттєвістю, що виникла між молодими людьми, відвертістю та щирістю їхніх почуттів. Ромео навіть називає себе занадто сміливим (*"Her eye discourses, I will answer it. /* ***I am too bold****, 'tis not to me she speaks"* [12: 83]), бо Джульєтта не помітила його, стоячи на балконі, а він хотів би, щоб вона знала про його присутність:

П. Куліш:
В очах її розмова. Відкажу їй..
Я вельми сміливий*: не до мене річ* [8: 37]

В. Мисик:
Вона очими розмовляє. Відповім їй. ***Я надто сміливий****: не до мене річ* [5: 25]

А. Гозенпуд:
Ці очі красномовні – слова ждуть.
Ромео, геть! *Ні, не до тебе мова* [7: 52]

І. Стешенко:
Адже говорять очі.
Я відповім... ***Який-бо я зухвалець.***
Ні, не до мене ці очі говорять
[6: 339]

Коли Ромео зрозумів, що Джутьєтта аж ніяк не зверталася до нього і що вона його навіть не помітила, він вирішує, що він надто самовдоволений і нахабний (а не сміливий!), щоб вважати, що мила дівчина звертається до нього. В. Мисик та П. Куліш переклали слово *"bold"* дослівно, тобто *"сміливий"* від чого й промова Ромео втратила ті риси емоційного стану, в якому перебуває хлопець. Проте Шекспір використовує це слово в значенні *"impudent, intrepid"* [11 : 264]. Переклади обох згаданих тлумачів можна було б виправдати тільки за умови, якщо вони розширили б значення слів. Тобто Ромео сміливий до зухвальства, щоб вважати, що Джульєтта звертається до нього і говорить до нього. А. Гозенпуд пішов своїм шляхом і одомашнив переклад, цим самим втративши зміст, закладений в оригінал. Слова *"Ромео, геть!"* створюють зовсім інший контекст і, відповідно, інший образ. Навряд чи можна перефразувати слова Ромео, який нібито говорить собі: "Ромео, досить мріяти, зупинись!" Це вже не той Ромео. Головним в цьому фрагменті є слово *"bold"*, яке перекладач вилучає із свого перекладу, що й змінює настрій героя. В оригіналі Ромео бачить і чує, як Джульєтта, перебуваючи в роздумах, розмовляє вголос. Хлопець хоче відповісти на її монолог, щоб вона його помітила і відповіла йому взаємністю, і тому називає себе надто зухвалим. У цих словах ховається ще одна суть – Ромео навмисно применшує своє значення, підносячи при цьому Джульєтту. Вона тут головна, і від неї та її вчинків залежить його доля. У А. Гозенпуда образ хлопця трохи змінюється: Ромео не звеличує образ коханої, він просто звертається до себе. А ось І. Стешенко використала метод розширення закладеного сенсу, майстерно і вдало замінивши в перекладі прикметник *"bold"* на іменник "зухвалець". Ба більше: перекладачка підсилює сказане сполучником *"який-бо"*. У цілому рядок звучить гарно й музично, відповідно до норм української мови, що зберігає прагматичний вплив у тому обсязі, як це передбачає оригінал.

Коли юнак дізнається, що почуття його взаємне, що прекрасна Джульєтта також його кохає, у нього прокидається жага до життя, до зовсім нового життя, сповненого любов'ю: "*With love's light wings did I o'erperch these walls; / For stony limits cannot hold love out: / And what love can do, that dares love attempt; / Therefore thy kinsmen are no stop to me"* [12: 87]. Ось як прочитали цей фрагмент перекладачі:

П. Куліш:
Летів я через мур любови крильми:
Бо каменю кохання не впинити.
Любов що зможе, те вона і сьміє.
Тим про твоїх родичів не дбаю
[8: 39]

В. Мисик:
Над мур злетів я на любовних крилах,
бо каменю любові не спинити.
Що тільки може – те любов і сміє.
Тим я й про родичів твоїх не дбаю
[5: 26]

А. Гозенпуд:
Крильми кохання я злетів над муром,
Бо для кохання перешкод нема;
Кохання в силі всього досягнути,
Його не спинять родичі твої [7: 55]

І. Стешенко:
Кохання принесло мене на крилах,
І не змогли цьому завадить мури;
Кохання може все і все здолає,-
Твоя рідня мені не перешкода [6: 341]

Отже, любов Ромео до Джульєтти подвигає його зухвало лізти по стінах в її сад, аби побачити кохану. Саме *"крила любові"* (*"love's light wings"* [12: 87]) дозволили йому подолати міжродові чвари, здолати усі перешкоди та заборони. Чим відмінні версії перекладу вищенаведених рядків? Першовідкривачем бути нелегко: П. Куліш, взявши на себе тягар такої відповідальності, тут таки в образності схибив. Зважмо на дієслово, якому перекладач знайшов прямий відповідник*"летіти через щось"* – *"o'erperch"*. У словнику О. Шмідта воно має значення *"to fly over"* [13: 793]. Англійське дієслово в перекладі вимагає певних трансформацій, а може, й контекстуальних замін. Без цього поетична енергетика та виразність образу втрачаються. П. Куліш зміщує образ з *"love's light wings",* тобто з легких, невагомих крил любові, на *"мур любови"*. Але це нісенітниця. Йдеться про кохання, яке окриляє і змушує людину у невимушеній формі йти на подвиги. Кохання дало наснаги Ромео перелізти через стіну на небезпечну для нього територію, належну Капулетті. З якого б це дива герой мав про них дбати? Інтелігентний та освічений юнак Монтеккі обертається на звичайнісінького пацана без жодного натяку на знатний рід чи хоч якусь там освіту. Дивних рис набуває Ромео у П. Куліша – він, як такий собі хлопець-друзяка**,** ніби марить від кохання і верзе все, що йому заманеться, а точніше, згадує всі ті ніжні та ласкаві слова любові, які він коли-небудь чув або читав.

В. Мисик не покращив, але і не змінив накинутий образ: *"Над мур злетів я на любовних крилах"* [5: 26]. Перекладач, вочевидь, брав приклад з попередника і відтворював наступні рядки буквально, але підкреслюючи красномовство. У А. Гозенпуда герой трагедії постає перед читачем людиною з гарно поставленою вимовою, емоційним та щирим у словах. Якщо попередники тлумачили 2-й рядок майже однакого, то

А. Гозенпуд "народжує" у своєму перекладі нового Ромео – він нарешті освічений, переконливий та зрозумілий читачеві. Шекспірівський задум важко зберегти в повному обсязі, тому і в перекладі не оминути втрат. Але ці жертви були варті того та цілком виправдані.

Прочитання І. Стешенко дуже відрізняється від інших творчою свободою. Перекладачка по-новому тлумачть значення слів "*to fly over walls*", розводячи *"крила"* і *"мури"* в різні рядки, і тим створюючи простір для інтонації і думки. Слова виструнчуються настільки гармонійно та невимушено, що складається враження, ніби перед очима оригінал. Ромео у І. Стешенко знову новий – чуйний, пристрасний. Його мова в перекладі емоційна, пестлива, тонка і природна, а передусім точна і сценічна.

Недарма шекспірознавці називають трагедію "Ромео та Джульєтта" гімном кохання. Але якщо глибше прочитати твір, можна побачити, що він є гімном людської гідності та честі. Коли Ромео, як це притаманно хлопцеві його віку, безоглядно освідчується в коханні дівчині, то вона зупиняє його від поспішних кроків. Джульєтті необхідно знати, наскільки відповідальний Ромео за своє пишномовство. Іншими словами, Ромео залежить від її рішення, і тут вона показує свою цнотливість, гідність та дорослість. *Juliet: "Dost thou love me?/I know thou wilt say 'Ay,'/ And I will take thy word: / yet if thou swear'st, / Thou mayst prove false; / **at lovers' perjuries Then say, Jove laughs**"* [12: 89].

Впадає в око тут алюзія на міфи Давнього Риму. Юпітер, а не Зевс, був верховним правителем усіх римських богів. Зевс був богом на небі у давньогрецькій міфології. Тому недоцільно було П. Кулішеві та В. Мисику перекладати *"Jove"* як *"Зевс"*, бо дія все ж таки відбувається у Вероні. Немає сумнівів, що Джульєтта говорила саме про Юпітера. І. Стешенко єдина з-поміж тлумачів не переплутала імен богів: *"Недурно ж кажуть, що з любовних клятв / Сміється сам Юпітер"* [6: 341-342]. Доважок *"Недурно ж кажуть"* надає перекладові милозвучності і грації. А. Гозенпуд втратив алюзію на міфи, передавши слова Джульєтти загальником: *"сміються боги / Із присяги коханців"* [7: 56].

Повертаючись у цьому місці до перекладацької версії В. Мисика, слід, проте, визнати за тлумачем неабияку інтуїцію та майстерність. Інші перекладачі інтерпретували слово *"perjuries"* як *"клятви"*, але тоді суть змінюється, бо перед тим Джульєтта закликає Ромео не клястися в любові, оскільки ті клятви легко порушити. Слово *"perjury"* вжито у значенні *"falsehoods"*, тобто *"клятвопорушення"*. Порушення клятви можна розцінювати як зраду. Переклад В. Мисика звучить так: "*З любовних зрад / сміється Зевс, як кажуть"* [5: 27]. До того ж, якщо проаналізувати переклад детальніше, можна побачити, що хибну алюзію *"Зевс"* у промові Джульєтти перекладач подав задля мелодичності і рими. Як зазначає відомий американський перекладач Л. Венуті, жоден читач, який не вдаватиметься до глибокого порівняння перекладу з оригіналом, не побачить втрати в перекладі, тобто переважна більшість з нас [14: 110].

Слова дівчини наскрізь пронизані хвилюванням, коханням. Але також сумнівами та ваганнями. Цей настрій вдалося зберегти як І. Стешенко, так В. Мисику. А ось П. Куліш перетворює свою героїню у сільську українську дівчину, яка говорить як може, використовуючи незграбні та недоцільні, як для найромантичнішої сцени трагедії, дієслова: *"Ти любиш, любиш ти мене? Так, так! / Я вірую тобі. Ні, не божи*

ся / А то обманеш. А з клятьби коханків / Сміють ся Зевс. Ромео, любий мій! / Чи любиш, то скажи мені всю правду. / Коли-ж я скоро, мислиш, піддала ся, / То я насуплюсь, буду перекірна, / Казатиму: ні, ні! щоб ти лицяв ся, / Щоб розпадавсь, а то ні защо в світі!" [8: 40]. Очевидно, що Джульєтта у баченні П. Куліша – не тендітне та сором'язливе, палке та ніжне створіння, а нетерпляче й говірке дівчисько, що, на нашу думку, контрастує зі знатним походженням.

Як бачимо, дуже різним постає образ кохання в сцені з балконом у трагедії "Ромео та Джульєтта". П. Куліш як першопроходець у справі перекладу, зобразив кохання між Ромео та Джульєттою по-сільському. Наприкінці XIX ст. – в непрості часи національного культурного відродження в Україні – він мав на те свої підстави. Зростав інтерес до української мови та фольклору, і переклад став нагодою збагатити культуру народу наближеним до неї взірцем трагедії. Переклад П. Куліша "нашпигований" діалектизмами, застарілими формами дієслів, вульгаризмами тощо. Тлумач побачив у Ромео та Джульєтті простих сільських парубка та дівчинку. Їхня невимушена говірка нічого спільного з оригіналом не має. П. Куліш тлумачив трагедію таким чином, щоб кожний український читач в такому образі кохання зміг побачити себе. У свій час цей переклад був популярний і вважався успішним, проте в порівнянні з наступними, він, безперечно, застарів і не може вважатися фаховим.

На відміну від версії П. Куліша, переклад В. Мисика, хоч і залежаний в шухляді, користується попитом читача і до сьогодні. Аналізуючи текст, відчуваєш темперамент та вдачу майстра перекладу. В. Мисик витончено та невимушено передає образ кохання, дотримуючись стилю та головної теми твору. Бувало, що він тлумачив і дослівно, та здебільшого відтворював не слово, а саме зміст. Завдяки його перекладу, "Ромео та Джульєтта" розкривається в нових гранях змісту. Мисикове бачення кохання не знає часу – воно і нині красиве та високе, зворушливе та хвилююче.

Переклад А. Гозенпуда невиразний, місцями неясний, хоча перекладач і намагався подолати буквалізм. Він докорінно змінює образ кохання тим, що пристрасними, майже завжди зримованими виразами робить мову Ромео настільки відмінною, що навколо хлопця обертаються всі події. А насправді оригінал (навіть своїми останніми словами) свідчить про те, що на першому плані має бути Джульєтта. Все залежить від її поведінки та рішень.

Варіант перекладу, запропонований І. Стешенко, вельми полюбляють та цінують у читацьких колах, зокрема й перекладацьких. Бо є за що. Відомо, що перекладачка мала неабиякий багаж знань та вмінь у мистецтві перекладу і театральному мистецтві. Тому й не дивно, що в її тлумаченні образу трагічного кохання Джульєтта посідає ключове місце. Навколо героїні обертаються усі події. Недарма ж кажуть, жінку зрозуміє тільки жінка. І. Стешенко – єдина жінка серед перекладачів твору. І хоч вона не завершує творчої естафети, та її тлумачення досі неперевершене. Образ кохання Ромео та Джульєтти очима перекладачки аристократичний і переконливий, яскравий і легкий для сприйняття, він наповнений місткими, багатозначними і гарними словами. Можна побачити, що І. Стешенко перекладала трагедію із усією душею та відданістю В. Шекспіру. Читаючи її "Ромео та Джульєтту", зовсім не відчуваєш пера перекладачки, настільки воно тонке та влучне.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зорівчак Р. П. Славетного дідуні гідна онука / Р. П. Зорівчак // Літературна Україна. – 2000. − 31 січ.
2. Морозов М. М. Язык и стиль Шекспира / М. М. Морозов // Избранные статьи и переводы. – М.: Гослитиздат, 1954. – С. 93-148
3. Олексин О.З. Відтворення лексико-семантичного поля «любов», вербалізованого за допомогою гри слів, в українських перекладах трагедії В. Шекспіра «Ромео та Джульєтта» / О. З. Олексин // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Сер. Філологічні науки. Мовознавство. – 2010. – № 9. – С. 294-297
4. Шекспір В. Ромео та Джульєтта. Переклад і вступна стаття Ігоря Костецького. / В.Шекспір // Кур'єр Кривбасу. – 2008. – № 220–221. – С. 236–244.
5. Шекспір В. Ромео і Джульєтта: Пер. з англ. В. Мисик / В. Шекспір. – Харків: Прапор. – 1988. – No 9. – С. 3–41
6. Шекспір, Вільям. Ромео та Джульєтта: пер. з англ. І.Стешенко. Післямова О. Алексєєнко і Н. Жлуктенко / Вільям Шекспір. Твори в шести томах. – К.: Дніпро, 1985. – Том 2 – 622 с. – С. 311 – 413.
7. Шекспір В. Ромео і Джульєтта: Пер. з англ. А.Гозенпуд / В. Шекспір. – Харків: Мистецтво, 1937. – 199с.
8. Шекспір У. Ромео і Джульєта: Пер. з англ.. А.Куліш, ред. та передм. І.Франка / У. Шекспір. – Л.: Друк. Наук. т-ва ім. Т. Шевченка, 1901. – 132 с.
9. Юрій Андрухович переклав «Ромео і Джульєтту» Вільяма Шекспіра українською [Електронний ресурс] – 2015. – Режим доступу: http://firtka.if.ua/?action=show&id=81323
10. Cambridge International Dictionary of English / [Editor-in-chief Paul Procter]. – Cambridge: University Press, 1995. – 1775 p.
11. Johnson, Samuel. A Dictionary Of The English Language: In Two Volumes [Електронний ресурс] / Samuel Johnson. – London: J. & P. Knapton, 1755 – 2316 p. – Режим доступу: http://johnsonsdictionaryonline.com/?page_id=7070.
12. Shakespeare, William. Romeo and Juliet / William Shakespeare. – London: Harper Collins, 2011. – 300 p.
13. Schmidt, Alexander. Shakespeare Lexicon and Quotation Dictionary: A Complete Dictionary of All the English Words, Phrases, and Constructions in the Works of the Poet: In Two Volumes / Alexander Schmidt. – New York: Dover Publications Inc, 1971. – 1485 p.
14. Venuti, Lawrence. Translation Changes Everything: Theory and Practice / Lawrence Venuti. – London and New York: Routledge, 2013. – 271 p.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Чеботарёва А., магистрант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ОБРАЗ ЮНОЙ ЛЮБВИ В РОМАНЕ В. ШЕКСПИРА «РОМЕО И ДЖУЛЬЕТТА» ГЛАЗАМИ ЧЕТЫРЕХ ПЕРЕВОДЧИКОВ

В статье впервые сопоставляются четыре украинских варианта перевода сцены под балконом, которая является самой романтической сценой в трагедии В. Шекспира "Ромео и Джульетта". Она наполнена сильной и искренной любовью, которую каждый из переводчиков увидел по-своему, с учетом собственного опыта и запросов своей эпохи. Исследовано, каким является образ любви глазами четырех переводчиков: П. Кулиша, В. Мысыка, А. Гозенпуда и И. Стешенко.

Ключевые слова: *поэзия, любовь, перевод, трагедия, Шекспириана, прагматика, восприятие, творчество.*

Chebotaryova A., Master student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE IMAGE OF YOUNG LOVE IN THE SHAKESPEARE'S TRAGEDY "ROMEO AND JULIET" THROUGH THE EYES OF FOUR TRASNLATORS

The article is the first one to provide a comparative analysis of the translations of the balcony scene which is most romantic in the Shakespeare's tragedy "Romeo and Juliet". The scene is full of powerful and sincere love depicted by the translators in their own way according to their own experience and demands of their times. The study focuses on the image of love viewed by such translators as P. Kulish, V. Mysyk, A. Gozenpud, and I. Steshenko.

Keywords: *poetry, love, translation, tragedy, Shakespeareana, pragmatics, perception, creativity.*

УДК 811.111 = 115 : 811.161.2

Чендей Н. В., к. філол. н., доц.,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород

ОСОБЛИВОСТІ МЕТАФОРИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В ПОЕЗІЇ ДЖ. Ґ. БАЙРОНА ТА ЇЇ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

У статті висвітлено дослідження когнітивної природи метафори як базової одиниці картини світу автора та способів її представлення в оригінальній поезії Байрона та її українських перекладах. Автором здійснено спробу продемонструвати, що метафора є частиною індивідуальної концептуальної системи поета, створеної його художньою уявою й втіленою за допомогою особливо підібраних мовних засобів, які, втім, зазнають нової художньої інтерпретації в цільовому тексті. Пропонований підхід до комплексного зіставного аналізу флористичних метафор в оригіналі й перекладах уможливлює установлення не тільки спільного простору їхньої концептуалізації, але й визначення специфіки модифікації авторських метафор, зумовленої національно-культурною традицією цільової мови.

Ключові слова: *метафора, метафорична картина світу, способи переосмислення, індивідуальна концептуальна система автора.*

Посилена увага лінгвістів до зіставного вивчення різних мов пояснюється намаганням розкрити їхню сутність й особливості функціонування, виявити їхні спільні й відмінні риси, проаналізувати специфіку відтворення мовних картин світ. Особливо виразно проявляються розбіжності у зіставлюваних мовах на фоні переносних метафоричних значень, що яскраво засвідчують своєрідність мовних картин світу в просторі різномовних поетичних текстів (джерел міжкультурної інформації), оскільки метафора виступає інструментом первинної когнітивної функції свідомості, що визначає образне мислення й формування концептуальних метафоричних уявлень [6]. При цьому природне середовище відіграє важливу роль у формуванні образних стереотипів сприйняття та осмислення дійсності, крізь які етнос „бачить" світ. Вони належать до тієї частини національно-мовних картин світу, яка виступає носієм і виразником етнічно зумовлених нюансів світовідчуття, осмислення та оцінки світу [3, с. 61].

Метою цієї статті є дослідження фрагменту метафоричної картини світу, представленої флористичними метафорами в оригінальній поезії Дж. Ґ. Байрона та її українських перекладах Д. Паламарчука та В. Богуславської.

Найчастіше в лінгвістиці фігурують поняття **концептуальна картина світу** (далі – ККС) і **мовна картина світу** (далі – МКС). Основною одиницею ККС є концепт – „оперативна, змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи, всієї картини, що відображається в психіці людини" [4, с. 90]. Засвоєна людиною інформація зберігається в комірках-концептах, які вважаються одиницями зберігання знання про навколишній або уявний світ. У такому розумінні ККС є не сукупністю правил уживання мовних виразів і енциклопедичними знаннями про світ, а системою взаємопов'язаних різновидів інформації, що відображає пізнавальний досвід індивіда на різних рівнях і етапах засвоєння й осмислення навколишньої дійсності.

На думку З. Д. Попової, якщо в нашій свідомості інформація міститься у концептах, то в мові вона закодована за допомогою метафор. Адже, „опис минулого, того, що безповоротно минуло з наших відчуттів, – взагалі уявлення про світ, – метафоричні" [8, с. 20]. Низка універсальних когнітивних схем відображається в одиницях природної мови і, зокрема, в метафорах, оскільки „кожна метафора – це маленька деталь, малопомітне скельце у величезній мозаїці, але цей образ – це реалізація наявних у суспільній свідомості моделей. Метафоричне дзеркало відображає не реальний стан дій, а його сприйняття у національній свідомості" [10, с. 21]. Відповідно, в метафорі відображається знання про світ: це особливий когнітивний процес, що відтворює моделювання світу і творення його картин. При спробі інтерпретувати МКС образи того чи іншого поняття, що містяться в метафорі, ніби „пропускаються" крізь мовний матеріал, створюючи окремі метафоричні поля, даючи підґрунтя для нового різновиду мислення, в основі якого лежать когнітивні процеси концептуалізації. Така здатність когнітивної метафори дає підстави виділити в системі світів ще одну її складову – **метафоричну картину світу**. Доцільність її виокремлення пояснюється тим, що за аналогією до МКС і ККС термін „метафорична картина світу" містить інформацію про складні концептуальні структури авторської свідомості, які актуалізуються за допомогою метафоричних схем, що є втіленням індивідуального світосприйняття.

Для зіставної лінгвістики принципово важливим є питання концептуалізації світу мовою, зокрема за допомогою окремих значень слів. Свого часу Р. Ладо, один із основоположників контрастивної лінгвістики, справедливо зауважив: „Існує ілюзія нібито значення однакові у всіх мовах і мови відрізняються тільки формою вираження цих значень. Насправді ж, значення, в яких класифікується наш досвід, є культурно детермінованими, тому вони суттєво варіюються від культури до культури" [7, с. 45]. Більше того, варіюються не тільки значення і склад лексики, але й усе, що з ними пов'язане. Специфіка варіювання складає левову частину специфіки мовної і, відповідно, метафоричної КС, адже остання містить не тільки спільні з МК моделі бачення світу, але й особливості мислення певної етнокультурної спільноти. Інакше кажучи, метафора – це своєрідна „картина світу", різна в окремо взятих народів у різні історичні періоди. Сказане дозволяє нам зробити висновок про те, що метафорична КС є не лише фрагментом мовної, але й **етнічної картини світу**. Етнічна КС, виступаючи фрагментом концептуальної і мовної КС, включає етнічні стереотипи й настанови, портрети й автопортрети (уявлення про себе як про етнос і про інші етноси), можливі асоціації, пов'язані з конкретними етносами, фонові знання й культурні концепти, що фіксуються як у ментальному, так і мовному полі етносу (А. Вежбицька, І. О. Голубовська, О. В. Тищенко).

На основі проведеного зіставного типологічного дослідження стає очевидним, що в англійських та українських поетичних текстах виділяються чотири спільні метафоричні поля ***EARTH/ЗЕМЛЯ***, ***AIR/ПОВІТРЯ***, ***WATER/ВОДА*** й ***FIRE/ВОГОНЬ***, які в сукупності своїх метафоричних мереж структурують метафоричну картину світу автора. Однак, в англійській та українській поетичній традиції сформувалися національно-специфічні засоби представлення метафоричних смислів, що спричинює семантичні та функціональні відмінності метафоричних концептів у зіставлюваних мовах. Більше того, попри подібність фільтрів різномовних метафор, тобто ознак порівняння, які лежать в основі метафоричного переносу, конотативне освоєння наслідків метафоричного процесу не завжди збігається. Звідси спостерігаємо наявність асоціативно-емотивних лакун, що „свідчить про різну дію емоційно-оцінного компонента національних мовних свідомостей і вказує на суб'єктивність оцінки у сприйнятті тим чи іншим етносом об'єктів матеріального світу" [3, с. 67].

Оскільки англійські поетичні тексти Дж. Г. Байрона та українські переклади розглядаються нами як самостійні, а не тотожні твори національної літератури, це уможливлює встановлення не тільки подібності у структуруванні метафоричних полів, але й виявлення відмінності у наповненні метафоричних мереж, обумовлених різницею мовних структур і етнокультурних традицій кодування образної інформації. Такий підхід дозволяє, на наш погляд, припустити існування спільного когнітивного потенціалу метафор стихій в зіставлюваних мовах та відмінного функціонального-семантичного, сформованого специфічними для кожної мови засобами метафоризації.

Метафори *флористичної мережі* складають важливий фрагмент метафоричної КС як в оригінальних текстах Байрона, так і в українських перекладах, підтвердженням чого слугує їхнє широке залучення у процесах метафоризації. Проте у просторі українських текстів спостерігається розширення індивідуальних смислів

флористичної метафорики, особливо „підвищується" роль у створенні фітоморфних метафор. Натомість деякі англійські метафоричні комплекси, зокрема МК DEATH IS A WHITE ROSE, зовсім не реконструюються в перекладах, що пояснюється відсутністю асоціації між концептами царини джерела й мети в українській традиції.

Концепт КВІТКА знаходить своє відображення у метафоризації кохання через механізм звуження концептуального змісту БМК КОХАННЯ Є РОСЛИНА: „*Зів'ялились кохання квіти*" [2, с. 93]. У цьому випадку метафорична концептуалізація квітки актуалізує смисл втраченого почуття, водночас уможливлює реконструкцію пори цвітіння не тільки в природі, але й у житті людини. Не випадково в англійських текстах з коханням найчастіше ототожнюється троянда (ROSE): "*The roses of Love glad the garden of life*" [11, с. 43], тобто деталізація квітки за видом маніфестує значення молодості, вроди, що асоціюється з жіночим началом. Крім того, ТРОЯНДА імпліцитно позначає непридатність до самостійного життя, адже в українських текстах їх „*заглушує ліс кропиви й будяків*", а в англійських ці квіти „*плекає отруйна роса*" – "*nurtur'd 'mid weeds dropping pestilent dew*". Однак згубним для почуття є не тільки недбале ставлення, радше фатальним для нього є час (TIME): "*Time crops the leaves with unmerciful knife*" [там само, с. 43]. У цьому випадку актуалізується антропоморфний ПМК TIME IS A KILLER через механізм погіршення концептуального змісту БМК TIME IS A LIVING BEING, що виражає значення безпорадності, фатальної неминучості й створює метафоричний образ недовговічності не тільки кохання, а й життя взагалі.

Якщо ТРОЯНДА в українських текстах спроектовується на зображення кохання, то в оригіналах ця квітка прямо асоціюється зі смертю через механізм перегляду МК LIFE IS A ROSE: "*the woe that lurks beneath, Like roses o'er a sepulcher*" [там само, с.132]. Принагідно зауважимо, що в цьому випадку має значення колір квітки, оскільки в образ смерті в англійських текстах переважно метафоризується біла троянда, залучаючи механізм конкретизації: "*if Mirth could flush Its rose of whiteness*" [там само, с.147]. Метафорична концептуалізація білої троянди (WHITE ROSE) допомагає автору випукло відтворити абстрактне поняття (DEATH), вказати на його всепоглинаюче начало, перед яким безсила краса і молодість. Однак в ліриці Байрона реконструюється опозиційний досліджуваному МК метафоричний комплекс, спрямований на експлікацію життєдайного начала квітки. Так, МК LIFE IS A ROSE найкраще розкриває свої комбінаторні смисли у вірші *"Oh! Snatched Away In Beauty's Bloom"*, в якому маніфестується властивість троянди до регенерації: "*But on thy turf shall roses rear Their leaves, the earliest of the year*" [там само, с. 166]. У перекладі В. Богуславська "*roses rear their leaves*" – „*троянди розпускають листя*" замінює на „*троянд розкриваються вуста*" [2, с.10], тобто перекладач наділяє квітку антропоморфними характеристиками з метою експлікації її „одухотвореного" начала. До речі, в українських поетичних текстах прийом антропоморфізації рослин дуже поширений. Зокрема, метафоризація, побудована за принципом переносу значення у межах парадигми „людина" – „рослина", представляє запозичений із фольклору ПМК ДІВЧИНА Є КВІТКА. Зауважимо, що в англійських текстах цей метафоричний комплекс актуалізується значно рідше, натомість українські перекладачі часто вносять його у побудову метафоричної картини, розширюючи БМК ЛЮДИНА Є РОСЛИНА українізмами.

Яскравим прикладом у цьому плані виступає ПМК ДІВЧИНА Є ПАГІН, який реконструюється із генетивної метафоричної конструкції : „*Та дівчина була Останнім пагоном значного роду*” [1, с.109]. Наведена переосмислена антропоморфна метафора репрезентує одну з концептуальних основ української національної традиції, пов’язану з уявленням про жінку як продовжувачку роду.

Концепт TREE (ДЕРЕВО) утворює зону джерела низки МК, спрямованих на експлікацію не тільки абстрактних понять (POWER/СИЛА, LIFE/ЖИТТЯ й LOVE/КОХАННЯ), але й представляє приклад антропоморфізації рослини в українських поетичних текстах (ЛЮДИНА Є ДЕРЕВО). Відзначаємо, що для англійського поета не має значення вид дерева, це свого роду узагальнений образ: “*In the wide waste there still is a tree*” [11, с. 203], спрямований на актуалізацію смислу можливості життя в пустелі через асоціативні характеристики концепту-фітоніму (LIFE IS A TREE). Натомість в українській МКС такими комбінаціями смислів наділений особливий вид дерева – ДУБ, яким Д. Паламарчук замінює „звичайне дерево” у Байрона (ЖИТТЯ Є ДУБ): „*Дуб росте в проваллі на дні*” [1, с. 106]. Зауважуємо, що така заміна через механізм звуження не є випадковою, а цілком відповідає традиційному уявленню українців про дуб як символ міцності й здоров’я, до того ж це дерево українці асоціюють з життєвою мудрістю.

В українському тексті повністю відтворюється метафоричний образ, експлікований ПМК MAN IS AN OAK у порівняльній метафоричній конструкції: англ. “*Saul… fell to earth, as falls the oak At once and blasted by the thunder-stroke*” [11, с.170]; укр. „*Саул, як блискавкою втятий дуб, На землю впав*” [2, с.13]. При цьому зберігається асоціативне тло протистояння людини зі смертю, а дуба з блискавкою.

Для українського тексту взагалі характерне ототожнення рослинного й людського начал: „*Як грецький дуб кого затис, Той і задуб отам*” [там само, с. 81]. На переносне вживання дерева у вірші вказує означення „грецький”, тобто стає очевидним, що мова йде про грецького воїна, силу якого В. Богуславська порівнює з дубом. Інакше кажучи, персоніфікація дерева інтерпретується як розширення антропоморфного МК ЛЮДИНА Є ДЕРЕВО, на основі якої в українських поетичних текстах реалізуються переосмислені метафори: ДІВЧИНА Є ДЕРЕВО та ДІВЧИНА Є ВЕРБА. „*Але й в грозу плакучим листям Схилялась наді мною ти*” [1, с. 104] – у генетичній метафоричній конструкції ПМК ДІВЧИНА Є ДЕРЕВО сфокусовується в атрибутивному словосполученні „*плакуче листя*”. Метафорична трансформація значень у межах парадигми „людина” – „рослина” спрямована на антропоморфізацію природи з метою створення особливої поетичної картини єдності людини з всесвітом. ПМК ДІВЧИНА Є ВЕРБА набуває в українських текстах важливого значення, оскільки це дерево не просто асоціюється із жіночим началом, але й експлікує значення гнучкості, вміння долати життєві труднощі: „*Була ти ніжною вербою Що в бурю гнеться*” [там само, с. 103]. Так, „верба, що в бурю гнеться” несе значення не лише протистояння дерева стихії, радше на перший план виступає мотив постійної боротьби, що складає зміст життя.

Фітоморфізація абстрактних понять в українській традиції головно пов’язана з переосмисленою метафорою КОХАННЯ Є ДЕРЕВО, за допомогою якої реалізується поетичний образ почуття, що асоціюється з деревом, а людина з його гілками:

„*Кохання деревцем гінким Обом нам зав'язало світ*" [2, с. 26]. Допоміжний МК цієї моделі ЛЮБОВ Є ЛИСТЯ, що реконструюється з генетичної метафоричної конструкції „*Бо листям любов опадає*" [там само,с. 23] експлікує значення скороминучості щасливих митей, які залишаються лише спогадами.

В англійських текстах TREE метафорично спроектовується на зображення свободи: "*Yet this is the dew Which the tree shall renew*" [11, с. 237]. Центральною у побудові метафоричного образу є роса (dew), яка символізує початок нового дня, а відтак, вносить мотив сподівання, віри у прийдешню волю. Поет переконаний, що цей день повинен настати всупереч зневірі в нього: "*Though black as his heart its hue, Since his veins are corrupted to mud*", тобто дерево свободи відновиться, незважаючи на його занедбаність.

Перспективним уважаємо проведення комплексного зіставного аналізу метафоричної системи в оригінальній поезії Байрона та її українських перекладах з метою цілісного представлення метафоричної картини світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байрон Дж. Г. Лірика / Дж. Г. Байрон ; [упор. і пер. з англ. Д. Паламарчук]. – К.: Дніпро, 1982. – 150с.
2. Байрон Дж. Г. Твори / Дж. Г. Байрон ; [пер. з англ. В. Богуславської]. – К.: Дух і Літера, 2004. – 366с.
3. Голубовська І. О. Метафорико-символічні іпостасі зоонімів у рамках фрагмента мовної картини світу / І. О. Голубовська // Мовознавство. – 2003. – № 6. – С. 61 – 68.
4. Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е. С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1997. – 248с.
5. Ладо Р. Лингвистика поверх границ культур / Р. Ладо // Новое в зарубежной лингвистике: Контрастивная лингвистика. – М. : Прогресс, 1989. – Вып. XXV. – С.32 – 62.
6. Ніконова В. Г. Індивідуально-авторські метафори як засіб образного моделювання світу та проблеми перекладу / В. Г. Ніконова // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. ст. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2005. – Вип. 7. – С. 419 – 425.
7. Пименова М. В. Коды культуры и принципы концептуализации мира / М. В. Пименова // Studia Linguistica Cognitiva. Язык и познание : Методологические проблемы и перспективы. – М. : Гнозис, 2006. – Вып. 1. – С.172 – 186.
8. Попова И. Метафора и метонимия в семантическом освещении / И. Попова // Начало. – 1995. – №.3. – С.17-25.
9. Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі : монографія / Олег Володимирович Тищенко. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2000. – 236с.
10. Чес Н. В. Функционирование метафорических концептуальных систем в текстах современной англоязычной прозы (на материале художественной литературы) : автореф. дисс. …канд. филол. наук : 10.02.04 "Германские языки" / Н. В. Чес. – М., 2000. – 27с.

11. Byron G. Selections From Byron. Lyrical Verse / G. Byron. – Moscow: Progress Publishers, 1979. – 520p.
12. Wierzbicka A. Semantics, Culture and Cognition. Universal Human Concepts in Culture – Specific Configurations / Anna Wierzbicka. – N.Y. ; Oxford: Oxford University Press, 1992. – P. 12 – 54.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Чендей Наталия, к. філол. н., доц.,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород

ОСОБЕННОСТИ МЕТАФОРИЧЕСКОЙ КАРТИНЫ МИРА В ПОЭЗИИ ДЖ. Г. БАЙРОНА И ЕЕ УКРАИНСКИХ ПЕРЕВОДАХ

Статья посвящена изучению когнитивной природы метафоры в качестве базовой единицы авторской картины мира и способов ее представления в оригинальной поэзии Байрона и украинских переводах. Автором сделана попытка проиллюстрировать, что метафора является частью индивидуальной концептуальной системы писателя, созданной его художественным воображением и воплощенной с помощью особо подобранных языковых средств, которые, однако, поддаются новой художественной интерпретации. Предлагаемый подход к изучению флористических метафор в исходном и переводящем языках позволяет раскрыть не только их общее пространство, но и обнаружить специфику их модификации в переводе, порождаемой особенностями национально-культурной традиции.

Ключевые слова*: метафора, метафорическая картина мира, способы переосмысления, индивидуальная концептуальная система автора.*

Natalia Chendey, Cand.Phil.Sci., Associate Professor
Uzhhorod National University

THE PECULIARITIES OF METAPHORIC WORLD VISION IN BYRON'S ORIGINAL POETRY AND ITS UKRAINIAN TRANSLATIONS

The article is dedicated to the study of cognitive nature of metaphor as a basis of author's individual world vision in Byron's original poetry and its Ukrainian translations. The attempt has been made to prove that any literary text reflects author's individual conceptual system, created by his artistic imagination and embodied with purposefully selected language means. Being a preferable language means in a precise poetic text, metaphor brings to the fore the importance of studying modes of its elaboration and translation which reveal author's individual choice of image presentation. It has also been emphasized that poetry represents some artistic space in which metaphors undergo modifications and turn into complex poetic images. Thus, metaphor is fairly considered to be a core element in author's individual conceptual system and world vision.

Keywords*: metaphor, metaphoric world vision, modes of elaboration, author's individual conceptual system.*

УДК 81-23

Черніченко А.О., студ.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

СЕМАНТИЗАЦІЯ РОДОВИХ ВАРІАНТІВ ІМЕННИКІВ У НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті здійснено спробу детально дослідити специфіку хитання в оформленні роду іменників у новогрецькій мові. Описано основні відмінності у значенні родових варіантів іменників. Уточнено та розширено запропоновану М. Тріандафіллідисом семантичну класифікацію іменників, у яких простежуємо родову варіативність.

Ключові слова: *граматична категорія роду, родові варіанти іменників, семантизація родових варіантів.*

Категорія роду є характерною рисою граматичного ладу індоєвропейських мов. Рівень збереження категорії роду перебуває у прямій залежності від ступеня синтетизму мов [5]. У новогрецькій мові, що є синтетичною, категорія роду є однією з центральних у мовній системі, оскільки властива іменникам, артиклям, прикметникам, займенникам, числівникам. Як і в давньогрецькій, у новогрецькій виділяють три граматичні роди: чоловічий, жіночий, середній. Категорія іменникового роду в новогрецькій мові класифікаційна і пов'язана з морфемною будовою слова та його словозміною. Знаємо, що граматична категорія роду має дві функції: вираження статевих відмінностей та оформлення синтаксичних відношень слів у реченні [1, 120].

Проблеми, пов'язані з родовою категоризацією іменників у різних мовах, в тому числі й у новогрецькій, продовжують привертати увагу дослідників з багатьох причин. Перегляд лінгвістичних розвідок останнього десятиліття показує, що дослідників наразі цікавить здебільшого проблема оформлення назв жіночих професій, оскільки історично склалося, що професії ділилися на суто чоловічі та суто жіночі. З огляду на зміну ролі жінки в сучасному суспільстві дослідження проблеми родової варіативності іменників протягом останніх десяти – п'ятнадцяти років належать здебільшого до царини соціолінгвістики. Серед праць, присвячених цій проблемі в межах елліністики можна, зокрема, назвати дисертацію А.Алвануді «Η κοινωνική και γνωσιακή διάσταση του γραμματικού γένους», яка розглядає зв'язок між соціальними та когнітивними вимірами граматичного роду у людському спілкуванні [7]. Помічаємо також, що грецьких лінгвістів все більше цікавить тема двомовності. Так, Н.-Е.Скандалі розглянула особливості засвоєння дітьми новогрецької як рідної та як другої мови. В окремому розділі своєї роботи вона здійснює спробу систематизувати граматичні правила вираження роду у новогрецькій мові та вказує на особливості граматичної категорії роду загалом [12]. Дослідниці Т.-С. Павліду, А. Алвануді та Е. Карафоті у своїй праці «Γραμματικό γένος και σημασιακό περιεχόμενο: προκαταρκτικές παρατηρήσεις για τη λεξιολογική αναπαράσταση των φύλων» піднімають питання про те, що іменників жіночого роду в новогрецькій мові майже удвічі більше, ніж чоловічого. Проте у процесі спілкування ця пропорція є оберненою. Таким чином,

науковці вважають вокабуляр новогрецької мови маскулінно-орієнтованим, як і грецьке суспільство загалом [10]. Подібно до А.Таткенової, що у своїй праці «Linguistic and social gender in political discourse: contrastive analysis of the greek, kazakh and russian languages» розглядає вплив граматичного роду іменника на рід соціальний, що ми називаємо ґендером [6].

У вітчизняній елліністиці розробкою цієї тематики займалася О. О. Тищенко. У статтях «Суфіксальне творення назв професій жіночого роду в новогрецькій мові (суфікси -τρια, -ισσα)» [2], «Сучасні тенденції оформлення іменників жіночого роду на позначення професій у новогрецькій мові» [3] дослідниця розглянула проблеми, пов'язані з оформленням назв професій жінок, що виникають при зміні соціальної орієнтації жінки із сімейно-побутової на суспільно-політичну.

Слід, проте, зазначити, що у випадку новогрецької мови проблема родового оформлення іменників не вичерпується дослідженням назв професій, якими оволоділи жінки. У грецькій мові спостерігається тенденція до хитання в оформленні роду іменників (в т. ч. і на позначення неістот), яка вимагає пильної уваги лінгвістів. Найпоширеніші прояви цього явища наводить у своїй описовій граматиці ще М. Тріандафіллідис [11]. У вітчизняній елліністиці цією проблемою займалася проф. Н. Ф. Клименко («Формально-граматична і семантична структура категорії роду іменника в новогрецькій та східнослов'янських мовах») [1], О. О. Тищенко («Граматичний рід у системі категорій іменника новогрецької мови» [4]). Проте цю тему навряд чи можна вважати вичерпаною, оскільки мова перебуває в процесі постійного розвитку, що й визначає **актуальність** нашого дослідження.

В межах цієї розвідки ми поставили перед собою **мету** докладно дослідити специфіку хитання в оформленні роду іменників у новогрецькій мові та відмінності у значенні родових варіантів іменників. Встановлення зазначених семантичних відмінностей дає можливість розробити детальну семантичну класифікацію відповідних пар іменників, що матиме безперечну **практичну цінність**, передусім у викладанні новогрецької мови.

За **об'єкт** дослідження правлять родові варіанти іменників, дібрані нами з найавторитетніших словників новогрецької мови, таких як Словник новогрецької мови Й. Бамбінйотиса [13] та Словник новогрецького койне М. Тріандафіллідиса [14].

Предмет дослідження становлять особливості оформлення роду іменників новогрецької мови та відмінності у значенні родових варіантів відповідних іменників.

Матеріалом слугували 136 іменників, дібраних із вищезазначених словників новогрецької мови.

Через різноманітність дібраних нами лексичних одиниць виникає необхідність їх систематизації. М.Тріандафіллідис виділяє декілька опорних груп родових варіантів іменників, найбільший інтерес серед яких у нас викликають наступні: 1) іменники, рід яких варіюється залежно від значення; 2) іменники, рід яких залежить від числа; 3) іменники різні за родом і етимологічно; 4) іменники, що традиційно мають два роди [11:219-221].

М. Тріандафіллідис зазначає, що існують деякі іменники, які вживаються у двохтрьох граматичних родах і не змінюють свого значення. Наприклад, *ο μπάτσος* –

η μπάτσα – το μπάτσο («ляпас»); *ο νοτιάς – η νότια* («північний вітер)» [11:219]. Проте дослідження корпусу вибраних лексем показує, що декотрі з іменників, які М. Тріандафіллідис відносить до вищевказаної групи, змінюють деякі відтінки значення. Наприклад, *η γέφυρα* («міст») – *το γεφύρι* («*маленький* міст, місточок»). І навпаки, помічаємо, що іменники *ο ποταμός* та *το ποτάμι* («річка») за словниковим значенням не відрізняються, проте в мовленні греки автоматично розмежовують ці два іменники. Іменник чоловічого роду *ο ποταμός* вживають, коли мова йде про велику річку, а *το ποτάμι,* коли мають на увазі невелику річку, якої може навіть не бути на карті. До того ж, при назвах річок вживається лише форма чоловічого роду ο ποταμός. Аналогічно співвідносимо іменники *το πεύκο – ο πεύκος* («сосна»). У словнику зазначається, що цей іменник як у чоловічому, так і в середньому роді використовуємо на позначення того самого денотата. Однак *ο πεύκος* може позначати дерево старше за віком, тобто носити відтінок збільшеного значення. До того ж, у наукових текстах вживаються переважно іменники чоловічого або жіночого роду (напр., *ο πεύκος, ο κρίνος*), а їх відповідники середнього роду ширше застосовуються в розмовному мовленні.

Окремий випадок становлять родові варіанти назв тварин. Вони не завжди відбивають їхню стать. Наприклад, якщо *η σκύλα* означає собаку жіночої статі і протиставляється формі *ο σκύλος*, яка позначає особину чоловічої статі, то, з іншого боку, форма *ο σκύλος*, як і *το σκυλί*, може використовуватися просто на позначення пса безвідносно до його статі. Крім того, іменник το σκυλί можна розглядати як форму зі зменшеним значенням від слова *ο σκύλος*. Подібно іменник *το πεζούλι* («кам'яна лавка біля будинку») може бути синонімом до *η πεζούλα*, але з іншого боку *η πεζούλα* має семантичне навантаження збільшеної ознаки. Серед назв тварин можемо виділити ще пару *η τίγρη – ο τίγρης* («тигр»). Згідно зі словником М. Тріандафіллідиса, значення цих іменників однакове. Родові варіанти не відбивають стать тварини. Однак варто зазначити, що розбіжності в значенні виникають тоді, коли *η τίγρη* та *ο τίγρης* вживаються в переносному значенні для опису рис характеру жінки або чоловіка відповідно. Чоловік, якого ототожнюють з тигром (*ο τίγρης*), виступає хоробрим і відважним. Коли ж з тигрицею (*η τίγρη*) порівнюють жінку, то мають на увазі, що вона дуже сувора і зла, як хижак.

Найбільшою є група іменників, які змінюють рід залежно від значення. Наприклад, *ο αχνός* («пар») – *η αχνά* («зітхання»); *η τράπεζα* («банк») – το τραπέζι («стіл»); *η κοπέλα* («юна дівчина») – *το κοπέλι* («молодий хлопець, юнак») тощо. Проте в ході дослідження було помічено, що серед іменників, які М.Тріандафіллідис відносить до вищевказаної групи, є і такі пари, котрі розрізняються за першою словниковою дефініцією, однак є синонімами у другому або третьому значенні. Наприклад, *η μέση – το μέσο* (збігаються у значенні «середина»); *το πλευρό – η πλευρά* (збігаються у значенні «бік») та ін. Розглянемо також ряд іменників *η σάκα – το σακί – ο σάκος*. Варіанти *το σακί* та *ο σάκος* означають «мішок», тоді як *η σάκα* використовується на позначення шкільного рюкзака.

Чотирнадцять пар з дібраних нами лексичних одиниць входять до підгрупи, що об'єднує пари іменників, близьких за значенням, а також іменники, семантичний зв'язок яких асоціативно обумовлений (це можуть бути метафора, метонімія, в тому

числі й обумовлені історично). Розглянемо пару іменників *η καντήλα* («пухир на шкірі») – *το καντήλι* («лампадка»). Хоча ці іменники є віддаленими за значенням, розуміємо, що в наведеному прикладі маємо справу з метафоричним перенесенням значення, оскільки запалена ділянка шкіри пече, горить наче лампадка.

Метонімічний зв'язок простежуємо, зокрема, у таких лексемах: *η τράπεζα* («банк») – *το τραπέζι* («стіл»); *ο περίβολος* («загорожа») – *το περιβόλι* («садочок»). Якщо говорити про перший з наведених нами в цьому абзаці приклад, то історично склалося так, що до появи банківських установ усі фінансові питання вирішувалися за столом, що й зумовило метонімічне перенесення. У другому прикладі «сад» – це ділянка, огороджена парканом, тому *το περιβόλι* можна вважати наслідком метонімічного перенесення.

Окремою підгрупою серед іменників, значення яких змінюється залежно від граматичного роду, є пари іменників, віддалених за значенням. Наприклад, *η μαρτυρία* («свідчення») – *το μαρτύριο* («мука, катування»);*η σκανδάλη* («спусковий курок») – *το σκάνδαλο* (скандал, махінація); *ο φάλαγγας* («катування») – *το φαλάγγι* («тарантул»).

Серед лексичних одиниць, віднесених до вищезазначеної групи, виділяємо пари іменників, що мають спільний семантичний компонент. Яскравим прикладом є пара *η κοπέλα* («дівчина») – *το κοπέλι* («хлопець»), спільною семою для яких є *νεαρός* «молодий».

До окремої групи доцільно віднести іменники, рід яких варіюється при творенні збільшено-згрубілого та рідше зменшено-пестливого значень. Якщо зменшено-пестливі форми утворюються переважно за допомогою відповідних суфіксів, деякі з яких (такі, як *-ακ-*) переводять будь-який іменник у середній рід, то творення збільшено-згрубілих форм часто відбувається безафіксно, шляхом зміни роду. Прикладом може слугувати переведення іменників середнього роду до жіночого чи чоловічого: *το βαρέλι* («бочка») – *η βαρέλα* («велика бочка»), *το ψαλίδι* – («ножиці») – *η ψαλίδα* («великі ножиці» або переносно «ножиці цін») та ін.

Цікавим є випадок семантизації родових варіантів *η μαστίχα* – *το μαστίχι*. М. Тріандафіллідис вказує на чітке розмежування значення залежно від роду: *η μαστίχα* – «сироп, мастика»; *το μαστίχι* – «сороканіжка». Проте у Новому тлумачному словнику новогрецької мови [15] *το μαστίχι* є синонімом до *η μαστίχα* і позначає солодку речовину. Можемо припустити, що значення змінилося на синонімічне в процесі розвитку мови.

Виділяємо також групу різних за значенням пар або навіть тріад іменників, які мають різне походження. Серед них такі слова, як *η ανέμη* («мотовило») та *ο άνεμος* («вітер»); *το μανταρίνι* («мандарин») та *ο μανδαρίνος* («Мандарин» – китайський сан); *η ρόδα* («колесо»), *το ρόδι* («плід граната») та *το ρόδο* («троянда»). У таких парах одне зі слів може бути запозиченим. Яскравим прикладом є питоме грецьке слово *ο κανόνας* («правило, канон») та слово романського походження *το κανόνι* («гармата»).

Останню групу становлять іменники, що в однині належать до чоловічого роду, а в множині мають дві форми – чоловічого і середнього роду, які різняться за значенням. Наприклад, *ο καπνός* («дим») – *οι καπνοί* («дими») та *τα καπνά* («види тютюну»); *ο χρόνος* («час») – *οι χρόνοι* («граматичні часи дієслова») – *τα χρόνια* («роки»).

Оскільки проаналізовані нами родові варіанти іменників дещо виходять за межі класифікації, запропонованої М. Тріандафіллідисом, вважаємо за необхідне

виокремити таку групу лексичних одиниць, як «Родові варіанти іменників, зі збільшено-згрубілим / зменшено-пестливим значенням». Отже, запропонована нами класифікація в цілому буде виглядати так.

1. Іменники, що традиційно мають два роди.

2. Іменники, рід яких варіюється залежно від значення:

а) пари іменників, близькі за значенням, та іменники, в яких семантичний зв'язок асоціативно обумовлений (метафора, метонімія);

б) пари іменників, віддалених за значенням;

в) пари іменників, що мають спільний семантичний компонент;

г) пари іменників, що є синонімами у другому (і далі) значенні.

3. Іменники зі збільшено-згрубілим або зменшено-пестливим значенням.

4. Іменники з різною етимологією (серед них і міжмовні омоніми).

5. Іменники, що в множині мають два відмінні за значенням родові варіанти.

Підводячи підсумок, зазначимо, що найчисельнішою групою серед досліджених нами іменників є перша, що нараховує 26 пар іменників, рід яких варіюється залежно від значення і становить 36% від загальної кількості проаналізованих одиниць. Група іменників, різних за етимологією, складає 10%. Натомість іменники, що традиційно мають два роди, представлені чотирнадцятьма парами лексем, що дорівнює 21% досліджуваного матеріалу. Таку ж частку лексем, об'єднує група іменників, що в множині мають два відмінні за значенням родові варіанти Відповідно, 12% припадає на групу іменників зі збільшено-згрубілим/зменшено-пестливим значенням. Вона представлена вісьмома парами лексичних одиниць.

Отже, нами було здійснено спробу дослідити специфіку варіативності в оформленні роду іменників у новогрецькій мові. Було окреслено основні відмінності у значенні родових варіантів іменників. Завдяки детальному аналізу дібраних лексичних одиниць ми мали змогу уточнити класифікацію М.Тріандіфіллідиса на сучасному мовному матеріалі, оскільки мова перебуває в постійному розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Клименко Н. Ф.* Українська елліністика: збірник наукових праць / Н. Ф. Клименко, О. Д. Пономарів – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 120-154.
2. *Тищенко О. О.* Суфіксальне творення назв професій жіночого роду в новогрецькій мові (суфікси -τρια, -ισσα) / О. О. Тищенко // Наукові записки. – Випуск 81 (1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 4 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 290–294.
3. *Тищенко О. О.* Сучасні тенденції оформлення іменників жіночого роду на позначення професій у новогрецькій мові / О. О. Тищенко // Семантика мови і тексту: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. – Ч. II. – С. 339–342.
4. *Тищенко О. О.* Граматичний рід у системі категорій іменника новогрецької мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.14 – класичні мови. Окремі індоєвропейські мови / О. О. Тищенко. – Київ, 2011. – 20 с.

5. *Ярцева В. Н.* Лингвистический энциклопедический словарь / В.Н. Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 688 с.
6. *Tatkenova A.* Linguistic and social gender in political discourse: contrastive analysis of the Greek, Kazakh and Russian languages. – Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., 2010.
7. *Αλβανούδη Α.* Η κοινωνική και γνωσιακή διάσταση του γραμματικού γένους. – Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. – 2013.
8. *Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α.*, Ράλλη Α., Χειλά-Μαρκοπούλου Δ. (εκδ.), Θέματα Νεοελληνικής: Το γένος. Αθήνα: Πατάκης, 2003. – 250 σ.
9. *Παυλίδου Θ.-Σ.* Γλώσσα – γένος – φύλο: προβλήμματα και αναζητήσεις ελληνικής γλώσσας // Γλώσσα – γένος – φύλο. – Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 2002. – Σ. 11-75.
10. *Παυλίδου Θ.-Σ.*, Αλβανούδη, Α., Καραφώτη, Ε. Γραμματικό γένος και σημασιακό περιεχόμενο: προκαταρκτικές παρατηρήσεις για τη λεξιολογική αναπαράσταση των φύλων// Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. – Θεσσαλονίκη, 2004. – Σ. 543-553.
11. *Τριανταφυλλίδης Μ.* Νεοελληνική γραμματική της δημοτικής: ανατύπωση της έκδοσης 1941 με διορθώσεις. – Θεσσαλονίκη, 1996. –455 σ.
12. *Σκάνδαλη Ναταλία-Ελένη*. Δίγλωσσα παιδιά και γραμματικό γενος: ενδειξεις παρεμβολής. – Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., 2010. – 120 σ.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

13. *Μπαμπινιώτης Γ.* Λεξικό τής Νέας Ελληνικής Γλώσσας / Γ. Μπαμπινιωτης: – Αθήνα, 2005. – β' έκδοση. – 2256 σ.
14. *Τριανταφυλλίδης Μ.* Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής / Μανόλης Α. Τριανταφυλλιδης. – Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., 1998. – 1532 σ.

ЕЛЕКТРОННІ ДЖЕРЕЛА:

15. *Академик.* Словари и энциклопедии на Академике. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dic.academic.ru/
16. Κεντρο ελληνικης γλώσσας. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.greek-language.gr/.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2015 р.

Черниченко А.О., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

СЕМАНТИЗАЦИЯ РОДОВЫХ ВАРИАНТОВ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В НОВОГРЕЧЕСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье предпринята попытка подробно описать особенности варьирования в оформлении рода имён существительных в новогреческом языке. Уточняется и детализируется предложенная М. Триандафиллидисом классификация существительных, имеющих родовые варианты.

Ключевые слова: *грамматическая категория рода, родовые варианты имён существительных, семантизация родовых вариантов.*

Chernichenko A. O., Student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE SEMANTIZATION OF GENDER VARIATION OF NOUNS IN THE MODERN GREEK LANGUAGE

This article aims to provide a detailed research on variations of gender formation in the Modern Greek language. The basic differences in meanings of noun gender variants are described. The semantic classification of nouns with gender variations proposed by M.Triandafillidis is specified and itemized.

Keywords: *grammatical category of gender, noun gender variants, semantization of noun gender variants.*

УДК 811.134.2’42:659,118

Черняк Ю., студ.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, г. Київ

ІСПАНОМОВНА РЕКЛАМА У ФОКУСІ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті розглянуто феномен рекламного дискурсу як особливого аспекту сучасної культури. Оскільки реклама має на меті здійснення впливу на реципієнтів, мотивуючи їх до діяльності, вигідної для творців продукту, то при створенні рекламного тексту обов’язково слід враховувати низку чинників соціолінгвістичного характеру. Завдяки аналізу зразків іспаномовної аудіовізуальної реклами було виявлено, що на ядро більшості рекламних текстів впливає гендерна приналежність потенційного адресата, а також певні екстралінгвістичні фактори, характерні для іспаномовного середовища. При цьому актуалізуються культурні коди національної ментальності іспанців.

Ключові слова: *рекламний текст, аудіовізуальна реклама, соціолінгвістика, гендер, екстралінгвістичні чинники.*

Рекламний дискурс відіграє все більш вагому роль у житті сучасного суспільства, він не лише формує уявлення про певні продукти людської діяльності, але й впливає на культурні практики та ціннісні орієнтації. Дослідження рекламних текстів із застосуванням лінгвістичних методів і підходів відкриває широкі можливості розуміння процесу взаємодії мови з такими феноменами як «масова свідомість» і «колективне несвідоме» та дозволяє виявляти механізми маніпуляції людською поведінкою.

Вивчення досвіду зарубіжних рекламодавців крізь призму соціолінгвістики може бути перспективним як у прагматично-прикладному, так і у суто теоретичному аспектах. Успішний рекламний текст акумулює найрізноманітніші культурні коди (національний, етнічний, регіональний, фольклорний, історичний, політичний та ін.) і актуалізує ресурси колективної пам’яті суспільства. У цьому контексті іспаномовна реклама є надзвичайно цікавим об’єктом наукового аналізу, адже в ній, як у

своєрідному дзеркалі, відображене усе різнобарв'я іспаномовної картини світу, гетерогенність національної ідентичності й багатогранність культурного спадку.

Емпіричний світ змінюється під впливом соціальних чинників, одним із яких є прагнення використовувати комунікаційні стратегії для задоволення найрізноманітніших потреб соціуму. Як слушно наголошує Є. Ромат, "характер реклами, її зміст та форма зазнають кардинальних змін разом із розвитком виробничих сил суспільства, зміною соціально-економічних формацій" [2, с. 8].

Вплив соціолінгвістичної складової на процес створення реклами неодноразово привертав увагу вчених (К. Танака [4], Т.А. Безугла [1], С.М. Кановас [3]). Національні модифікації рекламної продукції навіть в умовах глобалізації зберігають певну самобутність, яка значною мірою детермінована соціокультурними чинниками.

Основною метою будь-якого рекламного продукту є спонукання людей до придбання певного товару чи послуги. Вербальний аспект відіграє чи не найважливішу роль у рекламі, адже саме словами рекламодавець намагається переконати реципієнта, що ця річ просто необхідна кожній людині. При цьому важливим є врахування специфіки цільової аудиторії. Соціолінгвістика намагається виявити залежність між домінантними мовними засобами та віком, статтю, економічним чи соціальним статусом носіїв мови [5, с. 337]. ґендер

У створенні реклами важливу роль відіграє категорія ґендеру. З цієї точки зору цікавою є іспанська реклама дезодоранту фірми Old Spice: El llamado (https://www.youtube.com/watch?v=lunSSTtlbug). Ця реклама була створена іспанцями для іспанців – її варіантів іншими мовами не існує. У відеоролику втілюються основні риси концепту чоловіка: перший герой втілює силу, влучність, другий – благородство, третій – певну небезпеку та пристрасть, четвертий – швидкість і сміливість. На фоні звучить рекламний текст: «Вони останні вцілілі представники вимираючого виду людина-чоловік. Чоловік, який знає, як запалити почуття. Чоловік, який приходить, чого б це йому не вартувало. Місією Old Spice є повернення гордості бути чоловіком і пахнути як чоловік. Майбутнє чоловіків у твоїх руках. З'явився Old Spice – дезодорант людини-чоловіка. Якщо ти чоловік – дай відповідь на поклик Old Spice»

Мешканці різних куточків світу мають різне уявлення про ідеального чоловіка. У даному тексті втілено саме іспанський ідеал. Зокрема, концепт пристрасті, що в Іспанії є невід'ємним елементом поняття «чоловік», в інших європейських культурах не є обов'язковою складовою маскулінного образу.

Реклама, для якої цільовою аудиторією виступають жінки, пов'язана насамперед із жіночим стереотипом в суспільстві. Раніше в іспанській рекламі досить часто зустрічався образ жінки-домогосподарки і реклама, спрямована на жінок, обмежувалася просуванням товарів домашнього побуту на кшталт кухонних комбайнів, пилососів, пральних машин, тощо. Проте з часом жінка отримала й інші амплуа. Тож сьогодні ми зустрічаємо чималу кількість жіночої реклами, що стосується косметичних засобів. Це зумовлено тим, що зовнішні дані жінки високо цінуються сучасним соціумом.

Для прикладу візьмемо ролик, присвячений крему від фірми Real (https://www.youtube.com/watch?v=DAB7RyvjWZ8). У ньому жінка, очевидно молода мама, грається з дитиною і розповідає про крем, який добре лікує шкіру (crema… con máxima

reparación a tu piel) і підходить для всієї родини (es ideal para cada nesecidad de la familia). Цей крем, за її словами, допомагає шкірі залишатися здоровою, свіжою та м'якою. У рекламі втілено ідеал сімейної жінки, яка при цьому не втрачає своєї привабливості. Рекламодавці скористалися фобією жінок втратити красу після народження дитини у власних інтересах, пропагуючи крем як панацею від усіх проблем.

Таким чином, ґендер є одним із важливих факторів у процесі створення рекламної продукції. Якщо реклама розрахована на чоловіків, то у ній актуалізуються такі суто чоловічі концепти, як мужність, сила, пристрасть, швидкість. Якщо ж цільовою аудиторією виступають жінки, то в рекламному оголошенні найважливішу роль відіграють краса, ніжність, таємничість, сексуальність. Прикметно, що іспанська реклама вибудовується з урахуванням ґендерних стереотипів властивих саме для іспанців. Щоправда, окрім ґендеру є ціла низка екстралінгвістичних факторів, які також впливають на зміст і форму реклами.

Екстралінгвістичний чинник у процесі створення реклами мотивує вибір мовних засобів, адже їхня влучність, тобто спроможність породжувати у свідомості реципієнта певні асоціації, виступає запорукою успіху. Крім того, саме позамовна складова створює у рекламі посилання до подій із реального життя, тим самим роблячи її легшою для сприйняття та запам'ятовування.

В Іспанії існує реклама, пов'язана з певними культурними реаліями, характерними саме для іспанського соціуму. Найяскравіший приклад – реклама Різдвяної лотереї – події надзвичайно важливої для іспанців.

Реклама лотереї знімається щороку, і кожен новий ролик цікавіший за попередній. Найкращим видається ролик, створений у 2014 році (https://www.youtube.com/watch?v=Kr2P5lDc83g). Сумний чоловік йде до пабу, бере там каву і дуже дивується отримавши рахунок у 21 євро. Проте його подив переростає у радість, коли бармен дає йому квиток за 20 євро, за яким цей чоловік виграв найбільший приз Різдвяної лотереї – "El gordo".

З першого погляду нам важко оцінити даний рекламний продукт, адже така лотерея – цілком чужорідне явище для українця. Однак для іспанця вона є цілком логічною. Незаперечним є те, що навіть у непоінформованого глядача ця реклама викликає сильні емоції. Посилання на життєві події, хай і далекі від нас, посилює вплив на людську свідомість.

Варто також згадати популярний в Інтернет-колах комерційний ролик "anuncio disfraz del castor" (https://www.youtube.com/watch?v=siLDo1nHi0Y). Пересічному глядачеві, далекому від іспаномовної культури, з першого погляду не зрозуміла геніальність цієї реклами, оскільки головна ідея ролику базується на інтертекстуальному зв'язку, невидимому для іноземця. В Іспанії та Латинській Америці досить популярними є пісні релігійного змісту – вільянсіко. У ролику подано алюзію до однієї з таких пісень, що носить назву "Vamos, pastores, vamos".

За сюжетом маленький хлопчик каже мамі, що на наступний день йому треба вдягтися у костюм бобра. Мати всю ніч шиє йому цей костюм. Наступного дня вона по дорозі до школи малий починає співати вільянсіко "Vamos, pastores, vamos", однак замість слова "pastor", що в перекладі з іспанської означає "пастух", хлопчик співає

“castor”, тобто “бобер”. У вустах хлопчика відома кожній іспаномовній людині репліка: “Йдемо, пастухи, до Єрусалиму” звучить як “Йдемо, бобри, до Єрусалиму”. Машина різко зупиняється… Мама розуміє, що всю ніч замість шиття одежини пастуха вона мудрувала з костюмом бобра… Унизу ми бачимо емблему печива “Noel” та його слоган: “Які ж солоденькі ці діти” (“Que dulces son los niños”).

Носія мови ця реклама не може залишити байдужим, адже викликає теплі спогади про Різдвяні свята й дитинство. Його поінформованість щодо тексту першоджерела (вільянсіко) робить очевидною гру слів, використану у ролику. Екстралінгвістична інформація в даному випадку є ключовою для розуміння змісту рекламного продукту, адже не вловивши алюзію до позамовного факту існування пісеньки, ми не зможемо вловити й суті усієї реклами.

Таким чином, використання екстралінгвістичної інформації, апеляція до культурної пам’яті народу, урахування ґендерної специфіки реципієнта, стереотипів його мислення та естетичних смаків – усе це сприяє створенню якісної телевізійної реклами. Подальше вивчення рекламних текстів крізь призму соціолінгвістики відкриває перспективи розуміння механізмів збереження етнокультурної ідентичності певної нації, адже рекламний дискурс завжди вибудовується з урахуванням ментально-психологічних особливостей, стереотипів мислення і мовленнєвих характеристик потенційного реципієнта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Безугла Т.А. Лінгвопрагматичні та стилістичні особливості рекламного дискурсу / Т. А. Бузугла // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна № 1052. Серія: “Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов” – Харків, 2013. – Вип. 74. – С. 31-36.
2. Ромат Е.В. Реклама. 5-е зд. / Е. В. Ромат– СПб. : Питер, 2002. – 544 с.
3. Cánovas S.M. La variación sociolingüística en publicidad. Análisis sociolingüístico de textos publicitarios televisivos / S. M. Cánovas [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.um.es/tonosdigital/znum1/download/soniamadrid.PDF
4. Tanaka K. Advertising language: a pragmatic approach to advertisements in Britain and Japan / K. Tanaka. – London & New York : Routledge, 1994. – 168 p.
5. The World Book Encyclopedia. – Chicago, London, Sydney, Toronto : World Book, Inc., 1996. – V. 12. – 537 p.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Черняк Ю., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ИСПАНОЯЗЫЧНАЯ РЕКЛАМА В ФОКУСЕ СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

В статье рассмотрен феномен рекламного дискурса как особого аспекта современной культуры. Поскольку целью рекламы является влияние на реципиентов, то при создании ре-

кламного текста обязательно стоит учитывать ряд факторов социолингвистического характера. Благодаря анализу образцов испаноязычной аудиовизуальной рекламы было обнаружено, что на ядро большинства рекламних текстов влияет гендерная пренадлежность потенциального адресата, а также некоторые экстралингвистические факты, характерные для испаноязычной среды. При этом актуализируются культурне коды национальной ментальности испанцев.

Ключевые слова: *рекламный текст, аудиовизуальная реклама, социолингвистика, гендер, экстралингвистические факторы.*

Cherniak Yulia*,* stud.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

HISPANIC ADVERTISEMENT IN FOCUS OF SOCIOLINGUISTIC INVESTIGATION

The article deals with a phenomenon of advertese as a special aspect of the modern culture. Considering that the goal of an advertisement is the influence on recipients a range of sociolinguistic factors should be taken into consideration. Analyzing examples of Hispanic advertisement we have found that gender identity of a potential addressee and some extratextual facts typical for Hispanic environment form the core of marketing copies. The cultural codes of Spanish national mentality are actualized during this process.

Keywords: *marketing copies, audiovisual advertisement, sociolinguistics, gender, extratextual factors.*

УДК 811.111

Шевчик Х.О., студ.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У СИСТЕМІ ІДІОСТИЛЮ ПИСЬМЕННИКА ХХІ СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА ТА ЮРІЯ ВИННИЧУКА)

Статтю присвячено особливостям функціонування фразеологічних одиниць у художніх текстах Василя Шкляра та Юрія Винничука. За допомогою ідіостилістичного аналізу творів доведено, що добір фразеологічних одиниць тісно пов'язаний із контекстом твору, особливостями індивідуальних стилів авторів та їхніми художніми смаками.

Ключові слова: *фразеологізм, художня мова, ідіостиль письменника, художній стиль української мови.*

Володіння лексичним і фразеологічним багатством рідної мови є невід'ємною ознакою мовної культури.

Вивчення сталих мовних одиниць сприяє розумінню генезиса різних типів синтаксичних сполучень слів, їх семантичного наповнення, функціональних особливостей,

що, в свою чергу, впливає на збагачення мови влучними виразами, а також робить мовлення більш образним та емоційним.

На сьогодні виділяють два основні аспекти дослідження фразеології – структурний і функціональний. До питань семантики фразеологізмів зверталися М. Алефіренко, І. Білодід, Л. Скрипник, питаннями мовного багатства ідіостилів письменника займались Н. Зборовська, Г. Вокальчук, О. Хом'як, Л. Шулінова. Дослідники В. Виноградов, В. Телія, М. Шанський працювали з матеріалами російської мови та російської фразеології зокрема.

В українському мовознавстві проблема фразеологізмів як складників художньої мови представників української літератури неодноразово порушувалася у наукових працях Н. Бабич, І. Гнатюк, Ю. Кохана, Л. Скрипник, В. Ужченка.

Активне зацікавлення сучасних мовознавців художньою фразеологію свідчить, що тема наукового дослідження є досить актуальною.

Фразеологія як стійка семантико-стилістична система мови може зберігати у собі кращі зразки індивідуально-авторської письменницької діяльності.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю поглибленого теоретичного й практичного дослідження особливостей впливу та ролі фразеологічних одиниць на індивідуально-авторську манеру письма сучасних письменників (на прикладі прози В. Шкляра та Ю. Винничука).

Метою дослідження є аналіз фразеологічного матеріалу роману Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон» та оповідань Юрія Винничука із циклу «Комсомольська юність».

Фразеологізми є важливими виражальними засобами в мові художньої літератури. Один із лінгвістів-дослідників фразеологічних одиниць О. Єфімов наголошує на провідній ролі фразеологізмів у системі формування мовних засобів [Ефимов, с. 280].

Натомість М. Фокіна, аналізуючи фразеологічні одиниці в оповідній прозі, зазначає, що «фразеологізми належать до активних засобів творення авторської позиції, формування оповідного погляду та сприяють успішному декодуванню авторського замислу» [Фокина, с. 4].

Експресивність як ознаку фразеологічних одиниць виділяють не всі дослідники, але у художньому тексті, особливо коли йдеться про творче використання письменником фразеологічних пластів мови автора, цю властивість потрібно враховувати в першу чергу, оскільки саме експресивність відіграє вирішальну роль у творенні імпліцитного смислу фразеологізму. Як слушно відзначає В. Чабаненко, експресивність – це «найбільш інтенсифікована ознака», що «активізує мислення людини, викликає напругу почуттів у слухача» [Чабаненко, с. 61]. М. Олійник вважає експресивний компонент домінантою фразеологічного значення, завдяки якому «за межі фразеологічної системи виходять такі нейтральні відтворювані стійкі сполуки, як штампи, кліше, терміни» [Олійник, с. 3].

«Особливості семантики слова та фразеологічної одиниці зумовлюють неоднакове їх призначення в художньому мовленні, оскільки у фразеологізмі конотативний елемент значення завжди домінує над денотативним». Фразеологічні одиниці,

порівняно зі словами, як зазначає Л. Скрипник, є виразнішими з емоційно-експресивного погляду [Скрипник, с. 10].

З лінгвістичного погляду, мова художньої літератури становить органічну єдність широкого спектру взаємодіючих виражальних засобів, серед яких помітне місце належить фразеологічним одиницям. Це зумовлено, головним чином, тим, що можливості формування експресивно-емоційних конотацій у сфері фразеології ширші, ніж у сфері лексики. «Художні тексти вирізняються особливим підбором і характером використання мовних засобів, які підпорядковуються основним завданням цих текстів – образно, емоційно, оцінно відтворити дійсність через художні образи за допомогою мови» [Щербачук, с. 3].

Наголосимо, мовотворчість письменника апелює до двох джерел: засобів загальнонародної мови і реалій світу, творчо опрацьованих майстром слова. У цьому випадку відбувається смислове розширення комунікативної функції мови, адже образність художньої мови є семантичним продовженням інтралінгвальних можливостей всієї системи, а образність ідіолекту створює «підпорядкований естетичним, а також соціально-історичним закономірностям мистецтва новий світ мовних смислів і відношень» [Виноградов, с. 155].

Для аналізу фразем у системі авторського стилю прозаїка XXI лк. ми обрали В. Шкляра та Ю. Винничука не випадково. У прозі Василя Шкляра фразеологія є різноманітною за семантико-стилістичними функціями. Фразеологічні одиниці є засобом створення національного колориту. У малій прозі Ю. Винничука фразеологізми використовуються з метою відтворення місцевого західноукраїнського колориту у живому, діалогічному мовленні головних героїв оповідань. Таке ідейне наповнення фразеологізмів у творах впливає на індивідуальний добір мовних одиниць кожним з авторів.

Стильовою домінантою В. Шкляра є поєднання романтичного та реалістичного з пріоритетом романтичного. Цим пояснюється прагнення автора до використання фразеологічних одиниць із виразним романтичним забарвленням («Мовляв, якщо це гра з вогнем, отче, то краще отямтеся, поки не пізно» [Шкляр, с. 266], «Мусили гнати коней навмання – пан чи пропав» [Шкляр, с. 274], «Після того, як троє наших не повернулися, хлопці підупали духом» [Шкляр, с. 352]).

Ю. Винничук є постмодерністом, а основною характерною рисою його творів є відображення буття через призму чорного гумору. Ось ця «гумористичність творів» сприяє введенню відповідних мовних виразів у тло твору («Говорити дівчині, що ти поет – небезпечна річ, бо вона відразу ж попросить щось прочитати, а якщо вона у поезії тямить, як вовк на звіздах, то ризикуєш виглядати на сьвірка» («У пошуках легкого хліба»), «Та ти що з дуба впав?» («Мій друг Вінграновський»), «Якось він мені заїхав по писку і перебив носа, проте це не захитало нашої дружби» («Цей козел Домбровський»)).

Стильова домінанта творів також впливає на мовне наповнення фразеологізмів. У романі В. Шкляра ми не знаходимо фразеологізмів, у складі яких можуть бути слова з лексики обмеженого вжитку, в той час як Ю. Винничук в оповіданнях використовує фразеологізми з позанормативними мовними елементами – сленгом та жаргоном («Птіцин ще довго сушив собі голову, поки…» [Шкляр, с. 88], «Сам не свій

повернувся я до печери» [Шкляр, с. 373], «Справдешня мука для козака, хоч на стіни дерися» [Шкляр, с. 371] у романі «Залишенець. Чорний ворон» та «Тоді якраз пора линяти» («У пошуках легкого хліба»), «Ми допомогли їм вибратися на берег і решту дня тільки й те робили, що дерли лаха з Бодя» («Велике плавання»), «Так що тримай тримай граби» («У пошуках легкого хліба») в оповіданнях Ю. Винничука).

За нашими підрахунками, у романі «Залишенець. Чорний ворон» питома вага фразеологізмів у мові автора є значно більшою, ніж у мові персонажів: 57% і 43% відповідно. В оповіданнях Ю. Винничука, основою яких є діалоги героїв питома частка фразеологізмів у мові автора значно менша, ніж у мові персонажів, за допомогою якої автор хоче передати колорит мовлення західної України (фразеологізми, діалектизми, особливості синтаксичного рівня мовлення). Також важливо відзначити те, що кількість фразеологічних мовних зворотів у творах В. Шкляра та Ю. Винничука є абсолютно різною: у невеликих за обсягом оповіданнях циклу «Комсомольська юність» кількість фразеологізмів є більшою, у порівнянні з кількістю їх у романі «Залишенець. Чорний ворон». На нашу думку, це можна пояснити там, що оповідання є більш сконденсованим за обсягом жанром літератури, тому вимагає використання сталих мовних зворотів, які б могли містити у собі влучні «широкі в розумінні» смисли.

«Говорячи про фразеологічні одиниці, використання яких зумовлене не лише їх виражальними та стилістичними властивостями, а й уподобаннями автора, вважаємо за доцільне за аналогією до термінологічного позначення «слова-фаворити» називати їх фраземами-фаворитами. Постійне використання таких висловів вважаємо ознакою, що відрізняє стиль одного письменника від стилю іншого автора» [Кохан, с. 5]. Аналіз фразеологічного складу роману В. Шкляра засвідчує наявність у ньому фразеологічні одиниці, використання яких зумовлено не тільки об'єктивними чинниками, а й суб'єктивними, насамперед симпатією автора до цих фразем. Назвемо ці фразеологізми фраземами-фаворитами і вважатимемо їх розпізнавальними мітками авторського стилю. Найбільш частотними фразеологічними одиницями у мові роману можемо назвати такі: *випала карта, лягло в масть* та *ні сіло ні впало.* Такі фразеологічні звороти зустрічаємо в творі найчастіше («За якусь мить прибігла Тіна з сувоєм марлі і ні сіло ні впало почала обмотувати йому руки…» [Шкляр, с. 37], «…довго дивився стуманілим поглядом на Ганнусю, потім ні сіло ні впало спитав…» [Шкляр, с. 45], «…бо чого б це Мудей зупинився ні сіло ні впало…» [Шкляр, с. 19], «До неї було вже палицею кинути, коли гніда Загороднього ні сіло ні впало спіткнулася» [Шкляр, с. 173], «Знать, така випала карта, що все лягло в масть» [Шкляр, с. 230], «Дурниці. Так лягла карта» [Шкляр, с. 231]).

В оповіданнях Ю. Винничука фразеологізмами-фаворитами вважаємо сталі словосполучення з соматичним компонентом *око* («Мої очі зацікавлено випасали її сідницю, яка грайливо подригувала при кожному крокові («Цей козел Домбровський»), «Серед двох десятків студентів його пронизливе око вловило чомусь саме мене» («Цей козел Домбровський»), «На такому фоні хоч не хоч, а таки впадеш в око» («Цей козел Домбровський»), «Ці останні чергували у кожному вечірньому закладі і, хоч вони мінялися, аби не мозолити очі, їх важко було не розсекретити…» («Шкарпеткова

соната»), «…не відчепляться доти, доки не почують конкретної цифри, якою потім будуть цвиркати в очі («У пошуках легкого хліба»).

Отже, можна сказати, що добір фразеологізмів письменником залежить від стильової направленості його творчості, теми конкретних творів, від особистісних симпатій та світогляду. У творах Василя Шкляра та Юрія Винничука автори використовують фразеологізми у відповідності до ідейного спрямування творів, своєї власної стильової манери й індивідуальних художніх симпатій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Винничук Ю. П. Груші в тісті [Текст] – Львів : ЛА «Піраміда», 2010. – С. 3-66.
2. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / Виноградов В.В. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 256 с.
3. Ефимов А.И. Стилистика художественной речи / А.И. Ефимов ; 2 изд., доп. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1961. – 519 с.
4. Кохан Ю. І. Фраземіка в системі ідіостилю письменника (на матеріалі художньої прози Олеся Гончара і Павла Загребельного) : Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ю.І. Кохан ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2003. – 19 с.
5. Олійник М.Я. Фразеологія гуцульських говірок: Автореферат дис…. кандидата філолог. наук. – Львів, 2002. – 20 с.
6. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / Л. Г. Скрипник. – К. : Наук. думка, 1973. – 280 с.
7. Фокина М.А. Фразеологические единицы в повествовательном дискурсе (на материале русской художественной прозы XIX – XX веков) : автореф. дис. на соиск. учен.степ. д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / М.А. Фокина. – Орёл, 2008. – 50 с.
8. Чабаненко В.А. Стилістичне увиразнення фразеологізмів // Укр. мова і літ. в шк. – 1981. – №9. – С. 60–62.
9. Шкляр В. М. Залишинець Чорний ворон [Текст]. – Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. – 384 с.
10. Щербачук Л.Ф. Загальномовна та індивідуально-авторська фразеологія в художніх текстах (на матеріалі творів О.Гончара): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Л.Ф. Щербачук ; Дніпропетр. держ. ун-т. – Д., 2000. – 20 с.
11. Юрчук Л.А. Теоретичні засади реєстру Фразеологічного словника української мови / Л.А. Юрчук // Мовознавство. – 1983. – № 5. – С. 23-32.

Стаття надійшла до редколегії 16.10.2015 р.

Шевчик К., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ В СИСТЕМЕ ИДИОСТИЛЯ ПИСАТЕЛЯ XXI ВЕКА (НА ПРИМЕРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ВАСИЛИЯ ШКЛЯРА И ЮРИЯ ВИННИЧУКА)

Статья посвящена особенностям функционирования фразеологических единиц в художественных текстах Василия Шкляра и Юрия Винничука. С помощью идиостилистического анализа произведений доказано, что отбор фразеологических единиц тесно связан с контекстом произведения, особенностями индивидуальных стилей авторов и их художественными вкусами.

***Ключевые слова**: фразеологизм, художественный язык, идиостиль писателя, художественный стиль украинского языка.*

Shevchyk K., Student,
Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv

PHRASEOLOGY IN VASYL SHKLIAR' AND YURIY VYNNYCHUK' IDIOSTYLES

The article considers peculiarities of functioning of phraseological units in Vasyl Shkliar' and Yuriy Vynnychuk' literary works. The author comes to the conclusion that phraseological units are closely associated with the context of the work, authors' idiostyle, and their individual likes to certain phraseology.

***Keywords:** phraseological unit, literary text, linguistic creativity, literature style of the Ukrainian language.*

УДК 811.111

Шелковнікова З. Б., асп.,
Центр наукових досліджень і викладання іноземних мов
НАН України, м. Київ

ЕСТЕТИЧНА НАСТАНОВА НАРАТИВУ У ЖАНРОСФЕРІ СУЧАСНОЇ НАУКИ

Статтю присвячено науковому дискурсу у парадигмі наративного підходу. Зокрема, виявлено ознаки емоційної складової наукового дискурсу, виражені за допомогою естетичної настанови наративів. Наративи суттєво розширюють орієнтаційний простір реципієнта, що відповідає потребам сучасного глобалізованого суспільства. Естетична настанова наративів зумовлюється орієнтацією на адресата та необхідністю полегшити декодування інформації. Естетичність персоналізує дискурс, а також відрізняє наративний дискурс від ненаративного у мові науки.

***Ключові слова**: естетичний, наратив, наративність, наративний дискурс, ненаративний дискурс, науковий дискурс, жанр подяки, передмова*

Нині наукова комунікація зазнає суттєвих змін. Інновації модифікують комунікативну домінанту наукового дискурсу. Сучасне динамічне життя перетворює мову

науки на динамічний процес полівекторного орієнтування (термін Т.В. Яхонтової) (5, с.215). Потреби сучасного високотехнологічного, глобалізованого і взаємозалежного суспільства призвели до концептуальних змін в сутності наукових жанрів. Сучасний науковий дискурс має тенденцію до індивідуалізації, візуалізації та зазвичай містить емоційну складову. Один із засобів вираження функції персоналізації викладу, візуалізації та самопромоційності є застосування наративів у науковому дискурсі. Використання естетичної настанови через наративи призвело до жанрового оновлення у мові науки. Ми вважаємо, що доцільно включити у жанрограмму (термін Т.В. Яхонтової) (2, с.216) сучасної мови науки мовностилістичне забарвлення, зокрема естетичну установку наративу. «Прагматичний і структурний «консерватизм» вторинних жанрів співіснує з динамічними процесами жанрового оновлення, появою вторинних неожанрів внаслідок свідомої жанротвірної та жанромодифікаційної діяльності наукових видавництв. Людський фактор – чинник комунікативних процесів, саме тому бурхливий розвиток подій нашої доби, геополітичні зміни, інтенсивність міжнародних контактів та загальна компьютерізація вплинули на жанрові дифузії, тобто розхитування типових жанрових канонів, проникнення в них чужорідних жанровостильових елементів, що відбувається внаслідок впливу електронного каналу комунікації». (6, с.7) Загальна комп'ютерізація розширила не лише можливості науковців, але і спричинила зазначений вище процес полівекторного орієнтування (2, с.215). Орієнтаційний простір реципієнта поступово змінюється, стає все більш загальним. Атракція уваги не лише вузьких спеціалістів, але й загальної спільноти є часто густо суттєвою необхідністю сучасної науки. Саме орієнтацією на адресата, полегшенням декодування інформації й зумовлюється естетична установка наративів.

Наведемо опис наукового дискурсу в англо-американській культурі, зроблений О.М.Ільченко: «…науковий дискурс не лише переконує, але й передбачає полегшення сприйняття та декодування інформації. Науковий дискурс в цілому та англо-американський зокрема є відносно регламентованим. Йому властиве використання значної кількості пасивних конструкцій, розгалуженого термінологічного та номенклатурного апарату, стандартизованої загальнонаукової метамови, зокрема засобів текстуального (різноманітні конектори, візуально-риторичні елементи) та інтерперсонального (маркери ставлення автора до змісту пропозиції тощо) метадискурсу. Науковий дискурс можна розглядати як особливий тип взаємодії, в основі котрої – певні стратегії і тактики реалізації комунікативної інтенції адресанта, що відбивають як типологічні інтерперсональні властивості наукової комунікації, так і етнографічні аспекти соціуму. Стратегії й тактики та мовні засоби їх вираження мають специфічний характер і реалізуються за допомогою цілої системи мовних одиниць, зокрема засобів текстуального та інтертекстуального метадискурсу. В основі концептуальної моделі наукового тексту – переконання адресата в істинності повідомлення» (1, с.7). Наратив – ланка процесу переконання, що є модусною складовою тексту, мовна реалізація якого відбиває інтерперсональні відносини комунікантів, забезпечуючи ефективність комунікації. Саме тому наратив є важливою категорією наукового дискурсу. Наратив не лише привертає увагу адресата до наукових доробків, але й полегшує декодування інформації.

Естетичність у наративній структурі – власне та складова, яка неодмінно персоналізує дискурс та привертає увагу адресата. "Для того, щоб естетична функція дійсно переважала, оповідь повинна відрізнятись рисами, які викликають в читача естетичну настанову. А для того, щоб твір викликав в читача естетичну настанову, автор повинен організувати оповідь таким чином, щоб вона не була носієм лише тематичної інформації, щоб змістовною стала сама манера оповіді. Переважання естетичної функції вимагає, аби тематичні і формальні елементи один одного мотивували та виправдовували, сприяючи у пізнавальній та чуттєвій взаємодії утворенню складного естетичного змісту" (3, с.42) (переклад наш, З.Ш.). Естетичність спричиняє спрямування уваги адресата на внутрішню референтність та художню побудову оповіді, що в свою чергу значно пожвавлює дискурс. Естетичність – це саме та складова, яка відрізняє наративний дискурс від ненаративного у мові науки. Лінгво-культурологічна специфіка сучасного англо-американського дискурсу полягає в тому, що формі також надається значення, а не лише змістові. Саме завдяки формі змінюється орієнтаційний простір адресата, поширюється аудиторія. Саме задля полівекторного орієнтування виявляє себе категорія естетичності в науковому дискурсі. Один із засобів вираження естетичності у науковому дискурсі – наративи та наративність. Ознаки наративності спостерігаємо, наприклад, у назвах статей, що, перш за все, слугують атракції уваги адресата. Якщо зацікавить назва – науковець неодмінно вибере серед розмаїття саме даний науковий доробок для опрацювання. Наступні статті з лінгвістики, присвячені, до речі, наративним студіям, є одним з найтиповіших прикладів наративності, що передає естетичність в назвах.

Джонатан Готшаль, називаючи свою книгу з лінгвістики *"The Storytelling Animal: How Stories Make Us Human"* запропонував назву у наративному стилі. В даному реченні спостерігаємо початкову та кінцеву фази: від тварини до людини, послідовність, що є необхідною умовою наративу. За визначенням Dictionary of Narratology Джеральда Принса: "Наративність – це репрезентація (як продукт та процес, об'єкт та акт, структура та структуралізація) одного або більше реальних або фіктивних подій, що виражені одним, двома або більше нараторами одному, двом або більше реципієнтам" (переклад наш З.Ш.) (16, с.58). Подія перетворення на людину за допомогою історій, що додає емоційності та естетичності в даний науковий дискурс, є проявом наративності у мові науки.

Ми визначаємо наратив як певний ансамбль лінгвістичних та психологічних структур, що мають культурно-історичний характер, обмежені рівнем майстерності кожного індивідуума та поєднані з його або її соціально-комунікативними здібностями та лінгвістичною майстерністю. Науковий наратив – це інтенціональний, послідовний, зв'язаний, подієвий, логічно організований дискурс, що відображає креативність автора і містить інтригу, а також надає якісну інформацію, яка переважає над кількісними фактами. Інтрига та креативність однозначно закладені в наведеному вище прикладі і становлять основні ознаки його наративності.

Отже, перелічимо ознаки наративності:

1) описовий інструментарій;
2) впевненість автора;

3) якісна інформація переважає над кількісними фактами;
4) наративна інтенціональність;
5) факти набувають подієвого статусу;
6) зрозумілість, доступність;
7) вияви креативності;
8) логіка;
9) інтрига;
10) естетичність;
11) фікціональність.

Ці ознаки притаманні наративності наукового дискурсу, але не завжди є обов'язковими. Ми вважаємо, що наявність хоча б декількох з них вже є підставою розглядати науковий дискурс з точки зору наративності. Зазвичай наявність подієвості у зв'язці з естетичністю вже суттєво відрізняють наративний науковий дискурс від звичних схем побудови наукового дискурсу. Чим більше ознак є в наявності – тим очевидніший наратив у науковому дискурсі.

Окрім спрямованості риторичних прийомів на результативність комунікативної події в цілому, вони також утворюють експресивно-емоційне тло дискусії, надаючи їй естетичної зорієнтованості. Для того, щоб створити експресивно-емоційне враження на адресата, у науковому дискурсі застосовують наведені вище характеристики наративності. Визначальним елементом наративності ми вважаємо створення експресивно-емоційного тла та естетичної зорієнтованості реципієнта.

Повертаючись до використання елементів наративності у назвах, розглянемо такий випадок:

"Why Can't I Color Outside the Lines? Have African-American Women Been Boxed In Stereotypical Roles in Film? A Historical Analysis."

Автор наукової праці Регіна Ф.Ньюкірк присвячує статтю расизму в кіноіндустрії. Як ще писати про кіно, про роль жінки у кіно – як не емоційно, експресивно, тобто наративно? Вся стаття є суцільним наративом міметичного типу, який ніби запрошує адресата стати не тільки глядачами, але й героями фільмів. В даній назві, крім інтриги, яку автор заклав за допомогою питального речення, спостерігаємо метафору: *color outside the lines*. Цей вираз має пряме значення *not being perfect at everything* (не бути неперевершеним у всьому). Проте в даному реченні є підтекст – мова йде про темношкірих актрис. За допомогою метафори створено естетична зорієнтованість реципієнта. Зміна стану виражена фразою have been boxed. Використання дієслова у часовій формі *Present Perfect* також сприяє реалізації наративності, адже дана часова форма виражає дію у минулому часі, яка має наслідки у теперішньому. Отже, можна зробити висновок, що використання метафори, питального речення та дієслова у часовій формі *Present Perfect* є інструментарієм наративності у наведеному прикладі. (13, с.191).

У книзі *"Sociolinguistics And Language Teaching"* за редакцією Сандри Ли Маккей та Ненсі Хорнбергер, яка видана у видавництві Університету Кембрідж (визнаний науковий видавець) також натрапляємо на ознаки наративності. Автори назвали підрозділ у наративному стилі: *"Now What? Final Reflections On Motivation"*. Задля

підтримки інтриги використано експресивне питальне речення. Подієві іменники *reflection, motivation* передають реципієнтові інформацію про перебіг події. Прикметник *final* відносимо до описового інструментарію, що значно посилює враження від події та надає експресивності її опису, а також імпліцитно передає зміну стану: якщо є остаточні відображення, то адресат припускає наявність попередніх. (10, с. 36)

Не лише гуманітарні науки збагачують та урізноманітнюють науковий дискурс шляхом застосування наративів. Книга з програмування *"Common LISP" автор Гай Л.*Стіл має заголовок розділу 22.1.1: *"What The Read Function Accepts?"* Наведене питальне речення сприяє пробудженню уяви реципієнта та зацікавленості. Інтенціональність наративу виражена через дане питальне речення, що спрямовує до потрібної відповіді та пробуджує зацікавленість предметом (14, с.510).

Науковий дискурс комп'ютерних студій також вартий уваги з точки зору експресивності та наративності викладу. На перший погляд, комп'ютерний дискурс лаконічний, логічний та регламентований. Проте саме серед "комп'ютерників" досить популярним є так званий комп'ютерний жаргон (2, с.75), який, безперечно, додає дискурсу експресивності та емоційності. Вираз *"angry fruit salad",* який у прямому сенсі має значення "злий фруктовий салат", на жаргоні компьютерників значить: "поганий дизайн інтерфейсу, який використовує забагато кольорів". Вираз експресивний, емоційний, а тому – наративний. Стаття під назвою *"Preattentive Barriers to Visual Search Growing In The Angry Fruit Salad"* Джефрі Абшера, присвячена комп'ютерному забезпеченню, впадає в око читачеві якраз завдяки своїй наративності. Автор порівнює невдалий "злий" фруктовий салат з невдалим занадто яскравим кольоровим інтерфейсом (9).

Стаття під *назвою "Bit rot: The Internet Never Forgets, Or Does It?"* на сайті *Aljazeera America*. *Technology* (17). Стаття, присвячена безпеці програмного забезпечення та даних, має наративну назву з елементами жаргону та запитання. *"Bit rot – the hypothetical disease of unused programs or features that stop working after enough time has passed, even if"nothing has changed". (http://dictionary.reference.com/browse/bit+rot) "Bit rot"* – це розмовний термін, що використовується в комп'ютерному середовищі, для позначення даних, що поступово розпадаються та зберігаються в медіасховищах або в програмах впродовж деякого часу. В англійській мові існує також слово *beetroot,* буряк українською. Слова *bit rot* та *beetroot* – омофони. В даному випадку експресивна емоційна складова наративності полягає у схожості звучання омофонів *bit rot* та *beetroot.*

"Turn Your Spaghetti Code Into Ravioli With Javascript Modules" (webconference. psu.edu, Jeremiah Orr, softwear developer, Spider Strategies, Inc) (12). Це назва вебконференції, яка присвячена мові програмування Ява Скріпт. Даний наратив виражений в імперативі, що насамперед має функцію інтенційності. Зміна стану відображена дієсловом *turn* – перетворювати. Використання жаргону *spaghetti code – code with a complex and tangled control structure, especially one using many Goto's exceptions, or other structures branching structures* (2, с.76). Їжа – це бенкет почуттів. Використання жаргону, що походить з назв продуктів харчування, неодмінно приверне увагу реципієнта до даного доробку, адже впливають первинні безумовні рефлекси людини – отримання насолоди від прийому їжі.

В науковому дискурсі існує цілий жанр, який тісно пов'язаний з наративами. Мова йде про жанр подяки *(acknowledgement)*. Подяка – це безперечно експресивний вираз почуттів автора. Жанр подяки дозволяє виявити міжособові стосунки й відображає власну персональну ідентичність, соціокультурні, контекстуальні та загальноприйняті цінності (11, с.19). Науковець Джіаноні (19) визначає три рушії, що спонукають подяку: рух відображення, рух подяки, рух анонсування. Він досліджує жанр подяки в англійських наукових книгах та відзначає поширення в них гіперболи, іронії та емоційності (19). За наявності зміни стану або події, жанр подяки можна вважати наративним, адже він перш за все слугує меті створити експресивно-емоційне тло дискурсу. Автор висловлює подяку, анонсує або відображає минулий досвід – все це насамперед задля створення необхідної емоційної складової. Розглянемо такий приклад:

"First and foremost, I must thank the many people in the Lisp community who have worked so hard to specify, implement, and use Common Lisp. Some of these have volunteered many hours of effort as members of ANSI committee X33J13. Others have made presentations or proposals to X3J13, and yet others have sent suggestions and corrections to the first edition directly to me. This book builds on their efforts as well as mine.

An early draft of this book was made available to all members of X3J13 for their criticism. I have also worked with the many public documents that have been written during the course of the committee's work (which is not over yet). It is my hope that this book is an accurate reflection of the committee's actions as of October 1989. Nevertheless, any errors or inconsistencies are my responsibility. The fact that I have made a draft available to certain persons, received feedback from them, or thanked them in these acknowledgments does not necessarily imply that any one of them or any of the institutions with which they are affiliated endorse this book or anything of its contents…" (14, c.15)

Основна ознака цього наративу – звичайно емоційний посил, який автор намагається успішно донести до аудиторії. Намагання реалізовано через використання багатого наративного інструментарію, як-от: послідовність (*first and foremost*, використання часових форм *Present Perfect, Past Simple,* вираз *an early draft of this book*); наративна інтенціональність (*I must thank*); впевненість автора (*It is my hope*), описовий інструментарій, *(worked so hard; some of these have volunteered many hours of effort, yet others, directly to me, as well as mine, accurate reflection, nevertheless, certain persons, necessarily imply, any one of them, any of the institutions*); використання артиклю *the* для посилення значення слів (*the many public documents*) – дуже багато документів. В даному випадку артикль слугує тією емоційною складовою, яка є ознакою наративності.

Наступний приклад подяки в хімічному науковому дискурсі характеризується емоційністю, яка виражена емфатичними конструкціями, що їх ми підкреслили:

I feel entitled to write this section with the intent of being comprehensive rather than succinct. It is the best opportunity I have to thank all of the people who have helped me throughout my graduate career, and probably the last good opportunity to express my gratitude, in writing, to the many individuals who have instructed and supported me throughout my formal education.

First, I shall thank my graduate advisor,George Whitesides. His outline system for constructing scientific papers, his interesting communicating scientific ideas to diverse

audiences, and his willingness to tackle some of the hardest problems in chemistry are aspects of George's leadership that I admire and plan to emulate in the future.

I thank Professors David Evans and Matthew Shair for serving on my graduate committee. I wish I had mustered the pluck to chat with them more often, but the conversations I did have were valuable. Professor Shair's interesting thioesters and origin-of-life chemistry overlapped favorably with several of my research projects, and his knowledge of the origin-of-life literature is impressive. It was a particular honor to teach alongside Professor Evans in Chem 30 at Harvard. His commitment to students is unrivaled, and the slides for his lectures are an academic treasure. I also had the privilege of serving as a teaching fellow for Professors Gavin MacBeath (in Chem 27) and Christina White (in Chem 30). I thank them both for these enjoyable experiences.

(http://blog.chembark.com/2015/03/19/thesis-acknowledgments/)

Тут ми фіксуємо: використання емоційних прикметників (*enjoyable, diverse, impressive, entitled)*, допоміжного дієслова do перед тематичним дієсловом; дієслова shall з ознаками модальної функції, артикля *the* (*the many individuals*) для підсилення значення іменника, емоційних дієслів (*feel, thank, wish, tackle, admire, emulate*), ідіоматичного виразу (*to master the pluck to chat with*), використання обороту *I wish* для висловлення шкодування.

При написанні подяки адресант перш за все виражає позитивні сильні емоції вдячності, які неможливо висловити, не використовуючи сильний емоційний інструментарій. Такі вислови, як: *our thanks goes to; we would not have a release without; with good humor and cheer, they took a rough draft and made it an infinitely better and more useful; contributed much; the work they have done will help many everywhere; his calm good cheer was a foundation on which we could build; the result of the efforts of dozens of individuals, who deserve special credit and recognition, we would like to acknowledge, who contributed substantially, to provide very capable and much needed assistance, we would not have had a release without him, participants deserve special recognition and thanks as well,* надзвичайно точно виражають подяку та слугують наративним інструментарієм.

Ще один приклад:

"The design and implementation of the first ten versions of X were primarily the work of three individuals: ... however, is the result of the efforts of dozens of individuals at almost as many locations and organizations. At the risk of offending some of the players by exclusion, we would like to acknowledge some of the people who deserve special credit and recognition for their work on Xlib. Our apologies to anyone inadvertently overlooked.

Our thanks goes to Ron Newman, who contributed substantially to the design and implementation of the Version 11 Xlib interface.

Our thanks also goes to Ralph Swick who kept it all together for us during the early releases. He handled literally thousands of requests from people everywhere and saved the sanity of at least one of us. His calm good cheer was a foundation on which we could build.

Our thanks also goes to Todd Brunhoff who was "loaned" to Project Athena at exactly the right moment to provide very capable and much needed assistance during the alpha and beta releases. He was responsible for the successful integration of sources from multiple sites; we would not have had a release without him.

Our thanks also goes to Al Mento and Al Wojtas of Digital's ULTRIX Documentation Group. With good humour and cheer, they took a rough draft and made it infinitely better and more useful document. The work they have done will help many everywhere. We also would like to thank Hal Murray and Peter George who contributed much by proofreading the early drafts of this document…

The alpha and beta test participants deserve special recognition and thanks as well." (15, c.24).

Особливу роль для наративізації даного дискурсу відіграють якісні прикметники та прислівники, що характеризують іменники та прикметники, дієслова та прислівники: *primarily, substantially, special, inadvertently, successful, infinitely better, more useful.* Вони істотно підвищують градус емоцій, тобто надають дискурсу естетичності. Засоби вираження кількості: *much, many, a lot, a great deal, a large amount, a great number, a great variety, a wide range, plethora* у жанрі подяки зазвичай посилюють значення наукового доробку та внеску усіх причетних й посилюють емоційність адресанта.

Використання ідіом та гіпербол завжди пожвавлює дискурс. Ідіома *to save the sanity* в наведеному прикладі надзвичайно точно описує той обсяг матеріалу, який було оброблено (аж до втрати свідомості) та однозначно є атрибутом наративу в дискурсі, що естетично відрізняє наративний дискурс від ненаративного.

Іноді, такий жанр, як передмова, може бути наративним і виконувати естетичну функцію. Перед тим, як викласти основний науковий матеріал, автор ніби зацікавлює адресата. В наступному прикладі автор використовує прийом порівняння оперативної системи з давнім другом:

When choosing between two evils, I always like to try the one I've never tried before.
Mae West

An operating system is like an old friend. You may be in daily contact with him or only see him occasionally. Over the years, a firm bond of friendship develops. You come to realize that he is not perfect, and still you feel comfortable with his idiosyncrasies. In short, you accept him for what he is.

VMS, the operating system currently used by more than 80 percent of Digital Equipment Corporation VAX processors, is an old friend to many of us. Rapid changes in both the hardware and software marketplace, however, could threaten this friendship. Innovative hardware architectures using RISC technology, vectorization, pipelining, and multiprocessors are invading the turf traditionally held by VAX/VMS machines, from single-user workstations right up to the large VAXclusters.(7, c.9)

В даному прикладі порівняння виконує задачу спрощення сприйняття за рахунок створення конкретного образу. Створення зорового, слухового та інших образів діють на почуття адресата. Паралель зі щоденними атрибутами наближає науковий образ до звичайного щоденного витвору, що значно розширює вектор орієнтування адресанта, можливу аудиторію, зацікавлює більшу кількість адресатів. Пізнавальна функція тут виконується через порівняння. Завдяки використанню порівняння дискурс набуває наративності, а це, в свою чергу, надає естетичності науковому дискурсу.

Естетична настанова в науковому дискурсі відіграє надважливу роль в сучасній лінгвістиці. Завдяки естетичності у адресата є можливість поглянути на наукові

доробки не лише під прямим кутом, буквально, у двох вимірах за декартовою системою координат. Ми воліли б порівняти естетичну настанову в науковому дискурсі з 3, 4, 5d кіносистемами. Залучення до перегляду фільмів інших органів почуттів (які, разом з інформацією від очей, створюють у мозку цілісну картину світу розміром більшим ніж 2d) забезпечує новизну та більшу передачу вихідної інформації. Глядача привертають у кінотеатри об'ємною картинкою, ароматами тощо. Учені запрошують у світ науки, використовуючи естетичність наративів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ільченко О.М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу– Київ, 2002
2. Ільченко О.М. Англійська мова для науковців / О.М. Ільченко – Київ, 1996. – 241с.
3. Шмид В. Нарратология / В.Шмид //2е изд., испр. и доп. – М.:Языки славянской культуры, 2008. – 304с.
4. Яхонтова Т.В. Жанри первинної наукової комунікації: сучасні тенденції розвитку / Т.В. Яхонтова – Наук.вісн. Дрогобиць. Держ. Пед. Ун-ту. Сер. «Філол.Науки» (мовознавство). Дрогобич, 2014. – с.135-140
5. Яхонтова Т.В. Жанрові характеристики сучасного англомовного наукового журналу / Т.В. Яхонтова – Наук.вісн.міжнар.гум.ун-ту.сер.Філологія, 2014. – №10 том 1 – с.213 – 217
6. Яхонтова Т.В. Лінгвогенологія сучасної науки / Т.В.Яхонтова // автореферат – Київ, 2014. – с.36
7. E. Bourne Philip. UNIX for VMS Users / Philip E. Bourne – Digital Press/ Prentice – Hall International Edition, 1990 – p.368
8. Gottschall Jonathan. The Storytelling Animal: How Stories Make Us Human / Jonathan Gottschall – Marimer Books, USA, 2013 – p.272
9. Jeffrey Absher. Preattentive Barriers To Visual Search Growing In The Angry Fruit Salad – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://shrike.depaul.edu/~jabsher/hci450/angry_fruit_salad.html
10. Lee Mckay Sandra and H.Hornberger Nancy. Sociolinguistics And Language Teaching / Sandra Lee Mckay and Nancy H. Hornberger// Cambridge Applied Linguistics – Cambridge University Press, 1996 – p.484
11. Kuhi Davud and Rezaei. An Analysis of Generic Features of Acknowledgements in Academic Writing: Native Speakers of English vs. Non-Native (Iranian) / Davud Kuhi and Shirin Rezaei // International Journal of English Linguistics – Vol.4, No.1 – Canadian Center of Science and Education, 2014 – p.19 – 43
12. Orr Jeremiah. Turn Your Spaghetti Code Into Ravioli With Javascript Modules / Jeremiah Orr – [електронний ресурс] –режим доступу: http://webconference.psu.edu/agenda/sessions/turn-your-spaghetti-code-ravioli-javascript-modules
13. F.Newkirk Regina. Why Cant I Color Outside The Lines? Have African-American women Been Boxed In Stereotypical Roles in Film? A Historical Analysis / Regina F.Newkirk// The 21 Annual College of Communications Research Symposium

14. L.Steele Guy. Common LISP/ Guy L.Steele JR – Digital Press – USA, 1990 – p.1029
15. W.Scheifler Robert and Gettys James. X Window System / Robert W.Scheifler and James Gettys // Third edition – Digital Press – USA, 1992 – p. 999
16. Prince G. Dictionary of Narrotology / Gerald Prince. – University of Nebrasca Press: Lincoln and London, 2003. – 126p.
17. Rhian Sassen . Bit Rot: The Internet Never Forgets, Or Does It? / Rhian Sassen – [електронний ресурс] –режим доступу: http://america.aljazeera.com/articles/2014/3/18/bit-rot-the-internetneverforgetsaordoesit.html
18. Routledge Encyclopedia of Narrative Theory/ Edited by David Herman, Manfred Jahn and Marie-Laure Ryan // Routledge Taylor and Francis Group. London and New York, 2008. – 718p.
19. Giannoni D.S. Worlds Of Gratitude: A Contrastive Study Of Acknowledgement Texts In English And Italian Research Articles. Applied Linguistics, 2002 –31p – [електронний ресурс] –режим доступу: http://dx.doi.org/101093/applin/23.1.1

Стаття надійшла до редакції 10.09.2015 р.

Shelkovnikova Z.B., PhD student,
Research and Educational Center of Foreign Languages NAS of Ukraine, Kyiv

THE ESTHETIC NATURE OF GENRES IN SCIENTIFIC DISCOURSE

The present paper addresses scientific discourse in light of narrative paradigm. In particular, we reveal the emotional constituent of the scientific discourse expressed through narratives. Narratives considerably expand the target audience to meet the demands of the modern global society. The esthetic function of narratives results in overall audience-friendly presentation and ~~the~~ efficient information decoding. We consider the esthetic element to personalize and also to determine the narrativity in the scientific discourse.

Keywords*: esthetic, acknowledgement, narrative, narrativity, narrative discourse, non-narrative discourse, scientific discourse, preface.*

Шелковникова З.Б., асп.,
Центр научных исследований и преподавания иностранных языков
НАН Украины, г. Киев

ЭСТЕТИЧЕСКАЯ УСТАНОВКА НАРРАТИВА В ЖАНРОСФЕРЕ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ

В статье рассмотрен научный дискурс в парадигме нарративного подхода. В частности, определяются признаки эмоциональной составляющей научного дискурса, выраженные с помощью эстетической установки нарративов. Нарративы значительно расширяют ориентационный простор реципиента, что отвечает требованиям современного глобализированного общества. Эстетическая установка нарративов обуславливается ориентацией на адресата, а также облегчением декодирования информации. Эстетичность – именно та составляющая, которая персонализирует дискурс, а также отличает наративный дискурс от ненаративного.

Ключевые слова*: эстетичный, жанр благодарности, нарратив, нарративность, нарративный дискурс, ненарративный дискурс, научный дискурс, предисловие.*

УДК 811.161.2’246.2’27:35.08

Шелудько В. Л., асп.,
Інститут української мови НАН України, м. Київ

МОВНІ ВПОДОБАННЯ ДЕРЖСЛУЖБОВЦІВ-БІЛІНГВІВ – МЕШКАНЦІВ КИЄВА

Проаналізовано попередні результати соціолінгвістичного анкетування 120-ти державних службовців, які позиціонують себе як координативні білінгви і мешкають у Києві. Схарактеризовано мовну поведінку зазначених фахівців за умов вимушеного українсько-російського білінгвізму, визначено їхню мовну самоідентифікацію. Досліджено співвідношення реального та бажаного використання мов у державному управлінні. На основі порівняння даних з іншими опитуваннями, що проводилися у Києві, з’ясовано важливість знання державними службовцями української, російської та іншої іноземної мов.

Ключові слова*: білінгвізм, рідна мова, мовна поведінка, мовні преференції, мова усного професійного спілкування, мова письмового професійного спілкування.*

Держслужбовці є публічними людьми, які постійно ведуть відкритий діалог з українським суспільством. Питання їх професійної комунікації активно вивчають українські фахівці з державного управління, зокрема в таких напрямах: проблеми комунікативної діяльності в державному управлінні та підготовки до неї (Н. М. Драгомирецька, С. К. Хаджирадєва); формування та розвиток мовної особистості держслужбовця (Т. В. Філіпова); культура мови держслужбовців у професійній діяльності (О. М. Козієвська, О. Л. Приходько). В українському мовознавстві частково досліджено проблеми мовленнєвого етикету в державній службі та культури мови в контексті загальної культури (І. М. Плотницька), питання комунікативного навчання державних службовців іноземної мови (О. О. Гаврилова), орфоепічні та акцентуаційні огріхи в усному діловому мовленні державних службовців (Л. М. Михайлень) тощо. Як бачимо, це проблеми суто лінгводидактичні та спрямовані на покращення культури українського мовлення публічних виступів і повсякденного усного та письмового спілкування з урахуванням офіційно-ділової специфіки їхньої діяльності. Проте мовна поведінка та самоідентифікація українських державних службовців як комплексна проблема, їхні мовні преференції поки що залишалися поза увагою українських соціолінгвістів.

У російському мовознавстві відоме дослідження М. М. Панової «Языковая личность государственного служащего: дискурсивная практика, типология, механизмы формирования» [2], методику якої можна використати лише частково, оскільки в українських умовах проблема ускладнюється вимушеною українсько-російською двомовністю.

Метою нашої статті є аналіз мовної поведінки державних службовців, які позиціонують себе як координативні білінгви (відповідь на питання анкети про ступінь володіння українською та російською мовами – «володію вільно»).

Ми провели анонімне анкетування за допомогою стихійної вибірки серед державних службовців Києва і Полтавської області та виокремили з усієї кількості опитаних

120 перших анкет за такими параметрами: 1) мешканці столиці; 2) особи, які вказали на вільне володіння українською та російською мовами. Перший параметр для нас важливий тим, що в Києві мешкають вихідці з різних областей (міст, сіл та інших населених пунктів) України та навіть інших країн «з різними мовними ситуаціями» [3, с. 39]. У столиці відбувається симбіоз мовних практик носіїв різних мов, зокрема української та російської. Кожний із держслужбовців у процесі здійснення своїх безпосередніх посадових обов'язків вільно оформлює адекватними засобами будь-якої мови необхідні поняття.

Рівень володіння мовами великою мірою пов'язаний із загальним рівнем освіти. Серед опитаних державних службовців, які вказали на вільне володіння українською та російською мовами, одну вищу освіту мають 67 осіб (55,8 %): 9 (13,4 %) – філологічну, 12 (17,9 %) – юридичну та 46 (68,7 %) – іншу, з яких 5 осіб (7,5 %) з науковим ступенем; дві вищі освіти – 52 особи (43,4 %): 45 (86,5 %) – у сфері державного управління, з яких 11 осіб (21,2 %) з науковим ступенем, тільки середню освіту – має лише 1 особа (0,8 %).

Важливим є усвідомлення державним службовцем того, яка мова для нього рідна (таблиця 1). Ми можемо говорити, що для багатьох українців рідна мова – це скоріше громадянська позиція, ніж реальна мовна поведінка [3, с. 190]. Українці, зокрема й держслужбовці, не лише прагнуть захистити своє мовне та культурне середовище заявами про те, що українська мова є для них рідною, але й доповнюють відповіді на деякі відкриті питання патріотичними гаслами: «Слава Україні!», «Єдина країна!», «Одна мова! Одна держава! Одна нація!», а також коментарями щодо переосмислення значення української мови після подій 2014 р. Українську мову загалом визнають рідною 72,5 % державних службовців, що належать до аналізованої групи мовців. Найвищий відсоток тих, хто визнав українську мову рідною, серед осіб середнього віку від 36 до 50 років (75,7 %), найнижчий – серед осіб старшого віку (старші 50 років – 67,6 %), які не змінили своїх поглядів на визначення рідної мови й називали рідною мову їхнього постійного спілкування в родині та за різних побутових неофіційних ситуацій. Важко визначитися представникам молодшої вікової категорії (22 – 35 років), які частіше залишали питання без відповіді або обирали подвійну мовну ідентифікацію. Хоча якщо взяти до уваги попередні дані анкетування киян Інститутом української мови НАН України, проведені у 2013 р. [4, с. 43] та дані репрезентативного всеукраїнського опитування у межах міжнародного дослідницького проекту «Регіон, нація і так далі. Міждисциплінарна і транскультурна реконцептуалізація України» (березень 2013 р.) [1, с. 71], то побачимо, що серед усіх вікових категорій держслужбовців значно вищий відсоток (приблизно на 10 і 7 % відповідно) тих, хто визнає рідною українську мову порівняно з киянами різного віку та рівня освіти загалом.

Таблиця 1.

Рідна мова державних службовців різних вікових груп

Рідна мова	Вік інформантів				Загалом
	22 – 35 років	36 – 50 років	Більше 50 років	Не вказали вік	
Українська	32	28	23	4	87
	71,1%	75,7%	67,6%		72,5%
Російська	7	6	8	-	21
	15,5%	16,2%	23,6%		17,5%
Обидві	3	2	2	-	7
	6,7%	5,4%	5,9%		5,9 %
Інша	-	-	1	-	1
			2,9%		0,8%
Без відповіді	3	1	-	-	4
	6,7%	2,7%			3,3%
Загалом	45	37	34	4	120
	100%	100%	100%		

Усне професійне спілкування здійснюється залежно від мовного режиму установи, вимог безпосереднього керівництва, мови співрозмовників (громадян України, які звертаються до установи) та власних мовних уподобань. За даними таблиці 2, найвищий відсоток спілкування державних службовців українською мовою на засіданнях (80 %) та з начальником (75,9 %), що зумовлено вимогою безпосереднього керівника та правилами установи щодо використання мови під час публічних і закритих заходів. Найнижчий відсоток комунікації українською мовою у процесі професійного спілкування з відвідувачами (60,8 %). Відсоток державних службовців, які спілкуються з колективом українською мовою (70 %), зумовлений мовою освіти, установи, комфорту та лояльністю до тієї чи тієї мови, оскільки за умов неофіційного спілкування цей показник падає тільки до 62,5 % внаслідок інерційної умови [5, с. 146], [6, с. 15], бо кількість держслужбовців, які спілкуються в родині та в інших комунікативних ситуаціях українською мовою ще менша: з матір'ю – 50,8 %, з батьком – 41,6 %, з чоловіком / дружиною – 40,8 %, з дітьми, сусідами та у магазині – 44,2 %, з іншими родичами – 40,9 %, у поліклініці – 43,3 %. Інерційна умова полягає у тому, що держслужбовці, які встановили контакт українською мовою чи то добровільно, чи то відповідно до мовного режиму установи, будуть продовжувати спілкування за інерцією (звичкою) цією мовою навіть за межами установи. Б. Спольські у праці «Hebrew language revitalization within a general theory of second language learning» 1991 р. назвав таке явище інерційною умовою, пояснивши його на прикладі дітей, які вивчають у школі іврит [5, с. 146]. Він зазначає, що це явище сприяє поширенню мови внаслідок її механічного використання спочатку в межах установи, а потім і за її межами.

Як бачимо, серед держслужбовців поки що частина тих, хто спілкується вдома українською, значно менша від відсотка тих, хто лише нею спілкується на роботі чи то за офіційних, чи то за неофіційних умов. Якщо поглянемо на відсоток осіб, для

яких мовою комфорту є українська (38,4 %), то стане зрозумілим, що інерційна умова зберігається за рахунок тих, хто може обирати мову спілкування (45,8 %).

Таблиця 2.

Мова усного професійного спілкування

		Українська	Російська	Залежно від ситуації	Без відповіді
З колективом	Реально	84	10	25	1
		70 %	8,4 %	20,8 %	0,8 %
	Бажано	91	-	26	3
		75,9 %		21,6 %	2,5 %
З начальником	Реально	91	9	19	1
		75,9 %	7,5 %	15,8 %	0,8 %
	Бажано	94	-	23	3
		78,3 %		19,2 %	2,5 %
З відвідувачами	Реально	73	2	44	1
		60,8 %	1,7 %	36,7 %	0,8 %
	Бажано	82	-	35	3
		68,3 %		29,2 %	2,5 %
На засіданні	Реально	96	3	15	6
		80 %	2,5 %	12,5 %	5 %
	Бажано	97	-	17	6
		80,9 %		14,1 %	5 %

Державні службовці одностайно підтримують (за винятком 2,5 – 5 %, які не визначилися зі своїми прагненнями (таблиця 2)), що професійна комунікація повинна здійснюватися або тільки українською (з відвідувачами – 68,3 %, колективом – 75,9 %, начальником – 78,3 %, на засіданні – 80,9 %), або українською та російською (з відвідувачами – 21,6 %, колективом – 19,2 %, начальником – 29,2 %, на засіданні – 14,1 %). На нашу думку, це можна розцінювати, як бажання позбутися російської мови у найважливішій сфері розбудови української державності на тлі суспільно-політичних подій – сфері державного управління. І хоча тяжіння до двомовності ще залишається, є позитивні тенденції до розвитку української мови у зв'язку з відсутністю бажання держслужбовців – учасників комунікативної взаємодії державного рівня – створювати російську монолінгвальність.

Вибір мови письмового професійного спілкування пов'язаний з необхідністю ведення документації (97,5%) державною мовою згідно зі статтею 10 Конституції України та іншими нормативно-правовими актами. Проте в жодному акті не йдеться, що держслужбовець зобов'язаний здійснювати письмову комунікацію державного та недержавного рівня виключно українською. Деякі державні службовці (2,5 %) вказують в анкетах (таблиця 3), що використовують тільки російську мову для різних видів письмового спілкування. Це не може бути викликано необхідністю спілкування з громадянами, які звертаються російською мовою (згідно зі статтею 6 Закону України

«Про звернення громадян» державному службовцю бажано надавати відповідь мовою звернення), оскільки в Україні білінгвальна ситуація (на що вказує показник використання української мови у процесі письмової комунікації (75,9 %)). Тому вважаємо, що безальтернативне послуговування російською мовою під час письмового спілкування пов'язане з особистими вподобаннями мовця і скоріше за все відбувається з колегами за неофіційних умов, зокрема у мережі Інтернет.

У зв'язку з необхідністю листування з представниками інших країн і закордонних установ (зокрема, не тільки російською мовою, а й англійською, німецькою тощо) або підготовки виступів на європейських заходи, де однією з офіційних мов є російська, залежно від ситуації для ведення документації (1,7 %) та інших видів письмового спілкування (15,8 %) використовують не тільки українську та російську, а ще й англійську, німецьку та інші. Варто зазначити, що державні службовці, крім української та російської мов, можуть передбачати й інші, коли відповідають на питання «залежно від ситуації». На це вказує те, що багато державних службовців є не двомовними, а багатомовними (часто спілкуються з колегами з-за кордону – 20,8 %, рідко – 36,7 %), оскільки усі офіційні папери у тому числі й листи у державі, згідно з законодавством України, мають бути українською мовою, за винятком тих територій, де визнані регіональні мови.

Таблиця 3.

Мова письмового професійного спілкування

		Українська	Російська	Залежно від ситуації	Без відповіді
Ведення документації	Реально	117	-	2	1
		97,5 %		1,7 %	0,8 %
	Бажано	115	-	3	2
		95,8 %		2,5 %	1,7 %
Інші види письмового спілкування	Реально	91	3	19	7
		75,9 %	2,5 %	15,8 %	5,8 %
	Бажано	94	-	21	5
		78,3 %		17,5 %	4,2 %

За даними щодо бажаності мови професійного спілкування (таблиця 3) ми бачимо, що відсоток тих, хто бажає вести документацію та письмове спілкування різними мовами «залежно від ситуації», більший від тих, хто це реально робить.

Знання української мови для державного службовця – це загальноприйнята вимога, яку визнають 98,3 % опитаних держслужбовців, а 1,7 % – утримуються від відповіді. Ці дані є співмірними з даними опитування, проведеного у березні 2013 р. серед громадян України, які не є державними службовцями [1, с. 77]. Крім того, Ю. Бестерс-Дільгер зазначає [1, с. 76], що у грудні 2006 р. командою на чолі зі швейцарським славістом Ульріхом Шмідом з університету Санкт-Галлен було проведено

опитування про обов'язковий іспит з української мови для кожного державного службовця, у результаті якого були відповіді «так» – 50,9 %, «ні» – 34,5 %. На разі такого іспиту державні службовці не складають. Згідно з пунктом 1.6 Загального порядку проведення іспиту для кандидатів на заміщення вакантних посад відбувається тільки перевірка та оцінювання їхніх знань Конституції України, законів України «Про державну службу» та «Про запобігання корупції», а також законодавства з урахуванням специфіки функціональних повноважень відповідного державного органу та структурного підрозділу. При цьому в Загальному порядку не вказано, якою мовою має відбуватися складання іспиту. Навіть у Законі України «Про державну службу» немає вимоги щодо знання держслужбовцями української мови. Усі умови проведення конкурсу в окремому державному органі відповідно до пункту 5 Загального порядку визначають керівники, які призначають на посади та звільняють з посад державних службовців, зокрема і питання про складання іспиту якоюсь конкретною мовою.

Для врахування мовних преференцій державних службовців ми дали напіввідкрите питання: чи повинен державний службовець володіти українською мовою на високому рівні? Кожний держслужбовець мав змогу написати свій коментар з настановою, побажанням, зауваженням чи якимось запереченням. Усі коментарі подані у довільній формі, які можна узагальнити так: 1) *це свідчення відповідного рівня освіти та професійної компетенції;* 2) *українська мова – державна мова, мова народу серед якого здійснюю посадові обов'язки;* 3) *це вимога законодавства України;* 4) *сприяє поширенню літературної мови, створює критичну масу носіїв мови;* 5) *з метою належного виконання службових обов'язків;* 6) *офіційні документи мають бути ідеальні;* 7) *тому що суржик на державному рівні – сором;* 8) *чиновник повинен володіти офіційною мовою;* 9) *громадянин України повинен володіти мовою країни, в якій живе;* 10) *без цього неможливо працювати з законодавством;* 11) *«а як може бути інакше?!!»;* 12) *мова визначає духовний потенціал людини, для державного службовця – професіоналізм, вміння точно, лаконічно і доступно доводити свою думку;* 13) *бо державний службовець є представником держави;* 14) *це обов'язок кожного українця, який себе поважає;* 15) *будь-який державний службовець в очах громадянина уособлює державу, українська є державною* тощо.

Аналогічні питання стосувалися також російської та інших іноземних мов. Щодо російської мови, то, за даними нашого дослідження, 70 % держслужбовців аналізованої групи вважає, що державний службовець повинен володіти російською мовою на високому рівні, 22,5 % – не вбачають у цьому необхідності, відповідаючи на питання «ні», 7,5 % – утримуються. Ці дані досить близькі до результатів опитування березня 2013 р., які засвідчують, що в Києві серед громадян України, які не є держслужбовцями, 66,3 % згодні з тим, що державний службовець повинен узагалі володіти російською мовою, а 1,7 % – не згодні з цим [1, с. 77]. Тому, хоч наш і показник сягає 70 %, ніхто з державних службовців не вважає, що гарні знання російської мови можуть замінити знання української.

Серед тих, хто відповів, що держаний службовець повинен володіти російською мовою на високому рівні, подають такі коментарі: 1) *для підвищення загального культурного рівня;* 2) *російська мова – близька, як би там не було, нею володіють чи не*

половина українців; 3) *як однією з іноземних мов, а також для спілкування з російськомовними громадянами України;* 4) *тому що це мова міжетнічного спілкування;* 5) *будь-якою мовою варто володіти на високому рівні;* 6) *адже держава спрямовує і забезпечує функціонування російської мови і мов національних меншин;* 7) *лише в місцях компактного проживання російськомовного населення;* 8) *чим більше мов, тим краще;* 9) *для спілкування з тими, хто не розуміє українську мову;* 10) *володіння будь-якою мовою є важливим показником розумового розвитку людини та її культурного розвитку;* 11) *тому що часто документи приходять російською мовою, і відповіді потрібно готувати теж російською мовою;* 12) *говорити суржиком на державному рівні – соромно;* 13) *для багатьох держслужбовців російська мова – рідна;* 14) *бо це мова найближчого ворога;* 15) *«тому що історично вихід з СРСР поклав певний відбиток»;* 16) *«а як може бути інакше?!!»* тощо.

Серед тих, хто відповів, що державний службовець не повинен володіти російською мовою на високому рівні подають такі коментарі: 1) *державною мовою є українська;* 2) *«а навіщо?»;* 3) *але для загального розвитку це потрібно;* 4) *але може використовувати її у власному (особистому) спілкуванні;* 5) *у професійній діяльності це майже не потрібно; б) може, але не зобов'язаний;* 7) *тому що робота цього не вимагає;* 8) *немає значення, яку з іноземних мов ти знатимеш;* 9) *краще вчити англійську;* 10) *російська мова – мова однієї з національних меншин, знати мови усіх національних меншин – неможливо.*

Зазначені коментарі свідчать про тенденцію визнання російської мови іноземною попри те, що багато респондентів (70 %) вважають, що російську мову державний службовець повинен знати на високому рівні.

На питання «Чи повинен державний службовець володіти іноземною мовою на високому рівні?» «так» відповіли – 78,3 % опитаних, «ні» – 12,5 %. Прихильники того, що державний службовець зобов'язаний знати іноземну мову, переважно підкріплюють своє твердження коментарем про європейський курс нашої держави і необхідність знання англійської та ще хоча б однієї європейської мови.

Якщо порівняти відсоток тих, хто вважає за необхідне для держслужбовця вільно володіти російською мовою (70 %), і тих, хто вважає, що держслужбовець має вільно володіти іншою іноземною мовою (78,3 %), то стане очевидним, що престиж російської мови зменшується.

Отже, у процесі виконання службових обов'язків державні службовці – вихідці з усіх областей України та інших країн – використовують українську та російську мови, проте показник використання першої за умов письмового професійного спілкування значно вищий за показник за умов усного професійного спілкування, що зумовлено Конституцією та іншими законами України. Мова реального та бажаного усного професійного спілкування засвідчує небажання державних службовців створювати російську одномовність у державному управлінні. Вони усвідомлюють конфліктний характер конкуренції української та російської мов на території України та прагнуть захистити своє мовне середовище заявами про те, що українська мова є рідною. Проте їхні мовні практики часто суперечать громадянській позиції, коли йдеться про комфортність використання мови. Сучасний український держслужбовець розуміє

важливість володіння українською мовою на високому рівні, хоча й перебільшує вагу такого знання російської мови як іноземної, особливо з метою спілкування з громадянами України, що є негативним для збереження стабільної мовної ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бестерс-Дільгер Ю. Українська, російська та англійська мови у сприйнятті українців (на матеріалі всеукраїнського опитування 2013 року) [Текст] / Ю. Бестерс-Дільгер // Укр. мовознавство. – 2014. – № 1(44). – С. 71–81. – ISSN 0320-3077.
2. Панова М. Н. Языковая личность государственного служащего: дискурсивная практика, типология, механизмы формирования [Текст] : дис... д-ра филол. наук : 10.02.01 / М. Н. Панова; Рос. ун-т дружбы народов. – Москва, 2004. – 393 с.
3. Соколова С. Типи мовної поведінки в сучасному слов'янському білінгвальному мегаполісі [Текст] / С. Соколова, В. Труб, Л. Масенко, О. Данилевська, О. Руда // Слов'янські обрії: доп. XV Міжнар. з'їзду славістів / НАН України, Укр. ком. славістів, Нац. б-ка України м.. В.І. Вернадського. – Київ, 2013. – Вип. 6, ч. 1. Мовознавство. – С. 173–196.
4. Соколова С. Основні типи мовної поведінки киян (за даними анкетування) [Текст] / С. Соколова // Укр. мова. – 2013. – № 2. – С. 38–55. – ISSN 1682-3540.
5. Spolsky B. Hebrew language revitalization within a general theory of second language learning [Текст] / B. Spolsky // The influence of language on culture and thought: Essays in honor of Joshua A. Fishman's sixty-fifth birthday. / ed. by R. L. Cooper; B. Spolsky. – Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 1991. – P. 137–156. – ISBN 3-11-012806-3.
6. Spolsky B. Lenguage menegment [Текст] / B. Spolsky. – Cambridge, 2009. – 308 p. – ISBN 13-978-0-521-51609-9.

Стаття надійшла до редакції 08.10.2015 р.

Шелудько В. Л., асп.,
Институт украинского языка НАН Украины, г. Киев

ЯЗЫКОВЫЕ ПРЕДПОЧТЕНИЯ ГОССЛУЖАЩИХ-БИЛИНГВОВ – ЖИТЕЛЕЙ Г. КИЕВА

Проанализированы предварительные результаты социолингвистического анкетирования 120-ти государственных служащих, которые позиционируют себя как координативные билингвы и живут в Киеве. Охарактеризовано языковое поведение указанных специалистов в условиях вынужденного украинско-российского билингвизма, определена их языковая самоидентификация. Исследовано соотношение реального и желаемого использования языков в государственном управлении. На основании сравнения данных с другими опросами, которые проводились в Киеве, выяснена важность знания государственными служащими украинского, русского и другого иностранного языков.

Ключевые слова: *билингвизм, родной язык, языковое поведение, языковые преференции, язык устного профессионального общения, язык письменного профессионального общения.*

Sheludko V. L., PhD student,
Institute of the Ukrainian Language of NAS of Ukraine, Kyiv

LANGUAGE PREFERENCES OF PUBLIC SERVANT-BILINGUALS (INHABITANTS OF KYIV)

It was analysed previous results of the sociolinguistic questioning of 120 public servants that determine themselves as coordinate bilinguals and that live in Kyiv city. It was characterized public servants' language behaviour subject to necessary Ukrainian-Russian bilingualism, it was defined their language identity. It was researched the correlation of the real and desirable language usage in the public administration. It was revealed the importance of public servants' knowledge of Ukrainian, Russian and other foreign languages that were based on the comparison of data to another Kyiv questionings.

Keywords*: bilingualism, native language, language behaviour, language preferences, language of the oral professional communication, language of the written professional communication.*

УДК 811.112.2'42

Щербак О. М., асп.,
Ніжинський державний університет ім. Миколи Гоголя

ЛІНГВОРИТОРИЧНА СТРАТЕГІЯ ВПЛИВУ В НІМЕЦЬКОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-НОВИНАХ

У статті виокремлено лінгвориторичну стратегію впливу, задіяну в німецькомовних інтернет-новинах, яка реалізується присудками на позначення дефіциту базових потреб.

Ключові слова: *лінгвориторична стратегія впливу, тактика ідентифікації, квантитативно-ідентифікаційна тактика, локативна тактика, проспективна тактика.*

Тексти інтернет-новин слугують засобом впливу на аудиторію, а тому їх вивчення неможливе без звернення до риторики як науки про ефективну комунікацію і способи її успішної реалізації, які включають етос, логос і пафос [1, с. 28], що визначає *актуальність* пропонованої статті.

Наукова новизна розвідки полягає у встановленні способів текстового втілення лінгвориторичного впливу у текстах новин. Найбільш важливою для німецькомовних інтернет-новин є апеляція через пафос, який в Античності визначався як спосіб емоційного впливу на аудиторію [1, с. 29]. При лінгвориторичному дослідженні, яке полягає у виявленні зв'язку риторичних та мовних аспектів текстотвірного процесу [4, с. 6], ми враховуємо сучасну трансформацію античного розуміння пафосу у способи апеляції, спрямовані на емоції та потреби людини: фізіологічні, безпеки, належності, репутації, самоактуалізації [5, с. 77].

У цій статті розглядається лінгвориторична стратегія впливу до фізіологічних потреб, які полягають у нестачі їжі та дефіциті чистого повітря [5, с. 63].

При вивченні способів текстового втілення лінгвориторичної стратегії впливу на фізіологічні потреби спираємося на п'ять риторичних канонів текстопобудови: відбір

аргументів (інвенція), їх розташування (диспозиція), вербальна орнаментація (елокуція), запам'ятовування (меморіа) і проголошення (актіо) [1, с. 35 − 36]. При цьому враховуємо, що на етапі інвенції обирається стратегія як план реалізації авторської інтенції [3, с. 104] вплинути на базові потреби людини. На етапі диспозиції обрана стратегія втілюється в окремих блоках повідомлень: заголовку, вступі, блоці головної події і заключному абзаці [2, с. 79 − 86]. На етапі елокуції стратегія визначає вибір предикатів та предикативних груп на позначення голоду, напр., *hungern* «голодувати», *an Hunger leiden* «страждати від голоду», та негативного впливу забрудненого повітря на здоров'я людини: *eine heimtückische Auswirkung haben* «мати підступний вплив», *Infarkte verursachen* «спричинити інфаркт», *Depressionen auslösen* «призвести до хвороб», *Alterung beeinflussen* «впливати на старіння».

Вказані предикати підпорядковують залежні одиниці, вибір яких визначається трьома тактиками: *ідентифікації, локативною* та *проспективною*.

У текстах цієї тематики задіяні тактики *ідентифікації експерієнцерів*, тобто осіб, які зазнають впливу [6, с. 369 − 495] внаслідок незадоволення фізіологічних потреб, *джерела забруднення* та *квантитативно-ідентифікаційна.*

Тактика ідентифікації експерієнцерів реалізується загальними іменниками *Kinder, Bewohner, Menschen*. Тактика ідентифікації джерела забруднення передбачає вживання загальних іменників на позначення причин виникнення дефіциту потреби одиницями *Feinstaub, Autos, Fabriken*. Квантитативно-ідентифікаційна тактика реалізується сполученням числівників із загальними іменниками на позначення кількості людей, які відчувають дефіцит потреби: *eine Million Menschen, Millionen Indianer*. Локативна тактика зумовлює вживання топонімів на позначення місця перебування осіб, чиї фізіологічні потреби не задовольняються: *Syrien, Sudan.* Проспективна тактика спрямована на позначення можливих наслідків незадоволення фізіологічних потреб, представлених хворобами: *Asthma, Herzinfarkt*. Зазначені тактики взаємодіють, утворюючи дуальний та тріадний варіанти текстотворення.

За дуального варіанту текстопобудови *квантитативно-ідентифікаційна тактика* поєднується у текстах про нестачу їжі з *локативною* у блоці головної події. У повідомленнях цієї тематики загальнотекстова *квантитативно-ідентифікаційна тактика* зумовлює висунення у заголовок, вступ і заключний абзац словосполучень, які складаються з числівників і загальних іменників, що називають кількість голодуючих: дітей, напр. *3000 Kinder* «3000 дітей»; людей, напр. *795 Millionen Menschen* «795 млн. людей»; жителів окремих країн, напр. *Ca. eine Million Syrer* «близько мільйону сирійців»; населення всього світу, напр. *ein Achtel der Weltbevölkerung* «восьма частина населення світу».

Квантитативно-ідентифікаційна тактика взаємодіє у блоці головної події з *локативною*, яка реалізується топонімами на позначення територій, у яких найбільш гостро відчувається потреба у їжі: країн, напр. *Äthiopien, Syrien, Sudan, Indien*; їхніх частин, напр. *Südsudan;* континентів, напр. *Asien*, *Afrika;* їхніх частин, напр. *Südafrika*; або загальними іменниками на позначення груп країн, напр. *Entwicklungsländer* «країни, що розвиваються», *Dritte Welt* «країни третього світу». Наприклад, квантитативно-ідентифікаційна тактика, реалізована сполученням *526 Millionen Menschen*,

взаємодіє з локативною на позначення кількості голодуючих у Південній Азії, позначеною одиницею *Süd-Asien* у реченні *In Süd-Asien sind 526 Millionen Menschen unterernährt* (tagesschau.de, 16.09.2014).

Дуальна взаємодія квантитативно-ідентифікаційної та локативної тактик відображена у статті про проблему голоду у світі під назвою *842 Millionen Menschen hungern* (tagesschau.de, 01.10.2013). У заголовку та вступі цього повідомлення загальнотекстова квантитативно-ідентифікаційна тактика на позначення кількості голодуючих у світі тричі реалізується сполученням числівника *842 Millionen* з загальним іменником *Menschen* «люди»: *842 Millionen Menschen leiden an chronischer Unterernährung*. Крім того, дробовий числівник *ein Achtel* «одна восьма» сполучається з загальним іменником *Weltbevölkerung* «населення світу» у блоці головної події (*Das ist ein Achtel der Weltbevölkerung. Unverändert dramatisch ist die Situation im südlichen Afrika*) та втретє сполучення *842 Millionen Menschen* і *zwölf Prozent der Weltbevölkerung* «12% населення світу» зустрічаємо у заключному абзаці: *842 Millionen Menschen bekommen regelmäßig nicht genug zu essen, das sind zwölf Prozent der Weltbevölkerung*.

У наведеному тексті словосполучення *842 Millionen Menschen*, вжите у трьох блоках, уточнюється сполученням квантитатива *ein Achtel* «1/8» з загальним іменником *Weltbevölkerung* «населення світу» у блоці головної події та виражене квантитативом *zwölf Prozent* «12%» з загальним іменником *Weltbevölkerung* «населення світу» у заключному абзаці.

Квантитативно-ідентифікаційна тактика взаємодіє з фрагментарною локативною у блоці головної події, реалізуючись топонімом *südliches Afrika* на позначення населення Південної Африки як частини 1/8 населення, що голодує у світі, про що було заявлено у попередньому реченні: *Das ist ein Achtel der Weltbevölkerung. Unverändert dramatisch ist die Situation im südlichen Afrika*.

За тріадної взаємодії тактик у текстах про дефіцит чистого повітря дві з них – *ідентифікації експерієнцерів* та *джерела забруднення* – структурують увесь текст, а *проспекція* реалізується лише у блоці головної події та заключному абзаці.

На відміну від попереднього тексту про нестачу їжі, загальнотекстова *тактика ідентифікації експерієнцерів* у текстах про брак чистого повітря вербалізується як загальними іменниками на позначення населення в цілому, напр. *Bewohner* «жителі», *Menschen* «люди», так і жителів конкретних міст, напр. *Berliner* «берлінці», та органів людини, яким шкодить забруднене повітря, напр. *das Gehirn* «мозок», *Lungen* «легені», *das Herz* «серце».

Упродовж усього тексту реалізується загальнотекстова *тактика ідентифікації безпосереднього джерела забруднення,* напр. *die Feinstaubbelastung* «забруднення пилом», *die verschmutzte Luft* «забруднене повітря», *die Luftverschmutzung* «забруднення повітря», *Ozon*, та *опосередкованого,* напр. *das Verbrennen von Holz* «горіння дерев», *das Verbrennen von Wäldern* «горіння лісів», *die Emissionen durch motorisierten Fahrzeuge* «викид шкідливих речовин моторизованими транспортними засобами».

Фрагментарна *проспективна тактика* описує наслідки незадоволення фізіологічної потреби людей у чистому повітрі, реалізуючись у блоці головної події та у заключному абзаці загальними іменниками на позначення хвороб мозку, напр.

Hirninfarkte «інфаркт мозку»*, die Hirnalterung* «старіння мозку» та хворобливих станів, напр. *Depressionen* «депресії», *keine Energie und Motivation* «без енергії та мотивації», *depressive Verstimmung* «депресивні розлади» тощо.

Приклад тріадної взаємодії тактик продемонстрований у реченні про негативний вплив забрудненого повітря на здоров'я людей: *Luftschadstoffe wie Ozon oder Feinstaub können tief in die Lunge eindringen und gesundheitliche Probleme hervorrufen, etwa Atemwegs- und Herz-Kreislauferkrankungen oder Lungenkrebs* (focus.de, 16.09.2015). У наведеному реченні тактика ідентифікації джерела забруднення, виражена загальними іменниками *Luftschadstoffe* «повітряні шкідливі речовини», *Ozon*, *Feinstaub* «пил», взаємодіє з тактикою ідентифікації експерієнцерів, вираженою загальним іменником *die Lunge* «легеня», та проспективною тактикою, реалізованою загальними іменниками на позначення хвороб *Atemwegs- und Herz-Kreislauferkrankungen* «хвороби дихання та судинні захворювання», *Lungenkrebs* «рак легенів». Послідовність зазначених одиниць у реченні описує вплив забрудненого повітря на здоров'я людей, починаючи від джерела забруднення до експерієнцерів, закінчуючи наслідками.

Текстова взаємодія *тактик ідентифікації експерієнцерів, джерела забруднення* та *проспекції* відображена у статті про негативний вплив забрудненого повітря на мозок людей під назвою *Schmutzige Luft lässt das Gehirn schrumpfen* (spiegel.de, 29.04.15).

Тактика ідентифікації джерела забруднення вербалізована іменною групою S*chmutzige Luft* «забруднене повітря» у заголовку, іменною групою *die winzigen schwebenden Teilchen* «маленькі часточки, що літають» у вступі (*Die winzigen schwebenden Teilchen können sogar das menschliche Gehirn stark schrumpfen lassen*) та загальним іменником *die Feinstaubbelastung* «забруднення пилом» й іменною групою *die verschmutzte Luft* «забруднене повітря» у блоці головної події: *Die Feinstaubbelastung hat eine heimtückische Auswirkung auf die Gesundheit ihrer Bewohner – und zwar auf ihr Gehirn. Die verschmutzte Luft verursacht stille Hirninfarkte, die Demenz und Depressionen auslösen können*. Зазначені одиниці, висунені в ініціальні позиції заголовку, вступу та блоку головної події, акцентують причини загрози здоров'ю людей, виявляючи взаємодію тактик ідентифікації джерела забруднення й експерієнцерів.

У наведеному тексті тактика ідентифікації експерієнцерів виражена загальним іменником *das Gehirn* «мозок» у заголовку та вступі, а також іменною групою *die Gesundheit ihrer Bewohner* «здоров'я їх жителів» та загальним іменником *Gehirn* «мозок» у блоці головної події. В останньому реченні взаємодіють тактики ідентифікації джерела забруднення і проспекції, реалізованої загальними іменниками *Hirninfarkte* «інфаркт мозку»*, die Demenz* «деменція», *Depressionen* «депресії».

Заключний абзац цього тексту структурований двома тактиками: ідентифікації джерела забруднення та проспекції. Перша з них виражена загальними іменниками на позначення безпосередніх (*die Luftverschmutzung* «забруднення повітря») та опосередкованих причин забруднення повітря (*Kraftwerke* «підприємства»*, Fabriken* «фабрики»*, Lastwagen* «вантажівки», *Autos* «авто», *Feinstaub* «пил», *das Verbrennen von Holz* «горіння дерев»). Тактика ідентифікації джерела забруднення взаємодіє з проспективною, вираженою загальним іменником *die Hirnalterung* «старіння мозку», спрямованою на опис можливих наслідків від незадоволення потреби у чистому повітрі:

Noch ist unklar, auf welchen Weg die Luftverschmutzung die Hirnalterung beeinflusst. Kraftwerke, Fabriken, Lastwagen, Autos und das Verbrennen von Holz erzeugen Feinstaub.

Отже, лінгвориторична стратегія впливу підпорядковує вибір одиниць, що позначають референти, пов'язані з базовими потребами людей. Зазначена стратегія вербалізується предикатами та предикативними групами на позначення нестачі їжі та дефіциту чистого повітря. Предикати підпорядковують супутні одиниці, вибір яких визначається тактиками: ідентифікації експерієнцерів, джерела забруднення, квантитативно-ідентифікаційною, локативною та проспективною. Взаємодіючи, зазначені тактики утворюють дуальний і тріадний варіанти текстопобудови. За дуального варіанту квантитативно-ідентифікаційна тактика взаємодіє з локативною, а за тріадного поєднуються тактики ідентифікації експерієнцерів, джерела забруднення та проспекції.

У подальших дослідженнях ми плануємо зосередити увагу на лінгвориторичних стратегіях впливу, базованих на семантиці успіху в німецькомовних текстах інтернет-новин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Аристотель*. Риторика / Аристотель. − М.: Лабиринт, 2005. − 224 с.
2. *Дейк Т. А. ван*. Язык. Познание. Коммуникация: пер. с англ. / Т.А. ван Дейк. − М.: Прогресс, 1989. − 312 с.
3. *Иссерс О.С.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. − М.: Едиториал УРСС, 2003. − 284 с.
4. *Кегеян С.Э.* Лингвориторические параметры политического дискурса (на материале текстов идеологов большевизма): Монография. / С.Э. Кегеян, А.А. Ворожбитова. − Сочи: РИЦ СГУТиКД, 2011. − 156 с.
5. *Маслоу* А.Г. Мотивация и личность: Пер. с англ. / А.Г. Маслоу − СПб.: Евразия, 1999. − 478 с.
7. *Филлмор Ч.* Дело о падеже / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. − М.: Прогресс, 1981. − Вып. X. − С. 369 − 495.

Стаття надійшла до редакції 08.10.2015 р.

Щербак Е. Н., асп.,
Нежинский государственный университет им. Николая Гоголя

ЛИНГВОРИТОРИЧЕСКАЯ СТРАТЕГИЯ ВОЗДЕЙСТВИЯ В НЕМЕЦКОЯЗЫЧНЫХ ИНТЕРНЕТ-НОВОСТЯХ

В статье выделена одна из лингвориторических стратегий воздействия, задействованная в немецкоязычных интернет-новостях. Эта стратегия реализуется сказуемыми для обозначения дефицита базовых потребностей.

Ключевые слова: *лингвориторическая стратегия воздействия, тактика идентификации, квантитативно-идентификационная тактика, локативная тактика, проспективная тактика.*

Shcherbak O.M., PhD student,
Nikolai Gogol State University of Nizhyn

LINGUISTIC RHETORICAL STRATEGY OF INFLUENCE IN GERMAN ONLINE NEWS STORIES

The article distinguishes one of the linguistic rhetorical strategy of influence used in German online news stories and implemented by the predicates indicating the lack of basic needs.

***Keywords**: linguistic rhetorical strategy of influence, tactics of identification, quantitatification and identificational tactics, locative tactics, prospective tactics.*

УДК 811.161.2.367.7

Ярмолінська М.В., асп.**,**
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ДІЄСЛІВНІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ЯК ЧИННИК ТВОРЕННЯ ІДІОСТИЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ М. МАТІОС, О. ЗАБУЖКО, Л. КОСТЕНКО)

У статті, на матеріалі творів М. Матіос, О. Забужко, Л. Костенко, розглянуто дієслівні словосполучення, які обтяжуються різноманітними функціями в якості розрізнювальних ознак ідіостилю, а також переосмислені дієслівні словосполучення-тропи.

***Ключові слова:** дієслівні словосполучення, дієслівні присудкові конструкції, мовні універсалії, модальність, комунікативні універсалії.*

Актуальність статті зумовлена загальною спрямованістю сучасних українських мовознавчих лінгвістичних досліджень на різноаспектне вивчення ідіостилю мовної особистості, зокрема й на матеріалі художніх текстів, з метою визначення всіх чинників його творення та їх подальшої параметризації й систематизації.

Метою статті є окреслити дієслівні словосполучення як чинники творення ідіостилю автора.

Об'єктом дослідження є синтаксичні одиниці художнього тексту як чинники його стилістики в аспектах утілення авторського задуму та комунікативної здатності літературно-творчого мовлення, а **предметом –** дієслівні словосполучення предикативного типу в ідіостилі автора.

Матеріалом дослідження слугували прозові тексти сучасних українських письменниць: О.Забужко («Казка про калинову сопілку», «Інопланетянка» та ін.), Л.Костенко («Записки українського самашедшого»), М.Матіос («Юр'яна і Довгопол»).

Наукова новизна статті полягає в тому, що дієслівні словосполучення як чинник творення ідіостилю (глибинні текстотвірні домінанти і константи певного автора – за В.В. Виноградовим [1, с.1]) з метою їх подальшої параметризації та систематизації в словниках різного призначення на матеріалі творчості зазначених письменниць вивчаються вперше. Лінгвістичне опрацювання творів О.Забужко, Л.Костенко, М.Матіос має

вибіркову природу, що дає підстави вважати проблему комплексного аналізу лексиконів письменниць, зокрема й створення словників авторської мови, відкритою.

У мовознавстві чинного етапу робляться спроби виявити чіткі параметри, якими можна описати лінгвістичний об'єкт, у тому числі й ідіолект, як параметризовану мову письменників [М.Алефіренко, Н. Бойко, Л.Гливінська, М.Голянич, Н.Дарчук та ін.]. За визначенням Ю. Караулова, параметризація – «це прагнення сучасної науки про мову подати у формі словника різні, а в ідеалі – всі результати лінгвістичних студій, тобто ословничування лінгвістичних описів» [5, с. 8].

Попри численні спроби дослідити словосполучення як синтаксичну одиницю (О.І.Ахманова, Ф.І.Буслаєв, В.В.Виноградов, І.Р.Вихованець, А.П.Загнітко, І.Кучеренко, О.С.Мельничук, О.М.Пєшковський, М.М.Прокопович, В.І.Сухотін, Г.М.Удовиченко, О.О.Шахматов, К.Ф.Шульжук, В.Н.Ярцева та ін.), значна кількість теоретичних питань залишається недостатньо осмисленими. До таких, зокрема, належить функціональна типологія словосполучень, яка розробляється у межах функціональної лінгвістики як новітнього розділу мовознавства (І.Р.Вихованець). На думку вченого, «функціональність» пронизує всю синтаксичну систему й мовленнєву діяльність, забезпечує «єдиний функціональний критерій для визначення статусу синтаксичних одиниць, граматичних засобів» [2, с.14].

Дієслівні словосполучення – це одна з частотних форм предикативної структури як ядерного смислового комплексу речення. За традиційних підходів до аналізу синтаксичних одиниць розрізняються такі дієслівні присудкові конструкції [4, с.28]: 1) допоміжне слово + дієслово зв'язка + предикативний член: «*Ти* ***повинна написати книжку****» (О.Забужко);* ***«Хотіла видіти*** *її* ***газдування****» (М.Матіос); «Ми ж її* ***передоручили будувати чужим****» (Л.Костенко);*

2) допоміжне слово + перший інфінітив + другий інфінітив: ***«Не можу*** *ж я йому* ***заборонити дружити*** *з Борькою» (Л.Костенко)****; «****А він* ***не хоче потерпіти не вбивати»*** *(О.Забужко); «****Кажуть зупинитися вбивати****» (М.Матіос);*

3) дієслівна зв'язка + предикативний член + допоміжний інфінітив: *«сам свекор Кирило, м'який серцем, але скупий язиком,* ***був змушений втрутитися в справу*** *(М.Матіос); «Я* ***був готовий повернутися*** *до нього тільки спиною» (Л.Костенко)****;*** *«на те Марія й сама* ***ладна була з останніх жил тягтися****» (О.Забужко).*

Натомість у комунікативному синтаксисі в дієслівних словосполученнях предикативного типу наперед виступає семантичний складник як прояв мовної картини світу автора й інструмент досягнення в тексті певних прагматичних цілей. Такі словосполучення повноцінно відтворюють специфіку світобачення у параметрах реального та ірреального: дійсного, можливого, бажаного, належного (чи навпаки), пов'язані з істинністю повідомлення. Це повною мірою стосується дієслівних словосполучень, в яких стрижневим словом є модальні дієслова на означення різних форм волевиявлення (*хотіти, бажати, прагнути, мусити, просити*). Крім того, при аналізі дієслівних словосполучень з інфінітивним додатком актуалізується семантика реальної здатності (могти + інф., вміти + інф. тощо), очевидності, можливості чи вірогідності (напр., *якби могла втекти, ніби почав боронитися*) тощо. А.Загнітко виділяє чотири семантичних різновиди дієслівних словосполучень, які вказують на:

1) бажання, прагнення суб'єкта виконати дію; 2) домовленість, зобов'язання, намір виконати дію; 3) сприяння або перешкоду дії; 4) небажання виконати дію або уникнення дії [4, с. 36].

З одного боку, досліджуваний тип словосполучень належить до мовних універсалій, якщо на семантичному рівні вони зберігають загальновживані значення (напр.: *він* ***хотів*** *вже* ***йти****; Юряна* ***хотіла передихнути****;* О.Забужко*:* «*В чому полягав модерний український проект і чи* ***вдалося*** *нам його* ***реалізувати****?*»; «*Душа моя чує, що* ***прийдеться*** *мені про сеє все на Україні* ***реферати писати і читати»; «****Цю книжку* ***можна вважати*** *заключною* ***частиною*** *моєї «дослідницької трилогії»; «Це* ***можна називати*** *«ідеєю», «міфом» а чи «вірою»*). Водночас частотне вживання у художньому мовленні наділяє ці словосполучення своєрідним тропеїчним потенціалом. Як прийом збагачення й увиразнення поетики на сутнісному рівні накопичення дієслівних словосполучень виокремленого типу реалізує свій потенціал дискурсивно. Його вплив позначається на сприйнятті тексту в цілому, підтверджується або спростовується порівнянням й зіставленням з іншими текстами автора або інших митців (на основі тематичної, жанрової тощо спорідненості). За такого підходу, читачем образ літературного персонажа декодується завдяки постійним *«хочу»* чи *«повинен»,* тобто істинного, природного чи нав'язаного певною системою цінностей.

А скажімо, словосполучення типу *«можна вважати», «можна оцінити», «можна сказати*», *«можна вбачати»* тощо фіксують прагнення автора скеровувати сприйняття читача, спрямовувати його до бажаних комунікативних цілей, даючи певні дороговкази. Цілями такої комунікативної діяльності, де інструментом виступають відповідні дієслівні словосполучення, можуть бути бажані іміджеві ефекти самопрезентації, прагнення сформувати певні суспільні цінності чи навіть зреалізувати якусь власну роль місіонера вищих цінностей, підштовхнути до певних учинків тощо.

Аналіз дієслівних словосполучень такого типу, крім іншого, дає багатий емпіричний матеріал і для психіатричних узагальнень щодо специфіки авторського світосприйняття за шкалою *темний – світлий* текст (за Беляніним): Читаємо в О.Забужко : *«…ніхто вже* ***не ризикне назвати*** *нас культурною нацією»; «Якось я* ***мала необережність обмовитися*** *на прес-конференції, що мої «Дівчатка» ведуть свій «літературний родовід» від одного епізоду з «Приязні» Лесі Українки»; «Мені* ***ще пощастило застати її живі уламки*** *– і не тільки ті, що їх розкидало кількома еміграційними хвилями «по чужих українах»; «на мить забиває дух – доторком до якоїсь іншої, нетутешньої й недосяжної естетики, котра мимохіть і тебе* ***змушує випростувати плечі й підносити голову****….» ;* «*Храмовою проституткою – от ким я* ***мусила бути*** *в попередньому житті...”; «у власних творах раз у раз* ***продовжую наштовхуватись на «****підводні» від неї* ***імпульси»*** тощо.

Читаємо в Л.Костенко: ***«****Я хотів би думати* *в хорошу сторону»****; «****наступне століття* ***може піти під знаком культури смерті»; «****рік Змії* ***може піти під знаком Скаженої*** *Корови»; «Я* ***вже починаю боятися*** *наступного дня, бо він* ***може бути ще гірший****. Або його* ***може не бути взагалі****»; «вона…* ***не може переварити*** *цей інформаційний коктейль і просто кричить»* тощо.

До прикладів із прози О.Забужко додамо приклади з творів М. Матіос: про болючий спомин – «***хотілося вирвати жало*** *з власними кістками й м'ясом»;* погляд – *«подивився так, наче* ***хотів спаралізувати****»; «Довгопол дивився так, ніби вона* ***хотіла запалити сільраду****»;* лікарів – «*Якось вони там* ***уміли*** *чимось* ***закривати*** *ту* ***браму****, звідки просилися на світ Божий діти»; відчуття – «****може розгорітися*** *велика* ***біда****»; «Гризоти мало бути ціла могила»;* про Юр'яну *«****знає плодити*** *– хай* ***знає здихати****»* тощо.

Приклади із «Записок українського самашедшого» Л.Костенко*: «кожен* ***обіцяє розпочати справу з нуля****»; «Ще б мені* ***не вистачало крокувати під*** *червоними прапорами»; «****почали курсувати чутки*** *про її арешт», «щомиті вас* ***можуть підсмажити****», «Її* ***почали викликати*** *в прокуратуру,* ***інкримінувати*** *ретроспективні гріхи»; «Я громовідвід, у який* ***має вдаряти*** *ця блискавка»*; *«Такий-то пан* ***зволив віднести*** *такого-то високодостойного пана* ***до класу земноводних*** *і* ***виявив бажання відкоригувати*** *ту частину його тіла, яка не відповідає Божому задуму»; «я* ***можу говорити*** *виключно мовою комп'ютерних програм»*; «*…всі гарні порядні люди у цій частині світу завжди* ***мусили жити*** *абияк, задурені черговою владою, черговим режимом»* тощо. Сам характер такого преосмислення також є підставою для наукових розвідок, спрямованих на вивчення ідіостилю.

З іншого боку, ці дієслівні словосполучення слугують важливим чинником комунікативної природи тексту й здатні вести за собою читача, керувати його увагою, маркувати ядерні смисли, рольові втілення, структурувати поверхневий і глибинний шари подієвості, творити хронотоп реального та уявного тощо.

Дієслівні словосполучення, в яких стрижневим словом є дієслово на означення певних модальностей (бажати, бути здатним на щось, бути ймовірним, мусити, просити тощо), частотно представлені в творчості кожної з письменниць і є важливим інструментом кожного ідіостилю. Нами були досліджені групи дієслівних словосполучень, які вказують на **бажання дії**, **реальну здатність її втілити**, **вірогідність здійснення** (умовність, бажаність) дії, **належність** (примус), **прохання** про дію.

Лінгвістичний аналіз оповідання М.Матіос «Юр'яна і Довгопол», навіть за поверхового статистичного опрацювання без комп'ютерних підрахунків, виявив такі приклади на означення **бажання**: «***хотілося вирвати*** *жало з власними кістками й м'ясом»*; «*Я лиш* ***хотів сказати****»; «котрийсь із колядників* ***хотів пирснути****, але Граб люто подивився в його бік»; «ще й любку* ***хочете*** *собі* ***знайти****»; «Довгопол щось* ***хотів відповісти****»; «Юр'яні самій* ***забаглося послухати*** *ті бесіди; «Вона* ***хотіла спасти*** *її»; «Юр'яна* ***хотіла передихнути****»; «за поману* ***хотіла зробити****»; «****хоче*** *криком* ***зробити****»; «Але ви* ***хотіли*** *по правді* ***знати****»; «Вона* ***хотіла спати****… Боже, як вона* ***хотіла спати****»* тощо. Приклади показують, що дієслівні словосполучення зі стрижневим словом *«хотіти»* та його синонімами фіксують мотиваційні процеси, що усвідомлюються персонажем, незалежно від їхнього семантичного втілення – загальновживаного чи тропеїчного. Частотність цих словосполучень вказує, «наскільки жива» і «який рівень свободи має» внутрішня, природна людина кожного персонажа. Водночас вона маркує й пріоритетність задоволення «хотінь» та бажань і в авторській картині світу. Стає зрозумілим: це лише базовий рівень потреб виживання й фізіологічної функціональності чи це потреби вищого порядку.

Читаємо в Л.Костенко: *«**хотілося** якось незвичайно **зустріти Міленіум»; «Хотіли винайти** цілком безневинний **засіб проти мишей**, а з пробірки вискочив смертоносний джин і вищирився на все людство»; **«мріяв піти в науку**, але інститут змізернів»; «Я **хочу займатися наукою**, **а мушу обслуговувати** чийсь **бізнес»; «**Колись ми **хотіли мати** двійко **дітей»; « Терпіти не можу сварок»* тощо. Конфлікт між *хочу* і *є* цілком очевидний. Як ознаку ідіолекту Л.Костенко можна визначити внутрішню конфліктність, яка вербалізується контрастивними модальностями предикативних структур.

Проза О.Забужко дає такі приклади: *«Ось цю-то «Україну, яку ми втратили», мені й **праглося** в цій книжці – **коли не реставрувати** (це-бо завдання не на мізерні сили однієї людини!), то **бодай означити зачерком**, як на контурних мапах – обриси затонулого материка»; «Набридло. Абияк **жити** я більше **не хочу»; «**щоразу вона **поривалася** щось йому **випімнути**, щось таки **довести**, щоб знав»; **«хочу бути тою дівчиною** з пісні – хочу, щоб то мене так любили, коли виросту!…»; «ніби власною слиною **прагнув перелляти** в дитину всю свою снагу»* тощо**.** Таке використання вказує на значну силу бажання й прагнення до чогось, на пристрасну вдачу. У цілому воно маркує високий рівень емотивності авторської манери письма.

Аналіз дієслівних словосполучень з семантикою **реальної дії чи здатності** дав змогу виявити їх значну повторюваність насамперед у прозі М.Матіос : «*інші чужі люди **не могли перебити** Святої Коляди»; «голос газди скинувся занадто застережливо, щоб **можна було** його **не послухати»; «Уласій …не наважується спровадити** її до худоби»; «довго **збираєтеся** тут **бути»; «Юр'яна навчилась** якось **не боятися** Довгопола»*; «*Наразі ночами Юр'яна якось **боялася брати** губами Уласієве лице»; «**сваритися не будемо»; «Що це зробили злі язики – також **могла присягатися»**; «Цього Юр'яна не знає й **знати не буде**, аби таки геть висох її мозок»; «З гарячості їй **не дало дихати»**; «коли я **прийшла** вам **сказати** «добраніч» і **загасити** каганець»; «Прийшла білити»; «**сказав білити»**; «**боїться чути** його… й **говорити боїться»**; «**нарадив іти** до мене **білити»**; «сам **сказав брати»**; «Вона чула, що вже **не може спинитися»**; «Я **прийшла просити** за Уласія»; «Уласіха дуже **робити вміє»**; «**Не можу дивитися** на твою кров, Довгопол»; «Чому вони **кажуть зупинитися**. **Зупинитися вбивати** один одного»* тощо.

Вони надають авторській оповіді динамічності, реалізуються найчастіше двома сенсорними модальностями (аудіальною та кінестетичною), активно задіяні при характеристиках героїв і фіксують пріоритетність інформації про вчинки. Тому таку процесуальну насиченість можна вважати за ознаку ідіостилю М.Матіос. Це стосується й наведених нижче прикладів, з яких видно, що основне семантичне навантаження перебирає на себе модальне або фазисне дієслово.

Висновки. Дієслівні словосполучення як комунікативні універсалії, що виокремлюються формально на лексикоцентричних засадах вивчення тексту, завдяки предикативній здатності й частотності використання, формують ефекти семантичної надмірності. Вона слугує меті маркування й декодування важливих для авторської картини світу семантичних центрів. Дієслівні словосполучення обтяжуються різноманітними функціями в якості розрізнювальних ознак ідіостилю: забезпечують

психологізм оповіді, подієвість, внутрішню конфліктність тощо. Так само й переосмислені дієслівні словосполучення-тропи, що виконують роль семантичних синонімів базових смислів, але урізноманітнюють авторську палітру модальними акцентами (приреченість, безвихідь, агресія тощо).

Дієслівні словосполучення обох типів також забезпечують текстову здатність керувати інтерпретаційною діяльністю читача, сприйняття якого скеровується у певному напрямі. Це дає змогу при аналізі виявляти авторські прагматичні цілі, що закладаються в текст.

Перспективи дослідження дієслівних словосполучень предикативного типу вбачаємо в різноаспектній параметризації та систематизації в словниках художнього мовлення сучасних українських поетів і прозаїків, зокрема інтегрованих словниках, які містять граматичну, лексико-семантичну, синтаксичну та стилістичну інформацію. Ця інформація є важливою для різновекторних досліджень лексичного фонду української поетичної мови в його статиці та динаміці, адже «потреба в точних функціональних характеристиках мовних одиниць в різних стилях та жанрах гостро відчувалася в останні десятиліття фахівцями ряду галузей, що мають справу з комп'ютерним аналізом текстів, з укладанням навчальних словників, з теорією та практикою функціонування мови» [3].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В.В.Виноградов. – М.: 1963.
2. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / АН України, Ін-т укр.. мови; відп. ред. К.Городенська / І.Р.Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 224 с.
3. Дарчук Н.П., Лангенбах М.О. Електронний словник як дослідницька база даних (на прикладі електронного словника мови Тараса Шевченка) / Н.П. Дарчук, М.О. Лангенбах // Мовні і концептуальні картини світу. Вип.50.Ч.1. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2014 – С. 442 – 447.
4. Загнітко А.П. Український синтаксис: теоретико-практичний аспект. / А.П.Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2009. – 137 с.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – 4 изд. стереотип. – М.: УРСС, 2004. – 264 с.
6. Мельничук О.С. Словосполучення / О.С.Мельничук // Сучасна українська літературна мова. – К. : Наук. думка, 1972. – С. 51 – 117.
7. Мірченко М.В. Структура синтаксичних категорій. Монографія / М.В.Мірченко. – Луцьк : Вежа, 2004. – 393 с.
8. Піскун Г.О. Складний присудок і його структурні типи // Синтаксична будова української мови / Ред. кол. М.А.Жовтобрюх (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1975. – С.5 – 29.
9. Удовиченко Г.М. Словосполучення в сучасній українській літературній мові : монографія / Г.М. Удовиченко. – К. : Наук. думка, 1968. – 288 с.

10. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови : підручник / К.Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Ярмолинская М. В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ГЛАГОЛЬНЫЕ СЛОВОСОЧЕТАНИЯ КАК ФАКТОРА СОЗДАНИЯ ИДИОСТИЛЯ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ М. МАТИОС, О. ЗАБУЖКО, Л. КОСТЕНКО)

В статье, на материале произведений М. Матиос, О. Забужко, Л. Костенко, рассмотрены глагольные словосочетания с разнообразными функциями в качестве различительных признаков идиостиля, а также глагольные словосочетания-тропы.

Ключевые слова: *глагольные словосочетания, глагольные сказуемые конструкции, языковые универсалии, модальность, коммуникативные универсалии.*

Yarmolins'ka M. V., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

LINEATION OF VERBAL COMBINATIONS AS A MARKER OF IDIOSTYLE (ON WORKS OF M. MATIOS, O. ZABUZHKO, L. KOSTENKO)

The article deals with various functions of verbal combinations and verbal combinations-tropes as a marker of individual style. Texts by M. Matios, O. Zabuzhko, L. Kostenko are analyzed.

Keywords: *verbal phrases, predicate verb constructions, linguistic universals, modalities, communicative universals.*

УДК 929: 81 Zhluktenko Yuriy

Aldona Glemžienė, PhD, Associate Professor
Vilnius, Lithuania

IN MEMORY OF MY SUPERVISOR, PROFESSOR YURIY. O. ZHLUKTENKO

The article pays tribute to a prominent Ukrainian linguist, professor Yuriy.O. Zhluktenko, whose guidance and advice greatly influenced the professional formation of the author. The aspects of lexical and semantic borrowings the author dealt with in her PhD thesis remain topical in the study of different language contacts in Lithuania today

Key words**:** *Professor Yuriy.O. Zhluktenko, scholar,* supervisor, *interaction of languages,* reminiscences.

The agenda of this conference gives another proof what a many-sided scholar Yuriy Olexiyovich was, how many fields of linguistics he was interested in and how he left traces for the other generations of scientists to follow and develop further those fields of philology.

I met Yuriy Olexiyovich in Moscow in 1965 as a member of a group of 25 English teachers selected to go to the USA for ten weeks special program "Language and Methodology for Soviet teachers of English under the USA – USSR cultural exchange". Our destination was Georgetown University in Washington, D.C.

In a very polite manner Americans checked the Soviet teachers' knowledge of English with an extensive test. According to the results of the test we were subdivided into five groups. Three Muscovites from Moscow Institute of Foreign Language, Yuriy Olexiyovich from Kyiv Institute of National Economy and I were appointed to the same group. Thus, my acquaintance with the Professor started and continued till his death in 1990.

In that American summer course in 1965 Yuriy Olexiyovich helped me in various situations, because at that time I was young and naïve. Besides, I was the only representative from the Baltic republics among the teachers' delegation and that made me an object of intense interest and attention coming both from Americans and some participants of the program.

Soon after my coming to Washington I used to get a lot of phone calls from American Lithuanians. Their speech sounded very strange to me. If I did not speak English, I could not understand what they were trying to tell me. Later I mentioned to Yuriy Olexiyovich how peculiar those calls from my countrymen sounded. Professor Zhluktenko was very friendly to me and we had interesting conversations about immigrants. I learnt much of Canadian Ukrainians, got the first knowledge about language contacts, bilingualism, interference between languages, etc. To make a long story short it was Yuriy Olexiyovich who encouraged me to take interest in language contacts and interaction of languages.

Here I would like to stop and talk a little bit about Yuriy Olexiyovich as a scholar and personality. His kindness, modesty, kindheartedness, willingness to encourage anyone who showed signs to do research impressed me from the very beginning of our acquaintance. He was open to new ideas and extensively generated them himself.

I am happy and thankful to my destiny that I have met the Professor who later became my scientific adviser. He opened up new vistas for me in sociolinguistics – a branch of linguistics which moves with time and thus expands our knowledge of the relationship between language and society.

I started doing research for my thesis studying American Lithuanians' language and collecting the examples which could not have been understood without knowledge of English. Staying in the USA I had official meetings with my compatriots and held long conversations with them about the way they settled in this country, found jobs and adapted to a new environment. I got convincing evidence that interference between American English and Lithuanian was a complicated, uninterrupted process that brought about changes in lexical-semantic system of the language of Lithuanian diaspora. The main goal of my research was to analyze the impact of interactive linguistic and extra-linguistic factors on the process of borrowings as well as to develop a methodology to reveal the integration of separate lexical units in the language of American Lithuanians.

The problem of borrowing vocabulary isn't a new one in linguistics, but still there is no common opinion concerning the essence of lexical interference in general and lexical borrowing in particular. There exist different points of view referring to assimilation of foreign vocabulary in the language system of a recipient as well. There are various criteria for the classification of loanwords (e.g. M. Benson, E. Haugen, J. Juhass, Yuriy O. Zhluktenko, U. Weinreich, etc).

Having returned from America I could not stop thinking about doing research on the language of American Lithuanians. Then I was a young head of languages department at Vilnius Civil Engineering Institute. Rector's office entrusted me to create a material basis for teaching five languages, etc. Besides, I was married and had two small children. Under such circumstances I could not consider entering a postgraduate studies, though I kept on working out the material I collected.

After some time I wrote to Yuriy Olexiyovich asking for advice referring my wish to do research and explained my situation at work. Ahead of time I received the Professor's letter with a detailed plan what steps had to be taken. Having passed necessary exams for a postgraduate and collected over 2.200 lexical units (loanwords and loan-translations) I addressed the Rector of Vilnius Civil Engineering Institute asking for one year's leave to complete my thesis. Thanks to Juriy Olexiyovich, I had a possibility to stay in Kyiv Linguistic University. I finished and maintained my thesis there.

It is necessary to emphasize that all time I had a sort of distance communication with my scientific adviser. In letters we discussed theoretical problems of my research and his cooperation with me was an extraordinary case illustrating Yuriy Olexiyovich's kindheartedness, willingness to encourage and help.

A rapid development of science and engineering, establishment of new branches of industry in Lithuania of Soviet times were accompanied by the need to add new words (lexical units) to Lithuanian language among which there were a lot of loanwords. Vocabulary of any language changes quicker than the other levels of the language: new words are necessary to record new notions and phenomena. Therefore, vocabulary of the language, being a distinctive system, undergoes quantitative and qualitative changes.

My gained knowledge of interaction of languages helped me a lot in teaching English at Vilnius Civil Engineering Institute, later at Lithuanian Academy of Music and Theatre. I always tried to attract my students' attention to terminology of architecture or musicology, to understand their formation and be attentive to their translation in accordance with culture of their native language. In this respect scientific and technical terminology of a contemporary Lithuanian is a very interesting one and provides an abundant material for linguistic research.

Among Lithuanian linguists, dealing with language contacts, interaction, borrowed words, etc. there is no a unified opinion concerning the criteria for classification of loanwords.

When there is the interaction of languages lexical interference manifests itself not only by material foreign words or expressions but also by borrowing their semantics. Such words or expressions are formed by means of borrowing native language. In linguistics this phenomenon is called a loan-translation. From the point of theory loan-translation, as a peculiar linguistic phenomenon, is being studied and discussed little. Loan-translations differ

from loanwords, because a material cover of a loanword and its meaning are not borrowed, but during it a creative process takes place using means of a native language in order to render semantics of a foreign language model. The result of this process – loan-translation reflects both the peculiarities of the native and foreign languages.

From our viewpoint, a part of scientific terminology considered to be loan-translations make up a distinctive kind of loanwords, because English structures of loan-translations are reproduced in accordance with the laws of Lithuanian language word building and combination of words.

After regaining Independence in Lithuania in 1990-ies, my native language accepted a new challenge – interference of English in spoken Lithuanian and terminologies. Young and middle generations of Lithuanians were quick to learn English due to political, business, cultural, scientific contacts and computerization. Now Lithuanian language undergoes quantitative and qualitative changes due to interference of the English language, so the problem of lexical and semantic borrowing is topical as ever.

I would like to express my deepest gratitude to the Organizing Committee of this conference devoted to honor the centennial of Prof. Yuriy Olexiyovich Zhluktenko under whose guidance I had luck to do research in language contacts and interactions of languages. My special thanks to Natalia Yuriyvna Zhluktenko for a lifelong friendship.

Глємженє Альдона, канд.філол.наук, доцент
Вільнюс, Литовська Республіка

НА СПОМИН ПРО МОГО НАУКОВОГО КЕРІВНИКА ПРОФ Ю.О.ЖЛУКТЕНКА

Статтю присвячено спогадам авторки про видатного українського лінгвіста, професора Ю.О. Жлуктенка, наукове керівництво якого мало визначальний вплив на професійне становлення А. Глємженє. Підкреслено, що проблема лексико-семантичних запозичень, яка була предметом дисертації, виконаної під керівництвом проф. Ю. Жлуктенка, залишається актуальною у вивченні різних форм мовних контактів у сучасній Литві.

Ключові слова: *професор Ю.О. Жлуктенко, вчений, науковий керівник, мовні контакти, спогади.*

Глемжене Альдона, канд. филол. наук, доцент
Вильнюс, Литовская Республика

В ПАМЯТЬ О МОЕМ НАУЧНОМ РУКОВОДИТЕЛЕ, ПРОФ. ЖЛУКТЕНКО Ю.А.

Статья посвящена воспоминаниям автора о выдающемся украинском лингвисте, профессоре Ю.А. Жлуктенко, который, будучи научным руководителем Альдоны Глемжене, определил ее профессиональное становление. Подчеркивается, что проблема лексико-семантических заимствований, которая была предметом диссертации, выполненной под руководством проф. Ю.А.Жлуктенко, по-прежнему актуальна в изучении разнообразных форм языковых контактов в современной Литве.

Ключевые слова: *профессор Ю.А. Жлуктенко, ученый, научный руководитель, языковые контакты, воспоминания.*

УДК 811.161

Бураго Е.Г., преподаватель,
КНЛУ

СЕМИОТИКА ГОРОДА: КИЕВ КАК СПОСОБ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОСТРАНСТВА

Статья посвящена реализации художественного пространства Киева с помощью различных языковых средств на материале поэтических текстов 20 века. Исследование позволяет выявить основные составляющие пространства Киева, с помощью которых город предстает панорамно: как часть физического (природного) пространства, как среда, в которой формируются чувства.

Ключевые слова: *семиотическая система, физическое пространство, художественное пространство, культурное пространство, непосредственное отражение пространства, опосредованное, образно-понятийное отражение пространства.*

Семиотика (от греч. «знак, признак») изучает знаки как средства хранения, переработки и передачи информации в природе и обществе [7, с.6]. Все процессы, связанные с хранением, переработкой и передачей информации, являются семиотическими, т.е. протекают только с использованием знаков. Под информацией мы понимаем все, что можно разными способами сообщить, передать другому. Представления о городе Киеве могут быть рассмотрены как отдельная семиотическая система, организованная в некоторую модель фрагмента мира, например, пространственную, в которой отображены всевозможные признаки и состояния данного феномена.

Согласно Ю.М.Лотману, город – один из основных типов культурного пространства, которому присущи разные функции: административная, религиозная, торговая и культурная. Ранее город выполнял еще и оборонительную функцию, т.к. образовывался он вокруг крепости. Исторически город складывался на пересечении торговых путей, в стратегически важных точках, либо вокруг сакральных центров. В дальнейшем градообразующими стали университет и промышленные предприятия. Но только они, без культурных функций, не способны создавать город. Постепенно идет накопление культурных ценностей, воплощаемое, прежде всего, в самой его планировке и архитектуре. Все это придает городу историческую и культурную уникальность.

Пространство города – один из структурообразующих элементов любой культуры. Ю.М.Лотман считал, что язык пространственных представлений в литературном творчестве относится к первичным и основным [6, с.447]. Пространственные представления неизменно отображаются в литературе, культуре, в связи с чем такие концепты определяются как **константы** [8 с.76].

Есть две философские трактовки пространства – И. Ньютона и Г. Лейбница. По И. Ньютону, пространство – “нечто первичное, самодостаточное, независимое от материи и не определяемое материальными объектами” [9, с.228]. В понимании Г.Лейбница пространство – это “нечто относительное, зависящее от находящихся в нем объектов, определяемое порядком сосуществования вещей” [9, с.228].

В нашей работе используется термин – ***художественное пространство.*** Ю.М. Лотман считает, что понятие художественного пространства не ограничивается геометрическим пространством: «художественное пространство представляет собой модель мира данного автора, выраженную на языке его пространственных представлений» [5, с.112]. Такое понимание пространства соотносится с пониманием Г.Лейбница, более того, все искусство основывается на лейбницевском понимании пространства, именно оно «одушевляется человеческим присутствием, ... прочитывается человеком» [15, с.48-62].

Под художественным мы понимаем пространством такое пространство, которое живет внутри художественного произведения по собственным законам: оно разворачивается, искривляется, сворачивается вполне сознательно с целью получения нужных автору эффектов [3,14].

Пространство «обживается» человеком, и даже в язык попадает уже «очеловеченным»: *горный хребет, рукав реки, голова колонны.* В литературе, особенно в поэзии, которая являет собой такую область творческой деятельности, с помощью которой человек получает возможность заглянуть в трансцендентное и которая накапливает в себе и хранит все виды человеческого знания, пространство представлено особенно ярко. Оно еще более обжито, часто неотделимо от человека: *И вижу я степи, гарматным огнем / Плюющие в ночь обалдело, / И отблеск меча, и храпящим конем / К земле пригвожденное тело* (Л.Шерешевский) [16, с.218].

В современных гуманитарных науках выделяют несколько направлений в исследовании пространства: 1) вся культура рассматривается как деятельность по организации пространства [12, с.55], [1]; 2) пространство связывают с картиной мира [2], [10]; 3) пространство как элемент структуры художественного текста [4], , [11] и др.

Поэзия специфична в освоении пространства. Поэтические тексты, пронизанные пространственными представлениями, беспредельно многообразны: в них представлены образы замкнутого и открытого, земного и космического, реального и воображаемого пространств. Ю.М.Лотман в статье «Проблемы художественного пространства» отмечает, что пространство может быть точечным, линеарным, плоским, объемным. Пространства могут иметь горизонтальную и вертикальную направленность.

Пространственная организация поэтических текстов о Киеве соотносима, с одной стороны, с реальной географией и реальными объектами городской архитектуры: *На площади памятник к камню прижат, / Застывший в рывке небывалом./ Коня напряженные мышцы дрожат, /И гетман повис над провалом* (Л.Шерешевский) [16, с.217]. Здесь много конкретных и тонких наблюдений в описании запечатленного в камне образа коня, застывшего в прыжке-полете, ощутимо стремление к широкому обобщению увиденного.

Но с другой стороны, с помощью пространства в стихотворении может создаваться ментальное пространство, которое являет собой параллельный мир, параллельное пространство, под которым мы понимаем образ пространства, существующий только в воображении поэта и не связанный с отражением реальности: *В зимние сумерки / вечер вошел / шагом неслышным. / Чем-то бесплотным / обнял Подол, / высветил крыши. // Все эти улочки – / те, что текут / в старый Славутич, / памятью долгой /*

полнятся тут / Киева сутью (К.Путилова) [16, с.208]; *Начинается город с верлибра, начинается Киев с дождя. / И еще Оболонь не охрипла, и Подол не молчит, уходя.* (Д. Бураго) [17, с.14].

Художественное пространство Киева не является стабильным и статичным: *Под колесами плавает мост / на подвесках из серебра. / К горизонту встает во весь рост / напряженное тело Днепра / и качает своей головой, / утопающей в облаках. (*Д. Бураго) [17, с.24]. Оно подвержено трансформации – сжимается и растягивается, в нем изменяются пропорции объектов, наблюдается появление и исчезновение отдельных предметов:

Над Киевом сумерки.
Но не померкли
воздушные грани Андреевской церкви.
Я снова постигнуть не в состоянии
Феномен искусства и расстояния.

Когда от нас церковь отдалена,
еще совершенней снизу она:
не видно ни цоколя. Ни позолоты –
одна невесомость
и радость полета (К.Путилова) [16, с.207].

Реальный человек не всегда способен ориентироваться в художественном пространстве: *Русла улочек подольских повторяют русла рек / Неумолчно омывая терема и времена* (Ю.Каплан) [16, с.275]. Здесь древняя история (*терема*) переплетается с реальностью (*улочками*) и воображаемыми реками, над которыми выросли улочки.

Наши наблюдения над поэтическими текстами показывают, что есть непосредственное отражение пространства и есть опосредованное, образно-понятийное отражение. Так, непосредственно воспринимаемое пространство – это пространство в его протяженности, форме, объеме: *Колонны, купола, софиты / И тихий дождичек по ним. / Под своды киевской Софии / вхожу я…* (Р.Левин) [16, с.256]. При образно-понятийном восприятии нарисован образ Киева, своего рода картинка города, схваченная поэтом в конкретный миг, здесь есть оценка, экспрессия: *Глубокий снег горбатил крыши, / скруглял и сглаживал углы, / и Киев стал добрей и тише / под пологом белесой мглы* (В. Гордеев) [16, с.269]; *Киевом пахнет сирень, Киевом пахнет каштан* (Ю.Мориц) [16, с.278-279].

Пространство Киева может быть активной силой: *И затягивая пояс туже, собирая звук в скорлупу, / Лаврский колокол голову кружит разгулявшемуся Днепру.* (Д. Бураго) [17, с.14] Эта сила способна преобразовывать мир и человека в нем: *Андреевская церковь купол звездный / Подымет над Подолом для меня* (В. Богуславская) [16, с.290]. С ним переплетается и растворяется в нем мир души человеческой: *В самом себе найдешь следы костров, / отыщешь даже адскую жаровню* (Л.Давиденко с.285-286). *Для счастья нужно так немного – / Хотя бы озера подкова* (Ю.Каплан – об озере Тельбин в Киеве) [16, с.274].

Пространство города может быть не просто фоном, но и участником исторических событий: *Туже стягивает петлю / Тьма татарская вкруг стен. / Гордый град тысячелетний / Выбирает смерть – не плен* (Ю.Каплан) [16, с.277] *Какой здесь богатырь проехал, / Играя палицей дубовой?/ Пал печенег. Пропало эхо. / Осталась озера подкова* (Ю.Каплан – об озере Тельбин в Киеве) [16, с.274].

Особая связь художественного пространства, времени и движения. По мнению Т.В.Цивьян [13], идея пространства неизбежно присутствует во всех понятиях, связанных с движением, и это нашло отражение в поэтических текстах: *Дорога – человек… Туда – обратно, / сто сорок километров говорим: я ей про Припять, станцию реактор… И май безмерный взглядами, ветрами – / Один над Киевом и Копачами* (В.Ильин) [16, с. 295]. *Но помню, Киев, / Как взбегают к тучам / Твои семирамидные сады* (Л.Темин) [16, с.264].

Наши наблюдения позволяют выявить основные составляющие пространства Киева, с помощью которых город предстает панорамно: как часть физического (природного) пространства, как среда, в которой формируются чувства; как градостроительный и архитектурный полигон (*А утренний город встает как единый фасад, / стекло и бетон окликаются лепкой старинной*): церкви (*Андреевская* и *София*), памятники, улицы, мосты, которые служат изображением фона исторических событий, дороги, сады; движение и пространство; пространство как мир души человеческой, пространство жизни и т.д. Реализуется художественное пространство с помощью различных языковых средств – фразеологизмов, которые зачастую трансформируются, например, фразеологизм *гореть синим пламенем* у Ю. Мориц превращается в два – *гореть огнем* и *синий пламень*; обилием метафор – *подкова озера, рубец Бабьего Яра, ходит радость по кругу и ходит беда* (Н.Злотников) [16, с.272]; окказионализмов с использованием трансформации грамматических средств – *гдерево звезд, гдевочки след, тень гдетства*, сложением двух знаменательных слов – *мамонт-элеватор* (Ю.Каплан) [16, с.276], богатой синонимикой, обилием многозначных слов. Пространство Киева соткано из стихов, насыщенных переносами, особым синтаксическим членением, ритмическим богатством, стилистическим разнообразием (от торжественного до разговорно-бытового).

Таким образом, в стихах о Киеве пространство поворачивается к нам разными смысловыми гранями, при этом любовь к городу является одним из главных аккордов в творчестве поэтов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе // Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. М.: Худож. лит., 1975. – С.234-407
2. Гачев Г.Д. О национальных картинах мира // Народы Азии и Африки. 1967, № 1.
3. Лавренова О.А. Художественное пространство русской поэзии 18 в. // Известия РАН Сер. географическая,1998. № 2.
4. Лотман Ю.М. К проблеме пространственной семиотики // Труды по знаковым системам. Вып. 19. Тарту, 1986.

5. Лотман Ю.М. Художественное пространство в прозе Гоголя // Ю.М.Лотман. В школе поэтического слова. Пушкин. Лермонтов. Гоголь. М., 1988. – С.112
6. Лотман Ю.М. Избранные статьи. Т.1. Статьи по семиотике и типологии культуры. Таллинн: «Александра», 1992. – С.447
7. Мечковская Н.Б. Семиотика. Язык. Природа. Культура. М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 432 с., С.6
8. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. М., 1997. – 824 с., С.76
9. Топоров В.Н. Пространство и текст // Текст: семантика и структура. Сб. М., 1983. – С.228
10. Топоров В.Н. Модель мира // Мифы народов мира. Т.2, М., 1992.
11. Успенский Б.А. Поэтика композиции. Структура художественного текста и типология композиционной формы. М.: Искусство,1970. – 224 с.
12. Флоренский П.А. Анализ пространственности и времени в художественно-изобразительных произведениях. М.: Издательская группа "Прогресс», 1993. – 321 с., С.55
13. Цивьян Т.В. Лингвистические основы балканской модели мира /Ин-т славяноведения и балканистики. Отв. ред. В.Н. Топоров. – М.: Наука, 1990. – 207 с.
14. Щукин В. Миф дворянского гнезда. Геокультурологическое исследование по русской классической литературе. Краков, 1997. – 315 с.
15. Яковлева Е.С. О некоторых моделях пространства в русской языковой картине мира // Вопросы языкознания, 1993, № 4. – С.48-62

ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

16. Поэтический атлас Киева. К.:Laurus, Радуга, 2012. – 474 с.
17. Бураго Д.С. Киевский сбор. – К.: Издательский дом Дмитрия Бураго, 2011. – 128 с.

Бураго О.Г., викладач
КНЛУ, Київ

СЕМІОТИКА МІСТА: КИЇВ ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОСТОРУ

Стаття присвячена реалізації художнього простору Києва за допомогою різних мовних засобів на матеріалі поетичних текстів 20 ст. Дослідження дозволяє окреслити основні елементи простору Києва, за допомогою яких місто змальовується панорамно: як частина фізичного просторуя, як середовище, у якому формуються почуття.

Ключевые слова: *семіотична система, фізичний простір, художній простір, культурний простір, безпосереднє відбиття простору, опосередковане, образно-понятійне відбиття простору.*

Burago O.G., lecturer
KNLU, Kyiv

SEMIOTICS OF A CITY: SPACE ORGANIZATION IN KYIV

The article deals with the artistic space realization of Kyiv via different language means on the material of poetic texts of the 20th century.

Key words: *semiotic system, physical space, artistic space, cultural space, direct reflection of space, indirect, figurative-conceptual reflection of space.*

ЗМІСТ

Клименко Н.Ф.
ТЕРМІНУВАННЯ І ДЕТЕРМІНУВАННЯ ЛЕКСИКИ ІНФОРМАТИКИ
ТА УЧАСТЬ У ЦИХ ПРОЦЕСАХ ЗАПОЗИЧЕНЬ....3
Андреєва Т.
УКРАЇНСЬКІ ТАВТОЛОГІЧНІ ФРАЗЕМИ:
ПРИРОДА, СТРУКТУРА, ДЕРИВАЦІЯ....12
Борець А.М.
ФРАНЦУЗЬКА ЮРИДИЧНА РЕАЛІЯ
ЯК ПРОБЛЕМА ЮРИДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ....19
Борисенко Н. Д.
ВИСЛОВЛЕННЯ ЗГОДИ ТА ВІДМОВИ В ДИСКУРСІ БРИТАНСЬКОЇ
ДРАМИ: КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ....24
Бочарнікова А.М.
КОНЦЕНТРИЧНА СТРУКТУРА ТЕКСТУ
АВЕСТІЙСЬКОГО ГІМНУ Y 46: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?....30
Величко Н.
ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ІМЕННИХ ЗВЕРТАНЬ
(НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)....37
Войтенко М. В.
ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕКЛАМИ У СФЕРІ «PRODUITS DE LUXE»....43
Голубовська І.О.
МОВА СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ
ЯК НОВІТНІЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН....49
Довбня К.В.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТРУКТУРУВАННЯ ЗМІСТУ ПІДРУЧНИКА
З МОВИ ГІНДІ ЯК ОСНОВНОГО КОМПОНЕНТА НАВЧАЛЬНО-
МЕТОДИЧНОГО КОМПЛЕКСУ ДЛЯ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ-СХОДОЗНАВЦІВ....57
Доценко Т.С.
БІБЛІЙНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У БОЛГАРСЬКІЙ МОВІ:
ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ....62
Заваринська І.Ф.
НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ОНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ
СПОРІДНЕНИХ ТА НЕБЛИЗЬКОСПОРІДНЕНИХ МОВ....67
Івженко К.О.
СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ЗОБРАЖЕННЯ ІНІЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ
КАЗКИ ТА ЇХНЄ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ
(Ж. ЖІОНО „ ПРИНЦЕСА, У ЯКОЇ ВИНИКЛО БАЖАННЯ ”)....76

Ісаєв С.
РЕАЛІЗАЦІЯ КУЛІНАРНОГО КОДУ КИТАЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ З КОМПОНЕНТОМ 酒 82
Кобчінська О.І.
КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКА КОМУНІКАЦІЯ ЯК КОМПЛЕКСНА ПРОБЛЕМА ФРАНКОФОННИХ ГУМАНІТАРНИХ СТУДІЙ 88
Козловський В. В.
ПРАГМАТИКА ГРАМАТИЧНОЇ ФОРМИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)....93
Комісаров К.Ю.
ЯПОНСЬКІ ЕВФЕМІЗМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ СМЕРТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОГНІТИВНОЇ МЕТАФОРИ....99
Лучканин С.М.
УНІВЕРСАЛЬНЕ Й ІДІОЕТНІЧНЕ В ЛАТИНСЬКОМОВНИХ ГРАМАТИКАХ РУМУНСЬКОЇ МОВИ КІНЦЯ XVIII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ. 111
Максименко О. В.
НОВІ ВИКЛИКИ УСНОМУ ПЕРЕКЛАДУ В УКРАЇНІ: СИМУЛЯКР ТА ІНШЕ....120
Маленький Б. І.
ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ НІМЕЦЬКИХ МОДАЛЬНИХ ЧАСТОК У КОНТЕКСТІ УСНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ....125
Матушевська Н. В.
ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПТУ *СПОКУСА*, АКТУАЛІЗОВАНОГО ЯДЕРНИМИ ЛЕКСЕМАМИ SEDUCTION ТА ENTICEMENT....133
Мельник Д.В.
ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ ВИМІР МІЖНАРОДНИХ ПЕРЕГОВОРІВ....140
Михайленко О.О.
НАУКОВО-ПОПУЛЯРНА ПЕРІОДИКА: ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ....144
Міхіденко К. О.
ПРОБЛЕМА ПОБУТОВОГО РАСИЗМУ В НІМЕЦЬКОМУ КОНФЛІКТНОМУ ДИСКУРСІ....149
Моргун Ю.
ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАМІТКИ ЯК ІНФОРМАЦІЙНОГО ЖАНРУ У НІМЕЦЬКІЙ ПРЕСІ 157
Москвін В.С.
КОНЦЕПТИ “ВІЙНИ” І “МИРУ” ТА ЇХНЄ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКО-ІСПАНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ....162
Набок А.І.
ВЗАЄМОДІЯ СУПЕРСТРАТЕГІЙ ОБ’ЄКТИВАЦІЇ Й СУБ’ЄКТИВАЦІЇ В ТЕКСТАХ АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-НОВИН 166

Наєнко Г.М.
ЗАСОБИ СЕГМЕНТАЦІЇ СТАРОУКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ТЕКСТУ 171
Никитченко К.П.
ОКАЗІОНАЛЬНІ КОМПОЗИТНІ УТВОРЕННЯ
В АНГЛОМОВНОМУ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ.....181
Ніколаєнко Л.І.
АКСІОЛОГІЧНА СКЛАДОВА МОВНОГО ОБРАЗУ СПІВЧУТТЯ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ І ПОЛЬСЬКОЇ МОВ).....189
Новікова Є. Б.
СКЛАДНІ СЛОВА ЯК ОСОБЛИВЕ ЯВИЩЕ СЛОВОТВІРНОЇ
СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ
СКЛАДНОСУФІКСАЛЬНИХ АД'ЄКТИВІВ БЕЗ ІНТЕРФІКСА) 197
Пастух Є. В.
ДЕРИВАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ СЛОВОТВІРНОГО ГНІЗДА
З ОСНОВОЮ *GLAMOUR* 204
Пєшкова О.А.
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ ІНТРЕМЕДІАЛЬНІСТЬ
ТА СУМІЖНИХ З НИМ ТЕРМІНІВ.....210
Пилипчук Т. В.
МОВНІ ЗАСОБИ ВІДОБРАЖЕННЯ
ЕТНІЧНОСПЕЦИФІЧНИХ РОДИННИХ СТОСУНКІВ
(НА МАТЕРІАЛІ КОМЕДІЙНИХ ШОУ РАССЕЛА ПІТЕРЗА).....215
Подорожна К.Ю.
КЛАСИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИЧНИХ РЕАЛІЙ
ТА ЇХ ПЕРЕДАЧА НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ).....222
Покровська І. Л.
ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ З РЕЛІГІЙНИМ КОМПОНЕНТОМ
ЯК РІЗНОВИД НАЦІОНАЛЬНО-МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ СУЧАСНОЇ
ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ 228
Полгородник Д.В.
ПЕРЕМИКАННЯ КОДУ
В УМОВАХ АНГЛО-ІРЛАНДСЬКОГО БІЛІНГВІЗМУ 234
Поліщук (Шадчина) А. С.
СЕМАНТИЧНІ ЗСУВИ В НАЗВАХ ДИКИХ ТВАРИН
ТИПУ CANIDAE, MUSTELIDAE, FELIDAE
В ДАЛЕКОСПОРІДНЕНИХ МОВАХ 241
Приходько О.О.
ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКЕ ТРАКТУВАННЯ
АНТИНОМІЇ «ЖИТТЯ – СМЕРТЬ» 251
Руда Н. В.
ДЕМІНУТИВНА ДЕСЕМАНТИЗАЦІЯ: ПРИЧИНИ І ФУНКЦІЇ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, ЛАТИНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ).....257

Саволоцька А. А.
МЕТАФОРИ З ДЕМІНУТИВНИМ ТА АУГМЕНТАТИВНИМ КОМПОНЕНТОМ У ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ШІСТДЕСЯТНИКІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАВДАНЬ ПЕРЕКЛАДУ 261
Решетова (Сайко) А. С.
ЕПТОНІМИ В ЗАГОЛОВКАХ АНГЛОМОВНИХ ЗМІ 270
Сахно Б.Ю.
ПАРЦЕЛЬОВАНІ РЕЧЕННЯ – ЕКСПРЕСИВНІ РЕПРЕЗЕНТАНТИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ АННИ БАГРЯНОЇ 273
Семашко Т. Ф.
СПЕЦИФІКА ВЕРБАЛІЗАТОРІВ ТАКТИЛЬНИХ ВІДЧУТТІВ У СТРУКТУРІ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ (НА ЛЕКСИКОГРАФІЧНОМУ МАТЕРІАЛІ) 278
Сивець Т.В.
КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОПОВІДНИЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ 287
Синявская О.Е.
ВОЗРАСТАНИЕ СУГГЕСТИВНОГО ПОТЕНЦИАЛА РУССКОГО НЕЙМА: ОТ СОВЕТСКОЙ ОДНОЗНАЧНОСТИ ДО СОВРЕМЕННОЙ ХОЛИСТИЧНОСТИ 292
Славова Л.Л.
ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ «ПРИХОВАНОГО ПОЛІЛОГУ» АМЕРИКАНСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИКА З АУДИТОРІЄЮ 303
Смольницька О. О.
ПРОБЛЕМА АДЕКВАТНОГО ВІДТВОРЕННЯ МІФОЛОГЕМ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ПОЕЗІЇ ВІРИ ВОВК АНГЛІЙСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ: СИМВОЛІКА І VERNACULAR 308
Сніховська І. Е.
ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ КРЕАТИВНИХ ФЕНОМЕНІВ У АНГЛОМОВНОМУ МЕДІАТЕКСТІ 313
Соколенко О. А.
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТА НОМІНАЦІЯ КОЛЬОРУ: ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ 318
Стасюк О.С.
МЕТАІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ МАРКЕРИ ІНТЕРДИСКУРСИВНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ТЕКСТІВ ФРН І ШВЕЦІЇ) 323
С***трельченко К. С.***
КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТОНІМІЯ У ВЕРБАЛІЗАЦІЇ *ТАЄМНИЦІ* В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 329
Строкаль О.М.
ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ НОМІНАЦІЇ ПРОСТОРОВИХ ПОНЯТЬ У ПОЕТИЦІ ВОЛОДИМИРА КОЛОМІЙЦЯ ТА ПАВЛА МОВЧАНА 338

Ткаченко Ю.
СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ
ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ 344
Фокін С.Б.
КОНТРАСТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ПОВТОРЮВАНОСТІ:
НОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОРПУСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ 348
Харитонова Д.Д.
СТИЛЕМЕТРІЯ ТЕКСТУ
НА МОРФЕМНОМУ РІВНІ ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЇ 356
Чеботарьова А.
ОБРАЗ ЮНОГО КОХАННЯ В РОМАНІ В. ШЕКСПІРА “РОМЕО
ТА ДЖУЛЬЄТТА” ОЧИМА ЧОТИРЬОХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ 361
Чендей Н. В.
ОСОБЛИВОСТІ МЕТАФОРИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ
В ПОЕЗІЇ ДЖ. Ґ. БАЙРОНА
ТА ЇЇ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ 369
Черніченко А.О.
СЕМАНТИЗАЦІЯ РОДОВИХ ВАРІАНТІВ ІМЕННИКІВ
У НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ 376
Черняк Ю.
ІСПАНОМОВНА РЕКЛАМА
У ФОКУСІ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 382
Шевчик Х.О.
ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У СИСТЕМІ ІДІОСТИЛЮ ПИСЬМЕННИКА
ХХІ СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА
ТА ЮРІЯ ВИННИЧУКА) 386
Шелковнікова З. Б.
ЕСТЕТИЧНА НАСТАНОВА НАРАТИВУ
У ЖАНРОСФЕРІ СУЧАСНОЇ НАУКИ 391
Шелудько В. Л.
МОВНІ ВПОДОБАННЯ ДЕРЖСЛУЖБОВЦІВ-БІЛІНГВІВ –
МЕШКАНЦІВ КИЄВА 401
Щербак О. М.
ЛІНГВОРИТОРИЧНА СТРАТЕГІЯ ВПЛИВУ
В НІМЕЦЬКОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-НОВИНАХ 409
Ярмолінська М.В.
ДІЄСЛІВНІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ
ЯК ЧИННИК ТВОРЕННЯ ІДІОСТИЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ М.
МАТІОС, О. ЗАБУЖКО, Л. КОСТЕНКО) 414
Aldona Glemžienė
IN MEMORY OF MY SUPERVISOR, PROFESSOR YURIY. O. ZHLUKTENKO 420
Бураго Е.Г.
СЕМИОТИКА ГОРОДА: КИЕВ КАК СПОСОБ
ОРГАНИЗАЦИИ ПРОСТРАНСТВА 424

Наукове видання

Мовні і концептуальні картини світу

Випуск 55

Частина 2

Макет і комп’ютерне верстування: *О. Мумінова*

Підписано до друку 22.01.2016 р.
Формат 60 х 84 $^{1}/_{16}$. Папір офсетний. Гарнітура «Тип Таймс».
Обл.-вид. арк. 30,40. Ум.-друк. арк. 25,11. Наклад 300 прим. Зам. № 1494-2.

Видавничий Дім Дмитра Бураго
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 2212 від 13.06.2005 р.
04080, Україна, м. Київ-80, а/с 41
Тел./факс: (044) 227-38-28, 227-38-86; e-mail: conf@burago.com.ua
www.burago.com.ua